سرشناسه	: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
عنوان و نام پدیدآور	: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی (نسخه‌های ۴۰۱ تا ۵۱۰ از مجموعهٔ اهدایی محمّدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی) / تألیف: حسین متّقی.
مشخّصات نشر	: تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸ .
فروست	: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی؛ شمارهٔ انتشار: ۱۷۹.
شابک	: ج ۲/۴۰: 978-600-5594-03-4
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: از جلدهای ۲۵، ۲۶ و جلدهای ۳۵-۳۸ ـ مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی با همکاری کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی انجام شده است.
یادداشت	: جلد ۲۸ : تألیف جعفر حسینی اشکوری
یادداشت	: جلد ۳۰ : تألیف ابوالفضل حافظیان بابلی
یادداشت	: جلد ۳۲ : تألیف محمود نظری
یادداشت	: ج. ۲۳. ب ۲: ۱۳۷۸
یادداشت	: ج. ۲۸ (چاپ اول: ۱۳۸۸) (فیپا).
یادداشت	: ج. ۳۰ (چاپ اول: ۱۳۸۸) (فیپا).
یادداشت	: ج. ۳۲ (چاپ اول: ۱۳۸۸) (فیپا).
یادداشت	: ج. ۳۸ (چاپ اول: ۱۳۷۷).
یادداشت	: جلد ۲/۴۰ : تألیف حسین متقی
یادداشت	: ج. ۱/۴۰ توسط انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی منتشر می‌شود.
یادداشت	: عنوان عطف: فهرست نسخ خطّی کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی.
مندرجات	: ج. ۲۸. نسخه های ۸۴۰۱ ـ۸۸۰۰ . --ج. ۳۰. نسخه‌های ۹۲۰۱ تا ۹۶۰۰. --ج. ۳۲. نسخه‌های ۱۰۰۰۱ تا ۱۰۴۰۰.--ج. ۲/۴۰. نسخه های ۴۰۱ـ ۵۱۰ (از مجموعهٔ اهدایی محمّدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی).
عنوان عطف	: فهرست نسخ خطی کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی.
موضوع	: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی - -فهرست‌ها
موضوع	: نسخه‌های خطّی عربی --ایران --تهران --فهرست‌ها
موضوع	: نسخه‌های خطّی فارسی --ایران --تهران --فهرست‌ها
موضوع	: Manuscripts, Arabic -- Iran--Tehran--Catalogues
موضوع	: Manuscripts, Turkish--Iran--Tehran--Catalogues
موضوع	: نسخه‌های خطّی ترکی --ایران --تهران --فهرست‌ها
شناسهٔ افزوده	: متقی، حسین، ۱۳۴۸ -
رده‌بندی کنگره	: ی ۱۳۰۰ ۸ م/ z۶۶۲۱
رده‌بندی دیویی	: ۰۱۱/۳۱
شمارهٔ کتابشناسی ملّی	: ۵۸۵۱ ـ ۷۸م

فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

جلد ۲ / ۴۰

نسخه‌های ۴۰۱ تا ۵۱۰

از مجموعهٔ اهدایی محمّدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی

تألیف

حسین متّقی

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی

تهران ـ ۱۳۸۸

فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

نسخه‌های شمارهٔ ۴۰۱ تا ۵۱۰

از مجموعهٔ اهدایی محمّدعلی کریم‌زادهٔ تبریزی

(جلد ۲/ ۴۰)

تألیف: **حسین متّقی**

حروفچین و صفحه آرایی : حسین متّقی با همکاری ملیحه بوجار
کاغذ مورد استفاده : ۷۰ گرمی تحریر خارجی

شمارهٔ انتشار : ۱۷۹
ناظر فنّی : نیکی ایوبی‌زاده
چاپ : فرشیوه
صحافی : سیاره
لیتوگرافی : نقره آبی
چاپ اول : ۱۳۸۸ / ۲۰۰۹
شمارگان : ۳۰۰
بها : ۶۰۰۰۰ ریال
شابک : 978-600-5594-03-4

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی است.

انتشارات و توزیع:
مرکز پژوهش کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، خیابان انقلاب، مابین خیابان ابوریحان و دانشگاه
ساختمان فروردین، طبقهٔ ۷، واحد ۲۷ و ۲۸ ؛
تلفن: ۶۶۹۶۴۱۲۱

نشانی سایت اینترنتی: *www.Ical.ir*
نشانی پست الکترونیکی: *Pajooheshlib@yahoo.com*

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

بخشی از میراث مخطوط کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی، نسخ اهدایی چهره‌های برجستهٔ فرهنگی و سیاسی کشور است، کسانی که به عشق کتاب، سالهای متمادی از عمرشان را صرف گردآوری نسخ خطّی کرده و در واپسین روزهای زندگی با همه عشقی که به این آثار داشته و ارزش مالی آنها را نیز می‌شناخته‌اند، آثار مزبور را به کتابخانهٔ مجلس اهدا کرده‌اند. در حال حاضر، مجموعه‌های قابل توجّهی از نسخ خطّی موجود در کتابخانهٔ مجلس، به نام مرحوم سیّد محمّدصادق طباطبائی، خاندان معزّی، فیروز و شماری دیگر از بزرگان ادب و فرهنگ در کشور ماست.

در میان این مجموعه‌ها، آثاری که به نام آقای کریم‌زاده در کتابخانهٔ مجلس ثبت شده، مجموعه‌ای متفاوت و ارزشمند است، بیشتر از آن روی که نسخ آن کتابها، متفاوت با آثار دیگری است که در این کتابخانه وجود دارد. این مطلب را از روی دستنوشته‌هایی که در این مجلّد شناسانده شده است می‌توان دریافت که عمده‌ترین آنها توجه به فرهنگ و ادب ترکی و عثمانی است. تعداد این مجموعه، حدود یک هزار جلد نسخهٔ خطّی است.

آقای کریم‌زاده، نه تنها به نسخه‌های خطّی، بلکه به اسناد و مدارک سیاسی و فرهنگی نیز علاقهٔ ویژه داشتند و تاکنون، دست‌کم، دو مجموعهٔ نفیس از آثاری که در اختیار داشته‌اند، به چاپ رسانده‌اند.

انتقال مجموعهٔ ایشان به کتابخانه مجلس، یکی از فرصت‌های گرانبهایی است که نصیب مجلس شده و شرحی از آن ضمن مقاله‌ای در شمارهٔ ۲۸ پیام بهارستان درج شده است.

فهرست موجود، معرّفی بخشی از این میراث را، که شامل یکصد و ده جلد نسخهٔ خطی (مشتمل بر ۳۲۲ عنوان) است، دربردارد.

در اینجا از تلاش محقق ارجمند و فهرست‌نویس پُرکار، جناب آقای حسین متقی، که طیّ چند ماه با بخش خطّی کتابخانه مجلس همکاری داشتند و این مجموعه را فراهم کردند، سپاسگزاری می‌کنم.

رسول جعفریان

رئیس کتابخانه، موزه و مرکز اسناد

مجلس شورای اسلامی

هــو الحــقّ

این مجلّد از فهرست کتبِ خطّی

کتابخــانه مجلــس شورای اسلامی

به دو کتاب‌شناس فرهیخته و نسخه‌شناس برجسته،

اساتید سترگ و بزرگوارم

استاد عبدالحسین حائری و استاد سیّد محمّد اصفیایی،

پیشکش می‌شود.

مدّ بسم الله باشد مطلع دیوان ما
نهری از آب بقا جاریست در بستان ما

فهرستِ حاضر، در واقع بخش دوم از مجموعه‌ی اهدایی (۱۰۰۰ نسخه) جناب آقای محمّدعلی کریم‌زاده تبریزی، در سال ۱۳۷۷ش به کتابخانه‌ی مجلس شورای اسلامی[۱]، شامل معرّفی نسخه‌های شماره‌ی «۴۰۱–۵۱۰» است، که به دلائلی، اینک، پیش از بخش نخستِ آن معرّفی و منتشر می‌گردد. شایسته ذکر است ابتدا قرار بر این بود دستنویس مشتمل بر نسخه‌های شماره‌ی «۴۰۱–۸۰۰» از این مجموعه، از سوی این کمینه معرّفی گردد؛ لیکن به دو دلیل، یکی به اصطلاح مجموعه‌ای بودن نسخه‌ها و به تبع آن حجیم شدن اثر و دیگری سانحه‌ی رانندگی، که به جهتِ مصدومیّت از ناحیه‌ی ستون فقرات، دیگر امکان ادامه‌ی فهرست‌نگاری، عملاً برای مدّتی نامیسور و منتفی گردید. بر این اساس عجالتاً همین تعداد (۳۲۲ عنوان) به محضر اصحاب قلم و پژوهش در حوزه‌ی متون کهن تقدیم می‌گردد، ﴿جئنا ببضاعة مزجاة﴾[۲].

در این فهرست، که بسیاری از رساله‌های آن، برای نخستین بار در کتابخانه‌ی مجلس یا حتّی در کتابخانه‌های ایران معرّفی می‌شود؛ ۱۱۰ نسخه در ۳۲۲ عنوان رساله و دستنویس نگاشته شده به

---

۱. درباره‌ی اهدا کننده‌ی این مجموعه‌ی ارزشمند، جناب آقای کریم‌زاده‌ی تبریزی، در مقدّمه‌ی بخش نخستِ این فهرست، گزارشی مستوفا ارائه گردیده است و به این دلیل از تکرار آن در مقدّمه‌ی این فهرست، خودداری می‌کنیم؛ ناگفته نماند که پیش تر در نشریه‌ی پیام بهارستان: س۳، ش۲۸، ۱۳۸۲ش، صص ۲ –۴ گزارشی در این زمینه، به قلم خانم سیمین صیدیه، ارائه گردیده است.

۲. سوره‌ی یوسف (۱۲)، آیه‌ی ۸۸.

زبان‌های عربی (۲۰۷ عنوان)، فارسی (۶۷ عنوان) و ترکی با لهجه‌های عثمانی و آذری (۴۸ عنوان) به نحو مبسوط و مستند، در دو بخش کتابشناسی و نسخه‌شناسی، بر اساس منابع کتاب‌شناختی و مؤیّدات نسخه‌شناختی، به تفصیل، توصیف و گزارش شده است و نیز برای دستیابی آسان و روان پژوهشگران و مصحّحان، چنان‌که از اثر مورد بحث نسخه‌ای در کتابخانه‌ی مجلس موجود بوده، به اختصار اشاره و در صورت تکثّر نسخ، تنها نسخ جدید آن اثر، به ایجاز، شناسانده شده است و همچنین در صورت لزوم به برخی از نسخه‌های دستنویس سایر کتابخانه‌های ایران یا خارج از کشور به نحو گذرا، اشاره گردیده است. در پایان آن نیز اگر اثر مزبور، به چاپ هم رسیده باشد، به تفصیل و مستند، داده‌ها و اطلاعات چاپ‌های آن اثر ارائه گردیده است. باید افزود که بیش‌تر این نسخ، از نظر موضوعی تحت حوزه‌ی ادبیات عرب، قرار می‌گیرند؛ امّا در این مجموعه، افزون بر ادبیات عرب، دستنویس‌های مهمّ بخطّ مؤلّف یا نفیس و منحصر بفرد دیگری نیز در حوزه‌های تاریخی، ادبی، فقهی، تفسیری و ... هستند که زینت‌بخش این مجموعه‌اند، که از آن جمله می‌توان به دستنویس‌هایی همچون: علم الیقین به شماره‌ی «۴۰۱»، حاشیة برهان الشفاء به شماره‌ی «۴۰۵/۲»، تحفة الإخوان به شماره‌ی «۴۰۸/۸»، موش و گربه (موش نامه) به شماره‌ی «۴۳۲/۱۹»، شرح حدیث «کنت کنزاً مخفیّاً» به شماره‌ی «۴۴۵/۴»، شرح کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری (از احمد خلخالی) به شماره‌ی «۴۵۰»، حاشیة کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری (از محمّدصادق بروجردی) به شماره‌ی «۴۷۰/۷»، الأصول اللائحة به شماره‌ی «۴۷۵»، یادداشت‌های اعتماد السلطنه (۹-۱۳۰۶هـ) به شماره‌ی «۵۰۷» و جز آن‌ها اشاره نمود.

خدای بزرگ و منّان را شاکرم، که منّت نهاده و این توفیق را به این بنده‌ی ناچیز خود داد که از عهده‌ی رسالتی بس سنگین که بر دوشم نهاده شده بود، تا حدّ امکان و بضاعت علمی ناچیزم، برآیم. تردیدی نیست که شکل‌گیری این فهرست موجز، در وهله‌ی نخست مرهون مدیر محترم و سخت‌کوش کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی، جناب آقای حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر جعفریان، است که با فراهم آوردن فضایی مساعد، زمینه‌ی اصلی این فهرست‌نگاری را ایجاد نمودند، ابتدا از حضرت ایشان قدردانی و تشکّر می‌نمایم. در مراحل بعدی مرهون همراهی و یاری اساتید، پژوهشگران و دوستان و بزرگوارانی است که در جای جای این اثر از راهنمایی‌ها و محبت‌های خود دریغ نورزیدند، در این‌جا لازم است از کسانی، چون سرور گرامی‌ام استاد عبدالحسین حائری، یاد و قدردانی نمایم که طیّ قریب به دو دهه فهرست‌نگاری نسخ خطّی، همواره از راهنمایی‌های صمیمانه‌ی ایشان در زمینه‌های علمی، حضوراً یا غیاباً از طریق آموزه‌های ایشان در فهارس ارزشمند معظّم‌له، بهره‌ها برده‌ام. همچنین از همراهی اساتید و دوستانی که به گونه‌ای در جای‌جای این اثر، حتّی در حدّ یک کلمه، این ناچیز را راهنمایی نموده‌اند، از صمیم قلب سپاسگزاری می‌کنم؛ از پژوهشگران بزرگوار

چون آقایان محمّدحسن فغفوری (آمریکا)، محمّدعلی حسینی (آلمان) محسن صادقی، حسین واثقی، محمّدعلی صالحی، ابوالفضل حافظیان، سیّد جعفر حسینی اشکوری، سیّد صادق حسینی اشکوری، جواد بشری، محمّدحسین حکیم، فتح الله ذوقی، احمد رنجبری حیدرباغی، سیّد سعید میرمحمّدصادق، سیّد محمّد طباطبائی بهبهانی (منصور)، محمود نظری و خانمها سیمین صیدیّه، مریم تفضّلی، ملیحه بوجار و سپیده گوهری تشکّر می‌نمایم؛ و نیز بایسته است از همکاران و دوستان محترم بخش نسخ خطّی کتابخانه‌ی مجلس، آقایان سهراب یکه‌زارع، علی قلعه‌خندابی، محمّدرضا طاهری، مسعود مهدی‌زاده، والی مرادی و دیگر دوستانی که در مدّت فهرست‌نگاری به انحاء مختلف، از الطافشان بهره‌مند بودم، تقدیر و تشکر نمایم.

همچنین از همسرم تشکر می‌کنم، که افزون برعهده‌دار بودن بارِ دشواری‌های متعدّدِ زندگی، این فرصت (حضور در تهران) را نیز فراهم نمودند، تا نگارنده با فراغتِ بال و آرامشِ نسبی، به تکمیل و نگارشِ این اثر ناچیز و آثار دیگر تراثی بپردازد؛ البتّه تردیدی نیست که دوستان و عزیزان دیگری نیز در داخل و خارج از کشور، در مراحل مختلفِ شکل‌گیری سطر سطر این اثر، سهیم بوده‌اند، که شوربختانه بر نامِ شریفشان، در ذهنِ قاصرِ راقم، فراموشی تاخته است، ضمن عذرخواهی از این عزیزان، تشکّر قلبی، صمیمانه و صادقانه‌ام را از تک‌تک این عزیزان و بزرگواران، ابراز می‌دارم، شَکر الله سعیهم.

پایان سخن این‌که، به جهتِ وسواسِ دائمی و خاصّ نگارنده در کارهای پژوهشی، عمدتاً تمامِ مراحلِ کار، اعمّ از پژوهش، شناسایی منابع، ثبت داده‌های فهرست‌ها، بازبینی مجدّد، ترجمه‌ی عبارات، نگارش، حروف‌چینی کامپیوتری، صفحه‌بندی، غلط‌گیری وحتّی ویرایش اولیّه نیز شخصاً عهده‌دار بوده است و البتّه طبیعی است که تنظیم چنین کارِ سترگ و سنگینی، به تنهایی و یک تنه، اندکی به طول خواهد انجامید و از طرف دیگر عاری از خطا نیز نخواهد بود! و بر این پایه، هیچ اثری، جز کتاب وحی (قرآن کریم)، بدون خطا و خالی از اشتباه نیست و این اثر نیز به تبع این خصیصه‌ی عمومی، قطعاً بدون ایراد و خطا نخواهد بود، لیکن دقّت عمیق و سعی بلیغ شده که تا حدّ امکان اشتباهات معنوی و اغلاط ظاهری، خصوصاً در منابع و رفرنس‌ها، به حدّاقل برسد؛ به هر حال نگارنده ضمن پوزش از نقص‌ها و کاستی‌ها در این اثر، دست همه‌ی محقّقان و اساتید را برای اصلاحِ کمبودها می‌فشارد و امید است که پژوهشگران، دانشوران و اساتیدِ بزرگوار از نظریّات و راهنمایی‌های اصلاحی و سازنده‌ی خود، این ناچیز را محروم نسازند[۱] «یک سطرِ صحیح، به، ز صد جزوه غلط» و در اینجا

۱. پژوهشگران بزرگوار پیشنهاد و انتقاد یا هر نظر اصلاحی دیگر را، با پست الکترونیکی نگارنده hosseinmottaghi@yahoo.com (یا) info@manuscripts.ir در میان گذارند.

بایسته است، جمله‌ی ابن خلدون را، به مانند دیباچه‌ی سایر آثارم، مجدّداً تکرار نمایم که: «صاحبان اندیشه و خداوندانِ کرامت در آن به دیده‌ی انتقاد و اصلاح نگرند، نه به چشم رضامندی و از آنچه سزاوار اصلاح است چشم پوشی نکنند ...»[۱]. ﴿ربّنا لاتؤاخذنا إن نسینا أو أخطأنا ربّنا و لاتحمِل علینا إصراً کما حملته علی الذین من قبلنا ربّنا و لاتحمّلنا ما لا طاقة لنا به و اعف عنّا و اغفر لنا و ارحمنا أنت مولانا فانصرنا علی القوم الکافرین﴾[۲].

حسین متّقی

مهر ۱۳۸۸ شوّال ۱۴۳۰

۱. مقدمّة ابن خلدون: ص۷.
۲. سوره‌ی البقرة (۲): ۲۸۶.

۴۰۱

۱. **علم الیقین** **(کلام شیعی ـ عربی)**

از: ناشناخته

آغاز: افتاده «... لها مقدّمة و أبواباً و سمیتها بعلم الیقین و بالله علی إتمامها أستعین و لاحول و لا قوّة إلا بالله العظیم، مقدّمة فی بعض ما رأینا أن نقدّمه ... فصل اعلم أیها الموفّق بمطالعة کتابی هذا المستهدی بهداه الذی أتعبنا له أنفسنا بتصنیفنا هذا...».

انجام: «... فلیتوکّل المتوکّلون و لمّا وصل الکلام إلی هنا و رأینا أنّ الکتاب قد طال و أخذنا الکلال ... رأینا أن نختمه هنا و کان ذلک فی عصر من الثلثا ثامن عشر شهر شوّال من شهور سنة احدی و سبعین بعد المأتین و الألف حامداً مصلّیاً مستغفراً».

کتاب‌شناسی: کتابی در کلام شیعی است که در یک مقدّمه و سه باب و هر باب در چند فصل در سال ۱۲۷۱ه تألیف گردیده است. مؤلّف در چند جای اثر از مرحوم شیخ انصاری مطالبی نقل نموده است و گویا استادش بوده است. عناوین مقدمّه و ابواب آن چنین است: مقدّمة فی بعض ما رأینا أن نقدّمه تنبیهاً للغافلین و أیقاظاً للراقدین؛ الباب الأوّل فی إثبات وجوب العمل بالعلم و الیقین و حرمة العمل بالظنّ المطلق (۱۳ب)؛ الباب الثانی فی تحقیق الحقّ فیما یحصل من الکتاب و السنّة و الردّ علی القائلین بجواز العمل بالظنّ الخاصّ أی الحاصل من الکتاب و السنّة و ما یتعلّق بهما (۵۹ب) الباب الثالث فی إثبات التسدید من الحجّة علیه السلام للذین یجاهدون فی الله کما أمر جلّ شأنه و یأتون البیت من بابه. باید افزود که با عنوان علم الیقین در منابع موجود، آثاری از دانشمندانی همچون فیض کاشانی، شریعتمدار استرآبادی، حاج کریم‌خان کرمانی، مولی محمّد نجفی و سیّد حسین عرب‌باغی ارومی می شناسیم که هیچ‌کدام بر

نسخه‌ی مورد بحث تطبیق نگردید؛ باید بیش‌تر تحقیق گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: محمّدباقر بن زین العابدین طباطبایی جندقی، تاریخ کتابت: سلخ رمضان المبارک سال ۱۲۷۲ه ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۳۱، تعداد سطر: ۱۸، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴×۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵×۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج ضربی و عطف پارچه مشکی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ای نفیس و شاید منحصر بفرد باشد. این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان «منه روحی لعبیده الفداء» دارد که منقول از عبارات خود مؤلّف است و نیز از کتاب مجمع البحرین تعلیقاتی در هامش آمده است. برگی بر بخش داخلی جلد، الصاق گردیده که آغاز رساله‌ای کلامی به فارسی از سده‌ی ۱۲ه است که بخش‌هایی از همان برگ نیز ناخواناست! نیز در برگ انجام (۱۳۳ الف) یک خطبه نکاحیه آمده است.

(ثبت ۲۱۰۷۸۵)

۴۰۲

۲. التوضیح[1] فی حلّ غوامض التنقیح = شرح تنقیح الأصول = التوضیح فی شرح التنقیح

از: عبیدالله بن مسعود بن تاج‌الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی» (درگذشته به سال ۷۴۵ یا ۷۴۷ یا ۷۴۸هـ)[2]

موضوع: اصول فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، حامداً لله تعالی أوّلاً و لعنان الثناء إلیه ثانیاً ... و بعد فإنّ العبد المتوسّل إلی‌الله تعالی بأقوی الذریعة ... یقول لمّا وفّقنی الله تعالی بتألیف کتاب تنقیح الأصول ...».

انجام: «... و یجب الضمان لوجوب العصمة و الله ولی العصمة و التوفیق تمّ نقصان الکتاب بعون الله الوهّاب».

کتاب‌شناسی: کتابی در اصول فقه اهل سنّت (حنفی) است که شارح در آن کتاب تنقیح الاصول خویش را به نام یکی از شاهان با عنوان «م ـ ش» [متن ـ شرح] شرح نموده است. باید افزود که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۸۷هـ[3] در لکهنو ـ هند، ۱۲۹۲هـ در دهلی و بار دیگر ۱۲۹۳هـ همراه تنقیح الأصول در هند به چاپ رسیده است[4] و همچنین در سال ۱۳۱۰هـ در استانبول و سپس در سال ۱۳۲۲هـ در قاهره منتشر گردیده است. از این اثر نسخه‌های چندی

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۴۹۶.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۶۴۹؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۹۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۶، ص ۲۴۶.

۳. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۲۴۳.

۴. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، صص ۱۲۰۰ و ۱۹۶۳.

در این کتابخانه همچون شماره‌های «۸۹۳۰»[۱] و «۴۱۶ کریم‌زاده» موجود است و در ضمن نسخه‌های متعدّدی را نیز قره بلوط در معجم التاریخ (ج۲، صص۱۵۰۵-۱۵۰۶) معرّفی نموده است.

نسخه شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ (بخش نونویس سده‌ی ۱۳هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۸۹، تعداد سطر: ۲۱-۲۲، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) و فرنگی زرد و سفید (بخش نونویس)، اندازه متن: ۱۵/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: برون: مقوایی با روکش کاغذی ابلق و عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای فرسوده، دارای لبه برگردان (طبله)؛ درون: کاغذ زرد و پارچه سبز، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و در اوایل حاشیه‌نویسی با نشان‌های «سمع من محمّد افندی، تلویح، حسن چلبی، و...» دارد. در آغازین برگ نسخه وقفنامه نسخه در سال ۱۲۷۱هـ از درویش حافظ افندی از طرف ... خاتون از روستای «قورناز» دیده می‌شود که بخشی از آن محو گردیده است. دو برگ آغازین مجدول به شنگرف و بر فراز آن دو مهر گرد ناخوانا «... کتبخانه سی ... ۱۲۳۹هـ» دیده می‌شود که بایستی مهر یکی از کتابخانه‌های خصوصی قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد. آثار مختصر رطوبت بر فراز لبه برگ‌ها مشاهده می‌گردد، لیکن خوشبختانه متن آسیب ندیده است.

(ثبت ۲۱۰۷۸۶)

۴۰۳/۱

۳. شرح الفرائض السراجیة[۲] = شرح السیّد = شرح السراجیّة

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز)[۳]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال المولی الشیخ ... الحمدلله ربّ العالمین حمد الشاکرین ... هکذا روایة الفقهاء فالفرائض جمع فریضة ...».

انجام: «... لایرث من صاحبه ما ورث فقد اجتمع لأمّ ... منهما عشرون و لبنته ستّون و لمولاه عشرة و الله أعلم بالصواب و إلیه المرجع و المآب».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی مختصر استدلالی کتاب الفرائض سراج‌الدین محمّد سجاوندی است

---

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۲۱۳.

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص۱۲۴۸.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

که اواخر ذی الحجّه‌ی سال ۸۱۱هـ شرح گردیده است. این اثر در برخی مصادر به شرح السید نیز شهرت دارد. ناگفته نماند که در برخی مصادر به صورت ناشناخته و گاهی نیز با تردید به جرجانی منسوب گردیده است[۱]. باید دانست که این اثر نخستین بار در سال‌های ۱۲۶۶هـ در تهران، ۱۲۶۹هـ در استانبول و ۱۸۸۹ و ۱۹۰۲م در قازان و نیز در سال ۱۳۶۳هـ با تحقیق محمّد محیی‌الدین عبدالحمید به چاپ رسیده است[۲]. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در دست است که علاوه بر نسخه‌ی «۴۹۳» کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی مرکزی آستان قدس رضوی به شماره‌ی «۸۵۹۵»[۳] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۶۳ (۱ب –۶۳ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره با ترنج و سرترنج ضربی؛ مجدول؛ عطف تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ لبه‌ی برگ‌ها و فراز و پایین برگ‌ها رطوبت دیده است. در انجام یک مهر هشت ضلعی «بنده خدا حسین» و در برگ‌های (۶۳ب –۶۴الف) چند یادداشت مشتمل بر ادعیه و تعویذات به نقل از مقاتل بن سلیمان و انس بن مالک و ابن‌عبّاس و کمال پاشا دیده می‌شود که تاریخ آن‌ها سال ۱۲۱۸ه است.

(ثبت: ۲۱۰۷۸۷)

۴۰۳/۲

۴. الفرائض = فرائض شهاب‌الدین[۴]

از: قاضی شهاب الدین ابوحامد محمّد (احمد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی (درگذشته به سال ۸۰۳هـ)[۵]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... رضیاً فی أقلّ من شهر و لایحتاج إلی تطویل الدهر فقد قال النبی علیه السلام تعلّموا الفرائض و علّموها الناس ... فصل: یبدو من ترکة المیت بالتجهیز و التکفین ...».

انجام: «... یرث بأحد الزوجین الباقی فی فرض فإنّها ... أحدها المذکورین فالمال کلّه لبیت المال؛ تمّ الکتاب بعون الملک الوهّاب».

---

۱. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۲، ص ۱۰۲ و راهنمای فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، ص ۱۷.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۸۰؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۲، صص ۵۲ –۵۳.

۳. غلامی مقدّم، براتعلی: *فهرست کتابخانه مرکزی آستان قدس*: ج ۲/ ۲۱، صص ۸۸۲ –۸۸۳.

۴. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۲۵۰.

۵. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۱۱۸؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، صص ۷۶ و ۹۰؛ کحّاله، عمررضا؛ معجم المؤلفین: ج ۲، ص ۱۷۲؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۱، ص ۲۵۴.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در مبحث فرائض و مواریث است که در چند فصل و باب نگارش یافته است. عناوین ابواب چنین است: ... باب الحجب و الاسقاط (۶۹ الف)، باب العول (۷۰ الف)، باب الردّ (۷۱ الف)، باب ذوی الأرحام (۷۲ الف). در کشف الظنون مؤلّف به صورت «القاضی الإمام ابوحامد احمد بن محمود ...» آمده است، لیکن در نسخه به همان صورت درج شده است که نگارش یافت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به نسخ، نام کاتب: بالی ولد نوری، تاریخ کتابت: سال ۱۱۵۸هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۹ (۶۵ الف ـ ۷۳ الف)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۱*۴/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «بدیع، لوامع، شرح، سیبویه، سید و ...» در هامش و بین سطور دارد. لبه‌ی برگ‌ها رطوبت دیده است. در فواصل برگ‌ها چند بیتی به فارسی با مطلع:

مانع میراث را میدان چهار
رقّ و قتل و اختلاف دین و دار

و نیز چند بیتی به ترکی به مطلع:

ذوی الارحام اون کشیدر بل یقین
حق تعالی آنکدی قرآنده صقین
آته آنه جد جدّه صلبی قز
بنت ابن زوج زوجت بالنکز

دیده می‌شود. در انجام نسخه تملّک «حسن بن حسین» در ربیع الاول سال ۱۲۱۴هـ و نیز وقفنامه‌ای کوتاه دارد. مهر هشت گوش «بنده خدا حسین» در انجام آمده است.

۴۰۳/۳

۵. شرح‌الفرائض = شرح فرائض شهاب‌الدین[۱]

از: عبدالحلیم بن عبدالله مسکری شروانی (درگذشته پس از ۹۰۰هـ)[۲]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «... بسملة، الحمدلله العلیم الحلیم و الصلوة و السلام علی رسول الکریم و علی آله ... بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله ربّ العالمین ... ابتداء المصنّف بالبسملة للتیمّن و التبرّک فإنّ لفظ الاسم ...».

انجام: «و الأخت لأب لها سبعة إخوان النصف الثلثان السدس السقوط و أولاد الأمّ ثلثة السدس الثلث السقوط؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی الفرائض، مشهور به فرائض شهاب‌الدین، تألیف قاضی شهاب‌الدین ابوحامد محمّد (احمد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی (د. ۸۰۳هـ) است که اصل متن آن پیش‌تر، در همین فهرست، از نظر گذشت. از این اثر دو نسخه در کتابخانه‌ی مرکزی آستان قدس رضوی ـ مشهد به

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۲۵۰.
۲. کحّاله، عمر رضا؛ معجم المؤلفین: ج ۵، ص ۹۸.

شماره‌های «۲۴۷۲» و «۱۰۳۲۲ض»[۱] و چند نسخه‌ی دیگر نیز در کتابخانه‌های مهمّ خارج از کشور از سوی علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۲، ص۱۵۴۱) معرّفی شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به نسخ، نام کاتب: [بالی بن نوری]، تاریخ کتابت: سال ۱۱۵۸هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۶ (۷۳ب ـ ۱۰۸ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۰/۵*۴/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «قاضی جاه، شرح، تقریر، محمود، بدیع، ابی‌السعود، محمّد و ...» دارد. در فواصل برگ‌ها، در هامش و ... ابیات و رباعیاتی به فارسی از برخی شعرا، همچون جامی آمده است. در انجام نسخه یک مهر هشت گوش «بنده خدا حسین» آمده است و نیز بین برگ‌های (۱۰۹ الف ـ ۱۱۲ الف)، دو برگ از شرح فرائض سجاوندی، برگی از شرح الفوائد الضیائیّة جامی با مهر مربّع «عبده حسن الموسوی» و نیز برگی حاوی روایاتی نبوی (ص) در خصوص همسایه و رعایت حقوق آن‌ها و نیزفضیلت صدقه و آیه‌ی شریفه ﴿لن تنالو البرّ حتّی تنفقوا ممّا تحبّون﴾، ابیاتی به فارسی از هاتفی با این مطلع آمده است:

اگر بیضه زاغ ظلمت سرشت
نهی زیر طاووس باغ بهشت

و همچنین ابیاتی از نظامی با مطلع:

درختی که تلخست آن را سرشت
گرش در نشانی بباغ بهشت.

۱. فکرت، محمّدآصف؛ وفادار مرادی، محمّد؛ *فهرست الفبایی کتابخانه مرکزی آستان قدس*: ص ۳۴۹.

۴۰۴/۱

۶. المنطق[۲] (رسالة فی ...) = جهةالوحدة[۳]

از: محمّدامین بن صدرالدین شروانی مشهور به «ملازاده» (درگذشته به سال ۱۰۳۶هـ در استانبول)[۴]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، إنّ أحسن ما یفتتح به المنطق و الکلام حمد الله الواحد الذی بدأ الأنام ... و بعد فهذه تحقیقات شریفة بعبارات رائقة السابق معانیها...».

انجام: «... فلنقتصر علی هذا القدر... المخلصین متقاعدة و عن المهمّ متقاثرة؛ تمّ تحریر تعلیقات الفاضل صدرالدین رأوه علی بحث جهة الوحدة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در علم منطق است و آن پایه‌ی تحقیق برخی پژوهشگران، در واقع

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۲۳، ص۵۵.

3. Parmaksizoğlu, İ., Uysal, A. ...; *TÜYATOK* (Isparta):s. 29.

۴. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۱هـ): ص ۵۸؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص۲۷۵؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص۲۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۷۳.

حاشیه‌ی الفوائد الفناریّة، تألیف شمس‌الدین محمّد بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری» (د. ۸۳۴هـ) که آن نیز در شرح الایساغوجی، تحریر اثیرالدین ـ بن عمر ابهری سمرقندی (د. ۶۶۳هـ) است. در این اثر تنها بخش «جهة الوحدة» آن، به تفصیل گزارش گردیده است. از این اثر دو نسخه در کتابخانه‌ی عامره به شماره‌های «۱۷۲۵۷» و «۱۷۶۸۸»[۱] موجود است و همچنین دو نسخه نیز که بر اساس فهرست اجمالی آن، گویا در تعلیقه بر آن رساله می‌باشند، به شماره‌های «۱۷۶۷۹» و «۱۷۵۳۶»[۲] در این گنجینه نگهداری می‌گردد. همچنین استاد علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۳۴۱) گزارشی از برخی نسخه‌های خارج از کشور آن، بدست داده است. گفته شده این رساله یک بار در سال ۱۲۸۸هـ در استانبول به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری (چند قلم)، نام کاتب: زنف زاده، تاریخ کتابت: سال ۱۱۵۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۲ (۳ب ـ ۲۴ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۳/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی نیز با نشان‌های «سیّد، منه، له عفی عنه، من شرح، ...» دارد. آثار چربی بر فراز برگ‌های مشاهده می‌گردد. در آغاز وقفنامه‌ای از شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی» همراه مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» آمده است که مهر مذکور در چند جای نسخه نیز تکرار شده است.

(ثبت ۲۱۰۷۸۸)

۴۰۴/۲

۷. حاشیة حاشیة شرح آداب‌البحث

از: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری (درگذشته به سال ۱۰۲۲ یا ۱۱۲۲هـ)[۳]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، یا من وفّقنا لآداب البحث و المناظرة فی الکلام و عصمنا عن الخلل و المقصور فی تحریر المدعی والمرام ... و بعد فیقول الفقیر إلی الله الغنی عمر بن أحمد الشهیر بأهلی إنّ الحاشیة الفتحیّة فی الآداب ...».

انجام: «... قوله فی سبعة، إشارة إلی مذهب الشیخ أبی‌الحسن الأشعری و تابعه و قوله و ثمانیة، إشارة إلی مذهب الشیخ ماتریدی؛ قوله و لایبعد أن یقال ...» ناتمام.

---

۱. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۴۷.
۲. همان: ص۵۳.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۳، صص۲۲۶۱-۲۲۶۳.

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر حاشیه‌ی میر ابوالفتح محمّد بن امین سعیدی اردبیلی (د. ۹۷۶هـ) بر شرح محمّد حنفی تبریزی (د. ۹۰۰هـ) بر آداب البحث قاضی عضدالدین عبدالرحمن بن احمد ایجی (د. ۷۵۶هـ) است. از این اثر در برخی کتابخانه‌ها نسخی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی کتابخانه‌ی قادریّه در بغداد به شماره‌ی «۸۵۲» [۱] اشاره نمود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۵ (۲۵ب ــ ۵۹ ب)، تعداد سطر: ۲۱ و ۳۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷*۱۲ و ۱۴/۵*۸/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی با نشان‌های «ملازاده، منه، ع ل، شیخ، عبدالرحمن، شیخ الاسلام و ...» دارد. مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» در چند جا آمده است.

۴۰۴/۳

۸. حاشیة حاشیة الشریف علی شرح مختصر المنتهی = تعلیقه علی حاشیة شرح مختصر المنتهی لابن الحاجب = حاشیة حاشیة شرح المختصر للعضدی

از: سیّد حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ» (درگذشته به سال ۱۰۱۴ یا ۱۰۳۰هـ) [۲]

موضوع: اصول فقه اهل سنت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی تولّهت الأفهام فی کبریاء ذاته ... و بعد فهذه تعلیقات علی حاشیة شرح مختصر المولی العلامة السیّد ... توضیحات لدائقها التی لایهتدی ...».

انجام: «... الطبیعیین کما علم فی الفنّ المکتوب فی علم البرهان بل علی صناعة أخری و أمّا قبول وجوبها وضعاً و تصوّر حقیقتها حقیقتاً ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر حواشی میر سیّد شریف، ابوالحسن علی بن محمّد جرجانی (د. ۸۱۶هـ) بر شرح قاضی عضدالدین عبدالرحمن بن احمد ایجی (د. ۷۵۶هـ) بر کتاب مختصر منتهی السؤل و الأمل فی علم الاصول و الجدل ابوعمرو عثمان بن عمر نحوی مشهور به ابن حاجب (د. ۶۴۶هـ) است. نسخه‌های متعددی از این شرح در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است [۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ

---

۱. رؤوف، عماد عبدالسلام: *الآثار الخطّیة فی المکتبة القادریّة*: ج ۳، ص ۱۸۶.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۳۲۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۳، ص ۳۱۹؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۲، ص ۲۳۵.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۹۲۵-۹۲۶.

محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۴ (۶۰ب ـ ۸۳ب)، تعداد سطر: ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» در چند جای نسخه آمده است. آثار اندک رطوبت بر فراز برخی برگ‌ها قابل مشاهده است.

۴۰۴/۴

۹. **حاشیة حاشیة الشریف علی شرح مختصر المنتهی = تعلیقه علی حاشیة شرح مختصر المنتهی لابن‌الحاجب = حاشیة حاشیة شرح المختصر للعضدی**

از: سیّد حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ» (درگذشته به سال ۱۰۱۴ یا ۱۰۳۰هـ)

موضوع: اصول فقه اهل سنت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی تولّهت الأفهام فی کبریاء ذاته .. أمّا بعد فهذه تعلیقات علی حاشیة شرح المختصر للمولی العلامة السیّد الشریف ... ألّفها أحوج الخلایق ...».

انجام: «... نقیض التالی مستلزماً لنقیض المقدّم و لم یصرّح المصنّف بهذا الشرط اکتفاء بکونه معلوماً من قوله و هکذا حکم کلّ لأنّ فریع ملزومه ... » افتاده.

کتاب‌شناسی: تکرار رساله‌ی پیشین (نسخه‌ی شماره‌ی «۴۰۴/۳») است که در این مجموعه برای بار دوم کتابت گردیده است؛ البتّه به نظر می‌رسد نسخه‌ی مستنسخ عنه (مصدر) هر دو متفاوت باشد، چون اختلافات اندکی در برخی کلمات آن مشاهده می‌گردد که قابل توجّه است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۹ (۸۸ب ـ ۱۳۶ب)، تعداد سطر: ۲۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی زرد و سفید، اندازه متن: ۱۵/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی نیز با نشان‌های «قاسم سلّمه الله، محیی‌الدین و ...» دارد. بر فراز برگ‌ها اسماء جلاله (بدون تکرار) نوشته شده است. مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» در چند جای نسخه آمده است. برخی کلمات قلم‌خوردگی دارد.

۴۰۴/۵

۱۰. **حاشیة شرح العقائد العضدیّة = الخانقاهی**[1]

از: یوسف بن محمّدجان قره باغی محمّدشاهی همدانی (درگذشته به سال ۱۰۳۵هـ)[2]

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۱۴۴.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۵۶۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۳۳۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۲۵۲.

موضوع: عقاید و کلام

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، کیف لا أحمد لمن لم یخزنا بما عصینا .. أمّا بعد فیقول الأحوج .. لمّا کان علم الکلام علماً باحثاً عن ما یجب علی کلّ مکلّف هو معرفة الحقّ ... خدمت به خدمته العمید لمولاة العتبة العلیّة ... قطب العالم و مرکز ... سمی خلیل الرحمن شیخ الزمان معین‌الدین ابوحامد خلیل الله ... فی بلدة سمرقند فی البقعة المبارکة المیمونة خانقاه الحضرة المجذومیّة الحسنیّة الخوارزمیّة و هو مخدوم مخدومنا ... سمیّته بالخانقاهی ... قوله و هو إنسان بعثه الله اه، الضمیر راجع إلی ...».

انجام: «... إنّما یصحّ بدعوی ثلث کلیّات ... و الحمدلله علی ما وفّقنا لما وفّقنا به و المرجوّ من الناظرین أن ینظر بعین العنایة و عین العنایة من کلّ عیب کلیلة و لکن عند السخط ... علی آخر ما صنّفه العلامة الدوانی نعمه؛ تمّت هذه النسخة القراباغی».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر شرح مولی جلال الدین محمّد بن اسعد دوانی (د. ۹۰۸هـ) بر العقاید العضدیّة قاضی عضدالدین عبدالرحمن بن احمد ایجی (د. ۷۵۶هـ) است که از سوی مولی یوسف قره‌باغی، در حلّ برخی دقائق و نکت آن به نام شیخ معین‌الدین ابوحامد خلیل الله از مشایخ صوفیه در خانقاه غوثیّه‌ی حسینیّه‌ی خوارزمیّه‌ی شهرِ سمرقند نگارش یافته است. به همین سبب نیز به الخانقاهی نیز شهرت یافته است. از این اثر نسخه‌ای جدید در این کتابخانه‌ی عامره به شماره‌ی «۱۶۴۷۲»[1] موجود است و نیز علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۴۰۱۷) گزارشی از برخی نسخه‌های داخل و خارج از کشور بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری و نسخ (دو قلم)، نام کاتب: عبدالکریم بن الحاج احمد بن الحاج عبدالغنی، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۱ه (بخش نونویس: سال ۱۰۸۶ه)، محلّ کتابت: آمِد، مدرسه علی پاشا در حجره اثنین در طرف مغرب!، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۵۰ (۱۳۸ب ـ ۱۸۷ الف)، تعداد سطر: ۲۱ و ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ و ۱۴/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه از عصر محشّی است و از نفاست خاصّی برخوردار است. در حاشیه تصحیح گردیده و مقابله شده است. و نشان «بلغ» در هامش برگ‌ها مشاهده می‌شود. حاشیه‌نویسی بسیار ناچیزی با نشان «صلاح الدین» دارد و باقی حواشی گویا ادامه‌ی متن می‌باشد. پایین و فراز برگ‌ها رطوبت دیده است؛ در برخی جاها رطوبت به متن نیز سرایت کرده و برخی کلمات آن را محو نموده است! لیکن کسی پس از آن با قلم دیگری جاهای ناخوانا را اصلاح نموده است. بخشی از نسخه (برگ ۱۳۸ب ـ ۱۵۷ب) اندکی کهنه تر و بایستی از

---

۱. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۶۶.

عصر محشّی (اوایل سده‌ی ۱۱هـ) و باقی برگ‌ها نونویس (سال ۱۰۸۶هـ) است و در ضمن قلم کتابت هر دو نیز متفاوت است؛ بخش نخستین آن به خطّ نستعلیق و بخش دوم نیز به خطّ نسخ کتابت گردیده است. در فواصل برگ‌ها مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» در چند جای نسخه آمده است. در آغاز نسخه فهرستی از رساله‌های این مجموعه آمده که با توجّه به آن گویا هنگام صحافی، مکان برگ‌های رساله‌های این مجموعه جابجا و برخی نیز مفقود شده است! چنان‌که برخی از رساله‌های معرّفی شده، اکنون در این مجموعه نیست. به هر تقدیر این رساله نخستین رساله این مجموعه بوده است که در صحافی به این نقطه (برگ ۱۳۸ الف) منتقل شده است! در انجام، برگی از رساله‌ای فقهی آمده است که قلم خورده و باقی برگ‌ها نیز افتاده است.

۴۰۴/۶

۱۱. معرفة الزوال = شرح الدائرة الهندیّة = المیقات (رسالة فی ...)

از: سیّد حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ» (درگذشته به سال ۱۰۱۴ یا ۱۰۳۰هـ)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت و ریاضیّات

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... و بعد فیقول الفقیر إلی الله تعالی حسین الحسینی الخلخالی لمّا کان أشرف الطاعات بعد الإیمان هو الصلوة أمر الله بها و عیّن وقتها فقال عزّ من قائل ﴿أقم الصلوة لدلوک الشمس إلی غسق اللیل﴾ و اختلف المفسّرون فی معنی دلوک الشمس فقال بعضهم إنّ دلوکها غروبها فقال الأکثرون إنّ دلوکها زوالها عن کبد السماء و هذا هو المختار ...».

انجام: «من الطرق المذکورة فی الموضع الذی عرضه تسعون درجة و یکون السنّة الشمسیّة هناک یوماً و لیلة لأنّه لا فی شیء من المشرق و المغرب و الجنوب و الشمال؛ تمّت الرسالة بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: شرح بخشی از شرح‌الوقایة صدرالشریعه ثانی، عبیدالله بن مسعود بن تاج‌الدین الشریعة محبوبی بخاری (د. ۷۴۸هـ) در خصوص فرعی فقهی در مسأله‌ی معرفت زوال و وقت «دلوک الشمس» مستفاد از آیه‌ی شریفه‌ی ﴿أقم الصلوة لدلوک الشمس إلی غسق اللیل﴾[۲] است که برای تبیین آن از طریق دائره‌ی هندی توضیح داده می‌شود که منظور و مراد از دلوک، زوال شمس می‌باشد و نه غروب. این اثر با عنوان شرح الدائرة الهندیّة فی معرفة سمت القبلة و با تحقیق درید عبدالقادر نوری در سال ۱۹۸۱هـ در بغداد منتشر گردیده است[۳] با این توضیح که موضوع اصلی رساله معرفت قبله

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۳۲۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۳، ص ۳۱۹؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۲، ص ۲۳۵.

۲. سوره‌ی الإسراء، آیه‌ی ۸۱.

۳. صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۲، ص ۲۹۳.

نیست؛ هر چند بی‌ارتباط با موضوع بحث نیز نیست! باید افزود که نسخه‌هایی از این اثر در کتابخانه‌ی آیت‌الله مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۸۰۹۰»[۱] و کتابخانه‌ی دولتی برلین به شماره‌ی «۵۷۰۲/۲»[۲] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ زیبا، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی و اشکال قرمز، تعداد برگ: ۶ (۱۸۸ب ـ ۱۹۳ب)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. اشکال دایری و مثلثی شکل مربوط به وضعیّت آفتاب و نصف النهار و جهات اربع در ۹ تصویر به دقّت تبیین گردیده است. برگ نخستین مجدول به شنگرف بوده و بخشی از ادامه‌ی متن در بخش پایین برگ‌ها آمده است. آثار رطوبت مختصری در فرودین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در برگ (۱۹۴ الف) مهر گرد «شیخ محمّد آغا زاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» آمده است. دو بیت فارسی بامطلع:

هر که ز آموختن ندارد ننگ
دربرآرد ز بحر و لعل از سنگ

و نیز فایده‌ای در فرق میان مصدر و اسم مصدر از حسن چلبی، حدیثی نبوی در بیان الفاظ متقاربة المعانی، همچون ثناء و حمد و شکر، نیز فایده‌ای در لفظ النعماء به نقل از مسعود شروانی و همچنین فایده‌ای بسیار مهمّ درباره‌ی تفتازانی و آثار وی که نقل آن در این فهرست خالی از لطف نیست! «تواریخ التفتازانی، رحمه‌الله، مکتوب حول صندوق الفاضل الکامل التفتازانی روّح الله روحه، الا یا ایّها الزوراء زوروا [و] سلّموا علی روضة المحقق و الحبر المدقّق سلطان العلماء و المصنّفین، وارث علوم الأنبیاء و المرسلین، معدل میزان المعقول و المنقول، منقّح اغصان الفروع و الاصول، ختم المجتهدین ابی‌سعید سعد الملّة و الدین مسعود ابن‌القاضی الامام مقتدی الانام عمر بن المولی المعظّم اقضی القضاة العالم برهان الملّة و الدین ابن‌الامام الربانی العالم الصمدانی، مفتی الفریقین، معید الجامعین، سلطان العارفین قطب الواصلین، شمس الحقّ و الدین، القاضی التفتازانی قدّس الله اسرارهم و انزل فرادیس الجنان اشباحهم؛ و کتب فی جانب قدمه المبارک هذه التواریخ: ولد المرحوم فی صفر سنة ۷۲۲ و فرغ من تالیف شرح التصریف الزنجانی حین بلغ سنة ستّة عشر فی شعبان سنة ۷۳۸ و من شرح تلخیص المفتاح فی صفر سنة ۷۴۸ فی بلد هراة و من اختصاره فی سنة ۷۵۶ بغجدوان و من شرح الرسالة الشمسیة فی جمادی الآخر سنة ۷۵۲ فی مزار جام و من شرح التنقیح فی ذی القعدة فی سنة ۷۵۸ بکلستا بترکستان و من شرح العقائد فی شعبان سنة ۷۶۸ و من شرح المختصر فی الاصول فی ذی الحجّة سنة ۷۷۶ و من الرسالة الکریمة الارشاد سنة ۷۷۸ کلّها بخوارزم و من مقاصد الکلام و من شرحه فی ذی القعدة سنة ۷۸۴

---

۱. اشکوری، احمد: *التراث العربی المخطوط*: ج۵، ص۱۵۳.
2. Ahlwardt, W.: Verzeichniss der Arabischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Bd. V, s. 176.

بسمرقند و من تهذیب الکلام فی رجب و من شرح القسم الثالث من مفتاح العلوم فی شوّال کلیهما سنة ۷۸۹ بسمرقند و شرع فی تألیف الفتاوی الحنفیّة فی ذی القعدة سنة ۷۵۹ بهراة و فی تألیف مفتاح الفقه سنة۷۸۲ و فی شرح تلخیص الجامع کلیهما بسرخس [و] شرح الکشاف فی ربیع الآخر سنة۷۸۲ بسمرقند و توفّی فی یوم الاثنین و العشرین من محرّم سنة ۷۹۲ بسمرقند و نقل الی سرخس و دفن فیها یوم الأربعاء التاسع من جمادی الاولی بهذه السنة و تمّت الروضة یوم الاثنین الثانی و العشرین من ذی الحجّة سنه ۷۹۳ رحمه الله».

۴۰۴/۷

۱۲. حاشیة شرح مختصر منتهی السؤل = المبادی الکلامیّة = الحاشیة علی شرح مختصر العضدی

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز) [۱]

موضوع: اصول فقه اهل سنت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قوله الحمد لله اردف التسمیة بالتحمید فی مفتتح الکلام اقتفاءً لما ورد فی الأخبار و اقتداءً بطریقة الأخیار و اداءً لبعض حقوق ما استقرّ من ضروب الاحسان ...».

انجام: « ... و هو ان یکون خارجاً عن الاشکال و ذلک اما بأن لایکون علی تألیف الاشکال المذکورة لا بالفعل و لا بالقوة و اما بان یقصد شرط من شروط الانتاج کما تقدّم بیانه، تمّت».

کتاب‌شناسی: حاشیه و تعلیقاتی بر شرح قاضی عضدالدین عبدالرحمن بن احمد ایجی (د. ۷۵۶هـ) بر کتاب مختصر منتهی السؤل و الأمل فی علم الاصول و الجدل ابوعمرو عثمان بن عمر نحوی مشهور به ابن‌حاجب (د. ۶۴۶هـ) با عنوان «قوله ـ قوله» است. باید دانست که در بیش‌تر سرچشمه‌ها و فهرست‌ها [۲]، همچون فهرست همین کتابخانه (ج۲۵، صص۲۰۶ –۲۰۷)، نسخه‌ی شماره‌ی «۷۲۰۶/۱» نام محشّی ناشناخته مانده است؛ لیکن در برخی دیگر [۳] همچون فهرست

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

۲. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۱۱، ص ۲۱۵، نسخه‌ی شماره‌ی «۴۲۱۴/۱»؛ باید توجّه داشت که در همان فهرست (ج ۳۱، ص ۴۲۹) ذیل نسخه‌ی شماره‌ی ۱۲۴۴۲ دو رساله‌ی شرح و حاشیه‌ی میر سیّد شریف یکی پنداشته شده و با تعجّب گفته شده است که: «نسخه‌ی ارجاعی ۴۲۱۴» در دو بخش نگاشته شده که بخش دوم به میر سیّد شریف نسبت داده شده و بخش نخست مجهول المؤلّف قلمداد گردیده، ولی مجموع هر دو بخش یک کتاب است که به این وسیله تصحیح می‌کنیم»! و تردیدی نیست که این استدراک صحیح نیست، چرا که بر اساس برخی مصادر و منابع (*کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۸۵۴) میر سیّد شریف همچنین شرحی بر خود مختصر منتهی السؤل دارد که جدا از حاشیه اوست و در واقع نسخه‌ی مکتبه‌ی عامره‌ی مرعشیّه «۴۲۱۴» دارای دو رساله، یکی شرح و دیگری حاشیه است و سایر منابع و فهارس نیز همین امر را تأیید می‌نمایند.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۹۴.

کتابخانه‌ی قادریّه ـ بغداد (ج۲، صص۳۹۶-۳۹۷) و جز آن، به نام محشّی تصریح گردیده است. باید دانست این اثر یک بار بدون تاریخ به صورت سنگی در آستانه (استانبول)[۱] و بار دیگر در سالَ ۱۳۱۶هـ در بولاق و نیز سال ۱۳۹۳هـ در قاهره به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و تعلیق تحریری (بخش نونویس)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ و سال ۱۱۰۱هـ (بخش نونویس)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۶ (۱۹۴ب ـ ۲۳۹ الف)، تعداد سطر: ۲۳، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، زرد و سفید و فرنگی سفید آهارمهره زده (بخش نونویس)، اندازه متن: ۱۵/۵×۷/۵ و ۱۵/۵×۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «م د، منه رحمه الله، محیی‌الدین، قاسم عفی عنه، شهری و ...» دارد. برگ‌های (۲۳۳ الف ـ ۲۳۹ الف) نونویس می‌باشد با تاریخ کتاب سال ۱۱۰۱ هجری، که قاعدتاً بایستی ۵۰-۱۰۰ سال متأخّرتر از زمان کتابت اصل نسخه بوده باشد. مهر بزرگ گرد «شیخ محمّد آغازاده احمد سعید افندی وقفدر ۱۳۱۰» در فواصل برگ‌ها آمده است. بر فراز برخی برگ‌ها اسمای حسنی الهی مشاهده می‌گردد. در ضمن برخی برگ‌های آغازین نسخه نیز مجدول به زنگار (سبز) می‌باشد.

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۷۹.

۴۰۵/۱

۱۳. برهان الشفاء = الشفاء فی المنطق و الحکمة

از: شیخ الرئیس، ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته به سال ۴۲۸هـ)

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، المقالة الاولی من الفنّ الخامس من الجملة الاولی و هی فی البرهان من المنطق فصل فی الدلالة علی العرض من هذا الفنّ لما کان العلم المکتسب بالفکر ...».

انجام: «... فقصده اخر و وقف معه ثم ... انتظم الصف ینتظم قلیلا و لذلک العلم و الصورة الکلب و ذلک استعنی من الملک المنان ؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: مقاله‌ی اوّل و سوم از بخش منطق کتاب الشفاء، مهم‌ترین اثر فلسفی ابن‌سینا می‌باشد. از کتاب الشفاء و یا بخش‌های گوناگون آن نسخ چندی در این کتابخانه نگهداری می‌گردد و از آن جمله است نسخه‌های شماره‌ی «۱۱۵۳۳/۱» (الهیّات)، «۵۲۸۳/۶۶» (الهیّات)، «۸۸۴/۴» (برهان الشفاء). شایسته‌ی ذکر است که بخش‌های طبیعیّات و الهیّات کتاب الشفاء نخستین بار در سال‌های ۱۳۰۳-۱۳۰۵هـ در تهران[۲] و سپس بخش منطق کتاب الشفاء، همراه

۲. همان: ج ۱، ص ۱۳۰؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۵۷۳-۵۷۴؛ رفاعی، عبدالجبّار؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی ایران*: ص ۵۸۰؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، صص ۲۶۴-۲۶۵.

سایر بخش‌های آن به صورت تحقیقی به اهتمام ابراهیم مدکور و شمار دیگری از محققان بین سال‌های ۱۹۵۲-۱۹۸۳م در قاهره در چند جلد به چاپ رسیده است؛ همچنین بخش برهانِ شفاء جداگانه به کوشش عبدالرحمن بدوی در سال ۱۹۵۴م (چاپ دوم ۱۹۶۶م) در قاهره منتشر شده است[۱] و اخیراً نیز ترجمه‌ای به فارسی از بخش برهان شفا در تهران منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۹۸، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵×۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۴×۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن مشکی، قطع: وزیری کوچک.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و دارای حاشیه‌نویسی زیادی است که در ادامه همین نوشتار به صورت مستقل معرّفی گردیده است. در آغاز، یادداشتی درباره دلالت مطابقی آمده که در انجامه‌ی آن چنین آمده است: «من تصانیف استاذنا طاب ثراه ... والدیّ». همچنین مهر بزرگ مربّع «این کتاب از متملّکات و جزو کتابخانه احقر محسن الحسینی است ۱۳۲۳» و نشانگر آن است که این نسخه زمانی در کتابخانه‌ی مرحوم آقا محسن عراقی بوده است و این مهر در چند جای نسخه نیز تکرار شده است. افزون بر مهر آن مرحوم، دو مهر مربع دیگر،یکی با سجع «لا اله الا الله الملک الحقّ المبین، عبده محمّدکاظم» و دیگری «یا رفیع» دیده می‌شود. در انجام نسخه یک یادداشت دیگر در بیان «لفظ» و مفاهیم آن با نشان «لاستاذنا دام ظلّه» آمده است. برخی برگ‌های پایانی نسخه آسیب دیده که ترمیم غیر فنّی گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۷۸۹)

۴۰۵/۲

۱۴. حاشیة برهان الشفاء

از: ناشناخته

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی وفّقنا سلوک طریق الجدّ و البرهان لمعرفة الحقیقة و تحصیل الایقان ... و صلی الله علی سیّد الاولین و الآخرین ... و آله و عترته اللذین ... قوله لما کان العلم المکتسب اه، قال ... »

انجام: «... ما ذکره الشیخ فی القاطیقوریاس فی فصل فی ذکر امور ... فلا یخلو عن اشکال و لاشتمال ... الحقیقة ... فی یوم ... [۲]».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر بخش برهان کتاب الشفاء شیخ الرئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن

۱. موسوی بجنوردی، کاظم (زیرنظر)؛ *دائرة المعارف بزرگ اسلامی*: ج ۴، ص ۶.

۲. به جهت بی‌نقطه بودن کلمات برخی از آنها ناخوانا است.

سینا (درگذشته به سال ۴۲۸هـ) است که از سوی یک دانشمند شیعی نگارش یافته است. این حواشی بر مقاله‌ی اولی (از فنّ پنجم کتاب الشفاء) به صورت نامرتّب است و گویا ناتمام مانده است. باید دانست که مرحوم آقا بزرگ تهرانی در الذریعة (ج۶، صص ۱۴۰-۱۴۳) گزارشی از حاشیه‌های شیعی کتاب الشفای بوعلی آمده است که عمدتاً تعلیقه بر بخش الهیّات و طبیعیّات آن کتاب است؛ همچنین حاشیه‌ی دیگری بر برهان الشفاء در کتابخانه‌ی دانشکده‌ی الهیّات دانشگاه تهران[۱] موجود است که با حاشیه‌ی حاضر تطبیق ندارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته تحریری (بی‌نقطه)، نام کاتب: اصل به خطّ محشّی، تاریخ کتابت (تحشیه): سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴۳ (۱ب ـ ۴۳ ب)، تعداد سطر: چلیپا در هامش، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی نازک، اندازه متن: چلیپا در هامش.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیسی است که به نظر می‌رسد منحصر به فرد بوده باشد؛ به هر تقدیر در سرچشمه‌ها (منابع) و فهرست‌های مورد دسترس، نشانی از آن یافت نگردید. به جهت در هامش نوشته شدن، بی‌نقطه بودن و فرسودگی برگ‌ها و نیز برش بخشی از متن در صحافی نابجا! بخشی از عبارات ناخوانا می‌باشد و یا به سختی قابل قرائت است. قلم‌خوردگی‌هایی در متن حواشی دیده می‌شود و برخی عبارات آن نیز در اثر رطوبت به سهو یا عمد محو گردیده است!

۱. حجتی، محمّدباقر: فهرست دانشکده الهیات و معارف اسلامی تهران: ج ۱، ص ۲۵۶.

۴۰۶/۱

۱۵. العوامل المائة فی النحو = مائة عامل

از: ابوبکر عبدالقاهر بن عبدالرحمن بن محمّد جرجانی خراسانی (درگذشته به سال ۴۷۱هـ در جرجان)[۲]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... و بعد فإنّ العوامل فی النحو علی ما ألّفه الشیخ الإمام عبدالقاهر... مأئة عامل وهی تنقسم إلی قسمین...»

انجام: «... فهذه مائة عامل لایستغنی الصغیر و الکبیر و الوضیع و الرفیع عن معرفتها و استعمالها؛ تمّت الکتاب بعون الوهّاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه و مشهور در تبیین عوامل صدگانه‌ی نحوی است؛ نسخه‌های خطّی فراوان و متعدّدی در کتابخانه‌های داخل و خارج موجود است. این اثر نخستین بار گویا[۳] در سال ۱۶۱۷م در لیدن ـ هلند، سپس به ترتیب

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۶۰۶؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۴۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۳۱۰.

۳. الیان سرکیس در *معجم المطبوعات العربیّة* و المعرّبة (ج ۱، ص ۶۸۱) به این چاپ اشاره نموده است، لیکن محمّدعیسی صالحیّه در *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع* (ج ۲، ص ۴۹) گویا به همین چاپ اشاره دارد که در سال ۱۹۲۷م به اهتمام و تحریر اربنیوس در لیدن منتشر گردیده است.

در سال‌های ۱۸۰۳م در کلکته، ۱۲۴۷هـ در بولاق، ۱۸۶۹م در لکهنو و در ۱۲۹۲هـ در تبریز به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق خوش، آیات: نسخ، نام کاتب: محمّد بن مصطفی افندی قراقی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۵۶هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۸ (۲ب ـ ۹ الف)، تعداد سطر: ۱۱، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۸ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابلق و قهوه‌ای با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی زیادی با نشان‌های «سروری رحمه الله، اسماعیل، جاربردی، منه رحمه الله، تقریر، شرح، عتابی رحمه الله، قرقی سلّمه الله، حسن چلبی، حاجی بابا، قطب‌الدین و ...» بین سطور و در هامش دارد. آثار رطوبت بر لبه‌ی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در آغاز نسخه چند یادداشت از جمله دعای حفظ و تقویت حافظه، نصیب‌نامه‌ای از مشایخ:

بدرگاه سلطان محـــــرم مباش
که نفسِ سلیم تـــو ظالم شود،
چون محرم شدی نیز ایمن مباش
که محرم بیک نقطه مجـــرم شود!

و نیز ابیات دیگری به فارسی و چند فایده‌ی لغوی دیگر مشاهده می‌گردد. در آغاز نیز یک مهر گردِ «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... » دیده می شود که بایستی مهر یکی از کتابخانه‌های خصوصی قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد. در انجام نسخه نیز یک مهر مربع «با دعای صبح گاهی ... لطف الهی ۱۱۶۱» و چند یادداشت در معنی مصدر، در توصیف مضمرات، فوائدی تفسیری، لغوی، و نحوی آمده است و هچنین ابیاتی به ترکی با مطلع:

عزم قیل نامم بری جانانه گورردیم سنی
برملک زاده اولان انسانه گورردیم سنی

و نیز ابیاتی به فارسی با مطلع:

ز بیـــم پاس تو ای خسرو سپهر مکان
ز یمن حفظ تـو ای شهریار مهر افسر،

دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۷۹۰)

۴۰۶/۲

۱۶. نتایج الأفکار فی شرح إظهار الأسرار[1]= شرح الأظهار للبرکوی

از: مصلح‌الدین مصطفی بن حمزه بن ابراهیم آیدینی رومی مشهور به «آدالی» و «آطه‌وی» (درگذشته پس از سال ۱۰۸۵هـ)[2]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 441 & supp. Bd. II, s. 656.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۴۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، ص ۲۳۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۴۹؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۱۳.

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعل الألفاظ قوالب المعانی ... أمّا بعد فیقول العبد الفقیر إلی لطف ربّه ... إنّ کتاب إظهار الأسرار للفاضل ... الشیخ محمّد ... الشهیر بالبرکوی ...».

انجام: «... و لایجوز بناؤه لوجود الفصل ... قد وقع الفراغ من تسوید شرح إظهار الأسرار بعون الله الملک العزیز الغفّار علی ... اللهمّ اغفره...».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی کتاب إظهار الأسرار[1] تألیف شیخ محمّد بن پیرعلی بن اسکندر برگوی «برگلی» (د.۹۸۱هـ) است که شارح در روز چهارشنبه ۲۷ ماه مبارک رمضان سال ۱۰۸۵هـ از آن فراغت یافته است. باید دانست که اصل کتاب در سه باب «عامل، معمول، عمل» تنظیم گردیده است. این اثر نخستین بار در سال‌های ۱۲۱۹، ۱۲۳۸، ۱۲۵۱، ۱۲۷۴، ۱۲۸۸، ۱۳۰۰، ۱۳۰۳هـ در آستانه (استانبول) و نیز در سال‌های ۱۲۶۲ و ۱۲۶۶هـ در بولاق ـ مصر به چاپ رسیده است[2]. از این اثر نسخی چند در این کتابخانه نگهداری می‌گردد که از آن جمله نسخه‌های شماره‌ی «۷۰۶۳/۱» و «۱۳۷۸۶» می‌باشد و در ضمن نسخه‌های دستنویس متعدّدی را نیز علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۶۹۱-۳۶۹۲) گزارشی از آن‌ها بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری (چند قلم)، نام کاتب: محمّد بن مصطفی افندی قراقی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۵۶هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۸۲ (۹ب ـ ۱۹۰ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۴❊۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی نیز با نشان‌های «منه رحمه الله، فتح الاسرار، مصباح، شرح، کشف، حسن مصری رحمه الله، حامی، بکر افندی، مغرب، ح، کلیّات ابی‌البقاء، مختصر و ...» دارد. در آغاز مهر مربّع «با دعای صبح گاهی ... لطف الهی ۱۱۶۱» و در انجام نسخه نیز مهر گردِ «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... » تکرار شده است. نیز در انجام چند یادداشت با تاریخ‌های ۱۲۵۶، ۱۲۹۹ و ۱۳۰۴هـ آمده که در آن‌ها تاریخ تولّد ثبت شده است. یک تملّک نیز در انجام نسخه از حاجی یونس افندی بن شکری افندی دیده می‌شود.

۴۰۷

۱۷. حاشیة علی تحریر القواعد المنطقیّة[3] = حاشیة شرح الرسالة الشمسیة = حاشیة علی التصوّرات

از: عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۱۷؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۰؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۱۷۰.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، صص ۱۷۵۰-۱۷۵۱.

۳. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، ص ۳۵.

سیالکوتی پنجابی هندی مشهور به «سیلکوتی» (درگذشته به سال ۱۰۶۷هـ در سیالکوت)[۱]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، أجلی منطق أفصح به لسان الفصحاء و أولی مدرک ارتسم فی الأذهان الأذکیاء حمدالله ... أمّا بعد یقول الفقیر المسکین ... قد سألنی الولد الأعزّ ... عبدالله الملقّب باللبیب عند قرائته للشرح المنسوب إلی الطور العظیم ـ و الحواشی المعلّقة علیه للسیّد السند ... أن أکتب ـ فی حلّ مشکلاتها ... جعلته عراضة لحضرة من حضرة الله تعالی بالسلطنة الأبدیّة و أیّده بالدولة السرمدیّة فخرالملوک و السلاطین ... أبوالمنطقی شهاب الدین شاه جهان ... قوله هکذا وجدنا اه کذا مرکّب من کاف التشبیه و اسم الإشارة ...».

انجام: «... قوله فالصواب اه و الإشارة إلی الرسم الناقص فی وجه الحصر و لم یقیّد بقید یخصّصه بما ذکر أولا یمکن علی ما ذکره الشارح المرکّب من العرض العام و الفصل مع داخل فی الرسم الناقص بخلاف ما ذکره قدّس سرّه؛ تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر بخش تصوّرات *تحریر القواعد المنطقیّة* تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد رازی تحتانی بویهی (د. ۷۶۶هـ) است که به درخواست فردی با نام عبدالله لبیب و به نام سلطان ابوالمنطقی شهاب‌الدین شاه جهان نگارش یافته است و به جهت اینکه تعلیقه بر بخش تصوّرات التحریر است، در برخی نسخ، این اثر به نام حاشیة علی التصوّرات نیز شهرت یافته است. این اثر در سال‌های ۱۲۵۹، ۱۲۶۶، ۱۲۷۶ و ۱۳۰۴ه در استانبول به چاپ رسیده است[۲]. از این اثر نسخه‌ای در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) به شماره‌ی «۵۹۵۶»[۳] نگهداری می‌گردد و نسخه‌های چندی نیز در کتابخانه‌های خارج از کشور موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: سیّد محمّد بن عمر معروف بـ «چبوقچی زاده»، تاریخ کتابت: روز شنبه از ماه رجب ۱۲۳۴هـ، محلّ کتابت: فلبه، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۶۲، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۴*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابر و باد و عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی در برخی برگ‌ها دارد. برگ‌ها مجدول به شنگرف و مشکی است و بر فراز برگ آغاز سرلوح بسیار مختصری با رنگ قرمز دیده می‌شود. روی برگ

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۲۸۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۹۵؛ تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (قرن ۱۱هـ): صص ۳۱۴ – ۳۱۵.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۱۰۶۸ و ج ۲، ص ۱۹۸۳؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، صص ۲۳۲ –۲۳۳.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۱۵، صص ۳۳۶ –۳۳۷.

آغاز عبارت «یا کبیکج» دارد. بنابر تحقیقی که برخی پژوهشگران انجام داده‌اند «یا کبیکج» بر خلاف پندار جمعی که تأثیر آن را مانند اسماء جلاله و برخی دیگر از خود اسمای جلاله دانسته‌اند، نیست، بلکه آن در واقع نام گیاهی است که نسخه‌ها را در قدیم برای گریزاندن حشرات، به آن مادّه آغشته می‌نمودند و به تعبیر دیگر، آن مادّه نوعی سمّ طبیعی ـ گیاهی است و الله العالم.

(ثبت ۲۱۰۷۹۱)

۴۰۸/۱

۱۸. فرهنگ فارسی ـ ترکی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: فارسی ـ ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، نام: آد، نامها: آدلر، خدا: تنگری، ایزد: م، خدیو: م، لریو: م، دادر: م، دادور: م ... فصل: سما: گوک، آسمان: م، سپهر: م، چرخ: م ...».

انجام: «... زادیم: دوغدوق، ساسیدیم: ازدوک، مکیدیم: امدوک، مزیدیم: م، ورزیدیم: پیشه قلدوق، یافتیم: بدولدوق؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: فرهنگ لغت دو زبانه‌ی فارسی به ترکی عثمانی است که در چند فصل و باب نگارش یافته است. برخی عناوین فصول و باب‌ها چنین است: فصل در انواع رنجها (۱۷ الف)، فصل در الفاظ مشترک (۱۸ الف)، فصل در اسماء بروج (۱۹ب)، فصل در اسماء سال‌ها (۱۹ب)، فصل در بیمان شمار[ش] (۱۹ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی المصدر (۲۰ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی المصدر (۲۰ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی الماضی (۲۴ الف)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی المضارع (۲۴ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی الامر (۲۴ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی النهی (۲۵ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی النفی (۲۶ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی الفاعل (۲۷ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی الممفعول (۲۸ب)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی المتکلّم وحدة (۲۹ الف)، باب فی بیان الالفاظ التی تدلّ علی معنی المتکلّم مع الغیر (۳۰ الف). باید افزود با اینکه در سرچشمه‌ها (منابع) و فهرست‌های موجود (در دسترس) تفحّص نسبتاً زیادی از سوی راقم صورت گرفت[۱]، لیکن با این حال شوربختانه به نسخه‌ی دیگر یا آگاهی‌های بیش‌تری از این اثر دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق (چند قلم)، نام کاتب: عبدالباقی بن ملاقاسم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۰ (۱ب ـ ۳۰ب)، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم و نازک آهار مهره شده، اندازه متن:

۱. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۳، صص ۱۹۶۱-۲۰۴۶.

۱۶*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم رنگ فرسوده و عطف تیماج فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب علی ید أضعف العباد و حقیر الطلاب عبدالباقی بن ملاقاسم رحمة الله علیهما سنة ۱۱۲۳».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. ترجمه‌ی ترکی لغات به صورت مورّب در ذیل هر لغت نوشته شده است. در آغاز تملّک نورمحمّد مدرّس در مدرسه ملاحلی همراه مهر بیضی «الفقیر نورمحمّد ۱۱۵۰»؛ تملّک محمّدعزّت خمیره‌جی‌باشی‌زاده با مهر گرد محو شده گویا مربوط به سال ۱۲۲۴هـ؛ تملّک ابن‌الوزیر علی پاشا کار ... با مهر بیضی «اسمعیل» و نیز تملّک خلیل الشوقی ابن‌اسمعیل القاضی بقضاء آقسرای در رمضان سال ۱۲۳۰هـ و چند یادداشت متنوّع دیگر که به نظر می‌رسد به خطّ آقای کریم‌زاده تبریزی (صاحب مجموعه) بوده باشد که رساله‌های این مجموعه را در آغاز، معرّفی نموده است. با توجّه به برگ‌های رسائل دیگر این مجموعه‌ی نفیس، که کهنه‌تر می‌نمایند و باید مربوط به همان سال ۱۱۲۳هـ یا از سده‌ی ۱۲هـ بوده باشند، استثنائاً رساله‌ی نخست این مجموعه، با اینکه به تاریخ ۱۱۲۳هـ در انجام تصریح شده است، لیکن با توجّه به نوع کاغذ و خطّ و جوهر جدید آن، به نظر می‌رسد که از سده‌ی ۱۳هـ بوده باشد! در انجام رساله دو برگ محتوی دو طغرا با نام «ابراهیم پاشا»، نیز یادداشتی درباره‌ی ذوالقرنین، دعای بعد العقد، ابیاتی به ترکی با مطلع:

کندمی کندم یتردم کندم استر کندومی
کندمه کندمه کرکسه یوله کندو کندومی
گوزلم گوزوکی گوزم گوزه کور گوزله ایکن
گوز گوزل گوزه گوزم گوزه گوز قلدی فتن

همچنین چند لغت فارسی و عربی با ترجمه‌ی ترکی در یک صفحه آمده است که برخی از لغات الفرس انتخاب گردیده است. نیز بیتی عربی از مولانا منقول از مثنوی معنوی آمده است:

صار دکّاً منه و انشقّ الجبل
هل رأیتم من جبل رقص الجمل!

(ثبت ۲۱۰۷۹۲)

۴۰۸/۲

۱۹. فرهنگ عربی ـ فارسی[1]

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، الله، خذای، تگری؛ احد، یک، بیر؛ آحاد، جمع، ف؛ اوّل، نخستین، اولکه؛ اوایل، جمع، ف؛ ...».

انجام: «... باب الباء المضمومة، یبوست، خشکی، قوریلق؛ یسر، آسانی، آسانلق؛ یمن، خجستگی، مبارکلک؛ یوسف، حسرت‌زده، حسرت‌لنمش؛ یموم، دریاها، دکیزلر؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: فرهنگ الفبایی عربی، فارسی است که بر اساس مفتوح و مکسور و مضموم

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۶، صص۲۰۴ – ۲۰۵.

بودن لغاتِ عربی آن‌ها، مانند «باب العین المفتوحة» باب بندی شده است و ترجمه‌ی ترکی عثمانی آن نیز در زیر کلمات آن بعداً نوشته شده است. استاد علی‌نقی منزوی در فرهنگنامه‌های عربی بفارسی (ص۲۷۷) نگارنده‌ی آن را دانشمندی گمنام پیش از سده‌ی ۱۰هـ دانسته و نسخه‌ای از آن را در کتابخانه‌ی دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران به اختصار گزارش نموده است و گفته که آن در ضمن مجموعه‌ای آمده که بر پشت جلد آن اثر به نام بحرالالفاظ نامیده شده است و همو در همانجا (ص۲۸۰) فرهنگ دیگری را معرّفی می‌نماید که افزون بر انطباق با نسخه‌ی مورد بحث، حاوی یک دیباجه نیز هست: «سپاس و ستایش بیحد و قیاس مر خدای که عقل و عقلاء در ادراک ذات او ... مختصریست مشتمل بر الفاظ پارسی و تازی با هم و این قسم بر ترتیب حروف هجا نهاده شد و بیست و نه بابست که در هر بابی الفاظ تازی را در محاورات و مراسلات پارسی ... و هر باب قسمت مفتوح و مضموم ومکسور نموده شد. الله خدا احد یکی اول نخستین اوایل جمع ...» که بایستی با نسخه‌ی حاضر یکی باشند؛ نسخه‌ی مذکور در کتابخانه‌ی لغت‌نامه‌ی دهخدا ـ تهران به شماره‌ی «۹۴» موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه و نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۴۰ (۳۱ب –۷۰ب)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۸*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز و پایین برگ‌ها رطوبت دیده است، لیکن متن خواناست و برخی برگ‌های نخستِ رساله آسیب جانوری اندکی دیده است.

۴۰۸/۳

۲۰. مثلّثه = فرهنگ عربی ـ فارسی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، بنام ایزد بخشاینده و بخشایش‌گر تصنیف قدوة الفضلاء سید الأدباء افتخار العلماء قطرب بن احمد البصری ... نام این کتاب مثلّثه نهاد شده و بر سه وجه است نصب، کسر و رفع و به نستعین و إلیه یرجع الأمر و المآب؛ باب الألف: الثَناء: سخن نیکو، ایوسوز؛ الثناء: رسن زانوبند اشتر، دوه تک دزی بغی؛ الثُناء: دود، توتون ...».

انجام: «... القَوی: زمین خالی از نبات، اول یر کی انده اوت بتمیه؛ القِوی: یکتارسن، برقب ایپ؛ القوُی: نیروها، قوّتاد؛ تمّت بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی فارسی کتاب المثلّثات تألیف ابوعلی محمّد بن مستنیر بن احمد بصری نحوی مشهور به قطرب (د. ۲۰۶هـ) است. این اثر فرهنگِ لغات دو زبانه‌ی عربی به فارسی برای لغات عربی مثلّث (همچون الثَناء، الثِناء، الثُناء) است که با عناوین «باب ـ باب» نوشته

شده و ترجمه‌ی ترکی با لهجه‌ی عثمانی آن نیز ذیل واژه‌ها آمده است. گفتنی است در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی غرب همدان به شماره‌ی «۴۷۷۹/۴»[۱] ترجمه‌ای گویا منثور به فارسی شناسانده شده است که به جهتِ فقدان داده‌ها در فهرست آگاهی‌های بیش‌تری برای تطبیق یافت نگردید! نیز در *الذریعة* (ج۱۹، ص۷۹) و فرهنگنامه‌های عربی بفارسی (ص۲۰۸) و فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۳، صص۲۰۲۲-۲۰۲۳) ترجمه‌ای منظوم در بحر رمل به فارسی از مثلّثات قطرب سروده‌ی بدیعی تبریزی (سده‌ی ۱۰هـ) گزارش شده است و همچنین در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۲۴۸) یک ترجمه‌ی ترکی در کتابخانه‌ی TDK در آنکارا به شماره‌ی «A.271» با مترجم ناشناس معرّفی شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه و نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۹ (۷۱ب ـ ۷۹ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار اندکی از رطوبت در بخش شیرازه، فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. بخش‌های کوچکی از برگ‌ها آسیب جانوری دیده است. برخی کلمات قلم‌خوردگی دارد.

۴۰۸/۴

۲۱. مفردات و مرکبات

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، حمد و ثنا بر مبدع بی مثال و آلت را و مخترع بی غرض و علّیت را ... بدانک این کتاب الفاظ چند است از مفردات و مرکبات که بر زبانها متداولست و در نامهای پارسی مستعمل است ...».

انجام: «... سرّاً و علانیة: نهان و پیدا؛ بیع و شرا: خریدن و فروختن؛ غثّ و ثمین: لاغر وفربیه ... وجود و عدم: هستی و نیستی؛ صغیر و کبیر: کوچک و بزرگ؛ ابتدا و انتها: اوّل و آخر؛ صالح و طالح: نیک مرد و بد مرد؛ تمّت بعون الله».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مشتمل بر سه فصل در توضیح الفاظ مفرد و مرکّب و اضداد که در زبان فارسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. عناوین فصول آن چنین است: الفصل الأوّل فی المفردات (۷۹ب)؛ الفصل الثانی فی المرکّبات (۱۱۶ الف)؛ الفصل الثالث فی الأضداد (۱۲۱ب). نسخه‌ای از این اثر در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۱ معاجم ترکی تیمور»[۲] با ترجمه‌ی ترکی زیرنویس موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق مایل به

۱. روشن، محمّد و ...؛ *فهرست کتابخانه‌های رشت و همدان*: ص۱۵۵۲.

۲. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات الفارسیّة*: ج۱، صص۲۵۸-۲۵۹.

نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۴ (۷۹ب ـ ۱۲۲ب)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم (برخی آهار مهره شده)، اندازه متن: ۱۸*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار اندک رطوبت و آسیب جانوری بر روی بخش‌هایی از برگ‌ها دیده می‌شود.

۴۰۸/۵

۲۲. ترجمه مفردات و مرکبات

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، شکر دخی اکمق یردجی مثال سیز دخی آلت سیز و دورودوجی غرضسیز دخی علّتسوز ... بو کتاب بر قاچ لفظ در یلکوزلردن دخی قرشمشلردن که دللر اوزرنه یکزینجه دور دخی پارسی نام لرده مستعمل در ...»

انجام: «... کزلدوخی آشکاره ... صتمق دخی آلمق ... آرق دخی سمز ... تمّت».

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی ترکی کتابِ لغتِ فارسی مفردات و مرکبات است که پیش‌تر به شماره‌ی «۴۰۸/۴» از نظر گذشت. این ترجمه به صورتِ زیرنویس ذیل کلمات فارسی نوشته است؛ نسخه‌ای از این اثر در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۱ معاجم ترکی تیمور»[1] همراه ترجمه‌ی فارسی آن موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴۴ (۷۹ب ـ ۱۲۲ب)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم (برخی آهار مهره شده)، اندازه متن: ۱۸*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله ذیل کلمات و بین سطور، برخی به صورتِ مورّب نگارش یافته است.

۴۰۸/۶

۲۳. لغت الفاظ = فرهنگ عربی ـ فارسی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، باب الألف ابتدا و افتتاح و انشا: آغاز کارکردن، اش باشدن بایشلمق؛ انتها: بپایان چیزی‌رسیدن، شیئنک آخرنه ایرشمک...».

انجام: «... یمین: سوکند، آند؛ یسیر: اندک، آز؛ یمین: مبارک، م؛ یدیم الله تعالی: پیوسته داراد خدای او را، حق تعالی آنک دولتین دایم قلسون؛ تمّت بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: فرهنگ لغات عربی ـ فارسی در چند باب است که ترجمه‌ی ترکی عثمانی آن نیز در ذیل کلمات نوشته شده است. نسخه‌ای از

---

۱. همو: فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة: ج ۲، ص ۲۵۶.

این اثر در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۳ ـ م مجامیع ترکی»[۱] همراه ترجمه‌ی فارسی آن موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و درشت، تعداد برگ: ۱۸ (۱۲۳الف ـ ۱۴۰ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۸*۱۲/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار اندکی از رطوبت و آسیب جانوری روی بخش‌هایی از برگ‌ها دیده می‌شود. برگ انجام ترمیم و وصّالی شده است.

۴۰۸/۷

۲۴. التحفة الهادیة[۲] = دانستن[۳]

از: محمّد بن حاجی الیاس زیلی رومی (سده‌ی ۹ ـ ۱۰هـ)[۴]

موضوع: لغت

زبان: فارسی ـ ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، دانستن: بلمک؛ شناختن: اکلمق؛ آموختن: اوکرنمک؛ آموزاندن: اوکرتمک؛ خواندن: اقومق؛ نویشتن: یازمق؛ نبشتن ... (۱۴۳ب) جمع المصدر: دانستنها: بلمکلر؛ شناختنها: اکلمقلر؛ آموختنها: اوکرنمکلر ...؛ نفی المصدر: ندانستنها: بلممکلر ...».

انجام: «...اینست: بودور؛ اوست: اودر؛ وی اوست: اولدر ... اسمای شمار فارس: ... هفت هزار ۷۰۰۰، هشت هزار ۸۰۰۰ نه هزار ۹۰۰۰، ده هزار ۱۰۰۰۰ تمّت».

کتاب‌شناسی: فرهنگی مختصر برای لغات فارسی و بیان مختصری از دستورزبان آن است که در آن به افعال و اسامی و صیغه‌های گوناگون آن در زمان ماضی و حال و آینده پرداخته شده است. در ذیل کلمات، ترجمه‌ی ترکی آن‌ها نیز آمده است. این اثر در چند فصل و باب نگارش یافته است. برخی عناوین آن‌ها عبارتند از: ... القسم الثانی فی الماضی (۱۴۴ الف)؛ القسم الثالث فی المستقبل (۱۴۴ الف)؛ ... فصل اوّل در اسماء سماوی و ارضی (۱۴۴ب)؛ فصل دوم در اسماء اناسی و اعضاء او (۱۴۷ب)؛ فصل سوم در اسماء صناعات و ادوات او (۱۴۹ب)؛ فصل چهارم در اسماء سایر حیوانات (۱۵۰ب)؛ اضافت اسما برین موجب است (۱۵۱ب)؛ ... فی الاسماء الشهور العربیة (۱۵۳الف)؛ اسماء شمارش فارسی (۱۵۳ الف). از این اثر دو نسخه در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) به شماره‌های

---

۱. همان: ج ۴، ص ۷.

۲. هاشم‌پور سبحان، توفیق؛ *فهرست کتابخانه مغنیسا*: ص ۳۷۵؛ منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۵، ص ۳۵۹۴.

3. Dobrača, K.: Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih I Bosanskih Rukopisa. Vol. I, p. 383; Popara, H. & Fajić, Z.: Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih I Bosanskih Rukopisa. Vol. VII, pp. 302 & 462-463; Schmidt, J.: Catalogue of Turkish Manuscripts in the library of Leiden University and other collections in the Netherlands. Vol. I, pp. 18-19; Rieu, Ch.: Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum. P. 141.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۶۳۳.

«۲۰۴۸/۱» و «۷۱۶۰»[۱] موجود است که نسخه‌ی اخیری گفته شده با نسخه‌ی اصل بخطّ مؤلّف مقابله گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز درشت، تعداد برگ: ۱۴ (۱۴۰ب ـ ۱۵۳ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم (برخی آهار مهره شده)، اندازه متن: ۱۲/۵*۱۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار رطوبت و آسیب جانوری مختصر روی بخش‌هایی از برگ‌ها دیده می‌شود و برگ‌های آسیب دیده‌ی آغاز نسخه، ترمیم شده است.

۴۰۸/۸

۲۵. تحفة الاخوان

از: درویش رستم بن یوسف مولوی مشهور به «خطیب رستم» (درگذشته پس از سال ۹۰۳هـ)

موضوع: دستورزبان و لغت

زبان: فارسی، عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی خلق الآدم [کذا] و علّمه الأسماء العلیم الذی لایغیب عن علمه شیء فی الأرض و لا فی السماء ... امّا بعد چنین می‌گوید این فقیرترین و نیازمند کمترین ... که در بندگی مرشد السالکین و مفخر العاشقین ... شیخ ادهم بن شیخ سنان الشهیر بحاجی فنایی الانکوری بود ... تعلیمی نمود و رغبت ایشان را بزبان پارسی بیش‌تر دید، خواست که برآورد ... زبان فارس دربیاموزد آن مقداری که ز دستش آید که السخی ما ملک و لیکن دست از روزگار گریبانش تافت ... پس این رساله را بقدر الوسع و الطاقة در بیان آورد و برای عزر [کذا] تقصیر فرستاد کی العزر [کذا] عند الکرام مقبول و برپنج باب مرتب کرد و نیز حروف تهجّی را بثلث حرکات اعتبار گرفت چنان‌که متعلّمانرا آسان نماید ...؛ الباب الاوّل ... آفریدن: یرتمق؛ آمرزیدن: یریغمق؛ آرامیدن: دکلنمک ...».

انجام: «... فصل زمستان: قیش فصل؛ کانون اوّل: الک قیش آی؛ کانون ثانی: اورته قش آی؛ شبّاط: صوک قیش آی؛ در اسماء شهور عربی بر ترتیب سال: محرّم، صفر ... ذی الحجّة، در بیان تاریخ کتاب (سال ۸۷۸ هـ):

بر خدای خالق جنّ و انس
حمد بی حدّ و فراوانش سپا
شد تمام این تحفة الاخوان من
با عنایات خدای ذی المنن
بیستم روز ربیع اوّلست
هشت صد هفتاد هشت اندر سنن

الحمدلله علی الأتمام و الصلوة علی نبیه محمّد سید الأنام و علی آله و أصحابه الکرام».

کتاب‌شناسی: کتابی در دستورزبان، قواعد و لغات مستعمل در زبان فارسی است که مؤلّف آن

۱. متقی، حسین؛ فهرست نسخه‌های ترکی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، صص ۴۱-۴۳.

را به خواست مرشد و استاد خویش، شیخ ادهم بن سنان مشهور به حاجی فنائی انکوری در ۵ باب در ۲۰ ربیع الأوّل سال ۸۷۸هـ تألیف نموده است. ترجمه‌ی ترکی عثمانی کلمات نیز در ذیل واژه‌ها نوشته شده است. عناوین ابواب کتاب چنین است: باب اوّل در مصادر (۱۵۴ب)؛ باب دوم [در] امثله (۱۵۸ب)؛ باب سوم در اسماء (۱۶۴ب)؛ باب چهارم در مضمرات و حروف ادوات (۱۷۵ب)؛ باب پنجم در اعداد (۱۷۷ب)؛ از این اثر بر اساس سرچشمه‌ها (منابع) و فهرست‌های موجود (در دسترس) در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور نسخه‌ای دیگر گزارش نشده است، به نظر می‌رسد که نسخه‌ای منحصر بفرد بوده باشد؛ والله العالم. باید افزود که درباره‌ی خطیب رستم مولوی آگاهی‌های بیش‌تری در دست نیست؛ جز اینکه اثر دیگری از وی با عنوان وسیلة المقاصد إلی أحسن المراصد در موضوع لغت فارسی در برخی فهرست‌ها معرّفی شده است که بر اساس مادّه تاریخ «برات منیر» در سال ۹۰۳هـ تألیف گردیده است[۱]. نکته‌ی جالب توجّه این است که در بیش‌تر این فهارس تاریخ تألیف وسیلة المقاصد سال ۱۱۳۵ یا ۱۱۶۳هـ و تاریخ درگذشته خطیب رستم نیز پس از سال ۱۱۶۳هـ گزارش گردیده است! و این در حالی است که تاریخ کتابت برخی نسخه‌های وسیلة المقاصد[۲] همچون نسخه‌ی کتابخانه‌ی اورخان غازی (ضمن کتابخانه‌ی ملّی بورسا ـ ترکیه) سال ۹۴۴هـ و دو نسخه‌ی کتابخانه‌ی TDK در آنکارا ـ ترکیه سال‌های ۹۶۰ و ۹۶۵هـ می‌باشد!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز درشت، تعداد برگ: ۲۷ (۱۵۳ب ـ ۱۷۹ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۸*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیس و شاید منحصر بفرد بوده باشد. این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است، با این حال اغلاط فراوانی در آن راه یافته است؛ گویا کاتب نسخه، زبان فارسی را بخوبی نمی‌دانسته است! آثار رطوبت و آسیب جانوری مختصر روی بخش‌هایی از برگ‌ها، خصوصاً شیرازه دیده می‌شود. چند برگ آسیب دیده در انجام، ترمیم و وصّالی شده است. در انجام دو برگ (۱۷۹ب ـ ۱۸۱ب)، فوائدی مشتمل بر نقل مطلبی درباره نظامی گنجوی با آغاز: «حکی أنّ الشیخ النظامی صاحب الخمسة رحمه الله؛ قیل أنت فی أکثر أوقاتک مشغول بالکلام و نظمه ...»؛ غزلی در ۱۲ بیت از مولانا جلال الدین رومی با مطلع:

---

۱. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۳، ص ۲۰۷۴ (نسخه‌ی پاریس معرّفی شده با نام قواعد زبان فارسی)؛ مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۴، صص ۲۵۹ – ۲۶۰.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۱۲۹.

نی دوست هر کسی را دیدار می‌نماید
نی هر حقیر را شه رخسار می‌نماید

نیز ابیاتی دیگری از وی همچون این ابیات که بخشی از غزل مولاناست:

شکل نبات اندر زمین زآب جگر دارم غذا
یکبار می‌بالد کیا من بارها بالیده‌ام
مانند طفل اندرشکم من پرورش دارم بخون
یکبار زاید آدمی من بارها زاییده‌ام!

یک قطعه از ابن‌یمین:

در ره، گاوی گفت با گاو دگر
ما زمین سخت آسان می‌کنیم
خوردن ما مشت کاهی بیش نیست
از برای دیگران جان می‌کنیم!

نیز برخی لغات مشکل فارسی با ترجمه‌ی ترکی عثمانی آن‌ها که به نقل از *لغات الفرس* آمده است. نیز حدیثی نبوی در شفا و امان ماندن از برخی بیمارها همراه فوائد دیگر دیده می‌شود. نیز در برگی الصاقی که در آن آمارهایی نسبت به عدد ابیات دفترهای مثنوی معنوی به خطّ رقعه آمده است: دفتر اول ۴۰۴۰ بیت، دفتر دوم ۲۸۴۰ بیت، دفتر سوم ۴۸۵۶ بیت، دفتر چهارم ۲۸۷۰ بیت، دفتر پنجم ۴۲۵۲ بیت، دفتر ششم ۴۹۶۷ بیت که مجموع عدد ابیات آن اثر به اشتباه ۲۵۸۲۶ بیت عنوان شده است، زیرا مجموع آن اعداد ۲۳۸۲۵ است! باید دانست که مرحوم سعید نفیسی در مقدّمه‌ی لبّ اللباب کاشفی، عدد ابیات ۶ دفتر مثنوی را ۲۵۶۳۲ بیت و جالب اینکه دانشمند ترکِ شیعی، مرحوم شمس‌الدین سامی در قاموس الاعلام (ج۵، صص۳۷۸۱-۳۷۸۲) عدد ابیات مثنوی را تا ۴۷۰۰۰ بیت نیز رسانده است، که قاعدتاً آن رقم به انضمام ابیاتِ دیوان شمس بوده است!

۴۰۹

۲۶. الطریقة المحمّدیّة = الطریقة المحمّدیّة فی بیان السیرة النبویة الأحمدیّة = الطریقة المحمّدیّة و السیرة الأحمدیّة

از: تقی‌الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۱]

موضوع: عقائد و اخلاق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعلنا أمة وسطاً خیر أمم و الصلوة و السلام علی أفضل من أوتی النبوّة و الحکم و علی آله ... و بعد فإنّ العقل و النقل متوافقان و الکتاب و السنّة متطابقان الدنیا فانیة سریعة الزوال و الخراب ... فأردت أن أصنّف الطریقة المحمّدیّة و أحببت أن أبیّن السیرة الأحمدیّة حتّی یعرض علیها عمله کلّ سالک فتمیّز المصیب من المخطیء و الناجی من الهالک و رتّبته علی ثلثة أبواب متوکّلاً علی ربّ الأرباب؛ الباب الأوّل فی الاعتصام بالکتاب و السنّة ...».

انجام: «... قد بیّنا ذلک فی رسالتنا السیف الصارم و إنقاذ الهالکین و إیقاظ النائمین و جلاء القلوب فعلیک بها و طالعها حتّی تعلم حقیقة

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

مقالنا و نقول الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنّا کنهتدی لولا أن هدانا الله ربّنا لاتزغ قلوبنا بعد إذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمة إنّک أنت الوهّاب».

کتاب‌شناسی: کتابی در عقائد اهل سنّت (حنفی) است که در سه باب در سال ۹۸۰هـ و با استفاده از آیات قرآن کریم و کلام گهربار نبوی صلّی الله علیه و آله و سلّم نگارش یافته است. گفتنی است که این اثر در سال ۹۸۱هـ از حالت تسوید به تبییض درآمده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۲۶۰هـ با عنایت محمّدراسم در آستانه (استانبول)، سپس به ترتیب در سال‌های ۱۲۷۰، ۱۲۷۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۹، ۱۳۰۱، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۷، ۱۳۱۶ و ۱۳۲۴هـ در استانبول و همچنین در سال ۱۲۹۶هـ در بولاق ـ مصر به چاپ رسیده است[۱]. از این اثر در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور نسخه‌های فراوان و متعدّدی گزارش گردیده است[۲]. ناگفته نماند که از این اثر ترجمه‌ها، تلخیصات و شروح متعدّدی به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی در دست است، از جمله‌ی ترجمه‌ها، یکی ترجمه‌ی حفید مؤلّف، یعنی محمّد بن فضل الله بن محمّد رومی مشهور به عصمتی (د.۱۰۷۶هـ) است که سه نسخه از آن ترجمه در دارالکتب قاهره موجود است[۳]؛ دومین ترجمه از سیّد مصطفی طریقتچی است که نسخه‌ای از آن در دارالکتب قاهره نگهداری می‌گردد[۴]؛ سومی از محمّد بن احمد ابراهیم طبیب سیّاح که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی موزه‌ی توپقاپی‌سرای ـ استانبول نگهداری می‌گردد[۵]؛ چهارمی از محمّد بن احمد کومونجه‌لی و پنجمی از شیخ ودادی که نسخه‌ای از آن در موزه‌ی توپقاپی سرای به شماره‌ی «۱۱۰»[۶] موجود است و همچنین ترجمه‌هایی از مترجمان ناشناس در دست است که از آن جمله دو نسخه‌ی دارالکتب قاهره به شماره‌های «۵۴ زکیّه» و «۴ زکیّه» است[۷].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّد بن مصطفی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۴۸هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۰۱، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای

---

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۱؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۱۷۱.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۹۱.

۳. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۱، ص ۲۲۷.

۴. همان ج ۱، ص ۲۲۶.

5. Karatay, F. E.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. c. I, s. 34.

6. Ayni. c. I, s. 35.

۷. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۱، صص ۲۲۶ –۲۲۷؛ فهرست‌نگار احتمال داده که این ترجمه‌ها از بابا طاغی ابراهیم افندی یا محمّد افندی بن احمد بوده باشد (بنگرید به: بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۴).

تیره فرسوده با ترنج ضربی با لبه برگردان (طبله)
قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی زیادی با نشان‌های «حسن، خواجه زاده، علام، ع، ح، رجب و ...» دارد. در آغاز یک مهر بزرگ شلجمی «بسم الله الرحمن الرحیم ...» که باقی آن ناخواناست و تقریباً نشان می‌دهد که نسخه وقف مدرسه رئیس الکتّاب حاجی مصطفی افندی گردیده است. برگ‌ها مجدول و دارای کمندکشی به رنگ قرمز می‌باشد.

(ثبت ۲۱۰۷۹۲)

۴۱۰

۲۷. العنایة فی شرح الهدایة = شرح الهدایة للمرغینانی

از: اکمل الدین محمّد بن محمود بن احمد بابرتی دمشقی (درگذشته به سال ۷۸۶هـ در مصر)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «کتاب المضاربة؛ قد ذکرنا وجه المناسبة فی أوّل الإقرار فلایحتاج إلی الإعادة و المضاربة مشتقّة من الضرب فی الأرض ...».

انجام: «... فلمّا جازت صلوته فیه و هو نجس بتعیّن فلان یجوز بالتحرّی حالة الاشتباه أولی و الله أعلم بالصواب و کان إتمام هذه النسخة اللطیفة حامداً لربّه و شاکراً لنعمه اللهمّ اختم غیره بفضلک و کرمک و بحرمة حبیبک و صلّی الله علی و سلّم آمین ثمّ آمین».

کتاب‌شناسی: شرح کتاب الهدایة فی الفروع تألیف شیخ الاسلام برهان‌الدین علی بن ابی بکر مرغینانی حنفی (د. ۵۹۳هـ)، یکی از کتب فقهی مهمّ نزد حنفیان است و بنا به گفته‌ی حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۲، صص۲۰۳۱ – ۲۰۳۲) از متداولترین شروح الهدایة در نزد رومیان (عثمانی) است: «... و قد أحسن فیه و أجاد و ذکر أنّه روی الهدایة عن قوام الدین الکاکی و هو شرح جلیل معتبر فی البلاد الرومیة». این اثر در دو جلد تنظیم گردیده و نسخه‌ی حاضر جلد دوم می‌باشد. نسخه‌ای از جلد نخست آن به شماره‌ی «۱۳۱۱۰»[۲] در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم موجود است. همچنین علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۲۹۸۵ –۲۹۸۶) گزارشی از ده‌ها نسخه‌ی خطّی این اثر ارائه نموده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۳۱۸هـ در بولاق در هامش فتح القدیر، سپس به سال ۱۸۳۱م با عنایت متشی رمضون در کلکته و پس از آن با تصحیح مصطفی محمّد در ۸ج در سال ۱۳۵۶هـ منتشر گردیده است[۳].

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۷۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، ص ۴۲.

۲. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۴، ص ۹۹.

۳. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۱۲۱؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۵۰۴.

ناگفته نماند که نسخه‌ای از اصل کتاب الهدایة مرغینانی که در واقع شرح بر بدایة المبتدی خود مؤلّف است در این کتابخانه به شماره‌ی «۱۴۷۴۶»[۱] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نستعلیق، شکسته نستعلیق مایل به تعلیق (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز ۱۲ ماه جمادی الأولی سال ۱۱۶۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۸۲، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نخودی، آبی و زردِ نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۵*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای مجدول ضربی با ترنج، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای با لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «کفایة فی شرح الهدایة، منه رحمه الله، شرح الکنز و ...» دارد. فراز برگ‌های آسیب دیده ترمیم گردیده است. در آغاز یک فرع فقهی به نقل از محیط سرخسی و چند دعا و یک مهر ناخوانای گرد دیده می‌شود. در انجام این نسخه برگی در قطع کوچک الصاق شده که حاوی فایده‌ای فقهی از شیخ بهاءالدین عاملی مشهور به شیخ بهایی (ره) آمده است: «قال شیخنا بهاءالدین: الأغسال ثلثة مشترکة و ثلثة مختصّة إحدی المختصّات کالمشترکات و الأوّل کالثانی و الثانی کالأوّل».

(ثبت ۲۱۰۷۹۴)

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۹۱.

۴۱۱

۲۸. هدایة المسترشدین فی شرح اصول معالم الدین[۲] = حاشیة معالم الاصول = شرح معالم الدین

از: محمّدتقی بن محمّدرحیم (عبدالرحیم) ایوان‌کیفی تهرانی اصفهانی (درگذشته به سال ۱۲۴۸هـ در اصفهان)[۳]

موضوع: اصول فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... قوله الحقّ أنّ صیغة الأمر اه، قد یتراأی فی المقام أنّ القائل للمرّة أو التکرار قائل بکون المطلوب بالأمر ... قوله و إنّما یدلّ علی طلب الماهیة، من غیر زیادة علیه فلایفید کون الماهیة ...».

انجام: «قوله: فتعلّق الأمر فی الحقیقة إنّما هو الفرد اه؛ قد یستفاد من البیان المذکور سیما من هذه العبارة ذهاب المصنّف ره؛ إلی تعلّق الاوامر و النواهی بالافراد و هو قول مرغوب عنه عند المحقّقین ...؛ [قوله] وجبت افراده ...؛ لم یکن المقصود من النهی طلب الترک بل کان کنایة عن بیان حال الفعل بأنّه أقلّ ثواباً من غیره فلاطلب حتّی یلزم اجتماع الأمر و النهی».

کتاب‌شناسی: شرح و تعلیقاتی مفصّل بر بخش اصولی کتابِ معالم الدین، تألیف ابومنصور

۲. شناسایی اوّلیه‌ی این نسخه، مرهون تلاش پژوهشگر جوان، آقای احمد رنجبری است که از بَاب آیه‌ی شریفه‌ی (أمّا بنعمة ربّک فحدّث) شایسته است یادی در این نوشتار از وی صورت گیرد.

۳. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۳هـ): ج ۱، صص ۲۱۵-۲۱۷؛ مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، صص ۴۰۳-۴۰۵.

حسن بن زین‌الدین شهید ثانی عاملی (د. ۱۰۱۷هـ) است که بین سال‌های ۱۲۳۲ - ۱۲۳۷هـ تألیف گردیده است. محشّی در این تعلیقه از بسیاری از بزرگان و فقیهان خاصّه و عامّه یاد کرده است، از جمله: «آمدی، شیخ، محقق، شهید، حاجبی، زرکشی، ابهری، اصفهانی، محقق، محقق داماد، عضدی، علامه حلّی، ابن‌زهرة، سید عمیدی، ابوالحسن بصری، ابن شریح، قاضی بیضاوی، ابوالحسین کرخی، غزالی، قاضی ابی‌بکر، رازی، شیخ حرّ، السیّد (مرتضی)، الفاضل الصالح، قطب‌الدین شیرازی و ...». محشّی در این اثر از استاد ناشناس خویش با عنوان «ما ذکره الأستاذ العلامة» سخن به میان آورده است؛ همچنین از کتب: «النهایة، المنیة، الزبدة، التهذیب، غایة المأمول، العدّة، نهایة الأصول، السبع الشداد، المحصول، المعارج، القواعد، الفوائد الطوسیة، و ...» نیز یاد شده و مطالبی نقل گردیده است. باید افزود که در این اثر عباراتی همچون: «شیخنا البهائی و تلمیذه الفاضل الجواد، ما رأیته فی تعلیقات بعض الأعلام علی کتاب مدارک الأحکام، الحکم المستفاد منه مأخوذ من قول الشارح، و ممّا قررنا ظهر لک ضعف ما ذکره شیخنا البهائی فی الجواب عن الاشکال، قوله ما أشار إلیه شیخنا البهائی فی حاشیة الزبدة ...» دیده می‌شود. این نسخه حاوی تعلیقاتی بر بخش امر و صیغه‌های آن است. باید دانست با اینکه این اثر «شرح» کتاب معالم الاصول با عنوان «قوله ـ قوله» است، لیکن با این حال به «حاشیه معالم» شهرت دارد!

نسخه‌هایی دستنویس از این اثر در این کتابخانه‌ی عامره موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخ جدید به شماره‌های «۱۶۰۶۵»، «۱۶۰۷۰» و «۱۷۲۶۳»[۱] اشاره نمود. نیز در کتابخانه‌ی مرکزی آستان قدس رضوی ـ مشهد، کتابخانه‌ی مسجداعظم ـ قم، کتابخانه‌ی آیت‌الله روضاتی ـ اصفهان (بخطّ مؤلّف)، کتابخانه‌ی مدرسه‌ی غرب ـ همدان و دیگر کتابخانه‌ها نسخه‌هایی موجود است[۲]. همچنین نسخه‌ی دیگری از این تعلیقات در کتابخانه‌ی دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران[۳] نگهداری می‌گردد که تحت عنوان حاشیة معالم الأصول با مؤلّف ناشناخته معرّفی شده است که بدین وسیله استدارک می‌گردد. یادآوری می‌گردد هدایة المسترشدین در سال‌های ۱۲۶۹، ۱۲۷۳ - ۱۲۷۵، ۱۲۸۱، ۱۲۸۳ و ۱۳۱۰هـ به صورت سنگی در تهران به چاپ رسیده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۸۱، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۵/۵*۹ سانتیمتر، اندازه

---

۱. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۸۴.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۳۸۵-۳۳۸۶.

۳. دانش پژوه، محمّدتقی؛ فهرست کتابخانه دانشکده ادبیات تهران: ص ۲۰۰.

۴. رفاعی، عبدالجبّار؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی ایران*: ص ۲۰۴؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۱۰۰۳۰-۱۰۰۴..

جلد: ۲۱/۵*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه گل و بوته، مجدول، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه و بین سطور تصحیح گردیده و گاه نیز کلمه‌ای قلم خورده و صحیح آن بالای آن نوشته شده است، بعید نیست که چنین تصحیحات از سوی خود محشّی صورت گرفته باشد!

(ثبت ۲۱۰۷۹۵)

۴۱۲

۲۹. المفراح فی شرح المراح = شرح مراح الأرواح[1]

از: حسن پاشا بن علاءالدین اسود نیکساری رومی (درگذشته به سال ۸۰۰ یا ۸۲۷هـ)[2]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی صرف أفکار قلوبنا إلی صراط المستقیم ... و بعد فإنّ الکتاب المسمّی بمراح الأرواح فی التصریف الامام المحقّق و الحبر المدقّق ... کتاب جلیل القدر عظیم الشأن ... کان فی بعض ألفاظه انعقاد یحتاج إلی تحلیل ... فأردتُ أن أکتب له شرحاً ...».

انجام: «... الباب السادس فی الناقص .... و ذو الأربعة إلی قوله نحو رمیت أی و یقال للناقص ذات الأربعة لکون ماضیه علی أربعة أحرف ...».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی بر کتاب مشهورِ مراح الأرواح[3] احمد بن علی بن مسعود نحوی (سده‌ی ۸هـ) در صرف زبان و ادبیّات عرب است که در چند باب مشتمل بر مباحث ضرفی همچون صحیح، مضاعف، مهموز، ناقص، لفیف، مثال، اجوف و ... نگارش یافته است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۲، ص۸۹۴) گزارشی از آن‌ها بدست داده است و چند نسخه نیز به شماره‌های «۷۱۰»، «۷۵۰»[4]، «۸۳۶۱»[5] در همین کتابخانه موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱ یا اوایل سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۵۸، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۲۱، ص ۳۵۹ و حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۶۵۱.

۲. محمّدثریا: *تذکره مشایخ عثمانیه (سجلّ عثمانی)*: ج ۲، ص ۱۱۷؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۳، ص ۲۴۶؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۸۷؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۷۱؛ باید افزود که تاریخ درگذشت شارح در برخی مصادر مذکور سال ۱۰۲۵هـ ثبت شده است که با توجّه به وجود نسخه های قرن نهم هجری، همچون دستنویس کتابخانه‌ی راشد افندی ـ قیصری در ترکیه به شماره‌ی «۳۶-۱۲۷» با تاریخ کتابت ۸۸۶هـ؛ نسخه‌ی قره‌حصار ـ گدیک احمدپاشا (ضمن کتابخانه‌ی آفیون قره‌حصار) در ترکیه به شماره‌ی «۱۷۵۴۲» با تاریخ کتابت ۸۸۹هـ و نیز نسخه‌ی کتابخانه‌ی سلطان محمود ثانی در قبرس به شماره‌ی «۷۷۸/۱» با تاریخ کتابت ۸۵۳هـ (بنگرید به: *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: ص ۳۳۶)، قطعاً تاریخ ۱۰۲۵هـ اشتباه است!

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، صص ۳۵۷-۳۵۸.

۴. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲، صص ۳۶ و ۵۱.

۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۰۹.

ضخیم، اندازه متن: ۱۴/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذ نارنجی نارنجی پیازی با عطف پارچه مشکی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و گاه حاشیه‌نویسی اندکی با نشان «۵» و غیر آن در هامش و بین سطور دارد. آثار ناچیزی از رطوبت بر لبه‌ی برگ‌ها و فرسودگی دیده می‌شود. در آغاز نسخه، تملّک احمد بن ... بلغرادی به سال ۱۱۱۱هـ و تملّک ابراهیم چلبی با یک مهر بادامی ناخوانا و چند یادداشت و مکتوب ترکی در مداومت بر برخی اذکار و ... دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۷۹۶)

۴۱۳

۳۰. مراح الارواح[۱]

از: احمد بن علی بن مسعود (سده‌ی ۸هـ)

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

آغاز: «بسملة، قال المفتقر إلی الله الودود احمد بن علی بن مسعود ... الصرف أمّ العلوم و النحو أبوها و یقول فی الدرایات داروها ...فجمعت فیه کتاباً ...».

انجام: «... یطوی فی التی اجتمع بتقدیر اعلالها و فی التی لم یجتمع اعلالا یکون حکمهما أیضاً کحکم طوی للمتابعة طویاً و طویان؛ تمّ الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: کتابی مشهور در موضوع علم صرف است که بر آن شروح متعدّدی نوشته شده است که از آن جمله شروح احمد دیکقوز، تاج‌الدین عبدالوهاب شافعی، عبدالرحیم رومی، حس‌پاشا نیکساری، قره‌سنان، مصطفی سروری و ... می‌توان یاد نمود. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور در دست است و در معجم التاریخ (ج۱، صص۳۵۷–۳۵۸) تعدادی از آن‌ها معرّفی شده است و بر اساس آگاهی راقم سطور، کهن‌ترین نسخه‌ی در کتابخانه‌ی جامع سلیمانیّه ـ استانبول به شماره‌ی «۱۰۱» قرار دارد که در سال ۸۷۲هـ کتابت گردیده است. در ضمن چند نسخه نیز به شماره‌های «۷۱۰»، «۷۵۰»[۲]، «۸۳۶۱»[۳] در همین کتابخانه موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: یوسف، تاریخ کتابت: روز جمعه ماه شعبان سال ... (سده‌ی ۱۱هـ)، محلّ کتابت: مدرسه ملاحسن ـ طبس، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵۷، تعداد سطر: ۷، نوع کاغذ: شرقی زرد ضخیم، اندازه متن: ۱۱*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۶/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول ضربی (یک لنگه)، قطع: خشتی، رقم کاتب: «و کتبه یوسف الحقیر ... فی مدرسة ملا حسن أحسنهما الله فی الدارین فی ولایة طبس، تمّ یوم الجمعة فی وقت العصر من

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج۲، ص۱۶۵۱.

۲. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲، صص۳۶ و ۵۱.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۵۰۹.

الشهر الشعبان آمین برحمتک یا أرحم الراحمین یا مجیب السائلین».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح است. بخش نخست کتاب، حاشیه‌نویسی زیادی به نقل از کتاب المفراح و نیز با نشان‌های ابن‌فورک، م، ح رحمه الله، دین رحمه الله، س، ز، شرح، فتح الله، و ...» دارد. فراز و پایین برگ‌ها اندکی رطوبت دیده است و فراز برگ‌ها نیز ترمیم و وصّالی شده است. در آغاز چند بیت به ترکی عثمانی و فارسی به صورت «فرد» آمده است که از آن جمله این بیت به فارسی است:

میل من سوی وصال، قصد آن سوی فراق
ترک کام خود گرفتم تا برآید کام دوست.

در آغاز و فواصل برگ‌ها چند مهر بیضی آمده است که برخی ناخواناست، سجع مهرهای خوانا چنین است: «صراط علی حقّ نمسکه»، «صلّی علی محمّد ۱۲۲۷». در انجام یک تملّک از علینقی با مهر مستطیل: «الهی بحق نبی و ولی، ببخش گناه علی نقی»، تصریف ۱۴ صیغه‌ی مضارع مادّه‌ی «یضرب»، چند مرثیه از «سید شریف، سعد الذاکرین، و چند یادداشت متفرّقه‌ی دیگر همراه یک برگ الصاقی کوچک حاوی یک نامه‌ی چند سطری از آقا سید ربیع، دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۷۹۷)

۴۱۴/۱

۳۱. مفتاح باب الموجّهات = رسالةالإمکان = رسالة فی تحقیق الإمکان و الضرورة

از: محیی‌الدین ابوالفتح اسماعیل بن مصطفی بن محمود کلنبوی آیدینی مشهور به «شیخ‌زاده» (درگذشته به سال ۱۲۰۵هـ)[۱]

موضوع: کلام و فلسفه

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من وجب لذات وجوده و امتنع شریکه و عمّ للممکنات جوده ... و بعد فلمّا تشتّت معانی الضرورة و الوجوب و الدوام و الفعل و القوّة و الإمکان و المتناع و کانت مشتملة علی غوامض الأبحاث فی حقایقها و أمثلتها، أردتُ تحقیقها علی وجه یرتفع عن وجوه أبکارها قناعها ... و جعلتُ ما کتبته محتویاً علی المبانی و الأصول و مشتملة علی أبواب شاملة للفصول و سمیته بـ ... فإنّه هو الهادی إلی سبیل الرشاد ...»

انجام: «... و إن لم یقع و لک أن تحمل الامتناع فی مثله علی سلب الإمکان الاستقبالی فتأمّل فی هذا الکلام».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان امکان و ممکن از دیدگاه فلسفی و کلامی است که در چند باب و فصل بدین ترتیب نگارش یافته است: الباب الأوّل فی الضرورة (۲ الف)، الباب الثانی فی الدوام و الفعل و القوّة (۲۹ب)؛ الباب الثالث فی الإمکان (۳۷ الف) که باب اخیری در ۹ فصل بسط داده شده است. در این اثر همچنین از شرح

---

۱. سامی، شمس الدین؛ *قاموس الأعلام*: ج ۵، ص ۳۸۷۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۲۹۶ و ج ۸، ص ۴۹؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۲۲؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۸.

المطالع قطب‌الدین رازی، شرح التهذیب محقق دوانی (۱۹ب)، حاشیة التهذیب ابوالفتح و نیز از کسان دیگری همچون عصام‌الدین و ابن‌سینا و دیگران مطالبی نقل گردیده است. چند نسخه از این اثر در کتابخانه‌های ترکیه موجود است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۱، ص۶۷۹) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر در سال‌های ۱۲۶۳[۱]، ۱۳۰۳ و ۱۳۰۹هـ در استانبول به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: محمّد بن محمّد، تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم (گویا عثمانی)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۵۳ (۱ب ـ ۵۳ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده و ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۰*۱۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۷*۲۲ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابر و باد، عطف تیماج زرشکی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «نحمدالله علی ما منحنا بختم طبع هذه المسمّاة برسالة الإمکان للفاضل النحریر الألمعی اسماعیل المشتهر بین الأفاضل بکلنبوی فی المطبعة العامرة بنظارة محمّدسعید فی أواخر ربیع الآخر لسنة ثلث و ستّین و مائتین و ألف؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب المسمّی بمحمّد بن محمّد فی سنة ۱۲۷۳».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و با نشان «منه» در برخی برگ‌ها تعلیقات و حاشیه‌نویسی دارد. نکته جالب توجّه در نسخه‌ی مورد بحث این است که بر خلاف رویّه‌ی معمول که نسخ خطّی تصحیح و سپس منتشر می‌گردند، این نسخه، از روی نسخه‌ی چاپ استانبول (۱۲۶۳هـ) کتابت گردیده است! در آغاز نسخه، یک مهر گرد: «احمد رشدی ۱۳۲۲» دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۷۹۸)

۴۱۴/۲

۳۲. المقدّمة الجزریّة فیما یجب علی القاری أن یعلّمه = المنظومة الجزریّة = المقدّمة فی علم التجوید

از: شمس‌الدین ابوالخیر محمّد بن محمّد دمشقی عمری مشهور به «ابن‌الجزری» (درگذشته به سال ۸۳۳هـ)[۳]

موضوع: تجوید منظوم

زبان: عربی

آغاز: «یقول راجی عفو ربّ سامع
محمّد بن الجزری الشافعی
الحمدلله و صلّی الله
علی نبیّه و مصطفاه».

انجام: «و قد تقضی نظم المقدّمة
منّی لقارئ القرآن تقدمة

۱. نسخه‌ی دستنویس مورد بحث، از روی همین چاپ استانبول (۱۲۶۳هـ) کتابت گردیده است!

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص۱۱۶۵.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص۱۸۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۹۱.

و الحمد لله لـــــها ختام
ثمّ الصلوات بعـــد السلام،
تمّت بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: منظومه‌ای مشهور در ۱۰۹ بیت (سرکیس ۱۰۷ بیت) در قواعد تجوید و بیان مخارج حروف است که در سال ۷۹۹هـ به نظم در آمده است. عناوین ابواب آن چنین است: «بیان مخارج الحروف، باب صفات الحروف، باب التجوید، باب الترقیقات و التفخیمات، باب معرفت الترقیقات، باب معرفت التفخیمات، باب الإطباق، باب الضاءان، باب التحذیرات، باب الإظهار و الإدغام و الإخفاء، باب أحکام النون الساکنة و التنوین، باب المدّ و القصر، باب معرفت الوقوف، باب المقطوع و الموصول، باب تحذیر الوقف». این اثر به جهت اشتمال و اهمیّت آن مورد توجّه علما و دانشمندانِ علم تجوید و علوم قرآنی از عامّه و خاصّه قرار گرفته، شروح، ترجمه، و تعلیقات و حواشی متعدّدی بر آن نگاشته‌اند که حاجی خلیفه[۱] و آقا بزرگ تهرانی[۲]، به برخی از آن‌ها اشاره نموده‌اند و خوشبختانه نسخه‌های دستنویس برخی از آن شروح در این کتابخانه‌ی عامره، موجود و برای نمونه در صفحاتِ آتی همین فهرست، شرح «طاش‌کوپری‌زاده»، بری منظومه‌ی جزری به شماره‌ی «۴۵۵» از نظر خواهد گذشت. باید افزود که از خود منظومه‌ی المقدّمة الجزریّة، نیز نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در کتابخانه‌های جهان موجود است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۲۰۷-۳۲۰۸) گزارشی از ده‌ها نسخه‌ی آن، بدست داده است. این اثر در سال ۱۲۸۰هـ در حیدرآباد دکن همراه شرح مفتی محمّداحسن، در سال ۱۳۰۶هـ در دهلی همراه شرح مفتی محمّداحسن و زکریّا انصاری، در سال ۱۳۲۳هـ در لکهنو همراه ترجمه‌ی اردو از علی جونپوری در سال‌های ۱۲۸۲، ۱۳۰۲، ۱۳۰۴، ۱۳۰۶، ۱۳۰۸، ۱۳۱۰، ۱۳۱۹ و ۱۳۶۸هـ در قاهره، در سال ۱۳۰۱هـ در ازمیر و نیز در سال ۱۳۱۶هـ در تهران به صورت‌های سنگی و سربی به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم (گویا عثمانی)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۵ (۵۵ب - ۵۹ الف)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۰/۵*۱۷/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و تعلیقات و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «قاضی زکریا، طاش، مم، ش، درّ یتیم و ...» دارد. متن برگ‌ها و میان دو ستون، مجدول به رنگ بنفش است.

---

۱. حاجی خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج۲، صص۱۷۹۹-۱۸۰۰.
۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۴، ص۸۵.
۳. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج۱، ۶۳ و ج۲، ص۱۹۸۲؛ احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: ص۱۰۴؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۹۲۲؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، صص۳۲۰۷-۳۲۰۸.

۴۱۴/۳

۳۳. رسالة التشریف = تقریر الاستعارة = حاشیة علی شرح العصام الاستعارة للیثی = تعلیقة شرح رسالة الاستعارة للیثی = حاشیة شرح فرائد الفوائد = ترجمة و شرح العصام علی فوائد العوائد للیثی = ترجمة و شرح بلوغ الارب = حاشیة شرح العصام علی الاستعارة و العقود للیثی = حاشیة شرح العصام علی الرسالة السمرقندیّة اللیثیّة = حاشیة علی شرح الرسالة العقودیّة = حاشیة حاشیة العصام علی الرسالة السمرقندیّة اللیثیّة = حاشیة حاشیة العصام علی شرح فرائد العوائد للیثی

از: ابراهیم بن محمّد بن معید قیصری مدرّس مشهور به «گوزی‌بیوک‌زاده» (درگذشته به سال ۱۲۵۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی ـ ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی نبیّه و آله أجمعین و بعد فأقول لان فی جملة و الصلوة علی خیر البریّة اعتراضاً منشاؤه کون الواو عاطفة و مورد عطف هذه الجملة علی الجملة السابقة ... امّا الجواب من هذا الاعتراض ... و اعلم أنّ الإبهام ینقسم إلی قسمین ... (۶۳ الف) قول الشارح و لایخفی أن المعانی ... (۶۳ب) ... قوله علی وجه نطق به کتب المتقدّمین فیه استعارة ... ناطقین تشبیه اولندی نده ایصالده و افاده معناده ... (۶۵ب) قول الشارح نطقت الحال ...».

انجام: «... (۷۲ الف) تعبیر الاستعارة فی لام التعلیل فی قوله تعالی ﴿فالتقطه آل فرعون لیکون لهم عدوّاً و حزناً﴾ فعلندن مطلوب اولمیان شیء ... لام تعلیل ذکر اولندی التفاتدن مطلوب اولمیان حزن عداوتک التفات اوزرینه ترتّب مفهوم مراد اولندی استعاره تبعیه اولدی؛ تمّت بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: تقریر، ترجمه و حاشیه‌ای با عنوان «قوله ـ قوله» بر شرح عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (د. ۹۴۴هـ) بر رساله‌ی فرائد الفوائد = فوائد العوائد = بلوغ الارب = الاستعارة = الرسالة السمرقندیّة = رسالة الاستعارة و العقود = الرسالة العقودیّة = فرائد العوائد تألیف ابوالقاسم ابراهیم بن محمّد لیثی سمرقندی (د. پس از ۸۸۸هـ) در بلاغت (بیان) و استعارات و اقسام آن است. این رساله، به نظر می‌رسد از نسخ نادر الوجود باشد، چنان‌که بر پایه‌ی تفحّص راقم، تنها دو نسخه‌ی دستنویس دیگر از این رساله در ترکیه، یکی در کتابخانه‌ی وزارت دیانت در آنکارا و دیگری در کتابخانه‌ی راشد افندی در قیصری موجود است[۲]. بر اساس نوشته‌ی محقق

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۲۰۵؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۴۱.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۷۶.

ارجمند، آقای قره‌بلوط، این اثر در سال ۱۳۲۶هـ در استانبول به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۶۸[۱۲]هـ محلّ کتابت: نامعلوم (گویا عثمانی)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۱ (۶۲ب ـ ۷۲ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید و نخودی، اندازه متن: ۱۳/۵*۱۶ سانتیمتر، رقم کاتب: «یازیچی ۶۸».

ویژگی‌ها: این نسخه به ندرت در حاشیه تصحیح گردیده است.

۴۱۴/۴

۳۴. کفایة الوقت لمعرفة الدائرة و فضلها و السمت = رسالة الربع = کفایة الوقت فی المقنطرات = کفایة الوقت فی تعریف ربع الدائرة = المقنطرات (رسالة فی ...)

از: مصلح‌الدین مصطفی بن علی قسطنطینی سلیمی رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی» (درگذشته به سال ۹۷۹هـ)[۱]

موضوع: ستاره‌شناسی (میقات)

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی جعل البحر الأخضر قناطیر المقنطرات مستقیم إلی سموات الاهتداء ... و بعد بو احقر عباد الله ....ایدر دلدیکه مقنطرات دمکله متعارف اولان ربع دائر اقسامندن طالب و راغب اولان لر ...»

انجام: «... بعد بصرندن قدمکه وارنجه بو بیان محفوظ اوزرینه زیاده ایلدک بو دخی اوْل اوّلکی مقداری زراع حاصل اولدی؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در شناختن اوقات و افزار «رُبع المقنطر» است که در یک مقدّمه و ۲۲ باب (در نسخ دیگر ۱۲ باب)[۲] در سال ۸۳۵هـ از سوی وقت‌گزار و رئیس المنجّمین در دوره‌ی سلطنت سلطان سلیمان‌خان قانونی (۹۲۶-۹۷۴هـ) و سلطان سلیم‌خان عثمانی (۹۷۴-۹۸۲هـ) نگارش یافته است. باید عنایت داشت که با عنوان کفایة الوقت لمعرفة الدائرة و فضلها و السمت اثر دیگری به زبان عربی تألیف عزّالدین عبدالعزیز بن محمّد وفایی فلکی قاهری (د. ۸۷۶هـ) در دسترس است[۳] (نسخه‌ی دارالکتب تونس ش۱۸۲۹۱/۱)[۴] که دقیقاً دانسته نیست که با اثر مورد بحث ارتباطی دارد یا خیر؟ آیا ترجمه‌ای ترکی از آن اثر نیست یا تألیفی مستقلّ می‌باشد؟ به هر تقدیر نیاز به بررسی بیش‌تری دارد. باید دانست که عناوین بیست و دو گانه‌ی آن بر پایه‌ی نسخه‌ی مورد بحث، چنین است: «مقدّمه اشبو ربوع

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۳، صص ۳۰۰-۳۰۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۸۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۳۵.

۲. در اکثر نسخ، این اثر دارای ۱۲ باب است، لیکن در این نسخه، ۲۲ باب درج شده است که به نظر می‌رسد ۱۲ باب اضافه دارد!

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۵۰۲.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۱۷۶۷.

دائرنک رسومنک آتلری بیاننده دیر، [بیرنجی] باب ارتفاع و جملہ کبیری بیان ایدر؛ باب ایکنجی باب مرئی درجه شمس اوزرینه وضع آلمکنی بیان ایدر؛ اوچنجی باب دائره و فصل دائره بیان ایدر؛ دوردنجی باب شمسدن زوالہ و ارتجه یاد خود زوالدن غروب و نجه قوس نهار و نصف فضله بلدرر؛ بشنجی باب میل و غایته ارتفاع بلمسی بیاننده در؛ آلتنجی باب میلدن درجه شمس بلنمک بیاننده در؛ یدنجی باب آفتابک میلنی و غایتنه ارتفاعنی کہ هر کونک غایته ارتفاعیدر میل و غایة الارتفاع شمالیده در جنوبید بونلرک بیاننده در؛ [سکزنجی باب] ارتفاعدن و دخی میلدن شهرک عرضنی بلمسی بیاننده در؛ طقوزنجی باب شول ارتفاع بلدرر ...؛ اونونجی باب سبعة المشرق والمغرب بلمسنک بیاننده دیر؛ [اون بیرنجی باب] ارتفاعدن سمتی بلدرر؛ [اون ایکنجی باب] ارتفاعدن ظلّ بلمکدر؛ [اون اوچنجی باب] فی معرفة الارتفاع من الظلّ؛ [اون دردنجی باب] عصر ارتفاعنک دخی عصر ایله زوال ما بیننده کچن زمان مقدارلرینی بلدرر؛ [اون بشنجی باب] فی معرفة حصّة الشفق و الفجر؛ [اون آلتنجی باب] فی معرفة ارتفاع الشمس حین تسامت القبلة؛ [اون یدنجی باب] فی معرفة سمت القبلة؛ [اون سکزنجی باب] جهات اربعه چقارمه سنده و دخی قبله چقارمه سین بلدرر؛ [اون طوقوزنجی باب] فی معرفة المطالع الفلکیّة؛ [ایگرمینجی باب] فی معرفةالمطالع البلدیّة؛ [ایگرمی بیرنجی باب] فی معرفة الطالع من افق؛ [ایگرمی ایکنجی باب] فی معرفة طول القائم علی بسیط الأرض». ناگفته نماند که از کفایة الوقت نسخه‌ای در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس، به شماره‌ی «۱۷۷۴۱»[۱] و نسخه‌ی دیگری نیز در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)[۲] در قم و همچنین ده‌ها نسخه‌ی دیگر نیز در کتابخانه‌های ترکیه، تونس، مصر، عراق و جز آن‌ها موجود است که محققان ارجمند، آقایان، قره‌بلوط[۳] و احسان‌اوغلو[۴] گزارشی از دستنویس‌های آن‌ها ارائه نموده‌اند. یاد آوری این نکته خالی از لطف نخواهد بود که افزارهای «ربع المقنطر، ربع المجیّب، ربع المقطوع، ربع الشکازی و ربع المجنّح، افزارهایی در ستاره‌شناسی هستند که در درجه‌ها و دقیقه‌های جَیبِ قوس در آن‌ها نوشته شده است و آن در یافتن ارتفاع و وسعتِ مشرق و سمت قوس فلکی و شناختن طرفِ قبله به کار می‌آید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم (گویا عثمانی)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۰ (۷۳ب ـ ۸۲ب)، تعداد سطر: ۲۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن:

---

۱. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی؛ *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۴۱.

۲. متقی، حسین: فهرست نسخه‌های ترکی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، صص ۲۲۰ –۲۲۱.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۷۱۰–۳۷۱۱.

4. İhsanoğlu, E.: *Osmanli Astronomi Literatürü Tarihi*; c. I, s.164-167.

۱۴*۱۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه به ندرت تصحیح گردیده است. قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود. در انجام نسخه سه سطر فایده‌ای در «زوال شمالی» آمده است.

۴۱۵/۱

۳۵. نجاة العباد فی یوم المعاد[1] = نجاة العباد من شرّ یوم المیعاد

از: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر اصفهانی نجفی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ)[2]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ...؛ امّا بعد فیقول العبد القاصر ... قد التمسنی جماعة من المؤمنین و أهل الرغبة فی الدین أن أکتب لهم رسالة تشتمل علی معظم ما یحتاجون إلیه من مسایل طهارة ...».

انجام: «... نحو ذلک بل یقوی الجواز فی ذلک مع النهی فضلاً عن الإذن و الله العالم، تمّت الرسالة فی الیوم الخمیس عشرین من شهر جمادی الثانی من شهور سنة ألف و ماتین و ستة و ستین».

کتاب‌شناسی: متن فتوایی موجزی است که برای عمل مقلّدین از کتابِ فقهی استدلالی خود با عنوان جواهرالکلام استخراج نموده است و مشتمل بر مباحث طهارت، صلات، دماء ثلاثه، احکام اموات، صوم، زکات، خمس، حجّ، فرائض و مواریث می‌باشد و یادآوری می‌گردد که اختصاصاً برای کتاب الحجّ نجاة العباد، نام خاصّ هدایة الناسکین نیز نهاده شده است. مرحوم آغا بزرک تهرانی در الذریعة (ج۲۴، ص۶۰) دربارهٔ تعلیقات نجاة العباد می‌نویسد: «فالاجتهاد و إن کان واجباً عند الشیعة لکنّه واجب کفائی إرفاقاً علی العوام الذین لایستطیعون تحمّل مصاعب الاجتهاد شریطة أن یقلّدوا من هو حی یرزق و بعد موته یرجع إلی حی آخر و لذلک لایستفاد من الرسالة العملیّة إلا فی حیاة مؤلّفها أو حیاة المعلّق علیها؛ فلمّا ألّف نجاة العباد اعتمد علیه العلامة الأنصاری فوقّعه لعمل الحواشی علی نجاة العباد و شرحه أیضاً کثیرون ...» بر این اساس بر محورِ نجاة العبادِ صاحب جواهر، شروح، حواشی، ترجمه‌ها و اختصاراتی انجام پذیرفته است که به بیش‌ترین آن‌ها در الذریعة (ج۶، صص۷، ۵۶، ۸۹، ۱۴۹ و ۲۲۷؛ ج۱۰، ص۳۳؛ ج۱۱، صص۲۱۱-۲۱۹؛ ج۱۴، صص۱۰۰-۱۰۲؛ ج۲۰، ص۲۱۴) اشاره گردیده است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۴۰۵) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. در این کتابخانه نیز نسخه‌هایی از نجاة العباد تألیف مرحوم صاحب جواهر به شماره‌های «۴۳۱۶/۵» (احکام الأموات)، «۴۳۱۶/۴»

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۲۴، صص۵۹-۶۰.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۳، ص۳۵۷-۳۵۸.

(الإرث)[۱]، «۱۴۴۶۷/۸»، «۱۴۴۶۷/۱۰»[۲]، «۱۱۵۳۸» و «۶۳۵ ط»[۳] موجود است. باید افزود که این اثر در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۹، ۱۲۹۱، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶ به صورت چاپ سنگی، به صورت مستقلّ یا همراه حواشی و تعلیقات فقهای عظام، در تهران و سپس در سال ۱۳۱۸هـ در بمبئی به چاپ رسیده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: علی اصغر بن علی اکبر بن عباسعلی، تاریخ کتابت: سال ۱۳۰۲ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۹۱ (۲ب-۹۱ب)، تعداد سطر: ۱۸، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: میشن قهوه‌ای یک لایی، مجدول، قطع: خشتی، رقم کاتب و فرزندش: «حرّره علی اصغر ابن علی اکبر ابن عباسعلی؛ قد کان هذه الرسالة الشریفة بخطّ والدی رحمه الله و أسکنه ... و أنا العبد محمّد بن علی اصغر عفی عن جرائمهما و کان ذلک فی سنة ۱۳۰۲هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ حاشیه‌نویسی مختصری با نشان‌های «تض، مجمع، مصحح و ...» دارد. در آغاز چند یادداشت در عقد اخوّت در روز عید غدیر و چند حساب به خطّ سیاق دارد؛ نیز دو مهر بیضی محو شده و ناخوانا آمده است.

(ثبت ۲۱۰۷۹۹)

۴۱۵/۲

۳۶. السؤال و الجواب

از[۵]: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر نجفی اصفهانی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ)[۶]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «هذا جواب سؤال، بسم الله الرحمن الرحیم، سؤال: هل یجوز تقلید غیر الأعلم مع وجود الأعلم أم لا؟ جواب: یجوز و إن کان المکلّف عالماً بمخالفة غیر الأعلم و لکن الاحتیاط عدم تقلید غیر الأعلم ...».

انجام: «... یکون معاقباً فی عدم ردّ الخمس ما المزبور و زکواته أم لا؟ امّا المقاصة فهی جائزة و ینبغی أن لاتکون علی وجه لانعلم بها أمّه کما أنّ الأولی له دفع ما هو یخاطب به من الخمس و الزکواة ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان برخی فروع فقهی است که به صورت سؤال و جواب نگارش یافته است. به نظر می‌رسد که این رساله

---

۱. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، صص ۱۱-۱۲.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۸، صص ۶۱۴-۶۱۵.
۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۵۳.
۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۶۶-۵۵۶۷.
۵. در این نسبت تردید وجود دارد.
۶. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، ص ۳۵۷-۳۵۸.

نیز از صاحب جواهر (ره) بوده باشد که باید بیش‌تر بررسی گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: [علی اصغر بن علی‌اکبر بن عباسعلی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۰۲هـ] ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بیش‌تر نانوشته، تعداد برگ: ۷ (۹۲ الف ـ ۹۸ الف)، تعداد سطر: ۱۸، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ کتابت نسخه از انجام ناتمام مانده است.

۴۱۵/۳

۳۷. أحکام الأموات[۱]

از: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر نجفی اصفهانی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ) [۲]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة علی خیر من أرسله للعالمین محمّد و آله الطیّبین الطاهرین و بعد فیقول عبد العاصی ... هذا رسالة مشتملة علی أحکام الأموات اختصرتها من کتابنا الکبیر لاحتیاج الناس إلی ذلک و عموم البلوی و لیکون أسهل .... کتاب أحکام الأموات و فیه مقدّمة و مباحث و خاتمة ...».

انجام: «فالظاهر حرمة الشقّ و إن وجب الانتظار حتّی یقطع بموته لو کان حیّاً ... و الحمدلله أوّلاً و آخراً و باطناً و ظاهراً».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان احکام اموات است که مؤلّف آن را از کتاب کبیر خویش، جواهر الکلام در یک مقدّمه و چند مبحث و یک خاتمه انتخاب نموده و در ضمن کتاب نجاة العباد خویش گنجانده است. در این کتابخانه نسخه‌ی مستقلّ دیگری از احکام الأموات به شماره‌ی «۴۳۱۶/۵» [۳] موجود است. باید افزود که این اثر ضمن کتاب نجاة العباد در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۹، ۱۲۹۱، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶ به صورت چاپ سنگی، به صورت مستقلّ یا همراه حواشی و تعلیقات فقهای عظام، در تهران و سپس در سال ۱۳۱۸هـ در بمبئی به چاپ رسیده است [۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری (برخی معرب)، نام کاتب: [علی اصغر بن علی اکبر بن عباسعلی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۰۲هـ] ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۰ (۹۹ ب ـ ۱۱۸ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است.

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱، ص ۲۹۴.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، ص ۳۵۷-۳۵۸.
۳. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، ص ۱۲.
۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۶۶-۵۵۶۷.

۴۱۵/۴

۳۸. أحکام الحیض و الاستحاضة و النفاس (وجیزة فی ...)

از: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر نجفی اصفهانی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ) [۱]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین الحمید المجید العالم بما تفیض الأرحام و ما تزید ... أمّا بعد فیقول العبد ... إنّه قد التمس منّی بعض أهل الدین من الناس علی کتابة رسالة وجیزة فی أحکام الحیض ...».

انجام: «... و فی کراهة الوطیء بعد الانقطاع قبل الغسل و المباشرة من السرّة فنازلاً و الخضاب و قرائة القرآن و استحباب الوضوء و الجلوس و ذکر الله عزّ و جلّ و غیر ذلک من الأحکام و الله العالم».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان احکام اختصاصی بانوان (حیض و استحاضه و نفاس) است که مؤلّف آن را از کتاب کبیر خویش، جواهر الکلام در سه مطلب تلخیص و در میان کتاب نجاة العباد خویش درج نموده است. باید افزود که این اثر ضمن کتاب نجاة العباد در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۹، ۱۲۹۱، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶ به صورت چاپ سنگی، به صورت مستقلّ یا همراه حواشی و تعلیقات فقهای عظام، در تهران و سپس در سال ۱۳۱۸هـ در بمبئی به چاپ رسیده است [۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: [علی اصغر بن علی اکبر بن عباسعلی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۰۲هـ] ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و برخی نانوشته، تعداد برگ: ۱۴ (۱۱۸ب ـ ۱۳۱ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است.

۴۱۵/۵

۳۹. المواریث (وجیزة فی ...) = رسالة فی الإرث = أحکام الإرث

از: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر نجفی اصفهانی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ) [۳]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، و الحمدلله ربّ العالمین و صلّی الله علی محمّد و آله الغرّ المیامین؛ امّا بعد فیقول العبد العاثر المقصّر القاصر ... لمّا أدّب الله تعالی عبادنا فی زماننا بقارعة الطاعون العظیم و

۱. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، ص ۳۵۷-۳۵۸.

۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۶۶-۵۵۶۷.

۳. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، ص ۳۵۷-۳۵۸.

ابتلاهم بطارقة حطبة الجسیم و صار ذلک سبباً لاختلاط المواریث و اشتباه الحال فیها سئلنی بعض من لایسعنی مخالفته کتابة رسالة ...».

انجام: «... أمّا المسلم فلایرث بالسبب الفاسد إجماعاً و یرث بالنسب الصحیح و فاسده الحاصل من الشبهة والله العالم بحقائق الأمور و صلّی الله علی محمّد و آله بدوام الأرضین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان احکام ارث است که مؤلّف آن را در چند مقدّمه و دو مقصد و یک خاتمه از کتاب کبیر خویش، جواهر الکلام انتخاب نموده و در ضمن کتاب نجاة العباد خویش آورده است. باید افزود که در این کتابخانه نسخه‌ی مستقلّ دیگری از احکام الإرث به شماره‌ی «۴۳۱۶/۴» (الإرث)[1] موجود است. این اثر ضمن کتاب نجاة العباد در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۹، ۱۲۹۱، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶ به صورت چاپ سنگی، به صورت مستقلّ یا همراه حواشی و تعلیقات فقهای عظام، در تهران و سپس در سال ۱۳۱۸هـ در بمبئی به چاپ رسیده است.[2]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: [علی اصغر بن علی اکبر بن عباسعلی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۰۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و برخی نانوشته، تعداد برگ: ۲۰ (۱۳۱ب ـ ۱۵۰ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است.

۴۱۵/۶

۴۰. کتاب الزکوة و الخم

از: شیخ محمّدحسن بن محمّدباقر نجفی اصفهانی مشهور به «صاحب جواهر» (درگذشته به سال ۱۲۶۶هـ)[3]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و صلّی‌الله علی محمّد و آله الطیّبین الطاهرین؛ امّا بعد فیقول العبد ... إنّه قد التمسنی بعض من لایسعنی مخالفته إلی اختصار کتاب الزکوة و الخمس فأجبته إلی ذلک بعد الاستخارة و بالله التوفیق ... کتاب الزکوة التی هی أخت الصلوة ...».

انجام: «... ایضاً اتّفق سلط السلطان المزبور علی ما کان فی ید غیره من سلطان المخالفین فیفعل به ما تقتضیه قواعد الشرع و الله العالم، الحمدلله أوّلاً و آخراً».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان احکام زکات و خمس است که مؤلّف آن را در چند مقصد و فصل از کتاب کبیر خویش، جواهر الکلام انتخاب نموده و در ضمن کتاب نجاة العباد جای داده

---

۱. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، ص ۱۱.
۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۶۶-۵۵۶۷.
۳. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، ص ۳۵۷-۳۵۸.

است. باید افزود که این اثر ضمن کتاب نجاة العباد در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۹، ۱۲۹۱، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶ به صورت چاپ سنگی، به صورت مستقلّ یا همراه حواشی و تعلیقات فقهای عظام، در تهران و سپس در سال ۱۳۱۸هـ در بمبئی به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: [علی اصغر بن علی اکبر بن عباسعلی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۰۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۴ (۱۵۱ الف ـ ۱۷۶ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد تمّ الکتاب الشریف من تألیفات العالم الفاضل و الماهر الکامل و الزاهد و العادل المشهور فی العرب و العجم و المعتبر عند أهل العالم وحید العصر و الزمان و المتوطّن فی قریة أمنة مطمئنّة یاتیها رزقها من کلّ مکان زاده الله توفیقاته و أدام الله اظلاله و وفّقنی زیارته بمحمّد و أهل بیته الطاهرین، قد تمّ هذا الکتاب».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود؛ به نظر می‌رسد این نسخه از روی نسخه‌ای کتابت گردیده که آن در زمان حیات مؤلّف کتابت شده بود. بین برگ‌های «۱۷۶ب ـ ۱۷۸ب» فوائدی دربیان نماز میّت و کیفیّت آن و نیز طریقی برای دانستن غرّه‌ی ماه مبارک رمضان تا روز قیامت! آمده است. در برگ انجام نسخه همچنین تصویر پرنده‌ای شبیه طاووس دیده می‌شود که کلمه‌ی شریفه‌ی ﴿بسم الله الرحمن الرحیم﴾ ترکیب دهنده‌ی شکل آن پرنده می‌باشد. در انجام یک مهر بیضی کوچک «محمّد» آمده است.

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۶۶-۵۵۶۷.

۴۱۶

۴۱. التوضیح فی حلّ غوامض التنقیح = شرح تنقیح الأصول[۲] = التوضیح فی شرح التنقیح

از: عبیدالله بن مسعود بن تاج‌الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی» (درگذشته به سال ۷۴۵ یا ۷۴۷ یا ۷۴۸هـ)[۳]

موضوع: اصول فقه اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، حامداً لله تعالی أوّلاً و ثانیاً و لعنان الثناء إلیه ثانیاً ... فإنّ العبد المتوسّل إلی‌الله عزّ و جلّ بأقوی الذریعة ... یقول لمّا وفّقنی الله تعالی بتألیف تنقیح الأصول، أردتُ [أن] أشرح مشکلاته ...».

انجام: «... یحتمل السقوط لکنّهما لم‌یسقطا و هما حقّ الله تعالی و یجب الضمان لوجود العصمة و الله ولی العصمة و التوفیق».

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۴۹۶.
۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۶۴۹؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۹۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۲۴۶.

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۰۲» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: سیّد علی بن حاج عثمان، تاریخ کتابت: ماه جمادی الاولی سال ۱۲۳۶هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۹۰، تعداد سطر: ۲۱ و ۲۳، نوع کاغذ: فرنگی نخود و زرد، اندازه متن: ۱۸*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۷سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی گل بهی، عطف: پارچه سبز فرسوده و مغزی: تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: رقم کاتب: «و قد وقع الفراغ من النسخة فی وقت الظهر فی شهر جمادی الاولی، کتبه الفقیر الحقیر السیّد علی بن الحاج عثمان ...

هر کیمسه استر بو دعا که بولنه
فاتحه احسانم ایده بن قولنه».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۰۰)

۴۱۷/۱

۴۲. الایساغوجی = رسالة فی المنطق = الرسالة الأبهریّة = الرسالة الأثیریّة

از: اثیرالدین مفضل بن عمر ابهری سمرقندی (درگذشته به سال ۶۶۰ یا ۶۶۱ یا ۶۶۳هـ)[۱]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال الشیخ الإمام العلامة ... نحمدک الله علی توفیقه و نسئله هدایة طریقة ... امّا بعد فهذه رسالة فی المنطق أوردنا فیها ما یجب استحضارها لمن یبتدأ فی شیء من العلوم ... قال ایساغوجی اللفظ الدالّ بالوضع ...».

انجام: «... و المغالطة قیاس مؤلّف من مقدّمات شبیهة أو شبیهة مشهورة أو مقدّمات وهمیّة کاذبة و العمدة هو البرهان؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: ایساغوجی، شکل عربی واژه‌ی یونانی «ایساگُگه Eisagoge» در لغت به معنی «گل پنج برگ»[۲] و در اصطلاح به معنای «مدخل» یا «مقدّمه» است و آن عنوان رساله‌ای کوچک در منطق نوشته‌ی فرفوریوس (د. ۳۰۴م) فیلسوف نوافلاطونی شاگرد افلوطین است که وی آن را هنگامی در جزیره‌ی سیسیل به سر می‌برده، بنا بر تقاضای سناتور رومی، خریسائوریوس تألیف نموده است و در واقع شرحی است بر آنچه نزد ارسطو مفاهیم کلّی (جنس، نوع، فصل، خاصّه و عرض عامّ) به شمار می‌رفت؛ این مفاهیم کلّی در منابع لاتینی سده‌های میانه «کلیّات خمس» نامیده شد[۳]. در سده‌های بعد ترجمه‌ها و تحریرات عربی سریانی متعدّدی از متن این مدخل، صورت گرفت که

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، ص ۲۷۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۳۱۵.

۲. غلامی مقدّم، براتعلی: *فهرست کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد*: ج ۵، ص ۲۰۳.

۳. موسوی بجنوردی، کاظم (زیرنظر)؛ *دائرة المعارف بزرگ اسلامی*: ج ۱۰، صص ۶۹۳-۶۹۴.

مشهورترین آن‌ها توسّط ابهری صورت پذیرفت که به ایساغوجی شهرت یافت و بعدها شرح‌ها و تعلیقات متعدّدی نیز از سوی عالمان و دانشمندان بر آن نوشته شده است حاجی خلیفه در کشف الظنون[۱] و بروکلمان در تاریخ ادبیّات عرب[۲] گزارشی نسبتاً مفصّلی از آن ارائه داده‌اند. از ایساغوجی ابهری نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه از جمله نسخه‌ی شماره‌ی «۱۰۱۵۱/۲»[۳] و سایر کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است و نیز علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۷۷۶–۳۷۷۷) گزارش مفصّل‌تری از آن‌ها بدست داده است. این اثر منطقی نخستین بار در سال۱۶۲۵م با ترجمه‌ی لاتینی آن، سپس در سال ۱۲۶۸هـ در دهلی، سال‌های ۱۲۶۸، ۱۲۶۹ و ۱۲۹۳هـ در استانبول و نیز سال‌های ۱۲۷۶، ۱۳۰۲، ۱۳۰۴ و ۱۳۰۶هـ به صورت چاپ سنگی در قاهره و همچنین در سال ۱۳۲۶هـ با تصحیح محمّد ماجد علی در دهلی منتشر شده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (برخی معرب)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۲۲۵هـ، محلّ کتابت: اسلامبول، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۶ (۱ب – ۶ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۴/۵*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابروباد با لبه برگردان (طبله)؛ عطف: تیماج حنایی و مغزی: قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی اندکی به عربی و ترکی عثمانی در هامش و میان سطور دارد. بخش‌هایی از برگ‌ها رطوبت دیده است، لیکن متن آسیب ندیده و خواناست. در آغاز نسخه، فوائدی در علم منطق، چند روایت نبوی، یک دعا، یک فرع فقهی به نقل از ابوالسعود افندی و ... آمده است. نیز یک تملّک از حاجی محمود افندی زاده عبدالرحیم ... با مهر گرد ناخوانا همراه قیمت نسخه «۱۰ غروش» دیده می‌شود. قلم‌خوردگی‌هایی نیز بر روی برخی کلمات دیده می‌شود. در انجام نسخه، فایده‌ای در یک برگ (۷ الف) در بیان اشکال اربعه‌ی منطقی آمده است. **(ثبت ۲۱۰۸۰۱)**

۴۱۷/۲

۴۳. الفوائد الفناریّة = شرح الایساغوجی = الفناریّة فی شرح الایساغوجی

از: شمس‌الدین محمّد بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری» (درگذشته به سال ۸۳۴هـ)[۵]

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، صص ۲۰۶–۲۰۸.

2. Brockelmann, C.; *GAL*: supp. Bd. I, s. 841.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۹۶.

۴. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۲۱؛ اکتفاء القنوع بما هو مطبوع: ص ۱۹۹.

۵. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۸۸؛ *قاموس الأعلام*: ج ۵، ۳۴۳۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۲۹۲.

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، حمداً لک اللهمّ اللهمّ علی ما لخّصت لی من منح عوارف الأفاضل و خلّصتنی من محن عواصف ... امّا بعد فلمّا ینفعنی ... التعلّل بلعلّ و عسی ... اعلم أنّ من حقّ کلّ طالب تضبطها جهة ...».

انجام: «... و لکن هذه آخر ما الرسالة فی المنطق ختمنا الله بالعقائد الحقّة و زوال العقائد الباطلة و حشرنا فی زمر السعداء و الصالحین و سوانا أعلی العلیین مع النبی و المرسلین علیهم الصلوة و السلام».

کتاب‌شناسی: شرحی بر ایساغوجی (رساله‌ی پیشین)، تألیف اثیر الدین مفضل بن عمر ابهری سمرقندی (د. ۶۶۳هـ) است. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از جمله‌اند نسخه‌های شماره‌ی «۳۸۰۴/۲»[۱] و «۴۳۱۳/۱»[۲]. در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۷۱۵) گزارشی از دیگر نسخه‌های این شرح آمده است. این اثر در سال‌های ۱۲۶۸ و ۱۳۰۹هـ در استانبول به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: ابراهیم ادهم بن عثمان بوسنوی، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۶ (۷ب ـ ۳۲ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید، اندازه متن: ۱۲*۷/۵، رقم کاتب: «تمّت الرسالة الشهیرة بفناری علی ید أضعف العباد بوسنوی ابراهیم ادهم ابن عثمان غفر الله له و لوالدین و لجمیع المؤمنین و المؤمنات أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور دارد. آثار رطوبت اندکی روی برگ‌ها دیده می‌شود؛ برخی برگ‌های ترمیم و وصالی مختصر شده است. چند برگ پایانی نسخه مجدول به شنگرف است.

۴۱۷/۳

۴۴. تحریر القواعد المنطقیّة = شرح الرسالة الشمسیّة

از: قطب‌الدین ابوجعفر محمّد بن محمّد رازی تحتانی بویهی مشهور به «قطب رازی» (درگذشته به سال ۷۶۶هـ در دمشق)[۴]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال و رتّبته علی مقدّمة و ثلث مقالات و خاتمة، أقول الرسالة مرتّبة علی مقدّمة و ثلث مقالات و خاتمة أمّا المقدّمة ففی ماهیّة المنطق و بیان الحاجة إلیه ...».

۱. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۴/ ۱۰، ص۱۸۱۷.

۲. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، ص ۶.

۳. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۴۶۱.

۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۶۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۱۵.

انجام: «... فإنّ الاشتراک مخلّ لفهم المعنی المقصود نعم لو کان للسامع علم بالألفاظ الوحشیّة أو کان هناک قرینة و آلة علی المراد جاز استعمالها؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: شرحی مشهور بر الرسالة الشمسیّة[۱] (فی القواعد المنطقیّة) تألیف نجم‌الدین عمر بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران» (د. ۶۹۳هـ) است که به نام وزیر سلطان محمّد خدابن ده (۷۰۳-۷۱۶هـ) غیاث‌الدین محمّد بن خواجه رشید نگارش یافته است؛ بر این شرح تعلیقات و حواشی متعددی از سوی دانشمندان عامّه و خاصّه نوشته شده که مرحومان حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۲، صص۱۰۶۳-۱۰۶۴) و آقا بزرگ در الذریعة (ج۶، صص۳۴-۳۸) گزارشی نسبتاً مفصّل از آن‌ها ارائه نموده‌اند. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله نسخه‌های شماره‌ی «۱۱۰»[۲]، «۲۴۹خ»، «۲۹۴۵/۱»، «۳۹۳۰/۱»، «۹۱۴/۲»[۳]، «۴۵۱۶»[۴]، «۱۰۴۲۰» و «۹۱۶ط»[۵] و نیز سایر کتابخانه‌های ایران یا خارج از کشور دستنویس‌های فراوانی گزارش گردیده است و نمونه‌ای از آن‌ها در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۱۳۰-۳۱۳۱) آمده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۲۵۹هـ با تصحیح مولای یارعلی برونوی در کلکته، سپس به ترتیب در سال‌های ۱۲۵۹، ۱۲۸۱، ۱۲۸۶، ۱۲۸۸ و ۱۳۱۸هـ در استانبول؛ همچنین در سال ۱۲۹۳هـ در لکهنو، در سال ۱۳۰۷ و ۱۳۲۵هـ در قاهره به صورت سنگی و سربی به چاپ رسیده است؛ نیز در سال ۱۳۱۴هـ با تصحیح عبدالمطلب محمّدهاشم اصفهانی در هند و سرانجام در سال ۱۳۶۷هـ در قاهره منتشر گردیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۰ (۳۳ب-۶۲ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۵/۵*۸/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «کتبته بیدی و الخطّ یشهد لی، یا قارىء الخطّ لاتنسانی، فکلّ صاحب الخطّ سوف یرتحل».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاضیه تصحیح گردیده است؛ حاشیه‌نویسی در میان سطور و هامش با نشان‌های «شاه، خوجه محمّد، سلطان شاه، سعدالدین، عصام و ...» به قلم مشکی و قرمز دارد. در آغاز چند فایده، همچون: «العالم محدث لانّه متغیّر و کلّ متغیّر حادث، العالم حادث و ...» آمده است. در هامش برگ ۵۶ یک مهر گرد «السیّد حسین ... ۱۲۴۰» دیده می‌شود.

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۰۶۳.
۲. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲، ص ۵۶.
۳. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۷، ص ۴۰۳؛ ج ۱۰/۱، ص ۳۷۷؛ ج ۱۰/۴، ص ۲۰۱۷ و ج ۲۳/۱، ص ۲۲۵.
۴. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، ص ۱۸۵.
۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۳۵.
۶. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، صص ۲۳-۲۴؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۹۱۹.

۴۱۷/۴

۴۵. حاشیة تحریر القواعد المنطقیّة = حاشیة شرح الرسالة الشمسیة = حاشیة علی التصدیقات = حاشیة العصام علی التصدیقات

از: عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (درگذشته به سال ۹۴۴ یا ۹۴۵ یا ۹۵۱هـ) [۱]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال المقالة الثانیة فی القضایا و الأحکام، أقول لمّا فرغ من مباحث القول الشارح، شرع فی مباحث الحجّة و لمّا توقّف معرفتها علی معرفة القضایا و أحکامها وضع المقالة لبیان ذلک و رتّبها علی مقدّمة و ثلث فصول، أمّا المقدّمة ففی تعریب القضیّة و أقسامها الأوّلیة ...».

انجام: «... لأنّ للأجزاء بیّنة الثبوت للشیء و لیکن هذا آخر ما أردنا ایرادها فی هذه الأوراق و الحمد لواجب الوجود بإتمامها مقدار الأرزاق و الصلوة علی أفضل البشر علی الإطلاق المبعوث لتتمیم مکارم الأخلاق محمّد المصطفی و آله مصابیح الدجا ... تمّت بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر بخش تصدیقاتِ رساله‌ی تحریر القواعد المنطقیّة، تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد رازی تحتانی بویهی (د. ۷۶۶هـ) است که با عنوان «قال ـ اقول» و «قوله ـ اقول» نوشته شده است. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله نسخه‌های شماره‌ی «۱۰۹۷/۱۴»، «۱۰۹۷/۱۶» و «۱۲۳۱/۶۳ط» [۲] می‌باشد. دستنویس‌های فراوانی نیز از این حاشیه در معجم التاریخ (ج۱، صص۶۵-۶۶) گزارش گردیده است. این اثر در سال‌های ۱۲۵۹ و ۱۳۰۷هـ در استانبول به چاپ رسیده است. [۳]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری (دو قلم)، نام کاتب: حسین بن عمر، تاریخ کتابت: سال ۱۲۱۷هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی و بنفش، تعداد برگ: ۵۸ (۶۳ب ـ ۱۲۰ب)، تعداد سطر: ۲۱ و ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم و سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۶/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... تاریخ سنة سبعة عشر و مائتین و ألف، کاتبه حسین ابن عمر غفر الله لهما و لوالدیهما».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور به نشان‌های «عصام‌الدین، میر جلیل، محیی‌الدین، عجم، فناری، ۵، شیخ ابراهیم، مفتی زاده، ... » به رنگ‌های مشکی، قرمز و بنفش دارد. آثار رطوبت و چربی در فرازین و فرودین برگ‌ها دیده می‌شود. برگ نخست ترمیم و

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱، ص ۱۰۱.

۲. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲/ ۲۳، صص ۵۴۹-۵۵۰ و ۸۴۱.

۳. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۶۵؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۳۳۰.

وصّالی شده است. در آغاز چند یادداشت در فرق بین محصّل کلام و حاصل کلام و اندکی از آغاز ناتمام نسخه نیز تکرار شده است؛ نیز تملّکی با نام «ملا اسحق» دیده می‌شود. در انجام برخی برگ‌ها مجدول و دارای جداولی می‌باشد. در این نسخه چند نوع کاغذ فرنگی مورد استفاده قرار گرفته است. در انجام نسخه، تکه‌ای از یک رساله‌ی ترکی (لهجه‌ی عثمانی) دیده می‌شود که شوربختانه تنها بخشی از یک برگ آن مانده است! در این برگ به موضوع معراج حضرت ختمی مرتبت رسول خدا محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و ملاقات آن حضرت با حضرت حق تعالی، پرداخته شده است و برای پژوهش‌های بیش‌تر در زبان ترکی، آغاز آن رساله بی‌سرانجام را می‌آوریم: «نقل اولنور که خواجه کائنات حضرت رسول الله لیله معراجده مقام قربه ایرشدی خطاب ربّ العزه گلدیکی ای حبیبم بو دکلو مقاماتی طی اتدین بکا نه کتوردک؟ رسول الله بیوردیکی الهی عالم عالم حدوثدن خزینه قدمه مناسب و لایق نسنه بولمدم صغایر و کبایر و ذلیل امّتمدن بر آوج نسنه کتوردوم ممکن میدر کی بر آوج عصیانی بکا باغشلیه سین؟ خطاب عزّت گلدیکی ...».

۴۱۸/۱

۴۶. بستان العارفین[1]

از: ابواللیث نصر بن محمّد بن احمد سمرقندی حنفی (درگذشته به سال ۳۷۳ یا ۳۷۵ یا ۳۹۳هـ)[2]

موضوع: اخلاق و تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین و لا حول و لا قوّة إلا بالله العلی العظیم ... قال الفقیه ... إنّی قد جمعت فی کتابی هذا فنوناً من العلم ما لا یسع جهله و التخلّف عنه العامّ و الخاصّ و سمیّته کتاب بستان العارفین مشتملاً علی مائة واثنین و ستین باباً و استخرجتِ ذلک من کتب کثیرة فأوردتُ فیه ما هو الأوضح للناظر و الراغب إلیه و بیّنتُ الحجج فیما یحتاج إلی الحجّة بالکتاب و الأخبار .... و حذفتُ أسانید الأحادیث تخفیفاً للراغبین فیه و اتماساً لمنفعة الناس ... باب الإیمان ... کره بعض الناس أن یقول الرجل لنفسه أنا مؤمن مطلقاً ...».

انجام: «... لأنّ فیه إدخال السرور علی المؤمن، أدخل الله علینا و علی إخواننا المؤمنین سرور و ... تمّت».

کتاب‌شناسی: کتابی در اخلاق مشتمل بر احادیث و حکم اخلاقی منقول از حضرت رسول صلّی‌الله علیه و آله و جمعی از اصحاب و سایر علمان و دانشمندان است که مؤلّف آن را در ۱۶۲ باب نگارش یافته است. باید دانست که این اثر دارای سه نگارش وجیز، وسیط و بسیط است و

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 196 & supp. Bd. I, s. 347; Sezgin, F.: *GAS*: Bd. I, s. 449.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۹۰؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۲۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۹۱.

بنا به گفته‌ی حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۱، ص۲۴۳)، بیش‌تر نسخه‌های موجود در ممالک عربی و روم (عثمانی) همان نسخه‌ی وجیز (صغیر) است که در ۱۵۰ باب می‌باشند. باید افزود که نسخه‌ی حاضر بایستی نسخه‌ی بسیط یا وسیط بستان العارفین بوده باشد، چرا که با نسخ شماره‌ی «۸۳۲۲» و «۸۳۲۳» کتابخانه‌ی دولتی برلین[1] ـ که دارای ۱۵۹ باب می‌باشد و نسخه‌های «۱۴۳۸» و «۲۵۰۲» کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم[2] در ترتیب ابواب و تعداد باب‌ها تفاوت دارد. شایسته ذکر است که در ضمن این اثر، از کلام سمرقندی، عباراتی نیز به فارسی کهن آمده که جالب توجّه می‌باشد؛ مانند (۵۱ الف): «و قال الحکیم بالفارسیة کوذکی ببازی، جوانی بمستی، بیری ببستی، خذای را کی برستی». باید دانست که از این اثر در این کتابخانه، دو نسخه موجود است: نسخه‌های شماره‌ی «۱۰۶۶۰/۱»[3] و «۴۹۷/۳ کریم‌زاده» (منتخب) که در ادامه‌ی همین فهرست معرّفی گردیده است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۸۲۹) گزارشی از آن‌ها بدست داده است.

این اثر ابتدا در سال ۱۲۸۵هـ در کلکته، سپس در سال‌های ۱۲۸۶، ۱۲۸۹ و ۱۲۹۶هـ در استانبول، سال ۱۲۸۹هـ در بولاق، سال ۱۳۰۴هـ در بمبئی به صورت سنگی؛ همچنین این اثر در هامش تنبیه الغافلین در سال ۱۳۴۴هـ در قاهره به صورت سربی منتشر شده است[4].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: عبدالرحمن بن محمود بن احمد شافعی، تاریخ کتابت: دوشنبه ۱۹ ربیع الآخر سال ۹۶۷هـ محلّ کتابت: قریه بکریا، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف، تعداد برگ: ۸۰ (۲ب ـ ۸۱ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذ زرد؛ با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای، دارای لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت بعون الله و توفیقه علی ید أفقر العبید الباسط یدیه بالوصید عبدالرحمن بن محمود بن احمد الشافعی بقریة بکریا فی ضحی نهار الثنین تاسع شهر ربیع الآخر فی شهور سنة سبع و ستّین و تسعمائة غفر الله له و لوالدیه ... کرمه».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح شده است. حاشیه‌نویسی مختصری به نقل از مرشد المتأهّلین و حیاة القلوب و ... دارد. در آغاز نسخه، دو صفحه فهرست مطالب کتاب آمده

1. Ahlwardt, W.: Verzeichniss der Arabischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Bd. VII, s. 311-313.

۲. اشکوری، احمد: *التراث العربی المخطوط*: ج۱، صص۳۹۶-۳۹۷.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۱۰۸-۱۰۹.

۴. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج۳، ص۲۰۴؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج۱، ص۱۰۴۵.

است. در برگ‌های (۸۱ب –۸۲الف) فوائدی پراکنده از جمله اشعاری به فارسی با مطلع:

دل بدست آور که حج اکبرست
از هزاران کعبه یک دل بهترست
کعبه بنیادی خلیلی آزرست
دل نظرگاه جلیلی اکبرست.

و نیز ابیاتی به ترکی عثمانی با مطلع:

اگر یارم بنمله یار اولورسه
نه غم بکا عالم اغیار اولورسه

و بیتی عربی دیده می‌شود:

إله واحد ربّ تعالی
هو الله البدیع الحقّ الأعلی.

(ثبت ۲۱۰۸۰۲)

۴۱۸/۲

۴۷. جلاء القلوب[1]

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[2]

موضوع: اخلاق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی جعل اللیل و النهار خلفة لمن أراد أن یذکر أو أراد شکوراً و خلق الموت ... امّا بعد فقد روی مسلم ... فألّفنا رسالة منطویة علی أصول الدین و فروعه ممّا لابدّ لکلّ إنسان منه رجاء ... و کتبناها باترکیّة لیعمّ نفعها ... و لقد رأیت فی هذا الشأن رسائل فیها أمور کثیرة لم نجد لها ... أن أکتب رسالة فی هذا الشأن کتبتُ هذه الرسالة لیکون صیقلاً للصدور و جلاءً للقلوب و ذخیرة لنا یوم الدین .... ».

انجام: «فقال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم الله أرحم بعباده ... یقول العبد الضعیف عصمنا الله أن قال قائل فیلزم علی هذا ...إنّک أنت الغفور الرحیم و الجواد الکریم و البرّ الرحیم ذوالفضل العظیم؛ تمّ الکتاب».

کتاب‌شناسی: کتابی اخلاقی که در آن اصول دین از منظر اخلاق تبیین گردیده است.مؤلّف در روز دوشنبه ۷ ذی الحجّة الحرام سال ۹۷۱هـ از تألیف آن فراغت یافته است؛ این اثر دارای تتمّه‌ای نیز هست (گویا از مؤلّف) که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی تکه‌لی اوغلی (ضمن موزه آنتالیا ـ ترکیه) به شماره‌ی «۸۰۲۱/۹» نگهداری می‌گردد. بنا به گفته‌ی علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۹۸۷) این اثر بدون تاریخ به صورت چاپِ سنگی در استانبول به چاپ رسیده است. باید افزود که نسخه‌هایی از این اثر به شماره‌های «۷۲۰۷/۳»[3] و «۸۸۷۲/۲»[4] در کتابخانه‌ی مجلس و نسخه‌های

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۵۹۲.
۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.
۳. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۵، صص ۲۱۲ –۲۱۳.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۲۲۹.

متعددّی نیز در سایر کتابخانه‌های داخلی و خارجی موجود است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق تحریری، نام کاتب: احمد بن عمر، تاریخ کتابت: ماه محرّم سال ۱۱۲۰هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۵ (۸۲ ب – ۱۰۶ الف)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۹ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب من ید أحقر الطلاب و أضعفهم احمد بن عمر غفر الله له و لوالدیه و أحسن إلیهما و إلیه فی شهر محرّم فی یوم الجمعة فی وقت العصر فی تاریخ عشرون و مائة و ألف سنة ۱۱۲۰ و هو من ابتداء السنة المبارکة؛ تمّ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار چربی اندکی در برخی برگ‌های مشاهده می‌گردد.

۴۱۸/۳

۴۸. تفسیر آیة ﴿یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجاً﴾

از: ناشناخته

موضوع: عقاید و تفسیر

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، سئل معاذ بن جبل عن رسول‌الله صلعم من هذه الآیة ﴿یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجاً﴾ قال النبی علیه‌السلام یا معاذ یحشرون أمّتی یوم القیمة علی خمسة عشر فوجاً، الفوج الأوّل یحشرون من قبورهم بطنهم مثل الجبال ملأ من الحیّات و العقارب و یقول الناس من هؤلاء؟ ...».

انجام: «... الخامس عشر محشرون من قبورهم بنور تامّة وجوههم کالقمر فی اللیلة البدر فیقول الناس من هولاء؟ فیقال هؤلاء الذین التابون و ماتوا فهذا جزائهم و مصیرهم الجنّة قوله تعالی ﴿التائبون العابدون الحامدون السائحون﴾[۲] تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه تفسیرگونه حول محور آیه‌ی شریفه‌ی ﴿یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجاً﴾[۳] است که به روایت معاذ بن جبل منقول از رسول‌الله صلّی‌الله علیه و آله آمده و آن درباره‌ی روز قیامت که امّت آن حضرت به ۱۵ فوج تقسیم شده و محشور می‌گردند. باید افزود که نسخه‌ی دیگری از این اثر (با اندکی اختلاف) در این کتابخانه به شماره‌ی «۹۴۶۹/۷۸»[۴] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: علی بن ابی‌بکر، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۰۸هـ][۵]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۱۰۶ب –

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۸۷.

۲. سوره‌ی التوبة، آیه‌ی ۱۱۴.

۳. سوره‌ی نباء، آیه‌ی ۱۹.

۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۸۷.

۵. در برگ ۱۴۹ مجموعه سال کتابت آمده است.

۱۰۷ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت من ید [الـ]عبد الضعیف المحتاج إلی ربّه علی بن ابی‌بکر غفر الله لهما»

ویژگی‌ها: چند قلم‌خوردگی در متن دیده می‌شود، ممکن است رساله‌ی حاضر خطّ مؤلّف و علی بن ابی‌بکر نیز که به عنوان کاتب معرّفی گردیده، در واقع مؤلّف بوده باشد.

۴۱۸/۴

۴۹. ضوء المعالی لبدء الأمالی = شرح بدءالأمالی = شرح قصیدة یقول العبد

از: نورالدین علی بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی مشهور به «ملاعلی قاری» (درگذشته به سال ۱۰۱۴هـ در مکّه) [۱]

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی وجب وجود ذاته و ثبت کرمه و جوده و شهود صفاته و ظهر أفعاله الحمیدة فی صحائف مصنوعاته و الصلوة و السلام علی زبدة مخلوقاته ... أمّا بعد فیقول الملتجیء إلی حرم ربّه الباری ... الشرعة فی شرح الفقه الأکبر للإمام الأعظم و الهمام الأقدم کان فی نیّتی و طویتی أن یکون مختصراً بحیث یرتفع به المبتدی ... فنسخ ببالی و خیالی أن أصنع شرحاً موجزاً علی قصیدة بدء الأمالی ...».

انجام: «... فنسأل الله سبحانه أن یرحم الناظم و جمیع مشایخنا الکرام و آباءنا و أسلافنا ... سلام علی المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: شرح کوتاه مزجی بر قصیده‌ی بدء الأمالی [۲] سروده‌ی ابوالحسن سراج‌الدین علی بن عثمان اوشی (د. ۵۷۵هـ) است. این ارجوزه که در ۶۶ بیت در سال ۵۶۹هـ به نظم درآمده، در موضوع توحید و خداشناسی می‌باشد. از این اثر نسخه‌های چندی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله نسخه‌های شماره‌ی «۸۸۷۲/۷» [۳]، «۹۶۲۴» [۴] می‌باشد؛ در برخی کتابخانه‌های ایران نیز نسخه‌هایی از این اثر موجود است و از آن جمله در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم نسخه‌ای به شماره‌ی «۲۰۶۲» [۵] نگهداری می‌گردد؛ در کتابخانه‌های خارج از کشور نسخه‌های متعدّدی از این اثر وجود دارد که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۳، صص۲۱۸۱ -۲۱۸۲) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر در سال ۱۸۸۴م در دهلی و یک بار نیز همانجا به اهتمام کریم‌بخش بدون تاریخ، نیز در سال ۱۲۹۵هـ در بمبئی، همچنین در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۸۷، ۱۲۹۳، ۱۳۰۲، ۱۳۰۴ و ۱۳۱۹هـ در استانبول و نیز در

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۵۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۱۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۱۰۰.

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۴۹.

۳. طباطبائی (منصور)، محمّد؛ *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۳۹.

۴. طباطبائی (منصور)، محمّد؛ *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۳۹.

۵. اشکوری، احمد: *التراث العربی المخطوط*: ج ۴، ص ۱۰.

سال ۱۳۴۹هـ در قاهره و سرانجام در سال ۱۳۷۹هـ در دمشق منتشر شده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق (دو قلم)، نام کاتب: [علی بن ابی‌بکر]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۰۸هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و برخی نانوشته، تعداد برگ: ۳۰ (۱۰۸ ب ـ ۱۳۷ الف)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷*۸/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... بونی یزدم یادگر المق ایچون اوقین لر بر دعا قلمق ایچون؛ تمّت».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. نیمه‌ی دوم کتاب فاقد متن شارح می‌باشد و جای عبارات ماتن که به رنگ قرمز نگارش یافته، خالی مانده است. آثار ناچیز چربی در برخی بخش‌های کتاب روی برگ‌ها دیده می‌شود.

۴۱۸/۵

۵۰. الطمأنینة فی الصلاة = معدّل الصلاة = تعدیل الأرکان

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۲]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أمر عباده بإقامةُ الصلوة و تعدیلها و جعلها رأس الدین و عروة الإسلام و أفضل أعمالها ... فسحقاً ثمّ سحقاً ثمّ سحقاً لمن کانت له نقصاً و خرقاً و لمّا کانت هذه البلیّة ... مصیبة عظیمة ... أخذتنی الفیرة و حرّکتنی الحمیّة أن أکتب رسالة و ابیّن فیها أدلّة الوجوب و إفادة الترک لئلا أکون لهذا المنکر من الراضین ... و رتبّتها علی مقدّمة فی تفسیر تعدیل الأرکان ...».

انجام: «... إذا لم یجد فرجة لایکره و لایلزم فی المختار جذب رجل إلی جنبه من حقّ المقدّم؛ تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان جایگاه رفیع نماز و رعایت طمأنینه در آن است؛ مؤلّف در این اثر از اینکه جمعی از نمازگزاران رعایت این مسأله‌ی مهمّ را نمی‌کنند به سختی ابراز ناراحتی نموده و آنان را به رعایت آن تحریص می‌نماید. این اثر در یک مقدّمه، مطلب و تنبیه و خاتمه بدین ترتیب نگارش یافته است: مقدمّة فی تفسیر تعدیل الأرکان و القومة و الجلسة؛ مطلب: فی أدلّته من الکتاب و السنّة؛ تنبیه: فی أوقات الترک؛ خاتمة: فی وجوب المتابعة و سنن الصف. این اثر در سال‌های ۱۲۸۰ و ۱۳۰۹هـ در استانبول به چاپ رسیده است. نسخه‌ای از این اثر در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌های «۳۰۴۴» و «۱۳۱۵۴/۱» موجود

۱. سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج ۲، ص ۱۷۹۳؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص ۴۶ -۴۷.

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

است[۱]؛ همچنین در سایر کتابخانه‌های داخلی و خارجی نسخه‌های متعدّدی در دست است که در برخی مصادر[۲] و کتاب‌شناسی‌های گزارش گردیده است. باید افزود که این اثر از سوی محمّدامین بن حسن به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی ترجمه و بدون تاریخ در استانبول منتشر گردیده است. همچنین این رساله از سوی موسی بن احمد برکاتی نکدوی شرح گردیده و با عنوان موضع المعدل شرح معدل الصلاة در سال ۱۳۰۹هـ در آستانه (استانبول) به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری متمایل به نستعلیق، نام کاتب: علی بن ابی‌بکر، تاریخ کتابت: سال ۱۱۰۸هـ محلّ کتابت: مدرسه شیخ شهاب الدین ـ ملاطیه، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی ، تعداد برگ: ۱۲ (۱۳۸ب ـ ۱۴۹ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷*۸/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الکتاب فی اواسط ظهر شوّال فی لیلة السبت فی وقت بعد العشاء کتبه علی ابی‌بکر غفر الله له و لوالدیه آمین یا معین فی مدینة ملاطیه فی مدرسة شیخ شهاب الدین رحمة الله علیه، ثمانیة و مائة و ألف سنة ۱۱۰۸هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ حاشیه‌نویسی مختصری در هامش و بین سطور آمده است. آثار چربی و رطوبت مختصری در پایین و لبه‌ی برگ‌ها دیده می‌شود. درانجام یک برگ (۱۵۰ الف) مطالبی حاوی فقهی و روایی به نقل از اشباه، برزویه و ... دیده می‌شود.

۴۱۸/۶

۵۱. بیان المشکلات علی المبتدئین من جهة التجوید فی القرآن المبین[۴]

از: محمّد بن حسن بوری نکده‌وی رومی (درگذشته پس از ۱۱۶۱هـ)

موضوع: علوم قرآن ـ تجوید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعلنا من التالین بکتابة الذی أورثه من اصطفاه من عباده و احبابه نسئله بفضله و منه جزیل ثوابه و صلاته و سلامه علی خیر خلقه محمّد و آله و أصحابه أجمعین، و بعد فقد شرعت فی کتابة نکات یسیرات فی بیان معرفة الممدودات و المقصورات التی فی کتاب الله ذی المتین و الانعامات و أضیف إلیها إنشاء الله تعالی فوائد مهمّات أمرنی به بعض الأعزّة علی المتردّدین إلی فأجبته مستعیناً بالملک العلیم ... و سمیّته ببیان المشکلات علی المبتدئین من جهة التجوید فی القرآن المبین ... أقول معتصماً بالله تعالی ...».

---

۱. اشکوری، احمد؛ *التراث العربی المخطوط*: ج ۴، ص ۳۲ و *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۸، ص ۲۵۶ (مؤلّف ناشناس آمده)؛ گروه فهرستنگاران؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۳۳، ص ۲۹۳.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، صص ۲۹۹۳-۲۹۹۴.

۳. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۸۶۹.

۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ ایضاح المکنون: ج ۱، ص ۲۰۷.

انجام: «... هذا اعتقاد باطل نعوذ بالله من ذلک فینبغی لهذا القائل ... انتهی و الحمد لله علی الإتمام و الصلوة و السلام علی رسوله خیر الأنام».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان احکام نون ساکنه و تنوین و قواعد متعلّق به آن، همراه شواهدی از آیات و امثله است که در سال ۹۵۴هـ در چند فصل نگارش یافته است. از این اثر نسخه‌هایی در کتابخانه‌ی راشد افندی در قیصری، دارالکتب ظاهریّه در دمشق، کتابخانه‌ی ملّی ازمیر، کتابخانه‌ی رمضان اوغلو (ضمن کتابخانه‌ی ملّی آدانا)، کتابخانه‌ی دولتی (سلطنتی) برلین [1] و غیر آن‌ها موجود است [2]. باید افزود که دستنویسی با عنوان مرشدة المشتغلین فی أحکام النون الساکنة و التنوین تألیف محمّد بن سالم طبلاوی ازهری (د. ۹۶۶ه) به شماره‌ی «۶۴۰۹/۲» [3] نگهداری می‌گردد که علاوه بر اتحاد موضوع در آغاز نسخه نیز با اثر مورد بحث مشترک است که ممکن است متّحد بوده باشند که به هر تقدیر نیاز به بررسی و تحقیق بیش‌تری دارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز یکشنبه در ماه صفر ... سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۶ (۱۵۰ب ـ ۱۶۵ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۷/۵ سانتیمتر.، رقم کاتب: «و قد وقع الفراغ من تألیفه نهار بازار [4] فی وقت الضحی فی شهر سفر [5]، تمّت».

ویژگی‌ها: نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و قلم‌خوردگی‌های اندکی در متن دیده می‌شود. درانجام در برگی (۱۶۶ الف) فوائدی همچون: نوح علیه السلام نخستین ناسخ شرایع است و قبل از وی تزویج خالات و اخوات و عمّات حرام نبوده است، لطیفه‌ای در مناظره‌ی ابوحنیفه با یک معتزلی به نقل از شرح وصیّة الامام الاعظم، نیز مناقب ابوحنیفه به نقل از ابوسمّاک که گوید در پیشانی، دست راست، دست چپ و شکم آیاتی دیدم نوشته شده است، که به نقل از شرح الأخبار آمده است. همچنین بر پشت کتاب، ابیاتی به عربی با مطلع:

سلام من الرحمن بحقّ جنابکم

فإنّ سلامی لایلیق ببالکم

نیز حدیثی منسوب به حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام آمده که نویسنده بخش‌هایی از آن را به غلط نوشته است: «قال علیّ کرّم الله وجهه: طوبی لمن کان عیشه ککلب لأنّ للکلب عشرة خصال، الأوّل لیس له قدر عند الناس و الثانی

1. Ahlwardt, W.: Verzeichniss der Arabischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Bd. I, s. 210.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۶۵۸.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۱۷، صص ۱۱-۱۲.

۴. منظور کاتب از «نهار» همان «یوم» است! و «بازار» یا به تعبیر دقیق‌تر «پازار» در ترکیه، روز «یکشنبه» را گویند.

۵. در نسخه چنین است، در ضمن کاتب سال کتابت نسخه را فراموش نموده، ثبت نماید!

فقیر لیس له مال و الثالث الأرض کلّها له بساط و الرابع أکثر أوقاته جائعاً و الخامس ... [إذا] ضرب صاحبه ... لایترک صاحبه و السادس حفض! صاحبه و یأخذه عدّوه و السابع ... لاینام فی اللیل و الثامن أکثر عمره السکوة! و التاسع راض بما یدفع صاحبه من الأطعمة و العاشر إذا مات لم یترک شیئاً ... فالمؤمن أحقّ بهذا الحال...». باید افزود که در پایان یک برگ الحاق شده است که در واقع برگ نخست رساله‌ای ترکی با لهجه‌ی عثمانی با عنوان ترتیب کتاب سؤال بنا از مؤلّفی ناشناخته با آغاز «بسمله، س: باب لغتده نیه دیرلر قپویه دیرلر؛ س: اصطلاحده کتابک مشتمل اولدیغی بر طائفه الفاظه دیرلر؛ س: صرف لغتده نیه دیرلر؛ ج: تغییره دیرلر یعنی بر شیئی بوزمغه دیرلر ...» که شوربختانه از سرنوشتِ باقی برگ‌های این۷ رساله اطلاعی در دست نیست!

۴۱۹/۱

۵۲. صرف میر = تصریف

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: فارسی و عربی

آغاز: «بسمله، بدان أیّدک الله تعالی فی الدارین که کلمات لغة عرب بر سه گونه است: اسم است و فعل است و حرف .... و تصریف در لغة گردانیدن چیزیست از حال بحال و در اصطلاح علما عبارتست از گردانیدن یک لفظ بسوی صیغهای مختلفه تا حاصل شود از آن معنیهای متفاوت ...».

انجام: «... بدانکه الف فاعل و سین، استفعل گاه باشد که فعل لازم را متعدّی گرداند چون سار زید و سایرته و خرج زید و استخرجته، تمّت بعون الله ملک العلام».

کتاب‌شناسی: متن مشهور موجزی در بیان تصریف زبان و ادبیات عرب است که سال‌ها جزو کتب درسی دانشجویان علوم اسلامی بوده است. نسخه‌های متعددی از این اثر در این کتابخانه به نحو مستقلّ، ضمن جنگ‌ها و مجموعه‌ها موجود است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های «ذیل ۸۹۴۶»، «۱۱۳۱۷/۱»، «۱۱۳۲۵/۱»[۲] اشاره نمود. این اثر دهها بار منفرداً یا در ضمن جامع المقدّمات به صورت سنگی منتشر گردیده است که برخی عبارتند از: تهران ۱۲۸۰، ۱۲۸۵، ۱۲۹۴، ۱۲۹۸، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۱، ۱۳۱۵، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶هـ و نیز در تبریز ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶هـ؛ همچنین در هند ۱۳۰۵هـ در اصفهان بدون تاریخ و دهها چاپ دیگر[۳] که ذکر تفصیلی همه‌ی

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۵۳۱-۵۳۲.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۲۴۶-۲۴۷؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۳، ص ۳۳۹۴.

آن‌ها از حوصله‌ی این نوشتار خارج است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (برخی معرب)، نام کاتب: [تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی]، تاریخ کتابت: یکشنبه ۲۹ ماه ربیع سال ۱۲۰۴هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵۴ (۲ب ـ ۵۵ب)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: میشن یک لایی قهوه‌ای تیره، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... از تحریر این کتاب یوم یکشنبه بیست و نهم شهر ربیع الأوّل سنه ۱۲۰۴هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی اندکی در میان سطور و هامش به زبان فارسی دارد. رمز تعلیقات «سنه ۱۲۰۴» است که بایستی از کاتب بوده باشد. روی برگ آغاز بیتی در قالبِ «فرد» به ترکی از ناشناس:

دیدیم دلبرندن خال سیهدن خالدور روینک
دیدی گلـــزار جنّتده حبشدن باغبان اولمز

و نیز بیتی به فارسی از ناشناس:

شبـــی در جانبت دیدم مـــــی ز حسن
گرفتـم دامنش گفتم که جانا مستحقّم من،

و نیز چند صیغه ثلاثی مزید و مجرّد آمده است؛ بر پشت برگ آغاز، چند مهر مربّع «عبده اسمعیل ... ۱۲۴۲» و یک مهر بیضی «میرزا اسمعیل ۱۲۴۴» دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۰۳)

۴۱۹/۲

۵۳. حکایت پیری = مثنوی در حکایت ازدواج پیری با دختری جوان

از: ناشناخته
موضوع: ادب منظوم ـ فکاهی
زبان: فارسی
آغاز: «آورده‌اند حکایت پیری:

پیره مردی بسنّ بچه و شصـــت
نام دختر ببرد و عقدش بست».

انجام: «گفت من نیز نیســـــتم عیسی
که دهم مرده را بـــــدم احیا»!

کتاب‌شناسی: مثنوی هزلی و طنزآمیز در حکایت پیرمردی است که در سنین پیری با دختری جوان ازدواج نموده، لیکن پیرمرد به جهت پیری قادر به مباشرت با وی نیست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: [تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۲۰۴هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۵۵ب)، تعداد سطر: چلیپا، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: چلیپا.

ویژگی‌ها: این منظومه در هامش برگ انجام رساله‌ی پیشین نوشته شده است.

۴۱۹/۳

۵۴. مثنوی حکایت شبلی = حکایت شیخ شبلی = داستان شبلی

از: شاعری متخلّص به «سامی»
موضوع: ادب منظوم ـ تصوّف
زبان: فارسی

آغاز: «شبلی آن پیر طریق ارشاد
بود روزی ز قضا در بغداد
با مریدان بسخن همدستان
برد شوقش سوی بیمارستان».

انجام: «چون از این وادی هائل رستند
در تـــــه خاک بهم پیوستند».

کتاب‌شناسی: مثنوی اخلاقی ـ عرفانی در بیان داستان شیخ شبلی در بغداد با جوان عاشق و دختر ترسا است. استاد احمد منزوی ناظم این حکایت را شاعری متخلّص به «سامی» دانسته است و گفته که در آغاز به آن اشاره شده است. با بررسی مجدّدی که انجام گرفت در سرچشمه‌ها (منابع) دقیقاً مشخّص نگردید که کدامیک از شاعران متخلّص به سامی است. از این منظومه چند نسخه‌ی خطّی شناسایی شده است که سه نسخه در این کتابخانه به شماره‌ی «۱۴۲۵۳/۲»، «ذیل ۱۴۴۹۵/۱» و «۱۳۶۰۹/۹۱»[۱] و یک نسخه در کتابخانه‌ی دانشکده‌ی الهیّات دانشگاه تهران به شماره‌ی «۱۷۲ب»[۲] و نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی دانشگاه لاهور به شماره‌ی «۷۱۱۳/۹۰»[۳] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: [تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۲۰۴هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۵۶ الف ـ ۵۷ ب)، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: ادامه‌ی برخی ابیات در هامش نوشته شده است. در انجام برگی (۵۸ الف) شامل ۳ غزل و دو رباعی از سعدی و ... آمده است. در میان ابیات یک عبارت آمده: «غزل ملاحسین بجنگ سعدی رفته است» که شاید منظور ملاحسین کاشفی بوده باشد. مطلع غزل‌ها چنین است:

۱. لبت را شکـــــــرستان آفریدند
حلاوت بخش ایمـــان آفریدند
دو چشمت را چو کافر نام کردند
بلای صد مسلمان آفـــــــریدند

۲. چنان رسیده و سیراب بود شفتالو
که چون حباب دهانم بود پرآب امشب
ز شوق دیده نگر و آرزوی بیداری
که دید در نظرآن چشم نیمخواب امشب

۳. بیارمی‌که دلم می‌کشد بسوی شراب
شکست توبه ما را دگر بسوی شراب
بروز حشر نبخشند بـــاده نوشانرا
بخاک پای صراحی به آب روی شراب

و دو رباعی که مطلع آن‌ها چنین است:

۱. روی چو مهت بخواب بینم هر شب
جانرا ز غمت خراب بینم هر شب

۲. ای لعل لبت مـــــرغ دلم را روانه
چشم سیهت کـــــــرد مرا دیوانه.

---

۱. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۱۲۹؛ ج ۳۸، صص ۳۶۵ و ۶۴۹.
۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۹، ص ۱۶۱.
۳. منزوی، احمد: *فهرست مشترک فارسی پاکستان*: ج ۸، ص ۱۴۱۵.

۴۱۹/۴

۵۵. العزّی فی التصریف = التصریف = تصریف العزّی

از: ابوالفضائل (ابوالمعالی) عزّالدین ابراهیم بن عبدالوهّاب خزرجی زنجانی (درگذشته حدود سال ۶۵۵هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، اعلم أنّ التصریف فی اللغة التغییر و فی الصناعة تحویل الأصل الواحد إلی أمثلة مختلفة ...».

انجام: «... الفعلة بالکسرة للنوع من الفعل نحو حسن الطعمة و الجلسة، تمّت الکتاب بعون الله».

کتاب‌شناسی: متن مشهوری در تصریف زبان و ادبیات عرب است که در طی قرون متمادی از سوی عالمان و دانشمندان مورد توجّه و عنایت قرار گرفته و سال‌ها متن درسی دانشجویان علوم اسلامی بوده است و بر محور آن ده‌ها شروح، تعلیقات و ترجمه‌های متعدّدی نگاشته‌اند و شاید کمتر کتابخانه‌های در جهان می‌توان یافت که فاقد نسخه‌ای از تصریف یا شرح تصریف زنجانی باشد. شایسته‌ی ذکر است که این اثر نخستین بار به اعتناء و اهتمام ریموندوس J. B. Raymundus با ترجمه‌ی لاتینی از همو در رم ـ ایتالیا در ۱۱۹ص، سپس به صورت انفرادی در سال‌های ۱۲۳۳، ۱۲۴۳، ۱۲۶۶ و ۱۲۷۸هـ در استانبول، در سال ۱۲۴۴ و ۱۲۶۷هـ در قاهره و نیز در سال ۱۳۰۲هـ در تونس و همراه عوامل جرجانی در سال ۱۳۲۰هـ در تبریز و همچنین بارها ضمنِ جامع المقدّمات به صورت سنگی منتشر گردیده که برخی عبارتند از: تهران ۱۲۸۰، ۱۲۸۵، ۱۲۹۴، ۱۲۹۸، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۱، ۱۳۱۵، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶هـ و نیز در تبریز ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶هـ ؛ همچنین در هند ۱۳۰۵هـ در اصفهان بدون تاریخ و ...[۲] که معرفی همه‌ی آن‌ها از حوصله‌ی این مقال خارج است. از تصریف زنجانی چندین نسخه در این کتابخانه نگهداری می‌گردد که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید «۸۸۷۵/۱۶»، «۱۱۳۱۷/۳»، «۱۴۵۹۰/۲۴» و «۱۱۳۲۵/۲»[۳] اشاره نمود؛ علیرضا قره بلوط نیز در معجم التاریخ (ج۱، صص۳۷–۳۸) گزارشی از نسخه‌های العزّی در کتابخانه‌های خارج از کشور بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (برخی معرب)، نام کاتب: تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی، تاریخ کتابت: روز جمعه ۲۵ ربیع الآخر سال ۱۲۰۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۵ (۵۸ ب – ۸۲ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ...

۱. کحّاله، عمررضا؛ معجم المؤلفین: ج ۱، ص۵۷.

۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۱۸۷؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص۹۷۷ و ج ۲، ص۱۹۷۸؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، صص۱۱۶–۱۱۸.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۷۸.

علی ید العبد الفقیر الحقیر المحتاج ... تقی‌الدین فتحعلی ابن محمّدتقی اللهمّ اغفر لصاحبه و کاتبه ... تحریر این کتاب فی یوم جمعه بیست و پنجم شهر ربیع الآخر تاریخ سنه ۱۲۰۴هـ شد،

بتوفیق خدای لاینام
این کتاب روز جمعه تمام».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و در برخی برگ‌ها به زبان فارسی حاشیه‌نویسی نیز با نشان «سنه ۱۲۰۴هـ» دارد که بایستی از کاتب بوده باشد. بخش قابل توجّهی از اثر به زبان فارسی، ترجمه‌ی زیرنویس شده است که به جهت اهمیّت آن در ادامه به نحو مستقل معرّفی شده است. در انجام برگی (۸۲ ب) حاوی اشعاری به فارسی و ترکی به صورت غزل، فرد و رباعی آمده است و غزلی از «نظیری نیشابوری» و باقی ناشناس است؛ مطلع غزل نظیری:

غافل بمن رسید وفا را بهانه ساخت
افکند سر به پیش حیا را بهانه ساخت
آلوده بود پنجه‌اش از خون عاشقان
بستن بدست خویش حنا را بهانه ساخت

از جمله فردهای فارسی و ترکی است:

گفتم ببلبلی که علاج فراق چیست؟
از شاخ گل بخاک فتاد و طپید و مرد.
دیدیم دلبرندن خال سیهدن خالدور رویندک
دیدی گلزار جنّتده حبشدن باغبان اولمز.

۴۱۹/۵

۵۶. ترجمه العزّی فی التصریف = ترجمه تصریف زنجانی

از[۱]: تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی (درگذشته پس از ۱۲۰۴هـ)

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، بدان ...از حروف علّه و همزه و تضعیف اما فعل ثلاثی مجرّد شش باب است پس اگر باشد ماضی او بر وزه فعل مفتوح العین مثل پس مضارع او بر وزن یفعل است ...».

انجام: «مسجد: مکان سجاده گاه، المشرق: مکان بیرون آمدن و المغرب: مکان فرو رفتن و المطلع: مکان طلوع کردن و المجرد: مکان قربانی کردم شتر ... تمّت».

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی فارسی زیرنویس العزّی فی التصریف، تألیف ابوالفضائل عزّالدین ابراهیم بن عبدالوهّاب زنجانی خزرجی (د. حدود ۶۵۵هـ) است و شوربختانه بخش اندکی نانوشته مانده است. با توجّه به قرائن این ترجمه احتمال دارد از کاتب نسخه بوده باشد که البته باید بیش‌تر تحقیق شود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: [تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۲۰۴هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۵ (۵۸ ب – ۸۲ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی سفید

۱. در این نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.

آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این ترجمه به صورت زیرنویس میان سطور نوشته شده است و گاهی نیز به هامش رفته است برخی جاها نیز نانوشته مانده است.

۴۱۹/۶

۵۷. مراح الارواح

از: احمد بن علی بن مسعود (سده‌ی ۸هـ)

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

آغاز: «بسملة، قال المفتقر إلی الله الودود احمد بن علی بن مسعود ... اعلم أنّ الصرف أمّ العلوم و النحو أبوها و یقول فی الدرایات داروها... فجمعت فیه کتاباً ...».

انجام: «... طوی التی اجتمع اعلالان بتقدیر اعلالها فی التی لم یجتمع اعلالان یکون حکمهما أیضاً طوی للمتابعة و نحو طویاً و طاویان؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۱۳» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم[۱]، تاریخ کتابت: روز جمعه ۲۷ ماه ذی الحجّه الحرام سال ۱۲۴۰هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۸ (۸۳ ب ـ ۱۱۹ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... فی یوم جمعة فی وقت صبح فی ۲۷ شهر ذی حجّة الحرام سنه ۱۲۴۰هـ

این نوشتم تا بماند یادگار
من نمانم خط بماند روزگار
شد بتوفیق خدای لاینام
این کتب روز جمعه تمام
تمام اولدی کتاب الحمدلله
اگر سهو ایله سم استغفرالله».

ویژگی‌ها: نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز حاشیه‌نویسی کوتاهی میان سطور دیده می‌شود. در انجام نسخه یک مهر بیضی «الراجی فتحعلی» آمده است که بایستی مهر همان کاتب احتمالی نسخه (تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی) بوده باشد.

۴۱۹/۷

۵۸. تزویج اولاد آدم علیه‌السلام

از[۲]: تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی (درگذشته پس از ۱۲۰۴هـ)

موضوع: عقاید

زبان: فارسی

آغاز: «در باب تزویج، در میان عوام شهرت دارد که فرزند بطنی اولاد آدم علیه السلام که مؤنّث بوده بفرزند بطنی که مذکر بوده تزویج

۱. کاتب ممکن است تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی بوده باشد، لیکن در برخی بخش‌ها، خطّ متفاوت به نظر می‌رسد و از طرفی نیز تاریخ کتابت آن سال ۱۲۴۰هـ ثبت شده است!

۲. در این نسبت تردید وجود دارد.

می‌کرده‌اند و این خلاف است و موافق مخالفین است، زیرا در شریعت هیچ پیغمبر نکاح محارم جایز نبوده و مذهب حق آنست که در کتاب من لایحضره الفقیه ...».

انجام: «... پس حق تعالی در کلام خود فرموده که ﴿یا أیّها الناس اتّقوا ربّکم الذی خلقکم کم نفس واحدة و خلق منها أزواجاً و بثّ منها رجالاً کثیراً و نساءاً﴾ تمام شد».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان اینکه اولاد نخستین حضرت آدم علیه السلام است و اینکه بر خلاف نظریّه‌ی اهل سنّت که به نکاح دو فرزند مذکّر و مؤنّث حضرت آدم علیه السلام به نحو استثنایی در نکاح محارم، معتقد شده‌اند، شیعه معتقد است که ازدواج ابتدایی فرزند ذکور حضرت آدم، با یک حوری بوده است که خداوند از بهشت فرستاده بود و نه ازدواج با فرزند اناث وی و پس از آن فرزندان نیز به ترتیب با عمو زادگان و خاله زادگان ازدواج نموده‌اند که بلااشکال است. نیز در این رساله توضیحی پیرامون باور غلط عوام که معتقدند حضرت حوّا از ضلع چپ حضرت آدم علیه السلام خلق شده است! غافل از اینکه در این صورت لازم می‌آید، آدم علیه السلام با بخشی از اعضای خود نکاح کرده باشد و در این رساله چنین توجیه شده که، حوّا نه از ضلع حضرت آدم، بلکه از گلی که از جانب چپ وی باقیمانده بود، آفریده شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: [تقی‌الدین فتحعلی بن محمّدتقی]، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۱۲۰ الف ـ ۱۲۱ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود که به نظر می‌رسد، نسخه‌ی اصل به خطّ مؤلّف می‌باشد. در انجام دو عریضه به زبان عربی، یکی به نام حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام و دیگری به نام حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام به خطّ کاتب رساله‌ی مورد بحث، دیده می‌شود. در ضمن به خطّ دیگری، در ذیل آن نوشته شده است: «کتبه الفقیر فتحعلی ابن محمّدتقی از ناظران التماس دعا دارم،

این نوشتم تا بماند یادگار
من بمیرم خطّ بماند روزگار».

نیز در انجام در برگی (۱۲۲ب)، دو غزل زیبا به ترکی آذری از محمّد بن سلیمان بغدادی متخلّص به فضولی (د. ۹۶۳هـ) آمده است با مطلع‌های:

بنی جاندان‌اوصاندردی‌جفادن یاراوصانمزمی
نچون قلمز منکا درمان منی بیمار صانمزمی

ای‌گوزاول‌نرگس خونخواره نگاه ایتمه‌داخی
روزگارم غم عشقیله سیاه ایتمه داخی

و ابیاتی به فارسی از ناشناس با مطلع ذیل دیده می‌شود:

روزی که فلک از تو بریده است مرا
کس با لب پر خنده ندیده است مرا.

۴۲۰/۱

۵۹. الکافیة

از: ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (درگذشته به سال ۶۴۶هـ) [۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الکلمة لفظ وضع لمعنی مفرد و هی اسم و فعل و حرف لانّها أن تدلّ علی معنی فی نفسها أو لا، الثانی الحرف ... الکلام ما تضمّن کلمتین بالاسناد و لایتأتّی ذلک إلا فی اسمین ...».

انجام: «... و للخفیفة تحذف للساکن فی الوقف فیردّ ما حذف و المفتوح ما قبلها تقلب ألفاً، تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: متن مشهوری در قواعد نحو زبان و ادبیات عرب است که سال‌ها مورد تدریس و تدرّس دانشجویان علوم اسلامی بوده است و به جهت ساختار دقیق و مناسب آن، مورد عنایت و توجّه دانشمندان عامّه و خاصّه قرار گرفته به شرح، تعلیقه و نظم و ترجمه‌ی آن اثر به زبان‌های گوناگون همّت گمارده و آثار متعدّدی بر محور آن تألیف و تنظیم نموده‌اند که در سرچشمه‌ها (منابع) و مصادر کتاب‌شناسی و فهرست‌های مربوطه، گزارشی از آن‌ها ارائه شده است [۲] و نسخه‌هایی نیز از آن آثار وابسته در این کتابخانه موجود است؛ در ضمن از خود کتاب الکافیة نیز نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه نگهداری می‌گردد که نسخ جدید آن عبارتند از: «۸۸۷۵/۱۳»، «۸۷۴۶»، «۱۴۸۲۹»، «۵۲۳ط» و «۱۴۹۱۶/۲» [۳] و در معجم التاریخ (ج۳، صص۱۹۵۵ –۱۹۵۶) گزارشی نیز از نسخه‌های خطّی الکافیة در سایر کتابخانه‌های جهان آمده است. باید افزود که این اثر نخستین بار در سال ۱۵۹۲م در رم (یا) فلورانس ـ ایتالیا، سپس در سال ۱۲۳۴هـ به اهتمام سیّد عبدالرحیم محبّ و در سال ۱۳۱۰هـ به همراه شروح و تعلیقات کافیه در استانبول، سال‌های ۱۲۴۷، ۱۲۵۵، ۱۲۶۲، ۱۲۶۶، ۱۲۸۲هـ در بولاق و قاهره، سال ۱۸۸۹م در قازان، سال ۱۳۱۱هـ در بمبئی، سال‌های ۱۲۸۳ و ۱۳۱۰هـ در کانپور ـ هند، سال‌های ۱۳۱۱ و ۱۳۱۲هـ در تاشکند، سال‌های ۱۲۷۹ و ۱۳۰۶هـ در دهلی به صورت سنگی به چاپ رسیده است [۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ (بخش نونویس چهارشنبه ۱۴ شعبان المبارک سال

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۶۵۴؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۲۱۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۲۶۲.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۶، صص ۳۳۰، ۴۳۰، ۶۲۹؛ تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۵۶ –۵۷؛ ج ۱۴، صص ۲۹ –۳۱؛ حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۱۳۷۰ –۱۳۷۶.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۶۳۹.

۴. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۲، صص ۱۲۳ –۱۲۴؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۷۲.

۱۳۱۳هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۱۸، تعداد سطر: ۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید آهار مهره شده (بخش نونویس)، اندازه متن: ۱۱/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتمیتر، نوع جلد: ساغری مشکی فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی فراوانی در هامش و میان سطور به زبان‌های فارسی و عربی دارد. بخش‌های اصلی این رساله از سده‌ی ۱۲هـ و نوع کاغذ آن نیز از نوع فرنگی به رنگ نخودی بوده و بخش نونویس آن در دو بخش در سال ۱۳۱۳هـ کتابت گردیده است. فالنامه‌ای به عربی بر فراز برگ‌ها نوشته شده است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت. فراز و گوشه‌ی برگ‌ها رطوبت دیده و برخی ترمیم و وصّالی شده است. **(ثبت ۲۱۰۸۰۴)**

۴۲۰/۲

۶۰. التفأل (رسالة فی ...) = فالنامه

از: ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

زبان: عربی و فارسی

آغاز: افتاده «... هذا الأمر لایجتمع علی ظلاله فإذا شائت جماعة فافعل لما أمرت، ج؛ کان الحکم یکون بیّناً علیک بالحلم و أبصر من الله تعالی، یعنی این حکم ظاهر است، بر تو است صبر و حلم؛ إن کان قصداً لدنیا فالترک أولی و إن کان دیناً فالسرع خیر، به معنی سرعت، ج؛...»

انجام: «... لا تفعل إلا بمشاورة مَن تحبّه و تحبّک و لاتخالفه، ج؛ الصبر مفتاح الفرج و لاتعجل تحصل لک الفتوح من عندالله، ج؛ ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان «افعل ـ لاتفعل» در مقام تحیّر و استخاره است. به جهت افتادگی از آغاز نسخه، در مصدرها و سرچشمه‌های موجود به نسخه‌ی دیگری از این اثر دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق خوش، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۶۶ (۳ب ـ ۶۸ب)، تعداد سطر: ۱ـ ۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این رساله‌ی مختصر بر فراز برگ‌های (۳ب ـ ۶۸ب) نوشته شده است و در هر برگ یک یا دو سطر است. از آنجا که این فالنامه در بخش اصلی (کهنه) برگ‌ها کتابت شده، بخش نونویس برگ‌ها فاقد این فالنامه می‌باشد. فراز و گوشه‌ی برگ‌ها رطوبت دیده و برخی ترمیم شده است.

۴۲۱/۱

۶۱. الفرائض[1] = الفرائض السراجیّة = فرائض السجاوندی = خلاصة الفرائض

از: سراج‌الدین ابوطاهر محمّد بن محمّد (محمود) بن عبدالرشید سجاوندی غزنوی

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۲۴۷.

(درگذشته پس از سال ۶۰۰هـ)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله حمد الشاکرین و الصلوة و السلام علی خیر البریّة محمّد و آله الطیّبین الطاهرین؛ قال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم تعلّموا الفرائض و علّموها الناس فإنّها نصف العلم؛ قال العلماء رحمهم الله یتعلّق بترکة المیّت حقوق أربعة ...».

انجام: «... و هذا هو المختار؛ قال علی و ابن مسعود رضی الله عنهما یرث بعضهم من بعض إلا ممّا ورث کلّ واحد منهم من مال صاحبه؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: متن فقهی مشهوری مشتمل بر احکام فرائض (ارث) و چگونگی تقسیم آن بین ورّاث است که بر مبنای فقه اهل سنّت (حنفی) تألیف گردیده است و به جهت عنایت و توجه دانشمندان و عالمان اهل سنّت سال‌ها در مدارس علوم اسلامی برای دانشجویان تدریس می‌گردیده و از سوی آنان شروح و تعلیقات فراوانی بر آن نوشته شده که در مصادری همچون کشف الظنون (ج۲، صص۱۲۴۷-۱۲۵۰) به برخی از آن‌ها اشارت رفته است؛ نیز به زبان‌های مختلف، از جمله فارسی و ترکی[۲] ترجمه شده است. از این اثر در این کتابخانه چند نسخه موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی شماره‌ی «۷۷/۲ط»[۳] اشاره نمود. از این اثر در کتابخانه‌های خارج از کشور نسخه‌های دستنویس متعدّدی نگهداری می‌گردد و علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۱۳۸-۳۱۳۹) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر نخستین بار منفرداً در سال ۱۷۹۹م در لندن، سپس در سال ۱۲۶۰هـ در کلکته، در سال ۱۳۰۳هـ در بولاق، نیز همراه ضیاء السراج در سال ۱۲۸۵هـ در کلکته و سال ۱۳۱۱هـ در کانپور و سرانجام در سال ۱۳۶۸هـ در قاهره منتشر شده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: علی بن محمّد، تاریخ کتابت: روز جمعه ۲۴ شوّال سال ۱۱۳۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴۱ (۳ب ـ ۴۳ الف)، تعداد سطر: ۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوّایی با روکش کاغذی ابر و باد سبز مغز پسته‌ای، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت هذه النسخة الشریفة عن ید علی بن محمّد غفرالله لهما فی الیوم الرابع و العشرون من شوّال المکرّم فی وقت الضحی لسنة تسع و ثلثین و مائة و ألف ...

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۰۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۳۳.

۲. قره‌بلوط، علی الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۱۳۸.

۳. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۲، ص ۱۲.

۴. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۱۰۰۸؛ مشار، خانبابا: *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۳۳۶-۳۳۷.

لیبقی الخطّ فی القرطاس دهراً
و کاتبه رمیـــم فی التراب»

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی به زبان‌های عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشان‌هـای «تنبیهـات، شهاب الدین، فناری، القهـستانی، عبـدالله شـهیر بطورسون زاده، سیّد، شرع‌الدین (؟) و ... » دارد. آثار اندکی از رطوبت بر فراز برخی برگ‌ها دیـده می‌شود. در آغاز دارای «یـا کبـیکج» و هچنـین حاوی فوائدی در موضـوع فـرائض بـا عنـاوین: العصبات، ذوی الأرحام، اصـحاب الفـرائض مـن النساء و جز اینها دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۰۵)

۴۲۱/۲

۶۲. الفرائض

از: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: ترکی عثمانی

آغـاز: «... مـضروب ۱۵ ... مـساله یـه نظـر ایلدک مسأله ده بابا سدس آلـور، جـده سـدس آلور اوغلی ایله قز مابقی آلور مسأله ده سدسـان ایله مابقی ... ».

انجام: «... اون آلتی قرق بـشه ثلـث رأس و جزء ثلث رأس نسبت دوتر؛ اون آلتی اونه مثـل رأس و نصف رأس ایله عشر رأس نسبت دوتـر؛ تمام».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان فـروض و مسائل مختلف موضوع ارث (فرائض) است که برخی مسائل آن از طریق مسائل حساب تبیین و توضیح داده شده است. در سرچشمه‌ها (منـابع) و فهرست‌های مورد دسترس، نـسخه‌ی دیگـری از این اثر مورد شناسایی نگردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نـستعلیق مایـل بـه رقعه، نام کاتب: نـامعلوم، تـاریخ کتابـت: سـده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌هـا: مشکی، تعـداد بـرگ: ۳ (۴۷ب ـ ۴۹ب)، تعـداد سطر: ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهـار مهـره شده، اندازه متن: ۱۷*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: قلم‌خوردگی‌هـایی در مـتن دیـده می‌شود که ممکن است نشانی از نسخه‌ی اصل به خطّ مؤلّف بودن آن بوده باشـد. آثـار رطوبـت و چربی اندکی بـر لبـه و فـراز بـرگ‌هـا مـشاهده می‌شود. در انجام نسخه دو برگ (۵۰ب ـ ۵۱ب) حاوی چند روایت نبـوی بـه روایـت ابـوهریره و دیگران و نیز فوائدی تفسیری در موضوع زکـات با امضای «سیّد علی زاده» و «مصابیح» به خطّی جز خطّ پیشین آمده است.

۴۲۲/۱

۶۳. شـرح العـزّی فـی التـصریف = شـرح التصریف = شرح تصریف الزنجانی

از: ابوسـعید سـعدالدین مـسعود بـن عمـر تفتازانی حنفی مـشهور بـه «ملاسـعد تفتـازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

۱. بغدادی، اسـماعیل‌پاشـا؛ *هدیـة العـارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، و لمّا کان من الواجب علی کلّ طالب الشیء أن یتصوّر ذلک الشیء أوّلاً لیکون علی بصیرة ... یتضمّن فائدته متعرّضاً لمعناه ...».

انجام: «کذا دحرجة واحدة و دحرجة لطیفة أو نحویها للنوع ... انطلاقه واحدة للمرّة حسنة أو قبیحة أو غیرها للنوع و کذلک البواق و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع والمآب».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی بر متن مختصر العزّی فی التصریف تألیفِ ابوالفضائل عزّالدین ابراهیم بن عبدالوهّاب خزرجی زنجانی (د. حدود سال ۶۵۵هـ) است که تفتازانی، به تعبیر حاجی خلیفه «با افزودن فوائد شریفة و زوائد لطیفة»، در سن ۱۶ سالگی ـ گویا نخستین تألیف او ـ در ماه شعبان سال ۷۳۸هـ تألیف نموده است. به جهتِ ایجاد و اهمیّت متن آن، مورد توجّه و عنایتِ دانشمندان علوم ادبی قرار گرفته و بر آن تعلیقات و حواشی متعدّدی نگاشته‌اند که حاجی خلیفه[1] به مواردی از آن‌ها اشاره نموده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۲۵۳هـ در استانبول سپس در همانجا به سال ۱۲۶۳هـ و بعد در سال ۱۳۰۷ در قاهره و نیز در همانجا به سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۴هـ و سرانجام در سال ۱۴۰۴هـ با تحقیق عبدالعال سالم مکرّم در کویت و بیروت منتشر گردیده است[2]. در این کتابخانه، نسخه‌های متعدّدی از این شرح موجود است که برخی نسخ جدید آن عبارت است از: «۸۵۸ط»، «۱۴۵۷۸»، «۸۶۹۷»، «۱۱۳۳۱/۱» و «۱۵۲۱۵»[3]. ناگفته نماند که در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۶۶۲-۲۶۶۳) گزارشی از نسخه‌های خطّی شرح التصریف تفتازانی در خارج از کشور ارائه شده است. باید افزود که این نسخه فاقد مقدّمه‌ی دو برگی شارح با آغاز «إن أروی زهر یخرج ...» می‌باشد، کما اینکه در بسیاری از نسخه‌ها نیز کاتبان آن دیباجه را انداخته‌اند.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: ابراهیم بن احمد، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ (بخش نونویس: سال ۱۲۶۴هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۵۶ (۱ب ـ ۵۶ب)، تعداد سطر: ۱۷ (بخش نونویس: ۱۵)، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم (بخش نونویس: فرنگی سفید آهار مهره شده)، اندازه متن: ۱۳*۶/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... [علی ید] الحقیر الفقیر المحتاج إلی الله الغنی ابراهیم بن احمد غفر الله ... [فی] سنة أربع و ستّین و مأتین و ألف».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی نسبتاً زیادی به عربی و

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۱۳۹.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۳۷؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، صص ۲۵۲-۲۵۳.

۳. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۴۷۷-۴۷۸.

ترکی عثمانی با نشان‌های «سعدالله، س، روح الشروح، اختری، ابوالبهاء، بررى رحمه الله، مظهر رحمة الله علیه، شرح المعانی، شرح، سیّدی مصطفی مفتی، و ...» دارد. آثار شدید رطوبت روی برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد. یک برگ از آغاز و ۷ برگ از انجام نسخه نونویس می‌باشد.

(ثبت ۲۱۰۸۰۶)

۴۲۲/۲

۶۴. **المختصر فی شرح التلخیص = مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح = شرح تلخیص المفتاح = المختصر للسعد علی التلخیص = تلخیص المعانی**

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من شرح صدورنا لتلخیص البیان فی ایضاح المعانی و نور قلوبنا بلوامع التبیان ... و بعد فیقول الفقیر إلی الله الغنی ... قد شرحت فیما مضی تلخیص المفتاح ...».

انجام: «... و معوّل رجاء الآمال و مثوی العظمة و الجلال ... ملاذ أرباب الفضائل و عون الإسلام و غوث الأنام بالنبی و آله علیه و علیهم السلام ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مزجی تلخیص قاضی جلال‌الدین ابوالمعالی محمّد بن عبدالرحمن قزوینی مشهور به «خطیب دمشق» (د. ۷۳۹هـ) کتابِ مفتاح العلومِ سراج‌الدین ابویعقوب یوسف بن ابی‌بکر سکّاکی خوارزمی (د. ۶۲۶هـ) است که شارح آن را در سال ۷۵۶هـ در غجدوان (شهری نزدیک بخارا در ازبکستان) تألیف نموده است. باید افزود که شارح پیش‌تر در ماه صفر سال ۷۴۸هـ در هرات از شرح مطوّل آن فراغت یافته بود که بعدها به درخواست جمعی از دانشجویان علوم اسلامی، مجدّداً در سال ۷۵۶هـ شرح مختصری از کتاب تلخیص المفتاح قزوینی نوشته است؛ وی همچنین به سال ۷۸۹هـ در شهرِ سمرقند شرح قسم ثالثِ مفتاح العلوم قزوینی را به انجام رسانده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۲۲۸ه در کلکته با مقدّمه‌ی انگلیسی، سپس منفرداً در سال ۱۲۵۹ه در استانبول و سپس همراه برخی کتب ادبی دیگر در سال ۱۳۱۷ه در بولاق و جز آن به صورت سنگی به چاپ رسیده است و همچنین این اثر یک بار نیز به اهتمام رضا لطفی و محمّدعلی محمّدی به صورت حروفی یا سربی در سال ۱۳۷۴ه در تهران منتشر گردیده است[۲]. در این کتابخانه،

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۳۸ و ج ۲، ص ۱۹۸۳؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ۲۱۵؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۲۵۳.

نسخه‌های متعدّدی از این شرح موجود است که از جمله نسخ جدید آن می‌توان به: «۱۴۵۰۶»، «۱۱۳۵۶»، «۱۱۲۶۲»، «۱۰۰۴ط»، «۱۵۱۱۲» و «۸۷۲۶»[۱] اشاره نمود؛ ناگفته نماند که در همین جلد از فهرست نیز، چهار نسخه از آن به شماره‌های «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸» و «۵۰۹» معرّفی گردیده است. همچنین در معجم التاریخ (ج۵، صص ۳۶۶۵-۳۶۶۷) گزارشی از نسخه‌های خطّی مختصر المعانی در خارج از کشور ارائه شده است. شایسته‌ی ذکر است که این اثر فقط مشتمل بر بخش مقدمّه‌ی کتاب است و شوربختانه باقی آن اثر در این نسخه افتاده است!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۵۷ب ـ ۵۸ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳*۷ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: حاشیه‌نویسی اندکی میان سطور به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد. این دو برگ به عنوان الحاقی از نسخه‌ی دیگری است و از نظر قطع کاغذ، ۱/۵ سانتیمتر کوتاهتر از باقی برگ‌هاست.

۱. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۷۳۸-۷۳۹.

۴۲۳

۶۵. المعافیة فی شرح الکافیة = شرح الکافیة لابن‌الحاجب

از: شهاب الدین احمد بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن عمر» (درگذشته به سال ۸۴۹هـ در جونپور)[۲]

موضوع: ادبیات عرب - نحو

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... و یتضمّن الجر اختصاص حرب الجرّ و التنوین اختصاص أصنافها و معانیها و الإضافة اختصاص کونه مضافاً و مضافاً إلیه و اختصاص التعریف و التخفیف و التخصیص ...».

انجام: «... مفصّلة و مقرّبة علی [فرائد] مجملة و مفصّلة حین توزّع البال و تشتّت الأحوال و فرط المال، لکن جلّت حکمته؛ قد وفّقنی للإتمام و حقّقنی [بالفوز و المرام؛ تمّت] الکتاب بعون الله الملک الوهاب».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی مفصّلی بر کتاب مشهور نحوی الکافیة تألیف ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (د.۶۴۶هـ) است که گفته شده[۳] این شرح پراکنده بوده و یکی از تلامذه‌ی شارح آن را گردآوری نموده است. باید افزود که

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۲۷؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۱، ص ۱۸۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۳۰.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۴، صص ۱۳۹-۱۴۰.

بر این شرح تعلیقات و حواشی چندی از سوی کسانی همچون جونپوری، توقاتی، کازرونی و دیگران نوشته شده است[۱]. از این اثر در این کتابخانه چند نسخه موجود است که نسخه‌ی شماره‌ی «۹۶۱۶»[۲] از نسخ جدید می‌باشد که تاکنون (خرداد ۱۳۸۸) به صورت توصیفی معرّفی نشده است. در معجم التاریخ (ج۱، ص۳۸۴) از این اثر نسخ متعدّدی در کتابخانه‌های ایران و ترکیه گزارش شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری و نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۴۷، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک و نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۴/۵*۲۰/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی نخودی؛ عطف و مغزی تیماج فرسوده قهوه‌ای، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش برخی برگ‌های آمده است. چند برگی از آغاز نسخه افتاده است. این نسخه خالی از اغلاط نیست. در انجام چند یادداشت، از جمله چند سطری از یک مکتوب به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی: «اعزّتلو سعادتلو مزید صحبتلو قراندشم اعزام سلطانم حضرینله ...» آمده است. آثار رطوبت روی برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد. در برگ (۷۳ب)، دو مهر گرد کوچک «توکلّی علی خالقی عبده سید احمد افندی» دیده می‌شود. در برگ (۲۷ب) که به اصطلاح «بیاض صحیح» بوده است، یک فایده در اینکه الفاظ کلام عرب بر ۲۳ وجه است. نیز دو بیتی به ترکی با لهجه‌ی عثمانی آمده است:

می نحویله مست اولمق دلـــــه سُکر
گجـــــه گوندوز قومه جامیسی الدن
محبت جامنی نوش اتدی جامـــــی
انکچـــون حکمت اولدی هر کلامی.

(ثبت ۲۱۰۸۰۷)

۴۲۴

۶۶. خزان و بهار[۳]

از: قاضی محمّدشریف بن شمس‌الدین محمّد شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلّص به «کاشف» (درگذشته پس از سال ۱۰۶۰هـ)

موضوع: اخلاق و ادب

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، چمن آرای فرج بعد از شدّت در خزان و بهار روزگار لطف شامل حضرت سبحانی است که ذات کاملی انسانیرا در وحشت سرای رحم در دامن ... صراط علی حقّ نمسکه ... امّا بعد آن ناجی از مضایق مهالک و مخالف مسالک ...».

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج۲، ص۱۳۷۱.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۵۰۵.
۳. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۷، ص۱۵۱.

انجـام: «... از راه خودسـتای ببـازار دنبـه گدازان درآیم جز عالم الغیب هیچ آینـه وجـودی پی غبار شوب و زنگ عیب نیست؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب»

کتاب‌شناسی: کتابی است اخلاقـی بـا نثـری نیکو و ادبی با اشعاری از خود مؤلّـف در شـرح احوال کسانی که پس از سال‌ها مرارت و سـختی به آسایش و گشایش رسیده‌اند کـه مؤلّـف آن را به درخواست برادر کهتر خویش محمّداسـماعیل در یک مقدّمه و چهارده اساس (به ترتیب ذیل) و یک خاتمه در سـلخ مـاه شـعبان المعـظّم سـال ۱۰۶۰هـ نگاشـته اسـت: ۱. صـبر، ۲. رحـم، ۳. ادب، ۴. پاکیزگی، ۵. عبادت، ۶. لطـف، ۷. یقـین، ۸. حلـم، ۹. نـصرت، ۱۰. مـروت، ۱۱. سـخاوت، ۱۲. کرامـت، ۱۳. هـدایت، ۱۴. خاتمیّـت. مؤلّـف ابتدا شرحی برای حـروف «صـراط علـی حـقّ نمسکه» آورده است؛ وی معتقد است هر یـک از حروف رمز یکی از القاب حضرت امیرالمـؤمنین علیه السلام می‌باشد. بیش‌تر داستان‌ها از کتـاب الفرج بعد الشدّة ابـن‌جـوزی اقتبـاس گردیـده و سپس موارد دیگری نیز از سـوی مؤلّـف بـه آن افزوده شده است؛ باید افزود کـه مؤلّـف پـس از اساس چهاردهم (خاتمیّت) شرح حـالی از خـود آورده است (برگ ۱۷۲ب). برخـی نـسخ جدیـد این اثر در ایـن کتابخانـه عبارتنـد از: «۴۹۳ط»، «۸۵۱۷»، «۱۴۷۶۵»، «۱۴۷۶۸»، «۸۵۹۳»[۱].

در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۴۵۳) از این اثر چنـد نسخه در کتابخانه‌های ایران و ترکیه گزارش شده است. این اثر در سال‌هـای ۱۲۶۳ و ۱۲۷۱هـ در تهران و نیز در سـال‌هـای ۱۲۷۶ و ۱۲۸۴هـ در تبریز به صورت سنگی به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و شکـسته نستعلیق (دو قلـم)، نـام کاتـب: نـامعلوم، تـاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۳هـ (بخش نونویس: سـال ۱۲۷۱هـ)، محـلّ کتابـت: نـامعلوم، عنـوان‌هـا و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۷۵، تعداد سطر: ۱۱ (بخش نونویس ۱۲)، نوع کاغذ: شـرقی نخودی ضخیم (بخش نونویس: فرنگی سفید آهار مهره شده)، اندازه مـتن: ۱۵*۹ سـانتیمتر، انـدازه جلد: ۲۰*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج فرسوده یک لایی قهوه‌ای تیره با عطـف تیمـاج قهـوه‌ای تیره فرسوده، قطع: خـشتی، رقـم کاتـب: «تمّـت الکتاب ... در یوم فی بیـست و دوم شـهر محـرم الحرام سنة ۱۲۷۱هـ

بمـــــاند سال‌ها از من نشانـــــــــه
بگو بگـــــــــریخت از دست زمـانه
خـــــط من نیست که من جفا کـــــردم
حیف از این کـاغذ که من سیاه کـــردم
این نـــوشتم تا بماند یـــــــادگـــار
من نمانم خطّ بماند روزگـــــــــار».

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است؛ تعلیقات و حاشیه‌نویسی‌های اندکی

۱. طباطبـایی (منـصور)، محمّـد: *فهرست مختـصر کتابخانـه مجلس*: ص۳۲۸.

۲. مـشار، خانبابـا؛ *فهرسـت کتابهـای چـاپی فارسـی*: ج ۲، ص۱۸۸۳.

در هامش و میان سطور به فارسی و ترکی آذری آمده که برخی معانی فارسی یا ترکی برای عبارات عربی، اعمّ از آیات یا روایات است. از برگ (۱۱۷) تا پایان نونویس شده است. در پشت برگ آغاز یک سیاه مشق و چند یادداشت نامفهوم، در برگ (۱۸ب) یک تاریخ تولّد مربوط به قوی ئیل سال ۱۳۰۳هـ در هامش برگ (۴۵الف)، دو مهر بیضی «... حسین ۱۳۱۳»، در هامش برگ‌های (۴۵ب –۴۶ الف) چند یادداشت در حساب دفتری!، در هامش برگ (۱۰۰ب) یک یادداشت در مرحوم شدن فردی با نام «افتخاری» با مداد با تاریخ ۱۳۲۸/۱۰/۶ از «حمداللهی»، در هامش برگ (۱۰۵ الف) یک یادداشت: «چون خواندن عبدالباقی در قریه آغچه کند من مهال[1] دارالارشاد اردبیل از بیست (؟) دوم شهر ربیع الاول سنه ۱۲۹۵هـ ...»، در هامش برگ (۱۱ الف) یک مهر بیضی «اللهمّ صلّ علی محمّد»، در هامش برگ (۱۲۱ الف) یک مهر مربع کوچک «عبدالرزاق»، در هامش برگ‌های (۱۳۳ب ـ ۱۳۴ الف) یک مهر جالب و زیبا به شکل یک بزکوهی! با چهار بار تکرار «نجقلی ۱۲۹۸»، در هامش برگ (۱۳۸ب) یک تاریخ تولّد با تاریخ جمادی الاولی ۱۳۱۴هـ در هامش برگ‌های (۱۳۹ب –۱۴۰الف) یک مهر بیضی با چهار بار تکرار «عبدالله ۱۳۳۶»، در برگ «۱۷۱ الف» یک یادداشت دربارهٔ باریدن برف در سال ۱۳۰۶هـ در برگ‌های «۱۷۲ب ـ ۱۷۳ الف» یادداشتی دربارهٔ شرط بیع، در برگ «۱۷۵ب» اشعاری به فارسی از جمله دو بیت با مطلع:

من از زبان تو دشنام آرزو دارم
شنیده‌ام که کلام تو سخت شیرین است
اگر ز سعدی مسکین و نشانه کلب
گوشه نشینان شهر قزوین است،

چند یادداشت دیگر دیده می‌شود. نیز در هامش برگ‌های «۱۱۸ب ـ ۱۱۹ الف» غزلی در ۹ بیت به ترکی آذری که از جمله ابیات آن:

بیمار عشق، خسته و رنجورم ای طبیب
ایتمز ندن بو دردیمه بر چاره تیلّرون
آخرده آشکار اولوب بونه عشقه باخ
یوسف کیمی سالور منی بازاره تیلّرون
بلبل کیمی نوایه کلوپ ایلرم خروش
ایتمش اسیر هر گلی بر خاره تیلّرون،

می‌باشد، دو بیتی به فارسی در هامش برگ «۱۲۵ الف» دربارهٔ فصول سال با مطلع:

زفروردین چو بگذشتی مه اردیبهشت آید
بمان خورداد تیر آنگه چو مرداد است،

در سال ۱۲۹۵هـ و در برگ «۱۲۷ الف» یک بیت شعر فارسی و یک یادداشت در قواهای انسانی، با تاریخ ۱۲۹۴هـ در هامش برگ «۱۴۱ الف» اسامی ماه‌های شمسی «ثور، سرطان، ...» آمده است. باید افزود که بین برگ‌های «۱۷ الف – ۲۱ الف» جابجایی‌هایی در اوراق دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۰۸)

۱. در نسخه چنین است و صحیح آن «محالّ» است.

۴۲۵

۶۷. مختصر غنیة المتملّی فی شرح منیة المصلّی = مختصر شرح منیة المصلّی و غنیة المبتدی = الحلبی الصغیر = الشرح الصغیر للحلبی = صغیری شرح منیة المصلّی

از: برهان‌الدین ابراهیم بن محمّد بن ابراهیم حلبی قسطنطینی (درگذشته به سال ۹۵۶هـ در استانبول)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعل العبادة مفتح السعادة و مطمح السیادة و ملمح الحسنی و الزیادة و ... فیقول المفتقر إلی رحمة ربّه الغنی ... قد کنت شرحت کتاب منیة المصلّی شرحاً و سمیته بغنیة المتملّی لکن رأیت فیه بعض الإطالة التی ربّما أوجبت للمبتدئین و القاصرین ... قال المصنّف بسم الله الرحمن الرحیم تیّمناً ...».

انجام: «... نسئل الله .... مأمول و له الحمد اوّلاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و سرّاً و علانیة علی کلّ حال ... قد تمّت».

کتاب‌شناسی: شارح ابتدا شرحی مزجی بر کتاب فقهی منیة المصلّی و غنیة المبتدی تألیفِ سدید الدین محمّد بن محمّد بن علی کاشغری (د. ۷۰۵هـ) در احکام نماز نوشته و آن را غنیة المتملّی فی شرح منیة المصلّی نامیده است که به تعبیر حاجی خلیفه «أقبل علیه الناس و تلقاه الفضلاء بالقبول» مورد توجّه دانشمندان و عالمان قرار گرفته بود؛ لیکن به وجودِ جهتِ برخی اطنابات و تطویلات در آن شرح، خود حلبی آن را برای تسهیل مراجعه‌ی مبتدیان (تسهیلاً للطالبین) اختصار نموده و در ۲۵ شعبان ۹۳۱هـ از آن فراغت یافته است که بعدها در میان دانشمندان و فقهای اهل سنّت به مختصر غنیة المصلّی شهرت یافت و آن اثر در واقع همین شرح مورد بحث (نسخه‌ی حاضر) است. در این کتابخانه از شرح کبیرِ حلبی، با عنوان غنیة المتملّی چند نسخه موجود است که از آن جمله می‌توان به دستنویس‌های جدید به شماره‌های «۸۶۸۴» و «۱۴۷۶۹»[۲] اشاره نمود؛ لیکن به نظر می‌رسد شرح صغیرِ حلبی (همین نسخه) ــ بر اساس نسخه‌های فهرست شده ـ در این کتابخانه منحصر بفرد بوده باشد. البتّه از این شرح صغیر، در کتابخانه‌های ایران، همچون کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم و کتابخانه‌های خارج از کشور نسخه‌های متکثّر و متعدّدی در فهرست‌ها و سرچشمه‌ها (منابع) گزارش گردیده است[۳]. باید افزود که این اثر (شرح صغیر) نخستین بار در سال ۱۸۸۹م در لاهور، سپس در سال ۱۸۹۸م در قازان و نیز در سال‌های ۱۲۳۹، ۱۲۴۲، ۱۲۵۳، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۳ و ۱۲۷۵ه در استانبول و نیز همراه شرح کبیر حلبی به

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۷؛ *قاموس الأعلام*: ج ۱، ص ۵۶۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلفین*: ج ۱، ص ۸۰.

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۵۷۳-۵۷۴.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۸۱.

اهتمام مولوی محمّدیار در سال ۱۳۱۶هـ در لاهور به صورت چاپ سنگی منتشر شده است.[۱]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۵۰هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۲۰، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۶/۵*۱۴ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹/۵*۱۳ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذ قهوه‌ای روشن با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای با روکش کاغذی کرم، قطع: رقعی، رقم کاتب: «قد تمّت النسخة المبارکة بعون الله المعین ...[۲] فی الضحوة ... من یوم ... خمسون و مائة و ألف ینفع الله ... یوم الدین ... آمین؛ تمّت».

ویژگی‌ها:این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی و تعلیقاتی در هامش و بین سطور به ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد. در آغاز یادداشت‌های پراکنده و نیز دو مهر گردِ کوچک ناخوانا دیده می‌شود. آثار رطوبت در آغاز و انجام و برخی برگ‌های میانی نسخه مشاهده می‌گردد که در انجام باعث محو شدن برخی از عبارات انجامه شده است. در هامش برگ (۶۹ الف) ۴ بیت شعر به ترکی عثمانی با مطلع ذیل دیده می‌شود:

بر کشی دوشدی قوییه ناگهان
ار جنب ایمش قوغا استر اول نوجوان!
(ثبت ۲۱۰۸۰۹)

۴۲۶/۱

۶۸. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: علوم قرآن ـ تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: افتاده «... حرف هجا یکرمی طوقوز قسم مفخّمه بر قسم من قنّه بر قسم تفخیم معه اصله ال الترقیق بر قسمی ترقیق معه اصله التفخیم، مفخّمه یدی خصّه ضغط قظ بو حروفه مفخّمه دیرلر قرآن عظیم الشأنده کلدیکی یرده تفخیم اوقومه سی واجب اولدوغی ایچون دلیل محمّد ابن‌الجزری مقدّمه سنده و حروف الاستعلاء فخم بیوردی ...».

انجام: «... امّا ترقیقک حدّ یقدر و امّا تالیه شویله کرکدر که بر ترقیق حرف غایت ترقیق اتسه دل اجلّه بر ذرّه خربدر و هم عنایت ترتیل تجوید کامل اولور و بالله التوفیق».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان قواعد تجوید و ترقیق و تفخیم است که با بهره‌مندی از آثاری مشهور در تجوید همچون المقدّمة الجزریّة[۳] شمس‌الدین محمّد بن محمّد دمشقی جزری (د. ۸۳۳هـ)[۴] نگارش یافته است. به جهتِ افتادگی از

---

۱. احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: صص ۱۷–۱۸؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، صص ۱۳ و ۷۸۶؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۸۱.

۲. به جهت رطوبت شدید نسخه، بخش‌های زیادی از انجامه محو شده است.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۲۰۷–۳۲۰۸.

۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۸۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۹۱.

آغاز نسخه، در مصادر و فهرست‌های موجود (قابل دسترس) به آگاهی‌های بیش‌تری دربارهٔ این اثر، دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی (گاهی معرب)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سدهٔ ۱۱ه ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۱ الف ـ ۲ ب)، تعداد سطر: ۱۸ –۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۹*۱۱/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی کرم و عطف و مغزی تیماج فرسوده قهوه‌ای همراه لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نوع نگارش و عدم انسجام خطوط و قلم‌خوردگی‌های متن نشان می‌دهد که بایستی نسخه به خطّ مؤلّف بوده باشد. میزان افتادگی برگ‌ها از آغاز چندان مشخّص نیست. آثار رطوبت پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در انجام برگی (۳ الف) یک نمودار در قالب دایره دربارهٔ مخرج ادای حروف در دهان و جایگاه زبان در هنگام ادای حروف، ترسیم گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۰)

۴۲۶/۲

۶۹. گزیده تجوید

از: سیّد محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی مشهور به «آچیق باش» (درگذشته به سال ۱۰۷۷هـ[۱] در بورسا)[۲]

موضوع: علوم قرآن ـ تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... بعده بویله دیر فقیر و حقیر و پر تقصیر ... که ای طالب قرائت قرآن بل کل کم قرآن عظیم تجوید ایله اوقنمق لازم گلور پس قرائت قرآن دن مقصود طلب ثواب ایکن ... و بو رساله شریفیه‌یی تجویدک معتبر کتابلرندن اخذ ایدوب جمع ایلدم و تورکجه عبارت کتوردم تا مبتدی اولانلره اخذ آسان اوله و قواعد ایله دولدردم ... بو رسانه نک اسمین گزیده قدوم زیرا هر کتابک گزیده سیدر...».

انجام: «... پس لازم اولدیکه بونی بر باب ایدوب کتاب ایچنده یازه وز الحمدلله ربّ العالین إلی الاختتام و صلّی الله علی نبیّه و صحبه الکرام؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: کتابِ نسبتاً مفصّلی در احکام تجوید است که با بهره‌مندی از کتبِ معتبر در

---

۱. در بیش‌تر منابع و مصادر تاریخ درگذشت «آچیق باش» همین ۱۰۷۷هـ آمده است؛ الاّ اینکه در *معجم تاریخ التراث الاسلامی* (ج ۵، ص ۳۶۲۱) تاریخ کتابت نسخه‌ی کتابخانه‌ی TDK در آنکارا به شماره‌ی «۳۰۱/۱» سال ۹۵۲هـ ثبت شده است که اگر تصحیفی در نقل آن در این سرچشمه (منبع) صورت نگرفته باشد، بدون تردید باید در تاریخ درگذشت مؤلّف تجدید نظر نمود!

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۱۴؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۱۷؛ محمّدثریا: *تذکره مشایخ عثمانیه (سجلّ عثمانی)*: ج ۴، ص ۳۱۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، صص ۱۷۴ –۱۷۵.

تجوید همچون: النشر فی قراءات العشر، الشاطبیّه، الجعبری، التیسیر، الوقوف للسجاوندی، درة الفرید، تحفة الحفّاظ، حلّ الرموز، قصیده جمال الدین و بعضی رسائل فارسی و ترکی در ۲۹ باب نگارش یافته است؛ عناوین ابواب رساله عبارت است از: ۱. دیشلر اقسامن بیان ایدر (در بیان اقسام دندان)، ۲. مخارج حروف بیاننده در، ۳. صفات حروف بیاننده در، ۴. نون ساکن و تنوین اظهار بیاننده در، ۵. ادغام مع الغنّة بیاننده در، ۶. ادغام بلا غنّه بیاننده در، ۷. اقلاب مع الغنّة بیاننده در، ۸. اخفاء مع الغنّة بیاننده در، ۹. میم ساکن حکمی بیاننده در، ۱۰. ادغام صغیر خکمی بیاننده در، ۱۱. ادغام کبیر بیاننده در، ۱۲. رانک تفخیم و ترقیقی بیانند در، ۱۳. لامک تفخیم و ترقیقی بیاننده در، ۱۴. مدّات بیاننده در، ۱۵. هانک کنایه بیاننده در، ۱۶. وقفک احکام بیاننده در، ۱۷. سکون و روم واشمام بیاننده در، ۱۸. کیفیّت وقف بیاننده در، ۱۹. اشاره ووقوف سجاوندی بیاننده در، ۲۰، سکته بیاننده در، ۲۱. لحن جلی و لحن خفی بیاننده در، ۲۲. همزتین متصلتین بیاننده در، ۲۳. همزتین منفصلتین بیاننده در، ۲۴. همزه منفرده بیاننده در، ۲۵. فی نقل حرکة الهمزه إلی الساکنین قبلها، ۲۶. ترک الهمزة فی مذهب ابوعمرو، ۲۷. قرّاء سبعنک و شاگرد لرینک، ۲۸. قواعد فاتحه بیاننده در، ۲۹. قرآئنک جمیعی کیمیکدر و جامع قرآن کیم اولدوغن بیان ایدر (در بیان اینکه قرآن را چه کسی جمع‌آوری نموده است). برخی بخش‌های منظوم این اثر، به نظر می‌رسد سرایش خود مؤلّف بوده باشد؛ چنان‌که در بین برگ‌های (۶۶ الف ـ ۶۷ ب) ابیاتی در بیان وقف غفران آمده است که مطلع آن چنین است:

وقف غفران اولدی قرآنده تمام
گر بیلورسن اولوسن اهل کلام

و مقطع آن نیز بدین صورت آمده است:

دیمه آنی کیم ترجمه ایتدی
سیّد محمود ارموی بیکام!

باید دانست که از این اثر در این کتابخانه، یک نسخه‌ی دیگر نیز به شماره‌ی «۱۴۴۳۶/۳»[۱] با عنوان نامشخّص تجوید و قراآت معرّفی شده است. نیز یک نسخه هم در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۳۱۲۲»[۲] و بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌ها، چند نسخه نیز در برخی کتابخانه‌های خارج از کشور، همچون آلمان[۳]، سوریه، ترکیه، مصر[۴] و فلسطین اشغالی موجود است[۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (آیات معرب)، نام کاتب: عمر بن محمّد رهاوی، تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۸هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۸۵ (۳ب ـ

---

۱. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۸، ص۵۷۵.
۲. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج۱، صص۲۲۳-۲۲۴.
3. Sohrweide, H.: *VOHD*: B. XIII,3, s.7.
۴. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج۳، ص۳۱۵.
۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۶۲۱.

۷۸ ب)، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۶*۸/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الکتاب ... بعون الله الخالق علی ید [الـ]عبد الضعیف [الـ]مذنب العاصی المحتاج إلی رحمة الله ... عمر بن محمّد [الـ]رهاوی عن جماعة درگاه عالی سنة ثمان و ثمانین و ألف من الهجرة النبویّة، ۱۰۸۸هـ

ای بو یازیمـــــی گورن اهل وفا
دیلـــــــرم بر فاتحه سزدن رجا
کیم بکا اخلاصلـــــه ایتسه دوعا
اولســـه محشرده شفیعی مصطفا».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردید است. حاشیه‌نویسی‌هایی در هامش و میان سطور به زبان ترکی عثمانی دارد که برخی از انوار العاشقین نقل گردیده و برخی نیز با نشان‌های «یوسف، ۵ و ...» نشانی دارد. در آغاز مهر گرد «... مصطفی ... کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹هـ» دیده می‌شود که بایستی مهر یکی از کتابخانه‌های خصوصی قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد. آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. پس از برگ انجام (برگ‌های ۷۹ الف ـ ۸۲ب) فوائدی به زبان ترکی عثمانی در بیان چگونگی اتصال آخر سوَر به اول سوره‌ها (با مبانی اهل سنّت)، در بیان دلائل تشبیه فرزند به پدر یا مادر و چگونگی دختر یا پسر شدن فرزند در رحم مادر، دعایی مجرّب هنگام نماز، ادعیه‌ای در بیان مقهوریّت دشمنان، فایده‌ای به عربی با عنوان «المقالة الثانیة فی بیان الفرق بین الحروف المشابهة»، روایتی به نقل از کعب الاحبار در مورد مردی که پیش عمر بن الخطاب آمده و اخباری را که در کتب الانبیاء نسبت به «هامّة» دیده است، بازگو می‌نماید.

۴۲۶/۳

۷۰. کشف الرموز فی شرح حرز الأمانی = الجرائدی فی حلّ الرموز = رموز القرّاء و رواتهم = حلّ الرموز للقصیدة الشاطبیّة = حلّ رموز الشاطبیّة = شرح حرز الأمانی

از: تقی‌الدین ابویوسف (ابوبکر) یعقوب بن بدران (بدرالدین یوسف) بن منصور دمشقی ذهبی مقری مشهور به «جرائدی» (درگذشته به سال ۶۸۸هـ)[۱]

موضوع: تجوید

زبان: عربی

آغاز: «و هاک بیان الرمز فی سبعة أتت علی الوزن وهو الفرد احفظوا لیسهلا»[۲].

انجام: «و ناظمها یرجوا نجاة و رحمة من الله یعقوب ابن بدران ذی العلا».

کتاب‌شناسی: منظومه‌ای در ۹ بیت در تجوید، قرائت و اسامی قرّاء که در نهایت ایجاز و اختصار به نظم درآمده است و ناظم در آن، تنها

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۵۴۶؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۱۹۷.

۲. در نسخه‌ی دانشگاه به این صورت آمده است که بایستی صحیح هم همین باید باشد:
و هـــاک بیان الرمز فی تسع ابیت
علی الوزن و هو المفرد و احفظ لیسهلا.

به حلّ رموزِ حرزالأمانی و وجه التهانی[۱] اثر منظوم ابوالقاسم بن فیره شاطبی ضریر (د. ۵۹۰هـ در قاهره) پرداخته است. از این قصیده‌ی موجز، یک نسخه‌ی دیگر در این کتابخانه به شماره‌ی «۱۳۸۸۱/۲»[۲] موجود است که با عنوان عامّ تجوید منظوم فهرست گردیده است. باید افزود که بر اساس فهرست‌ها و سرچشمه‌های موجود و در دسترس راقم سطور، از این قصیده تنها یک نسخه در کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران به شماره‌ی «۱۹۱۶»[۳] با عنوان رموز القرّاء و رواتهم و یک نسخه نیز در کتابخانه‌ی قره‌حصار ـ گدیک احمدپاشا (ضمن کتابخانه‌ی آفیون قره‌حصار) در ترکیه به شماره‌ی «۱۷۵۶۲/۴» گزارش گردیده است.[۴]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱ (۸۱ ب)، تعداد کلّ سطور: ۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه کلّ متن: ۱۰*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: تعلیقات مختصری، گاهی با رموز در ذیل ابیات آمده است؛ به نظر می‌رسد که متن نباید خالی از اغلاط باشد. آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. برخی از ابیات در هامش نوشته شده است.

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۶۴۷.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۴۵۷.
۳. دانش پژوه، محمّدتقی: *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج ۸، ص ۵۳۱.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۹۶۳.

۴۲۶/۴

۷۱. الواضحة فی تجوید الفاتحة

از: برهان‌الدین (تقی‌الدین) ابواسحاق (ابوالعبّاس) ابراهیم بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج» (درگذشته به سال ۷۳۲ه در الخلیل)

موضوع: تجوید

زبان: عربی

آغاز: «بحمدک ربی اول النظم ابتدی
و اهدی صلاتی للنبی محمّد».

انجام: «و لاربّ إلا الله فاعبده مخلصا
فصلّ علی خیر النبیین احمد».

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای دالیه مشتمل بر ۲۲ بیت است که مؤلف در آن تنها به بیان نکاتِ تجویدی سوره‌ی فاتحه پرداخته است. نسخه‌ی کهنی از این منظومه با کتابت سال ۷۷۲ه (نزدیک عصر ناظم) در کتابخانه‌ی ملّی ملک در تهران به شماره‌ی «۳۰۳/۱۱»[۵] و دیگری با کتابت سال ۹۶۱ه در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۴۹۳۰/۴»[۶] نگهداری می‌گردد و نسخه‌های متعدّدی نیز از این اثر در کتابخانه‌های ایالات متحده امریکا، تونس، مصر،

۵. حجتی، محمّدباقر؛ *فهرست کتابخانه ملّی ملک*: ج ۵، صص ۱۴-۱۵.
۶. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۱۳، صص ۱۲۴-۱۲۵.

آلمان[1] و مغرب در معجم التاریخ (ج۱، ص۵۱) معرّفی شده است. باید افزود که این اثر منظومِ موجز، به جهتِ اهمیّت، بعدها مورد عنایت و توجّه دانشمندانِ علم تجوید قرار گرفته، شروحی بر آن نگاشته‌اند که از جمله می‌توان به شرح شیخ بدرالدین ابوعلی حسن بن قاسم مرادی مصری مالکی مشهور به «ابن‌امّ قاسم» (د. ۷۴۹هـ)[2]، شرح محمّد بن سعدالدین احمد نوبی ازهری (سده‌ی ۱۰ه)[3] و شرح شمس‌الدین ابوالفضل محمّد بن علی دمشقی صالحی مشهور به «ابن طولون» (د. ۹۵۳ه)[4] اشاره نمود که خوشبختانه از شرح «ابن‌امّ قاسم» یک نسخه در این کتابخانه به شماره‌ی «۱۲۲۳۲/۳»[5] موجود است. ناگفته نماند که در همین کتابخانه اثری به فارسی در تفسیر با عنوان الواضحة فی تفسیر الفاتحة از معین‌الدین مسکین بن محمّد فراهی هروی (د. ۹۰۷ یا ۹۰۹ه) به شماره‌ی «۱۲۲۶۲»[6] نگهداری می‌گردد که هیچ ارتباطی با اثر مورد بحث ندارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۸۲ الف ـ ۸۲ ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: : اندکی تعلیقات در ذیل ابیات دارد؛ آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۵

۷۲. منظومة فی التجوید

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة،

حمدة لمن بالوحی أحمد أرسلا
علی کافّة الانسان و الربّ العلا
و بعد فخذ تجوید امّ الکتاب مع
و ارویاة فی العشر صحّت عن الملا».

انجام: «و تاریخ نظمی فی حرف خیارهم
بیومین بامن فاق فلی العلم اجملا».

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای لامیه در ۲۴ بیت است که به نام سلطان ابراهیم بن محمّد:

لسلطان ابراهیم بن محمّد
من ابنا قرمان خان أوضحهم صلا»

در طی دو روز و تاریخ نظم آن نیز بر اساس ماده تاریخ «خیارهم» در سال ۸۵۶هـ :

و تاریخ نظمی فی حروف "خیارهم"
بیومین بامن فاق فلی العلم اجملا»

سروده شده است. از این اثر بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود (در دسترس)

1. Ahlwardt, W.: Verzeichniss der Arabischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Bd. I, s. 207.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۸۵۷.

۳. همان: ج ۴،ص ۲۷۴۶.

۴. همان: ج ۴، ص ۲۹۷۴.

۵. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۵، ص ۲۲۶.

۶. همان: ج ۳۵، صص ۲۵۶ -۲۵۷.

در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، گویا نسخه‌ای دیگر گزارش نشده است. در ضمن علی رغم تفحص فراوان در کتاب معجم الأنساب و الأسرات الحاکمة فی التاریخ الاسلامی تألیف خاورشناس زامباور، نیز دانسته نشد که سلطان ابراهیم بن محمّد (زنده در سال ۸۵۶هـ) پادشاه کدام منطقه و متعلّق به چه سلسله‌ای بوده است؟

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۸۲ ب ـ ۸۳ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: متن خالی از اغلاط نیست. آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در هامش برگ (۸۲ ب) یک حدیث قدسی دیده می‌شود

۴۲۶/۶

۷۳. قصیدة فی حمدالله تعالی

از: ناشناخته

موضوع: عرفان و تصوّف منظوم

زبان: عربی

آغاز: «و کم لله من لطف خفی
یدقّ خفاه عن فهم الزکی
و کم عسر أعاد الله یسراً
و کم همّ تنالون صباحاً».

انجام: «بک أستغیث آغثنی فالوسیلة لی
إلیک من قد دنی من قاب قوسین».

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای در ۱۱ بیت است که در تحمید باری تعالی سروده شده است. از این اثر بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های در دسترس راقم سطور، تنها نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی ابن‌یوسف در مراکش ـ مغرب[1] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۸۳ الف ـ ۸۳ ب)، تعداد کلّ سطور: ۱۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. روی برگ (۸۳ الف) چند بیتی درباره ابوحنیفه آمده است.

۴۲۶/۷

۷۴. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: عربی

آغاز: «اعلم أنّ هاء الضمیر علی خمسة أقسام، قسم لا خلاف فی مدّه، و قسم لا خلاف فی إشباعه، و قسم فی أشباعه خلاف، و قسمان لا خلاف فی عدم إشباعه، الأوّل متحرّک طرفاه و ما بعده همزة نحو و یعظم ...».

---

۱. بلعربی، صدیق؛ فهرس خزانة ابن‌یوسف بمراکش: ص ۳۷۶.

انجام: «... و الروم ما یدرکه الاعمی و البصیر لانّ فیه صوتاً مع بعض الحرکة یکاد الحرف یکون متحرّکاً و الله أعلم بالصواب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در علم تجوید است که در آن به مباحث مختلف تجویدی مانند اشباع و مدّ و غیر آن پرداخته است؛ باید افزود که بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود و در دسترس، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری، آگاهی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۸۳ ب ـ ۸۴ ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده؛ آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد؛ قلم‌خوردگی در متن موجود است.

۴۲۶/۸

۷۵. الصلاة (رسالة ...)

از: محمّد افندی رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (سده‌ی ۱۰ و ۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعل الصلوة عمادالدین و بضاعة أهل الیقین و الصلوة و السلام علی أفضل المخلوقین... امّا بعد ای طالب حقّ اولان اخوانی مؤمنین بلگل و آگاه اولغل کیم ایمان و اسلام حضرت محمّد علیه السلام الله تعالی نک جناب علی .... ».

انجام: «... قولنه اعتباریقدر سوزین تابع اولمیلرمنقول من المجموعة المسّات بزبدة المسائل من المؤلّفات مصطفی بن عبدالرحمن وزیر سلطان سلیمان علیهما الرحمة و الغفران؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر که مؤلّف در آن به بیان فرائض و نوافل و نمازهای مندوبه و مکروهه و ... از دیدگاه اهل سنت (حنفی) پرداخته است؛ مؤلّف در ادامه همچنین فوائدی درباره‌ی فروع و سایر مسایل جانبی نماز آورده است و در این میان از سرچشمه‌هایی (منابع) همچون مجمع المسائل شیخ الاسلام عارف سنانی، فتاوای تاتارخانی، منیة الفقهاء، زبدة المسائل مصطفی بن عبدالرحمن وزیر سلطان سلیمان و دیگران استفاده شده است. از این اثر نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی شهرداری (بلدیّه) استانبول به شماره‌ی «K.۵۰۴/۱ یکی باغشلار»[۱] (در ۹ برگ) موجود است. ناگفته نماند که کتابی با عنوان مفتاح السعادة فی العبادة[۲] از عبدالباقی بن مصطفی افندی مولوی مشهور به «عبدالباقی چلبی ده ده» و متخلّص به «وجدی» (م. ۱۰۷۲هـ) در کتابخانه‌ی دانشگاه قاهره به

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۳۳۵.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ ایضاح المکنون: ج۲، ص۵۲۴.

شماره‌ی «۴۷۵۸»[۱] (در ۷۳ برگ با کتابت ۱۱۰۴هـ) نگهداری می‌گردد که با رسالة الصلاة (ما نحن فیه)، متّحد در آغاز و موضوع و زبان است، لیکن با توجّه به حجم اثر (۷۳ برگ) نبایستی با آن، متّحد بوده باشد؛ به هر تقدیر نیاز به بررسی تطبیقی، منتفی نیست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۸ (۸۴ ب ـ ۹۱ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود. در انجام برگی (۹۲ الف ـ ۹۲ب) حاوی دعای بعد از نماز دیده می‌شود. آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۹

۷۶. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أمرنا إلی قراءة القرآن با التجوید و یسّر إلینا ... بوندن صکره معلوم اولکه تجوید قرآن تعلّم اره و عورته فرضدر زیرا حقّ تعالی بیورور و رتّل القرآن ترتیلاً یعنی حبیبم قرآن اوقور کن اومکه حرف مخرجندن چقرمیاسن که وره معناه پوزله ...».

انجام: «... تنوین و نون ساکن بو حرفلم اوغرسه ادغام اولنور بلا غنّه ح خ ع غ هـ نون ساکن و تنوین بو حرفلن اوغرسه اظهار الونرلر؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در تجوید مشتمل بر مباحث ادغام، مدّ، تنوین، اظهار، قلب، مخارج حروف و سایر مباحث مطرح شده در علم تجوید است. از این اثر سه نسخه در دارالکتب قاهره به شماره‌های «۱ القراآت و التجوید طلعت»، «۶ قراآت ترکی طلعت» و «۱۲ مجامیع ترکی»[۲] و یکی نیز در کتابخانه‌ی دولتی (سلطنتی) برلین به شماره‌ی «۹۷/۲»[۳] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، برگ: تعداد برگ: ۱۵ (۹۲ب ـ ۱۰۶ الف)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۱۶.

۲. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۲، صص ۱۸۸ -۱۸۹؛ باید افزود که بر روی نسخه‌ی نخست دارالکتب عنوان کتاب به صورت کتاب فی *مخارج الحرَوف* ثبت شده است.

3. Pertsch, W.: Verzeichniss der Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin; s. 122-123.

گردیده است و قلم‌خوردگی‌های در متن دیده می‌شود. عناوین مطالب در هامش نوشته شده است. در انجام فایده‌ای تجویدی دیده می‌شود. در برگ (۱۰۶ب) چند تاریخ تولّد و وفات مربوط به سال‌های ۱۱۳۸، ۱۱۴۳، ۱۱۴۶، ۱۱۴۹، ۱۱۵۲ و ۱۱۵۴هـ دیده می‌شود نیز آثار رطوبت بر پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۰

۷۷. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: افتاده «... الف و یا کسره دنصکره و واو ضمّه دنصکره همزیه ملاقی اولسه لر مقدرا لرندن زیاده چکلورلر ...قجن حرف مدسکورنی مجاور ... مد اوچ قسمدر، بریسی ساکندن اصلی حرکتدر ... ».

انجام: «... بعد الکسره را لری مفتوحه اولان مثالده و رشک غیری قرا وصلده تفخیم ایلدیلر وقف ده ترقیق ایله دیلر بعد الیاءات گنه را لری مفتوحه ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در تجوید است که در چند باب نگارش یافته است؛ عناوین ابواب بازمانده‌ی این نسخه، چنین است: باب احکام النون الساکنة و التنوین (۱۰۹ب)، باب الراآت (۱۱۰ الف)، که شوربختانه به جهت افتادگی از آغاز و انجام نسخه، عنوان اثر و مؤلّف آن مورد شناسایی واقع نگردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۱۰۷ الف ـ ۱۱۰ب)، تعداد سطر: ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۵*۱۱ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و وجود قلم‌خوردگی‌ها در متن و طرز نگارش مشوّش آن، شاید از خطّ مؤلّف بودن این اثر حکایت داشته باشد که البتّه در این باره باید بیش‌تر تحقیق شود. در هامش تعلیقاتی به ترکی آمده است. آثار شدید رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۱

۷۸. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... بالالف و اللام و هی التشدید البدلی کقوله تعالی و الصالحون و ما أشبه ذلک...؛ فصل ثمّ اعلم بأنّ التشدید المدغم علی ثلثة أوجه...».

انجام: «... و امّا حروف بوف فإذا جاء بعد المیم المجزوم ینبغی أن یتحرّک المیم و الذین هم بربّهم علیهم و لاالضالین و قوله أنفسهم فجعلناهم و ما أشبه ذلک؛ تمّ الکتاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در تجوید است که با عناوین «فصل ثم اعلم » نگارش یافته است و شوربختانه به جهتِ افتادگی از آغاز، نام اثر و

مؤلّف آن مورد شناسایی قرار نگرفت؛ از این اثر تنها ۵ فصل باقی مانده است؛ از جمله‌ی فصول آن بعبارتست از: فصل ثم اعلم بأنّ التشدید المدغم علی ثلثة اوجه ...، فصل ثم اعلم بانّ المدّ الأصلی و هو کلّ کلمة ممدود ...، فصل ثمّ اعلم بأنّ الوقف الواجب... ، فصل ثمّ اعلم بأنّ ما النفی...

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۱۱ الف ـ ۱۱۱ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۶/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح شده است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۲

۷۹. الوقوف (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید و فقه اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، اعلم أنّ فی القرآن سبعة عشر موضعاً لایجوز الوقف عامداً و أنّه یکفر إن اعتقد ذلک سواء کان ذلک فی الصلوة أو خارج الصلوة و یفسد الصلوة بالاجماع ...».

انجام: «... علی قوله إن الانسان لفی خسر و یبتدیء إلا الذین آمنوا؛ و السابع عشر أن یقف علی قوله فویل للمصلّین و یبتدیء بقوله الذین هم عن صلوتهم ساهون و الله أعلم بالصواب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای بسیار موجز در بیان ۱۷ موضع از وقف در قرآن کریم که بر اساس دیدگاه اهل سنّت (حنفی) در در میان نماز یا جز آن، موجب کفر فرد می‌شود. بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری، آگاهی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۱۱۱ب ـ ۱۱۲ الف)، تعداد کلّ سطور: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۶/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۳

۸۰. رعایة التجوید

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمّد و آله اجمعین؛ امّا بعد بلکل که درستکلا فاضلرق و شریفرک و منفعتلورق علم لردن اعلم کلام الله ربّ العالمین در دخی آدم ... امّا تجوید بیان اتمک لکه چوق کتاب لر تصنیف اتمشلر عربی و پارسی منظوم و منثور، امّا بو ضعیف بو مختصری قلدی تا مبتدی سهل وقتده نسنه فهم ایلیه ...».

انجام: «... بندن ارتق یردا لکن الله لفظنوک لام تغلیظ اولور تعظیم چون، تمام اولدی رعایه التجوید الله کی عنایه برله و الله أعلم بالصواب و إلیه المرجع و المآب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در بیان تجوید که در ۵ باب نگارش یافته است: ۱. استعاذه و بسمله بیان ایدر، ۲. مدّ و قصر و سکون و وقف و روم و اشمام بیان ایدر، ۳. اظهار و ادغام و اذک ذال و قدک دال و تاء تأنیث و مثلک و لک و قلک لا من بیان ایدر، ۴. نون ساکنله تنونک کلمه لرن بیان ایدر، ۵. رانک تفخیم وترقیق بیان ایدر. باید افزود که بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های در دسترس، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به آگاهی‌های بیش‌تری دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳ (۱۱۲ الف ـ ۱۱۴ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۶/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۴

۸۱. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «حروف، حرفک جمعی در، حرف لغتده طرفه در له، اصطلاحده صوت ممتد علی مقطّع محقق المقدر و یختصّ بالانسان وضعاً؛ حرف دخی ایکی قسمدر بر قسمی حروف اصول عربیّه در و بر قسمی حروف فروع انصحیّه اول دخی بش در، همزه ...».

انجام: «... بر قسمی بالگور مستقلیّه مطبقنک تفخیم یالگوز مستعلیدن اقوادر ... اقوی نحو قال و العصی، تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی بسیار موجزی در بیان تعریف لغوی و اصطلاحی حروف و بیان ترقیم و تفخیم برخی حروف از جمله حرف راء است که با در آن از مقدّمه‌ی جزری نیز بهره برده شده است. بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود و در دسترس، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری، آگاهی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۱۴ب)، تعداد کلّ سطور: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۶/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: وجود برخی قلم‌خوردگی‌ها در متن و طرز نگارش مشوّش آن، شاید از خطّ مؤلّف بودن این اثر حکایت داشته باشد که البتّه باید بیش‌تر تحقیق شود. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ مشاهده می‌گردد.

۴۲۶/۱۵

۸۲. التجوید (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «فصل فی ذکر المدّات، بلگل کم مدّات بش قسمدر، بر قسم مدّ متّصل در، بر قسم مدّ منفصل در ...».

انجام: «ارتضی دخی تفخیم در کرسی کسر عارضی اولدوغیجون ارتیتم ده بویله در، تمّت بعون الله تعالی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در بیان برخی قواعد تجوید، به خصوص بحث مدّها و انواع آن است. بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری، واقف نشدیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۱۵ الف ـ ۱۱۶ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۱/۵*۷/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه به جهت الصاقی بودن به این مجموعه از نظر قطع کاغذ، سایز آن اندکی کوچک‌تر از سایر برگ‌های این مجموعه است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ مشاهده می‌گردد. قلم‌خوردگی‌های مختصری در متن دیده می‌شود.

۴۲۶/۱۶

۸۳. زینة القرآن = الوقوف (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: تجوید و فقه اهل سنّت

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بلگل که قرآنده اون یدی یرده هر کم وقف اتسه نمازی باطلدر و هم کافر اولور، اوّل سوره بقره ایچنده فلمّا أضائت ما حوله وقف اتسه...».

انجام: «الثابع [کذا] عشر سورة الماعون ایچنده فویل للمصلّین وقف اتسه الذین هم بشلسه کافر اولور، یعنی وای اول کشیکه کم تکریه غا ایدر دیمک اولور؛ تمّت الکتاب بعون الله تعالی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در بیان ۱۷ موضع از آیات قرآن کریم که وقف در آن‌ها بر اساس مبانی اهل سنّت (حنفی) جایز نیست و علاوه بر بطلان نماز، موجب کفر آنان نیز می‌شود. نام اثر بر فراز برگ نخست رساله، به صورت زینة القرآن و سورة الخطأ قی القرآن ثبت شده است! باید افزود که بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری از این اثر، آگاهی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۱۷ الف ـ ۱۱۸ الف)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۱/۵*۷/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه نیز به جهتِ الصاقی بودن سایز برگ‌های آن اندکی کوچک‌تر از سایر برگ‌های این مجموعه است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ مشاهده می‌گردد. قلم‌خوردگی‌های مختصری در متن دیده می‌شود. در برگ (۱۱۸ب) روایتی نبوی به روایتِ انس بن مالک و ابوسعید خدری به نقل از تفسیر کبیر(فخر رازی) در بیان اسامی شیطان در سوره‌ی فاتحه که انجام آن افتاده است، و نیز در برگ (۱۱۹ الف) برگی الصاقی با برشی خاصّ به شکل یک ظرف، آمده که به نظر می‌رسد آغاز یک رساله‌ای ناتمام به ترکی در تجوید بوده باشد؛ آغاز آن چنین است: «و دخی بلگل که تجوید لغتده معنسی وارد اصطلاح معنسی وار، لغتده معناسی اتقاندر، یغنی بزک اوقومق اصطلاح معنسی حرف ینه مستحق اولورسه ادغامدن اظهاردن ...»؛ در برگ (۱۱۹ب) فایده‌ای در تجوید به ترکی عثمانی همچنین در برگ الصاقی (۱۲۰ الف ـ ۱۲۰ب) شبیه همان برگ پیش‌گفته که در واقع تعلیقه‌ای کوتاه است به زبان عربی بر یک منظومه در تجوید که متن آن شناخته نشد؛ لیکن در انجام آن کلمه‌ی «طاش کوپری» آمده است که قاعدتاً بایستی منظور، صاحب مفتاح السعادة، مصطفی طاشکوبری زاده بوده باشد.

۴۲۷/۱

۸۴. لغة المراح = لغات عربی ـ ترکی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی ـ ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، زاح: طریق، زحزاح: واسع یول، تفّاح: المه، ازواح: شراب، جناح: قنت، نجاح: قورتلجق، لمع: جکدی ...».

انجام: «... طوال: مبالغه ایله اوزن اولجی، علامرّ مبالغه ایله بلنجی، ... ادغام، سرّ، فرّ، عضّ، حبّ، فردد، صکک، حبد، ظلّ ... » ناتمام.

کتاب‌شناسی: فرهنگ لغت عربی به ترکی عثمانی است که ترکی آن به صورت زیرنویس و مورب نگارش یافته است. به نظر می‌رسد در آن اثر لغات (در این نسخه حدود ۱۵۰ واژه) موجود در مراح الأرواح فی التصریف، تألیفِ احمد بن علی بن مسعود، به ترکی با لهجه‌ی عثمانی توضیح داده شده است؛ البتّه به جهت ناتمام ماندن متن، این موضوع باید بیش‌تر بررسی گردد که آیا این اثر حقیقتاً به کتابِ مراح الارواح وابسته است یا نه؛ باید افزود که بر اساس فهرست‌های در دسترس، در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به نسخه‌ی دیگری از این اثر اطلاع نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی (عربی) و نستعلیق تحریری (ترکی)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۰هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف (خطوط عربی: مشکی، خطوط ترکی: شنگرف)، تعداد برگ: ۲ (۲ب ـ ۳ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۸*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع

جلد: مقوایی با روکش کاغذ کرم با تیماج فرسوده، عطف تیماج فرسوده قهوه‌ای روشن همراه لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. در پشت جلد و برگ آغاز نسخه، نام‌های «ملا اسمعیل» و «السیّد الحاج مصطفی افندی» آمده است که گویا نام مالّکان نسخه بوده است؛ نیز بین برگ‌های (۱ الف ـ ۲ الف) فوائد و یادداشت‌هایی در برخی فروع فقهی نماز، فرعی فقهی درباره‌ی احکام محتلم، دعای درباره‌ی مصون ماندن از بیماری طاعون، فایده‌ای درباره‌ی استخاره، فایده‌ای در بیان دادن سلام به برخی کسان و ندادن به برخی دیگر، فایده‌ای فقهی در فرق بین «دین و ملّة» و ... که به نقل از عمر نسفی، مفاتیح الصلوة و ... آمده و جملگی به عربی است؛ نیز دعایی در عافیت به ترکی و عربی دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۱۱)

۴۲۷/۲

۸۵. لغات عربی ـ ترکی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی ـ ترکی عثمانی

آغاز: افتاده «... ریق الشمس: قتی اسد و گونه قرشو بقجق ابلک ایللر کورنن، ری: ایکن، ریه ...؛ فصل ز؛ زایرة: عورة نی زنی، زامرة، زاید: منع ایدجی، زاملة: مسافر دوستی، زافلة: مرّتک، زارعی: اکنجی ...».

انجام: «زجی: صواقمق، زجاج: جمع زجّه، زج: شکود بندکی دمر، زحمت: ف، زحق: غزا و دشمندن یکایورمک، امهلمک، زحرجة: اراقلق ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: فرهنگ لغت عربی به ترکی عثمانی با عناوین «فصل ـ فصل» است که معانی ترکی آن زیرنویس شده است و شوربختانه به جهتِ افتادگی بسیاری از کتاب، نام اثر و مؤلّف آن مورد شناسایی دقیق قرار نگرفت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق (دو قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۰هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف، تعداد برگ: ۱ (۴ الف ـ ۴ب)، تعداد سطر: ۷ (با زیرنویس ۱۴)، نوع کاغذ: فرنگی سفقد آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت روی این اثر مشهود است. زیرنویس ترکی برخی واژه‌ها در انجام نانوشته است. لبه و فراز برگ نخست ترمیم و وصّالی گردیده است.

۴۲۷/۳

۸۶. لغت منتخب = لغات عربی ـ ترکی = قاموس عربی ـ ترکی

از: ناشناخته

موضوع: لغت

زبان: عربی ـ ترکی عثمانی

آغاز: «آذان: جمع اذن، آن: بلجی و عالم و زمان و بیر شیئکی نهایته بالغ اولمش، آل محمّد:

محمّدک اهل بیت و قومی و کوک کنارنده اغـرن، آل ابـراهیم: اسـماعیل و اسـحاق کـذا وقـع فـی القرآن، آل عمران: موسی و هرون، آلهه: معبـودلر و بتلر ایلمک ... ».

انجـام: «... یومئـذ: اول گـون ایچنـده، یـوم القیامة: قیامت گون ...یوم الحساب، یوم العـرض، یوم الحسرة، یوم الندامة، یوم هم الذی یوعدون».

کتاب‌شناسی: فرهنگ لغت دو زبانه‌ی عربـی و ترکی عثمانی مفصّلی به ترتیـب الفبـا و تقـدیم مفتوح بر مضموم و آن نیز بر مکسور مانند روش اقنوم عجم است کـه از بـاب الألـف مـع الهمـزة شروع و به باب الیاء مع الیاء ختم می‌گـردد و در نسخه‌ی حاضر با اندکی اختلاف به صورت «باب الحاء، باب الفـاء» و در قالـب «فـصل ـ فـصل» نگارش یافته است. در ایـن اثـر، کلمـات عربـی آورده شـده و ذیـل هـر یـک از آن کلمـات، ترجمه‌ی ترکی آن‌هـا نوشـته شـده اسـت. بایـد دانست که تألیف این فرهنگ لغت به سـال‌هـای پیش از سده‌ی ۱۱هـ برمی‌گردد. از این اثر چهـار نسخه‌ی دستنویس، یکی در کتابخانـه‌ی آیـت‌الله العظمی مرعشی نجفـی (ره) در قـم بـه شـماره‌ی «۴۴۵۸»[1] و سـه نـسخه‌ی دیگـر در دارالکتـب قاهره، به شماره‌های «۲ معاجم ترکیـة تیموریـه»، «۳ معـاجم ترکیّـة تیموریّـة» و «۳۷ لغـة ترکـی طلعت»[2] موجود است که در آن مصادر نیز مؤلّف به صورت ناشناخته معرّفی شده‌اند. ناگفته نمانـد که عناوین نسخه‌ی کنونی، با نـسخه‌ی مکتبـه‌ی عامره‌ی مرعشیه در ظاهر امر یکی نیستند؛ لیکن در تطبیق، از نظر متن، کاملاً با آن نسخه سـازگار است!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (عربی معرب)، نستعلیق و نسخ (ترکی معرف)، نام کاتب: علی بن یوسف، تاریخ کتابـت: چهارشـنبه درمـاه رمـضان سال ۹۶۹هـ ، محـلّ کتابـت: تیـره[3]، مقـام گـازر اورغا، عنوان‌ها و نشانی‌هـا: شـنگرف و مـشکی، تعداد بـرگ: ۱۸۱ (۵ الـف ـ ۱۸۵ الـف)، تعـداد سطر: ۷ (با زیرنـویس ۱۴)، نـوع کاغـذ: فرنگـی سفید آهار مهره شده ضخیم، اندازه مـتن: ۱۶*۱۱ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد وقـع الفـراغ مـن هـذه النسخة الشریفة یوم الأربعة فی شهر رمضان فـی بلدة تیره بمقام کازر اورغا سـنة تـسع و سـتّین و تسعمائة کتبه علی بن یوسف غفرالله له و أحسن والدیهما و إلیه، من دعاء للکاتبین حاسبه یـسیراً حاسبین»

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است؛ تعلیقات مختصری نیز بـه ترکـی و عربی در هامش برخی برگ‌ها دیده می‌شود. آثار رطوبت روی برگ‌های نسخه مـشهود اسـت. در انجام (برگ ۱۸۵ ب) چند محاسبه ریاضی و نیـز نام «ملا اسمعیل» که گویا تملّکی مربوط به سال ۱۳۰۳هـ است.

---

۱. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعـشی*: ج ۱، صص ۲۳۰-۲۳۱.

۲. مبـشّر طـرازی، نـصرالله: *فهـرس المخطوطـات التركيـة العثمانيّة*: ج ۳، ص ۲۱۶ و ج ۴، ص ۹.

۳. تیره شهری در نزدیکی ازمیر ـ ترکیه می‌باشد.

۴۲۸

۸۷. خیر القلائد شرح جواهر العقائد = شرح القصیدة النونیّة فی العقائد

از: عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی مشهور به «عریانی»[۱] (درگذشته به سال ۱۱۶۸هـ در مدینه)[۲]

موضوع: عقائد

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی نوّر قلوبنا بعقائد أهل العرفان و صرّف صدورنا عن عقائد أهل الزیغ و الضلال و الطغیان ...و بعد فالاخلاق بین أولی الالباب ... إنّ أشرف العلوم من جمیع الجهات هو علم التوحید ...قال فی المشهور من الأخبار أنّ بنی اسرائیل تفرّقت علی اثنتین و سبعین ملّة و تفرق أمّتی علی ثلاث و سبعین ملّة کلّهم فی النار إلا واحدة ... لاتجتمع علی الضلالة علی ما ورد فی الحدیث و قد صنّف العلماء من السلف و الخلف فی هذا العلم کتباً و رسائل ... و من جملتها ما نظم نظام جواهر المعانی ... افاضل بلاد الروم ... مولانا خضر بیک ابن الجلال ... مع صغر حجمه ... و قدر شرح الفاضل المحقق ... المولی الخیالی .... و قد شرح هذا النظم شارح آخر و اعترض علی الخیالی ... فحدانی إلی هذا إلی شرح لا طویل مملّ و لا قصیر مخل ... ثمّ اعلم أنّ هذه القصیدة اللطیفة ...».

انجام: «... و هو قول المولی الخیالی و لو کانت من کلام الناظم المحقق لشرحتها و هذا آخر ما قصدناه و تتمّة ما أردناه من شرح هذه القصیدة الفاخرة .... و الحمدلله اوّلاً و آخراً ... إلی یوم الدین؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: قاضی خضربیک بن جلال‌الدین عثمان بن احمدپاشا سورحصاری (د. ۸۶۳هـ)[۳] قصیده‌ای نونیّه[۴] در ۱۰۵ بیت در بیان اعتقادات اهل سنّت (حنفیان) از مباحث توحید، نبوت و معاد با عنوان عجالة لیلتین[۵] سرود؛ سپس تلمیذ خضربیک، یعنی شمس‌الدین احمد بن موسی خیالی ازنیقی (د. پس از ۸۸۶هـ) آن را شرح نمود و پس از آن شارح دیگری آن قصیده را دوباره شرح کرده و در آن به شرح خیالی انتقادها و اعتراضاتی نمود؛ برای نمونه گفته است که در شرح خیالی فرق گذاشته نشده بین مذهب ماتریدیّه و اشعریه! به هر تقدیر کلیسی شرح حاضر (خیر القلائد) را با استفاده از مطالبِ شروح متعدّد آن قصیده، جمع‌آوری و تألیف کرده است. از این اثر در معجم التاریخ (ج۳، ص۱۹۴۹) چند نسخه‌ی دستنویس، از کتابخانه‌های عراق و ترکیه گزارش شده است. این شرح نخستین بار در سال ۱۳۰۱هـ در

---

۱. الیان سرکیس در *معجم المطبوعات العربیّة* و المعرّبة (ج ۲، ص ۱۳۲۲) نسبت مشهور وی را «عریانی‌زاده» ثبت نموده است.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص۶۵۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۲۰۹.

۳. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۲، ص ۳۰۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۴، ص ۱۰۰؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۹۰؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۳۴۶.

۴. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص۱۳۴۸.

۵. ألا یا أیّها السلطان نظمی عجالة لیلة أو لیلتین.

آستانه (استانبول) به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق (دو قلم)، نام کاتب: مصطفی وهبی بن محمّد افندی مدرس زاده یانیوی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۱۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۳۹، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذ ابرو و باد سبز مغز پسته‌ای، عطف پارچه فرسوده کرباس، مغزی تیماج فرسوده زرشکی با لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... عن ید [الـ]عبد الفقیر الحقیر المعترف بالعجز و التقصیر مصطفی وهبی بن محمّد افندی مدرّس زاده الیانیوی غفر الله ... سنة تسع عشر و مأتین و ألف من هجرة ... سنة ۱۲۱۹هـ و ما ترکت شیئاً قصداً إلا ما وقع سهواً ... مکفّراً لذنوبی».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان «منه» دارد که به نقل از خود شارح نوشته شده است.نیمه‌ی نخست این نسخه به نسخ و نیمه دوم نیز نستعلیق می‌باشد. برخی آثار رطوبت در برگ‌های آغازین، و میانی و انجام نسخه مشهود است. در آغاز نسخه ۴ بیت شعر به زبان ترکی در مدح برخی معصومین علیهم السلام آمده است:

بحـــــمدالله که اسلامه دلیلم مصطفی گلدی
امیـرم رهبـــرم شاهی علی المرتضی گلدی
ایمامـــــم اول کرم کانی نیجه بن یومیم اونی
رسولک قرّة العینی حسن خلقی رضاگلدی
فدا اولســـون اکا جانم هم اولدر قرّة العینم
ایکی عالمـــده سلطانم حسینی کربلا گلدی
اکا انس ملک یتـدی انا اون بنده‌سی یتدی
جهانک قطبـی عالمده علی زین العبا گلدی.

همچنین یک نثر ادبی ملمّع فارسـی ـ ترکـی «هماره غنچه مرا طرب نسیم فیض بله گـشاده و مقاصد ما فی البالللری فوق الاراده آمـاده اولمـری دعوتی...» که به‌نظر می‌رسد انشایی تمرینی برای سطور آغازین مکتوبات و نامه‌های ادبـی اسـت. نیز تملّک «حسن بن حـاج صـالح» در نقطـه‌ی شروع برگ آغازین و پشت جلد آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۲)

۴۲۹/۱

۸۸. ضـوء المـصباح = الـضوء المنیـر علـی المصباح فی النحو = الضوء فی تلخیص المفتاح فی شرح المصباح للمطـرزی = شـرح المـصباح = الـضوء فـی شـرح المصباح للمطرّزی

از: تـاج‌الـدین محمّـد بـن محمّـد بـن احمـد اسفراینی (درگذشته به سال ۶۸۴هـ)[۲]

۱. سـرکیس، الیـان؛ *معجـم المطبوعـات العربیّـة*: ج ۲، ص ۱۳۲۲.

۲. بغدادی، اسـماعیل‌پاشـا؛ *هدیـة‌العـارفین*: ج ۲، ص ۱۳۴؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۱۸۰.

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز[۱]: «بسملة، قوله أمّا بعد حمدالله، امّا کلمة فیها معنی الشرط فلذلک کانت ألفاً لازمة لها؛ قال سیبویه قولهم أمّا زید فمنطلق معناه مهما یکون من شیء فزید منطلق ... و بعد من الظروف الزمانیّة و ...».

انجام: «... هذا باب للإطناب فیه مجال لکنّه یغضی إلی الملال فاقتصرت علی هذا القدر فلیس الذی ... من تحریر هذا الکتاب أعزّ الله أبصر ... فی العالمین اقتداء بما یوم».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی متوسّطی بر کتاب نحوی مشهور المصباح فی النحو[۲]، تألیف ابوالفتح ناصر بن عبدالسیّد بن علی مطرّزی خوارزمی (د. ۶۱۰هـ)[۳] است که شارح پس از تألیف شرح تفصیلی آن، با عنوان المفتاح فی شرح المصباح[۴]، به درخواست استادش برهان‌الدین نسفی[۵] تألیف نموده است که شاید بتوان به نوعی آن را تلخیص از شرح بزرگ خود (المفتاح) دانست. از این اثر یک نسخه در همین کتابخانه‌ی به شماره‌ی «۷۴۲۸»[۶] معرّفی شده است. همچنین نسخه‌های دستنویس متعدّدی نیز در کتابخانه‌های داخلی و خارجی[۷] از سوی علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۱۴۰) گزارش گردیده است. باید افزود که این شرح، به جهت اهمیّت مورد توجّه دانشمندان و عالمان قرار گرفته و تعلیقات و حواشی متعدّدی بر آن نگاشته‌اند[۸] که نسخ برخی از آن‌ها در همین کتابخانه موجود است[۹].

---

۱. این نسخه فاقد دیباچه‌ی شارح است؛ آغاز مقدّمه‌ی وی بر اساس نسخه‌ی «۷۴۲۸» همین کتابخانه چنین است: «بسملة، إنّ أحقّ ما یتوشّح بذکره صدور الکتب و الدفاتر ...» (بنگرید به: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲۵، صص۴۰۷-۴۰۸)؛ شایسته توجّه است که از فحوای عبارت توضیحی فهرست‌نگار کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشیَ (بنگرید به: فهرست کتابخانه: ج۳۲، ص۱۷۴) چنین برمی آید که با این سرآغاز (إنّ أحقّ ...) هم خود ضوء المصباح شروع می‌شود و هم خطبه‌ی شرح [= حاشیه] آن، لیکن در ادامه، متن آن دو متفاوت می‌شوند و بنابر این چنین نتیجه گرفته شده که نسخه‌ی شماره‌ی «۱۷۷» آن کتابخانه‌ی عامره ـ و پیرو آن نسخه‌ی شماره‌ی «۷۴۲۸» کتابخانه‌ی مجلس که با استناد به نسخه‌ی مکتبه‌ی مرعشیّه و توضیحات کتاب‌شناسی آن نوشته شده ـ ممکن است که هر دو نسخه، شرح [= حاشیة] ضوء المصباح بوده باشند و نه خود ضوء المصباح (نیز بنگرید به: فهرست نسخه‌های خطّی عربی کتابخانه ندوة العلماء لکهنو: صص۷۰۲-۷۰۳). البتّه اثبات این موضوع نیاز به دقّت، تأمّل، تطبیق و بررسی بیش تری دارد؛ بخصوص اینکه خوشبختانه از شرح [= حاشیة] ضوء المصباح نیز نسخه‌ای به شماره‌ی «۱۳۴۵۹» در کتابخانه‌ی مجلس (بنگرید به: فهرست کتابخانه: ج۳۶، صص۴۰۵-۴۰۶) و نسخه‌ای نیز به شماره‌ی «۱۲۶۶۴» در کتابخانه‌ی عامره‌ی مرعشیّه (بنگرید به: فهرست کتابخانه: ج۳۲، ص۱۷۴) موجود است.

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج۲، صص۱۷۰۸-۱۷۰۹.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج۲، ص۴۸۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج۷، ص۳۴۸؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج۱۳، ص۷۱.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۱۴۰.

۵. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج۱، ص۱۹۲.

۶. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲۵، صص۴۰۷-۴۰۸.

۷. حمصی، اسماء؛ *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (النحو): ص۵۸۲.

۸. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج۲، ص۱۷۰۸-۱۷۰۹.

۹. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۶، ص۴۰۵ و ج۳۸، ۱۴۶.

این اثر در سال ۱۸۵۰م در لکهنو به صورت چاپ سنگی منتشر شده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و نسخ (چند قلم)، نام کاتب: حاجی احمد ...[۲]، تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۰هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز در برخی موارد نانوشته، تعداد برگ: ۹۳ (۱ب – ۹۳ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۳*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی کرم، با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای فرسوده دارای لبه برگردان (طبله)، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور به عربی و ترکی با نشان‌های «سیّد عبدالله و ...» دارد. بخش‌هایی از نسخه پس برگ‌های «۱ب، ۳ب، ۷ب، ۱۸ب، ۲۱ب، ۵۴ب، ۶۳ب، ۶۴ب، ۶۶ب و ۷۴ب» افتاده است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد؛ امّا متن آسیب ندیده و خواناست نیز بخش‌هایی از برگ‌ها آسیب جانوری دیده است. در آغاز چند یادداشت، مربوط به سال ۱۱۶۰هـ از جمله چند سطری از یک مکتوب به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی: «اعزّتلو سعادتلو مزید صحبتلو قراندشم اعزام سلطانم حضرینله ...» از منلا محمّد افندی آمده است؛ نیز نام «اسماعیل افندی» که ممکن است نام مالک نسخه بوده باشد. برگ نخست نونویس از اوایل سده‌ی ۱۳هـ بوده و آن مجدول به شنگرف و کمند کشی به رنگ قرمز می‌باشد. در انجام نیز چند نام «اسرائل، ابراهیم، محمود و ...» با تاریخ‌های ۱۲۰۰و ۱۲۰۸هـ آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۳)

۴۲۹/۲

۸۹. الکافیة

از: ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (درگذشته به سال ۶۴۶هـ)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... خفیفة ساکنة و مضدّة مفتوحة مع غیر الألف و تختصّ بالفعل المستقبل فی الأمر و النهی و الاستفهام و التمنّی و العرض...».

انجام: «... و المخفّفة تحذف للساکن فی الوقف فیرد ما حذف و المفتوح ما قبلها تقلب ألفاً، و الله تعالی أعلم بالصواب».

---

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۴۳۶؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۶۷؛

۲. در آغاز نسخه عبارتی به ترکی آمده است که به احتمال زیاد مربوط به رقم کاتب «تحریر الحاجی احمد ... ۱۱۶۰هـ» می‌باشد. در صورت تشکیک در آن، به هر حال نسخه از سده‌ی ۱۲هـ است.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۶۵۴؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۲۱۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۲۶۲.

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۲۰/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۹۴ الف – ۹۴ب)، تعداد سطر: ۱۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۳/۵*۵/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه از آغاز افتادگی دارد. این نسخه دارای حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور با نشان‌های «وافیه، جاربردی، جامی و ...» است. آثار اندک رطوبت بر نسخه دیده می‌شود. در برگ (۹۵ب) یک بیت شعر عربی چند بار تکرار شده است:

یا طالب العلم باشر الورعا
و جنّب النوم و حذّر الشبعا

نیز در پایان آن، دو مهر بیضی، یکی «بسته فیض الله، عبدالله ۱۲۵۰» و دیگری ناخوانا مشاهده می‌گردد. بر پشت جلد پایان کتاب، نام «... عارف افندی ...» با مداد آمده که در شهر چوروم ـ ترکیه نوشته شده است.

۴۳۰/۱

۹۰. شرح کتاب فی فقه العامّة

از: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «کتاب البیوع، هو أی البیع الذی دلّ علیه البیوع لغة مبادلة مال بمال مطلقاً و هو من الأضداد یقال باع الشیء إذا شراه أو اشتراه و تعدی إلی المفعول الثانی بلا حرف و بها یقال باعه الشیء و باعه منه ... ».

انجام: «... (برگ ۷ب) کتاب الشهادات أورده عقیب کتاب الإقرار ... (برگ ۸ب) و لو قضی بلا ذکر تجد نفذ کذا فی العمادیة و لایساول بلاطعن الخصم ... یعنی أنّ القاضی علی ظاهر العدالة فی المسلم ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مزجی کتابی فقهی بر مبنای دیدگاه اهل سنّت (حنفی) است. این اثر شرح مشتمل بر بخش اندکی از کتاب البیوع و بخشی نیز از کتاب‌های اقرار و شهادات است و باقی آن بخش‌های آن افتاده است. در کتابخانه‌ی اوقاف بغداد به شماره‌ی «۱۹۲۴۶» دستنویسی با سرآغازی مشترک با نسخه‌ی مورد بحث، به صورت ناشناخته معرّفی شده است. باید دانست که سرآغازِ کتاب البیوعِ کتبِ فقهی اهل سنّت، با عناوین: الوضوح فی شرح المحرّر، شرح المنهاج، تبیین الحقائق فی شرح کنز الدقائق، شرح وقایة الروایة، شرح مجمع البحرین و ملتقی النهرین، الکافی شرح الوافی، الکفایة فی شرح الهدایة، کشف الرقائق (حقائق) فی شرح کنز الدقائق[۱]

۱. جبوری، عبدالله؛ *فهرس مکتبة الأوقاف العامّة فی بغداد*: ج ۱، صص ۵۱۷ و ۶۸۹؛ محمّد، محمود احمد؛ *فهرس مکتبة الأوقاف المرکزیّة فی السلیمانیّة*: ج ۱، ص ۲۸۰ و ج ۲، ص ۲۰۰؛ حسین، عثمان؛ *فهرس مکتبة عبدالله بن عباس بمدینة طائف*: ص ۱۷۹؛ حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۲۰۲۰–۲۰۲۴؛ هدّو، حمید مجید؛ *فهرس مکتبة جامعة مدینة العلم فی الکاظمیّة*:

بسیار شبیه به سرآغاز نسخه‌ی مورد بحث است و شایسته است پژوهشگرانی که به متن این آثار دسترسی دارند، نسبت به تطبیق ابواب و سرعنوان‌های این اثر اقدام نمایند، تا اینگونه آثار در فهرست‌ها ناشناخته معرّفی نشوند!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۸ (۱ب ـ ۸ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۷ سانتیمتر، نوع جلد: مقوّایی فرسوده با روکش کاغذ کرم، با عطف و مغزی تیماج مشکی فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی در میان سطور و هامش با نشان‌های «اخی چلبی، محمّد وانی[1] رحمة الله، فرشته، عزمی، صدرالشریعة و ...» دارد. بخش‌هایی از نسخه، رطوبت دیده است. در آغاز نسخه، ۴ بیت شعر ترکی با لهجه‌ی عثمانی با مطلع:

درویش اولان عاشق گرک یولنه هم صادق گرک

بغری واخی یانق گرک جان گوزلرین آچمق گرک آمده است. در انجام نیز (برگ ۹ الف) چند فایده‌ی فقهی و منطقی به نقل از مشکلات، جامع الرموز و ... دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۱۴)

۴۳۰/۲

۹۱. صفوة (= صفوان) المنقولات فی شرح شروط الصلاة = شرح مختصر فی شروط الصلاة

از[2]: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز[3]: «بسملة، الحمدلله الذی أنزل الفرقان من السماء و جعل العبادة سبباً لفلاح الإنسان و الصلوة و السلام علی محمّد و آله الذین اتبعوا أحکام القرآن؛ امّا بعد فلمّا رأیت هذا المختصر متداولاً بین الطالبین و لم یکن له شرح وافی فشرحتُ بقدر الإمکان بعون الله الملک المنّان و سمیّته صفوان المنقولات فی شرح الشروط الصلوة و أسئل الله تعالی أن یجعله خالصاً لوجهه و مکفّراً لذنوبی .... قال المصنّف رحمة الله علیه:

ص۲۸؛ حافظ، محمّدمطیع: *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (الفقه الحنفی): ج۲، صص۱۰۱ و ۱۱۶.

۱. وی بایستی همان «محمّد بن بسطام بن خلیل حسینی وانی خوشابی ارزنی (درگذشته به سال ۱۰۹۶هـ)» بوده باشد (بنگرید به: قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۴، ص۲۶۳۹).

۲. در برخی مصادر همچون *معجم تاریخ التراث الاسلامی* (ج۱، صص۲۷۳-۲۷۴) رساله‌ی شروط الصلاة تألیف شمس‌الدین احمد بن سلیمان توقادی مشهور به «ابن کمال پاشا» (د. ۹۴۰هـ) که رساله‌ای مستقل است با صفوة [= صفوان] المنقولات فی شرح شروط الصلاة از مؤلّفی ناشناخته، که شرح یک کتاب فقهی است، یکی دانسته شده است و افزون بر مورد یاد شده، سر آغاز و انجام آن دو اثر نیز کاملاً متفاوت است!

۳. آغاز نسخه‌ی دارالکتب ظاهریّة چنین است: «الحمدلله الذی نزّل الفرقان و جعل العبادة سبباً ...».

باب شروط الصلوة و هی ثمانیة الأوّل من شروط الصلوة الوضوء بالضمّ و هو فی اللغة النظافة و شرعاً غسل الوجه و الیدین و ...».

انجام: «... منها الاغتسال المندوب الغسل لوقوف مزدلفة و لدخول مکّة و المدینة و زیارة روضة النبی علیه السلام اللهمّ یسّر لنا و لجمیع المسلمین دخول الحرمین الشریفین و زیارة سیّد الثقلین و صلّی [الله علی] محمّد و آله و أصحابه أجمعین؛ تمّت هذا الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی بر یک متن فقهی مختصر (متداول بین عموم) در تبیین شروط ۸ گانه‌ی نماز از دیدگاه اهل سنّت (حنفیان) است و متأسّفانه علی رغم تفحّص فراوان در سرچشمه‌ها و فهرست‌ها، دقیقاً دانسته نشد که متن فقهی مختصر متداول چیست. از این اثر نسخه‌ای در دارالکتب ظاهریّة ـ دمشق به شماره‌ی «۸۱۰۷»[1] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۲ (۹ب ـ ۳۰ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۷*۸/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ حاشیه‌نویسی به ترکی عثمانی و عربی میان سطور دارد. بخش‌هایی از نسخه، رطوبت دیده است.

۴۳۰/۳

۹۲. مختصر القدوری = المختصر فی الفروع

از: ابوالحسین احمد بن محمّد بن احمد بغدادی قدّوری حنفی (درگذشته به سال ۴۲۸هـ در بغداد)[2]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، کتاب الطهارة قال الله تعالی یا أیّها الذین آمنوا إذا قمتم إلی الصلوة فاغسلوا وجوهکم و أیدیکم إلی المرافق و امسحوا برؤسکم و أرجلکم إلی الکعبین؛ ففرض الطهارة غسل الأعضاء الثلثة و مسح الرأس و المرفقان و الکعبان یدخلان فی الغسل و المفروض فی مسح الرأس مقدار الناصیة و هو ربع الرأس لما روی عن المغیرة بن شعبة ...».

انجام: «... کتاب الزکوة، الزکوة واجبة علی الحرّ المسلم ... و سلاح الاستعمال زکوة و لایجوز أداء الزکوة ... أو مقارنته العزل مقدار الواجب من تصدّق ماله ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: متن مختصر مشهور و معتبری در فقه اهل سنّت (حنفیان) از کتاب الطهارة تا کتاب الوصایا است که به جهتِ اهمیّتِ آن، مورد

۱. حافظ، محمّدمطیع؛ *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (الفقه الحنفی): ج ۲، صص ۳۳۴ – ۳۳۵.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۴؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۶۷.

عنایت و توجّه فقها و عالمان قرار گرفته و سال‌ها در مدارس دینی مورد تدریس و تدرّس و مراجعه‌ی دانشجویان علوم اسلامی بوده است و آنان مطالعه‌ی آن را موجب برکت و ازدیاد روزی می‌دانسته‌اند، چنان‌که حاجی خلیفه درباره‌ی این اثر به نقل از صاحب أنوار الأدعیة گوید: «إنّ الحنفیّة یتبرّکون بقراءة فی أیّام الوباء و هو کتاب مبارک من حفظه یکون أمیناً من الفقر حتّی قیل إنّ من قرأه علی أستاذ صالح و دعا له عند ختم الکتاب بالبرکة فإنّه یکون مالکاً لدراهم علی عد مسائله»! باید افزود این اثر دارای شروح و تعلیقات بسیار و نیز دارای چند ترجمه به زبان ترکی عثمانی، فارسی، اردو، پشتو[۱] و ... است که حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۲، صص۱۶۳۱-۱۶۳۴) و علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۱، صص۴۰۹-۴۱۱) گزارشی از آن‌ها بدست داده‌اند و نسخه‌هایی از این شروح در این کتابخانه موجود است. از مختصر قدوری در این کتابخانه‌ی نسخه‌های متعدّدی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید شماره‌ی «۱۳۷۳۸»[۲]، «۱۴۰۲۳»[۳] و «۴۳۰/۳ کریم‌زاده» اشاره نمود. اکثر کتابخانه‌های ایران، همچون کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی[۴] و آستان قدس رضوی و نیز سایر کتابخانه‌های جهان، عمدتاً حاوی نسخ مختصر قدّوری هستند[۵]. باید افزود که این اثر در سال ۱۸۴۷م در دهلی، به سال ۱۸۷۰م در لاهور، سال‌های ۱۸۸۰ و ۱۹۰۹م در قازان، در سال ۱۳۰۳هـ در بمبئی، سال‌های ۱۳۱۰ و ۱۳۱۷هـ در استانبول و نیز بارها در قاهره به صورت سنگی به چاپ رسیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۴ (۳۱ب ـ ۴۴ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی (با تاریخ ۱۸۴۴م درون کاغذ)، اندازه متن: ۱۷/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. ترجمه‌ی ترکی برخی واژه‌ها در

۱. احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: صص۳۴۸-۳۴۹؛ در این مصدر افزون بر چاپ‌های متعدّد مختصر قدّوری، به برخی ترجمه‌های فارسی و پشتو اشاره شده است.

۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۷، صص۲۶۸-۲۶۹؛ باید افزود که این نسخه در فهرست کتابخانه، به صورت ناشناخته و با عنوان عامّ فقه حنفی معرّفی شده است که بدین وسیله استدراک می‌گردد.

۳. همان: ج۳۸، ص۴۴.

۴. در این کتابخانه، گاهی بین دو اثر در فقه حنفی، ملتقی الأبحر و مختصر القدوری که از نظر سرآغاز مشترک هستند، اشتباهاتی صورت گرفته است؛ برای نمونه نسخه‌ی شماره‌ی «۷۷۸۳» (بنگرید به: فهرست کتابخانه: ج۲۰، ص۱۴۵) بر اساس سرچشمه‌ها و فهرست‌ها (بنگرید به: حافظ، محمّدمطیع؛ *فهرس دارالکتب الظاهریّة* «الفقه الحنفی»: ج۲، ص۱۵۵)، مختصر القدوری است که به اشتباه با عنوان ملتقی الأبحر معرّفی شده است و بدین وسیله استدارک می‌گردد.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۱، صص۴۱۲-۴۱۳.

۶. سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج۲، ص۱۴۹۸؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص۳۴۸-۳۴۹.

ذیل عبارات میان سطور آمده، آثار رطوبت روی برگ‌های دیده می‌شود.

۴۳۰/۴

۹۳. ضوء المصباح = الضوء المنیر علی المصباح فی النحو = الضوء فی تلخیص المفتاح فی شرح المصباح للمطرزی = شرح المصباح = الضوء فی شرح المصباح للمطرّزی

از: تاج‌الدین محمّد بن محمّد بن احمد اسفراینی (درگذشته به سال ۶۸۴هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قوله أمّا بعد حمدالله، امّا کلمة فیها معنی الشرط فلذلک کانت ألفاً لازمة لها؛ قال سیبویه قولهم أمّا زید فمنطلق معناه مهما یکون من شیء فزید منطلق ... و بعد ظرف من الظروف الزمانیّة ...».

انجام: «... نحو جائنی زیدٌ و رأیت زیداً و مررتُ بزید و أمّا الثانی فلا یخلو إمّا أن یکون آخره ألفاً و واواً أو یاءاً فإن کان آخره ألفاً ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۲۹/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۸ (۴۵ب ـ ۶۲ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم (برگ پایانی فرنگی نخودی)، اندازه متن: ۱۵/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی فراوانی به عربی میان سطور و هامش برگ‌ها با نشان‌های «العرب، والله اعلم، قاضی، قاضیلجق، جامی، حسن افندی، حاشیه، شرح، ق، حاجی بابا، منه، نورالدین و ... » دارد. آثار رطوبت روی برگ‌های نسخه مشهود است. کاغذ این رساله با سایر کاغذهای این مجموعه متمایز است. در انجام برگی (۶۳ب) یک فایده‌ی فقهی به نقل از خزانة الاکمل و ۷ بیت شعر ترکی با لهجه‌ی عثمانی در مدح حضرت رسول اکرم (ص) با عنوان «الهی توحید بودر» مطلع ذیل آمده است:

عاشقنک انواری سن سین یا محمّد مصطفی
حق تعالی یاری سن سین یا محمّد مصطفی
در تلیم درکانه گلدیم آغلیوب یالوارمایه
لطفیله گل قل شفاعت یا محمّد مصطفی.

۴۳۰/۵

۹۴. شرح کتاب فی فقه العامّة

از: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... محمّد نصّاً إلا من أراد أن

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۳۴؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۱۸۰.

یقول أکلت فقال کفرتُ أنّه لایکفر قالوا هذا محمول علی ما بینه ... (۶۵ الف) کتاب النکاح، لمّا فرغ عن ... و الاستحسان شرعی فی النکاح... أختار صاحب المحیط و ... صاحب الکافی و سائر المحققین ... ».

انجام: «... و فیه خلاف الشافعی و هو نظیر نکاح الأخت فی عدّة ... و لانکاح حبلی ... کحامل ... فإنّ النسب فی ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: شرح مزجی و استدلالی کتابی فقهی از اهل سنّت (حنفی) است که گاهی بر خلاف نظر مختار، به مذهب شافعی نیز با عنوان «خلافاً للشافعی» (۶۹ الف) اشاره دارد. این اثر که تنها بخش اندکی از شرح الفاظ کفر و نیز بخشی از کتاب النکاح آن باقی مانده است، به جهت افتادگی از آغاز و ناتمام ماندن از انجام، متأسّفانه نه ماتن و نه شارح اثر مورد شناسایی واقع نگردید! در این اثر از آثاری در فقه اهل سنّت، همچون کتاب *الکافی* (۶۵ الف) و المحیط (۶۵ الف)، الوقایة (۶۶ب)، الهدایة (۶۷ الف)، التاتارخانی (۶۸الف)و... نقل مطلب گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و گاهی قهوه‌ای!، تعداد برگ: ۸ (۶۴ الف ـ ۷۱ الف)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک، اندازه متن: ۱۴*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: حاشیه‌نویسی در برگ (۶۵ب) دارد. آثار چربی و رطوبت روی برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۳۱/۱

۹۵. ایقاظ النائمین و إفهام القاصرین

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱ه‍)[۱]

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی محمّد و آله أجمعین و بعد فهذه رسالة معمولة لإیقاظ النائمین و إفهام القاصرین ما ادعیناه و أظهرناه حیث کان للناس فتنة بسبب الزهول و الغفلة ...».

انجام: «... بإذن الله و یجعل الرجس علی الذین لایعقلون قل لإن اجتمعت الإنس و الجنّ علی أن یحرتوا بدلیل علی الحواشی یأتوا به بعضهم لبعض ظهیر؛ الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنّا لنهتدی لولا أن هدانا الله».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان برخی مسایل اعتقادی و اخلاقی که مؤلّف با استفاده از آیات، روایات و برخی گفته‌های دانشمندان همچون، ابن الهمام، ابویوسف، ابواللیث و نقل مطالبی از کتب روایی، فقهی و ... همچون شرح الهدایة، المبسوط، المحیط البرهانی، النوادر آن را نگاشته است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم‌التاریخ (ج۴، صص۲۹۸۵ -۲۹۸۶) گزارشی

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

از آن‌ها بدست داده است. این اثر یک بار در سال ۱۲۸۰ه در استانبول به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [عبدالرحمن بن محمّد کوردستی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۶۰هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵ (۱ب ـ ۵ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن زرشکی فرسوده‌ی یک لایی مجدول، قطع: جیبی.

ویژگی‌ها: در آغاز نسخه نام «عاشق احمد سنه ۱۲۳۷هـ» آمده است که گویا وی مالک نسخه بوده است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۵)

۴۳۱/۲

۹۶. إنقاذ الهالکین

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)

موضوع: فقه و عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أنزل علی عبده الکتاب لیخرج الناس من الظلمات إلی النور و جعل هدی و بشری لأولی الألباب لیعملوا به ... و بعد فهذه رسالة معمولة لإبطال ما شاع فی البلاد و اشتهر فیما بین العباد و العبّاد من اتّخاذ القرآن العظیم و الفرقان الکریم تنزیل من ربّ العالمین ... و یحصل هذا المفرض و الغایة بمقدّمة و مقصد و خاتمة؛ أمّا المقدّمة ففی ما یتوقّف علیه المقصود و فیها أربع مقالات ...».

انجام: «... کلّ فرض جرّ نفعاً فهو روبا و کون الریح للقیّم دون الوقف و الرابع کونهم سبباً للأکل بالدین وابتذال القرآن العظیم فنعوذ بالله تعالی من أفعالهم ... و أوضاعهم؛ تمّت الرسالة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای است در عقاید، اخلاق، عرفان و فقه، مشتمل بر یک مقدمه و مقصد و خاتمه؛ مقدّمه شامل ۴ مقاله و هر مقاله دارای چند مبحث و چند قسم و همچنین مقصد اصلی کتاب نیز شامل دو مسلک می‌باشد. عناوین این رساله چنین است: المقدّمة: ففی ما یتوقّف علیه المقصود (۴ مقاله)؛ المقالة الأولی: فی النیّة، المقالة الثانیة: فی الریاء و ما یتعلّق به، المقالة الثالثة: فی الفرق بین الصلة الشرعیّة و الأجرة، المقالة الرابعة: فی تحریر الدعوی و تعیینها من بین المتشابهات. المقصد: فی إثبات المدعی (۲ مسلک)؛ المسلک الأوّل: فی الإثبات التحقیقی، المسلک الثانی: فی إثبات التقلید. الخاتمة: فی دفع ما یظنّ أنّه یدلّ علی خلاف المدّعی. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۹۸۵) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر در سال ۱۲۸۰هـ در استانبول به چاپ رسیده است. باید افزود که از این اثر ترجمه‌های متعدّدی به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی در دست است که عمدتاً مترجمان آن‌ها ناشناس می‌باشند و نسخه‌های آن‌ها در برخی

کتابخانه‌های ترکیه [۱] یافت می‌شود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: عبدالرحمن بن محمّد کوردستی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۰هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۰ (۶ب ـ ۲۵ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... علی ید أحقر الطلاب و أضعف العباد عبدالرحمن بن محمّد الکوردستی عصمها الباری عن الفتن ... سنة ۱۱۶۰هـ».

ویژگی‌ها: آثاری از رطوبت بر فراز و پایین برخی برگ‌ها دیده می‌شود. برخی کلمات پایان رساله محو شده است!

۴۳۱/۳

۹۷. الاعتقادات = رسالة فی ما یتعلّق ببیان الاعتقادات و الأخلاق و الأعمال

از: رضاء الدین مصطفی بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا» (درگذشته به سال ۱۱۵۹هـ) [۲]

موضوع: عقاید و اخلاق

زبان: عربی

آغاز: بسملة، الحمدلله الذی جعل ترتیب العلوم و الأعمال فریضة علی العباد فی جمیع الأوقات و الأحوال و الصلوة و السلام علی رسوله الذی علی صفة الکمال .... أمّا بعد فهذه رسالة تتعلّق ببیان الاعتقادات و الأخلاق و الأعمال علی الترتیب و الإجمال ...».

انجام: «... لایفرق الرجل و المرأة و القهقهة فی کلّ صلوة ذات رکوع و سجود و المباشرة الفاحشة أی المعاودة بین الرجل و المرأة عریاناً؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان برخی مسایل اعتقادی و اخلاقی است که در ۳ باب به درخواست برخی اخوان و خلان با استفاده از آیات و روایت و نقل اقوال برخی دانشمندان همچون ابن‌ملک و نیز برخی کتب همچون التوضیح و التلویح، المشارق و ... نگارش یافته است: عناوین ابواب چنین است: الباب الأوّل فی الاعتقادات، الباب الثانی فی الأخلاق و الباب الثالث فی الأعمال الظاهرة. از این اثر یک نسخه‌ی دستنویس در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی عالی شهید مطهری (سپهسالار سابق) در تهران به شماره‌ی «۶۵۶۲/۳» [۳] و ده‌ها نسخه نیز در کتابخانه‌های مهمّ ترکیه موجود است [۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (دو قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۸۶.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۴۶؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۱۸۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۶۵.

۳. دانش‌پژوه، محمّدتقی؛ منزوی، علی‌نقی؛ *فهرست کتابخانه سپهسالار*: ج ۳، ص ۱۶۴.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۷۱۱-۳۷۱۲؛ ششن، رمضان؛ ایزکی، جواد؛ آق پینار (آقپکار)، جمیل؛ *فهرس مکتبة کوبریلی*: ج ۳، ص ۳۱۵.

کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۹ (۲۷ب ـ ۳۵ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید، اندازه متن: ۱۶*۹ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الرسالة الشریفة و باللفظ قلیلة و بالمعنی کثیرة صنّفها نجّار زاده المفتی فی آدنه سابقاً»

ویژگی‌ها: بخش‌هایی از برگ‌های این نسخه به شدّت رطوبت دیده و در برخی نقاط به کلمات نیز آسیب رسانده است، لیکن با زحمت خواناست! و برخی برگ‌های پایانی به جهت رطوبت شدید، پوسیده شده‌اند.

۴۳۱/۴

۹۸. وصیّة أبی‌حنیفة

از: ابوحنیفه نعمان بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم» (درگذشته به سال ۱۵۰هـ در بغداد) [۱]

موضوع: عقاید و اخلاق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، روی عن أبی‌حنیفة رحمة الله تعالی علیه، أنّه قال فی مرض موته: اعملوا أصحابی و إخوانی، وفّقکم الله تعالی، أنّ مذهب أهل السنّة و الجماعة علی اثنتی عشرة خصلة فمن کان منکم یستقیم علی هذه الخصال لایکون مبتدعاً ... أوّلها الإیمان إقرار باللسان و تصدیق بالجنان و معرفة بالقلب ...».

انجام: «... و عائشة رضی‌الله عنها بعد خدیجة الکبری أفضل النساء العالمین وهی أمّ المؤمنین و مطهّرة من الزنا و بریئة عمّا قال لها الروافض فمن شهد بالزنا فهو ولد الزنا و أهل الجنّة فی الجنّة خالدون و أهل النار فی النار خالدون لقوله تعالی فی حقّ المؤمنین: أولئک أصحاب النار هم فیها خالدون؛ تمّت کتاب الوصیّة للإمام».

کتاب‌شناسی: وصیّتِ ابوحنیفه در مرضِ مشرف به موت اوست که حاوی نکته‌های اخلاقی و اعتقادی موافق با عقاید اهل سنّت (حنفیان) است و آن در ۱۲ «نوع» با ذکر آیات و روایات نبوی (ص) نگارش یافته است. باید دانست که ابوحنیفه دارای وصیّت‌نامه‌های متعدّدی است: ۱. وصیّت وی به اصحابش (نسخه‌ی مورد بحث)؛ ۲. وصیّتِ وی به فرزندش حماد؛ ۳. وصیّتِ وی به قاضیِ ابویوسف بن ابراهیم (د. ۱۸۲هـ)؛ ۴. وصیّتِ وی به شاگردش یوسف بن خالد سمتی بصری [۲]. باید افزود که از این وصیّت‌نامه نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های شماره‌ی «۴۸۴۸/۱۵» [۳]، «۸۸۷۲/۱۴» [۴] اشاره نمود. در بسیاری از کتابخانه‌های ایران و کشورهای دیگر نسخی از وصیّت‌نامه‌ی ابوحنیفه یافت می‌شود [۵]. این اثر به

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۹۵؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۳۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۱۰۴.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۸۴۲-۳۸۴۴.

۳. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۳، ص ۲۸۶.

۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۶۵۸.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۸۴۲-۳۸۴۳.

زبان‌های فارسی[۱]، ترکی استانبولی (چاپ ۱۹۶۲م)، اردو، پنجابی[۲]، پشتو و ... برگردانده شده است. این منفرداً یا به انضمام الفقه الأکبر ده‌ها بار، از جمله در سال ۱۸۹۲م در اسکندریّه، سال ۱۲۶۰هـ در لکهنو، سال ۱۲۹۹هـ در هند، سال ۱۹۳۶م در قاهره، بدون تاریخ در حیدرآباد و سرانجام در سال ۱۳۴۱هـ در لاهور[۳] به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۶ (۳۶ب ـ ۴۱ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی سفید و زرد، اندازه متن: ۱۲*۶ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌هایی از برگ‌های این نسخه به شدّت رطوبت دیده و در برخی نقاط به کلمات نیز آسیب رسانده است و نیز برخی برگ‌های پایانی به جهتِ رطوبت شدید، پوسیده شده‌اند.

۴۳۲/۱

۹۹. سفینه = جنگ اشعار

از: شاعران مختلف

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله،

بنام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه بر نگذرد
خداوند نام و خداوند جای
خداوند روزی ده رهنمای».

انجام: «باو نصرت به پرچم اقبال
خوردش از نام پنج تن فی الحال
ظفر و فتح و نصرت اقبال
از پس و پیش و از جنوب و شمال».

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ی ادبی بسیار نفیسی از اشعار منتخبِ شعرای بزرگ ایران زمین است. این جنگ ادبی، حاوی گزیده شاهنامه‌ی فردوسی (۱ب)، ابیاتی از یغما (۲ الف)، ابیاتی از ابن‌حسام (۲ الف ـ ۲ب)، فالنامه خواجه نصیرالدین طوسی (۳ الف)، نان و حلوای شیخ بهایی (۳ب ـ ۵ب)، گزیده‌ای از ابیات انوری (۶ الف ـ ۱۲ب)، قصیده‌ای در مدح حضرت مولی الموحّدین امیرالمؤمنین علی علیه السلام گویا از همو (۱۲ب ـ ۱۴ الف)، قصیده‌ای بی‌نقطه در مدح امیرالمؤمنین علی علیه السلام گویا از همو (۱۴ الف ـ ۱۵ الف)، مخمّسی از کلام خواجه حافظ شیرازی (۱۵ الف ـ ۱۶ب)، ترجیع بندی از همو (۱۶ب ـ ۱۹ الف)، حکایت شیخ صنعان و دختر ترسا از عطار نیشابوری (۱۹ب ـ ۳۰ الف)، دیوان غزلیّات محمّدحسن متخلّص به زرگر (۳۰ الف ـ ۵۷ ب)، قصائد میرزا حبیب شیرازی متخلّص به قاآنی (۵۸ الف ـ ۸۳ الف)، ترجیع بندی از هاتف اصفهانی (۸۳ب ـ ۸۷ب)، مطایبات مصاحب نائینی (۸۷ الف ـ ۸۹ الف)، قصیده‌ی رائیّه‌ی هزلی سوزنی (۸۹ الف ـ ۸۹ب)،

۱. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۶، ص ۶۸۶.
۲. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص ۱۴۳ـ۱۴۵.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج ۵، ص ۳۸۴۳؛ احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: صص ۱۴۳ـ۱۴۵.

امیرخسرو دهلوی (۸۹ب ـ ۹۰ الف)، ابیاتی از فتحعلی شاه قاجار (۹۰ الف ـ ۹۰ب)، غزلی از والهی قمّی (۹۰ الف ـ ۹۱ب)، رشیدالدین وطواط (۹۱ الف ـ ۹۱ الف)، المقطعات فی الهزل (۹۱ب)، انوری در هزل گوید (۹۱ ب)، حکایت فی الهزل (۹۲ الف)، قطعة فی الهزل (۹۲ الف)، شیخ سعدی در هزل گوید (۹۲ الف ـ ۹۲ الف)، فی الهزل (۹۲ الف ـ ۹۳ الف)، ایضاً فی الهزل (۹۳ الف)، رباعیّات من کلام خیّام (۹۳ الف ـ ۹۵ الف)، بیمار و طبیب من کلام شریف (۹۵ الف ـ ۹۸ب)، گربه و موش از ناشناس (۹۹ الف ـ ۱۲۶ الف)، قصائدی از میرزا حبیب شیرازی متخلّص به قاآنی (۱۲۶ الف ـ ۱۳۲ب و ۱۳۳ الف ـ ۱۳۳ب)، غزلی در هجو سرداری از میرزا ابوالحسن یغما (۱۳۲ب ـ ۱۳۳ الف) است، که به جهت اهمیّت نسخه، یکبار این مجموعه به نحو مستقل و بار دیگر در ادامه، به تفصیل و تفکیک رسائل، گزارش گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۳۳، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۲/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج مشکی، قطع: رقعی کوچک.

ویژگی‌ها: نسخه‌ایست نفیس و ارزنده، دارای ۱۷ مجلس نگاره (مینیاتور) قاجاری (عصر محمّدشاهی) بوده و نیز حاوی یک سرلوح مذهّب و مرصّع قاجاری (عصر ناصری) زمینه زرین و لاجورین، با گل و بوته‌ی الوان با جداول لاجورد، طلا، سبز، قرمز است و برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد. آثار فرسودگی در برخی برگ‌ها و ترمیم و بازسازی قابل مشاهده است. برگ نخست نسبت به سایر برگ‌ها نونویس‌تر (شاید ۵۰ سال جدیدتر) است. روی برگ نخست چنین آمده است:

سفینه‌ها همه در بحر دیده‌اند، ولی
سفینه‌ای که در او بحرها بود، این است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۶)

۴۳۲/۲

۱۰۰. گزیده شاهنامه فردوسی

از: حکیم ابوالقاسم حسن بن منصور (اسحاق شرفشاه) فردوسی طوسی (درگذشته به سال ۴۱۱ یا ۴۱۶هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله،

بنام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد
خداوند نام و خداوند جای
خداوند روزی ده رهنمای».

انجام: «توانا بود هر که دانا بود
ز دانش دل پیر برنا بود
...» افتاده.

کتاب‌شناسی: برگی زرین از بزرگترین

حماسه‌ی ملّی کهن ایرانی، یعنی شاهنامه‌ی فردوسی است که به عنوان تحمید و دیباچه، در این نسخه آمده و باقی آن در این نسخه، افتاده است. از سوی محقّقان زبان و ادبیّات فارسی، درباره‌ی شاهنامه‌ی فردوسی، در ایران و سایر کشورها، پژوهش‌های گسترده‌ای به زبان فارسی و جز آن صورت گرفته است که دورنمایی از آن تحقیقات مفصّل، از سوی استاد ایرج افشار در کتاب‌شناسی فردوسی گزارش شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: ندارد، تعداد برگ: ۱ (۱ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: نسخه دارای سرلوحی مذهّب و مرصّع قاجاری از عصر ناصری است که زمینه‌ی آن زرین و لاجورین همراه گل و بوته‌ی الوان و خود برگ نیز، به لاجورد، طلایی، سبز، قرمز جدول کشی شده است.

۴۳۲/۳

۱۰۱. فالنامه

از [۱]: خواجه نصیرالدین محمّد بن محمّد طوسی (درگذشته به سال ۶۷۲هـ)

موضوع: علوم غریبه

زبان: فارسی

آغاز: «فال‌نامه خواجه‌نصیر طوسی رحمة‌الله علیه باینطریق است که بعد از فاتحه مطلب خود نیّت کند و بهر کدام که خواهد انگشت نهد و آن را که انگشت شروع در شماره نماید ده ده طرح کند و حروف دهم را هر مرتبه بنویسد ...»

انجام: «ر ا ج س ی ی س د ب س س ر ب ت د د ت ی ی ت ی».

کتاب‌شناسی: فالنامه‌ی بسیار موجز و مختصر است که در این نسخه به خواجه نصیرالدین طوسی نسبت داده شده است. متن نسخه‌های منسوب به خواجه، همخوانی چندانی با یکدیگر ندارند؛ در نسخه‌ی کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) به شماره‌ی «۱۲۸۰۴/۱» [۲] در دیباجه‌ی آن گفته شده: «... ایشان در امور عالم متحیّر بوده‌اند، تا اینکه امام زمان (ع) را درخواب می‌بینند و آن حضرت این فالنامه را تعلیم فرمودند»؛ نیز آن رساله در یک مقدّمه و ۱۲ جدول و سه بخش (المرتبة) تنظیم گردیده است؛ با عنوان فالنامه، منسوب به خواجه در این کتابخانه نسخه‌ی دیگری به شماره‌ی «۶۲۷۱/۶» [۳] وجود دارد که با استفاده از حروف و اعداد نوشته شده است که با نسخه‌ی مورد بحث همخوانی نیز دارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۳ الف)، تعداد سطر: ۱۲،

---

۱. در این نسبت بیش‌تر باید تحقیق شود.

۲. گروه فهرستنگاران؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۳۲، صص ۵۰۰-۵۰۱.

۳. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۹، ص ۲۴۴.

نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. این اثر مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۴

۱۰۲. نان و حلوا[۱] = سوانح سفر حجاز

از: بهاءالدین محمّدبن حسین عاملی مشهور به «شیخ بهائی» و متخلّص به «بهائی» (درگذشته به سال ۱۰۳۰هـ در اصفهان)[۲]

موضوع: ادب و عرفان منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «من کلام شیخ بهاء حکایت مرد عابد و سگ گبر:

عابدی در کوه لبنان بُد مقیم
در بن غاری چو اصحاب رقیم
روی خود از غیر حق برتافته
کنج عزلت را زعزّت یافته

...(۵ب) حکایت آن زن بدعمل که دایماً رغبت بنماز داشتی من کلام شیخ‌بهاءالدین علیه‌الرحمة[۳]:

بود در شهر هری بیوه زنی
کهنه رندی حیله سازی پر فنی
نام او بی‌بی تمیز خالدار
در نمازش بود رغبت بی‌شمار
باوضوی صبح خفتن می‌گذارد
نامرادان را بسی دادی مراد».

انجام: «نیّت و آداب این محکم وضو
یکدم از روی کرم با من بگو
این‌وضو ازسنگ‌رو قایم‌تر است
این وضو نبود، سدِ اسکندر است»!

کتاب‌شناسی: مثنوی انتقادی ـ اخلاقی مشهوری است در سبک و سیاق مثنوی مولانا جلال الدین رومی در ۴۰۸ بیت با دیباجه‌ای به نثر در سوانح سفر حجاز نگارش یافته است؛ باید افزود که نسخه‌ی کنونی نان و حلوا تنها مشتمل بر دو حکایت، داستان مرد عابد و سگ گبر و دیگری حکایت طنزآمیز زنی به نام بی‌بی تمیز خالدار اهل هرات می‌باشد و باقی آن افتاده است. این اثر بارها در ایران، هند، ترکیه به نحو مستقلّ، از جمله در تهران سال‌های ۱۲۷۹، ۱۲۸۲ و ۱۳۰۳هـ در اصفهان سال ۱۳۰۳هـ و ۱۳۲۸ش، در بمبئی سال‌های ۱۲۶۲هـ و ۱۸۹۳م، در لاهور به سال ۱۸۸۹م، در نجف اشرف به سال ۱۳۴۳هـ و نیز همراه برخی آثار دیگر منسوب به شیخ بهایی در ضمن مجموعه‌ای ادبی به سال ۱۳۴۶هـ در مصر (صص ۲۲۴–۲۵۰)[۴] به چاپ رسیده و آخرین بار نیز با تصحیح و مقدمه‌ی مرحوم سعید نفیسی در ضمن کلیّات اشعار و آثار شیخ بهایی در تهران منتشر

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۹، ص ۳۱۹.

۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، صص ۳۰۱–۳۲۰.

۳. در *یادداشت‌های مینوی*: ج ۱، ص ۱۳۱ آمده که شیخ بهائی این داستان را از دفتر دوم مثنوی معنوی گرفته است.

۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۵، صص ۵۱۵۱–۵۱۵۲.

گردیده است. گفتنی است این اثر بعدها از سوی کسان بسیاری مورد تقلید قرار گرفته و مثنوی‌های متعددی به سبک و سیاق آن ساخته‌اند که از آن جمله‌اند: نان و خرما، نان و پنیر، شیر و شکر[۱] و جز آن‌ها. در این کتابخانه نسخه‌های خطّی متعدّدی از نان و حلوای شیخ بهائی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۸۹۷۱/۴»، «۸۸۱۱/۱»، «۸۸۰۶/۱»، «۹۰۸۷/۱۰»، «۸۸۵۲/۲۰»، «۹۴۶۷/۱۰۶»، «۹۴۲۵/۱۵»[۲] اشاره نمود. بیش از صد نسخه‌ی دستنویس آن را نیز آقای منزوی در فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۵، صص۳۲۶۲-۳۲۶۸) و آقای قره بلوط در معجم‌التاریخ (ج۴، ص۲۷۱۲) گزارش کرده است؛ براستی کمتر کتابخانه‌ای می‌توان یافت که فاقد نسخه‌ای دستنویس از این منظومه‌ی لطیف، ملیح، شیرین و عبرت انگیز باشد! ضمناً کتابخانه‌ی ملّی ایران نسخه‌ای دستنویس به شماره‌ی «۳۹۳۳/۹»[۳] در نقد این منظومه از شاعری متخلّص به «بهاری» (سده‌ی ۱۲هـ) معرّفی شده، که جالب توجّه است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۳ب ـ ۵ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در برگ‌های (۴ الف) و (۴ب) دارای دو مجلس نگاره (مینیاتور) سبک قاجار (محمّدشاهی) در ارتباط با حکایت مرد عابد و سگ گبر است. بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۵

۱۰۳. گزیده دیوان انوری

از: اوحدالدین علی بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری» و «انوری»[۴] (درگذشته به سال ۵۸۵ یا ۵۸۷ هـ)[۵]

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

---

۱. در برخی سرچشمه‌ها، مثنوی شیر و شکر نیز از خود شیخ بهایی دانسته شده است (بنگرید به: گلچین‌معانی، احمد؛ *فهرست کتابخانه آستان قدس*: ج ۱/۷، ص ۲۶۵، دانش پژوه؛ *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج۱۷، ص ۱۶۰؛ طباطبائی «منصور»، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۷۱۴، قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۴، ص۲۷۱۲) و همچنین مرحوم مینوی نیز در یادداشت‌های خود (ج ۱، صص ۱۳۱-۱۳۲) درباره‌ی وزن آن منظومه، سخن گفته است. این منظومه به محمّد بن حسن قزوینی (درگذشته سال ۱۰۹۶هـ) نیز نسبت داده شده است (بنگرید به: حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی؛ *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۱۷).

۲. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۷۱۶ و ۸۵۱-۸۵۲.

۳. منزوی، علی‌نقی؛ عظیمی، حبیب‌الله؛ *فهرست کتابخانه ملّی*: ج۱۷، صص۱۹۵-۱۹۶.

4. Yarshater, E.: *Encyclopaedia Iranica*. Vol.II, pp. 141-143.

۵. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۶۹۹.

آغاز: افتاده «...

بادام دو مغز است که از خنجر الما
سنا داده لبش بوسه سراپای کسان را.

(۷ب) نوش لب لعل تو قیمتِ شکر شکست
چین سر زلف تو رونق عنبر شکست

(۹ب) ای مسلمانان فغان از دور چرخ چنبری
و از نفاق تیر و قصد ماه و کید مشتری

(۱۲ الف) جرم خورشیدچه‌آید بشبستان‌حمل
اشهب روز کند ادهم شب را رحل».

انجام:«آنکه خارج بود از مکرمتش روی دریا
همچو از معجزه‌های نبوی زرق و حیل».

کتاب‌شناسی: دیوان انوری حاوی قصائد، غزلیّات، رباعیّات، هزلیّات، مطایبات و هجویّات اوست. نسخه‌ی حاضر گزیده‌ای از دیوان انوری است که در آن چهار قصیده از قصاید مشهور وی با مطلع‌های یاد شده است. در زمینه‌ی هجوسرایی و هزل‌گویی انوری، سخن‌ها فراوان گفته و نوشته شده است؛ امّا ذکر چند نکته در این باره (مناسب با ما نحن فیه) خالی از فایده نخواهد بود! مرحوم ابن‌یوسف حدائقی گوید: «قلمرو هجویّات انوری به حدّی بود که از دیگران نیز گذشته و شامل خود و حتّی مادرش نیز گردیده است»[۱]. دکتر شفیعی کدکنی درباره‌ی هجو و طنزِ انوری می‌نویسد: «حجم قابل ملاحظه‌ای از شعر انوری قطعه‌ها و رباعی‌های اوست، چیزی در حدود یک سوم دیوان و بخش عظیمی از این حجم را هجوها و هزل‌ها و طنزهای انوری تشکیل می‌دهد ...؛ تردیدی نیست که یکی از مهمترین علل شیوع دیوان انوری در میان اهل ادب، همین هجوها و هزل‌ها و طنزهای اوست که در کمال استادی سروده شده است و هنوز هم ارزش‌های تاریخی و اجتماعی و حتّی در مواردی هنری خویش را حفظ کرده است»[۲]. دکتر حلبی نیز درباره‌ی انوری و جایگاه هجو و هزلش و علّت هجوگویی او گفته است: «...انوری از معلومات بیکران خود سودی ندیده و اشخاصِ نالایق را به واسطه هزّالی و یاوه‌سرایی و تملّق در بهترین وضع و خوش‌ترین زندگانی ملاحظه کرده، ناچار از معاصران و معلومات خود متنفّر گردیده و بدبین شده است و از این طرف برای تنظیمِ معیشت خود با کمالِ کراهت به شاعری پرداخته و راه زشت هجا و تقاضا را پیش گرفته است ...؛ شکّ نیست که انوری از تندگوترین و زشت‌ترین گویندگان زبان پارسی است و به نظرِ این نویسنده، تنها سوزنی را می‌توان زشت زبان‌تر و گاهی یاوه‌گوتر از او دانست؛ امّا کارِ انوری و بویژه عبید زاکانی با سوزنی فرق دارد ...؛ انوری در دیوان خود از یاوه گفتن درباره آسمان و ستارگان و "آسمان‌داران"، یعنی فقیهان و متکلّمان و قاضیان و صوفیان و "زمین‌داران"،

۱. ابن یوسف شیرازی (حدائقی)؛ *فهرست کتابخانه سپهسالار*: ج ۲ ص ۵۶۵.

۲. شفیعی کدکنی، محمّدرضا؛ *مفلس کیمیا فروش*: صص ۵۳-۵۴.

یعنی امیران و حاکمان و طبقاتِ مختلفِ پزشکان، ... غزنویان و بخیلان و ممدوحان و شرابداران خُشک‌ناخن و مردم آزاران و پیرمردان و جوانان و ندیمان و کلاشان و دورویان و پُررویان و قصّابان و شاعران و طبقاتِ گوناگونِ دیگر نهراسیده و به تعبیر خود با دشنه هجا، همه را زخم زده است؛ این کار البتّه برای کسانی که پُشت بدیوار امن داده بودند و "زرشان در کمر" بوده و "دلبرشان در بر" و دنباله‌روی اخلاقِ ویژه طبقه خود بودند، برتافتنی نبود، آن‌ها با پنبه سر می‌بریدند؛ زیر عنوان اخلاق و دین و حمایت برخی از فقیهان و اصولیان دین فروش، هر اعتراضی را فرو می‌کوفتند و شورندگان را "بددین" و "رافضی" می‌نامیدند؛ امّا خود در نهان، کارهایی می‌کردند که حتّی نقلِ آن‌ها شرم دارد. انوری یا هر شخصِ با انصافِ دیگر از دیدنِ این صحنه‌ها شَرَر در جانش می‌افتاد و آتش می‌گرفت و چون شاعر بود و افزاری جُز سخن نداشت و آن هم سخنی که مناسبِ بیان این صحنه‌های دلخراش باشد، تیغ زبان می‌گشود و گفتنی‌ها را می‌گفت: صدای او و همانندانِ او صدای مردمی محکوم بود که در زیرِ فشارِ فساد و تبه‌کاری مهتران و زورگویی پادشاهان و ... دچار خفقان شده بودند»[۱].

باید افزود که از دیوان انوری در این کتابخانه نسخ متعدّدی موجود است که نسخ جدید آن عبارتند از نسخه‌های شماره‌ی «۸۸ط»، «۱۵۱۱۶»، «۸۵ط»، «۱۴۷۵۳»، «۸۶۶۴» و «۹۱۰۵»[۲]. نیز نسخه‌های دستنویس دیوان انوری در داخل وخارج از کشور فراوان است که گزارشی از آن‌ها در فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۳، صص۲۲۳۵ -۲۲۴۲) و معجم التاریخ (ج۳، صص ۲۰۰۷ و ۲۱۱۸ -۲۱۱۹) ارائه گردیده است. از دیوانِ انوری چاپ‌های متعدّدی در دسترس است که برخی عبارتند از: بمبئی ـ هند ۱۳۱۴ه، لکهنو ـ هند ۱۸۸۰ و ۱۸۹۷م، تهران ۱۳۶۶ه. منتخبی از دیوان انوری نیز به اهتمام و کوششِ والنتین ژوکوفسکی در سال ۱۸۸۳م در پترزبورگ ـ روسیه منتشر شده است؛ این اثر همچنین با تصحیحِ مرحوم سعید نفیسی در سال ۱۳۳۷ش و سرانجام با تصحیحِ مدرّس رضوی در ۲ جلد سال‌های ۱۳۳۷ - ۱۳۴۰ش در تهران به چاپ رسیده است[۳]. دیوان انوری همچنین از سوی کسانی همچون شادی آبادی و میرزا ابوالحسن حسینی فراهانی شرح گردیده است که دستنویس‌هایی نیز در این کتابخانه و سایر کتابخانه‌های ایران موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳ه

---

۱. حلبی، علی اصغر؛ تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلام: صص ۴۶۲ -۴۹۶.

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۳۵۴.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، ص ۲۲۶۹.

محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۷ (۶ الف ـ ۱۲ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. در برگ (۱۱ب) نسخه افتادگی دارد که به نظر می‌رسد افتادگی یک برگ باشد. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۶

۱۰۴. قصیده‌ای در مدح امیرالمؤمنین علی ـ علیه‌السلام ـ

از: ناشناخته

موضوع: مدایح منظوم

زبان: فارسی

آغاز:

«که دارد چون تو یاری نازنین و مهوش و دلبر
گل اندام دل آرام و می آشام و پری پیکر
لب و دیدار و قر و زلف و لفظ خوب گفتارت
شراب و شاهر و شمع و شب و شیرینی و شکّر».

انجام:

«الا تا بگذرد سال و مه و روز و شب هفته
بکام و خواهش و طبع و مراد وآرزو یکسر
ترا هر سال و ماه و روز و شام و هفته با
بقاء دولت و اقبال و ملک آرائی و کشور».

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای رائیّه در مدح مولی الموحّدین حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام است که در ۲۹ بیت سروده شده است. در سرچشمه‌ها به نام سراینده‌ی این قصیده آگاهی نیافتیم. شاعر در بخشی از قصیده خود آورده است:

همیشه یاورت بادا همیشه رهبرت بادا
شه اژدر در صفدر امیرالمؤمنین حیدر
شهی‌کزآدم و نوح و خلیل وعیسی وموسی
ز قدرورفعت و جاه وزعزّ و شأن بود برتر.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۱۲ب ـ ۱۴ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۷

۱۰۵. قصیده‌ای بی‌نقطه در مدح امیرالمؤمنین علی ـ علیه‌السلام ـ

از: ناشناخته

موضوع: مدایح منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «گر دهدم داور دادار دم
در رسد عطر عطا و کرم
گر مدام احمد مرسل دهد
او دهدم مدح امام امم».

انجام: «مادح ار اصل و حـــور طهـــور
حاسد او همـــــدم درد و الـــم
دهـــم او را در عـــدد ســـال او
کرده که ده صد دو ده و سه سه کم».

کتاب‌شناسی: قصیده‌ی میمیّه‌ی بی‌نقطه‌ای در مدح مولی الموحّدین حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام است که در ۲۴ بیت، بر اساس ماده تاریخ:

«وهـــم، ادا در عـــــدد سال او،
کرده، که ده صد دو ده و سه سه کم»

در سال ۱۰۱۱هـ از سوی شاعر گمنام عصر حکومتِ شاه عباس صفوی (۹۸۵-۱۰۳۸هـ)، سروده شده است؛ در فهرست‌ها و سرچشمه‌ها به نام سراینده‌ی این ابیات دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۴ الف ـ ۱۵ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۸

۱۰۶. مخمّ

ساز: خواجه شمس‌الدین محمّد بن کمال‌الدین همدانی [1] شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (درگذشته به سال ۷۹۲هـ در شیراز) [2]

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «در عشق تو ای صنم چنانم
کز هستی خویش در گمانم
هر چند که زار و ناتوانم
گر دست دهد هزار جانم
در پـــای مبارکت فشانم».

انجام: «ای وصل تو اصل شادمانی
دایم بمراد دل بمـــــــانی
بر حافظ خود بگو زمانی
هـــر حکم که بر سرم برانی
سهلست ز خویشتن مـــرانم».

کتاب‌شناسی: مخمّسی عاشقانه در ۱۳ بند از حافظ شیرازی است؛ این ابیات و مشابه آن در نسخ کهن دیوان حافظ نیست، به این دلیل در برخی کتاب‌شناسی‌های حافظ، در انتساب این ابیات به حافظ شیرازی تردید نموده‌اند؛ در مصادر و منابع ادبیّات فارسی در این زمینه‌ها بحث شده است و از تکرار آن، خودداری می‌کنیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۵ الف ـ ۱۶ب)، تعداد

---

۱. کازرونی، ابوالقاسم؛ *سلّم السماوات*: ص۲۴۵.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۲، ص۱۷۳؛ تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۸هـ): ص۱۸۲.

سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۹

۱۰۷. ترجیع بند

از: خواجه شمس‌الدین محمّد بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (درگذشته به سال ۷۹۲هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «ای داده بباد دوستداری
این بود وفا و عهد باری
آخر دل ریش دردمندم
تا چند بدام غم سپاری
آن به که ز صبر رخ نتابم
باشد که مراد دل بیابم».

انجام: «حافظ چه شود اگر بیابی
نوری ز حضور عالم دل
چون ملک وصال او نگردد
آسان آسان مسلّم دل
آن به که ز صبر رخ نتابم
باشد که مراد دل بیابم».

کتاب‌شناسی: ترجیع‌بندی است عاشقانه در ۷ بند که از حافظ شیرازی دانسته شده است؛ این ترجیع‌بند در نسخ کهن دیوان حافظ نیست، برخی در انتساب آن به حافظ تردید نموده‌اند. باید افزود که ترجیع بند در اصطلاح ادب فارسی، شعری است شامل چند بند هم وزن، امّا با قافیه‌های گوناگون، که در پایان هر بند، بیتی ثابت و واحد ـ که به آن برگردان می‌گویند ـ با قافیه‌ای مستقلّ می‌آید و این بیت یگانه پس از هر بند آورده می‌شود. ترجیع‌بند در سنجش با قالب مشابه خود ترکیب‌بند از بافت محکم‌تری برخوردار است، زیرا وجود بیت برگردان همچون رشته‌ای از دانه‌های تسبیح را در امتداد یکدیگر پیوند داده و مرتب کرده است. قالب ترجیع‌بند را منشعب از قصیده دانسته‌اند[۱]. از مشهورترین ترجیع بندهای فارسی، ترجیع بند هاتف است که در همین نوشتار نسخه‌ای از آن را به شماره‌ی «۴۳۲/۱۳» معرّفی می‌کنیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۶ب ـ ۱۹ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

---

۱. انوشه، حسن (به سرپرستی): دانشنامه ادب فارسی (ج ۲): فرهنگنامه ادبی فارسی، گزیده اصطلاحات، مضامین و موضوعات ادب فارسی: ج ۲، ص ۳۵۱.

۴۳۲/۱۰

۱۰۸. حکایت شیخ صنعان و دختر ترسا = قصّه شیخ صنعان[۱]

از: فریدالدین ابوطالب (ابوحامد) محمّد بن ابراهیم نیشابوری متخلّص به «عطار» (شهادت به سال ۶۲۷هـ در نیشابور)[۲]

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز:

«شیخ صنعان پیر عهد خویش بود
در کمالش هرچه گویم بیش بود
شیخ بوده اندر حرم پنجاه سال
با مریدی چهارصد صاحب کمال».

انجام:

«این بگوش و جان و دل با یار شنید
پی بنقش آب و گل باید کشید
جنگ دل با نفس هر دم سخت شد
نوحه در ده که ماتم سخت شد».

کتاب‌شناسی: داستان عرفانی شیخ صنعان و دختر ترسا است که به جهت مقبولیّت و لطافت و ظرافت داستان، از منطق الطیر عطّار استخراج گردیده و در نسخه‌هایی مستقلّ کتابت و تکثیر گردیده است. از این اثر منظوم چند نسخه‌ی دستنویس به شماره‌های «ذیل ۲۳۳۵»[۳]، «۱۳۱۵۸/۱۵»، «۱۴۱۸۲/۴۳» و «۱۴۲۵۳/۴»[۴] موجود است. این اثر منفرداً در سال ۱۳۴۶هـ به صورت سنگی در بمبئی منتشر شده است؛ لیکن در ضمن منطق الطیر عطّار ده‌ها بار در تهران، لکهنو، پاریس، اصفهان، بمبئی، تبریز، کانپور بین سال‌های ۱۲۶۸هـ تا ۱۳۵۱ش به صورت سنگی و حروفی به چاپ رسیده است[۵]. باید افزود که داستان شیخ صنعان و دختر ترسا، دارای یک ترجمه‌ی منظوم به کردی است که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی مجلس به شماره‌ی «۱۴۹۷۶/۱»[۶] و نیز دارای یک ترجمه‌ی منظوم آزادی به ترکی چغتایی است که از سوی نظام‌الدین امیر علیشیر بن غیاث‌الدین محمّد هروی متخلّص به «نوایی» و «فانی» (د. ۹۰۶هـ) به نظم درآمده است و نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی کاخ و موزه گلستان (سلطنتی) در تهران به شماره‌ی «۱۷۷۰»[۷] نگهداری می‌گردد. گفتنی است منظومه‌ی اخیری از سوی فرهنگستان علوم ازبکستان به سال ۱۹۶۵م در تاشکند به صورت تحقیقی منتشر شده است؛ این داستان در میان منطق الطیر، به زبان‌های ترکی عثمانی (از اسماعیل فدایی

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۷، ص ۹۵.
۲. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۷هـ): صص ۱۴۷–۱۴۹؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۱۲؛ امین، محسن؛ *أعیان الشیعة*: ج ۴۳، ص ۲۱۶؛ مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۴، صص ۱۴۵–۱۵۰.
۳. راستکار، فخری؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۸، ص ۴۴.
۴. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۶، ص ۲۳۹؛ ج ۳۸، صص ۲۳۸ و ۳۶۵.
۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۳، ص ۳۳۳۹؛ ج ۴، صص ۵۰۲۳–۵۰۲۴.
۶. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۲۸.
۷. آتابای، بدری؛ *فهرست دیوان‌های خطی کتابخانه سلطنتی*: ج ۱، صص ۹۰–۹۲.

گلشهری، چاپ استانبول ۱۲۷۴ه)، ترکی استانبولی (از عبدالباقی گولپینارلی، چاپ استانبول ۱۹۴۴م)، فرانسوی، انگلیسی، آلمانی و ... نیز برگردانده شده است[۱]. ناگفته نماند که از داستان شیخ صنعان یک نمایشنامه و یک اقتباس (گویا به نثر) نیز به فارسی به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۹ب ـ ۳۰ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۱

۱۰۹. دیوان زرگر[۳]

از: میرزا محمّدحسین (= حسن) اصفهانی متخلّص به «زرگر» (درگذشته در ۱۲۷۰هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز[۴]:

«ای صبا بوئی ز چین زلف یار آورده
آری آری یک جهان مشک تتار آورده
چشم‌نرگس زلف سنبل،گونه‌گل، لب‌برگ گل
یک جهانی را گلستان در بهار آورده».

انجام:

«گر بویرانه ما پا نهی میگویم
گنج پیدا شده بی‌رنج بویرانه ما
نیست در قلعه پیمانه‌کشان ما را راه
زرگر از باده تهی‌گشت چه پیمانه ما».

کتاب‌شناسی: دیوان غزلیّات غیر مرتّب زرگر است و در این نسخه بخشی از غزلیّات وی آمده است. از دیوان زرگر چند نسخه به شماره‌های «۴۳۵/۲»[۵]، «۱۴۲/۱ فیروز»[۶]، «۱۳۶۱۰/۱»[۷]، «۴۱۶۵»[۸] در این کتابخانه موجود است. چند نسخه‌ی دیگر از دیوان زرگر در کتابخانه‌های ایران موجود است که استاد منزوی گزارش نموده است[۹]. باید افزود که دیوان زرگر در سال ۱۳۴۲هـ در اصفهان و سال‌های ۱۳۱۹ش،

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۴۶۵؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۴، صص ۵۰۲۳-۵۰۲۴.

۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۳، ص ۳۳۳۹؛ تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۴، ص ۲۶۶.

۳. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۹، ص ۴۰۲.

۴. سرآغاز اصل دیوان زرگر (بر اساس نسخه‌ی ۴۱۶۵) چنین است:
خواهم ار بوسه زنم لعل لب جانان را
تا لبش را به لب آرم، به لب آرم جان را.

۵. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲، ص ۲۵۴.

۶. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۱، ص ۲۵۱.

۷. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۱۳۱.

۸. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۱، صص ۱۶۸-۱۶۹.

۹. همو؛ فهرست نسخه‌های خطّی فارسی: ج ۳، ص ۲۳۴۱.

۱۳۲۵ش و ۱۳۵۳هـ در تهران به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۸ (۳۰ الف ـ ۵۷ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۲

۱۱۰. دیوان قاآنی

از: میرزا حبیب الله بن میرزا محمّدعلی شیرازی متخلّص به «قاآنی» (درگذشته به سال ۱۲۷۰هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز:«

ای تُرکِ سیه‌چشم، سراپا همه جانی
تنها نه همین جان منی، جان جهانی
با ما به از این باش از آنرو که درآفاق
آن چیز که هست از همه بهتر تو همانی».

انجام:

«آمد مه جمادی حالی مشابه است
گر روی چون مه و دل چون خاره بینمت
مردم بر آب و آینه بیننده ماه و من
بر جای آب و آینه رخساره بینمت».

کتاب‌شناسی: دیوان قصائد و غزلیّات نامرتّب قاآنی است که در این نسخه بخشی از آن‌ها آمده است. باید افزود که قاآنی مبدع سبکی بین عراقی و خراسانی و او نخستین شاعر فارسی سرای است که به زبان فرانسوی آشنایی کامل داشته است. از دیوان قاآنی در این کتابخانه چند نسخه‌ی دیگر موجود است که می‌توان به نسخه‌های شماره‌ی «۴۷۰۴/۲»، «۲۶۱۱» و «۴۲۴»[۲] اشاره نمود. باید افزود که دیوان قاآنی ده‌ها بار در سال‌های ۱۲۷۰، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۷، ۱۲۹۳، ۱۲۹۸، ۱۳۰۲، ۱۳۰۶، ۱۳۲۲هـ و ۱۳۲۸ش در تهران، تبریز، شیراز و بمبئی به صورت سنگی و سرانجام با تصحیح محمّدجعفر محجوب در تهران به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۴ (۵۸ الف ـ ۸۳ب) و (۱۲۶ الف ـ ۱۳۳ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، ص ۲۳۰۸.

۲. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۳، ص ۲۴۷۶.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، صص ۲۳۵۵ -۲۳۵۶.

وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۳

۱۱۱. ترجیع بند[1] = یکتا نامه

از: سیّد احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء» (درگذشته به سال ۱۱۹۸هـ)[2]

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «ای فدای تو هم دل و هم جان
وی نثار رهت هم این و هم آن
دل فدای تو چون توئی دلبر
جان فدای تو چون توئی جانان».

انجام: «پی برای گر برازشان دانی
که همین است سرّ آن اسرار
که یکی هست و هیچ نیست جز او
وحده لا إله إلا هو».

کتاب‌شناسی: ترجیع بند[3] ادبی ـ عرفانی بسیار مشهوری از شاعر بلندآوازه‌ی آذربایجانی ـ اصفهانی، یعنی هاتف است که آن را در پنج قطعه در توحید حضرتِ باری تعالی عزّوجلّ در نهایت لطافت و زیبایی سروده شده است. از ترجیع بند هاتف، در این کتابخانه به چند نسخه‌ی جدید به شماره‌های «۸۸۴۱/۴۲»، «۸۷۸۷/۱»، «۹۴۶۷/۱۰۵»، «۸۷۸۳/۵»[4] می‌توان اشاره نمود. استاد منزوی نیز در فهرستواره کتابهای فارسی (ج۱/۱۰، صص۶۲۰-۶۲۱) گزارشی از آن اثر و نسخه‌های دستنویس آن در سایر کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور ارائه نموده است. مرحوم خانباب مشار نیز ضمن معرّفی ضمنی دو ترجمه‌ی فرانسوی (چاپ ۱۸۹۷م) و انگلیسی (چاپ ۱۳۳۹ش) از آن توسّط مستشرق فرانسوی نیکلا (قونسول فرانسه در ازمیر به سال ۱۸۹۷م) و ادوارد براون، می‌افزاید: «سلمان عسکراوف از ادبای باکو نیز بسال ۱۳۳۱ق رساله کوچکی بزبان ترکی در ۳۳ صفحه در شرح‌حال هاتف و ترجیع‌بند او نوشته و آنرا در تفلیس چاپ کرده است با شرحی از الفاظ مشکله آن بزبان ترکی». ناگفته نماند که این اثر نخستین بار در سال ۱۳۱۸هـ در شیراز، سپس در سال ۱۳۱۶ش در قم و پس از آن در سال ۱۳۳۹ش با ترجمه‌ی انگلیسی ادوارد براون در تهران منتشر شده است[5].

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۴، ص۱۶۸.
۲. همو: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۲هـ): ص۵۳؛ خیام‌پور، عبدالرسول؛ *فرهنگ سخنوران*: ج۲، ص۹۹۰.
۳. در ذیل نسخه‌ی شماره‌ی «۴۳۲/۹» همین نوشتار، تعریفی از اصطلاح ادبی «ترجیع‌بند» ارائه گردید.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص۱۷۱ و ۱۷۳.
۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج۱، ص۱۳۲۳.

۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵ (۸۳ب ـ ۸۷ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۴

۱۱۲. قصیده هزلی

از: مصاحب نائینی متخلّص به مصاحب (سده‌ی ۱۱هـ)

موضوع: ادب منظوم ـ هزلیّات

زبان: فارسی

آغاز:

«بکوچه گذرم بود چون نسیم سحر
فتاد در ره من عکس ماهی از منظر
ز اضطراب سراسیمه هرطرف دویدم
چو آفتاب نمودار شده یکی دختر».

انجام:

«خموش باش مصاحب که در دیار هوس
از این مطایبه شد کام مرد و زن چه شکر
حکیم سوزنی از گفته منفعل گردد
اگر کند بسمرقندِ این قصیده گذر»!

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای رائیّه با مضامینی هزلی و اروتیک در حدود ۴۰ بیت است که مصاحب آن را در مقفّای قصیده‌ی رائیّه‌ی هزلی مشهورِ سوزنی سروده شده است. باید افزود که در این کتابخانه ضمن نسخه‌های شماره‌ی «ذیل ۲۳۳۵»[۱]، «۱۴۳۰۹/۱۲»[۲] مطایباتی از مصاحب آمده که بایستی با قصیده‌ی رائیّه‌ی مورد بحث، متّحد بوده باشد. مرحوم هدایت در مجمع الفصحاء (ج۴، صص۷۰-۷۱) گزارشی از احوالِ مصاحب نائینی، اشعار، مطایبات و هزلیّات وی ارائه داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۸۷ الف ـ ۸۹ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۵

۱۱۳. قصیده هزلی

از: شمس‌الدین محمّد بن مسعود سمرقندی مشهور به «تاج الشعراء» و متخلّص به «سوزنی» (درگذشته سال ۵۶۲ یا ۵۶۹هـ)[۳]

موضوع: ادب منظوم ـ هزلیّات

---

۱. راستکار، فخری؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۸، ص۴۴.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۸، ص۴۳۸.
۳. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۳، صص۹۴-۹۵.

زبان: فارسی
آغاز:
«دی در ره زرعون بیکی راه گذر بر
افتاد دو چشمم بیکی شوخ پسر بر
کج‌کج چه بعمدا سوی من یک دو نظر کرد
جان و دل من رفت بدان یک دو نظر بر»
انجام:
«گفتا که مرا عیب نگیری بچنین حال
گفتم که کسی عیب نگیرد بهُنر بر»!

کتاب‌شناسی: قصیده ای رائیّه با مضامینی هزلی و اروتیک است که در ۱۹ بیت سروده شده است. همان‌گونه که گذشت قصیده‌ی رائیّه‌ی هزلی «مصاحب»، در مقفّای این قصیده بوده است. باید افزود که در این کتابخانه نسخه‌های متعدّدی از دیوان سمرقندی به شماره‌های «۹۴۰/۱»[۱]، «۱۰ رهی»، «۲۴۳۵»[۲]، «۱۳۶۰۲/۲»[۳]، «۲۱۹۹»[۴]، «۹۹۹»، «۹۹۸»[۵]، «۴۰۹۹/۲»[۶]، «۲۶ط»[۷]، «۱۴۰۱۷/۸» (منتخب)، «۱۳۵۶۱/۳» (شعر)[۸] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۸۸ الف ـ ۸۸ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۶

۱۱۴. مقطّعات هزلی

از: جمعی از شعرا همچون سعدی و انوری
موضوع: ادب منظوم ـ هزلیّات
زبان: فارسی
آغاز:« شبی بوقت خوشی‌گفت با زنی مردی
که ای ز آتش تو دیگ شهوتم روشن».
انجام:« که برای صواب باید خورم
آنچه آید ز رافضی در دست».

کتاب‌شناسی: ۷ قطعه از هزلیّات برخی شعرا، همچون مصلح‌الدین عبدالله سعدی شیرازی (د.۶۹۲هـ) و اوحدالدین علی بن محمّد انوری ابیوردی خراسانی (د. ۵۸۵هـ) است که با این مطلع‌ها آمده است:

۱. شبی بوقت خوشی گفت با زنی، مردی
که ای ز آتش تو دیگ شهوتم روشن،
۲. روزی از بهر تماشای سوی دشت
چند زن بیرون شدند از مهتران،

---

۱. ابن یوسف شیرازی؛ حائری، عبدالحسین (اضافات)؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳، ص ۱۸۱.
۲. راستکار، فخری؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۸، ص ۱۳۷ و ج ۱۸، ص ۱۴.
۳. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۱۱۷.
۴. نفیسی، سعید؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۶، ص ۱۶۱.
۵. ابن یوسف شیرازی؛ حائری، عبدالحسین (اضافات)؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳، صص ۲۴۳ -۳۴۴.
۶. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۱، ص ۹۶.
۷. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۳۶۹.
۸. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۵۴؛ ج ۳۸، ص ۳۶.

۳. دوش در بزم چند دختـــــــــرکـی
از .....، ذکـــر در میان آمـد،
۴. دوستان و معاشـــــــــران مـــــرا
همـــه را کـــــــــار دلپذیر افتاد،
۵. بدیـــــدم یکی ترکمـــــان بچه
ببغـــــداد روزی بمـــــن گفت قم،
۶. دوش گفتم بـا زن خواجـــــه فلان
کـــی ..... حاجتی خلـــــقی رو،
۷. امرد طـــرف دوچـــــــارم شـــد
در شـبی کـــز شـراب بودم مست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۱ب ـ ۹۳ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۷

۱۱۵. رباعیّات خیّام

از: حکیم ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام نیشابوری (درگذشته به سال ۵۱۷هـ)[۱]

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز:

«ای دلبـــر عیسی نفس ترســـائی
خواهم که بنزد من توئی بی‌ترس آئی
که خشک کنی ز آستین چشـــم ترم
که بر لب خشک من لب ترســـائی؛
از مـی نمکـــی داشت لب با نمکش
رفتم کـه ز بوسه خشک سازم نمکش
گـردید لب او بشکـــر خنده و گفت
یک بوسه ترا حلال، اما نمکـــش»!

انجام:

« گـــویند که ماه رمضـــان گشت پدید
من بعد بگـــرد باده نتوان گردیـــد
در آخر شعبان بخورم چنـــدان مَـی
کـــاندررمضان مست بخسبم تا عید»!

کتاب‌شناسی: رباعیّات خیّام منظومه‌ی بسیاری مشهور است که به جهت شخصیّت فرهیخته و برجسته‌ی خیّام و نیز مفاهیم بسیار بلند اشعار و رباعیّات نغز او، مورد عنایت و توجّه بسیاری از دانشمندان و شخصیّت‌های دینی و فرهنگی جهان قرار گرفته است و تاکنون بیش از ۷۰ ترجمه از رباعیات خیّام به نظم و نثر به زبان‌های زنده‌ی جهان منتشر شده است. برای نمونه ترجمه‌ی منظوم فرانسوی از ابوالقاسم اعتصام‌زاده (تهران ۱۳۱۰ش)، ترجمه‌ی منظوم آلمانی از فیتز جرالد (تهران ۱۳۲۴ش) و فردریک روزن (برلین ۱۳۰۴ش)، ترجمه‌ی منظوم عربی از احمد صافی نجفی (تهران

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۳۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۶۹.

۱۳۲۴ش)، ترجمه‌ی منظوم ترکی عثمانی از حسین دانش و رضا توفیق (استانبول ۱۳۲۳هـ)، ترجمه‌ی منظوم انگلیسی از فیتس جرالد (لندن، بی‌تاریخ)، ترجمه‌ی روسی زیر نظر برتلس (روسیه، بی‌تاریخ)، ترجمه‌ی اردو (لکهنو ۱۹۳۹م) و ده‌ها ترجمه‌ی دیگر که در سرچشمه‌ها (منابع) به آن‌ها به تفصیل اشارت رفته است. در برخی مصادر تا ۸۰۰ دوبیتی بدو نسبت داده شده است؛ لیکن نسبتِ تعداد صحیح رباعیّات به او در میان دانشمندان زبان و ادبیّات فارسی، محلّ بحث و بررسی است. در نسخه‌ی حاضر تعداد ۱۶ بند از رباعیّات خیام آمده است. باید افزود که از رباعیّات خیّام در این کتابخانه چند نسخه موجود است که می‌توان به شماره‌های «۲۷۹۲/۲»[۱]، «۴۹۲۱»، «۵۳۳۴/۳»، «۴۹۴۸/۲» و «۴۹۴۸/۱۵»[۲]، «۱۴۱۴۵/۲۲»، «۱۳۷۹۴/۲۱»[۳]، «۱۱۹۰/۴»[۴]، «۲۵۲۱»، «۲۰/۶ رهی»[۵]، «۵۹۲۸/۲»[۶] و جز اینها اشاره نمود و ده‌ها نسخه‌ی دیگر در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور از سوی کسانی همچون استاد منزوی[۷]، علیرضا قره بلوط[۸] معرّفی شده است و کهن‌ترین نسخه‌ی شناخته شده از رباعیّات خیّام با تاریخ کتابت ۶۰۴هـ در دانشگاه کمبریج ـ انگلستان به شماره‌ی «Or.1724.3»[۹] نگهداری می‌گردد. این اثر منظوم دارای ده‌ها بار به صورتِ انفرادی (فارسی) یا همراه ترجمه به یکی از زبان‌های اروپایی یا شرقی، از سال ۱۲۷۴هـ به بعد در تهران، لکهنو، لاهور، کلکته، میرتهه، پاریس، بمبئی، استانبول، لندن، برلین، آکسفورد، پترزبورگ و ... بارها به صورت سنگی و حروفی منتشر گردیده است و مرحوم خانبابا مشار گزارشی از برخی چاپ‌های آن ارائه نموده است[۱۰].

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۳ الف ـ ۹۵ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است. برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

---

۱. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱/ ۱۰، ص ۴۷.
۲. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۴، صص ۱۴۶، ۲۰۳ و ۲۰۸؛ ج ۱۶، ص ۲۴۷.
۳. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۳۳۸؛ ج ۳۸، ص ۱۷۸.
۴. ابن‌یوسف شیرازی؛ حائری، عبدالحسین (اضافات)؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳، ص ۴۸۳.
۵. راستکار، فخری؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۸، ص ۲۱۲؛ ج ۱۸، ص ۲۵.
۶. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۷، ص ۳۱۸.
۷. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۴، صص ۲۸۲۹ -۲۸۳۲.
۸. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۳۰۷.
۹. دانش‌پژوه، محمّدتقی؛ *فهرست میکروفیلم‌ها*: ج ۱، ص ۵۴۱.
۱۰. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، صص ۲۵۱۶ -۲۵۲۴.

۴۳۲/۱۸

۱۱۶. **بیمار و طبیب = مناظره بیمار و طبیب = قصیده بیمار و طبیب = مثنوی بیمار و طبیب = منظومه بیمار و طبیب**

از: قاضی میر سیّد شریف تبریزی متخلّص به «شریف» (درگذشته: ۹۵۶هـ در اردبیل)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز:«

سوی ویرانه‌ام آمد سحری جلوه‌کنان
بهر پرسیدن بیمار خود آن سرو روان».

انجام:«

ای تو سر دفتر حلقه جویا جهان
سو چون فاخته در حلقه زلفت حیران
....» افتاده.

کتاب‌شناسی: مثنوی عاشقانه بیمار و طبیب در حدود ۹۰ بیت با تخلّص «شریف»[۱] است؛ و نام سراینده در فهرست‌ها به صورت‌های «قاضی شریف، سلیم شریف، ملا محمّدشریف، قاضی شریف تبریزی، ملا محمّد شریف آملی، جامی، وحشی بافقی، شریف آملی، شریف اصفهانی و ...» آمده است. استاد منزوی در فهرستواره‌ی کتابهای فارسی (ج۱۰، ص۴۱۴) دربارهٔ سراینده گوید: «وی بایستی همان شریف ثانی، سیّدعلی پس دختر میرسیّد شریف جرجانی باشد که قاضی بوده و در جنگ چالدران کشته شده است؛ وی پدر شریفی شیرازی[۲] بوده که به هند رفته و در ۹۴۴هـ درگذشته است»؛ وی همچنین در ادامه (همان: ج۱۰، صص۴۱۴-۴۱۶) گزارشی از نسخه‌های دستنویس این مثنوی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور ارائه نموده است[۳]. ناگفته نماند که از این مثنوی در این کتابخانه چند نسخه‌ی دستنویس، از جمله به شماره‌های «۲۳۲۹/۶۷»، «۲۶۷۵/۱۸»، «۲۶۶۶/۸»[۴]، «۱۰۰۵۷/۶»[۵]، «۱۳۴۶۳/۶۳»، «۱۴۱۸۱/۴۷»، «۱۴۱۸۳/۱۹»[۶]، «۹۴۶۷/۱۰۹»[۷] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۴ (۹۵ الف ـ ۹۸ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بخش‌های از نسخه ترمیم گردیده و برخی کلمات نیز در اثر رطوبت محو و ناخوانا شده است! برگ‌ها مجدول به طلا، زنگار، قرمز،

---

۱. خیام‌پور، عبدالرسول؛ *فرهنگ سخنوران*: ج۲، صص۵۰۱-۵۰۴.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۹، ص۵۲۵.

۳. نیز بنگرید به: *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج۴، صص۲۶۷۵-۲۶۷۶.

۴. راستکار، فخری؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۸، صص۳۳، ۴۲۶ و ۴۴۰.

۵. نظری، محمود؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۲، ص۷۷.

۶. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۶، ص۴۱۵؛ ج۳۸، صص۲۳۸ و ۲۴۳.

۷. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۷۱۳.

لاجـورد و مـشکی و کمندکـشی بـه لاجـورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۲/۱۹

۱۱۷. موش نامه = موش و گربه

از: ناشناخته

موضوع: ادب منظوم ـ فکاهی

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... در تعریف گربه که در کمـین موش نشسته و موش را در مستی گرفته، کنایه از استیلای جهل بر عقل:

گـربـــــــــه بود انـدران کشور
نیک خو خوشخرام و خوش منظـر
ایمن از رنج قحط و صـدمه جـوع
دشمن فوج فأره و یربـــــــــوع».

انجام: «تو بمردی بـــرادر از فـــــردی
کم ز مـوشـی مبـاش در مـردی
نه بیک ســـــو طـریق گرگان را
دار پـــاس ادب بـزرگـــــان را
گـر بزرگـی تو شـو بزرگ شنـــا
سو ار نه از ناکسان بگیر قیـاس».

کتاب‌شناسی: داستان فکاهی مـوش و گربـه به پیروی از موش و گربه‌ی نظـام‌الـدین عبیـدالله زاکانی قزوینی متخلّص بـه «عبیـد» (د. ۷۷۱ یـا ۷۷۲هـ) است که در بحر مثنوی سروده شده و از تمـامی بخـش‌هـای آن اسـتفاده‌ی اخلاقـی شـده است. در بررسی موش‌نامه‌ها (موش و گربه‌ها)یی که از سوی عبید زاکـانی، عمـاد خراسـانی، تقـی دارابی، کیوان، مهجور کرمـانی، موفّـق الـسلطان، شـاهزاده محمّدرضـا میـرزا افـسر، محمّـدکاظم نهاوندی و دیگران سروده شده است، ظاهراً هـیچ کدام از آنان بـا منظومـه‌ی مـورد بحـث، تطبیـق نمی‌کند؛ راقم سـطور در نوشـتاری[1] بـه بررسـی بـیش از ۳۰ مـوش و گربـه‌ی منظـوم و منثـور و نسخه‌های آن‌ها پرداخته، لیکن مشابه این منظومه در آن نیست! به نظر می‌رسد اثری منحصر بفـرد بوده باشد؛ به هر تقدیر باید بیش‌تر تحقیق شـود. در ضمن آنگونه که پیداست گویا چنـد برگـی از آغاز این داستان افتاده است. باید افزود که راقـم سطور، در فواصلِ کتـابِ طنزنامـه: مقدّمـه‌ای بـر کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی آثار دستنویس کهن طنـز، هجـو، هـزل، انتقـادی، فکـاهی، مطایبـه و محاضرات ادبی موجود در کتابخانه‌هـای جهـان، گزارش تفصیلی از موش‌نامه‌ها و موش و گربه‌هـا به زبان‌هـای فارسـی، ترکـی، عربـی، اردو ارائـه نموده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتـب: نـامعلوم، تـاریخ کتابـت: نیمـه‌ی سـده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌هـا: قرمز، تعـداد بـرگ: ۲۸ (۹۹ الـف ـ ۱۲۶ الـف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: ترمه نازک سـبز مغـز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیسی است. در برگ‌های (۱۰۰ الـف، ۱۰۱ الـف، ۱۰۲ الـف، ۱۰۳ب، ۱۰۵ الـف، ۱۰۶ الـف، ۱۰۷ب، ۱۰۹ الـف، ۱۱۰ب،

---

۱. متقی، حسین؛ «موش و گربه‌ها بروایت دستنویس‌هـای کهن»، در ضمن نشریّه‌ی *کتاب طنـز*: دفتـر ۵، ۱۳۸۷ش، صص ۷۴-۹۳.

۱۱۲ب، ۱۱۶ب، ۱۱۸ الف، ۱۱۹ الف، ۱۲۰ الف، ۱۲۴ الف، ۱۲۵ الف) تعداد ۱۶ مجلس نگاره (مینیاتور) محمّدشاهی که با ماجرای موش و گربه و درگیری لفظی و توبه و عبادت گربه در مسجد و اغفال دوبارهٔ موشان و ... سپس صحنه‌های جنگ بین موشان و گربه‌ها، و نهایت با تیرباران گربه‌ی بدجنس بدست موشان پایان می‌پذیرد! بخش‌هایی از نسخه، ترمیم و وصّالی گردیده است و برخی کلمات نیز در اثر رطوبت محو یا ناخوانا شده است! برگ‌ها مجدول به طلا، سبز (زنگار)، قرمز، لاجورد و مشکی و نیز کمندکشی به لاجورد و مشکی می‌باشد.

۴۳۳

۱۱۸. شرح مراح الارواح

از: شمس‌الدین احمد بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز»[۱] (درگذشته پس از ۸۶۰هـ)[۲]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، اللهمّ یا مصرّف القلوب صرف قلوبنا نحو رضائک و صلّی علی من أوتی جوامع الکلم من بین أنبیائک و علی الآمرین بالمعروف و الناهین عن المنکر من آله و أصحابه و أزواجه و أحبّائه و علی المقتفین بهم فی مصادرهم ...».

انجام: «... و طویان و طوی مجهول طوی فإنّه لو أعلّ الواو فیهما بقلبه ألفاً أو بإسکان فیها الثقل الکسرة علیها ما لم یلزم اجتماع الإعلالین إلا أنّه لایقل حملاً علی طوی؛ تمّ الکتاب بعون الله الملک الوهّاب و إلیه المرجع و المآب».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی معتبر و مهمّی بر مراح الارواح[۳] احمد بن مسعود (سده‌ی ۸هـ) است. از این اثر دو نسخه‌ی دیگر به شماره‌های «۱۳۷۸۸» و «۱۴۲۵۷»[۴] در این کتابخانه موجود است. نسخه‌های دستنویس دیگری از این اثر مربوط به کتابخانه‌های ایران، عراق، ترکیه، حجاز، هند، قبرص، مصر، تونس، کویت و ... از سوی علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۱، ص۳۲۱) گزارش گردیده است. باید افزود که این اثر نخستین بار در سال ۱۳۰۲هـ سپس در سال ۱۳۰۸هـ در استانبول و پس از آن در سال ۱۳۰۹هـ به همراه الفلاح شرح المراح تألیف ابن‌کمال‌پاشا در قاهره به چاپ رسیده است[۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: عبدالباقی بن یحیی علائیّه، تاریخ کتابت: آخر محرم الحرام سال ۹۸۹هـ محلّ کتابت: قسطنطنیّه در قرب محمودپاشا، عنوان‌ها و نشانی‌ها:

---

۱. کلمه «دینقوز» یا «دیکقوز» به ترکی به مفهوم «صحیح الوجود» است، چنان‌که محمّدطاهر بروسوی در *عثمانلی مؤلفلری* (ج ۱، ص۳۰۵) در باره‌ی این کلمه می‌نویسد: «بو کلمه بروسه‌جه صحیح الوجود مقامنده قوللانیلور بر تعبیردر». باید دانست که این واژه، با کلمه‌ی ترکی «دُنقوز» به معنی «خوک» ارتباطی ندارد.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۲۱؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص۳۰۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۲۲۰.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۶۵۱.

۴. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۳۳۲؛ ج ۳۸، ص ۳۷۱.

۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۹۰۶.

شنگرف، تعداد برگ: ۱۴۱، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده با ترنج ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن با روکش کاغذی کرم همراه لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّ الکتاب ... فی بلدة قسطنطنیّة فی قرب محمودباشا فی آخر شهر المحرّم، أستعین بالله فی آخر الأیّام، المسمّی بلسان الترکی دنقوز، کتبه الفقیر الحقیر الضعیف الراجی بالله فی حسناته اللطیف عبدالباقی ابن یحیی العلائیّة، غفر الله له و ... تاریخ سنة ۹۸۹هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «القاضی رحمه الله، شرح الابهری فی الحکمة رحمه الله، دده جنگی، شیخ الاسلام فی شرح الشافیة، یحیی چلبی رحمه‌الله، منه، عبدالرحیم رحمه الله، الشافیة، محرّم افندی، قوزانی، بهلول رحمه الله، قطب‌الدین رحمه الله، سلطان شاه و ...» دارد.آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در آغاز نسخه افزون بر وجود «یا کبیکج»، عبارتی نیز به ترکی عثمانی آمده که به نظر می‌رسد در سال ۱۰۸۶هـ در ابتدای محرّم ...[۱] واقعه‌ای رخ داده است! برگ‌های نسخه مجدول به شنگرف است. در برگ انجام مهری بیضی آمده که سجع آن ناخواناست.

(ثبت ۲۱۰۸۱۷)

۴۳۴

۱۱۹. کشکول

از: ناشناخته

موضوع: گوناگون

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «الله قدیم من الأزل إلی الأبد ... بعض علملرده الف و لام داخل اولیور کالمصطفی و الحسن بعضه داخل اولمیور محمّد کبی زیرا الف و لام داخل اولان یرده وصف اولدیغندن داخل اولمیان یرده علم اولماز ... قال سیّد المختار علیه السلام نزید الأعمار نکاح الأبکار و الغسل بماء الحارّ و اکل التفاح بالأسحار و النوم عن الیسار...».

انجام: «... (۵۳ب) الحدیث اطلبوا العلم و لو بالصین، قال ابن حبّان لا أصل له ...؛ تفکّروا فی آلاء الله و لاتفکّروا فی ذات الله ... المفاعیل الخمسة أصل فی المنصوبات و الحال ملحق بمفعول فیه لأنّه ظرف فی المعنی و التمییز ملحقّ بمفعول به ...؛ المؤنّث فرع المذکّر ...؛ لاتعلّقوا الجواهر فی أعناق الکلاب».

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای کشکولی از یادداشت‌های متنوّع و ارزنده مانند محاضرات ادبی، مشتمل بر فوائد تاریخی، روایی، فقهی، کلامی، اخلاقی، عرفانی، لغوی، منطقی، فلسفی،

۱. کلمه‌ای افتاده است.

بلاغی، ادبی، صرفی، نحوی و حکایات و طرائف اقوال و ظرائف اخبار ... به نظم و نثر، به زبان‌های عربی و ترکی عثمانی و به ندرت زبان فارسی است که قاعدتاً بایستی در سده‌ی ۱۳هـ در عثمانی (ترکیه) از سوی چند نفر تألیف گردیده باشد! افزون بر اشعار و روایات و مطالب متنوّع دیگر، فوائد دیگری بیش‌تر در موضوع منطق، کلام و ادبیّات عرب، با ذکر نام کسان و منابعی همچون: دسوقی علی المعانی، مجابی، زینی زاده علی الکافیة، تقریر حافظ ابراهیم، تعریفات سیّد، خرپوتی علی التحفة، شرح فناری بر برهان، برهان کلنبوی، شرح الرضی، مفتی زاده علی الحسینیّه، کلیّات ابی‌البقاء، درّ الناجی، زبدة التعریفات، جامی، مطوّل من المعانی، شرع عزّی علی القاری، محرّم افندی، قاضی‌زاده جمال الدین، عصام علی التصدیقات، اساس البناء، کافیه، کلیسی علی التصدیقات، قول احمد، منضود، مقصود شرح منضود، مراح، شرح المراح، سیلکوتی علی التصوّرات، سیّد عبدالله، شافیه، تلخیص، شرح المفتاح، حاشیة جدید الجامی شوکت افندی، حسن چلبی، معرب الکافیه، هندی، سمع من الاستاذ، عبدالرحیم، فروق حقّی، سفینة الراغب، عوامل تحفه، دده جنگی، طریقه محمّدیه، محمّدچلبی، مجمع الآداب، شُرُنبلانی دُرر حاشیه‌سی، شفا شرحی علی القاری و ... آمده است. در این نسخه‌ی نفیس، از امام دوازده‌گانه‌ی شیعه، به عنوان «أئمّه‌ی اثنی عشر» نام برده شده و حدیثی نیز در خصوص حضرت مهدی علیه السلام همچون (۵۳ الف): «عن عبدالله بن عمر قال، قال رسول‌الله علیه الصلوة و السلام: یخرج المهدی و علی رأسه عمامة فیها ملک ینادی هذا المهدی خلیفة الله فاتّبعوه» آمده است. در پشت جلد پایان کتاب، کلمه‌ی «قواعد مجموعه‌سی» مکرّر آمده است که ممکن است نام این اثر باشد؛ لیکن اثر نسق خاصّی نداشته و قواعد خاصّی در آن دنبال نشده و کاملاً پراکنده است، البتّه این احتمال است که بیش‌تر نقل قول‌های موضوع کلام، منطق و ادبیات عرب، از هامش کتابی که حاشیه‌نویسی شده بود، اخذ شده باشد!

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه نازیبا و نستعلیق تحریری (چند قلم و خط)، نام کاتب (مؤلّفان): نامعلوم (به خطّ مؤلّفان آن)، تاریخ کتابت (تألیف): سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی (پراکنده)، تعداد برگ: ۵۷، تعداد سطر: ۱۳-۲۴ برخی موّرب و چلیپا، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳/۵*۱۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن قهوه‌ای تیره با عطف تیماج قهوه‌ای، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ایست نفیس به خطّ مؤلّفان آن (گویا چند نفر)، در آغازین برگ چند یادداشت پراکنده، یک مهر گرد «حسین ...» و نام حسن افندی دیده می‌شود. آثار اندکی از رطوبت و وصّالی روی برگ‌ها دیده می‌شود. خط‌خوردگی‌هایی روی برخی کلماتِ متن مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۱۸)

۴۳۵/۱

۱۲۰. شرح الرسالة الوضعيّة العضديّة = شرح رسالة فی الوضع

از: علاءالدین علی بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (درگذشته به سال ۸۷۹هـ در استانبول)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «الحمدلله الذی خصّ الانسان معرفة أوضاع الکلام و مبانیه و جعل الحروف اصول کلمته و ظروف معانیه و الصلوة علی ... و بعد فلمّا شاع فی الامصارو ظهر ظهور الشمس فی الانهار الرسالة العضدیّة التی أفادها المولی المحقق ... عضدالحقّ و الدین ... و کانت مشتملة علی مسائل دقیقة و تحقیقات عمیقة مع غایة الایجاز... فنوال الامیر بدة عین ... مغیث الدولة و الدین الامیر عبدالکریم ... قال المصنّف بعد التسمیة هذه فائدة المشار إلیه بهذه العبارات التی اراد کتابتها...».

انجام: «... و إنّما الاستعمال ههنا فی شخص فلایکون جزئیّاً بخلاف زید فإنّه جزئی لوشعه لذلک الشخص و کذا الحال مثال هذه الصورة؛ تمّت الرسالة بعون الله تعالی».

کتاب‌شناسی: شرح الرسالة الوضعیة، تألیف قاضی عضدالدین ابوالفضل عبدالرحمن بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی» (د. ۷۵۶هـ) در موضوع کیفیّت وضع الفاظ از نقطه نظر علم بیان و بلاغت است که به نام امیر مغیث‌الدین عبدالکریم (گویا در سمرقند) تألیف گردیده است. باید افزود که در نادری از سرچشمه‌ها از جمله، حاجی خلیفه[۲] شارح را ابوالقاسم ابراهیم بن محمّد لیثی سمرقندی[۳] (د. پس از ۸۸۸هـ) ثبت نموده است و سرآغاز اثر نیز با نسخه‌ی مورد بحث کاملاً منطبق است؛ لیکن اوّلاً در بسیاری از سرچشمه‌ها[۴] و نسخه‌های دستنویس[۵]، از جمله همین نسخه‌ی مورد بحث، این اثر از علاءالدین علی قوشچی دانسته شده است[۶]؛ ثانیاً نسخه‌هایی از شرح الرسالة الوضعیّة منسوب به ابوالقاسم لیثی در برخی کتابخانه‌ها، همچون نسخه‌ی شماره‌ی «۹۸۹۹/۶» کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)[۷] سرآغاز آن‌ها کاملاً با نسخه‌ی مورد بحث متفاوت است[۸]. گفتنی است که الیان سرکیس اثری چاپی از قوشچی با عنوان الحاشیة الجدیدة علی شرح الرسالة العضدیّة (چاپ استانبول ۱۲۶۷هـ)[۹] معرّفی نموده است که نشان

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۳۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۲۷.

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۸۹۸).

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۷۷.

4. Brockelmann, C.; *GAL*: supp. Bd. II, s. 329-330.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۴۰.

۶. در نسخه‌ی «۴۴۲/۴ کریم‌زاده»، همین اثر به «میر سیّد شریف جرجانی» نسبت داده شده است!

۷. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۵، صص ۱۹۳-۱۹۴.

۸. سرآغاز آن شرح چنین است: «سبحان من أنطق بذکره اللسان تسبیحاً و تهلیلاً ...».

۹. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، صص ۱۵۳۱ و ۱۹۸۷.

می‌دهد قوشچی بر شرح ابوالقاسم لیثی تحشیه‌ای جدید نوشته است که بر فرض صحّت و ثبوت آن، تعارضی با شرح مستقلّ قوشچی بر الرسالة الوضعیة نیست؛ بلکه می‌تواند چنین باشد که قوشچی، افزون بر شرح خود، مجدّداً یک بار نیز بر شرح لیثی حاشیه نوشته است، و الله اعلم. به هر تقدیر از این اثر در این کتابخانه، سه نسخه‌ی دیگر به شماره‌های «۷۷۵/۱ط»[۱]، «۱۴۱۱۰/۷»[۲] و «۳۷۹/۱ کریم‌زاده» موجود است. ناگفته نماند که این اثر در سال‌های ۱۲۵۹، ۱۲۶۷[۳] و ۱۲۸۵هـ در استانبول به چاپ رسیده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّد بن علی بن مصطفی، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۷ (۱ب ـ ۱۷ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید، اندازه متن: ۱۳/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم؛ عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده دارای لبه برگردان، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... فی مدرسة لادیق فی ید محمّد بن علی بن مصطفی غفرالله له و لوالدیه و أحسن إلیهما و إلیه».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی‌هایی با نشان‌های «شرح، حاشیه، میر ابوالبقاء، عبدالغفور، منه، احمد طرسوسی رحمه الله، رم رحمه الله، ایرانی، سیّدعلی رحمه الله، جلال الدین، عصام‌الدین، عبدالرحمن، حامد چلبی، فناری و ...» دارد. آثار رطوبت بر برگ‌ها مشهود است. در آغاز تملّک «شیخ یعقوب»، «... پاشا زاده» و «اسعد» در سال ۱۰۹۷هـ با یک مهر بیضی ناخوانا آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۱۹)

۴۳۵/۲

۱۲۱. شرح الرسالة الوضعیّة العضدیّة = شرح رسالة فی الوضع[۵]

از: عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (درگذشته به سال ۹۴۴ یا ۹۴۵ یا ۹۵۱هـ)[۶]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، و نسألک فائدة تملأ تنزلها من السماء یامن منّ علینا بتعلیم الأسماء و تقسیم أنواع النعماء و أجناس الآلاء و تفهیم مصادر ظواهر الأحکام الحنیفیّة البیضاء ... فیقول العبد

۱. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱/ ۲۳، ص ۷۷.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۸، ص ۱۴۴.
۳. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، ص ۲۰۲؛ این چاپ با نسبت ابوالقاسم لیثی به چاپ رسیده است و متن آن در صورت دسترسی، باید تطبیق گردد.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۴۰.
۵. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۸۹۸.
۶. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۱۰۱.

المفتقر ... قال من تفرّد فی تحقیق المعانی ... هذه للإیماء إلی المعانی المترتّبة الموجودة فی التعقّل فقط علی تقدیر تقدّم الدیباجة علی الرسالة أو فیه .. و فی التلفّظ أو فیهما و فی الکتابة علی تقدیر تقدّمها علی الدیباجة ...».

انجام: «... فی ظنّ اتّحاد المعنی مطلقاً غیر ممنوع و فی ظنّه وضعاً لایدفعه قوله إذا المعتبر الوضع [و الله أعلم بالصواب و إلیه المرجع و المآب]».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی (گاهی با عنوان «قوله ـ قوله») بر الرسالة الوضعیّة قاضی عضدالدین ابوالفضل عبدالرحمن بن احمد ایجی شیرازی (د. ۷۵۶هـ) است که به نام نظام‌الدین عبدالرحیم نوشته شده است و در ضمن توضیح و شرح، عصام‌الدین، به رد و ایراد مطالب میر سیّد شریف جرجانی نیز می‌پردازد. از این اثر در این کتابخانه نسخه‌ی دیگری نیز به شماره‌ی «۴۲۹۹/۲»[1] نگهداری می‌گردد و علیرضا قره بلوط نیز در معجم التاریخ (ج۱، ص۶۷) گزارشی از دستنویس‌های دیگر این شرح ارائه نموده است. این اثر در سال ۱۲۷۴ه در استانبول به صورت سنگی به چاپ رسیده است[2]. این شرح تعلیقه‌ای از محشّی ناشناس نیز دارد که نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی «۴۲۹۹/۳»[3] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵۰ (۱۹ الف ـ ۶۸ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴*۶ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ عن تنمیق هذه النسخة الشریفة المنسوبة إلی عصام الملّة و الدین لیلة عرفة الفطر تسع و ثمانین و لف فی هجرة من له العزّ و الشرف».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در اوایل تعلیقات و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «قره داود، منه، فیضی، سیّد و ...» دارد. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها قابل مشاهده است.

۴۳۶

۱۲۲. حدیث الأربعین = الأربعون حدیثاً فی العفو و الغفران = المواعظ العصفوریّة

از: محمّد بن ابی بکر عصفوری بخاری (درگذشته به سال ۱۱۱۶هـ)[4]

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و العاقبة المتقین و لا عدوان إلا علی الظالمین و الصلوة

۱. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۱، صص ۳۱۳-۳۱۴.
۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۳۳۱.
۳. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۱، ص ۳۱۴.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۴۹۳.

علی خیر خلقه محمّد و آله الطاهرین، أمّا بعد فإنّ محمّد بن ابی‌بکر رحمة [الله] علیه، بعد طول خوضه فی بحر الذنوب .... إنّه قال من جمع أربعین حدیثاً و هو فی العفو و الغفران ... الحدیث الأوّل عن عبدالله بن عمر .... أنّه قال رسول الله .. الراحمون یرحمهم الرحمن ارحموا من فی الارض یرحمکم من فی السماء ...».

انجام: «... الحدیث الاربعین عن ابن‌عبّاس رضی الله عنه قال قال رسول الله علیه السلام یخرج فی آخرالزمان أقوام وجوههم وجوه الآدمیین و قلوبهم قلوب الشیاطین أمثال الذباب ... قال کالجمرة فی الأیدی إنّ وضعتها طفیء و امسکنها احترق؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهاب».

کتاب‌شناسی: چهل حدیث نبوی (ص) در موضوع عفو و غفران است. مؤلّف پس از هر حدیث، برای بهره‌مندی بیش‌تر واعظان، روایات و حکایات مختلفی در بسط و شرح احادیث مذکور آورده است. از این اثر نسخه‌ای در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) به شماره‌ی «۹۴۸»[1] موجود است و نیز نسخه‌های متعدّدی از این اثر و شرح آن، که به نظر می‌رسد یک اثر بوده باشند، توسّط علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۴۹۳) معرّفی شده است. گفتنی است که این اثر در سال‌های ۱۳۰۰ و ۱۳۰۶هـ در استانبول به چاپ رسیده است[2].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۲۳۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۵، تعداد سطر: ۲۳، نوع کاغذ: فرنگی سفید و زرد ضخیم، اندازه متن: ۱۸*۸/۵ سانتمیتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۶/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی کرم[3] با عطف و مغزی تیماج فرسوده قهوه‌ای؛ دارای لبه برگردان، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... سنة ۱۲۳۵هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد. در پایان نسخه، پشت جلد، یک یادداشت به ترکی «ملا کوپرولو نعلبندلی محلله سنده امام حسین افندی حضرتلرینه وصول ...» دیده می‌شود. در آغاز و انجام مهر گردِ «...اوغللرندر مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹هـ» دیده می شود که بایستی مهر یکی از کتابخانه‌های خصوصی قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد.

(ثبت ۲۱۰۸۲۰)

---

۱. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج۳، ص۱۱۴.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج۲، ص۱۳۳۱.

۳. جالب توجّه است که مقوای جلد این نسخه، در واقع با چسباندن چند برگ پراکنده از رساله‌ای به ظاهر در تفسیر قرآن به عربی، درست شده است!

۴۳۷

۱۲۳. الواح بهاء

از: ناشناخته

موضوع: بهائیّت

زبان: عربی

آغاز: «بسم الله الأقدس الأبهی، هذا کتاب من لدنّا إلی الذی إذا سمع النداء من شطر ربّه الأبهی قال بلی یا إلـه مـن فـی الأرضـین و الـسموات لتجدنّه ایات ربّه مرّة أخری ...»

انجام: «... لا تقنطوا من هذا الفضل أن اقتنـوا و اتقوا ولاتکونـوا مـن الـذین إذا نزلـت الآیـات کفروا بالله العزیز الحمید کذلک أشرقنا علیک من أفق السجن هذه الکلمات المشرقات لتقوم علـی ثناء ربّک و تکون من الشاکرین».

کتـاب‌شناسـی: مجموعـه‌ای از الـواح و مکتوبات عربی فرقه‌ی ضالّه‌ی بهائیّت است کـه مشابه آن نیز در کتابخانه‌ی ملّی ملک در تهـران به شماره‌ی «۶۱۲۲»[۱] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتـب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۴هـ محـلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: بنفش، تعداد برگ: ۲۵۶، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغـذ: فرنگـی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه مـتن: ۱۵*۸ سـانتیمتر، انـدازه جلـد: ۲۱/۵*۱۴/۵ سـانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: به‌ندرت در حاشیه تصحیح گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۲۱)

۱. حجتی، محمّدباقر؛ *فهرست کتابخانـه ملّـی ملـک*: ج ۹، صص ۱۷۹ -۱۸۳.

۴۳۸/۱

۱۲۴. شرح الإیساغوجی

از: حسام الدین حسن کـاتی (درگذشـته بـه سال ۷۶۰ یا ۷۶۸هـ)[۲]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغـاز: «بـسملة، الحمـدلله الواجـب وجـوده الممتنع نظیره الممکن سواه ... فـإنّ کتـاب شـیخ الإمام رح قدوة الحکماء اثیرالدین الابهـری ...لمّـا کان علی بعض الإخوان متعسّراً ... أردت أن أکتب لالتماسهم أوراقاً .... قال إیساغوجی ... أقـول إنّ للمنطقیین اصطلاحات ...».

انجام: «... من هذه القیاسات إنّما هو البرهـان لکونه مرکّباً من المقدّمات الیقینیّة و لکن هذا آخر مـا کتبنـا مـن الأوراق لإیـضاح مـا فـی کتـاب إیساغوجی؛ تمّت الرسـالة بعـون الله [الـ]ملـک الوهّاب».

کتـاب‌شناسـی: شـرح مختـصری بـر کتـاب ایساغوجی (مدخل) تحریرِ اثیرالدین مفـضّل بـن عمر ابهری سمرقندی (درگذشته به سال ۶۶۰ یـا ۶۶۱ یا ۶۶۳هـ) با عناوین «قال ـ اقول» اسـت و به جهتِ اهمیّتِ آن شرح، مورد توجّه دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و شروح و حواشی چندی بر آن شرح نگاشته‌اند که حاجی خلیفه در کارستان ارزشمند خویش[۳]، به برخـی[۴]

۲. بغدادی، اسـماعیل پاشـا؛ *هدیـة العـارفین*: ج ۱، ص ۲۸۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۳، ص ۲۷۲.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۲۰۷.

۴. برای نمونه تعلیقات دیگری بر این شرح در این کتابخانـه

از آن‌ها، همچون تعلیقاتِ بردعی، تالشی، شروانی، قره‌جه احمد، ابیوردی و ... اشاره نموده است. از این شرح در این کتابخانه نسخه‌های متعدّد دیگری نیز وجود دارد که می‌توان برای نمونه به شماره‌های جدید «۱۰۳۱۶/۱»، «۱۴۸۲۴» و «۱۰۱۵۱/۳»[۱] اشاره نمود. نیز از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی مربوط به سایر کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۲، ص۹۰۰) شمّه‌ای از آن‌ها را گزارش نموده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۸هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۶ (۱ب ـ ۳۶ الف)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۳*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی قهوه‌ای، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... علی ید العبد الضعیف،

الخطّ الباقی و العمر فانی
العبد عاصی و الربّ عافی
فی سنة تاریخ ۱۰۹۸هـ

تکری لطف قازنه
فاتحه اوقیه بونی یازنه».

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور با نشان‌های «محی‌الدین و ...» دارد. آثار اندک رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد. روی آغازین برگ فوائدی در منطق به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۲۲)

۴۳۸/۲

۱۲۵. حاشیة شرح الإیساغوجی[۲]

از: محیی‌الدین محمّد بن موسی تالشی «طالشی/ تالجی» (درگذشته به سال ۸۸۷هـ)[۳]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... قال الحمدلله الواجب وجوده اه، اقول افتتح کتابه بالحمد بعد الابتداء بالتسمیة لأنّ أداء الواجب من شکر ... إذا قلت وصفت زیداً بکذا لم یتبادر منه إلا فعل اللسان فإنّک و متعلّقة یعمّ النعمة ....».

انجام: «... إنّ کلّ ما هو مشاهد فهو متحیّز و الغرض من المغالطة تغلیظ الخصم و رفعه؛ تمّت هذا الکتاب بعون الملک الوهّاب للمؤمنین سبیل الصواب».

موجود است که پس از درگذشت حاجی‌خلیفه نوشته شده است (بنگرید به: طباطبایی «منصور»، محمّد؛ *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۲۸۱ –۲۸۲).

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۴۷۲ –۴۷۳.

2. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 465 & supp. Bd. I, s. 842.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۱۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۶۴.

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر شرح ایساغوجی تألیف حسام‌الدین حسن کاتی (د. ۷۶۰ یا ۷۶۸هـ) با عناوین «قوله ـ اقول» است. از این اثر در این کتابخانه نسخه‌های دیگری نیز همچون نسخ شماره‌ی «۵۷۲ سنا»[۱] و «۱۰۳۱۶/۲»[۲] و نیز در برخی کتابخانه‌های داخل کشور نسخی[۳] از آن تعلیقه موجود است؛ نیز در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۲۶۵) چند نسخه از کتابخانه‌های ترکیه گزارش شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: حسن بن محمّد، تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۴هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۵۱ (۳۶ب ـ ۸۶ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت ... علی ید الضعیف الفقیر الحقیر حسن بن محمّد غفرالله ... أربع و ستیّن و مأة و ألف فی شهر محرّم الحرام فی وقت الضحی بعون الله الملک الأعلی سنة ۱۱۶۴هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور بان نشان‌های «احمد و ...» دارد. در انجام چند یادداشت، از جمله چند لغز منظوم به ترکی عثمانی، همچون:

اول ندر کم اول اول حصار اوغلانلری
صاری بـــاش اغدورانک طونلری،

و ... دیده می‌شود. در انجام نسخه، دو برگ (۸۸ ب ـ ۸۹ الف) حاوی مکتوبی به زبان عربی با آغاز (هو الباقی، هذا کتاب جعلناه لقائنا للذین أقبلوا إلی رحمة الله فی تلک الأیّام التی فیها تغیّرت البلاد ...) است که درباره‌ی زیارت مدینه‌ی منوّره و قبر حضرت رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم می‌باشد.

۴۳۸/۳

۱۲۶. برهان الهندسیّة

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۴]

موضوع: هندسه

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، حامداً لله و مصلیّاً علی رسوله و معتصماً علی کرم الله، فإنّ البدایة من الله و النهایة إلی الله و بعد فقد قال قطب‌الدین [الـ]شیرازی فی بحث تمثیل لزوم غیر تساوی زوایا الثلث للقائمتین کلزوم زوایا الثلث کونها متساویّا للقائمتین ...».

انجام: «... مساویة للحادة و المنفرجة و الحادّة و المنفرجة مساویة للقائمتین لزم أنّ الزوایا الثلث مساویة للقائمتین و هو المطلوب، هذا تفصیل ما أجمله بالبرهان الهندسیّة العلامة ... سعد الدین التفتازانی علیه رحمة الباری ...».

---

۱. دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انوار، بهاءالدین؛ *فهرست کتابخانه مجلس* (سنا): ج ۱، ص ۳۶۳.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۲۸۲.
۳. دانش پژوه، محمّدتقی: *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج ۱۱، ص ۲۱۷۰.
۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای موجز در بیان برخی مسایل هندسی است که در واقع تعلیقه‌ای بر یکی از آثار قطب‌الدین محمود بن مسعود شیرازی (د. ۷۱۰هـ)[۱] می‌باشد. باید دانست که از قطب شیرازی در حوزه‌ی هندسه، دو اثر مستقل، یعنی ترجمه فارسی تحریر اصول اقلیدس خواجه نصیرالدین طوسی، دیگری رسالة فی حرکات الدرجة و النسبة بین المستوی و المنحنی و نیز بخش اندکی از درّة التاج لغرّة الدیباج وی نیز در موضوع هندسه است و دقیقاً دانسته نشد که این اثرِ تفتازانی، به کدامیک از آثار یاد شده، نظر دارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۹۰ الف ـ ۹۱ ب)، تعداد سطر: ۱۳-۱۴، نوع کاغذ: فرنگی زرد، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود و جای اشکال هندسی نیز خالی مانده است.

۴۳۹/۱

۱۲۷. کفایة المبتدی = الکفایة[۲]

از: تقی‌الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... و بعد فإنّ کلّ کلمة اشتقاقیّة أن تجرّد ماضیه المفرد المذکر الغائب عن حرف زائد تسمّی مجرّداً و أصلیّاً فإن اشتمل علیه تسمّی مزید فیه ...».

انجام: «... و یعود اللام المحذوفة مفتوحة للجزء فیهما بدخولهما نحو لیعزونّ و لیرمینّ و لیطویّنّ لم یعزونّ و لم یرمینّ و لم یطوینّ؛ تمّ الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در تصریف و چگونگی اشتقاقات مختلف صرفی در زبان و ادبیّاتِ عرب است که مؤلّف آن را در چند باب و فصل به مانند کتب صرفی در سال ۹۷۵هـ یا پیش از آن تألیف نموده است[۴]. این اثر در

۱. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۰۲؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۰۷.

۲. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: ص ۳۴۲.

۳. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

۴. سیّد، فؤاد؛ *فهرس المخطوطات العربیّة* (ملحق): ج ۲، ص ۱۴۳ از شرح این کتاب با عنوان العنایة فی شرح الکفایة از حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی (د. پس از ۱۱۲۲هـ) یاد شده است و تاریخ کتابت نسخه نیز سال ۹۷۵هـ قید گردیده است! به نظر می‌رسد با توجّه به تصریح اسماعیل پاشا بغدادی در *هدیة العارفین* (ج ۱، ص ۳۴۱) به فراغت اسکوبی از شرح کتاب العنایة در سال ۱۱۲۲هـ، تردیدی باقی نمی‌ماند که تاریخ ۹۷۵هـ مربوط به اصل کتاب الکفایة است و نه شرح آن، حال با توجّه به زمان وفات برگوی (د. ۹۸۱هـ) بایستی تاریخ مذکور تاریخ تألیفَ خود الکفایة باشد و یا اینکه تاریخ مذکور (۹۷۵هـ)، تاریخ استنساخ نسخه‌ای از آن

سال‌های ۱۲۸۹، ۱۳۰۲ و ۱۳۰۳هـ در استانبول به صورت سنگی و در سال ۱۳۱۲هـ با اشراف سلیمان سرّی از سوی دارالطباعه عامره در استانبول به چاپ رسیده است[۱]. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۹۹۳) گزارشی از آن‌ها ارائه نموده است. از این اثر یک شرح با عنوان العنایة فی شرح الکفایة از حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی (د. پس از ۱۱۲۲هـ) در دست است که در ذیل همین مدخل، نسخه‌ای از آن معرّفی گردیده است؛ همچنین مختصری (منتخب) از کفایة المبتدی برگوی در کتابخانه‌ی تکه‌لی اوغلی (ضمن موزه آنتالیا ـ ترکیه) به شماره‌ی «۵۸۷»[۲] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّد بن محمّدنبی، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۰ (۲ب ـ ۱۲ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۱۷*۹/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی کرم با طرح ساعت شنی وعطف تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّ الکتاب ... علی ید عبدالضعیف المحتاج إلی رحمة الله تعالی محمّد بن محمّدنبی غفر الله لی و له».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز نسخه یک یادداشت به ترکی با لهجه‌ی عثمانی در سال ۱۲۴۷هـ و نیز یک بیت شعر ترکی از فردی با نام «ابراهیم» دیده می‌شود:

ناگهان بربیان طاشی برآلتون کاسه‌صندرسه
نه آرتر قیمتی طاشک نه قیمتدن‌دوشرکاسه.

در انجام در یادداشتی اقسام و شکل‌های مختلف صرفی، از مصدر و اسم فعل و ... نوشته شده است. نیز بیت مذکور با اندکی اختلاف همراه چند یادداشت متنوّع همچون چند بار تکرار «العبد یدبّر و الربّ یقدّر» و نیز تمرین خوشنویسی آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۲۳)

۴۳۹/۲

۱۲۸. العنایة فی شرح الکفایة = شرح کفایة المبتدی

از: حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی رومی (درگذشته پس از سال ۱۱۲۲هـ)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

باشد که در این صورت، تاریخ تألیف رساله‌ی الکفایة پیش از سال ۹۷۵هـ خواهد بود والله العالم.

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۱؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۱۷۱.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۹۳.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۳۴۱؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۴، ص ۴۰.

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من علت عنایته عن العلّة و جلّت کفایته عن القلّة و نصلّی علی نبیّک محمّد المبعوث بأکرم ... و بعد فیقول البعد الفقیر ... کان بعض الطلبة یتردّد إلی حین کنت مدرّساً بقصبة برغوس حماها الله تعالی ... و یقرأ علی کتاب الکفایة الذی صنّفه الفاضل الکامل العالم العامل محمّد المعروف ببرکوی فی علم التصریف ... و قد کان صغیر الحجم وجیز القلم کثیرالفوائد کبیر القواعد و سألنی أن أشرحه فأجبته إسعافاً ... شرحاً متوسّطاً بین الإطناب المملّ و الإیجاز المخلّ ... أراد المنصنّف افتتاح کتابه بالتحمید بعد التیمّن بالتسمیة شکراً ...».

انجام: «... فکذا هیهنا تعید الکلام و من المستقبل الطلی المؤکّد بهما جواب القسم کقولک بالله لاأفعلنّ و الغرض نحو الا تنزلنّ و التمنّی نحو لیتک تخرجنّ هذا آخر ما تیسّر منه شرح الکفایة؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: شرح کتاب کفایة المبتدی تألیف محمّد بن پیرعلی برگوی (د. ۹۸۱هـ) است که شارح آن را به درخواست جمعی از دانشجویان و طلابِ مدرسه‌ی قصبه‌ی برغوس[۱] در سال ۱۱۲۲هـ شرح نموده است. از این اثر ارزشمند دو نسخه‌ی دیگر، یکی در کتابخانه امانت خزینه سی (ضمن موزه‌ی توپقاپی سرای) در استانبول به شماره‌ی «۱۸۶۲» و دیگری در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۵۲۴۰هـ» نگهداری می‌گردد[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (دو قلم)، نام کاتب: [محمّد بن محمّدنبی و فرد ناشناس دیگر]، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲-۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۴۴ (۱۳ب ـ ۵۶ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید و زرد ضخیم و نازک، اندازه متن: ۱۷*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار رطوبت در برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد که در مواردی ندرتاً منجر به ناخوانایی یا کمرنگی متن گردیده است. کاتب نسخه پس از نیمه، تغییر نموده است و قاعدتاً بایستی کتابت آن از سده‌ی ۱۳هـ باشد. قلم‌خوردگی در متن دیده می‌شود.

۴۴۰/۱

۱۲۹. الاربعون حدیثاً فی فضل آیة الکرسی

از: جمال‌الدین یوسف بن عبدالله حسینی ارمیونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۵۸هـ)[۳]

موضوع: حدیث

---

۱. «برغوس» یا «بورغاز» روستایی در ساحل غربی دریای سیاه در ۲۵۰ کیلومتری استانبول ـ ترکیه است (بنگرید به: *قاموس الأعلام*: ج ۲، ماده‌ی «برغوس»).

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۹۷۴.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۵۶۴؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۲۴۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۳۱۳.

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله منزل الکتاب و مهوّن الصعاب الفاتح من الخیر کلّ باب أرسل محمّد بالقول الصواب فنطق بکلّ أعجوبة عجاب؛ صلّی الله علیه و علی آله و جمیع الأصحاب و بعد فیقول فقیر رحمة ربّه الوهّاب ... هذه أربعون حدیثاً فق فضائل فضل آیة الکرسی جمعتها السائل من الطلاب و لأدخل فی من حفظ علی أمّتی و اقتداء بالأئمّة الأنجاب حسبنا الله و نعم الوکیل؛ الحدیث الأوّل عن أبیّ بن کعب ... سأله أیّ آیة فی کتاب الله أعظم؟ قال: آیة الکرسی...».

انجام: «...(۵ب) الحدیث الثانی و الاربعون عن علی ... قال قال رسول الله ... إنّ فاتحة الکتاب و آیة الکرسی و آیتین ... متعلّقات بالعرش ... خاتمة: قوله تعالی الله لا إله أی لا معبود بحقّ إلا هو الحی الدائم ... (۶ب) قال أبوإمامة إنّ حملة العرش یتکلّمون بالفارسیّة ... تمّ الأربعون حدیثاً بالتمام والکمال و الحمدلله وحده و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و علی آله و صحبه و سلّم الذی لا نبیّ بعده؛ الحمدلله قال صلّی الله علیه و سلّم یقول جبرائیل عن الله من قال فی دبر کلّ صلاة مکتوبة مرّة واحدة اللهمّ إنی أقدّم إلیک بین یدی ذلک کلّه الله لا إله إلا هو الحی القیّوم ... (۷ الف) فائدة قال البونی رحمه الله حروف آیة الکرسی مائة و سبعون أحرف ... (۷ب) فعد بفضلک و احسانک إلی إنّک أنت التوّاب الرحیم؛ دعاء علمه النبی صلّی الله علیه و سلّم لرجل فی المنام یا قدیم الإحسان و یا من ... و یا ملک الدنیا و الآخرة لکلّ شدّه و کان تعلیق ذلک فی أواخر سنة ۱۲۹[1] مصلیّاً مسلّماً علی أشرف الخلق ... بالمغفرة و المسلمین آمین».

کتاب‌شناسی: تعداد ۴۲ حدیث نبوی در فضیلت آیت الکرسی است که به یک خاتمه و فایده‌ای در بیان حروف آیت الکرسی و ثواب قاری آن ختم گردیده است و گویا تاریخ تألیف آن نیز سال ۱۰۲۹هـ بوده باشد. در معجم التاریخ (ج۵، ص۴۰۰۴) گزارشی از آثار و تألیفات ارمیونی آمده است، لیکن از رساله‌ی مورد بحث سخنی به میان نیامده است[2].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاج مصطفی بن حاج علی افلانی]، تاریخ کتابت: [حدود سال ۱۱۶۵هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۶ (۲ الف ـ ۷ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۷ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج یشمی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشهود است. در آغاز نسخه چند یادداشت به ترکی عثمانی در بیان چند تاریخ

---

۱. در نسخه چنین آمده است؛ به نظر می‌رسد که مراد، سال ۱۰۲۹هـ بوده باشد که در این صورت مربوط به تألیف خواهد بود؛ چرا که کتابت رساله‌های این مجموعه بین ۱۱۷۹-۱۱۷۶هـ است و قاعدتاً تاریخ ۱۲۰۹هـ نیز منتفی است؛ و در نتیجه تنها گزینه‌ی صحیح ۱۰۲۹هـ خواهد بود و الله اعلم.

۲. کما اینکه به برخی آثار موجود وی همچون *تحفة الاساطین فی أخبار بعض الخلفاء و السلاطین* (بنگرید به: *نشریه نسخه‌های خطّی*: دفتر ۸، ص ۲۹۹).

تولّد مربوط به سال‌های ۱۲۵۸، ۱۲۶۰، ۱۲۳۷هـ و چند دعا و یک مهر گرد ناخوانا آمده است.
(ثبت ۲۱۰۸۲۴)

۴۴۰/۲

۱۳۰. الأذکار

از: ناشناخته

موضوع: دعا

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... فإذا فرغ من الأکل بالنیّة التی تقدّمت و بالوصف الذی ذکر و داعی الادب کما ذکرنا ینام قیلولة عونا علی قیام اللیل فإذا استیقظ و قام و توضّأ و صلّی رکعتین ...».

انجام: «... إذا قرب الصبح یدعوا تلیق بأصحاب المحبّة و أرباب الهمم العالیة فإنّ ذلک وقت خاصّ فیستجاب فیه الدعوات فیدعوا بما یلهمه الله تعالی بمقتضی مقامه».

کتاب شناسی: مجموعه‌ای از دستورالعمل‌های طریقتی و صوفیانه شامل اذکار و صلوات ایام و لیالی و ساعات است که به جهت افتادگی از آغاز شناسایی مؤلّف آن ممکن نگردید؛ این احتمال وجود دارد که از تألیفاتِ تقی‌الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (د. ۹۸۱هـ) بوده باشد. مؤلّف در برخی فقرات از استاد خویش با عنوان «کذا أفاد شیخنا قدّس الله سرّه» یاد می‌نماید. برای بررسی بیش‌تر پژوهشگران، دو اثر مرتبط با موضوع این رساله از برگوی، به نام‌های ۱. شرح الاسماء الحسنی در موضوع ادعیه و اذکار[۱]، ۲. رسالة فی وظائف الیوم و اللیلة[۲] شایسته است متن آن‌ها (در صورت دسترسی) مورد مطالعه‌ی تطبیقی قرار گیرد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۸ الف)، تعداد سطر: ۳۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۲/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز و پایین نسخه مشهود است.

۴۴۰/۳

۱۳۱. الاربعون حدیثاً

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۳]

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی سیّدنا محمّد و اله أجمعین؛ (۱) إنمّا الأعمال بالنیات و إنّما لکلّ أمرئ ما نوی فمن کانت هجرته إلی الله و رسوله ...».

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۸۲.
۲. همان: ج ۴، ص ۲۹۸۸.
۳. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

انجام: «... لح (۳۸) اللحد لنا و الشقّ لغیرنا؛ لط (۳۹) أعلم بها قبر أخی و أدفن من مات من أهلی؛ م (۴۰) امنعوا لآل جعفر طعاماً فقد أتاهم ما یشغلهم؛ تمّت الحدیث».

کتاب‌شناسی: چهل حدیث نبوی (ص) مرسل در موضوعات گوناگون از جمله سنن و آداب است. عماد عبدالسلام رؤوف، فهرست‌نگارِ کتابخانه‌ی قادریّه ـ بغداد در ذیل نسخه‌ی «۲۱۰/۱» گوید که از ۴۰ حدیث مذکور، تنها ۸ حدیث از برگوی است و باقی آن بر همان مبنا از سوی مولی محمّد بن مصطفی آق‌کرمانی (د. ۱۱۷۴هـ) تکمیل گردیده و سپس تمامی آن‌ها از سوی همو به تفصیل شرح گردیده است که نسخه‌ی دستنویس آن در همان کتابخانه به شماره‌ی «۲۱۰/۲»[1] موجود است. این رساله‌ی مختصر در سال‌های ۱۲۸۹، ۱۳۱۶، ۱۳۲۱ و ۱۳۲۳هـ در استانبول و نیز در سال ۱۲۹۵هـ در تونس به چاپ رسیده است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۹۸۳) گزارشی از آن‌ها بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاج مصطفی بن حاج علی افلانی]، تاریخ کتابت: [حدود سال ۱۱۶۵هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۸ ب ـ ۹ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: یک حاشیه‌نویسی به نقل از الجامع الصغیر روی برگ (۸ب) دیده می‌شود. آثار رطوبت بر فراز و پایین نسخه مشهود است.

۴۴۰/۴

۱۳۲. الاربعون حدیثاً

از: ناشناخته

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال النبی صلّی الله علیه و سلّم: ۱. طلب العلم فریضة علی کلّ مسلم و مسلمة؛ ۲. المسلم من سلم المسلمون من یده و لسانه ...».

انجام: «... انتظار الفرج بالصبر عبادة؛ طعام الجواد دواء و طعام البخیل داء؛ اللهم صلّی و سلّم علیه؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: چهل حدیث نبوی (ص) در موضوعات گوناگون و متنوّع است و بر اساس فهرست‌ها و سرچشمه‌های در دسترس، دانسته نشده که این اثر تألیف کدام دانشمند می‌باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۱۰ب)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز و پایین نسخه مشهود است.

---

۱. رؤوف، عماد عبدالسلام: *الآثار الخطّیة فی المکتبة القادریّة*: ج ۱، صص ۲۵۷-۲۵۸.

۴۴۰/۵

۱۳۳. مرشد المتأهل = مرشد المتأهلین

از: محیی‌الدین محمّد بن قطب‌الدین محمّد ازنیقی رومی (درگذشته به سال ۸۸۵هـ در ادرنه)[۱]

موضوع: اخلاق

زبان: عربی

آغاز[۲]: «بسملة، الحمدالله الذی خلق من الماء بشراً فجعله نسباً و صهراً و صلّی الله علی سیّدنا محمّد المبعوث بشیر[اً] و نذیراً و علی آله و صحبه و سلّم تسلیماً کثیراً و بعد فلمّا رأیت نساء الزمان تتزیّن بزی الفاحشات و یمشین فی الأسواق و الفلوات لیفعلن ما یرون فی الخلوات حاشا أن یکون مثل حالهنّ حال المستأجرات و یکشفن ساقهنّ عند الناس لتمیل إلیهنّ ید اللامس و یلعبن فی الولائم مع الشبّان فیستحقن الغضب من الرحمن و یخرجن إلی الحمام علی أعین الناس بالتبختر لا شکّ أنّهنّ کالقردة و الخنازیر و لو نصح أهل الدین لأزواجهنّ لیسمع الترهات منهم و منهنّ یتفاخرون بظهورهنّ فی المجالس لأنّهم صاروا إخوان الشیاطین و الأبالیس فنزعوا جبّة الغیرة و ترکوا لحیتهم فی ید المرأة کأنّهم الحمر العرجاء فی القطار بعد لم تصل ألیها تربیة البیطار و رفضوا دینهم فی رضاء العورة فصاروا من جملة الکفرة الفجرة هیهات هیهات قد امتلأ الزمان بالغوات .... فأردت أن أبیّن الحال فی مختصر شریف المقال و أبیّن آداب النکاح و مایتعلّق به و بالسفاح ثمّ قال لی قلبی إنّ أهل الزمان یشتغلون فیک باهذیان لأنّ عندهم أکل الجیفة أحبّ من سماع النصیحة ... و سمیّته ..».

انجام: «... فإن ذلک من تمام الصلة و البرّ؛ الحمدلله علی التمام و الصلوة و السلام علی رسوله الذی هو أفضل الأنام ... اللهمّ ارحم جمیع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات و صلّ علی جمیع الأنبیاء و المرسلین و الحمدلله ربّ العالمین؛ تمّت الکتاب المسمّی بمرشد المتأهلین بعون الملک الوهّاب المستوهبین».

کتاب‌شناسی: کتابی اخلاقی در نصایح مؤلّف از برخی ناهنجاری‌های زمانه در رعایت نکردن آداب و دستورات دینی از سوی زنان و ترغیب و توصیه‌ی به ازدواج با بیان احادیث نبوی (ص) است که در ۱۱ فصل نگارش یافته است. عناوین ابواب چنین است: الفصل الأوّل فی بیان ترغیب النکاح و ترهیبه (۱۲ الف)، الفصل الثانی فی فوائد النکاح (۱۴ الف)، الفصل الثالث فی آفات النکاح (۱۸ الف)، الفصل الرابع فی آداب العقد و فی أن النساء أیّهنّ ینبغی أن یتزوّج و أیّهنّ ینبغی ألایتزوّج و علامتها (۲۰ الف)، الفصل الخامس فی أنّ أی الرجال خیر أن یتزوّج و أیّهم شرّ (۲۲ب)، الفصل السادس فی حقّ الزوجة علی الزوج (۲۳ب)، الفصل السابع فی حقّ الزوج علی الزوجة و فضائل خدمتها له (۲۷ الف)، الفصل الثامن فی آداب الولیمة و آداب الدخول علی المزفوفة ... (۳۲ الف)، الفصل التاسع فی آداب

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۱۱.

۲. آغاز اثر در *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (الطب و الصیدلة): ج ۲، صص ۲۵۲–۲۵۵ (نسخه‌ی شماره‌ی ۶۲۶۴) با اندکی اختلاف بدین صورت آمده است: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین الذی خلق من الماء بشراً...».

الولادة و حقوق الولد علی الوالدین و فضائل خدمة العیال (۳۷ الف)، الفصل العاشر فی فضائل برّ الوالدین و أداء حقوقهما و فضایح إیذائهما و قبائح عقوقهما (۷۵ الف)، الفصل الحادی عشر فی صلة الرحم (۷۹ الف). از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۰۵۸) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر در سال‌های ۱۲۷۳، ۱۲۸۰ و ۱۳۱۶هـ به صورت سنگی در استانبول و نیز در سال ۱۳۱۳هـ در بیروت[۱] به چاپ رسیده است. باید افزود که حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۲، ص۱۹۴۶) از کتابی با عنوان «نزهة المتأمل و مرشد المتأهل» یاد نموده و گفته: «[هو] فی فضائل النکاح و لعلّه للسیوطی ظنّاً، أوله الحمد لله الذی خلق من الماء بشراً، و هو یشتمل علی تسعة فصول» که صرف نظر از آغاز مشترک آن دو، بایستی جز اثرِ مورد بحث باشد، هر چند که اتحاد آن دو نیز دور از ذهن نیست! همچنین، کتابی به ترکی عثمانی با همین عنوان (مرشد المتأهلین) از ابراهیم حقّی بن حسن ارضرومی (د. ۱۱۹۴هـ) در کتابخانه‌ی جامع سلیمانیّه ـ استانبول به شماره‌ی «۱۵۱/۱ دکیزلی»[۲] نگهداری می‌گردد که جز رساله‌ی مورد بحث است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: حاج مصطفی بن حاج علی افلانی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۶ (۱۱ب ـ ۴۶ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من کتابة مرض المتأهلین بعون‌الله الملک المعین المتین بعد العشاء فی لیلة السبت من أواسط شهر المحرّم فی ید عبدالضعیف المحتاج الفقیر الحقیر إلی رحمة ربّه الخبیر الحاج مصطفی بن الحاج علی الأفلانی غفر الله له و لوالدیه و أحسن إلیهما و إلیه سنة خمس و ستین و مائة و ألف سنة ۱۱۶۵هـ

الخطّ باقی و العمر فانی
العبد عاصی و الربّ عافی
ایا قاری الخطّ بالعین تنظره
و لاتنس کاتبه باخیر تذکره
فأنّ الخطّ یبقی زماناً فی الکتاب
وصاحب خطّ مدفون‌تحت‌التراب
ذنوبی کموج البحر بل هو اکثر
أصغرها مثال الجبال بل هو أکبر
و لکن إذا عفی عند الکریم
مثل الذباب بل هو اقلّ[۳]

خیره یازسین شونی آنک کراماً کاتبین
کم دعا ایلیه اکارسه اشبوخطک صاحبین».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی‌هایی در هامش و میان سطور به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۴۳۰.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۱۰۶.
۳. برخی از این ابیات نیز بار دیگر به خطّ رقعه و رنگی بنفش در هامش تکرار شده است.

نشان‌های «مختار صحاح، اختری، سیّد علی، منتخب، فیض القدیر شرح جامع الصغیر، تفسیر حنفی، منیر القلوب، ابن سیّد علی، ساله ترکیه، من الدرر و الخلاصة، منهاج العابدین، تفسیر قاضی، شرح کبیر من هذه الرسالة، رسالة کبیر، وسیلة، وانقولی، مصابیح، مجالس، فیضی و ...» دارد. مهر گرد «محمّد رشید ۱۲۱۶» چند جای نسخه مکرر آمده است. آثار شدید رطوبت بر فراز و پایین نسخه مشهود است که در بخش‌هایی باعث ناخوانا شدن متن گردیده است. میان اثر بین برگ‌های (۴۳ب ـ ۴۴ الف) یک دعا همراه ذکر فاتحه به حاجی بکتاش ولی، به عربی و ترکی آمده است که قاعدتاً بایستی غیر مرتبط با کتاب بوده باشد. در برگ (۴۶ب) یک دستورالعمل و فایده‌ی طبّی در گرفتگی سینه به زبان ترکی درج شده است؛ نیز دو بیت شعر ترکی دیده می‌شود:

نه که حقدن اولور تقدیر
آنی منع ایملـــــز تدبیر
گلور البتّه هـــــر باشه
اولور لوح اوستونه تحریر.

۴۴۰/۶

۱۳۴. انواع خواب = اویخو رساله‌سی

از: ناشناخته

موضوع: آداب و اخلاق

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «اویخو اون ایکی نوع اوزره در بری سنّت و بری بدعت در و بری جنون در و بری غفلتدر و بری عقوبتدر و بری عادتدر و بری ندامت در و بری فقر در و بری غرامتدر و بری راحتدر و بری عبادتدر و بری کرامتدر ...».

انجام: «... کرامت اویخوسی اولدر که حق تعالی نک قواللری سجده ... اویویه لر الله تعالی ... ایدوب فرشته لرینه ایدرکه گوردک بنم قولی می ... بنم خدمتمده و جانی قبضه قدرتیمده در؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در انواع دوازده‌گانه‌ی خواب انسان است که مؤلّف پس ذکر انواع و اوقات آن به شرح هر یک به اختصار پرداخته است. اسامی این خوابها چنین است: ۱. سنّت، ۲. بدعت، ۳. جنون، ۴. غفلت، ۵. عقوبت، ۶. عادت، ۷. ندامت، ۸. فقر، ۹. غرامت، ۱۰. راحت، ۱۱. عبادت، ۱۲. کرامت. باید افزود که در فهرست‌های در دسترس و سرچشمه‌ها (منابع)، نشانی از این اثر یافت نگردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و بنفش، تعداد برگ: ۱ (۴۷ الف)، تعداد کلّ سطور: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت در پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در برگ (۴۷ب) فایده‌ای شامل چند دعا برای رفع برخی بیماریها آمده که در سال ۱۲۵۹هـ کتابت گردیده است.

۴۴۰/۷

۱۳۵. اذکار و ادعیه = سیّد الاستغفار و بعض الصلوات الشریفة و الأدعیة المأثورة

از: ناشناخته

موضوع: دعا و تصوّف

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «اللهمّ أنت ربّی لا إله إلا أنت خلقتنی و أنا عبدک و أنا علی عهدک ... بسم الله الرحمن الرحیم أستغفر الله؛ أستغفر الله الذی لا إله إلا هو الحیّ القیّوم و أتوب إلیه ... بو کمسه نک مر بر مهم حاجتی اولسه صباح نمازنی قلوب دخی ...».

انجام: «... سنه بیک ایکی یوز اللی طوزده صفریک اون یدینجی کونده اخشام ایله عشا اراسنده لحکمة ایکندی محلندن آلدیم صاغمیه شاکلنده علامتً ظهور اتدی و تعجّبه قالندی ... فاصرفنی عنه و قدّره لی الخیر حیث کان ... ابتدا آبدست آلوب ایکی رکعت نماز قلوب اوچ اخلاص شریف اوقویه ثوابنی رسول حضرتلرنک روح شریفنه هدیّه ایلیه قرق بر قاف یازوب باشه ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از ادعیّه و اذکار طریقتی و صوفیانه است که بایستی طبق تاریخی که در میان آن اشاره شده، در سال ۱۲۵۹هـ نگارش یافته باشد. باید افزود در عباراتی از این اثر، مؤلّف از کشف و شهودی که برای شخص خودش در سال ۱۲۵۹هـ حاصل گردیده، سخن به میان آورده است که روی آن به خطّ دیگری (با مداد) قلم کشیده‌اند! باید دانست که در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۱۰۷ مجامیع ترکی طلعت»[1] نسخه‌ای با عنوان سیّد الاستغفار و بعض الصلوات الشریفة و الأدعیة المأثورة با تاریخ کتابت ۱۲۱۳هـ معرّفی شده است که با توجّه به آغاز آن، بایستی نسخه‌ی دیگری از همین اثر مورد بحث بوده باشد؛ البتّه در صورت دسترسی به اصل یا تصویر آن نسخه، باید حتماً بررسی تطبیقی صورت گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم شاید خطّ مؤلّف، تاریخ کتابت: حدود سال ۱۲۵۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۴۸ الف ـ ۴۹ب)، تعداد سطر: ۱۵–۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: قلم‌خوردگی‌های در متن دیده می‌شود. آثار رطوبت در پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در برگ (۵۰ الف) چند یادداشت و فایده شامل روایتی به نقل از حضرت عیسی علیه السلام در عقاب ردّ سائل، احادیثی به نقل از مقداد بن شریح در اطعام الطعام و افشاء السلام، به نقل از عبدالله بن عمران درباره‌ی فضیلت طیب الکلام و اطعام الطعام، به نقل از ابی ذرانه در تبسّم به روی مؤمن، از حسن بصری در نوعی از صدقه، فایده‌ای درباره‌ی حکمت تعداد رکعات به

---

۱. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۲، صص ۳۴۴ – ۳۴۵.

دو، سه و چهار به نقل از شرک الکشّاف؛ فایده‌ای به نقـل از لقمـان، حـدیثی در عقـاب مـانعین از زکـات؛ دعـای طعـام و ... کـه بـیش‌تـر بـا نـام «سیّدعلی» در انجام هریک نشانه دارد.

۴۴۰/۸

۱۳۶. جلاء القلوب[۱]

از: تقی الدین محمّد بـن پیرعلـی بالکـسیری برگـوی مـشهور بـه «برگلـی» و «بیرکلـی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۲]

موضوع: اخلاق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی جعل اللیـل و النهار خلفة لمن أراد أن یـذکر أو أراد شـکوراً و خلق الموت ... امّا بعد فقد روی مـسلم ... فألّفنـا رسالة منطویة علی أصول الدین و فروعه ممّا لابدّ لکلّ إنسان منه رجاء ... و کتبناها بالترکیّـة لـیعمّ نفعها ... و لقد رأیت فی هذا الشأن رسـائل فیهـا أمور کثیرة لم نجد لها ... أن أکتب رسالة فی هـذا الشأن کتبتُ هذه الرسالة لیکون صیقلاً للصدور و جلاءً للقلوب و ذخیرة لنا یوم الدین .... ».

انجام: «فقال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم الله أرحم بعباده ... یقول العبد الضعیف عصمنا الله أن قال قائل فیلزم علی هذا ... إنّک أنت الغفـور الرحیم و الجواد الکریم و البرّ الـرحیم ذوالفـضل العظیم من تأویله بعون الله تعالی یوم الاثنین أخر النهار سـابع ذی الحجّـة الحـرام سـنة إحـدی و سبعین و تسعمائة من [الـ]هجرة النبویّة».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تـر در همین مجموعـه بـه شـماره‌ی «۴۱۸/۲» معرّفـی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نـستعلیق تحریـری، نام کاتب: [حاج مصطفی بن حاج علـی افلانـی]، تـاریخ کتابـت: [حـدود سـال ۱۱۷۰ هــ]، محـلّ کتابت: نامعلوم، عنـوان‌هـا و نـشانی‌هـا: قرمـز و مـشکی، تعـداد بـرگ: ۲۰ (۵۰ ب ـ ۶۹ الـف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیـده و حاشـیه‌نویـسی نـاچیزی در هـامش و میان سطور به زبان عربی و ترکی عثمانی با نشان «کمال پاشا» دارد. در انجـام دو بـرگ (۶۹ب ـ ۷۰ الف) فایده‌ای در به قتل (به شهادت) رساندن ۱۰۰۰ نفـر از اولاد فاطمـة الزهـراء ـ سـلام الله علیها ـ توسّط دوانیقی، دعای حفظ، فایـده‌ای در احضار حسن بصری از سوی حجّاج برای به قتل رساندن وی و دعای حفـظ و نیـز دعـایی دیگـر برای امـن از هـر خـوفی کـه همگـی از روضـة الازهار تألیف عبدالمجید، نقل گردیده است. نیـز ابیاتی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی همچون بیت ذیل دیده می‌شود:

صنعتی علمی اولان آج اولماز
کمسنک نانـــه محتاج اولماز[۳].

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۵۹۲.
۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغـدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

۳. این بیت لطیف بـدین معنـی اسـت کـه اگـر کـسی دارای حرفه و دانشی باشد، هرگز محتاج بـه نـان غیـر نخواهـد بود!

۴۴۰/۹

۱۳۷. الطمأنینة فی الصلاة = معدّل الصلاة = تعدیل الأرکان

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أمر عباده بإقامة الصلوة و تعدیلها و جعلها رأس الدین و عروة الإسلام و أفضل أعمالها ... فسحقاً ثمّ سحقاً ثمّ سحقاً لمن کانت له نقصاً و خرقاً و لمّا کانت هذه البلیّة ... مصیبة عظیمة ... أخذتنی الفیرة و حرّکتنی الحمیّة أن أکتب رسالة و ابیّن فیها أدلّة الوجوب و إفادة الترک لئلا أکون لهذا المنکر من الراضین ... و رتّبتها علی مقدّمة فی تفسیر تعدیل الأرکان ...».

انجام: «... إذا لم یجد فرجة لایکره و لایلزم فی المختار جذب رجل إلی جنبه من الصفّ المقدّم و الله أعلم بالصواب؛ تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۱۸/۵» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج مصطفی بن حاج علی افلانی]، تاریخ کتابت: [حدود سال ۱۱۷۰ هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۹ (۷۰ب ـ ۷۸ ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و به اختصار به عربی و ترکی عثمانی در هامش و میان سطور حاشیه‌نویسی بان نشان‌های «منه، شرح، نقل من المراد و ...» دارد.

۴۴۰/۱۰

۱۳۸. أخلص الخالصة = مختصر خالصة الحقائق لما فیه من أسالیب الدقائق = تلخیص الخالصة

از: علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی (= تخارستانی) (درگذشته به سال ۹۰۹هـ)[1]

موضوع: عقاید اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز[2]: «بسملة، قیل الخلق علی عشرة أجزاء تسعة منها الشیاطین و الجنّ و واحد منها الإنس ثمّ جعل الإنس مائة و خمسة و عشرین صنفاً فالمائة منها یأجوج و مأجوج و خمس و عشرون سائر الخلق و أربعة و عشرون من ذلک کفّار و مصیرهم إلی النار و بقی صنف واحد من المسلمین من مائة و خمسة و عشرین صنفاً ثمّ إنّ المسلمین افترقوا علی ثلث و سبعین فرقة فإثنان

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج۵، ص ۲۰.

۲. نسخه‌ی حاضر فاقد دیباچه‌ی ملخّص می‌باشد، بر پایه‌ی *کشف الظنون* (ج ۱، ص ۶۹۹) و *الآثار الخطّیّة فی المکتبة القادریّة* (ج ۲، ص ۶۶) سرآغاز دیباچه‌ی آن چنین است: «الحمد لله القدیم السلام الصمد القدیر ... بعض إخوانی منّی أن ألخّص کتاب الخالصة ...».

و سبعون کلّهم أهل الهواء و البدعة و مصیرهم إلی النار و واحد فی الجنّـة ... علـی سـبیل الـسنّة و الجماعة ...».

انجام: «قال علیه السلام علیکم بالعدس فإنّه مبارک مقدّس و إنّه یرقّ القلب و یکثر المدعـة و فیه برکة سبعین نبیّاً آخر عیسی بن مـریم علیـه السلام؛ تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: کتابی در اعتقادات اهل سـنّت در پنجاه فصل است که بدخشانی آن را از کتـابِ خالصة الحقائق لما فیه من أسالیب الدقائق، تألیفِ ابوالقاسم (ابوالمحامد) عمادالدین محمود بن احمد بن ابوالحسین بخاری فارابی مشهور به «لؤلؤی» (د. ۶۰۷ یا ۶۰۹هـ)[۱] به سال ۵۹۷هـ بـر سـبیل ایجاز و اختصار تلخیص نمـوده اسـت. مؤلّـف در این اثر ابتدا مخلوقات را بر ده قسم، که نه قـسم آن جنّ و شیاطین و یک قسم آن انـسان اسـت، تقسیم بندی نموده و سپس انسان‌هـا را بـه ۱۲۵ صنف که ۱۰۰ صنف آن یأجوج و مـأجوج و ۲۵ صنف آن سایر انسان‌ها؛ ۲۴ دسته از ایـن افـراد اهل دوزخ و آن یک باقیمانده نیز یکـی از فـرق مسلمین است. این مـورد اخیـری نیـز ۷۳ فرقـه است که ۷۲ فرقه‌ی آن به بنا به فرمایش حضرت رسول ـ صلّی الله علیه و آله و سلّم ـ اهل هواء و بدعتند و جایگاهشان نیز ـ به زعم و گمان مؤلّف ـ در دوزخ اسـت و تنهـا فرقـه‌ی باقیمانـده نیـز دارای ۷۳ صـنف اسـت، کـه ۷۲ صـنف آن در ضلالتند و تنها یک صنف که پیرو اهـل سـنّت و جماعت می‌باشند، اهل نجات و بهشت هـستند و باقی فرق در دوزخند! باید افزود که از ایـن اثـر نسخه‌هایی در کتابخانه‌های ترکیه، عـراق، مـصر، تونس و ... در برخی سرچشمه‌ها (منابع) معرّفـی گردیده است[۲]. گفتنی است که این اثر یک بار در سال ۱۸۵۱م در قازان ـ تاتارسـتان منتـشر شـده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نـستعلیق تحریـری، نام کاتب: حاج مصطفی بن حاج علـی [افلانـی]، تـاریخ کتابـت: سـال ۱۱۷۰ هــ محـلّ کتابـت: نامعلوم، عنوان‌ها و نـشانی‌هـا: قرمـز و مـشکی، تعداد برگ: ۳۲ (۸۰ب ـ ۱۱۱ ب)، تعـداد سـطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهـار مهـره زده، اندازه مـتن: ۱۶*۱۰ سـانتیمتر، رقـم کاتـب: «قد فرغ هذه النسخة الـشریفة فـی الأحـد مـن الشهور فی شهر الأواخر [کذا] من ذی القعدة سنة سبعین و مائة و ألف فی ید الحـاج مـصطفی بـن الحاج علی غفر الله له و لوالدیه و أحسن إلیهما و إلیه و بجمیع المؤمنین و المؤمنات؛ تمّ».

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیـده و حاشـیه‌نویـسی نـاچیزی در هـامش و میان سطور به زبان ترکـی عثمـانی دارد. نیـز در هـامش بـرگ (۹۹ الـف) یـک قطعـه دربـاره‌ی روضه‌ی شریف نبی اکرم ـ صلّی الله علیه و آله و

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۴۰۴.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۲۰۱.

۳. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۵۴۰.

سلّم ـ که هنگام منصوب شدن وانقولی به منصب قضاوت مدینه‌ی منوّره گویا انشاد شده است: «وانقولی کعبه قاضیسی اولدقده حضرتک روضه شریفنه داخل اولدقده دیمشدر مناسبتله بو اراده یازلمشدر:

بودر آیینی عرب بر قومک اول سیّدی
قبری اوزره آز اولور که بنده آزاد اولمیه

سنکه فخرالمرسلین سید الکونین سن
حاشا یوز سورن قبرکه آزاد اولمیه»!

آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشهود است و در برخی برگ‌های پایانی باعث ناخوانا شدن برخی کلمات گردیده است. در انجام دو برگ الحاقی (۱۱۲ الف ـ ۱۱۳ب) حاوی یک خطبه به طریق اهل سنّت با آغاز «الحمدلله الذی خالق کلّ شیء و هو علی کلّ شیء وکیل ... خصوصاً منهم علی الإمام خلیفة رسول الله علی التحقیق ... ابی‌بکر و عمر و عثمان و علی .... عن أبی هریرة ... قال رسول الله ... آخر ما تکلّم ابراهیم حین ألقی فی النار حسبی الله و نعم الوکیل ....»؛ و نیز یک خطبه‌ی ناتمام دیگر با آغاز «الحمدلله الذی أنزل الفرقان علی عبده ... عن أبی هریرة ... قال رسول الله ... صیام شهر رمضان معلّق بین السماء و الأرض ... إلا بزکوة الفطر ...» آمده است؛ همچنین چند یادداشت، مانند محاسبات برای مقادیر دارویی یک نسخه‌ی طبّی، آغاز ناتمام یک سند (گویا شکایت نامه) به ترکی «عرض بنی دیک بر آدم طرفندن ... دکانمه براقلریغنه شاهدیم واردر ...مدعی عموم مصطفی افندی حکمی قره قوش اوله رقه قرار ویردی ...» و نیز ۷ بیت به ترکی با لهجه‌ی عثمانی گویا با مضمونی طنزانه با خطّ رقعه‌ی غلیظ (!) نوشته شده که با این مطلع شروع می‌گردد:

گرمابه دن دلاک ایله چه‌غر ... چغری
او ..... ایدی اشبو روایت .... [1] چغری.

۴۴۱

۱۳۹. الجامع لأحکام القرآن و المبین لما تضمّنه من السنّة و أی الفرقان = تفسیر القرطبی

از: ابوعبدالله شمس‌الدین محمّد بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی (درگذشته به سال ۶۶۸ یا ۶۷۱هـ در مصر) [2]

موضوع: تفسیر اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز [3]: «بسم الله الرحمن الرحیم، بسم السیّد الکریم المعین المعین و کرم عام علی الخلائق أجمعین لهذه السورة أربعة أسماء عمّ یتسائلون و النباء التساءل و المعصرات و هی مکّیة و عدد آیاتها أربعون آیة عند البصریین و أربع و أربعون آیة عند الباقین و عند البعض سبع و ثلثون آیة و عدد کلماتها مائة و ثلثة و سبعون کلمة و حروفها

---

۱. نقطه چین‌ها خوانده نشد!

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۸، ص ۲۳۹.

۳. نسخه‌ای به مانند همین اثر، در کتابخانه‌ی ملّی اسد ـ دمشق نیز با همَین آغاز معرّفی شده است (بنگرید به: *فهرس مخطوطات التفسیر فی مکتبة الأسد الوطنیّة*: ج ۴، ص ۲۹۳).

سبع مائة و تسعون حروفاً ... قوله عزّ و جلّ عمّ یتسائلون و لهذا سبب نزول ...».

انجام: «... و من شرّ غاسق، أی و من شرّ اللیل إذا وقب، إذا أوقب إذا دخل سواد اللیل ... و إنّما قال و من شرّ اللیل إذا أدخل لأنّ الساحر سحر فی أوّل اللیل الذی نام الناس ... و لایسحر غیر هذا الوقت و من شرّ النفّاثات فی ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: تفسیر کبیر مشهوری است که در چند مجلّد تألیف گردیده است و دارای تلخیصات و اختصاراتی نیز هست[1]. نسخه‌ی مورد بحث، تنها حاوی تفسیر عمّ جزء از آن تفسیر و از انجام نیز تفسیر سوره‌ی ناس ناتمام مانده است. در این کتابخانه نسخه‌های دیگری از اصل یا خلاصه‌ی این تفسیرِ بزرگ، به شماره‌های «۱۳۸۸۶/۳۵»، «۱۳۸۸۶/۴۴» و «۱۲۲۱۲»[2] نگهداری می‌گردد. باید افزود که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۴، صص۲۵۶۲-۲۵۶۳) گزارشی از نسخه‌های دیگر این تفسیر ارائه نموده است. این اثر در سال‌های ۱۹۳۵ و ۱۹۵۸م در قاهره[3] و نیز در دو جلد بدون تاریخ در هند[4] منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ یا اوایل سده‌ی ۱۳ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۸۳، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: اندازه متن: ۱۳/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابرو باد ابلق با عطف تیماج حنایی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشان‌های «اختری، عمر، اختری کبیر و ...» دارد. برگ‌های مجدول به شنگرف است. این نسخه ناتمام و پنج برگ به صورت جدول کشی و سفید مانده است.

(ثبت ۲۱۰۸۲۵)

۴۴۲/۱

۱۴۰. **فرائد الفوائد = فوائد العوائد = بلوغ الارب = الاستعارة[5] (رسالة ...) = الرسالة السمرقندیّة = رسالة الاستعارة و العقود = الرسالة العقودیّة = فرائد العوائد**

از[6]: ابوالقاسم ابراهیم بن محمّد لیثی سمرقندی (درگذشته پس از سال ۸۸۸هـ)[7]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لواهب العطیّة و الصلوة

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۵۳۴.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۵، ص۲۰۸؛ ج۳۷، ص۴۷۴.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص.۲۵۶۳
۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۲۴۴.
۵. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص۸۴۵.
۶. دانش پژوه، محمّدتقی؛ *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج۱۷، ص۳۷۹، در این مصدر، این اثر تألیف علاءالدین علی قوشچی (د. ۸۷۹هـ) دانسته شده است.
۷. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص۷۷.

علی خیر البریّة و علی آله [۱] ذوی النفوس الزکیّة؛ أمّا بعد فإنّ معانی الاستعارات و ما یتعلّق بها قد ذکر فی الکتب ... تتعلّق بتحقیق معانی الاستعارات و أقسامها و قرائنها ...».

انجام: « ... و ما یجعل نفسه تخییلاً و بین ما یجعل زائداً علیها و ترشیحاً قوّة الاختصاص بالمشبّة به فأیّهما أقوی اختصاصاً و تعلّقاً به فهو القرینة و ما سواه ترشیح».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در بلاغت (بیان) و استعارات و اقسام آن است که در ۳ «عقد» و هر «عقد» در چند «فریده»، بدین ترتیب نگارش یافته است: عقد اوّل در انواع مجاز (۶ فریده)، عقد دوم در معنی استعاره (۴ فریده)، عقد سوم در تحقیق قرینه استعاره (۵ فریده). از این اثر در این کتابخانه چند نسخه‌ی دستنویس به شماره‌های «۱۳۸۸۶/۳۷»، «۱۴۲۸۰/۲۶» [۲]، «۵۰۰۱/۴»، «۴۹۰۰/۲۰» [۳] «۱۲۳۱/۵۰ط»، «۱۸۰۵/۱۰» [۴] و نگهداری می‌گردد. ناگفته نماند که این اثر با عنوان الرسالة السمرقندیّة در سال ۱۹۰۵م در الجزائر به چاپ رسیده است [۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳ (۱ب ـ ۳ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۴ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی آجری با ترنج و سرترنج ضربی زمینه منقّش به گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور با نشان «قول احمد» دارد. برگ‌ها مجدول به شنگرف بوده و فراز و پایین برگ‌ها نیز آثار اندکی از رطوبت دیده می‌شود. در آغاز تملّک طاهر افندی بن حاج احمد افندی با مهر گرد «محمّد ۱۲۵۱» و نیز دارای «یا کبیکج» است.

(ثبت ۲۱۰۸۲۶)

۴۴۲/۲

۱۴۱. شرح رسالة الاستعارة = شرح فرائد الفوائد = شرح فوائد العوائد = شرح بلوغ الارب = شرح الاستعارة و العقود = شرح الرسالة السمرقندیّة = شرح الرسالة العقودیّة = حاشیة علی الرسالة السمرقندیّة فی الاستعارات = شرح فرائد العوائد

از: عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۶، ص ۱۴۱.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۴۷۴؛ ج ۳۸، ص ۳۹۶.
۳. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۴، صص ۶۱ و ۲۹۸؛ باید افزود که در این جلد از فهرست (ص ۶۱)، نام اثر به صورت *رسالة فی ضبط الاستعارات* و از مؤلّفی ناشناس معرّفی شده، که بدین وسیله استدراک می‌گردد.
۴. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۹/۱، ص ۳۳۶؛ ج ۲۳/۲، ص ۸۳۴.
۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۱۰۴۵.

اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (درگذشته به سال ۹۴۴ یا ۹۴۵ یا ۹۵۱هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، یقول العبد الفقیر ... إنّ أحسن ما یزداد به النعم الوفیّة و یدفع به البلیّة فی البکرة و العشیّة؛ الحمد لواهب العطیّة أی کل عطیّة أو العطیّة المعهودة التی نزلت فیها السورة ...».

انجام: «... ما سواه ترشیح و لک أن تجعل الحجمیع قرینة فی مقام شدّة الاهتمام بالإیضاح الحمدلله علی تمام الاصباح بعد الظلم المحوج إلی الصباح و نرجوا الانتظام فی سلک دعاء الطلبة الصلحاء و الرواح وصلّی الله علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه أجمعین».

کتاب‌شناسی: شرح و تعلیقاتی بر فرائد الفوائد = فوائد العوائد = بلوغ الارب = الاستعارة = الرسالة السمرقندیّة = رسالة الاستعارة و العقود = الرسالة العقودیّة = فرائد العوائد تألیف ابوالقاسم ابراهیم بن محمّد لیثی سمرقندی (د. پس از ۸۸۸هـ) در بلاغت (بیان) و استعارات و اقسام آن است. چند نسخه‌ی دیگر از این تعلیقه در این کتابخانه به شماره‌های «۱۵۴۸۴/۱»[۲]، «۵۲۸۴/۱۴»[۳]، «۱۲۳۱/۵۶»[۴]، «۱۶۵۹۳/۵»، «ذیل ۱۸۸۵۱»، «ذیل ۱۸۷۷۴» و «ذیل ۱۷۵۳۶»[۵] موجود است. باید افزود که این شرح با عنوان حاشیة علی متن السمرقندیّة فی الاستعارات در سال ۱۲۸۳هـ در تونس به چاپ رسیده است[۶]. بنا به گفته‌ی حاجی خلیفه[۷]، بر حاشیه‌ی عصام تعلیقه‌ای نیز از سوی حفید عصام با نام «علی بن صدرالدین بن عصام‌الدین» نوشته شده است. ناگفته نماند که بر رساله‌ی عصام، ترجمه و شرحی از سوی گوزی‌بیوک زاده انجام گرفته است که نسخه‌ای از آن در همین فهرست به شماره‌ی «۴۱۴/۳» از نظر گذشت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۵ (۴ب ـ ۱۸ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور با نشان «شرح، منه، زین الدین، س، ح، حسن زیباری، اسمعیل، حسن و ...» دارد. برگ‌ها مجدول به شنگرف بوده و فراز و پایین برگ‌ها نیز آثار اندکی از رطوبت دیده می‌شود.

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۱۰۱.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۹۰.
۳. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۶، ص ۲۰۸.
۴. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۳/۲، ص ۸۳۷.
۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۰۷.
۶. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۳۳۱.
۷. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۸۴۵.

۴۴۲/۳

۱۴۲. شرح رسالة الاستعارة = شرح فرائد الفوائد = شرح فوائد العوائد = شرح بلوغ الارب = شرح الاستعارة و العقود= شرح الرسالة السمرقندیّة = شرح الرسالة العقودیّة = شرح رسالة الاستعارة = شرح قول احمد[1] = شرح فرائد العوائد = حاشیة علی الرسالة السمرقندیّة فی الاستعارات

از: شهاب‌الدین احمد بن محمّد بن خضر عمری رومی حنفی مشهور به «قُول احمد» (درگذشته به سال ۷۸۵هـ)[2]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة؛ الحمدلله الممجّد و الصلوة علی رسوله محمّد و علی آله و صحبه من الأزل إلی الأبد ... بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد أی جنس الحمد أو جمیع أفراده مختصّ و ثابت، لواهبه جنس، العطیّة أی جمیع ...».

انجام: «... اختصرنا ما فیه حذراً عن الإملال و رعایة المطابقة مقتضی الحال و أمّا الفقیر قول أحمد بن محمّد بن خضر غفر الله ذنوبه التی من جملتها فعله هذا أو ذنوب أباه إنّه هو الغفور الرحیم المبدّل للسیئات حسنات بکرمه و لطفه العمیم الحمدلله علی التمام و الصلوة علی رسوله ... تمّت».

کتاب‌شناسی: شرح و تعلیقات دیگری بر فرائد الفوائد = فوائد العوائد = بلوغ الارب = الاستعارة = الرسالة السمرقندیّة = رسالة الاستعارة و العقود = الرسالة العقودیّة = فرائد العوائد، تألیفِ ابوالقاسم ابراهیم بن محمّد لیثی سمرقندی (د. پس از ۸۸۸هـ) در موضوع بلاغت (بیان) و استعارات و اقسام آن در ادبیّاتِ عرب و تقریباً به صورتِ توضیحی و بدون ردّ و ایراد نوشته شده است. از این اثر در فهرستِ برخی کتابخانه‌های ایران، مانند کتابخانه‌ی آیت‌الله مرعشی (ره)[3] و نیز برخی کتابخانه‌های خارجی، همچون تونس و ترکیه، نسخه‌هایی معرّفی شده است[4].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل ُ ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۰ (۱۹ب ـ ۲۸ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵

---

۱. در برخی فهرست‌ها و سرچشمه‌ها نام اثر را بدون توجّه به مفهوم ترکی عبارت، به صورت «قول احمد» ثبت شده است! باید افزود که کلمه‌ی «قُول» = «قولی»، بر وزن «غُول»، در ترکی به معنی «غلام» و «در خدمت کسی بودن» است و هیچ ارتباطی با کلمه‌ی «قَول» به معنی کلام و گفتار ندارد و ترکیباتی در برخی اسامی، همچون «محمّدقلی»، «حیدرقلی» و «حسین‌قلی» نیز دقیقاً از همین باب است، برای نمونه در نام «حسین‌قلی»، یعنی کسی که در خدمت اباعبدالله الحسین علیه السلام است؛ بنابر این بهتر است نام اثر به صورت *شرح قُول احمد* نوشته شود.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۱۵.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۱، ص ۳۴۰.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۴۸۵.

سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الرسالة الموسومة بقول أحمد الشرح علی المتن العضدیة»!

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی با نشان «مصنّفک» دارد. برگ‌ها مجدول به شنگرف و فراز و پایین برگ‌ها نیز آثار اندکی از رطوبت دیده می‌شود. در انجام یک مهر گرد «محمّد ۱۲۵۱» آمده است.

۴۴۲/۴

۱۴۳. شرح الرسالة الوضعیّة العضدیّة = شرح رسالة فی الوضع

از: علاءالدین علی بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (درگذشته به سال ۸۷۹هـ در استانبول)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی خصّ الانسان معرفة أوضاع الکلام و مبانیه و جعل الحروف اصول کلمته و ظروف معانیه و الصلوة علی ... و بعد فلمّا شاع فی الامصار و ظهر ظهور الشمس فی النهار الرسالة العضدیّة التی أفادها المولی المحقق ... عضدالحقّ و الدین ... و کانت مشتملة علی مسائل دقیقة و تحقیقات عمیقة مع غایة الایجاز... فنوال الامیر بدة عین ... مغیث الدولة و الدین الامیر عبدالکریم ... قال المصنّف بعد التسمیة هذه فائدة المشار إلیه بهذه العبارات التی اراد کتابتها ...».

انجام: «... و إنّما الاستعمال ههنا فی شخص فلایکون جزئیّاً بخلاف زید فإنّه جزئی لوشعه لذلک الشخص و کذا الحال مثال هذه الصورة؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۳۵/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱۸ (۲۹ب ـ ۴۶ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵ سانتیمتر ، رقم کاتب: «تمّ إرادة شرح الرسالة الوضعیّة للسیّد الشریف الجرجانی»!

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور به عربی و ترکی عثمانی با نشان «عبدالرحمن و ...» دارد. برگ‌ها مجدول به شنگرف و فراز و پایین برگ‌ها نیز آثار اندکی از رطوبت دارد.

۴۴۲/۵

۱۴۴. الرسالة الوضعیّة العضدیّة = رسالة فی الوضع

از: قاضی عضدالدین ابوالفضل عبدالرحمن بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی»

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۳۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۲۷.

(درگذشته به سال ۷۵۶هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، هذه فائدة تشتمل علی مقدّمة و تقسیم و خاتمة؛ المقدّمة اللفظ قد یوضع لشخص بعینه و قد یوضع له باعتبار و أمر عام و ذلک بأن یعقل أمر عام مشترک بین مشخّصات ثمّ یقال هذا اللفظ موضوع لکلّ واحد ...».

انجام: «... و إن کانا لایستعملان إلا جزئیین لعروض الإضافة [فلا یکونان جزئیین] الثالث عشر لایبرییک تناوب ألفاظ بعضها إذ المعتبر [هو] الوضع».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه و مشهور در بلاغت مبحثِ علم بیان و وضع الفاظ و دلالت‌ها و انواع و اقسام وضع در ادبیّات عرب است. این اثر به جهتِ ایجاز و فوائد فراوان مورد عنایت و توجّه دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و بر آن شروح و تعلیقات بسیاری نگاشته‌اند که حاجی خلیفه به برخی از آن‌ها اشاره کرده است[۲]. از این اثر در این کتابخانه چند نسخه‌ی دیگر موجود است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های «۵۳۶/۶ط»، «۶۳۴۹/۳»، «۱۲۳۱/۲۳» و «۱۸۰۳/۳۳»[۳] اشاره نمود و تقریباً بیش‌تر فهرست‌های کتابخانه‌های داخلی و خارجی، حاوی نسخه یا نسخه‌هایی از الرسالة الوضعیّة قاضی عضدی هستند. باید افزود که این اثر در سال‌های ۱۲۶۷، ۱۲۹۲، ۱۲۹۷، ۱۳۰۸ و ۱۳۱۱هـ در استانبول، در سال ۱۲۹۸هـ در هند[۴] و نیز در سال‌های ۱۳۱۰ و ۱۳۶۸هـ در قاهره[۵] منتشر گردیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۴۷ب ـ ۴۸ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: پایین برگ‌ها اندکی رطوبت دیده است.

۴۴۲/۶

۱۴۵. الاستعارات[۷] (رسالة ...) = رسالة فی المجاز و الاستعارة

از: علاءالدین علی بن محمّد سمرقندی رومی

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۲۹۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۱۹؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۵۲۷.

۲. حاجی خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۸۹۸.

۳. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۹/۱، ص ۳۱۱؛ ج ۱۹، ص ۳۸۹؛ ج ۲۲، ص ۲۴۷؛ ج ۲۳/۲، ص ۸۲۰.

۴. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۴۸.

۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص ۴۳۶.

۶. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، ص ۱۱۸؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، صص ۱۳۳۲ و ۱۹۸۷؛ قره‌بلوط، علی الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۱۶۳۴.

7. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s.235 & supp. Bd. II, s. 330.

قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (درگذشته به سال ۸۷۹هـ در استانبول)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ذی المنّ و الإحسان و الصلوة و السلام علی رسوله المؤیّد ببراعة المعانی و فصاحة البیان و علی آله الکرماء و أصحابه العظماء الذین من بأیّهم یقتد یهتد؛ ثمّ اعلم أنّ اللفظ الموضوع المستعمل مفرداً کان أو مرکّباً إن استعمل فیما وضع له فحقیقة مثال الحقیقة فی المفرد کلأسد فی الحیوان ...».

انجام: «و فی العبادة المخصوصة مجاز کذلک و فی الشرع بالعکس حقیقة شرعیّة فی العبادة و مجاز شرعی فی الدعاء لأنّ وضعه فی اللغة للدعاء و فی الشرع للعبادة؛ تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی است در علم بلاغت صنعت بیان در ادبیّات عرب که در آن به تفصیل، موضوع استعاره، مجاز و کنایه با درج امثالی تبیین گردیده است. از این اثر، بر اساس فهرست‌ها و سرچشمه‌های در دسترس، در کتابخانه‌های ایران، نسخه‌ای گزارش نگردیده است؛ لیکن در فهرست برخی از کتابخانه‌های کشورهایی همچون حجاز[۲]، ترکیه[۳]، قبرس[۴] و امریکا نسخه‌هایی از این اثر معرّفی شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲ (۴۹ب ـ ۵۵ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۶/۵*۱۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. و حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور با نشان «شرح» دارد؛ پایین برگ‌ها اندکی رطوبت دیده است.

۴۴۳/۱

۱۴۶. تمهید القواعد الأصولیّة و العربیّة لتفریع الأحکام الشرعیّة[۵]

از: زین الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی» (شهادت در سال ۹۶۵هـ در استانبول)[۶]

موضوع: فقه و اصول فقه شیعه و نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی وفّقنا لتمهید قواعد الأحکام الشرعیّة و تشیید أرکانها بتوطئة القوانین العربیّة و جعل ذلک عرضة للسعادة ... أمّا بعد فإنّ علم الفقه لایخفی شرفة و فضلة و جلالة

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۳۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۲۷.

۲. حسین، عبدالرزاق؛ فهرست المخطوطات المصوّرة الادب و البلاغة و النقد: ص ۴۹۱.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۳۸.

۴. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص ۴۰۷ – ۴۰۸.

۵. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۴، ص ۴۲۲.

۶. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، صص ۲۸۰ –۲۸۸.

قدره و نیله و مسیس حاجة المکلّفین إلیه ... فوجب ذلک مزید الاهتمام بصرف الهمّة إلیه و بذل الوسع فی تحقیق مطالبه و ما یتوقّف علیه ... من العلوم و إمّا غیر ما یتوقّف علیه کعلم الکلام ... أو یتوقّف علیه دونهما معه یکفی الرجوع فیه إلی الأصول المصحّحة فی ذلک الشأن کالحدیث و أوصله و اللغة ... قد استخرنا الله تعالی علی جمعه و ترتیبه علی قسمین أحدهما فی تحقیق القواعد الأصولیّة ....و الثانی فی تقریر المطالب العربیّة و ترتیب ما یناسبها .... و سمّیته بتمهید القواعد الأصولیّة و العربیّة ...».

انجام: «... فلابدّ من الإتیان بالمطلوب شرعاً فی الفاتحة؛ نسأل الله تعالی حسن الخاتمة کما أصلح الفاتحة إنّه جواد کریم و حیث انتهی الغرض ...قصدناه فنحمدالله تعالی علی تسهیله و توفیقه و نصلّی علی سیّد رسله محمّد و آله ... إنّه غفور رحیم؛ فرغ من تألیفه عصر یوم الجمعة المفتتح للشهر الحرام المحرّم المفتتح لعام ثمان و خمسین و تسعمائة مؤلّفه الفقیر إلی عفو الله تعالی و رحمته زین الدین بن علی بن احمد الشامی العاملی عامله الله بفضله و عفی عن سیّاته بکرمه حامداً مصلّیاً مسلّماً مستغفراً؛ هذه صورة خطّه».

کتاب‌شناسی: قواعد مهمّ فقه و اصول فقه شیعه (امامیّه اثنی عشریّه) است که در دو قسمت: الف) مسائل اصولیّه و تطبیق فروع فقهیه با آن (فی تحقیق القواعد الأصولیّة)، ب) برخی قواعد عربیّت با اشاره به تعریفات فقهیّه آن (فی تقریر المطالب العربیّة و ترتیب ما یناسبها) نوشته شده و هر بخش دارای ۱۰۰ قاعده می‌باشد[۱]. از این اثر در این کتابخانه، نسخه‌های دیگری نیز وجود دارد که می‌توان به شماره‌های جدید آن «۸۰۷۵/۱»[۲] و «۱۶۰۷۹»[۳] اشاره نمود. این اثر در سال۱۲۷۲هـ به صورت سنگی در تهران به چاپ رسیده و همان چاپ بدون تاریخ از سوی مکتبة بصیرتی در قم افست شده است[۴]. باید افزود که این اثر دارای فهرستی نیز با عنوان کشف الفوائد من کتاب تمهید القواعد می‌باشد که نسخه‌های جدید آن در این کتابخانه به شماره‌های «۸۰۷۵/۲» و «۸۰۸۷/۲»[۵] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: علی بن طالب، تاریخ کتابت: سال ۱۰۱۰هـ، محلّ کتابت: مدرسه ...[۶]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی و برخی نانوشته، تعداد برگ: ۷۹ (۱ب ـ ۷۹ الف)، تعداد سطر: ۲۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۷/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن مشکی

---

۱. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۷، ص۵۴.
۲. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۲۰۶.
۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۳۹.
۴. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ص۲۱۷؛ رفاعی، عبدالجبّار؛ معجم المطبوعات العربیّة فی ایران: ص۱۷۸.
۵. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۶۶۲.
۶. نانوشته است!

مجدول، فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تغمده الله تعالی بالرحمة و الرضوان و قد تمّت کتابة هذه القواعد بإجماع الأصحاب یوم الأحد الثانی عشر من شهر جمادی الثانی سنة عشر و ألف؛ کتبه الفقیر إلی فضل ربّه الغنی ابن طالب، علی، رزقه الله تعالی خیر الدارین و عامل بفضله مع والدیه فی المنزلین بحرمة النبی و الوصی و آلهما خیر الخافقین صلوات الله و سلامه علیهم أجمعین و قد فرغت من تسویده یوم الأربعاء إحدی و عشرین من شهر ربیع الأوّل فی مدرسة ...» ناتمام.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی مختصری در هامش و میان سطور با نشان «ع ل» دارد. آثار رطوبت شدید روی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. عناوین فصول در هامش نگاشته شده است. برگ آغازین نسخه آسیب دیده است. روی آغازین برگ یک بیت شعر عربی و یک تملّک با مهر مستطیل ناخوانا و نیز در انجام نسخه، یک مهر مربّع محو شده آمده است!

(ثبت ۲۱۰۸۲۷)

۴۴۳/۲

۱۴۷. آداب بحث و مناظره

از[۱]: خواجه شرف‌الدین حسن شاه (بن شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی (درگذشته به سال ۹۰۵هـ) [۲]

موضوع: منطق

زبان: عربی و فارسی

آغاز: «بسملة، الحمدلله لمن لا مانع لحکمه و لا ناقض لقضائه إذا شکر لا معارض له فی أرضه و سمائه و الصلوة و السلام علی جمیع الرسل الدلائل و تفضیلاً علی نبیّنا ... فهذه زبدة متّفقة[۳] و جملة نافعة فی آداب البحث و المناظرة و کتبتها بالتماس بعض الأعزّة و الأحبّة من السادات الأجلّة ... بدانکه وفّقک الله للتحلّی بحلیة أهل العلم و الکمال ... که بحث از روی لغة تفتیش و جست جو نمودن است و در اصطلاح آنست که حکم ثبوتی یا سلبی را بدلیل اثبات کنند و مناظره بحسب لغة نظر بیکدیگر کردن است و در اصطلاح آنست که دو خصم نظر کنند در حکمی و مسئله ...».

انجام: «... این دلیل بجمیع مقدّمات صحیح نیست یعنی در او خلل است غیر معین آن را نقض اجمالی گویند درین هنگام بر خصم واجب شد که آن خلل که دعوی ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: رساله‌ی بسیار موجزی در بیان آداب بحث و مناظره است که (طبق نسخه‌ی ۱۹۱۸/۱۱۷ مجلس) مؤلّف آن را به نام بزرگی که او را با این اوصاف یاد کرده: «فخر عترة الرسول و عزّ أولاد البتول و اختیار الأهالی و

۱. در *کشف‌الظنون* و *الذریعة* نام وی به صورت «شرف‌الدین حسن‌شاه» ثبت شده است؛ لیکن در *هدیة‌العارفین*، به صورت «حسن‌شاه بن شرف‌الدین» آمده است.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۸۸.

۳. در نسخه چنین است و صحیح آن «منفعة» می‌باشد.

الأصول، شرح الله صدره» تألیف نموده است و چون در حال سفر بوده با شتاب و به اختصار نوشته است. این اثر دارای دیباجه‌ای به عربی در تفسیر و تعریف «بحث» و «مناظره» و سپس آداب بحث را در ۴ فصل بدین ترتیب بیان نموده است: ۱. فصل: بدانکه کسی که در صدد آنست که مطلوبی و حکمی را اثبات کند مادام که بیان مذاهب و اقوال ...؛ ۲. فصل: اگر خصم معترضی دلیل معلل شود؛ ۳. فصل: مثلاً کسی گوید مدعی آنست که لفظ صد اسم است؛ ۴. فصل: خصم را نیز رسد در مثال مذکور که مقدّمه معیّنه را دلیل .... این اثر به ندرت در برخی فهرست‌ها و سرچشمه‌ها، به خواجه نصیرالدین طوسی (مانند همین نسخه)، ابن‌کمال پاشا و دیگران نسبت داده شده است؛ لیکن بر اساس نسخ متعدّد، نسبتِ خواجه حسن‌شاه بقال صحیح‌تر به نظر می‌رسد؛ چنان‌که استاد حائری (حفظه الله) نیز در تمامی نسخ این کتابخانه همین نسبت را تأیید نموده‌اند. باید افزود که از این رساله، در این کتابخانه، نسخ دیگری نیز به شماره‌های «۱۹۱۸/۱۷»، «۲۷۸۶/۲»، «۳۳۷۲/۷»[۱]، «۱۳۵۷/۷»[۲] و «۱۴۴۷۳/۱۷»[۳] موجود است. از این اثر در سایر کتابخانه‌های ایران نیز نسخه‌هایی دستنویس نگهداری می‌گردد و استاد منزوی گزارشی از آن‌ها ارائه داده است. همو افزوده است که این رساله‌ی موجز در سالنامه‌ی پارس در سال ۱۳۲۳ش منتشر شده است[۴].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (عربی) و نستعلیق (فارسی)، نام کاتب: [علی بن طالب]، تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۷۹ ب)، تعداد سطر: ۲۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در حاسیه تصحیح گردیده است. از انجام گویا یک برگ افتاده است. آثار رطوبت روی برگ نسخه مشاهده می‌گردد. در برگ (۸۰ب) یک بیت شعر به عربی دیده می‌شود که ذیل آن نام «آقا محمّدجعفر صحّاف» آمده است.

۴۴۴/۱

۱۴۸. حسرت‌نامه = مثنوی حسرت نامه[۵]

از: محمّدابراهیم بن غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی متخلّص به «صفا» (سده‌ی ۱۰هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

۱. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۹/۲، صص ۶۱۰-۶۱۱.؛ ج ۱۰/۱، صص ۳۰-۳۱؛ ج ۱۰/۳، صص ۱۲۲۱.

۲. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲، ص ۲۳۲.

۳. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۸، ص ۶۲۲.

۴. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۲/۲، صص ۱۴۹۰-۱۴۹۱.

۵. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۹، ص ۶۰۸ و ج ۱۹، ص ۹۱.

آغاز: «ای مهر سپهر بی‌وفایی
بر همزن رسم آشنایی
ای رهزن کاروان الفت
ویران کن خانه محبّت».

انجام: « بلند پایه امیری که نام خوشش
ز راه مرتبه مفتاح هر در مغلق».

کتاب‌شناسی: یک مثنوی عاشقانه همراه سوز و حسرت، که بر وزن لیلی و مجنون نظامی گنجوی سروده شده است و در نسخه‌ی حاضر ۹۶ بیت آن آمده است و نیز در ادامه به خطّ دیگری یک قصیده در مدح حضرت مولی الموحّدین امیرالمؤمنین علی علیه السلام است که به نظر می‌رسد آن نیز از او باشد. در الذریعة (ج۱۹، ص۹۱) مثنوی یاد شده از صفای دشتکی دانسته شده است، لیکن در فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۳، صص۲۴۲۶-۲۴۲۷) بخشی از دیوان عارفی، که با توجّه به تصریح تخلّص «صفا»[1] در میان و فراز بر اشعار، ظنّ متآخم به یقین این است که آن را از «صفا» بدانیم و این نظر را تقویت می‌نماید اینکه استاد منزوی در فهرست مذکور گوید: «در نمای نسخه آمده: دیوان عارفی، ولی سروده‌هایی از عاشق قصاب، طوطی و جز اینها نیز دارد»! که محتمل است اشعار «صفا» نیز، از جمله همین مثنوی، با اشعار «عارفی» مخلوط شده باشد. از این اثر در این کتابخانه چند نسخه‌ی دیگر به شماره‌های «۱۳۶۹۵/۳»، «۱۴۱۸۲/۳۳»، «۱۴۳۰۹/۸»، «۱۴۲۵۳/۲۳»، «۱۴۱۷۸/۳» و «۱۳۹۵۰/۶»[2] موجود است. باید افزود که استاد منزوی نسخه‌ی دیگری از این اثر را از کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران به شماره‌ی «۴۳۴۱/۱»[3] گزارش نموده است[4]؛ همو در جای دیگر[5] نسخه‌ای از سوز و گداز، میرزا صفا را که در کتابخانه‌ی مرحوم مهدوی است، معرّفی کرده و احتمال داده که این دو اثر یکی باشد که به هر تقدیر نیازمند تحقیق و بررسی بیش‌تری است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق تحریری (دو قلم)، نام کاتب: صدرالدین بن نورعلی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۶۷هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: ندارد، تعداد برگ: ۲ (۲ب ـ ۳ب)، تعداد سطر: چلیپا، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۳*۲۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: میشن قهوه‌ای بدون لایی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: اشعار در ۸ ستون (۴ چلیپا و ۴ فرد) به صورت متراکم کتابت گردیده است. پیش از آغاز اشعار مذکور، دو برگ (۱ الف ـ ۲ الف) فوائدی از جمله عوذات و ادعیه و طریق قرائت

---

۱. در نسخه کاتب آن به صورت «صبا» نوشته شده است، که گویا به نظر کاتب رسیده که از اشعار فتحعلی خان صبای کاشانی است!

۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۷، صص۲۲۰ و ۵۴۸؛ ج۳۸، صص۲۲۲، ۲۳۶، ۳۶۸، ۴۳۹.

۳. دانش پژوه، محمّدتقی: *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج۱۳، ص۳۲۹۸.

۴. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج۴، ص۲۷۷۰.

۵. همان: ج۴، ص۲۹۲۳.

برخی اسمای حسنی، بیان طریق برآورده شدن حاجات به روش شیخ مغربی و بهره‌گیری از خواصّ آیةالکرسی؛ سه رباعی به فارسی از جمله:

ای دوست بوصل تو رسیدن مشکل
پا از سر کوی تو کشیدن مشکل
جان دادن مرگ باشد آسان آسان
ایام فراق یار مشکل مشکل؛

که کاتب اشعار فوق، در ذیل آن، نام خود را آورده است؛ یک مهر بیضی «محمّد بن حسین بن محمّد ۱۳۱۰» که بر فراز آن آمده که کتاب از جناب مستطاب ...[۱] امانت است و نیز یک جدول در وفق دیده می‌شود. آثار رطوبت و چربی روی برگ‌های فرسوده‌ی آن مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۲۸)

۴۴۴/۲

۱۴۹. الدرّة المضیئة فی شرح الألفیة[۲] = شرح ألفیة ابن‌مالک = شرح ابن‌المصنّف = شرح الخلاصة فی النحو

از: ابوعبدالله بدرالدین محمّد بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی مشهور به «ابن‌الناظم» (درگذشته به سال ۶۸۶هـ)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف و نحو

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... القصد و فی [الـ]اصطلاح عبارة عن العلم بأحکام مستنبطة من استقراء کلام العرب أعنی أحکام الکلم فی ذواتها و فیما یعرض لها بالترکیب لتأدیة أصل المعنی من الکیفیّة ...؛

تقرب الاقصی بلفظ موجز
و تبسط البذل بوحد منجز».

انجام: «و فی سوی ذلک بالکسر ابتغا
باللام مفتوحاً حاکیاً للمرتضی
... و مثال الثانی کثیر و فیما تقدّم فیه کفایة و... المستثنات من اللام و الألف کقول القائل ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مشهوری بر کتاب منظومِ الألفیة یا الخلاصة نظمِ ابوعبدالله جمال‌الدین محمّد بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن مالک» (د. ۶۷۲هـ) است که گویا در سال ۶۷۶هـ در دمشق انجام پذیرفته است. باید افزود که علی رغم اتحاد نظر اکثر فهرست‌نگاران، استثنائاً در برخی سرچشمه‌ها (منابع)[۴] آمده که ابن الناظم بر ارجوزه‌ی الفیّه‌ی پدر علامه‌ی خویش، دارای دو شرح (شاید یکی مختصر و دیگری مفصّل) می‌باشد، یکی با نام أحسن المسالک فی شرح ألفیة ابن‌مالک و دیگری الدرّة

---

۱. خوانده نگردید!
۲. شناسایی اوّلیه‌ی این نسخه، مرهون تلاش همکار پژوهشگرم، آقای فتح‌الله ذوقی است که از باب آیه‌ی شریفه‌ی ﴿أمّا بنعمة ربّک فحدّث﴾ شایسته است یادی در این نوشتار از وی صورت گیرد.
۳. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، ص ۲۶۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۱۳۵؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۳۵.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۱۴۶.

المضیئة فی شرح الألفیة، و البتّه شرح اخیری دارای نسخ فراوانی در کتابخانه‌های ایران و جهان می‌باشد؛ لیکن گفته شده شرح نخستین نیز دارای چند نسخه‌ی محدود، همچون نسخه‌ی کتابخانه‌ی سلطان محمود ثانی در قبرس[۱] و نسخه‌ی کتابخانه‌ی دولتی برلین به شماره‌ی «۶۶۳۵» می‌باشد، که راقم سطور با بررسی دقیق مختصّات این دو نسخه در فهرست‌های آن دو کتابخانه، متوجّه گردید که آن دو نسخه، از نظر حجم، سرآغاز و انجام و نیز مطالب و نوع شرح، دقیقاً مانند نسخه‌های الدرّة المضیئة می‌باشد، مگر اینکه بگوئیم (اللهمّ إلا أن یقال) در میان اثر تفاوت اندک و نامحسوسی دارند! که البتّه برای اثبات این موضوع نیاز به بررسی تطبیقی با اصل یا تصویر این دو نسخ است. به هر تقدیر نسخه‌ی مورد بحث ما، که بخش قابل توجّهی از سرآغاز و انجام آن افتاده است، با نسخه‌ی چاپ سنگی این اثر (تهران ۱۲۷۶هـ) کاملاً منطبق و سازگار است و در صورت اثبات وجود دو شرح از ابن الناظم برای الفیه‌ی ابن‌مالک، و نیز تفاوت احتمالی بین دو شرح، نسخه‌ی «ما نحن فیه» ترجیحاً نسخه‌ای از الدرة المصیئة فی شرح الألفیّة خواهد بود؛ و الله العالم. گفتنی است که نسخه‌های متعدّدی از این شرح در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی موجود است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های «۵۹۶۹/۲»[۲]، «۷۵۵۱»، «۷۳۷۸»، «۷۷۳۴»، «۷۰۵۹» «۱۴۲۸۵»[۳]، «۸۳۶۲، ۸۷۱۷ و ۹۱۱۱»[۴] اشاره نمود؛ از این اثر ده‌ها نسخه در کتابخانه‌های ایران و کشورهای دیگر موجود است[۵]. باید افزود که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۷۶هـ به صورت سنگی در تهران به چاپ رسیده است[۶] سپس در سال ۱۳۰۳هـ در بولاق، سال ۱۳۱۲هـ در بیروت در سال ۱۳۴۲هـ در قاهره و نجف اشرف[۷] منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (متن: قرمز، شرح: مشکی)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۳۷ (۴ الف ـ ۱۴۰ب)، تعداد سطر: ۱۸، نوع کاغذ: فرنگی نازک نخودی و سفید (برخی آهار مهره زده)، اندازه متن: ۱۴*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ حاشیه‌نویسی و تعلیقاتی در میان سطور و هامش به زبان عربی و فارسی دارد که

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص ۳۶۹ – ۳۷۰.

۲. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۷، ص ۳۵۲.

۳. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۵، صص ۷۰ و ۳۶۵؛ ج ۲۶، صص ۴۶ و ۲۲۵؛ ج ۳۸، ص ۴۰۹.

۴. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۷۱.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۱۴۶ –۳۱۴۷.

۶. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص ۵۴۲.

۷. امینی، هادی؛ *معجم المطبوعات النجفیّة*: ص ۲۲۰.

در برخی موارد بخش‌هایی از شاهد مثال‌های عربی به فارسی ترجمه شده است و تاریخ ۱۲۴۶ در ذیل برخی از آن تعلیقات آمده است. در این نسخه متن الفیّه به رنگ قرمز با نشان «ص» و شرح الفیّه نیز با رنگی مشکی با نشان «ش» مشخّص شده است بر فراز تعدادی از برگ‌ها کلمه‌ی رمزی «ا م ع» نوشته شده است. در برگ (۴۴ب) مهر بیضی «عبده الراجی حسین بن محمّد ۱۲۴۰» دیده می‌شود. در عبارات کتاب برخی قلم‌خوردگی‌هاراه یافته است.

۴۴۵/۱

۱۵۰. روح الشروح علی المقصود[1] = شرح المقصود لابی‌حنیفة

از: شیخ‌الاسلام محمّد بن مصطفی عیشی تیره‌وی مشهور به «بستان‌زاده» (درگذشته به سال ۱۰۶۱هـ در استانبول)[2]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز[3]: افتاده «... و السلام الدعاء بالسلامة و الراحة .... و علی آله ... إنّ الرجل أهل بیته و آله أیضاً اتباعه و منه قولهم الآل کلّ مؤمن تقی و هو حدیث مرفوع ... أمّا بعد بنی علی الضمّ ... فإنّ العلوم العربیّة کاللغة و الصرف و النحو و المعانی ... وسیلة و هی ما یتقرّب إلی المطلوب إلی العلوم الشرعیّة التی بها یتوسّط سعادة الدارین ...».

انجام: «... إذ لو قلبت واوه ألفاً لاجتماع الساکنین فیحذف أحدهما ... و قد نبّهت علی تفصیل موانع الإعلال فی أوّل الباب و لیکن هذا آخر الکتاب الحمدلله علی الإتمام و الصلوة علی رسوله أفضل الأنام و علی آله و صحبه الکرام العظام و التابعین و تابع التابعین إلی یوم القیامة، آمین یا معین».

کتاب‌شناسی: شرح کتابِ مشهور المقصود فی علم التصریف[4]، منسوب به ابوحنیفه نعمان بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم» (د. ۱۵۰هـ) است. مؤلّف در برخی سرچشمه‌ها[5] به صورت «عیسی افندی سیروی» ثبت شده که بدون تردید اشتباه است و صحیح آن دقیقاً همان است که از نظر گذشت. بر اساس اطلاع راقم، از این اثر در کتابخانه‌های ایران، در فهرست‌های در دسترس نسخه‌ای گزارش نشده است، امّا در کتابخانه‌های ترکیه، قبرس و آمریکا در مصادر[6]

1. Sabiha, A., Cunbur, M. ...: *TÜYATOK* (02): s. 49 ve (07): c. III, s. 85.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۶۷؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۳۵۹؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۴۳ و ج ۱۱، ص ۱۱۰.

۳. بر اساس نسخه‌ی کتابخانه‌ی دانشگاه آنکارا به شماره‌ی «Müteferrik (I) 406» سرآغاز اصل کتاب چنین است: «بسملة، الحمد لله المتعال عن النَدّ و المثال المقدّس عن النقص و التغییر و الانتقال و الصلوة علی رسوله محمّد ...».

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۸۴۲.

۵. همان: ج ۳، ص ۲۳۳۶؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۰.

۶. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۲۳۷.

دستنویس‌های متعدّدی موجود است. این اثر در سال‌های ۱۲۶۰، ۱۲۷۵، ۱۲۸۲ و ۱۲۹۳هـ در استانبول منتشر شده است[۱]. ناگفته نماند که از اصل این اثر، المقصود فی علم التصریف[۲]، منسوب به ابوحنیفه، نسخه‌ای در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۱۰۸۲۲/۵»[۳] موجود است که با عنوان و مؤلّف ناشناخته معرّفی شده است و بدین وسیله استدراک می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: ولی بن حسن، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۸هـ محلّ کتابت: مدرسه‌ی میخال مدینه عینتاب، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۹ (۱ الف ـ ۳۹ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۶/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج سرمه‌ای، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب علی ید [الـ]عبد الضعیف المذنب المحتاج ولی بن حسن غفر الله .... فی مدینة عینتاب فی مدرسة میخال فی سنة ۱۱۲۸هـ

تمام اولدی کتابک انتهاسی
گرکدر کاتبه شربت بهاسی»!

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «منه» و ... دارد.

(ثبت ۲۱۰۸۲۹)

۴۴۵/۲

۱۵۱. **شرح بناء الأفعال = شرح التصریف للدیکقوز = شرح مختصر فی بناء الأفعال = شرح أمثلة البناء = شرح البناء فی التصریف**

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی صرّف صیغ وجودنا إلی کلمات [التـ]صحیحات و خفّفه بادغام رحمته ثقل اوزار التکریرات و الصلوة و السلام علی رسول ...و بعد فإنّ المصنّف رحمة الله الملک العلام ... إنّ أبواب التصریف ... خمسة و ثلثون باباً کما هو المشهور ...».

انجام «... و تحصیله انما یکون بثلاث خصال بالرجاء من الله تعالی و الخدمة لاهله، خصوصاً للاستاذ و المواظبة علیه و الاجتهاد و الحمد لله علی التمام و علی رسوله أفضل السلام و علی آله».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی بر رساله‌ی ۳۵

۱. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۰ و ج ۲، ص ۱۴۰۲.
۲. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: ص ۳۳۹؛ ششن، رمضان؛ ایزکی، جواد؛ آق‌پینار (آقپکار)، جمیل؛ *فهرس مکتبة کوبریلی*: ج ۳، ص ۲۹۷.
۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۷، ص ۲۴۳.

بابی مختصر بناء الأفعال [۱] = أمثلة البناء منسوب [۲] به شمس‌الدین احمد بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز» (د. پس از ۸۶۰هـ) است. شارح این رساله دانسته نشد چه کسی است؛ امّا باید دانست که استاد رمضان ششن، در معرّفی نسخه‌ی کتابخانه‌ی سلطان محمودثانی در قبرس [۳]، آن را با استناد نادرست به فهرست کتابخانه‌ی کوپریلی (ج۳، ص۲۹۴)، به تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (د.۹۸۱هـ) نسبت داده است که با اندکی تأمّل متوجّه می شویم که این نسبت نمی‌تواند صحیح باشد. همچنین جناب آقای سیّد احمد اشکوری در ذیل نسخه‌ی کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۱۷۵۸/۲» [۴] احتمال داده‌اند که این شرح از حسین بن مصطفی آیدینی رومی مشهور به «ابن قره‌تپه‌لی» (د. ۱۱۹۱هـ) [۵] بوده باشد؛ لیکن با بررسی دقیق آثار وی در مصادر و منابع [۶]، اثبات چنین اثری به وی محلّ تأمّل است! ناگفته نماند که از این شرح، در ایران، افزون بر نسخ کتابخانه‌های مجلس شورای اسلامی، آیت‌الله مرعشی (ره)؛ نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی روضه‌ی مقدّسه‌ی حضرت معصومه سلام الله علیها در قم به شماره‌ی «۲۶۰» [۷] معرّفی شده است؛ همچنین در برخی کتابخانه‌های خارج از کشور نیز نسخه‌هایی از این اثر موجود است که تلویحاً در این مقال بدان اشارت رفته است. باید دانست که رساله‌ی مختصر بناء الأفعال، دارای چند شرح دیگر از داود قارصی (د. حدود

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص۳۴۳–۳۴۴؛ ششن، رمضان؛ ایزکی، جواد؛ آق‌پینار (آقپکار)، جمیل؛ *فهرس مکتبة کوبریلی*: ج۳، صص۲۹۷–۲۹۸؛ این نسبت (اصل رساله)، در نسخه‌ی کتابخانه‌ی سلطان محمودثانی در قبرس به شماره‌ی «S.126» و نسخه‌ی کتابخانه‌ی کوپریلی ـ استانبول به شماره‌ی «۶۵۱/۴» به صورت: «مختصر بناء الأفعال المنسوب إلی عبدالله الدیکقوزی» در نسخه‌ی دانشگاه ملک سعود ـ ریاض به شماره‌ی «۱۰۷۹» به صورت «شرح بناء الأفعال للدنقزی» و در فرازین برگ نسخه‌ی کتابخانه‌ی مجلس نیز به صورت «هذا کتاب دَینقوض لشرح البناء» آمده است. از اصل مختصر یک نسخه در کتابخانه‌ی آیت‌الله مرعشی در قم به شماره‌ی «۶۶۳۹/۳» موجود است (بنگرید به: *فهرست کتابخانه*: ج۱۷، صص۲۰۷–۲۰۸)؛ باید افزود که در *کشف‌الظنون* (ج۱، ص۲۵۵) اثری با عنوان *بناء الأفعال* از دانشمندی ناشناس آمده که در بدو امر به نظر می‌رسد اثر دیگری و جز *مختصر بناء الافعال* منسوب به «دیکقوز» مورد بحث بوده باشد، لیکن برای اثبات این تباین، نیاز به بررسی بیش‌تری است؛ همچنین آن اثر ۳۵ بابی (مختصر بناء الأفعال)، دارای یک ترجمه‌ی ترکی با لهجه‌ی عثمانی در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۵ صرف ترکی» می باشد (بنگرید به: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج۱، ص۱۷۵).

۲. این نسبت قطعی نیست و در سرچشمه‌ها (منابع)، در ضمن تألیفات «دیکقوز» اثری با عنوان *مختصر بناء الأفعال* ملاحظه نشده است (بنگرید به: قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۱، ص۳۲۱).

۳. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص۳۴۴–۳۴۵.

۴. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج۵، ص۱۴۱.

۵. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۴، ص۶۲؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۱، ص۳۲۷.

۶. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۲، صص۱۰۰۰–۱۰۰۱.

۷. نقیبی، حسن؛ فهرست کتابخانه آستانه حضرت معصومه (س): ج۱، ص۲۵۹.

چند شرح دیگر از داود قارصی (د. حدود ۱۱۶۹هـ)، سیّد محمّد کفوی (د. ۱۱۷۴هـ) و دیگران است که در برخی فهرست‌ها، همچون فهرستِ قبرس[۱] به بعضی از آن شروح، اشاره شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۱۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۵ (۴۰ب ـ ۵۴ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۷ سانتیمتر، رقم کاتب: «تاریخ سنة ۱۱۱۹

بایع از مشتری بها خواهد
کاتب از ناظران دعا خواهد».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان «منه» دارد که از خود شارح نقل گردیده است. در انجام برگ‌های (۵۵ الف ـ ۵۶ الف) چند یادداشت نحوی در بیان جمله معترضه به نقل از «هندی»، مواضع همزه‌ی قطع (باب افعال، همزه جمع، متکلم وحده، همزه استفهام)، فایده‌ای درباره‌ی «حمد» از شرح درّ الیتیم لصاحب المجالس و منقول از حمزه افندی آمده است. باید دانست که بر فراز برگ نخست این اثر چنین آمده است: «هذا کتاب دینقوض لشرح البنا»!

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: ص ۳۴۴.

۴۴۵/۳

۱۵۲. مرشد الغناء شرح امثلة البناء = شرح بناء الأفعال = شرح التصریف للدیکقوز = شرح مختصر فی بناء الأفعال = شرح أمثلة البناء = شرح البناء فی التصریف

از: مصلح‌الدین (عبدالغفور)[۲] محمّد بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری» (درگذشته به سال ۹۷۹هـ در آمِد)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی ملأ قلوب عباده بالحکمة و النور و جعل العلماء .... و بعد قال النصحی الفقیر إلی رحمة ربّه القدیر لما کان بناء الأمثلة کتاباً محتاجاً إلیه للطلبة یجب أن یحفظ هذا الکتاب لرفع مرض الجهل ... قال المصنّف رحمه الله بسم الله الرحمن الرحیم و جعل غیرها من الواجبات الاستعمال و هو الحمدلة و الصلوة ...».

انجام: «... الذی أورده علی سبیل النظم

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۵۸۴؛ باید توجّه داشت که «کمال‌الدین عبدالغفور لاری» (د. ۹۱۲هـ) تلمیذ جامی (د. ۸۹۸هـ)، فرد دیگری، غیر از «مصلح‌الدین لاری» است؛ یکی از تألیفات وی حاشیة الاشارات و التنبیهات است و نسخه ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی «۹۲۵۶/۲» موجود است.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۹۳.

لتسهیل حفظه و ضبطه علی طلبة العلم و هو قول الشاعر:

صحیح است مثالست مضاعف
لفیف ناقص و مهموز واجوف،
تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی دیگری بر همان رساله‌ی ۳۵ بابی مختصر بناء الأفعال = أمثلة البناء (پیش‌گفته)، منسوب به شمس‌الدین احمد بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز» (د. پس از ۸۶۰هـ)، است. بنابر آگاهی راقم، از این اثر در کتابخانه‌های ایران، در فهرست‌های در دسترس، نسخه‌ای گزارش نشده است، امّا در برخی کتابخانه‌های ترکیه[۱] چند دستنویس دیگر موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۷ (۵۶ب ـ ۹۲ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۷ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «عبدالغفور[۲]، سکریه، مبارک شاه و ...» دارد. در هامش برگ‌های (۵۸ الف ـ ۷۱ الف) با مداد، رساله‌ای در عقاید نگارش یافته که در ادامه معرّفی می‌گردد.

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۷۷۶.

۲. وی بایستی همان «کمال‌الدین عبدالغفور لاری» (د. ۹۱۲هـ) بوده باشد که ذکرش آنفاً گذشت.

۴۴۵/۴

۱۵۳. شرح حدیث «کنت کنزاً مخفیّا ...»

از: ناشناخته

موضوع: تصوّف

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «مفتاح ارواحده بعض عقایده متعلق مسئله بیان ... اولمشدر بسم الله الرحمن الرحیم، ای برادرلر معلوم اولسون کی جناب واجب الوجود و معبود بالحق ازلیدر ابدیدیر حدیث قدسیده : کنت کنزاً مخفیّاً ...».

انجام: «... تکمیل سلوکدن صکره واقع اولسه ... مطلع حاصل اولوبده حدیث درون ... الزم لوازمندندر بیوردیلر فهم جدای ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان شرح حدیث قدسی مشهور «کنت کنزاً مخفیّاً و أحببت أن أعرف ...» و مطالبی پیرامون آن که از دیدگاه صوفیه نگارش یافته است. با توجّه به مقدّمه‌ی آن به نظر می‌رسد که در تألیف این رساله، از کتابی تحت عنوان «مفتاح ارواح» نیز استفاده شده باشد. باید افزود که این حدیث، دارای شروح متعدّدی به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی است که می‌توان برای نمونه به شروح فارسی آن از نجم‌الدین کبری خیوقی (م. ۶۱۹هـ)، سعدالدین حمّویی جوینی (د. ۶۵۰هـ)[۳]، عبّاس افندی (د. ۱۳۴۰هـ)، میرزا موسی مجتهد ساروی و دیگران[۴] و نیز شروح عربی آن از ...

۳. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۵، ص ۳۱۸.

۴. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۷/۱، صص ۵۴۰-۵۴۱.

افندی، علاءالدوله سمنانی، ملاصدرا شیرازی، ابن عربی[۱]، یوسف اصّم کورانی و دیگران[۲] و همچنین شروح ترکی آن از اسماعیل حقّی (د. ۱۱۳۷هـ)[۳] و دیگران، اشاره نمود. ناگفته نماند در منابع و فهارس در دسترس، آگاهی بیش‌تری از این اثر نفیس بدست نیامد، ممکن است منحصر بفرد و حتّی بخطّ مؤلّف بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه (با مداد نوشته شده)[۴]، نام کاتب: نامعلوم (گویا بخطّ مؤلّف)، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۳ یا اوایل سده‌ی ۱۴هـ، محلّ کتابت: گویا عثمانی (ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: نانوشته، تعداد برگ: ۱۴ (۵۸ الف ـ ۷۱ الف)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این اثر نفیس و ارزشمند با مِداد بر هامش رساله‌ی پیشین کتابت گردیده است و به نظر قاصرِ راقم بایستی بخطّ مؤلّف آن بوده باشد؛ این رساله شوربختانه ناتمام مانده است.

۱. لجنة التألیف؛ الفهرس الشامل للتراث العربی الإسلامی المخطوط: الحدیث الشریف و علومه و رجاله: ج ۲، صص ۹۸۰-۹۸۱.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۴۰۱۸.
۳. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات الترکیة العثمانیّة*: ج ۳، صص ۳۰۹-۳۱۰.
۴. بر اولیای امر در کتابخانه‌ی عامره مجلس شورای اسلامی فرض است که برای مصون سازی و خطر نابودی و اضمحلال خطوط تدریجی این اثر نفیس، در زمینه‌ی تثبیت جوهر ناپایدار مِداد، اقدام فنّی شایسته‌ای به عمل آورند.

۴۴۵/۵

۱۵۴. شرح الأمثلة المختلفة

از: شیخ الاسلام شمس‌الدین احمد بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «ابن‌کمال پاشا» و «کمال‌پاشا زاده» (درگذشته به سال ۹۴۰هـ در استانبول)

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی زیّن أذهان المبتدئین بالمثال و الصلوة علی نبیّة یجب علیه الامتثال و علی آله و صحبه الموصوفین بأحسن الخصال و أنان أرجوا بشفاعتهم إلی الله الاتصال و بعد فجمعت هذه الاوراق للمبتدئین باستعانة القادر مع العذر منّی للناظرین؛ قوله نصر فعل ماضی و هو فی اللغة السابق و فی الاصطلاح ما دلّ علی زمان قبل زمان اخبارک ... قوله ینصر ...».

انجام: « ...فإن قیل القرینة إن یکون عمل الفعل معتبراً مع المثال قلنا إنّ القرینة ذکر المصدر و منصوباً و الا یذکر ساکناً لان القیاس ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در امثله‌ی صرفی است که برای مبتدیان زبان و ادبیات عرب نگارش یافته است؛ بنابر اطلاع نگارنده‌ی سطور، از این اثر در کتابخانه‌های ایران، در فهرست‌های در دسترس، نسخه‌ای گزارش نشده است، امّا در کتابخانه‌ی دولتی (سلطنتی) برلین یک نسخه به شماره‌ی «۲۸۲۴»[۵]، کتابخانه‌ی سلطان محمودثانی در قبرس دو نسخه به

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۲۷۱.

شماره‌های «M.806/2» و «M.804»[۱] و نیز نسخه‌ای نفیس از عصر شارح (کتابت ۸۹۴هـ بخطّ احمد بن عماد) در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۵۰۰۳ هـ»[۲] موجود است که با شارحی مجهول معرّفی شده است که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد. باید افزود که جز برگ نخستِ این اثر ارزنده، باقی برگ‌های آن نانوشته است!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱ (۹۲ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۷ سانتیمتر.

۴۴۵/۶

۱۵۵. المصرّح فی شرح الامثلة المسرّح[۳]

از[۴]: مصلح‌الدین (عبدالغفور)[۵] محمّد بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری» (درگذشته به سال ۹۷۹هـ در آمِد)[۶]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعل الصیغة سبباً لمعرفة علوم العربیّة و باعثة إلی تقنّن عبارات علوم الأدبیّة و سلّماً إلی العلوم الکلامیّة و الشرعیّة ... و بعد فإنّی شرحت أمثلة الصیغة شرحاً جامعاً و التقطت فیه فوائد لا تعدّ ... اعلم أنّه یلزم للطالب أن یعرف الکلمات الترکیّة کما یعرف الکلمات العربیّة و لا یجوز للطالب ترکهما و لا ترک بعضهما ... من أراد أن یعرف الامثلة المختلفة و المطّردة باللسان الترکی فلینظر إلی هذا الشرح و رأیت کثیراً من طلبة العلم لایعرف بالکلمات الترکیّة و یظنّ أنّ الکلمات توجد فی لسان العرب فقط و لا توجد فی ألسنة الترکیة و هذا الظنّ فاسد و باطل ...».

انجام: «... الجواب نه فعلم من جوابه الشریف بین معنی فعل التعجّب فرق یعنی فی معنی أحدهما تعجبّ یردم اتدی و الآخر عجب یردم اتدی فأشکل علینا أنّ لفظة نه فی الأوّل والثانی و النسخ اللتی رأینا مختلفة، قال الفقیر إلی رحمة ربّه القدیر .... الحمدلله علی التمام و للرسول علیه أفضل الصلوة و السلام؛ جمعه عبد[ه] الفقیر مصلح الدین؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: کتابی نسبتاً مبسوط و ارزشمند به زبان عربی در بیان صیغه‌ها و امثله‌ی مختلفِ زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی است که همچون سبک، سیاق و باب بندی معمولِ کتبِ نحوی و

---

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص ۳۴۵ – ۳۴۶.

۲. سیّد، فؤاد: *فهرس المخطوطات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۴.

۳. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ ایضاح المکنون: ج ۲، ص ۴۹۴.

۴. این نسبت قطعی نیست و نیازمند تحقیق و بررسی بیش‌تری است.

۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۵۸۴.

۶. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۹۳.

صرفی در ادبیات زبان عرب، در طی چند فصل نگارش یافته است؛ با بررسی عباراتِ پایانی اثر، به نظر می‌رسد شرح رساله‌ی امثله مختلفه باشد که دو نسخه از آن در کتابخانه‌ی آیت‌الله مرعشی (ره) در قم به شماره‌های «۶۶۳۹» و «۱۰۸۲۲»موجود است[۱]؛ باید دانست که گردآورنده‌ی این اثر، در انجام نسخه، خود را «مصلح الدین» نامیده است؛ که با توجّه به برخی آثار دیگر در این مجموعه‌ی نفیس، به ظنّ قوی متآخم به یقین، بایستی وی همان مصلح‌الدین لاری بوده باشد که گویا به دلائل مذهبی، پس از به قدرت رسیدنِ صفویان شیعی در ایران در سال‌های نخستین سده‌ی ۱۰هـ به دربار عالی باب عثمانی رهسپار استانبول و به سلطان سلیمان قانونی (۹۲۶-۹۷۴هـ) پناهنده گردید. وی در دیباجه‌ی کتاب، از دانشجویانی که آگاهی چندانی از تصریف کلمات و صیغه‌های مختلف آن در زبان ترکی، ندارند، به شدّت انتقاد نموده و آنان را برای مطالعه‌ی بیش‌تر در آشنایی با زبان ترکی، ترغیب می‌نماید. وی در میان اثر خویش نیز (برگ ۱۱۰ب) درباره‌ی این شرح و سایر آثار مرتبطِ خود با اثرِ مورد بحث، سخن به میان آورده و می‌نویسد: «و إن أردت زیادة التفصیل فلینظر لشرحنا تطویل الأقولة فی شرح الأمثلة و قد شرحنا أمثلة الصیغة أوّلاً فسمّیناه تطویل الأقولة فی شرح الأمثلة ... لأنّه کان طویلاً جدّاً ثمّ اختصرنا فصار قلیلاً جدّاً و سمّیناه تحصیل الأقولة ...»؛ علی رغم بررسی گسترده‌ی راقم، از نسخ دستنویس این آثار عزیز الوجود و ارزنده، یعنی دو کتابِ تطویل الأقولة فی شرح الأمثلة و دیگری تحصیلِ الأقولة فی شرح الأمثلة گزارشی در میان فهارس و منابع موجود، منتشر نشده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۶ (۹۲ب ـ ۱۳۷ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۸*۱۷ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این اثر در حاشیه به ندرت تصحیح گردیده است. فراز و فرودِ برگ‌ها آثار رطوبت دیده می‌شود.

۴۴۵/۷

۱۵۶. الأشکال الاربعة

از: ناشناخته

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «الشکل الأوّل و شرط انتاجه ایجاب الصغری و کلیّة الکبری و ضروبه ...».

انجام: «... و السابع موجبة کلیّة صغری سالبة جزئیّة کبری ... کبری ینتجّ سالبة جزئیّة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در بیان اشکال چهارگانه‌ی منطقی و شرایط انتاج آن‌هاست که در هامش برگی نوشته شده است.

۱. متقی، حسین: فهرست نسخه‌های ترکی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، صص ۲۵-۲۷.

در فهرست‌ها و سرچشمه‌های موجود آگاهی بیش‌تری از این رساله بدست نیامد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۳۸ الف ـ ۱۳۸ب)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این فایده در هامش فایده‌ی پراکنده‌ی دیگری آمده است که در بیان موضوع حصر جزئی و کلّی و استقرایی می‌باشد. در حاشیه‌ی برگ (۱۳۸ب) یک فایده در «توقّف الشئ علی الشئ عند الحکماء» است. فراز و فرودِ برگ‌ها آثار رطوبت دیده می‌شود

۴۴۵/۸

۱۵۷. الأمثلة المختلفة

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: ترکی عثمانی و عربی

آغاز: «بسملة، دأب مصنّف و قاعده تصنیف اولدور که هر مصنّفک کتابنک اوّلنده یدی شیء ذکر ایله اویدی شیئک اوچ سبیل وجوب ...».

انجام: «... ناقصده مصدر میمی اسم زمان اسم مکان مفعل وزن اوزره گلور جمیع بابدن یعنی مضارعنک عین الفعل...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در بیان قواعد صرفی زبان و ادبیات عرب است که از سوی دانشمندی ناشناس در چند فصل نگارش یافته است. نسخه‌ای از این اثر نادرالوجود در دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۸۱۸ مجامیع طلعت» گزارش گردیده است [۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴ (۱۳۹ الف ـ ۱۴۲ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه مت ن: ۸*۱۶ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. باید افزود که بین برگ‌های (۱۴۲ب ـ ۱۴۵ب) چند فایده به عربی و ترکی در موضوعات تفسیر و ادب و لغت به نقل از تفتازانی، قصاب زاده، شرح المواقف، اصفهانی و ... آمده است. فراز و فرودِ برگ‌ها آثار رطوبت دیده می‌شود

۴۴۶

۱۵۸. وقایة الروایة فی مسائل الهدایة = الوقایة

از: برهان الشریعة محمود بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل» (درگذشته حدود ۶۷۳هـ) [۲]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

---

۱. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۱، ص ۴۹.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۰۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۱۷۸.

آغاز: «بسملة، حمد من جعل العلم أجلّ المواهب الهنیّة و أسباها و أعلی المراتب السنیّة و أسماها؛ أحسن ما یفتتح به الکلام و ... و بعد فإنّ الولد الأعزّ عنّ عبیدالله ... لمّا فرغ من حفظ الکتب الأدبیّة و تحقیق لطائف الفضل و نکت العربیّة، أحببت أن یحفظ فی علم الأحکام کتاباً رایعاً لعیون مسائل الفقه راعیاً مقبول الترتیب و النظام ... فألّفت فی روایة کتاب الهدایة و هو کتاب فاخر و بحر موّاج زاخر ... کتاب الطهارة قال الله تعالی یا أیّها الذین آمنوا إذا قمتم إلی الصلوة فاغسلوا ...».

انجام: «... فی غنم مذبوحة فیها میتة هی أقلّ تحرّی و أکل فی الاختیار؛ الحمدلله علی التمام وعلی رسوله أفضل السلام».

کتاب‌شناسی: متن فقهی مشهوری نزد اهل سنّت (حنفیان) است که مؤلّف به جهت سبط خود، صدرالشریعه‌ی ثانی عبیدالله بن مسعود محبوبی (د. ۷۵۰هـ) تألیف نموده است. این اثر به جهت اهمیّت آن مورد توجّه دانشمندان و فقهای اهل سنّت قرار گرفته و شروح، ترجمه‌ها، اختصارات و تعلیقات متعدّدی بر آن نگاشته‌اند که حاجی خلیفه گزارشی از برخی از آن‌ها ارائه نموده است[۱]. از این اثر فقهی در این کتابخانه نسخه‌های متعدّدی موجود است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های جدید «۹۵۳۷/۱»[۲]، «۱۶۲۲۵»[۳] و چهار نسخه‌ی دیگر که اخیراً (اسفند ۱۳۸۷) همراه ۶۶ دستنویس دیگر از سوی راقم به این کتابخانه اهداء گردید، اشاره نمود؛ از این اثر نسخ چندی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۵۹۳) گزارشی از بخشی از آن نسخ ارائه نموده است. نسخه‌ی حاضر جلد نخست کتاب می‌باشد. این اثر منفرداً یا همراه شروح و ترجمه‌های فارسی و ... چاپ‌های متعدّدی دارد که از آن جمله می‌توان به چاپ لاهور[۴] ۱۹۱۵م اشاره نمود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ معرب، نام کاتب: عبدالکریم بن محمّد، تاریخ کتابت: سال ۹۷۶هـ محلّ کتابت: بلغراد ارنود، عنوان‌ها و نشانی‌ها: سنگرف و مشکی، تعداد برگ: ۲۹۴، تعداد سطر: ۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره زده با مارک تجارتی PB، اندازه متن: ۱۲/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی قهوه‌ای روشن همراه طرح گل و بوته، قطع: رقعی، رقم کاتب: «تمّ الکتاب بعون الله و حسن [تو]فیقه و غفر لعبده المذنب الغریق و وسّع علیه النعمة و الأرزاق علی ید العبد الضعیف النحیف المحتاج إلی رحمة الله تعالی عبدالکریم بن محمّد غفر الله له و لوالدیه و أحسن ... فی

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲،صص ۲۰۲۰-۲۰۲۴.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۸۶.
۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۸۷.
۴. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۲۴۷.

أواخر جمادی الآخرة لسنة ستّ وسبعین و تسعمائة فی قصبة بلغراد ارنود؛ تمّ».

ویژگی‌ها: این نسخه به ندرت در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی مختصری در میان سطور و هامش با نشان‌های «هدایه، کافی، س، ح و ...» دارد. در آغاز نام «قلندر علی‌رضا افندی ...» آمده است. افتادگی‌های اندکی در برگ‌های آغازین نسخه دیده می‌شود. آثار رطوبت و چربی بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۳۰)

۴۴۷/۱

۱۵۹. أنوار التنزیل و أسرار التأویل[1] = تفسیر البیضاوی

از: ناصرالدین ابوسعید عبدالله بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی» (درگذشته به سال ۶۸۲، ۶۸۵، ۶۹۱، ۶۹۲ یا ۶۹۶هـ در تبریز)[2]

موضوع: تفسیر اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، عمّ یتساءلون أصله عن ما فحذف الألف کما مرّ و معنی هذا الاستفهام تفخیم شأن ما یتساءلون عنه کأنّه لفخامته خفی جنّة فیسأل عنه و الضمیر لأهل مکّة کانوا یتساءلون الرسول ...».

انجام: «... من الجنّة و الناس، بیان للوسواس أو الذی أو متعلّق بیوسوس ... یعمّ الثقلین عن النبی علیه السلام من قرء المعوّذتین فکأنّما قرء الکتب الذی أنزل الله تعالی کلّها؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: تفسیری بسیار نفیس و ارزنده است و بنا به گفته‌ی استاد حجّتی، باید آن را فشرده‌ای از کتاب‌های تفسیر الکشاف جارالله زمخشری (د. ۵۳۸هـ)، التفسیر الکبیر فخر رازی (د. ۶۰۶هـ) و تفسیر راغب اصفهانی (د. ۵۰۲هـ)، به اضافه نظریّات شخصی بیضاوی دانست. تفسیر بیضاوی حاوی فنون مختلف علم و قواعد متنوّع است که به علّت پر محتوا بودن، به صورت کتاب درسی درآمد و قرن‌ها تدریس می‌شد و کاتب چلبی در کشف الظنون[3] تعداد حدود ۴۳ حاشیه و مرحوم آقا بزرگ تهرانی نیز در الذریعة[4] حدود ۲۳ تعلیقه برای این تفسیر برشمرده‌اند[5]. از تفسیر أنوار التنزیل در کتابخانه نسخه‌های متعدّدی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به دستنویس‌های جدید به شماره‌های «۱۵۲۷۵»، «۱۵۸۹۰»، «۱۰۳۴۴/۲»[6]، «۱۶۱۲۸» و «۱۷۷۷۴»[7] اشاره نمود و در ضمن، نسخه‌های

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۸۶.
۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۱۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، صص ۹۷–۹۸؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۲.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، صص ۱۸۶–۱۹۳.
۴. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۴۱–۴۴.
۵. حجّتی، محمّدباقر؛ *فهرست موضوعی نسخه‌های خطّی عربی*: ج ۳، بخش ۲، صص ۳۹–۴۰.
۶. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۹.
۷. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر*

متعدّدی را نیز آقایان علیرضا قره بلوط[۱] در خارج از کشور و محمّدباقر حجّتی[۲] در کتابخانه‌های ایران (۲۱۳ نسخه) معرّفی نموده‌اند. باید افزود که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۶۲هـ/۱۸۴۴م در لایپزیگ با عنایت دانشمند آلمانی H.O. Fleischer در دو جلد[۳]، سپس در سال ۱۲۶۳هـ در بولاق، سال‌های ۱۲۶۸ و ۱۲۷۱هـ به صورت سنگی در دهلی به اهتمام شیخ ظفرعلی، در سال‌های ۱۲۷۷ و ۱۲۸۲هـ در لکهنو و بمبئی، در سال‌های ۱۲۷۰ و ۱۳۱۷هـ در استانبول، در سال ۱۲۸۳هـ در بولاق با تصحیح محمّد الصبّاغ در ۸جلد، در سال‌های ۱۳۰۵، ۱۳۱۱، ۱۳۳۰ و ۱۳۴۴هـ در قاهره و سرانجام در سال ۱۳۷۵هـ در قاهره در دو جلد منتشر گردیده است[۴]. ناگفته نماند که نسخه‌ی حاضر تفسیرِ جزء سی‌ام قرآن کریم و از تنها حاوی تفسیرِ سوره‌ی نبأ تا سوره‌ی ناس است. نسخه‌ای از تفسیرِ همین جزء در کتابخانه‌ی آیت‌الله مرعشی (ره) به شماره‌ی «۱۹۰»[۵] و نسخه‌ی دیگری نیز در دارالکتب ظاهریّه ـ دمشق موجود است که مؤلّف آن ناشناخته معرّفی شده است[۶] و بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: حاجی سیّد مصطفی بن سیّد حسن دده بن سیّد محمّد بن حسن صوفی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۵۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بنفش، تعداد برگ: ۶۱ (۲ الف ـ ۶۲ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک و ضخیم آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۷/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده مجدول، ضربی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت هذه النسخة الشریفة المرغوبة من ید الضعیف النحیف السیّد الحاجی مصطفی بن السیّد حسن دده بن السیّد محمّد بن حسن صوفی غفر الله له و لوالدیه و جمیع المسلمین آمین سنة ۱۱۵۲هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «ع ع، سعدی، حنفی، صحاح، زهرة الریاض، من اب، شیخ زاده، خلخالی، هندی، لباب، نیشابوری، تفسیر کبیر و ...». اثرات اندکی از رطوبت روی برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد. بر پشت جلد تملّک «سیّد مصطفی ... ۱۱۷۴هـ»، روی آغازین برگ یک تعویذ به خطّ جدیدتری دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۳۱)

کتابخانه مجلس: ص ۱۴.

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۴۱۲-۱۴۱۴.

۲. حجّتی، محمّدباقر؛ *فهرست موضوعی نسخه‌های خطّی عربی*: ج ۳، بخش ۲، صص ۴۱-۶۱.

۳. برای این اثر بعدها موسیو فال Winand Fell آلمانی فهرستی تهیّه نموده در سال ۱۸۷۸م منتشر نمود.

۴. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۱۷ و ج ۲، صص ۱۴۶۰ و ۱۹۷۰؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۲، ص ۲۲۷.

۵. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، ص ۲۲۰.

۶. الحمد، زهیر (اشراف)؛ فهرس مخطوطات التفسیر فی مکتبة الأسد الوطنیّة: ج ۴، ص ۱۹۴.

۴۴۷/۲

۱۶۰. أنوار التنزیل و أسرار التأویل[1] = تفسیر البیضاوی

از: ناصرالدین ابوسعید عبدالله بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی» (درگذشته به سال ۶۸۲، ۶۸۵، ۶۹۱، ۶۹۲ یا ۶۹۶هـ در تبریز)

موضوع: تفسیر اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... و قدراً خلاقه و یؤیّده أنّه قریء بالمعصرات ماءً ... و فتحت السماء و شقّت السماء و قرّاء الکوفیون بالتخفیف فکانت ...(۶۶ الف) سورة النازعات مکیّة ... بسم الله الرحمن الرحیم و النازعات غرقاً ... هذه صفات ملائکة الموت فإنّهم ینزعون أرواح الکفّار من أبدانهم غرقاً أی إغراقاً فی النزع ...».

انجام: «... فلذلک یجمع إلی سواد وجوههم الغبرة قال النبی صلّی الله تعالی علیه و سلّم من قرأ سورة عبس جاء یوم القیمة وجهه ضاحک مستبشرة. سورة التکویر مکیة و آیاتها تسع و عشرون، بسم الله الرحمن الرحیم ...» نانوشته.

کتاب‌شناسی: مانند تفسیر پیشین (شماره‌ی «۴۴۷/۱») است مشتمل بر تفسیرِ جزء سی‌ام قرآن کریم و از بخشی از سوره‌ی نبأ آغاز تا ابتدای تفسیر سوره‌ی تکویر موجود است و باقی آن نانوشته مانده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاجی سیّد مصطفی بن سیّد حسن دده بن سیّد محمّد بن حسن صوفی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۵۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بنفش، تعداد برگ: ۱۰ (۶۳ الف ـ ۷۲ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک و ضخیم آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۷/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: اثرات اندکی از رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد برخی برگ‌ها نیز آفت و آسیب دیده است.

۴۴۷/۳

۱۶۱. تفسیر القرآن الکریم = منتخب تفسیر النیشابوری

از: ناشناخته

آغاز: « بسم الله الرحمن الرحیم، بسم الله الحنان المنان الذی منّ علی المؤمنین برسول کریم ... فقوله إذا الشمس کوّرت فقال ابن‌عباس إذا الشمس کوّرت أی ذهبت ضوئها و دخی بها فی حجاب النور ...».

انجام: «... بسم الله الرحمن الرحیم بسم الله العلیّ العظیم الذی عذّب الکافرین ... قال ابن عباس و مقاتل بن سلیمان نزلت أوّل هذه السورة فی العاص بن وائل السهمی ... و یمنعون الماعون، اختلفوا فی الماعون من سبعة أوجه أحدها قال علی بن أبی‌طالب و ابن‌عبّاس و مجاهد .... الماعون الزکوة المعروفة، الثانی قال سلمة بن کهیل الماعون الصدقة و الثالث قال سعید بن جبیر و ابن‌عمر الماعون هو منع الحقّ و الرابع

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۸۶.

قال السدی الماعون ما یتعاون الناس ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: تفسیر بخشی از جزء سی‌ام قرآن کریم و از تفسیرِ سوره‌ی تکویر آغاز و تا اواخر سوره‌ی ماعون موجود است و باقی آن افتاده است. تفسیر هر سوره با دیباچه‌ای مستقل همراه است و در پایان هر سوره، عبارت «من نیشابوری» نوشته شده است که بایستی منتخبی از تفسیر النیشابوری بوده باشد. باید افزود که در ابتدای امر به ذهن تبادر می‌نمود که این تفسیر بایستی تلخیصی از تفسیر غرائب القرآن و رغائب الفرقان تألیفِ نظام‌الدین حسن بن محمد بن حسین قمی نیشابوری (د. ۷۲۸ یا ۷۳۰ه) بوده باشد، لیکن در بررسی جزء سی‌ام آن از سوی راقم، شوربختانه، تطبیق نگردید؛ ممکن است تفسیر دیگری، همچون الوسیط فی تفسیر القرآن[۱]، تألیفِ ابوالحسن علی بن احمد بن محمّد واحدی نیشابوری (د. ۴۶۸هـ) بوده باشد که عجالتاً دور از دسترس راقم سطور است. به هر تقدیر این تفسیر نیاز به بررسی بیش‌تری دارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاجی سیّد مصطفی بن سیّد حسن دده بن سیّد محمّد بن حسن صوفی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۵۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بنفش، تعداد برگ: ۵۷ (۷۳ب ـ ۱۲۹ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «بغوی، عصام، من ع ع من اب، شیخ زاده، شافی، من ابی اللیث، خلخالی، من حنفی، و ...». اثرات اندکی از رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۴۷/۴

۱۶۲. منتخب عجائب المخلوقات = معجزات النبی (ص)

از: ناشناخته

موضوع: معجزات پیامبر (ص)

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسمله، محمّد مصطفانک والده‌سی کبه اولدی مشرقدن مغربه وارنجه مخلوقات و دکزلرده اولان‌لر و قوشلر و حیواناتلر شیطان دگل بر برینه شتلدیلر رسول اکرم دنیایه گلدی بر نور چقدی اناسی ...».

انجام: «... جبرائیل گوکدن اینرکن رسول گوروب یشل طونلی اوقوددی بلمم دیجک اق سورسن اقوددی».

کتاب‌شناسی: برگزیده‌ای از معجزاتِ حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله است که از کتابِ عجائب المخلوقات، تألیفِ احمد بن بن صالح گلیپوللی صوفی مشهور به «یازیچی اوغلی»، «یازیچی‌زاده» و «احمد بیجان»[۲] (د.

۱. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۱، ص ۳۵۴.

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۱۶.

۸۵۹هـ در گلیپولی) انتخاب گردیده است. باید افزود که از اصلِ کتابِ عجائب المخلوقات نسخه‌ای در این کتابخانه به شماره‌ی «۵۲۵۲» (کتابت سال ۹۴۰هـ) [۱] نگهداری می‌گردد؛ همچنین از اصل این اثر نسخ چندی نیز در کتابخانه‌های ترکیه و مصر موجود است که علیرضا قره‌بلوط [۲] گزارشی از آن‌ها بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاجی سیّد مصطفی بن سیّد حسن دده بن سیّد محمّد بن حسن صوفی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۵۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بنفش، تعداد برگ: ۲ (۱۳۰ ب ـ ۱۳۱ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۷/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در هامش این رساله، رساله‌ی السبعیّات کتابت گردیده است که در ذیل به معرّفی آن خواهیم پرداخت.

۴۴۷/۵

۱۶۳. السبعیّات = معجزات النبی

از: ناشناخته

موضوع: معجزات پیامبر (ص)

زبان: عربی

آغاز: «بسمله، ولد رسول الله علیه السلام یوم اثنین و ظهرت من حملها سبع معجزات فی ولادته؛ الأولی کلّ حامل یلحقه العناء و المشقّة من حملها و والدة رسول الله لم یلحقها العناء و المشقّة فی حملها ...».

انجام: «... و السادسة أنّ الحلیمة ضیر رسول الله علیه السلام لاینزل اللبن أحد ثدییها فلمّا وضعتها فی فم رسول الله علیه السلام نزل اللبن و السابعة لمّا ولد رسول الله علیه السلام خرج أموات من زوایا الکعبة خرج من الزاویة».

کتاب‌شناسی: تعداد ۷ معجزه از معجزات حضرتِ محمّد مصطفی صلّی الله علیه و سلّم، که در هنگامِ تولّد آن حضرت در مکّه واقع شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [حاجی سیّد مصطفی بن سیّد حسن دده بن سیّد محمّد بن حسن صوفی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۵۲هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و بنفش، تعداد برگ: ۲ (۱۳۰ الف ـ ۱۳۱ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک و ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این رساله در هامش منتخب عجائب المخلوقات کتابت گردیده است که تفصیل آن پیش‌تر از نظر گذشت.

۴۴۷/۶

۱۶۴. فوائد تفسیری و روایی

از: ناشناخته

موضوع: تفسیر و حدیث

زبان: عربی و ترکی عثمانی

---

۱. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۶، ص ۷۹.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۵۷۷.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم، قوله تعالی عزّوجلّ قل هو الله أحد و ذلک أنّ قریشاً قالوا لمحمّد صف لنا ربّک الذی تعبده و تدعون إلیه ما هو فأنزل الله تعالی قل یا محمّد ...».

انجام: «... اسکندر ذوالقرنین بایدوغی سدّک اردنده موجود در جمله‌سی کافر در ... و علی نزول الغضب عند حضور أهل المعصیة فیستحبّ التعوّذ و أمّا اختصاص الدیکة برؤیة الملک و الحمار برؤیة الشیطان فمّما یفوّض حکمته إلی الله تعالی و رسوله؛ مشارق ابن‌ملک ... اوتوردی ینه جبرائیل بو مقام مسجد اقصی در. سورة الفیل مکّیة و آیاتها خمس آیات، بسم الله الرحمن الرحیم ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: فوائدی پراکنده بیش‌تر در تفسیر برخی سوره‌های جزء سی‌ام قرآن کریم همچون سوره‌ی توحید، قدر، کوثر و ... و نیز برخی احادیث بر مبنای اهل سّنت (حنفی) همچون قصّه‌ی ملائکه، داستان معراج نبی اکرم (ص) و ... است که از آثار گوناگون استخراج و در این اثر به صورت پراکنده گردآوری شده است؛ برخی منابع که از آن‌ها در متن و هامش مطالبی نقل گردیده است، عبارتند از: مشارق ابن ملک، قاضی، مجالس الرومی، قاضیخان، کواشی، ابوسعید، مشکوة الانوار، معالم، احیاء العلوم، کشاف، سیّدعلی زاده علی الشرعة، سیّد، رسالة مفتی علی چلبی ابن‌خیالی فی حلّ جهر الفقراء فی ذکره تعالی و فی إباحته رقصهم و دورانهم، شیخ عثمان، قهستانی، قاموس و ... .

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نستعلیق و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۷۶ (۱۳۲ الف ـ ۲۰۷ب)، تعداد سطر: ۱۵ -۲۴، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۶*۸ سانتیمتر (میانگین).

ویژگی‌ها: مطالب این اثر به صورت پراکنده و به خطوط گوناگون در متن و هامش کتابت گردیده است. آثار رطوبت روی برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد.

۴۴۸

۱۶۵. شرح قطر الندی و بلّ الصدی = القتریّة

از: جمال‌الدین ابومحمّد عبدالله بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی مشهور به «ابن‌هشام» (درگذشته به سال ۷۶۱ یا ۷۶۲هـ) [۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال الشیخ الامام العالم ... الأنصاری ... الحمدلله رافع الدرجات لمن خفض لجلاله و فاتح البرکات لمن انتصب لشکر اتّصاله- بعد فهذه نکت حرّرتها علی مقدّمتین المسمّات بقطر الندا و بلّ الصدا رفعة لحجابها کاشفة لنقابها... ص: الکلمة قول مفرد، ش: تطلق الکلمة

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۴۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۱۶۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۵.

فی اللغة علی الجمل المقیّدة کقوله تعالی کلاّ آن‌ها...».

انجام: «... ذلک باطل باتفاق فتعیّن القول الأوّل و إنّما لایرد الثانی لأنّه لایوجد فی کلام النحات و لا فی کلام العرب؛ تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: شرح کتابِ نحوی قطر الندی و بلّ الصدی تألیف خود شارح علامه است. این اثر به جهتِ ایجاز و اهمّیت آن مورد توجّه دانشمندان علوم ادبی قرار گرفته و و افزون بر خود ابن‌هشام، کسان دیگری نیز بر متن یا شواهد آن شروح و تعلیقاتی نوشته‌اند که به برخی از آن‌ها حاجی خلیفه[۱] اشاره نموده و نسخه‌هایی نیز از آن آثار در این کتابخانه موجود است که در برخی فهرست‌های کتابخانه معرّفی شده است. همچنین از شرح قطر الندی در این کتابخانه دستنویس‌هایی به شماره‌های «۵۳۹/۱ط»، «۳۸۸۹/۲»[۲]، «۱۱۵۶۵»[۳]، «۵۷۵۸»[۴]، «۷۶۴۷»، «۷۲۴۸/۲»[۵] و «۱۸۸۷۱»[۶] نگهداری می‌گردد و دو نسخه نیز در همین فهرست به شماره‌های «۴۵۱/۱» و «۴۹۶» در صفحاتِ آتی معرّفی می‌گردد و همچنین در برخی کتاب‌شناسی‌ها[۷] و فهرست‌ها، از نسخ سایر کتابخانه‌های ایران و کشورهای دیگر گزارش‌هایی منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: ملا رجب علی، تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف و مشکی، تعداد برگ: ۱۰۶، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید و حنایی نازک و ضخیم با مارک تجارتی مخصوص، اندازه متن: ۱۵/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی کرم با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای تیره، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت کتاب القتریّة النحویّة من ید ملا رجب علی فی شهر ذی القعدة الحرام سنة ۱۰۹۴هـ ؛ تمّ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. اندکی تعلیقات و حاشیه‌نویسی به عربی و فارسی در هامش و متن با نشان «۴۱۲» دارد. در آغاز دعای دخول حرم حضرت ابوالحسن علی بن موسی الرضا علیهما السلام دیده می‌شود. ابیاتی از ترکیب بند مشهور محتشم کاشانی «باز این چه ماتمست که ...» و نیز ابیاتی همچون:

آواز واحسین ز عرش برین رسید
گویند یا علی که حسینت خمیده شد

آمده است. نیز در برگ (۲ الف) یک مهر

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۵۲.
۲. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۴/ ۱۰، ص ۱۹۱۵؛ ج ۲۲، ص ۲۴۹.
۳. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۰۳.
۴. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۷، ص ۱۹۵.
۵. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۵، ص ۲۴۸؛ ج ۲۶، ص ۱۴۴.
۶. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۱۱.
۷. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۴۷۷-۱۴۷۸.

گرد «عبده احمد ... ۱۲۱۴» و همچنین در انجام (پشت جلد) نام «حاجی الحرمین شریفین حاجی ملا بابا سلّمه الله تعالی» با مهر محو شده‌ی او دیده می‌شود. آثار رطوبت اندکی بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۳۲)

۴۴۹

۱۶۶. الطریقة المحمّدیّة = الطریقة المحمّدیّة فی بیان السیرة النبویة الأحمدیّة = الطریقة المحمّدیّة و السیرة الأحمدیّة

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۱]

موضوع: عقائد

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعلنا أمة وسطاً خیر أمم و الصلوة و السلام علی أفضل من أوتی النبوّة و الحکم و علی آله ... و بعد فإنّ العقل و النقل متوافقان و الکتاب و السنّة متطابقان الدنیا فانیة سریعة الزوال و الخراب ... فأردت أن أصنّف الطریقة المحمّدیّة و أحببت أن أبیّن السیرة الأحمدیّة حتّی یعرض علیها عمله کلّ سالک فتمیّز المصیب من المخطیء و الناجی من الهالک و رتّبته علی ثلثة أبواب متوکّلاً علی ربّ الأرباب؛ الباب الأوّل فی الاعتصام بالکتاب و السنّة ...».

انجام: «... قد بیّنا ذلک فی رسالتنا السیف الصارم و إنقاذ الهالکین و إیقاظ النائمین و جلاء القلوب فعلیک بها و طالعها حتّی تعلم حقیقة مقالنا و نقول الحمد لله الذی هدانا لهذا و ما کنّا کنهتدی لولا أن هدانا الله ربّنا لاتزغ قلوبنا بعد إذ هدیتنا و هب لنا من لدنک رحمة إنّک أنت الوهّاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۰۹» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۰۷، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳*۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای عطف ومغزی تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی در هامش و متن با نشان‌های «تعریفات، ۶۶، خواجه زاده، قاضی، منه، رجب افندی، ع ح، شیخ، شرح، خوجه و ... » دارد. آثار رطوبت روی برگ‌های نسخه مشهود است. روی برگ نخست، علائم اختصاری بکار رفته در کتاب توضیح داده شده است. بهای نسخه «۳۵ غرش» نوشته شده است. نیز دو بیت شعر ترکی با لهجه‌ی عثمانی:

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

قلم فریـــــــاد ایدب آغلیر مرکّب
بزی جاهل یزینی کسدرمـــه یا رب،

آمده است. افزون بر دارا بودن «یـا کبـیکج» در آغاز، در انجام نیز چند فایـده، حـدیث، دعـا، تعویذ و دو بیت شعر به ترکی و ... دیده می‌شود.
(ثبت ۲۱۰۸۳۳)

۴۵۰

۱۶۷. شرح کتاب الطهارة[1] = حاشیة کتـاب الطهارة للأنصاری

از: سیّد احمـد بـن مرتـضی نجفـی خلخـالی اردبیلی (درگذشته به سال ۱۳۵۳هـ)[2]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی سیّدنا محمّد و آله الطاهرین الطیّبین و لعنة الله علی أعدائهم أجمعین؛ قوله ره فی الماء المطلق اه؛ و اعلم أنّهم قد قسّموا الماء إلی مطلـق و مضاف و عرّفوا المطلق بأنّه ما یستحق إطـلاق اسم الماء علیه و المظاف بما لایصدق اسـم المـاء علیه ... و هو من أوضح المفاهیم العرفیّـة، لأنّهـم کما عرّفوه جسم سیّال بارد بـالطبع ... (۳ الـف) و زاد بعضهم علی تعریف الأوّل قوله و لایصحّ سلب اسم الماء عنه ...».

انجام: «... لأنّـه یـصحّ فـیمن کانـت إعادتـه لثمانیة أو تسعة لأنّه لایصحّ أن یقال إنّهمـا علـی التحیّر بین ... لیوم أو یومین أو ثلثة و إلـی قولـه علیه السلام کلّما تراه قبل العشر فهو من الحـصّة الأولی».

کتاب‌شناسـی: شـرح و تعلیقـاتی بـر کتـاب الطهارة مرحوم علاّمه شیخ مرتضی بن محمّدامین تستری انصاری (د. ۱۲۸۱هـ) است کـه در نجـف اشرف، مشهد امیرالمؤمنین علیه‌الـسلام، نگـارش یافته است؛ بر اساس بررسی‌های راقم، از این اثر نفیس در ضمن تعلیقاتِ معرّفی شـده در الذریعـة (ج۵، صص۱۴۷–۱۴۸) و سایر فهرست‌هـا یـادی نشده است و به احتمال زیاد اثری منحـصر بفـرد می‌باشد. باید دانست که مؤلّف از شاگردان آیـات عظام شیخ حسن ممقانی، فاضل شـرابیانی، سـیّد محمّد فشارکی و آخوند ملامحمّـدکاظم خراسـانی بـوده اسـت و از آثـار قلمـی وی مـی‌تـوان بـه تقریـراتِ درس مرحـوم فـشارکی، حاشـیه بـر رساله‌ی سیّد کاظم طباطبـایی یـزدی و کتـابی در مواعظ اشاره نمود؛ لیکن همان‌گونه اشاره گردید از اثر مورد بحث (حاشیة کتاب الطهارة) گزارشی در مصادر و منابع تاکنون منتشر نشده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: بخطّ محشّی، تاریخ کتابت (تألیف): اواخـر سده‌ی ۱۳ یا اوایل سـده‌ی ۱۴هــ محـلّ کتابـت (تألیف): نجف اشرف (مشهد امیرالمـؤمنین علیـه السلام)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ:

---

۱. در شناسایی این اثر، از راهنمایی‌های دوست فاضـل و گرانمایه، آقای محمّدعلی صالحی بهـره بـرده‌ام کـه لازم است از ایشان تشکر نمایم.

۲. موسوی اردبیلی نجفـی (ننـه کرانـی)، فخرالـدین؛ *تـاریخ اردبیل و دانشمندان*: ج۱، صص۶۱–۶۳؛ گروه مؤلّفـان؛ *موسـوعة مـؤلّفی الإمامیّـة* (چـاپ دوم): ج۳، ص۳۷۳؛ امینی، محمّدهادی: *معجـم رجـال الفکـر و الأدب*: ج۱، ص۹۹؛ عقیقـی بخشایـشی، عبـدالرحیم؛ *مفـاخر آذربایجان*: ج۱، ص۲۸۲.

۶۷، تعداد سطر: ۱۸، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم و نخودی نازک، اندازه متن: ۱۹*۱۲/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم، عطف پارچه قهوه‌ای تیره، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ای نفیس و منحصر بفرد به خطّ محشّی است. این اثر از سوی خود مؤلّف در هامش تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی نیز از همو دارد. قلم‌خوردگی‌های متعدّدی در متن دیده می‌شود که از سوی محشّی صورت گرفته است که بیش‌تر آن‌ها در هامش تصحیح گردیده است. برگ آغازین اثر گویا از سوی محشّی با علامت ضربدری باطل شده است که به جهت وجود احتمالات و قرائن دیگر ما آن برگ را باطل ندانستیم و برگ نخست همین اثر به حساب آوردیم! در آغازین برگ دوم این نسخه، عنوان اثر و چنین آمده است: «کتاب الطهارة للسیّد أحمد الخلخالی، ألّفه فی مشهد أمیرالمؤمنین علیه السلام، غفر الله له و لإخوانه المؤمنین».

(ثبت ۲۱۰۸۳۴)

۴۵۱/۱

۱۶۸. شرح قطر الندی و بلّ الصدی = القتریّة

از: جمال‌الدین ابومحمّد عبدالله بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی مشهور به «ابن‌هشام» (درگذشته به سال ۷۶۱ یا ۷۶۲هـ) [۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال الشیخ الامام العالم ... الأنصاری ... الحمدلله رافع الدرجات لمن انخفض لجلاله و فاتح البرکات لمن انتصب بشکر افضاله ... امّا بعد فهذه نکت حرّرتها علی مقدّمتی المسمّات بقطر النداء و بلّ الصداء رافعة لحجابها کاشفة لنقابها ... ص: الکلمة قول مفرد، ش: تطلق الکلمة فی اللغة علی الجمل المفیدة کقوله تعالی کلاّ آنها کلمة هو قائلها...».

انجام: «... هذا آخر ما أردت إملاة علی هذه المقدّمة و قد جاء بحمدالله مهذّب المبانی مشیّد المعانی ... بمنّه و کرمه إنّه الجواد الکریم الرؤف الرحیم و الحمد لله ربّ العالمین .... تمّت الکتاب بعون االملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۴۸» معرّفی گردید و نسخه‌ای نیز به شماره‌ی «۴۹۵» در صفحات آتی همین فهرست معرّفی می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (چند قلم)، نام کاتب: عظیم بن مظفر بن سعید بن مظفّر بن محمّدزمان زیربندی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۰۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۰۴ (۲ الف ـ ۱۰۵ الف)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۴/۵*۱۰/۵

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۴۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۱۶۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۵.

سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده، مجدول، ضربی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... فی یوم شهر الربیع الثانی، کتب العبد الحقیر المذنب العاصی عظیم ابن‌المظفّر ابن‌السعید بن المظفّر ابن محمّدزمان زیربندی سنة ۱۲۰۱هـ

یاربّ الفضل خوش بکن حاجتم روا
هر که خواند دعا طمع دارم
فاغفر لنا ذنوبنا یا سامع الدعاء
زانکه من بنده گنه کارم».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی نسبتاً زیادی در متن و هامش به عربی و فارسی با نشان‌های «۱۲، شرح، شرح جامی، ص و ...» دارد. به جهت برش نابجا در صحافی، بخشی از مطالب هامش از ساقط شده است. آثار رطوبت و لکَ بر پایین و فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد. بخش‌هایی از برگ‌ها وصّالی و ترمیم گردیده است. بر پشت جلد و برگ آغازین نسخه، ابیاتی به فارسی دیده می‌شود. در آغاز تملّک «ملا ابوتراب بن آقا باقر عشرستاقی» ساکن کلاه کرمه (؟) در مدرسه آخوند ملا صفرعلی اشرفی آمده است. یک مهر بیضی «الله محمّد علی ۱۲۳۱» در برگ (۱۸ الف)، دو مهر بیضی ناخوانا «... غریب ...»، «... محمّد ....» در برگ (۲۶ الف)، دو مهر مربّع «برد ... عبده احمد» در برگ (۱۵ الف)، مهر بیضی «أفوّض أمری إلی الله عبده محمّدرضا ۱۲۰۴» در برگ (۱۵ ب) و نیز در برگ انجام نسخه (۱۰۵ الف)، مهر مربّع کاتب «لا إله إلا الله العلیّ العظیم ۱۲۱۱» همراه چند بیتی به فارسی دیده می‌شود. پس از اتمام نسخه، در برگی (۱۰۵ب) فایده‌ای در ادبیّات و قواعد نحوی به فارسی و نیز در برگ (۱۰۶ الف) چند بیتی به فارسی، چند مهر مربّع کاتب «لا إله إلا الله العلی العظیم ۱۲۱۱» و «هو العلی العظیم» و چند یادداشت متفرقه و نیز چند تاریخ ولادت و وفات مربوط به سال‌های ۱۲۰۳، ۱۲۱۳ و جز آن‌ها دیده می‌شود. گفتنی است که مهر مربّع یاد شده در پشت برگ مذکور (۱۰۶ب) نیز تکرار شده است.

(ثبت ۲۱۰۸۳۵)

۴۵۱/۲

۱۶۹. شرح العزّی فی التصریف = شرح التصریف = شرح تصریف الزنجانی

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، إنّ أروی زهر تخرج فی ریاض الکلام من الأکمام و أبهی خبر ... لمّا رأیت مختصر التصریف الذی صنّفه الإمام الفاضل العالم الکامل قدة المحقّقین عزّة الملّة و الدین عبدالوهّاب الزنجانی ... مختصراً ینطوی علی مباحث شریفة و یحتوی علی قواعد لطیفة شحّ لی أن أشرحته شرحاً یذلّل من اللفظ صعابه ... أقول

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

و لمّا کان من الواجب علی کلّ طالب الشیء أن یتصوّر ذلک الشیء أوّلاً لیکون علی بصیرة ... یتضمّن فائدته متعرّضاً لمعناه ...».

انجام: «... کذا درجة واحدة للمرّة و درجة لطیفة أو نحوه و انطلاقه واحدة للمرّة حسنة أو قبیحة أو غیرها للنوع و کذلک البواقی تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر (فاقدِ دیباجه‌ی شارح) در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۲۲/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (چند قلم)، نام کاتب: عظیم بن مظفر بن سعید بن مظفّر بن محمّدزمان زیربندی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۰۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۰۴ (۲ الف ـ ۱۰۵ الف)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۴/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده، مجدول، ضربی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ... فی شهر رجب المرجّب سنة ۱۲۰۱هـ کاتب الحقیر الفقیر المذنب العاصی عظیم ولد مظفّر ابن السعید بن المظفّر ابن محمّدزمان زیربندی».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی در متن و هامش بیش‌تر به عربی و اندکی به فارسی با نشان‌های «س، ص، صحاح، جاربردی، ع ه عفی عنه، احمد رحمه الله و ...» دارد.

۴۵۱/۳

۱۷۰. کبری در منطق = الرسالة الکبری فی المنطق

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز)[۱]

موضوع: منطق

زبان: فارسی

آغاز: «بسملة، بدانکه آدمی را قوّه‌ئیست درّاکه که منتقش گردد در وی صور اشیاء چنان‌که در آئینه، لیکن در آئینه حاصل نشود مگر صور محسوسات ...».

انجام: «... پس حجر نیست شجر نیست و یا مرکّب باشد از منفصله مانعة الخلوّ یا رفع أحد الجزئین و آنرا نتیجه وضع جزء دیگر باشد؛ پس نتیجه او را دو است چنان‌که گوئی که این جسم یا لاحجر است یا لاحجر است پس لاحجر باشد لیکن لاحجر است پس لاحجر باشد؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: متنِ منقح و مشهوری در علم منطق است که در چند فصل نگارش یافته است. مؤلّف در این موضوع رساله‌ی فارسی دیگری نیز با عنوان صغری دارد که هر دو از سوی فرزند مؤلّف، میر شمس‌الدین محمّد (د. ۸۳۶هـ) صغری به نام الغرّة فی المنطق و کبری نیز به نام الدرّة فی المنطق به عربی ترجمه شده است[۲]. گفتنی است

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

۲. غلامی مقدّم، براتعلی؛ *فهرست کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد*: ج ۵، ص ۱۱۲.

که این اثر بـه جهـت ایجـاز و اهمّیـت آن مـورد توجّه دانشجویان علـوم اسـلامی قـرار گرفتـه و سال‌ها به عنوان متن درسـی در مـدارس سـنّتی تدریس می‌شده است و بر آن شروح و تعلیقـاتی از سوی دانشمندان عامّه و خاصّـه نوشـته شـده است که مرحوم آقا بزرگ تهرانی [۱] به مواردی از تعلیقات دانشمندان شیعی اشاره نمـوده اسـت. از متن کبری، نسخه‌های متعـدّدی در ایـن کتابخانـه موجود اسـت کـه در بـیش‌تـرین فهرسـت‌هـای کتابخانه معرّفی شده است و نیز کمتر کتابخانـه‌ی دارای نسخ خطّی در ایران و سایر کتابخانـه‌هـای جهان [۲] یافت که فاقد نسخه‌ای از کبری در منطـق بوده باشد. باید افزود که این اثر ده‌ها بـار منفـرداً همچون چاپ لکهنو در سال ۱۲۶۰هـ به صورت سنگی و نیز به اهتمام مدرّس چهاردهی در سـال ۱۳۴۴ش در تهران (انتشارات طهوری) یـا همـراه صمدیّه (۱۲۶۶هـ تهران)، یـا بـا بهجـة الطـالبین (۱۳۱۷هـ تهران) یـا همـراه جـامع المقـدّمات بـه صـورت سـنگی در تهـران ۱۲۸۰، ۱۲۸۵، ۱۲۹۴، ۱۲۹۸، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۱، ۱۳۱۵، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶هـ ؛ در تبریـز ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶هـ؛ در هنـد ۱۳۰۵هـ در اصـفهان بـدون تاریخ منتشر گردیـده اسـت و نیـز ده‌هـا چـاپ دیگر [۳] که ذکر تفصیلی همه‌ی آن‌ها از حوصـله‌ی این نوشتار خارج است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتـب: زین العابدین هزارجریبـی، تـاریخ کتابـت: سـال ۱۱۹۷هـ، محـلّ کتابـت: نـامعلوم، عنـوان‌هـا و نشانی‌ها: قرمـز، تعـداد بـرگ: ۱۴ (۱۸۳ الـف ـ ۱۹۶ب)، تعـداد سـطر: ۱۳، نـوع کاغـذ: شـرقی نخـودی، انـدازه مـتن: ۱۴*۱۰ سـانتیمتر، رقـم کاتب: «تمّت ... فی یوم ... صفر المظفّر من شـهور هذه السنة ۱۱۹۷هـ کتبه العبد الأقلّ الجانی زیـن العابدین الهزارجریبی ... الحمدلله الذی هدانا سواء الطریق و جعل لنا التوفیق ... والسلام».

ویژگی‌ها: نسخه در حاشیه تصحیح گردیـده است و حاشیه‌نویسی و تعلیقات نسبتاً زیادی بـا نـشان‌هـای «س، ۱۲ و ...» دارد. در انجـام چنـد مهر بیضی «یا خالق»، «لا إله إلا الله الملک الحقّ المبین ...» و «... علی ... رضا ...» و نیـز دو مهـر مربّع «دارد ... بحق ... بهـا ... زیـن العابـدین ...» دیده می‌شود. باید دانست که این رساله، کهنـه‌تـر از رساله‌های دیگر این مجموعه است و با توجّـه به نوع کاغذ و قلم و کتابت، بایستی بعداً به ایـن مجموعه الحاق گردیده باشد. برگ انجام وصّـالی و ترمیم گردیـده اسـت. بـر پـشت جلـد انجـام، فوائدی همچون دو بیتی به فارسی در مدح مولی الموحّدین امیرالمؤمنین علیه السلام و نیـز یـک لیـست کوتـاه از قـرض‌هـایی کـه شخـصی از «مشهدی نصرالله» گرفته اسـت همچـون «یـک شاهی و نیم، ...».

---

۱. تهرانـی، آقـا بـزرگ؛ *الذریعـة*: ج ۶، ص ۱۸۵ و ج ۱۴، صص ۳۱-۳۲.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۹۶.

۳. مـشار، خانبابـا؛ *فهرسـت کتابهـای چـاپی عربـی*: صص ۲۴۶-۲۴۷؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسـی*: ج ۴، ص ۴۰۱۶؛ سـرکیس، الیـان؛ *معجـم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۶۸۰.

۴۵۲/۱

۱۷۱. **مجمل الأصول فی الأحکام**[1] **= مجمل الأحکام = المجمل فی أصول صناعة النجوم = أربع مقالات = مجمل الأصول فی أحکام النجوم = أحوال صناعة النجوم**

از: ابوالحسن کیا کوشیار بن لبان بن باشهری (شهریار) جیلی خسروانی (درگذشته پس از سال ۳۹۷هـ در بغداد)[2]

موضوع: احکام نجوم

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی کفی عنه و إفضاله و الصلوة و السلام علی محمّد و آله؛ امّا بعد فیقول کوشیار .... إنّی قد جمعت فی هذا الکتاب من أحوال صناعة النجوم ... (۲ الف) القوّة فی الحدس بخواصّ الأحوال التی تکون من ... (۲ب) الباب الثانی فی طبایع الکواکب؛ الشمس سخن و تجفّف تخفیفاً یسیراً و القمر یرطب یجفف خاصّة و قوّة طبیعته محرقة ...».

انجام: «...و النظر الکثیر و العامل الشافی لها الله تعالی؛ تمّ الکتاب و ربّنا المحمود و له العلا ... و صلّی الله علی النبی محمّد ما أخضر ریحان و أوراق عود؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: کتابی در احکام نجوم، مجملی از اختیارات، تحاویلِ موالید و سنی عالم است که در ۴ مقاله و هر مقاله در چند باب و فصل به این ترتیب در حدود سال ۳۸۳هـ نگارش یافته است: ۱. مدخل، ۲. احکام امور عالم، ۳. موالید و تحاویل سنی العالم، ۴. اختیارات. باید افزود که مرحوم استاد دانش‌پژوه در معرّفی نسخه‌ی کتابخانه‌ی مرکزی دانشگاه تهران به شماره‌ی «۳۰۲/۴»[3] گزارش کامل و جامعی از این اثر ارائه نموده است که دانشجویان علوم را برای آگاهی‌های بیش‌تر، بدان معطوف می‌سازیم. از این اثر در این کتابخانه، چند نسخه به شماره‌های «۶۰۲۴/۲»، «۶۳۳۹/۱»[4] و «۴۹۹/۱ سنا»[5] و موجود است و نیز دو ترجمه از آن، یکی مربوط به سده‌ی هشتم هجری به فارسی از مترجمی ناشناس در دست است که به شماره‌های «۲۱۵۳»[6] و «۴۹/۳ سرود» در این کتابخانه نگهداری می‌گردد. از مجمل الأصول کوشیار نسخ کهنی در برخی کتابخانه‌های جهان، از جمله کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی در قم به شماره‌ی «۲۵۷۷» (کتابت سده‌ی ۷هـ)[7] و کتابخانه‌ی جامع ایاصوفیا (در ضمن کتابخانه‌ی سلیمانیّه) در استانبول به شماره‌ی «۲۶۷۲»

1. Sezgin, F.: *GAS*: Bd. VII, s. 182; Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 222 & supp. Bd. I, s. 397.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۸۳۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۸، ص ۱۴۸.

۳. دانش پژوه، محمّدتقی: *فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*: ج ۴، صص ۹۳۸-۹۴۱.

۴. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۹، صص ۱۲ و ۳۵۷.

۵. دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انوار، بهاءالدین؛ *فهرست کتابخانه مجلس* (سنا): ج ۱، ص ۲۹۱.

۶. نفیسی، سعید؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۶، ص ۱۲۰.

۷. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۷، صص ۱۶۶-۱۶۷.

(کتابت ۶۸۵هـ)[۱] موجود است. ناگفته نماند که در برخی سرچشمه‌ها (منابع)، همچون: معجم التاریخ (ج۳، ص۲۴۰۳) و نیز برخی فهرست‌ها، همچون: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه دائرة المعارف بزرگ اسلامی (ج۱، ص۲۸۷) تاریخ درگذشت مؤلّف، به ترتیب پس از سال‌های ۴۵۹هـ و ۴۲۰هـ ثبت شده است که اندکی محلّ تأمّل است! زیرا با توجّه به عبارتی که در مقاله‌ی ۱ از باب ۷ از مؤلّف آمده، وی در سال ۳۶۱ فارسی (یزدگردی) برابر با ۳۸۳هـ و همچنین در فقره ای که در مقاله‌ی ۲ از باب ۱۲ (برگ ۱۴ الف نسخه‌ی ما) آمده است: «برج الحوت فی سنة إحدی و عشرین و ثلثمائة فارسیة ...» وی در سال ۳۲۱ فارسی (یزدگردی) برابر با ۳۴۲هـ زنده بوده است که با توجّه به عمر طبیعی نبایستی وی تا سال ۴۵۹هـ زنده مانده باشد! لیکن بر اساس تحقیقی که مرحوم دانش‌پژوه در میان آثار وی و گفته‌های دیگران انجام داده، کوشیار، بدون تردید تا سال ۳۹۷هـ در قید حیات بوده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق (بخش نونویس: رقعه)، نام کاتب: محمّد بن محمود برواری بختی، تاریخ کتابت: سال ۹۴۸هـ (بخش نونویس سده‌ی ۱۴ه)، محلّ کتابت: مدرسه سلطانیه در روستای قبّهان، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۸ (۱ الف ـ ۳۲ب)، تعداد سطر: ۲۴، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، سفید و زرد نازک، اندازه متن: ۱۴/۵*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: گالینگور با روکش پارچه قهوه‌ای مجدول، با ترنج و لچک ترنج، قطع: رقعی، رقم کاتب: «تمّ کتاب .. علی ید العبد الضعیف المحتاج إلی عفو ربّه الودود محمّد بن محمود البرواری البختی تغمّدهم بروضاته ... بمحمّد و آله سنة ۹۴۸هـ؛ وقع الفراغ من التسوید یوم الاثنین من شهور شوّال فی المدرسة السلطانیّة المشارة فی قریة قبّهان المتّصفة بزیارة محمّد الباقر، زاده الله شرفاً سنة ۹۴۸هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. و حاشیه‌نویسی اندکی با نشان «سیّد عبدالله» دارد. قلم‌خوردگی‌هایی در بخش نونویس دارد. آثار رطوبت روی برگ‌ها مشهود است.

(ثبت ۲۱۰۸۳۶)

۴۵۲/۲

۱۷۲. کیمیا (رساله در ...)

از: ناشناخته

موضوع: کیمیا

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: «قال شارح المواقف لا مجال لإنکار الطلسمات الغریبة التی تؤثر تأثیراً عجیباً ... هفت جزء رماد با درخت بلوط ... نقل است از بعضی مغاربه که استخوان پای گاو سیاه که با موی خود باشد بیارید و مغزش را زنیان بریز و آب کبریت

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۳، ص۲۴۰۳.

از منبع یا از کبریت منقوع حقّ النفع ...».

انجام: «عمل تأخذ ما شئت من العقرب مسحوق و مثله من الکلس ... باب دوش گر چکمیدر ... اوله اگر مشتری یا عطارد ... گلسه گوردوگی دوش گرچک اوله غیری ... بعض ... و بعض ... [1]».

کتاب‌شناسی: مباحثی پراکنده در موضوع علم کیمیا همچون تکلیس، تصفیر، تبییض، تشمیع و ... است که با عناوین «عمل، باب، عبره» از منابع گوناگون و مصادر مختلف همچون المواقف تفتازانی و ... به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشان «۱۲» نگارش یافته است و با توجّه به تاریخ کتابت نسخه، قاعدتاً بایستی جمع یا گردآوری آن در حدود سده‌ی ۱۰هـ و پیش از آن بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و نسخ، نام کاتب: گویا بخطّ مؤلّف، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۰هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳ (۳۳ الف ـ ۳۵ الف)، تعداد سطر: ۲۰ –۲۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، سفید و زرد نازک، اندازه متن: ۱۴/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: گویا نسخه‌ی اصل بخطّ مؤلّف بوده باشد؛ مطالب در متن و هامش نگارش یافته است و برخی دیگر مربوطه به تصحیح نسخه است و البتّه حاشیه‌نویسی اندکی نیز دارد. آثار رطوبت بر فراز و لبه‌ی برگ‌ها مشهود است. قلم‌خوردگی‌هایی روی عبارات متن دیده می‌شود که نشانه‌ی اصل بودن نسخه است و الله العالم.

۱. برخی کلمات ناخواناست.

۴۵۲/۳

۱۷۳. احکام موالید

از: ناشناخته

موضوع: احکام نجوم

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: افتاده «... السریع الانقطاع و کثرة الجراد ...حلول أحد النیّرین ... حلول السعدان فی بروج الهوائیّة ... حلول زحل فی المثلّث الناریّة ...حلول القمر أو عطارد ... تحویل سنه یا فصولندن مقدم اولان اجتماع یا استقبالک طالعنه ... (۳۷ الف) احکام منازل شرطین دلیل نم بود و باد میان صبا و حبوب بطین دلیل خشکی هوا ...».

انجام: «.. فی المحبوس و الأسیر قال الکندی إذا سئلته عن محبوس فانظر إلی صاحب الطالع ... فی باب السلطان و أعظم الجیوش الرابع کالمطبق و المطامیر و المواضع الغامضة و السادس حبس الدنی و النوامیس ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: کتابی در احکام نجوم و موالید به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی است که با عناوینی همچون: حلول السعدانه، حلول زحل، حلول القمر، تحویل سنه، احکام سهم الحوادث و سهم الامام، سهم السعادة، احکام منازل، دلائل ظهور علامات، احکام سهم ضرب العنق، احکام قرانات، سعادة الکواکب، نحوسة الکواکب، قوّة سهم السعادة، تسییر طالع،

تسییر مریخ، فی الکنذ و الدفین، فی مسألة جوهر الدفین، فی مکان الدفین و استخراجه، فی السارق و المسروق، النظر فی أمر الخصمین، النظر إلی علم الکیمیاء، النظر فی التزویج، فی معرفة فساد ما لایکون، فی معرفة عمر الانسان، فی صحّة بصر الانسان، النظر فی المیاه و القنی، فی القبالة و المؤاجرة و السکنا، الاستدلال علی دلیل المرضی و ... گویا به صورت ناتمام نگارش یافته است و با توجّه به تاریخ کتابت برخی رسائل این مجموعه (سال ۹۴۸هـ) تألیف آن قاعدتاً بایستی پیش از سده‌ی ۱۰هـ بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۰ (۳۶ الف ـ ۵۵ الف)، تعداد سطر: ۲۴، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۱۵/۵*۹ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: برخی عناوین این نسخه به عربی و ترکی در هامش نگاشته شده،آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۵۲/۴

۱۷۴. قرانات الکواکب فی البروج الاثنی عشر

از: ناشناخته

موضوع: احکام نجوم

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و العاقبة للمتّقین و لاعدوان إلا علی الظالمین و صلّی الله علی محمّد خاتم النبیین و علی آله و أصحابه أجمعین؛ باب قرانات الکواکب فی البروج الاثنی عشر؛ المشتری و زحل فی البرج الحمل یدلّ علی قتل ملک عظیم و صلاح الملوک و السلاطین و کثرة الفحط و قلّة الزیروح و الأمطار و جور الملوک علی الرعایا ...».

انجام: «... قمر یدلّ علی ورود الأخبار و انقلاب الأمور و هواء و مطر فی أوانه و الله أعلم بغیبه و أحکم و أمّا الذنب فبخلاف ما ذکرناه فی الرأس و الله حسبنا و کفی و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه أجمعین؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در احکام نجوم و قرانات کواکب در بروج دوازده‌گانه‌ی فلکی است که در چند باب و فصل نگارش یافته است. برخی عناوین اصلی این اثر چنین است: باب قرانات الکواکب فی البروج الاثنی عشر (۵۵ الف)، فصل فی اتصالات الکواکب و محاوجاتها (۶۱ ب)، فصل فی حلول الکواکب فی اشرافها (۶۳ الف)، فصل فی قرانات الکواکب مع الرأس (۶۴ الف). نسخه‌ی کهنی از این اثر در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۱۲۳۷/۲»[1] (کتابت سال ۷۴۱هـ) نگهداری می‌گردد که با توجّه به تاریخ کتابتِ آن، تألیف آن قاعدتاً پیش از سال مذکور می‌باشد. باید توجّه داشت که در این موضوع و آثار مشابه چندی تألیف گردیده است که از آن جمله

۱. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۴، ص ۳۶.

می‌توان به الدلالات علی الاتصالات و قرانات الکواکب فی البروج الأثنی عشر از حکیم محیی‌الدین ابوالفتح یحیی بن محمّد قرطبی اندلسی مشهور به «ابن‌ابی‌الشکر» (د. ۶۸۰هـ) اشاره نمود[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۰ (۵۵ ب ـ ۶۴ الف)، تعداد سطر: ۲۵، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: برخی عناوین این نسخه به خطّ دیگری در هامش نگاشته شده است. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۵۲/۵

۱۷۵. جدول اختیارات = جدول احکام قرانات

از: ناشناخته

موضوع: احکام نجوم

زبان: عربی، فارسی و ترکی عثمانی

آغاز: «حمل: مذکر حار یابس، منقلب، صفرا، ضعف مر، صباوت؛ ثور: مؤنّث، بارد یابس، ثابت، سودا، قابض، صباوت ..».

انجام: «... دینلردن یهودی و کفر، نصرانی، بت برست، آتش پرست، اسلام دینی، کفر فلسفی، اقلیمات ... لو ... سـ ...».

کتاب‌شناسی: جداولی در بیان احکام نجوم و تأثیرات نجومی و تقویمی در طبایع انسان‌ها بر اساس طبایع چهارگانه‌ی آدمی (بلغم، خون، سودا، صفرا) و عناصر اربعه‌ی موجود در طبیعت (خاک، آب، آتش، باد) است که با استفاده از ارقام نجومی بر اساس ابجد (مانند زیج‌ها) به عربی، فارسی و ترکی عثمانی نگارش یافته است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها و علائم و ارقام: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳ (۶۵ الف ـ ۶۷ الف)، تعداد سطر: جدولی، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۹*۱۳ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: به نظر می‌رسد بخش‌هایی از نسخه افتاده است. آثار رطوبت و فرسودگی اندگی بر فراز برگ‌ها دیده می‌شود.

۴۵۲/۶

۱۷۶. شرح اسماء حسنی

از: ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «کتاب یشتمل علی أبواب محبات و قبول و تهایج نافعة إن شاء الله تعالی؛ باب تکتب هذه الأسماء ثلث ورقات بیاض یوم الأربعة و تخرقهم ... باب الحبّ و المجرب و تهیّج الانسان من مکان إلی مکان اگر دلرسکه بر کشی بی‌قرار

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۹۴۵.

ایده‌سین یزغیل بو طلسم سورکوک ... یا عزیز ۹۴ ساعت مریخده مشغول اولان اولولر قاتنده عزیز اوله و دشمنی مقهور اوله ...».

انجام: «... بو اسمه مشغول اولسون بوش اولور ساعت عطارد در؛ یا جامع ۱۱۴ ساعات مشتریده مشغول اولان کمسنه هر نه مرادی واریسه حاصل اوله تسیر اکبردر عاشق معشوقه ایرشدرر».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در بیان تأثیرات برخی اسمای الهی است که با برخی تعویذات و اشکال و رسوم علوم غریبه ممزوج شده است. این رساله به نظر می‌رسد ناتمام مانده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱ (۶۷ب)، تعداد کلّ سطور: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۹*۱۲ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در انجام این نسخه برگی (۶۸ الف) از کتابی فقهی افتاده و پیش‌تر در میان برگ‌های نسخه‌ی شماره‌ی «۴۴۶» بود که به جهت هم قطع بودن با این نسخه، جهت حفظ، به این نسخه الحاق گردید؛ برخی عناوین آن چنین است: فصل کره استقبال القبلة ... فی الخلاء و استدبارها ...، باب الوتر و النوافل.

۴۵۳/۱

۱۷۷. حاشیة الفوائد الضیائیّة[1] = حاشیة شرح الکافیة لابن الحاجب = حاشیة علی الجامی

از: ابواللیث محرّم بن ابوالبرکات محمّد بن عارف زیلی سیواسی قسطمونی صوفی خلوتی (درگذشته به سال ۱۰۰۰هـ)[2]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، صدّر کتابه بالحمد له بعد البسملة اقتداءاً بالقرآن العظیم و تیمّناً و تبرّکاً باللفظ الکریم فقال الحمد ... من حمد و یحمد من باب علم یعلم و هو الوصف بالجمیل علی الجمیل الاعتباری ...».

انجام: «... [3]» ناتمام.

کتاب‌شناسی: تعلیقه‌ای بر کتاب مشهور الفوائد الضیائیّة[4] نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی متخلّص به «جامی» (د. ۸۹۸هـ در هرات) از شروح مشهور کتاب الکافیة فی النحو، تألیف ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (د. ۶۴۶هـ) است. اسماعیل پاشا بغدادی در شرح احوال و آثار وی

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 304.

۲. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۸، ص ۱۸۰؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۵؛

۳. انجام نسخه به جهت تلفیق با چند حاشیه‌ی دیگر، محلّ دقیق آن، مشخّص نگردید و گویا ناتمام مانده است!

۴. قره‌بلوط، علی الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، صص ۱۶۲۴-۱۶۲۵.

از این تعلیقه یادی نکرده است، امّا از اثری با عنوان إعراب الفوائد الضیائیّة یاد نموده که به احتمال ضعیف ممکن است با اثر مورد بحث متحّد باشد! از این تعلیقه، نسخه‌هایی در کتابخانه‌ی سلطان محمود ثانی در قبرس [۱] و کتابخانه‌ی خدابخش خان بهادر در بانکی‌پور ـ هند [۲] موجود است. همچنین از این شرح نسخه‌ای در کتابخانه‌ی جامعة أمّ القری در مکّه‌ی مکرّمه به شماره‌ی «۴۶۵۰» (کتابت سال ۱۲۸۰هـ) [۳] موجود است که به اشتباه به «شیخ محمّدجواد بن محرّم‌علی طارمی زنجانی» (د. ۱۳۲۵هـ) [۴] نسبت داده شده است [۵] و بدین وسیله، آن خطا تصحیح و استدارک می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۲ الف ـ ۴ الف)، تعداد سطر: ۲۱ و باقی در هامش، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۴/۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۷ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابلق و عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: بخشی از این نسخه در متن و باقی آن در هامش به صورت چلیپا کتابت گردیده است. در هامش دو حاشیه‌ی دیگر به نحو مستقل کتابت گردیده است که در ادامه به معرّفی آن خواهیم پرداخت. در برگی پیش از شروع متن (۱ الف ـ ۱ب) ابیاتی به ترکی عثمانی با این مطلع نغز

عاقل اولان همیشه کندویی دیوانه گسترر
عشق آتشینه کندویی پروانه گسترر!

نوشته‌ها و اشکالی در طلسمات، توضیحی در مادّه‌ی «شکر»، فرق بین «احد» و «واحد»، حدیثی نبوی (ص) و فوائد دیگر آمده است. نیز مهر گردِ «حوضه ... اوغللرندر مصطفی ناظم کتبخانه سی ... ۱۲۳۹هـ» دیده می‌شود، همانگونه که پیش‌تر مکرر در این فهرست توضیح داده شده، این مهر، بایستی مهرِ یکی از کتابخانه‌های خصوصی قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد.

(ثبت ۲۱۰۸۳۷)

---

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الا سلامیّة فی قبرص*: صص ۳۶۷ – ۳۶۸.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الا سلامی*: ج ۵، ص ۳۶۴۲.
۳. کُنوی، محمّد بن عثمان؛ احمد، هاشم عبدالواحد؛ *فهرس جامعة أمّ القری*: ج ۳، ص ۱۹۸.
۴. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۴هـ): ج ۱، ص ۳۳۹ – ۳۴۰؛ مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۲، صص ۳۸۵ – ۳۸۶.
۵. از برخی عبارات فهرست برمی‌آید که نام اثر در نسخه به صورت «حاشیة محرّم علی الفوائد» آمده است و به نظر می رسد که فهرستنگار به اشتباه آن را بر اساس یک تشابه اسمی صرف، با نام پدر شیخ جواد، یعنی «محرمعلی» از *معجَم المؤلفین*، استَخراج و در فهرستِ خویش با نام مؤلّف ثبت نموده است!

۴۵۳/۲

۱۷۸. حاشیة الفوائد الضیائیّة = حاشیة شرح الکافیة لابن الحاجب = حاشیة علی الجامی = حاشیة ملا عصام

از: عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (درگذشته به سال ۹۴۴ یا ۹۴۵ یا ۹۵۱هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «یا هادیاً لسالک مسالک محامدک و یا سامع لجامع مسائل محامدک اهدنا الصراط المستقیم هدایة کافیة لتسهیل ...».

انجام: «...[۲]» ناتمام.

کتاب‌شناسی: تعلیقه‌ی دیگری بر الفوائد الضیائیّة تألیف نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمّد هروی متخلّص به «جامی» (د. ۸۹۸هـ در هرات) است که با عناوین «قوله ـ قوله» نگارش یافته است و به تعبیر حاجی خلیفه «ردّ فیها علیه فی أکثر المواضع و ناقض مع المولی عبدالغفور [اللاری]»[۳]. از این حاشیه در این کتابخانه نسخه‌هایی به شماره‌های «۴۵۹۶»[۴]، «۲۲۶۹/۱»[۵]، «۷۰۸۹»، «۷۳۰۹»، «۱۳۱۸۳»[۶] «۳۵۱ط»[۷] و نگهداری می‌گردد. نسخه‌های متعدّدی از این حاشیه در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است[۸]. باید افزود که حاشیه‌ی ملا عصام در سال‌های ۱۲۳۳، ۱۲۵۶ و ۱۲۶۵هـ در کلکته، در سال‌های ۱۲۳۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۹، ۱۲۷۶، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۹ و ۱۳۲۰هـ در استانبول، در سال ۱۲۷۶هـ در قاهره و نیز در سال ۱۳۰۷هـ در قازان منتشر شده است[۹].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۲ الف ـ ۴ الف)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این نسخه در هامش الفوائد الضیائیّة مولی جامی کتابت گردیده است و گویا ناتمام مانده است!

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۱۰۱.

۲. انجام نسخه به جهت تلفیق با چند حاشیه‌ی دیگر محلّ دقیق آن مشخّص نگردید و گویا ناتمام مانده است!

۳. حاجی خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۷۲.

۴. منزوی، احمد: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۲، ص ۲۹۵.

۵. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۰/۳، ص ۱۲۱۲.

۶. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۲۵، صص ۱۰۰ و ۲۹۷؛ ج ۳۶، ص ۲۷۱.

۷. طباطبائی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۲۹۲.

۸. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۶۶.

۹. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۳۳۱؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۱، صص ۶۴-۶۵؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۶۶.

۴۵۳/۳

۱۷۹. حاشیة حاشیة العصام علی الفوائد الضیائیّة = حاشیة علی حاشیة ملاعصام علی الجامی = حاشیة حاشیة شرح الکافیة

از: ناشناخته

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «قوله یا هادیاً یا سالک مسالک محامدک نبّه بالخطاب علی أن جمیع المحامد راجع إلی الله تعالی و علی أنّه قریب و إنّما ناداه بما وضع للبعید ...».

انجام: «... [۱]» ناتمام.

کتاب‌شناسی: تعلیقه‌ای بر حاشیة الفوائد الضیائیّة تألیف عصام‌الدین ابراهیم بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن عربشاه» (د. ۹۴۴، ۹۴۵ یا ۹۵۱هـ) است که به اختصار به نقض و ابرام و ردّ و ایراد برخی عبارات محشّی پرداخته است. در سرچشمه‌ها (منابع) و فهرست‌های در دسترس راقم، به نسخه‌ی دیگری از این تعلیقه دسترسی نیافتیم، جز اینکه چند تعلیقه‌ی دیگر بر حاشیه‌ی عصام، از کسانی همچون عبدالله بن زاهد بوسنوی (سده‌ی ۱۱هـ)، محمّد بن محرّم استنکویی (سده‌ی ۱۱هـ) و محمّد کردانی سهرانی مشهور به ملازاده (د. ۱۰۷۰هـ) نوشته شده است و دستنویس‌های آن در کتابخانه‌ی کوپریلی در استانبول گزارش شده است [۲] و به نظر ن می‌رسد حاشیه‌ی مورد بحث، با این آثار، منطبق بوده باشد؛ هر چند که در صورت دسترسی، بررسی متنی و تطبیقی این تعلیقات با هم، توصیه می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۲ الف ـ ۴ الف)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این نسخه در هامش الفوائد الضیائیّة مولی جامی تألیف گردیده است و گویا ناتمام مانده است!

۴۵۳/۴

۱۸۰. الفوائد الضیائیّة فی حلّ مشکلات الکافیة [۳] = شرح الکافیة لابن الحاجب = شرح ملا جامی

از: ابوالبرکات نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی» (درگذشته به سال ۸۹۸هـ در هرات) [۴]

---

۱. انجام نسخه به جهت تلفیق با چند حاشیه‌ی دیگر محلّ دقیق آن مشخّص نگردید و گویا ناتمام مانده است!

۲. ششن، رمضان؛ ایزکی، جواد؛ آق‌پینار (آقپکار)، جمیل؛ *فهرس مکتبة کوبریلی*: ج ۳، صص ۲۶۲ -۲۶۳.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۷۲.

۴. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۱، صص ۳۸۵ -۳۹۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۲۹۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۲۲؛

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو
زبان: عربی
آغاز: «بسملة، الحمد لولیّه و الصلوة علی نبیّه و علی آله و أصحابه المتأدبیّن بآدابه؛ أمّا بعد فهذه فوائد وافیه بحلّ الکافیة للعلامة المشهور فی المشارق و المغارب الشیخ ابن‌الحاجب ... نظمتها فی سلک تقریر و سمط التحریر للولد العزیز ضیاءالدین یوسف حفظه الله سبحانه عن موجبات التلهّف و التأسّف ...».

انجام: «المفتوح ما قبلها تقلب ألفاً کقولک فی اضربن اضربا تشبیهاً لها بالتنوین فإنّ التنوین ... اللهمّ اجعل خاتمة أمورنا خیراً و لاتلحق بنا من تبعة شرورنا خیراً أو اجعل ... صلّ علی من کلّمه شفاعته فی .... و علی آله و أصحابه و علی أولاده و علی من تبعهم من زمرة أحبّائه؛ قد استراح من نکد الانتهاض لنقل هذا الشرح من سواد إلی البیاض العبد الفقیر عبدالرحمن الجامی وفّقه الله سبحانه .... ضحوة السبت الحادی عشر من رمضان المنتظم فی سلک شهور سنة سبع و تسعین و ثمانمائة الهجرة النبویّة؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: از شروح مشهورِ کتابِ الکافیة فی النحو، و به تعبیر دقیق‌تر کتاب کافیة ذوی الأدب فی علم کلام العرب، تألیفِ ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (د. ۶۴۶هـ) است که جامی آن را در ۱۱ رمضان سال ۸۹۷هـ به نام پسرش ضیاءالدین یوسف، گویا در هرات به انجام رسانده است و به تعبیر حاجی خلیفه «لخّص فیه ما فی شروح الکافیة من الفوائد علی أحسن الفوائد و أکملها مع زیادات من عنده سمّاه الفوائد الضیائیّة و هو المتداول الیوم و فی شأنه اعتناء عظیم». این شرح که در السنه، به شرح ملاجامی نیز شهرت داشته است، به جهتِ اهمّیتِ آن بیان مباحثِ نحوی در زبان و ادبیّاتِ عرب، مورد توجّه بسیاری از دانشمندان علوم ادبی قرار گرفته و صدها سال در مدارس به عنوان کتاب درسی دانشجویان علوم اسلامی در عراق، هند، ایران و افغانستان تدریس می‌شده است و بر آن تعلیقات و حواشی متعدّدی نوشته‌اند که حاجی خلیفه[1] به برخی از آن‌ها اشاره نموده و نسخه‌هایی نیز از برخی حواشی در این کتابخانه موجود است. از این شرح در کتابخانه، نسخه‌های متعدّدی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۹۶۹۵»، «۸۳۶۴»، «۸۷۲۷»، «۳۲۹ط»، «۱۰۵۴۲/۳»، «۳۰۱ط»، «۸۵۱۵/۲»، «۸۱۶۲»[2] و «۱۸۲۰۸»[3] اشاره نمود. باید افزود که شرح جامی در سال‌های ۱۲۵۷ در استانبول، در سال‌های ۱۲۶۵، ۱۲۷۱، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۸۰، ۱۲۸۲، ۱۲۹۵، ۱۲۹۷، ۱۳۱۴، ۱۳۱۸ و ۱۳۲۳هـ در تهران، در سال‌های ۱۲۶۷، ۱۲۷۴،

بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۵۳۴.

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، صص ۱۳۷۲-۱۳۷۴.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۵۹۳-۵۹۴.
۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۱۳۳-۱۳۴.

۱۲۸۸ و ۱۳۱۰هـ در تبریز، در سال‌های ۱۲۸۲ و ۱۳۰۷هـ در لکهنو، در ۱۲۹۳هـ در گانپور، در ۱۲۷۶ و ۱۲۸۷هـ در بمبئی، در ۱۲۹۴ و ۱۳۴۰هـ در قاهره، در سال ۱۸۹۰م در قازان و جز آن‌ها[۱]، برخی به صورت سنگی و برخی دیگر، حروفی (سربی) منتشر شده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: (۲ب ـ ۱۵۴ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی زیادی در برگ‌های نخست دارد که تفصیل برخی از آن‌ها، پیش‌تر از نظر گذشت و بخشی دیگر نیز تعلیقاتی به عربی است که با نشان‌های «عبدالغفور و ...» نشانی دارد و برخی از تعلیقات نیز به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی است. در انجام چند تاریخ تولّد و عروسی و ... مربوط به سال‌های ۱۱۵۵ و ۱۱۵۷هـ و ... دارد.

۱. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص۹۸-۱۰۰.

۲. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج۲، صص۴۰-۴۱؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج۱، ص۶۷۳؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص۶۸۱-۶۸۲.

۴۵۴

۱۸۱. ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة

از: ابوعبدالله شمس‌الدین محمّد بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل» (شهادت به سال ۷۸۶هـ در دمشق)[۳]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی شرع الاسلام فسهّل للواردین و أوضح أعلامه للمرتادین ... أمّا بعد فهذا کتاب ... أوردت فیه ما صدر عن سیّد المرسلین بواسطة خلفاء المعصومین ممّا دلّ علیه الکتاب المبین و إجماع المطهّرین و الحدیث المشهور و الدلیل المأثور تجدید المعاهد المعلوم و تأکید المعاقد المرسوم ... و تنظیمه مقدّمة و أقطاب أربعة؛ أمّا المقدّمه ففیها أشارات سبع: الأوّل‌الفقه لغةًالفهم و هو العلم أو جودة الذهن...».

انجام: «... فیکون إنتفاء الزاید بطریق الأولی؛ تمّت بعون الله تعالی و هو حسبی و نعم المولی و لیکن هذا آخر المجلّد الأوّل من کتاب ذکری الشیعة و یتلوه إن شاء الله من المجلّد الثانی کتاب الزکوة؛ فرغ من یوم الثلثا، الأربع یقیناً من صفر ختم بالخیر سنة ...[۴] سبعین و سبع مائة و الحمدلله

۳. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۸هـ): صص۲۰۵-۲۰۷؛ مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۳، صص۲۷۶-۲۷۸؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج۲، ص۱۷۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج۷، ص۳۳۰؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج۱۲، ص۴۷.

۴. به‌جهت چسبیدگی برگ‌ها، بخشی از کلمات ساقط شده است!

ربّ العالمین و الصلوة علی أفضل المرسلین محمّد و عترته الطاهرین أجمعین».

کتاب‌شناسی: کتاب فقهی مشهوری با دیدگاه شیعی (امامیّه اثنی عشری) است که در سال ۷۸۴هـ در یک مقدّمه و ۴ قطب و مقدّمه نیز در ۷ اشاره و هر قطب در چند مطلب، مبحث، مسئله، باب، فصل و ... تنظیم گردیده است. عناوین اقطاب چهارگانه‌ی این اثر فقهی ارزشمند، چنین است: القطب الأول: فی العبادات، القطب الثانی: فی العقود، القطب الثالث: فی الإیقاعات، القطب الرابع: فی السیاسات. باید افزود که از این اثر در این کتابخانه نسخه‌های متعدّدی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۱۳۷ط»[۱] و «۱۶۳۵۴»[۲] اشاره نمود؛ نیز از ذکری شهید ده‌ها نسخه در کتابخانه‌های داخلی و خارجی موجود است که از سوی پژوهشگر توانا آقای مختاری در الشهید الأوّل و حیاته و آثاره، دانشمند محقق دکتر مدرسی طباطبایی در مقدّمه‌ای بر فقه شیعه، کتابشناس تلاشگر علیرضا قره‌بلوط[۳] و همچنین در پژوهش بزرگِ مؤسّسه‌ی آل البیت (ع) در اردن با عنوان الفهرس الشامل للتراث العربی الإسلامی المخطوط: الفقه و أصوله و جز آن‌ها به تفصیل گزارش گردیده است. باید افزود که این اثر گرانسنگ نخستین بار در سال ۱۲۷۱ – ۱۲۷۲هـ در تهران به صورتِ سنگی[۴] منتشر شده است که بعدها از سوی مکتبه بصیرتی در قم افست گردیده است.[۵]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۱۱، تعداد سطر: ۲۹، نوع کاغذ: فرنگی نازک نخودی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج، قطع: وزیری کوچک.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. هشت برگ آغازین نسخه به عمد یا سهو بر اثر رطوبت برخی کلمات آن محو شده است! در آغاز نسخه، سیاهه‌ای (فهرست مخطوط مختصر) حاوی نام ۲۶ کتاب مربوط به «احمد بن محمّدعلی» آمده است. در انجام روی برگی چند فرع فقهی درباره‌ی برخی نجاسات نوشته شده است. در انجام چند یادداشت و نیز بیتی به فارسی آمده است:

دل بی‌غم درین عالم نباشد
اگر باشد بنی‌آدم نباشد.

(ثبت ۲۱۰۸۳۸)

---

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۳۸۴.
۲. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۰.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۲۶۰.
۴. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ص ۳۹۵؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، ص ۴۰۵.
۵. رفاعی، عبدالجبّار؛ معجم المطبوعات العربیّة فی ایران: ص ۴۹۸.

۴۵۵

۱۸۲. شرح المقدّمة الجزريّة[1]

از: عصام‌الدین (مصلح‌الدین) ابوالخیر احمد بن مصطفی بن خلیل بروسوی قسطنطینی مشهور به «طاش‌کوپری زاده» (درگذشته به سال ۹۶۱ یا ۹۶۸هـ در استانبول)[2]

موضوع: علوم قرآن ـ تجوید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، سبحان الله و بحمده منزل الکتاب علی عبده ... فقد تطابقت ... أهل العلم و کافّة أهل أرباب العرفان ... و من جملة ما لابدّ منه من تلاوته تجوید حروفه و تصحیح قرأته و کان آخر ما ألّف فی علم التجوید الأرجوزة ... للشیخ الوحید ... شمس‌الدین ابوالخیر محمّد بن محمّد بن محمّد ابن‌الجزری ... قد اشتهر بین الناس شرح منسوب إلی ولد المصنّف و لا ارتیاب فی عدم وفایة بالمقصود ... فالتمس منّی بعض ... أن أشرح لها شرحاً حالیاً ... شرعت فی ذلک رجاءً ...».

انجام: «... و لنختم الکلام بالحمدلله الملک العلام ... و ما الشکوی إلی الله إلا من أملی المرید و الله یفعل ما یشاء و یحکم ما یرید رضیت بقضائه و اعترفت بآلائه فالحمدلله علی توالی نوالی و الصلوة علی نبیّه محمّد و آله و صحبه أجمعین؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: شرحی بر المقدّمة الجزریّة[3] اثرِ منظومِ شمس‌الدین محمّد بن محمّد دمشقی جزری عمری دمشقی مشهور به «ابن‌الجزری» (د. ۸۳۳هـ)[4] است. باید دانست که از جمله شروح[5] متداول و مشهورِ این ارجوزه، شرح فرزندِ ناظم، ابوبکر احمد (د. ۸۲۷هـ) با عنوانِ الحواشی المفهّمة لشرح المقدّمة[6] است و طاشکوپری‌زاده، چنان‌که در دیباجه‌ی شرح خویش می‌نویسد: «قد اشتهر بین الناس شرح منسوب إلی ولد المصنّف و لا ارتیاب فی عدم وفایة بالمقصود ... فالتمس منّی بعض ... أن أشرح لها شرحاً حالیاً ... شرعت ...» این شرح را به درخواست و تقاضای جمعی از خلّان و دوستان نوشته است. از این شرح در برخی کتابخانه‌های ایران و سایر کشورها، از جمله تونس، ترکیه، حجاز، مصر، بوسنی و هرزگوئین، قبرس و ... نسخه‌های متعدّدی موجود است و از آن‌ها در برخی منابع[7] گزارش‌هایی منتشر شده است. این اثر یک بار در سال ۱۳۰۳هـ در

1. Brockelmann, C.; *GAL*: supp. Bd. II, s. 276.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۴۳؛ *قاموس الأعلام* (سامی): ج ۴، ص ۲۹۸۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۱۷۷؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، صص ۳۴۶-۳۴۷.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۲۰۷-۳۲۰۸.

۴. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۸۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۹۱.

۵. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۱۷۹۹-۱۸۰۱.

۶. از این شرح دو نسخه در کتابخانه‌ی مجلس، به شماره‌های «۵۹۸۷/۲» و «۱۲۱۵۵/۱۰» موجود است (بنگرید به: فهرست: ج ۱۷، ص ۳۶۲ و ج ۳۵، ص ۱۵۸).

۷. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۵۴۰.

مکّه‌ی مکرّمه ـ حجاز به چاپ رسیده است.[۱]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۶هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۸۲، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴/۵*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با رئکش کاغذی ابلق و زیتونی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشانی‌های «علی القاری، خطیبی، شرح جزری لعمر بن ابراهیم، مولانا، تعلیقات عبدالله افندی، شرح جزری لحاجی امام، شرح و ...» دارد. در آغاز ابیاتی به ترکی با لهجه‌ی عثمانی (گویا از عاشق پاشا) درباره‌ی لیلی و مجنون با مطلع:

مجنونه صوردیلر لیلا نیجولدی
لیلا گتدی آدی دللرده قالدی
بنم گوگلم شمدی بر لیلا بولدی
یوزی لیلا که بن مولای ....[۲]

نیز دعای ابوبکر، فایده‌ای طبّی از کتابی به نام منافع الناس فی الطبّ، در اینکه اطبای فرس و هند و روم متفقند بر این‌که امراض از شش امر، یعنی ۱. کثرت مباشرت، ۲. قلّت خواب روز، ۳. کثرتِ خواب شب، ۴. حبس بول، ۵. نوشیدن آب در نیمه شب، ۶. خوردن غذا روی غذا، متولّد می‌گردد که همراه ترجمه‌ی ترکی آن نوشته شده است. در برگ دوم نسخه تملّکی از سیّد مصطفی بن مصطفی در سال ۱۱۲۰هـ و نیز تملّک دیگری از سیّد حاج حافظ القراء حسن بن مصطفی خطیب جامع سلطان سلیم خان در تاریخ ۲۹ ذی القعده ۱۲۹۹هـ؛ آمده است. نیز نام اثر به صورت «هذا طاش کوبری زاده شرح جزری» ثبت شده است. آثار شدید رطوبت و نیز آفت جانوری بر فراز برگ‌ها و بخش شیرازه‌ی نسخه قابل مشاهده است. در انجام نسخه یک تملّک محو شده با نام «محمّد بن عمرآغا» آمده است. در برخی برگ‌های میانی نیز به تناوب ابیاتی به ترکی آمده که از آن جمله دو بیتی موجود در برگ (۱۰ب) است با مطلع:

عاشقی معشوقه واصل ایلین "هو" ذکریدر
طالبی مطلوبه واصل ایلین "هو" ذکریدر
قلبده امراضنی زائل قالوب تنوین ایدن
جاننی جانانه واصل ایلین "هو" ذکریدر.

(ثبت ۲۱۰۸۳۹)

۴۵۶

۱۸۳. الإصباح فی شرح دیباجة المصباح = إعراب دیباجة المصباح = شرح دیباجة المصباح

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی»

۱. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، صص ۴۷۹ - ۴۸۰.
۲. یک کلمه خوانده نشد.

(درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی لایبلغ کنهه جادّ و لایحصی عدد نعمه عادّ ... و بعد فهذه أوراق لإعراب دیباجة المصباح من غرائب فوائد المفتاح و ابتداء أولاً بأیة من کتاب الله تعالی تبرّکاً و بیت من الأبیات ...».

انجام: «... من جهة العاملیّة یلزم ثبوت باب الخامس بالاستواء لابالعقل تجوزه أن یکون شیئاً أخر غیر الخامس؛ تمّت الکتاب بحمدالله و حسن التوفیق و الصلوة علی سیّدنا محمّد و آله أجمعین».

کتاب‌شناسی: شرح دیباجه‌ی کتابِ نحوی المصباح فی النحو[۲]، تألیفِ ابوالفتح ناصر بن عبدالسیّد بن علی مطرّزی خوارزمی (د. ۶۱۰هـ)[۳] است که شارح در آن به جهت تیمّن، به اعراب آیه‌ی شریفه‌ی ﴿ربّ إنّی لا أملک إلا نفسی﴾[۴] پرداخته و سپس برای ترغیب دانشجویان علم نحو نکاتی را در چهار مطلب آورده است و پس از آن به اعرابِ دیباجه‌ی کتابِ مذکور و سایر مسایل نحوی پرداخته است؛ وی در این اثر از برخی مصادر، همچون شرح جمال‌الدین بر کشاف و جز آن نیز یاد نموده است. از این اثر دستنویس‌هایی در برخی کتابخانه‌های ایران[۵]، قبرس[۶]، ترکیه، حجاز، مصر، آلمان[۷] و آمریکا[۸] نگهداری می‌گردد. ناگفته نماند که شرحی بر یکی از شروح دیباجه‌ی مصباح از سوی قاضی یعقوب بن سیدی علی بروسوی (د. ۹۳۰ یا ۱۰۳۱هـ) نوشته شده است که در این کتابخانه، نسخه‌های آن به شماره‌های «۱۳۷۹۷»[۹]، «۱۱۴۴۲»[۱۰] نگهداری می‌گردد و به نظر می‌رسد آن در واقع شرح و تعلیقه‌ای بر همین شرح مورد بحث بوده باشد؛ البته تردیدی نیست که باید بررسی بیش‌تری در این امر، صورت پذیرد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نسخ (دو قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۴، تعداد سطر: ۱۵-۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن:

---

۱. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

۲. حاجی خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۱۷۰۸-۱۷۰۹.

۳. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۸۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، ص ۳۴۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۷۱.

۴. سوره‌ی المائدة، آیه‌ی ۲۹.

۵. همچون کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ج ۲۴، ص ۶۳)، نسخه‌ی شماره‌ی «۹۲۷۲/۱» که با عنوان *إعراب دیباجة المصباح* و با مؤلّفی ناشناخته معرّفی شده است، که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

۶. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص ۳۵۲-۳۵۳.

۷. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۶۵۹.

۸. افشار، ایرج؛ دانش‌پژوه، محمّدتقی؛ *نشریه نسخه‌های خطّی*: دفتر ۱۱، ۱۳۶۲ش، ص ۱۵۱.

۹. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، ص ۳۴۴.

۱۰. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۹۴.

۱۴/۵*۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۳ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم؛ عطف تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز است. آثار رطوبت روی لبه‌ی برگ‌ها مشهود است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۰)

۴۵۷

۱۸۴. کفایة المبتدی = الکفایة

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة علی محمّد و آله أجمعین و بعد فإنّ کلّ کلمة اشتقاقیّة أن تجرّد ماضیه المفرد المذکر الغائب عن حروف زائد یسمّی مجرّداً و أصلیّاً و إن اشتمل علیه یسمّی مزیداً فیه ...».

انجام: «... و یعود اللام المحذوفة للجزء فیهما مفتوحة بدخولهما نحو لیعزونّ و لیرمینّ و لیطویّنّ و لم یعزونّ و لم یرمینّ و لم یطوینّ؛ تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۳۹/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: سیّد مصطفی کاتب زاده، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۰، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۲ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی یک طرف با روکش کاغذی کرم و لنگه‌ی دیگر سرمه‌ای؛ عطف تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی، رقم کاتب: «سوّده أحقر الکتّاب السیّد مصطفی کاتب‌زاده حامداً لله تعالی و مصلّیاً علی نبیّه»

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات اندکی در هامش برخی برگ‌ها قابل مشاهده است. در آغاز نسخه یک مهر شش ضلعی محو شده و دو مهر گرد، یکی محو شده و دیگری «ز حبّ ... محمّد ... طاهر ۱۲۲۶» و نی در انجام یک مهر گرد «... ابن حاجی وهّاب ۱۲۰۸» دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۴۱)

۴۵۸/۱

۱۸۵. الاعتقادات و ألفاظ الکفر (رسالة فی...) = رسالة فی قول: «اگر بندن کفر صادر اولدیسه» = رسالة فیمن صدر عنه الکفر ثمّ تاب هل یصحّ ذلک أم لا؟

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۲.

برگـوی مـشهور بـه «برگلـی» و «بیرکلـی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)

موضوع: عقائد

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله علی عباده الذین اصطفی؛ اعلم أنّ بعض الناس زعم أن قول القائل "اگر بندن کفر صادر اولدیسه توبه ایتدم دین اسلام گیردم" یوجب الشکّ فی الإیمان و أنّه کفر و هذا مردود فإنّ صدق الشرطیّة لایستلزم ...».

انجام: «... و قد اعترض بعض الملاحدة علیها بأنّه یستلزم الشکّ فی الإیمان ... قال بعض الکمّل و هذا الاعتراض إنکار الشمس وقت الضحی و ناشٍ من الحسد ببیانه طریق محمّد و من عناؤه المکبّة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی بسیار موجزی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی است در اینکه اگر کسی بنا به دلائلی (همچون بکاربردن الفاظ کفر) کافر شده باشد و سپس توبه نماید، آیا توبه‌اش قبول است و ایمان وی برمی‌گردد یا نه؟ از این اثر نسخه‌هایی در کتابخانه‌های تونس، مصر و ترکیه موجود است که علیرضا قره‌بلوط [۱] گزارشی از برخی از آن‌ها بدست داده است. باید افزود که اثری مشابه، در فهرستِ دیجیتالی [۲] کتابخانه‌ی دانشکده‌ی زبان و تاریخ دانشگاه آنکارا ـ ترکیه رساله‌ای با عنوان تحدید الإیمان از مؤلّفی با نام احمد الواعظ به شماره‌های «Müteferrik I, 580/VII» و « Müteferrik I, 364/V» موجود است که به نظر می‌رسد در ادامه با رساله‌ی مورد بحث جدا می‌شوند؛ البتّه برای نظر نهایی، باید روی هر دو متن ـ در صورت دسترسی ـ بررسی تطبیقی صورت گیرد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: صفی بن علی، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۲ب)، تعداد کلّ سطور: ۲۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹/۵*۱۴ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کرم با عطف (ناقص) تیماج قهوه‌ای با لبه برگردان (طبله) فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «کتبه صفی ابن علی».

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز برگ نسخه دیده می‌شود. پیش از آغاز متن، فوائدی همچون یک بیت شعر فارسی (یار بد، بدتر بود ...)، بیان کتب امانتی نزد مالک نسخه، که از کسانی همچون عثمان افندی، قواقلی ملا محمّد، احمد افندی، حمامچی زاده حافظ افندی و ... گرفته شده است؛ فایده‌ای در واژه «حمد» و مفهوم دقیق آن که به ترکی نگاشته شده است، نکته‌ای ادبی و تفسیری از شرح تعریفات و عصام و ... آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۲)

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۸۸.

2. Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu.

۴۵۸/۲

۱۸۶. [مفاهیم بعض العلوم]

از: ناشناخته

موضوع: دانشنامه

زبان: عربی

آغاز: «اعلم أنّ علم العربیّة المسمّی بعلم الآداب علم یحترز به عن الخلل فی کلام العرب لفظاً أو کتابة و ینقسم علی ما صرّحوه به اثنتی عشر قسماً منها أصول هی العمدة فی ذلک الاحتراز و منها فروع؛ أمّا الأصول فالبحث فیها إمّا عن المفردات من حیث جواهرها و مادتها فعلم اللغة أو من حیث صورها و هیأتها فعلم الصرف ...».

انجام: «... اعلم أنّه قد یعرف الشیء بإحدی العلل الأربع ... کما یقال أنّه إناء یشرب فیه الماء ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از فوائد کوتاه و پراکنده، امّا ارزنده و مهمّ، در تبیین مفاهیم، جایگاه و موضوعاتِ علوم مختلف، از ادبیات عرب، منطق، فلسفه، هندسه، حساب و سایر علوم است که به نقل از آثاری همچون شرح مفتاح، التعریفات، الکشاف و ... نوشته شده است. در این رساله‌ی موجز، مفاهیمی همچون «الحکم، الأمّی، الفصل، الإجمال، التسامح، المتن، القانون و ...» توضیح داده شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم ، عنوان‌ها و نشانی‌ها: نامعلوم، تعداد برگ: ۱ (۳ الف)، تعداد کلّ سطور: ۳۱ ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک ، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۲ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت بر فراز برگ نسخه دیده می‌شود. بر بالای برگ (۳ب) فایده‌ای در «مجاز المجاز» به نقل از الاتقان الامام الطوسی دیده می‌شود.

۴۵۸/۳

۱۸۷. الشمسیّة فی القواعد المنطقیّة[1] = الرسالة الشمسیّة

از: نجم‌الدین ابوالحسن عمر بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران» (درگذشته به سال ۶۷۵هـ)[2]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، المقالة الثانیة فی القضایا و أحکامها و فیها مقدّمة و ثلثة فصول أمّا المقدّمة ففی تعریف القضیّة و أقسامها الأولیّة القضیّة قول یصحّ أنّ یقابل ... الفصل الأوّل فی الحملیّة و فیه أربعة مباحث ...».

انجام: «... الفصل الثالث فی أحکام القضایا و فیها أربع مباحث البحث الأوّل فی التناقض حدّوه بأنّه ... و إنّ نقیض المطلقة العامّة هو الدائمة تحقّقت أنّ نقیضها أمّا الدائمة المخالف و الدائم الموافق و إن کانت جزئیّة ...» ناتمام.

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۰۶۳.

۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۳۱۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۱۵۹؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۱۳.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای موجز و مشهور در علم منطق است که از سوی کاتبی قزوینی، از شاگردان مبرّز علامه خواجه نصیرالدین طوسی (د. ۶۷۲هـ)، در یک مقدّمه و سه مقاله و یک خاتمه به نام خواجه شمس‌الدین محمّد نوشته شده است. این رساله به جهت دقّت و ایجاز مورد عنایت و توجّه دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و سال‌ها در مدارس اسلامی به عنوان کتاب درسی تدریس می‌شده است و در این دوران، بر آن شروح و تعلیقات متعدّدی نوشته شده که مهمترین آن‌ها تحریر القواعد المنطقیّة تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد رازی تحتانی بویهی (د. ۷۶۶هـ) است. مشهورترین حاشیه‌ی آن نیز تعلیقه‌ی میر سیّد شریف جرجانی (د. ۸۱۶هـ) است که از سوی دانشمندان علم منطق، بر آن حواشی و تعلیقات متعدّدی نوشته‌اند که حاجی خلیفه[۱] گزارشی از آن‌ها ارائه داده است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۸۸۷۵/۶»، «۱۴۵۹۰/۵۹»[۲] و «۱۸۷۹۵»[۳] اشاره نمود. این اثر در سال ۱۲۶۳هـ در استانبول، ۱۸۱۵م در کلکته و نیز در سال ۱۸۹۴م به صورت چاپ سنگی در تاشکند چاپ شده است[۴]. ناگفته نماند که این نسخه تنها مشتمل بر مقاله دوم تا بخشی از بحث اول از فصل سوم آن می‌باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به ثلث (عناوین نستعلیق)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی درشت، تعداد برگ: ۳ (۳ب ـ ۵ الف)، تعداد سطر: ۲۸، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک ، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۲/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: دارای اندکی حاشیه‌نویسی با نشان «عصام» است. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها دیده می‌شود. پس از انجام در برگ (۶ الف) دو بیت شعر عربی دیده می‌شود. نیز در برگ‌های (۷ الف) و (۸ الف)، یک مهر گرد «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... حوضه» آمده است.

۴۵۸/۴

۱۸۸. المختصر فی شرح التلخیص = مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح = شرح تلخیص المفتاح = المختصر للسعد علی التلخیص = تلخیص المعانی

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی»

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، صص ۱۰۶۳-۱۰۶۴.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۲۲.
۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۳.
۴. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۵۳۸.

(درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من شرح صدورنا لتلخیص البیان فی إیضاح المعانی و نوّر قلوبنا بلوامع التبیان من مطالع المثانی ... أمّا بعد فیقول العبد ... قد شرحت فیما مضی تلخیص المفتاح و أغنیته بالاصباح عن المصباح ... ثمّ رأیت جمع کثیر من الفضلاء ... یسئلونی صرف الهمّة نحو اختصاره و الاقتصار علی بیان معانیه ... سعد الزمان و ساعد الإقبال ... جلال الحقّ و الدین أبوالمظفّر السلطان محمود جانی بک خان خلّد الله سرادق عظمته ... و الحمد هو الثناء باللسان علی قصد التعظیم ...».

انجام: «... یظهر ذلک بالتأمّل مع التذکّر لما تقدّم من الأصول و القواعد المذکورة ... إنّ کلاً منها وقع موقعه بالنظر إلی مقتضیات الاحوال و إنّ کلاً من الصور بالنسبة إلی المعنی الذی یتضمّنه مشتملة علی لطف الفاتحة و منطویة علی حسن الخاتمة و الله أعلم الحمدلله علی التمام ...».

کتاب‌شناسی: از این اثر نسخه‌ای پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۲۲/۲» معرّفی گردید و سه نسخه‌ی دیگر نیز در صفحات آتی همین جلد از فهرست، به شماره‌های «۴۸۵»، «۴۸۸» و «۵۰۹» معرّفی خواهد گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۳۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۸۹ (۸ ب ـ ۱۹۶ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۴*۷ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من هذه النسخة فی أوائل شهر رمضان یوم الثلث بعد الظهر سنة ۱۱۳۹هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی نسبتاً زیادی در هامش و بین سطور با نشان‌های «شرح، خطائی، شیخ، ج، ابوالقاسم، مطول، حاشیه، حاشیة الجلال علی تهذیب المنطق، فیض الله، حسن چلبی، قاضی قدّس سرّه و ...» دارد. . در انجام مهر گرد «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... حوضه» آمده است. روی برگ (۱۹۷ الف) یک یادداشت به زبان ترکی در خصوص تولّد سلطان سلیم بن سلطان مصطفی عثمانی در سال ۱۱۷۵هـ آمده است: «بک یوز یتمش بش سنه سنک جمادی الأولینک بشنجی گونی سلطان مصطفانک اوغلی سلطان سلیم دنیایه گلمشدر حق تعالی خیرلی پادشاه ایلیه آمین».

۴۵۹

۱۸۹. مختصر غنیة المتملّی فی شرح منیة المصلّی = مختصر شرح منیة المصلّی و غنیة المبتدی = الحلبی الصغیر = الشرح الصغیر للحلبی = صغیری شرح منیة المصلّی

از: برهان‌الدین ابراهیم بن محمّد بن ابراهیم

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

حلبی قسطنطینی (درگذشته به سال ۹۵۶هـ در استانبول)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی جعل العبادة مفتح السعادة و مطمح السیادة و ملمح الحسنی و الزیادة ... و بعد فیقول المفتقر إلی رحمة ربّه الغنی ... قد کنت شرحت کتاب منیة المصلّی شرحاً و سمیته بغنیة المتملّی، لکن رأیت فیه بعض الإطالة التی ربّما أوجبت للمبتدئین و القاصرین ... قال المصنّف رحمة الله تعالی بسم‌الله الرحمن الرحیم تیّمناً و تبرّکاً و اقتداءاً ...».

انجام: «... نسئل الله تعالی حسن العاقبة ....إنّه خیر مسئول و أکرم مأمول و له الحمد أوّلاً و آخراً و ظاهراً و باطناً و سرّاً و علانیة علی کلّ حال ... الحمدلله ربّ العالمین؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۲۵» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: عبدالله بن ولی آقشهری، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۳۱، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای مایل به زرشکی تیره مجدول، با ترنج ضربی زمینه گل و بوته محو شده؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای (ترمیم واحد مرمّت و آسیب‌شناسی کتابخانه‌ی مجلس)، قطع: رقعی، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ عن تحریر هذه النسخة الشریفة عن ید العبد الضعیف أحوج العباد عبدالله الأقشهری فی وقت بین الصلاتین فی شهر ربیه الآخر فی یوم السبت فی سنة ثلث و عشرین و مائة بعد الألف غفر الله له و لوالدیه و أحسن إلیها و إلیه ... الحمدلله بسبب اتمام هذه الحواشی قد أجدت جدّاً کثیراً علی ما کان سبب جدّی إلا رضاء الله و لکن لایغفل أنّ فی [الـ]نسخة التی کتبت منه کان أکثر حواشیه سقامة! غفر الله لمن رأی سقامته و یحمل کاتبه علی الصلاح و یصلح سقامته؛ أن الحقیر الفقیر عبدالله بن ولی الاقشهری؛ تمّ ... حاشیته فی أربعة أشهر ... سنة ۱۱۲۳».

ویژگی‌ها: این نسخه‌ی نفیس در حاشیه تصحیح گردیده و نیز مقابله گردیده است؛ نشان بلاغ در برخی برگ‌ها همچون برگ (۱۸ الف و ۵۶ الف) مشاهده می‌گردد. تعلیقاتی به ترکی و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «کبیر، ۳، ۱۲، شرح کبیر، جواهر، اح، و ...» به عربی دارد. نسخه در آغاز دارای یک سرلوح طلایی کاملاً سبک ترکی با زمینه‌ی طلایی و گل و بوته‌ی الوان و جداول طلا، مشکی و قرمز است. برگ‌ها مجدول به قرمز و دارای کمند کشی به رنگ قرمز است. آثار شدید رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد که در برخی موارد و صفحات پایانی، متن و حواشی ناخوانا شده است. عبارت «یا کبیکج» در آغاز نسخه آمده است. فهرستی

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۷؛ *قاموس‌الأعلام*: ج ۱، ص ۵۶۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلفین*: ج ۱، ص ۸۰.

از مطالب کتاب در آغاز در برگ (۱ب) دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۴۳)

۴۶۰

۱۹۰. ملتقی الابحر فی الفروع الحنفیّة [۱]

از: برهان‌الدین ابراهیم بن محمّد بن ابراهیم حلبی قسطنطینی (درگذشته به سال ۹۵۶هـ در استانبول) [۲]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی وفّقنا للتفقّه فی الدین الذی هو حبله المتین و فضله المبین و میراث الأنبیاء .... و بعد فیقول المفتقر إلی رحمة ربّه الغنی ... قد سألنی بعض طالبی الاستفادة أن أجمع له کتاباً یشتمل علی مسائل القدوری و المختار و الکنز و الوقایة بعبارة سهلة غیر مغلقة فأجبته إلی ذلک و أضفت إلیه بعض ما یحتاج إلیه من مسائل المجمع و نبذة من الهدایة و صرحت بذکر الخلاف بین أئمّتنا و قدّمت من أقاویلهم ما هو الأرجح ... کتاب الطهارة قال الله یا أیها الذین آمنوا إذا قمتم إلی الصلوة ... ففرض الوضوء غسل الأعضاء الثلثة و مسح الرأس و الوجه ما بین قصاص الشعر و أسفل الذقن و شحمتی الأذنین فیفرض غسل ما ...».

انجام: «... و الغرماء علی شیء منهما فطرح نصیبه من الصحیح و الدیون و قسم الباقی علی سهام من بقی أو دیونهم؛ قال الفقیر هذا آخر ملتقی الأبحر و لم آل فی عدم ترک شیء من مسائل الکتب الأربعةُ و ألتمس من الناظر فیه إذا اطلع علی الإضلال شیء منها أن یلحقه بمحلّه فإنّ الإنسان محلّ النسیان ... هو حسبی و نعم الوکیل».

کتاب‌شناسی: متن فقهی مشهور و مقبولی نزد اهل سنّت حاوی تمامی مسائل فقه بر مبنای حنفیان است و تألیف در روز سه شنبه ۱۳ ماه رجبّ المرجّب سال ۹۲۳هـ به پایان رسیده است. حاجی خلیفه در توصیفِ این اثر و وجه مقبولیتِ آن می‌گوید: «جعله مشتملاً علی مسائل القدوری و المختار و الکنز و الوقایة، بعبارة سهلة و أضاف إلیه بعض ما یحتاج إلیه من مسائل المجمع و نبذة من الهدایة و قدم من أقاویلهم ما هو الأرجح و أخر غیره و اجتهد فی التنبیه علی الأصحّ و الأقوی و فی عدم ترک شیء من مسائل الکتب الأربعة و لهذا بلغ صیته فی الآفاق و وقع علی قبوله بین الحنفیّة الاتفاق ...». این اثر فقهی به جهتِ اهمیّت و اشتمال آن به تمامی ابواب فقه و نیز سبکِ نگارش آن، در سال‌های پیشین مورد توجّه دانشمندان اهل سنّت قرار گرفته و شروح و تعلیقات متعدّدی بر آن نوشته‌اند که حاجی خلیفه [۳] گزارشی از آن‌ها ارائه داده است. از ملتقی الأبحر نسخه‌های چندی در این کتابخانه

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۸۱۴.
۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۷؛ سامی، شمس الدین؛ *قاموس الأعلام*: ج ۱، ص ۵۶۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۸۰.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۱۸۱۴–۱۸۱۵.

موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی شماره‌ی «۱۳۷۸۷»[۱] اشاره نمود. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۱، صص۸۱-۸۲) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. در سرچشمه‌ها (منابع) از کتابِ ملتقی الأبحر چاپ‌های متعدّدی گزارش گردیده است که می‌توان به چاپ‌های استانبول در سال‌های ۱۲۵۲، ۱۲۵۸، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۷۱، ۱۲۷۴، ۱۲۷۸ و ۱۲۸۸هـ؛ بولاق ـ مصر در سال ۱۲۶۳هـ بمبئی به سال ۱۲۷۸هـ و جز آن‌ها[۲] اشاره نمود. گفتنی است که بنا به گفته‌ی الیان سرکیس این اثر همچنین همراه شرح شیخی‌زاده از سوی خاورشناس سوفیر (H. Sauvaire) به فرانسوی ترجمه و به انضمام متن عربی آن به سال ۱۸۸۲م در مرسیلیا به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نسخ تحریری (دو قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۱۰، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده؛ با عطف تیماج مشکی و دارای لبه برگ برگردان فرسوده، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات و حاشیه‌نویسی به عربی و ترکی با نشان‌های «شرح، ابن‌ملک، ۱۲، صدرالشریعة، عطا رحمة الله علیه و ...» دارد. در آغاز روی برگ‌های (۱ الف ـ ۳ب) ابیاتی به ترکی با لهجه‌ی عثمانی با مطلع:

ای صنم معجز یوزنده مو نه استر بلمزم
تیر مژگان نرگس جادو نه استر بلمزم،

یک مهر هشت ضلعی «روز محشر از رسول مجتبی ...»، یک فایده در طریق مرکّب سازی، نعت رسول (ص) در انجیل با ترجمه‌ی ترکی، حرز برای رفع طاعون با تاریخ ۱۱۷۳هـ: «بسم الله الرحمن الرحیم،

لی خمسة إطفأ بهم حرّ الوباء الحاطمة
المصطفی و المرتضی و ابناهما الفاطمة».

چند نام که باید اسامی مؤلفین بوده باشند: «حلبی منلا محمّد، خلیل افندی زاده نعمت الله، حاجی افندی شاهدی، سرّاج زاده حلبی، حاجی صالح اوغلی ملا خلیل، نایب حسن افندی»، دعایی قدسی، دعای ایام ماه رجب، دعای حفظ، فایده‌ای ارزشمند در واحدها و مقادیر که همراه ترجمه‌ی ترکی آن نوشته شده است. در برگ (۳ب) صورت یک سند به زبان ترکی عثمانی مربوط با موضوع «تعیین حدود یک نهر و معبر عمومی» گویا مربوط به منطقه‌ی قرچورن که در آن نام محمّدپاشا نیز آمده است. تاریخ این سند سال ۱۱۶۱هـ می‌باشد. فهرست این کتاب بین برگ‌های (۴ الف ـ ۷ب) آمده است. روی برگ

۱. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۷، ص۳۳۱.
۲. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص۴۶۴.
۳. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج۱، ص۱۳.

(۴ الف) مهر هشت ضلعی «روز محشر از رسول مجتبی ...» و دو مهر بیضی «پیرو دین محمّدیوسف» دیده می شود. روی برگ‌های (۸ الف ـ ۹ الف) فوائدی از جمله حکم شرعی کسی که طالب علمی را به حمار یا خنزیر متّصف داردا، فتوایی از سمرقندی با استناد به حدیثی منسوب به حضرت رسول (ص) در عدم جواز طرح قشر بطیخ «لأنّه مکتوب فی قشره لا إله إلا الله محمّد رسول الله»، روایتی نبوی در روا نبودن شکستن نان با یک دست، چند فتوا از خلاصة الفتاوی و المصباح، فایده‌ای در تعداد سوره (۱۱۴) و آیات (۶۶۶۶) و کلمه (۷۷۷۰۰) و حروف (۳۲۴۶۹۰) به ترکی؛ فایده‌ای در عمر برخی حیوانات به نقل از کتاب الب باء، دو فرع فقهی، دو بیتی در مدح ابوحنیفه به ترکی، ایام هفته به عربی (السبت، الاحد، ...)، به فارسی (شنبه، یکشنبه، ...) و ترکی (جمعه ارته‌سی، پازارگون، ...) و ... دیده می‌شود. نیز بر فزار برگ (۹ب) یک بیت شعر ترکی آمده است. مهر بیضی «پیرو دین محمّدیوسف» بر روی برگ (۹ ب) نیز تکرار شده است. بر فراز برخی برگ‌ها اشعاری به ترکی با لهجه‌ی عثمانی با مضامینی عاشقانه آمده که از آن جمله این ابیات است:

بودر رسم، بودور قانون ازلدن
وفا گلمز ایمش هرگز گوزلدن
...
لعل شیرین ایله جانا، سن‌که آدم جانی سن
صوردغم عیب ایلمه کمنک جانانی سن
...
یاردین بر بوسه الدوم داخی قلدم طلب
گل‌کیمی گُلدی دیدی آدم طمع کاراولمسون.

آثار اندک رطوبت بر فراز و کناره‌های برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در انجامه‌ی نسخه تاریخ وفات مؤلّف چنین آمده است: «توفّی المرحوم لیلة الاثنین فی لیلة العشرین من آخر الربیعین سنة خمس و خمسین و تسعمائة سنة ۹۵۵»، نیز تملّک «ولی بن علی بن مصطفی» با تاریخ ۱۱۴۹هـ همراه ابیاتی به ترکی دیده می‌شود. در برگ‌های (۲۱۳ الف ـ ۲۱۶ الف) فوائدی ارزشمند، همچون صورت یک خطبة النکاح به ترکی و عربی آمده که برخی عبارات آن چنین است: «الحمدلله الذی أمرنا بالنکاح ... اللهمّ اجعل بینهما ألفة ... باعث تحریر تمسّک بودر که الله تعالی حضرتلرینک امری پیغمبر علیه الصلوة و السلامک شرعی ... فاطمه بنت خلیل چاویش نام بکر بالغه احمد بن مصطفی کتخدایه یدی یوز یگرمی غروش مهر معجّل و مؤجّله سبیله عقد نکاح ایدوب ... آلتی یوز غروش معجّل تسلیم اولنوب یوز یگرمی غروش باقی قالمشدر تحریراً فی غرّة جمادی الأخر سنة ستّین و مائة و ألف». در همین برگ‌ها دعای ختم قرآن کریم، چند فتوا و فرع فقهی، به عربی و ترکی و ... نیز آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۴)

۴۶۱

۱۹۱. أنوارالتنزیل و أسرار التأویل[۱] = تفسیر البیضاوی

از: ناصرالدین ابوسعید عبدالله بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی» (درگذشته به سال ۶۸۲، ۶۸۵، ۶۹۱، ۶۹۲ یا ۶۹۶هـ در تبریز)[۲]

موضوع: تفسیر اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، عمّ یتساءلون أصله عن ما فحذف الألف کما مرّ و معنی هذا الاستفهام تفخیم شأن ما یتساءلون عنه کأنّه لفخامته خفی جنّة فیسأل عنه و الضمیر لأهل مکّة کانوا یتساءلون عن البعث فیما بینهم أو یتسائلون الرسول ...».

انجام: «... من الجنّة و الناس، بیان للوسواس أو الذی أو متعلّق بیوسوس ... یعمّ الثقلین عن النبی علیه السلام من قرء سورة المعوّذتین فکأنّما قرء الکتب الذی أنزل الله تعالی؛ الحمدلله علی التوفیق و نستعین بالله».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۴۷/۱» معرّفی گردید. باید افزود که نسخه‌ی حاضر تنها حاوی جزء سیم است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (دو قلم) و نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر ماه رمضان المبارک سال ... (سده‌ی ۱۲هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۸۳، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم و نازک، اندازه متن: ۱۰ و ۲۰، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده و آفت دیده با روکش کاغذی ابلق متمایل به کرم با عطف پارچه فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من [الـ]نسخة الشریفة فی أواخر رمضان شریف»!

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و نیمه‌ی نخست کتاب، دارای حاشیه‌نویسی و تعلیقاتی با نشان‌های «شیخ زاده، عصام، ابوالسعود، شهاب، ۱۲، سراشنی، حیدر الجزری، سعدی چلبی، مدارک و ...» است. آثار شدید رطوبت روی برگ‌ها عملاً استفاده عادّی از این اثر را منتفی نموده است! برگ‌ها به جهتِ رطوبت پوسیده شده و نیاز به ترمیم جدّی دارد. روی برگ‌ها، علاوه بر رطوبت، آثار آفت جانوری نیز مشهود است؛ برخی برگ‌های به صورت غیر فنی وصّالی گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۵)

۴۶۲

۱۹۲. شرح العقائد النسفیّة

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۳]

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۸۶.

۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۱۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۶، صص ۹۷–۹۸؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۲.

۳. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

موضوع: عقائد

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله المتوحّد بجلال ذاته و کمال صفاته المتقدّس فی نعوت الجبروت عن شوائب النقص و سماته و الصلوة علی نبیّه محمّد المؤیّد ... و بعد فإنّ مبنی علم الشرایع و الأحکام و أساس قواعد عقائد الإسلام هو علم التوحید و الصفات الموسوم بالکلام المنجی عن غیاهب الشکوک و ظلمات الأوهام و أنّ المختصر المسمّی بالعقائد للإمام الهمام .... نجم الملّة والدین عمر النسفی .... فحاولت أن أشرحه شرحاً یفصّل مجملاته و یبیّن مفضلاته ... هو حسبی و نعم الوکیل؛ أعلم أنّ الأحکام الشرعیّة منها ما یتعلّق بکیفیّة العمل و یسمّی اعتقادیّة ...».

انجام: «... و یقدورون بإذن الله تعالی علی أفعال أقوی و أعجب من إبراء الأکمه و الأبرص و إحیاء الموتی و الترقی و العلوّ إنّما هو فی أمر ... إظهار الآثار القویّة لا فی مطلق الشرف و الکمال فلا دلالة علی أفضلیّة الملائکة؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی موجزی بر کتاب العقائد[1] نجم‌الدین ابوحفص عمر بن محمّد نسفی (د. ۵۳۷هـ) در اعتقادات اهل سنّت (حنفیان) است مؤلف از آن در ماه شعبان سال ۷۶۸هـ فراغت یافته است. در برخی فهارس[2] از این شرح با نام خاصّ عقائد المتّقین یاد شده که سرچشمه‌ی آن دانسته نگردید. این شرح از جمله شروح متعدّد عقائد نسفی است که حاجی خلیفه[3] گزارشی از آن‌ها بدست داده است. شرح تفتازانی به جهت اهمیّت آن، حواشی و تعلیقاتی در طی سال‌های پیشین از سوی دانشمندان و متکلمان علوم اسلامی، بر آن نگاشته شده است که از آن جمله می‌توان به تعلیقات خیالی اشاره نمود که نسخه‌ای نیز از آن در همین فهرست معرّفی گردیده است. از این اثر نسخه‌های دستنویس متعدّدی در این کتابخانه موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخ جدید، شماره‌های «۱۵۶۹۸/۱»، «۹۳۰۹»[4] اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۶۶۳-۳۶۶۴) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. از این اثر چاپ‌های متعدّدی در دست است که از آن جمله به چاپ سال‌های ۱۲۶۶، ۱۲۷۱، ۱۲۷۹، ۱۲۸۶، ۱۳۰۰ و ۱۳۰۸هـ در استانبول، در سال ۱۳۰۷هـ در ازمیر، در سال ۱۲۹۱هـ در قاهره، در سال ۱۲۶۰هـ/۱۸۴۴م در کلکته و نیز در سال ۱۲۸۶هـ/۱۸۶۹م در لکهنو ـ هند اشاره نمود.[5]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۱۴۵.
۲. گروه فهرستنگاران؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۸، ص ۵۵۶.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، صص ۱۱۴۵-۱۱۴۹.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۹۶.
۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۶۶۴؛ احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: صص ۸۱-۸۲؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۱۰۲۴.

۹۵۶هـ (بخش نونویس سده‌ی ۱۳هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۶۷، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم و سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم، عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت تاریخ ۹۵۶هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی و تعلیقات نسبتاً زیادی در هامش و زیر سطور با نشان‌های «شرح، منه، رمضان شرح شرح عقائد، شمس‌الدین، قره، عصام‌الدین، مولانا زاده و ...» دارد. برخی برگ‌های میانی نسخه، نونویس گردیده است. بر پشت جلد، تملّک «عبدالباقی بن محمّد بن حسین»؛ روی آغازین برگ چند فایده‌ی کلامی و فقهی کوتاه به عربی وترکی آمده است. در آغاز و انجام نسخه، مهر گرد «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... حوضه» دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۴۶)

۴۶۳/۱

۱۹۳. أوفی الوافیة فی شرح الکافیة = إعراب الکافیة = شرح الکافیة لابن‌الحاجب

از: حاجی بابا (بن) ابراهیم بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی (درگذشته به سال ۸۷۰هـ در بورسا)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الکلمة مبتدأة و اللام فیها لتعریف الجنس أی لتعیین الماهیّة لأنّ الحدّ لبیان الماهیّة لا لتعریف جمیع الأفراد من حیث الأفراد و لا لتعریف فرد من أفراد الماهیّة المرادة ...».

انجام: «... ما لم یسمّ فاعله للمفتوح و تقلب ألفاً، جملة فعلیّة خبر والنون التی ... مع التنوین کقولک أعد المائة تبیین عبارة تلک الوهّاب، أقاله ... إلی التوّاب؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: در این اثر، متنِ کتاب الکافیة فی النحو، تألیفِ ابوعمرو جمال‌الدین عثمان بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (د. ۶۴۶هـ) به اختصار اعراب و ترکیب گردیده و به شرح و بسط آن کمتر توجّه شده است. حاجی خلیفه در ذیل الکافیة، ضمن اشاره به این اثر می‌گوید: «اعراب حاجی بابا ... سمّاه أوفی الوافیة فی شرح الکافیة، قال فی کتابه الألفیة هذه ألف اعتراض علی کتاب الکافیة التقطته من کتاب الحدائق الشهابیة و من أراد الاطلاع علی اعرابها فلیطلبه من کتابی أوفی الوافیة یا أیّها الإخوان الطالبون لاتغفلوا من کتابی هذا و حواشیه إن کنتم صاحب الکشّاف و کواشیه

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۷۳؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۵۰.

فإنّهما کجکول الفقراء و زنبیله و مائدة الکبـراء و قندیلـه ...»[۱]. از ایـن اثـر نـسخ چنـدی در کتابخانـه‌هـای ایـران ماننـد کتابخانـه‌ی آیـت‌الله العظمـی مرعـشی در قـم و کتابخانـه‌ی مرکـزی آستان قدس رضوی در مشهد و نیز کتابخانه‌هـای خارج از کشور موجود است و در معجم التـاریخ (ج۱، ص۳۲) به اختصار گزارشـی از تعـدادی از آن‌ها آمده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نـسخ تحریـری، نـام کاتب: علی بـن شـیخ نورالـدین، تـاریخ کتابـت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: [کمیش]، عنـوان‌هـا و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۷۶ (۱ب ـ ۷۶ب)، تعـداد سـطر: ۱۷، نـوع کاغـذ: فرنگـی نخـودی ضـخیم آهـار مهـره شـده، انـدازه مـتن: ۱۵*۱۰ سـانتیمتر، انـدازه جلـد: ۲۱/۵*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کـرم با ترنج زمینه مشکی همراه نگاره‌هـای اسـلیمی؛ عطف و مغزی تیمـاج قهـوه‌ای فرسـوده بـا لبـه برگردان (طبله)، قطع: خشتی، رقم کاتـب: «تمّـت الکتاب ... من ید علی بن شیخ نورالدین غفرالله له و لوالدیه و لجمیع المؤمنین أجمعین».

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی اندکی نیز بـا نـشان شارح «حاجی بابا» دارد. در آغـاز نـسخه، مهـر گرد «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانـه‌سـی ... ۱۲۳۹... حوضه» دیده می‌شود. بـر پـشت جلـد، برگی از نسخه‌ای دستنویس چسبانده‌اند که تألیف زمان سلطان سلیم‌خـان بـن بایزیـدخان عثمـانی بوده و یکی از عناوین آن چنین است: «الروضـة الأولی فی الدین و ما یتعلّـق بـه مـن العبـادات» است. آثار رطوبت در برخـی بـرگ‌هـا مـشاهده می‌گردد. باید دانـست کـه بخـشی از سـطور بـه صورت مورّب (چلیپا) بر فراز و پایین بـرگ‌هـا، نوشته شده است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۷)

۴۶۳/۲

۱۹۴. خلاصة الاعراب = شرح المصباح

از: حاجی‌بابا (بن) ابراهیم بن عبدالکریم بـن عثمان طوسیوی (درگذشته بـه سـال ۸۷۰هــ در بورسا)

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمـدلله ولـیّ الانعـام فـاطر السموات و الأرض جاعل الملائکة لازم ... و بعد فهذه حواشٍ کتبهـا حـاج للمـصباح ... أمّـا بعـد حمدالله ذی الأنعام اعلم آن‌هـا حـرف لا خـلاف لدلالته علی معنی فی غیره ...».

انجام: «... لئلا یزول بناؤهنّ من عن السکون و [الـ]تاء للمتکلّم ... تقـول أکرمـت و أکرمنـا و و دعونـا و رمینـا و أعطینـا فـی المرفـوع و فـی المنـصوب أکرمنـی و أکرمنـا فـدعانا و رمانـا و أعطانا؛ تمّت الکتاب بعون الله الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی موجزی بر کتـابِ

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۷۳.

نحوی مشهور المصباح فی النحو[۱]، تألیف ابوالفتح ناصر بن عبدالسیّد بن علی مطرّزی خوارزمی (د. ۶۱۰هـ) است که شارح در آن بیش‌تر به جنبه‌های اعراب و ترکیب توجّه داشته است. از این اثر در میان نسخ فهرست شده‌ی این کتابخانه، نسخه‌ی دیگری به شماره‌ی «۳۳۶۳/۱»[۲] موجود است؛ امّا در سایر کتابخانه‌ها، نسخی از این اثر معرّفی شده است که پژوهشگر توانا، آقای علیرضا قره بلوط در کارستان ارزشمند خویش[۳]، گزارشی از تعدادی از آن‌ها ارائه نموده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: علی بن شیخ نورالدین، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: کمیش، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۷۲ (۷۷ الف ـ ۱۴۸ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵*۹/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّت الکتاب ... من ید علی بن شیخ نورالدین غفرالله له و لوالدیه و لکافّة المسلمین أجمعین فی بلدة کمیش فی وقت العصر فی آخر ربیع الأوّل ... [۴]».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی نیز با نشان‌های «سیّد علی زاده و ...» دارد. عبارت «یا کبیکج» در میان کتاب، به ضمیمه برگی کوچکی آمده است. در انجام نسخه، مهر گردِ «... اوغللرندن مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹... حوضه» دیده می‌شود. آثار رطوبت اندک در برخی برگ‌ها، مشاهده می‌گردد. بخشی از سطور به صورت مورّب (چلیپا) بر فراز و پایین برگ‌ها، نوشته شده است. در انجام همچنین فایده‌ای در اضمار «قبل الذکر» آمده است.

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، صص ۱۷۰۸ –۱۷۰۹.
۲. حائری، عبدالحسین: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳/ ۱۰، ص ۱۱۹۰.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۳۳.
۴. سال کتابت نانوشته است!

۴۶۳/۳

۱۹۵. روض الأخیار (= الأخبار) المنتخب من ربیع الابرار[۵]

از: محیی‌الدین ابواحمد محمّد بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به «ابن‌الخطیب» (درگذشته به سال ۹۴۰هـ در استانبول)[۶]

موضوع: محاضرات ادبی

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک اللهمّ علی ما علّمتنا من البیان و ألهمتنا من التبیان و نشکرک علی ما أسغت علینا من الإحسان ... و بعد فیقول العد

۵. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، صص ۸۳۳ و ۹۱۶؛ برکلمان، کارل (ترجمه‌ی سیّد یعقوب بکر و رمضان عبدالتواب)؛ *تاریخ الادب العربی* (القسم الثالث «۵ – ۶»): صص ۲۳۶ –۲۳۷ و (ترجمه: عمر صابر عبدالجلیل): *تاریخ الادب العربی* (القسم التاسع «۱۳ب –۱۴» العصر العثمانی): ج ۹، ص ۳۱۹.
۶. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۷، صص ۶ و ۱۸۳ و ج ۸، ص ۳۱۰؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۳۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ۱۴۸ و ج ۱۲، ص ۱۹۱؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۱۷.

المتضرّع إلی فاتح القلوب ... لمّا کان علم المحاضرات علماً نافعاً فی أنواع المحاورات ....».

انجام: «... مثله فی الأنام إلی انقراض الدهور و الأیّام و لایستمع نظیره فی الأدوار ما دار الفلک الدوّار قد صنّفت ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: منتخباتی از کتاب ادبی ربیع الابرار و نصوص الاخبار اثر شهیر جارالله ابوالقاسم محمود بن عمر زمخشری خوارزمی (د. ۵۳۸ هـ) است که در پنجاه روضه بر اساس ماده تاریخ «جاء بفضله»[۱] به سال ۹۳۶هـ (در بروکلمان[۲] ۹۲۲هـ)[۳] به نام سلطان سلیمان خان قانونی (۹۲۶-۹۷۴هـ) تنظیم گردیده است؛ منتخبِ این اثر در مقدّمه‌ی کتاب گوید که: «چون علمِ محاضرات از جمله علوم نافع ادبیات عرب بود، علامه زمخشری اثری با عنوان ربیع الابرار نگاشت، لیکن چونکه آن اثر دریایی بدون ساحل بود، بر آن شدم تا نخبِ فوائد آن را به نحوی مختصر استخراج نمایم و مطالب و فوائدی را هم که خودم از کتب ادبی دیگران بهره برده‌ام، بدان بیافزایم ...». این اثر از آن جهت که از نظر ترتیب بندی بسیار پراکنده بود، محیی‌الدین محمود بن محمّد قره‌باغی رومی (د. ۹۴۲ هـ) با افزودن شمه‌ای دیگر از لطایف ادبی، اشعار، هزلیّات، حکایات، نوادر و ... روضة القراباغی یا به تعبیر دقیق‌تر کتاب جالب السرور را ساخت. این اثر همچنین از سوی احمد بن کوچک حسن بیک استانبولی متخلّص به حمدی «حسن بیک زاده» (د. ۱۰۴۶هـ) با عنوان اصول الحکم فی نظام العالم به زبان ترکی خلاصه گردیده که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی بلدیّه‌ی استانبول به شماره‌ی «۴۹» موجود است؛ نیز نسخه‌ای از ترجمه‌ی ترکی دیگر آن اثر، از عاشق چلبی (د. ۹۷۹هـ) در کتابخانه‌ی ملّی اتریش در وین به شماره‌ی «۳۷۸»[۴] معرّفی شده است. از روض الأخیار چند نسخه‌ی دستنویس در کتابخانه‌ی مجلس موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های شماره‌ی «۷۱۵ط»[۵] و «۷۷۶۹»[۶] اشاره نمود. نسخه‌های متعدّدی نیز از این اثر در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور موجود است که توسّط علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۳۰۳۷)، برخی از آن‌ها، گزارش گردیده است. روض الاخیار در سال‌های

---

۱. قد تمّ هذا الروض فی فصل الربیع
راع الزمان بریعه فی فصله
لمّا سألتُ العقل عن إتمامه
قد قال فی التاریخ «جاء بفضله».

2 Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I., s. 262.

۳. اگر این نظریّه را بپذیریم، سلطانی که اثر به وی تقدیم شده، بی‌تردید سلطان سلیم اوّل عثمانی (۹۱۸-۹۲۶هـ/۱۵۱۲-۱۵۲۰م) خواهد بود و به نظر می‌رسد که همین نظریّه صحیح بوده باشد، چرا که در آغاز بیش‌تر نسخ، نام سلطان مذکور، به صورت مطلق «سلطان سلیم خان» قید گردیده است.

4. Flügel, G.: Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlishen Hofbibliothek zu Wien. Bd. I, s. 351-353.

۵. طباطبایی (منصور)، محمّد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲۴، ص۴۴۰.

۶. صدرایی خویی، علی؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲۶، صص۲۵۴-۲۵۵.

۱۲۷۹و ۱۲۸۰هـ در ۲۹۴ص از سوی المطبعة الکبری الامیریّة و نیز سال‌های ۱۳۰۶ و ۱۳۰۷هـ در قاهره به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۱ (۱۴۹ الف)!، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: شوربختانه از این اثر تنها یک برگ مانده و همین تنها برگ بازمانده‌ی نیز بر پشت جلد چسبانده شده است و باقی برگ‌های آن افتاده است! در هامش شرح حال مختصر نفیسی از منتخب (آماسی) آمده که از نظر تراجم نگاری ارزشمند است: «ولد الفقیر ابواحمد محمّد بن قاسم لیلة الثلثاء وقت السحر فی السابعة و العشرین فی شعبان سنة أربع و ستین و ثمانمائة فی بلدة آماسیّة و فرغ من قرائة الفروع و الأصول بتوفیق واهب النفوس و العقول سنة ثمان و ثمانین. یروی عن شیخه و والده و هو عن شیخه سیّد احمد بن عطاء الله القریمی و هو عن شیخه مولانا شرف بن کمال بن حسن بن علی و هو عن مفتی الانام حافظ الدین الکردری و هو عن أبیه ناصرالدین البزازی و هو جلال الدین الکرمانی» و نیز چند فایده در فروع فقهی و ... در هامش نوشته شده است.

۱. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ص۴۹۴؛ سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج۱، ص۹۴؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج۵، ص۵۹.

۴۶۴

۱۹۶. حاشیة الروضة البهیّة فی شرح اللمعة الدمشقیّة

از: سیّد حسین ...

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «کتاب إحیاء الموات قوله بحیث لایعرفون؛ لا یخفی أنّ هذا أعمّ من إبادة الأصل إذ ربّما وجد له أهل و لایعرفون فلعلّ الغرض أنّ عدم معرفة الأهل کان فی جواز إحیاء الموات و لایعتبر فیه العلم بالعدم، لکن لابدّ من الجهل بوجود ...»

انجام: «... و فیه الدیة و هی و إن کانت مقطوعة فی التهذیب لکنّها مستندة فی الفقیه إلی الصادق علیه السلام فلیس فیها قطع و فی صحیحة عبدالله بن سنان عن الصادق علیه السلام ما کان فی الجسد منه اثنان و فیه نصف الدیة، الخبر، و المراد أنّ فی واحد منهما نصفهما لا فی الجمیع؛ تمّت بعون الله الملک العلام».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی نسبتاً مفصّل بر کتابِ الروضة البهیّة فی شرح اللمعة الدمشقیّة شهیدزین الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی» (د. ۹۶۵هـ)[۲] با عنوان «قوله ـ اقول» است. این مجلّد حاوی تعلیقات محشّی بر کتاب احیاء الموات تا پایان کتاب الدیاتِ آن است. در آغاز نسخه نوشته شده «از

۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۳، صص ۲۸۰-۲۸۸.

جمله کتب مرحمت پناه طوبی مکان میرزا سیّد حسین است»، که صرف نظر از اینکه عبارت مذکور، اعمّ از تملّک و تألیف است! به هر حال می‌رساند که نام محشّی ما «سیّد حسین» است و با توجّه به عبارات مرحوم آقا بزرگ طهرانی[۱]، وی بایستی یکی از این سه بزرگوار بوده باشد: ۱. سلطان العلماء امیر علاءالدین حسین بن رفیع‌الدین محمّد مرعشی آملی اصفهانی (د. ۱۰۶۴هـ)، ۲. سیّد محمّدحسین بن محمّدصالح خاتون آبادی (د. ۱۱۵۱هـ)، ۳. سیّد حسین بن ابی‌القاسم موسوی خوانساری (د. ۱۱۹۱هـ)؛ لیکن با توجّه به بررسی‌های بوجود آمده در منابع و فهارس، شوربختانه برای راقم سطور دانسته نشد که آیا محشّی یکی از این سه شخص می‌باشد، یا اینکه «سیّد حسین» دیگری مراد است، چنان‌که با توجّه به خطّ محشّی بودن نسخه (به احتمال زیاد)، همین نظر اخیری هم تقویت می‌شود؛ کما اینکه ممکن است «سیّد حسین» از اصل، صرفاً یک یادداشت تملّک بوده باشد!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: گویا بخطّ مؤلّف (محشّی)، تاریخ کتابت (تحشیه): اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز و در برخی موارد نانوشته، تعداد برگ: ۲۲۵، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۹/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی، با ترنج، سرترنج و لجک ترنج و کتیبه (طرح تیموری) با زمینه‌ی نقوش و گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیسی است که به نظر می‌رسد خطّ مؤلّف (محشی) بوده باشد و قاعدتاً بایستی آن نسخه‌ی مبیضّه بوده باشد؛ لیکن قلم‌خوردگی‌های اندکی در متن دیده می‌شود! به هر تقدیر این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و عبارت «قوله» فراوان در کناره‌ی برگ‌ها تکرار شده است که گویا برای توجّه دادن خواننده به متن «الروضة البهیّة» است. در آغاز نوشته شده است: «از جمله کتب مرحمت پناه طوبی مکان میرزا سیّد حسین است، ... کوچک». روی برگ (۲۱۱ الف) مهر بیضی «حسین منّی و أنا من حسین» آمده است که بایستی مربوط به خود محشّی بوده باشد و الله العالم.

(ثبت ۲۱۰۸۴۸)

۴۶۵/۱

۱۹۷. الکافی (کتاب الحجّة من أصول...)

از: ثقة الاسلام ابوجعفر محمّد بن یعقوب کلینی رازی (درگذشته به سال ۳۲۸ یا ۳۲۹هـ در کاظمین)[۲]

موضوع: حدیث شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۹۳-۹۴.

۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۵، صص ۷۹-۸۲.

آغاز: «باب فیه [نکت و] نتف و جوامع من الروایة فی الولایة محمّد بن یعقوب الکلینی عن محمّد بن الحسن و علی بن محمّد ... قال کان ابوجعفر علیه السلام یقول إنّ الله أخذ میثاق شیعتنا بالولایة و هو ذرّ ...».

انجام: «... علی عن نصر بن صباح البجلی عن محمّد بن یوسف الشاشی ... قال فما أتت علی جمعة حتّی عوقبت و صار مثل راحتی فدعوت طبیباً من أصحابنا و أرینه إیّاه فقال ما عرفنا لهذا دواء؛ علی عن علی بن ... » افتاده.

کتاب‌شناسی: منتخبی از مباحث ولایت و موالید چهارده معصوم علیهم السلام از ولادت خاتم الانبیاء حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم تا خاتم الاوصیاء حضرت مهدی علیه آلاف التحیّة و الثناء از کتاب الحجّه بخش اصول کتابِ شریف الکافی است. این نسخه مشتمل بر «باب فیه نکت و نتف من التنزیل فی الولایة» تا «باب مولد صاحب الزمان علیه السلام» از کتاب الحجّة می‌باشد. باید افزود که در خصوص کتاب الکافی، نسخه‌ها، ترجمه‌ها، شروح و ابواب و فصول آن، گزارش مبسوطی در کتابِ کلینی نامه (قم ۱۳۸۷ش) آمده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲۱ (۲ الف ـ ۲۲ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن قهوه‌ای یک لایی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. بخشی از عبارات متن در هامش کتابت گردیده است. آثار چربی و لک و نیز اندکی اثر رطوبت و برخی قلم‌خوردگی‌ها روی برگ‌های نسخه، مشهود است. روی آغازین برگ تعویذ و دعایی به جهت اینکه «تیر و تفنگ کار نکند»! همراه یک مهر مستطیل ناخوانا «عبده الراجی محمّد ...» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۴۹)

۴۶۵/۲

۱۹۸. شرح أصول الکافی[1]

از: صدرالدین محمّد بن ابراهیم شیرازی مشهور به «صدرالمتألّهین» و «ملاصدرا» (درگذشته به سال ۱۰۵۰هـ در بصره)

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، کتاب التوحید؛ سبحانک اللهمّ و بحمدک توحّدت فی ذاتک فحسر عن إدراکک إنسان کلّ عارف و تفرّدت فی صفاتک ...و بعد فلمّا کان المقصود الأوّل من بعثة الأنبیاء و الرسل بالکتب الإلهیّة و النوامیس الشرعیّة إنّما هو جذب الخلق إلی الواحد الحقّ و معالجة نفوسهم من داء الجهل و العمی و خلاصهم عن عشق الدنیا و رقّ الطبیعة ... و قد رأیت جمیع ما ورد عنهم علیهم السلام من الکلمات ... شارحاً لما انطوی علیه

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۳، صص ۹۹-۱۰۰.

القرآن الحکیم ... سیّما ما وفّق الله تعالی الشیخ الأعظم .... الکلینی ... بجمعه من کلماتهم الواردة فی باب التوحید ... و لم یسلک مسلک الشرح و التحقیق ... و أشرح لها شرحاً یذلّل منه الصعاب و أکشف ما ظهر لی من دفائنه ... قال الشیخ ... باب حدوث العالم و إثبات المحدث فیه ...».

انجام: «... الثالثة عشر أنّه تعالی خارج من کلّ شیء و لکن لا کخروج ... باب النهی عن جسم و الصورة و هو الباب الحادی عشر من کتاب التوحید و فیه ثمانیة أحادیث ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مفصّل فلسفی بر کتاب التوحید بخش اصول الکافی ثقة الاسلام ابوجعفر محمّد بن یعقوب کلینی رازی (د. ۳۲۹هـ) است که با امعان نظر در بیان نکات رجالی و سند روایات، در حدود سال ۱۰۴۴هـ تألیف گردیده است. شارح در این اثر[۱]، طریق روایتی خویش را نیز در آغاز کتاب العقل و الجهل آورده است که به جهت اهمیّت آن، در انجام همین بخش، متن کامل آن درج می‌گردد. از این شرح در کتابخانه‌ی مجلس نسخ متعدّدی موجود است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های شماره‌ی «۳۱»، «۳۲»، «۳۳»[۲]، «۵۷۷۲»، «۵۷۶/۱ط»، «۶۳۲۴/۲۷»[۳] «۸۱۵ط»، «۸۵۷ط»، «۲۸۶ط» «۱۰۴۹۶/۱»[۴]، «۱۸۰۹۸»[۵] اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی نیز در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۴۴۸) گزارشی از برخی از آن‌ها بدست داده است. باید افزود که این اثر نخستین بار به سال ۱۲۸۲هـ در تهران به صورت چاپ سنگی[۶] و بار دگر همراه مفاتیح الغیبِ وی و سرانجام با تصحیح و تعلیقاتِ محمّد خواجویی در سال ۱۳۶۶ش در تهران چاپ و منتشر گردیده است. همچنین این اثر از سوی همان خواجویی به فارسی برگردانده و در سال ۱۳۶۹ش در تهران چاپ شده است.

طریق روایتی مرحوم مولی صدرا، در این اثر (شرح أصول الکافی) بر اساس نسخه‌ی شماره‌ی «۴۳۲۲» کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) چنین است: «حدّثنی شیخی و أستادی و من علیه استنادی فی العلوم النقلیّة عالم عصره و شیخ دهره بهاءالحق و الدین محمّد العاملی الحارثی الهمدانی ـ نوّرالله قلبه بأنواره القدسیّة ـ عن والده الماجد المکرم و شیخه الممجّد المعظم الشیخ الفاضل الکامل حسین بن عبدالصمد ـ أفاض الله علی روحه الرحمة و الرضوان و أسکنه دارالجنان ـ عن شیخه الجلیل و أستاده النبیل عماد الإسلام و فخرالمسلمین زین الملة و الدین العاملی ـ طاب ثراه و جعل الجنّة مثواه ـ عن الشیخ المعظم المفخّم و المطاع المؤیّد المکرم عالی النسب

---

۱. متقی، حسین؛ *کلینی‌نامه*: صص۳۸۸-۳۹۱.
۲. اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲، ص۱۴.
۳. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۱۷، ص۲۰۸؛ ج۱۹، ص۳۳۲؛ ج۲۲، ص۲۶۷.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۴۷۱.
۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۰۰.
۶. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۵۴۱.

سامی اللقب المجدّد للمذهّب علی بن عبدالعالی الکرکی ـ قدّس الله روحه ـ عن الشیخ الورع الجلیل بن هلال الجزایری عن الشیخ العالم العابد أحمد بن فهد الحلّی عن الشیخ علی بن الخازن الحایری عن الشیخ الفاضل النحریر الکامل السعید الشهید محمّد بن مکّی ـ أعلی الله رتبته ـ و عن الشیخ زین الملّة و الدین عن الشیخ الفاضل التقی علی بن عبدالعال المیسی ـ روّح الله روحه بالفیض القدسی ـ عن الشیخ السعید محمّد بن داود المؤذّن الجزینی عن الشیخ الکامل ضیاءالدین علی عن والده الأفضل الأکمل المحقّق المدقّق الجامع بین الفضیلتین رتبة العلماء و درجة الشهداء الشیخ شمس‌الدین محمّد بن مکّی ـ رفع الله قدره و أکمل فی سماء الرضوان بدره ـ و أخبرنی سیّدی و سندی و أستادی و استنادی فی المعالم الدینیّة و العلوم الإلهیّة، السیّد الأجلّ الأنور العالم المقدّس الأزهر الحکیم الإلهی و الفقیه الربّانی سیّد عصره و صفوة دهره الأمیر الکبیر و البدر المنیر علامة الزمان أعجوبة الدوران المسمّی بمحمّد الملقّب بباقر الداماد الحسینی ـ قدّس الله عقله بالنور الربانی ـ عن أستاده و خاله المکرّم المعظّم الشیخ عبدالعالی ـ رحمه الله ـ عن والده السامی المطاع المشهور اسمه فی الآفاق و الأصقاع للشیخ علی بن عبدالعالی المذکور مسنداً بالسند المذکور و غیره إلی الشیخ الشهید محمّد بن مکّی ـ قدّس سرّه ـ عن جماعة من مشایخه: منهم الشیخ عمیدالدین عبدالمطّلب الحسینی و الشیخ الأجل العلامة آیةالله فی الأرض جمال الملّة و الدین أبیمنصور الحسن بن مطهّر الحلّی ـ قدّس الله روحه ـ عن شیخه المحقّق رئیس الفقهاء والأصولیین نجم الملّة و الدین أبی‌القاسم جعفر بن الحسن بن سعید الحلّی عن السیّد الجلیل النسّابة فخّار بن معدّ الموسوی عن شاذان بن جبرئیل القمّی عن محمّد بن أبی‌القاسم الطبری عن الشیخ الفقیه أبی‌الحسن عن والده الأجل الأکمل شیخ الطائفة محمّد بن الحسن الطوسی ـ نوّرالله مرقده ـ و عن العلامة جمال الملّة و الدین عن أستاده أفضل المحقّقین سلطان الحکماء و المتکلّمین خواجه نصیر الملّة و الحکمة و الحقیقة و الدین محمّد الطوسی ـ روّح الله روحه بالنور القدسی ـ عن والده محمّد بن الحسن الطوسی عن السیّد الجلیل فضل الله الراوندی عن السیّد المجتبی بن الداعی الحسینی عن الشیخ الطوسی عن الشیخ الأعظم الأکمل المفید محمّد بن محمّد بن النعمان الحارثی ـ سقی الله ثراه ـ عن الشیخ الأجل ثقة الإسلام و قدوة الأنام محمّد بن علی بن بابویه القمّی ـ أعلی الله مقامه ـ عن أبی‌القاسم جعفر بن قولویه الشیخ الجلیل ثقة الإسلام سند المحقّقین أبی‌جعفر محمّد بن یعقوب الکلینی ـ نوّر الله مرقده و نظم الله قدره».

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۳۳ (۲۳ب ـ ۱۵۶ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتیمتر.

۴۶۵/۳

۱۹۹. طوفان البکاء فی مقاتل الشهداء[۱]

از: میرزا محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری» (درگذشته به سال ۱۲۵۳هـ)[۲]

موضوع: مصائب و مناقب معصومین علیهم السلام

زبان: فارسی و عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک اللهمّ یا من خصّنا بمصیبة من بکا علیه السموات و سکانها و الجبال و خزّانها و الأرض و قیعانها ...

زبان من و حمد حرفی است سست
شکسته قلم کی نویسد درست،

حمد نخستین و نخستین حمدی که آرایش جمال و پیرایه بالای شاهد دلارای سخن را شاهد تحفه بارگاه محمودی ...».

انجام: «... (۲۲۷ب) شعله بیست و هشتم وداع کردن مظلوم کربلا اهل بیت را ... (۲۳۳ب) و قریش یعبدون الوثنین من له عمّ کعمّی جعفر وهب الله اجتحتین فی سبیل الله ماذا صنعوا أمّة السوء معاً بالعترتین ...» نانوشته.

کتاب‌شناسی: کتابی در شرح فضائل و مصائب اهل بیت عصمت علیهم السلام است که به درخواست حاجی محمّدصالح و آقا صالح خانبان در یک مقدّمه (چهارده بند در مصیبت امام حسین علیه السلام) و دوازده آتشکده و هر آتشکده نیز در چند شعله و مجلس، به نظم و نثر (اشعار جوهری با عنوان لمؤلّفه) و یک خاتمه در حالات مؤلّف در قزوین به سال ۱۲۵۰هـ تألیف و به پادشاه وقت (محمّدشاه قاجار ۱۲۵۰–۱۲۶۳هـ) تقدیم گردیده است. عناوین دوازده آتشکده عبارت است از: ۱. در احوال خاتم الأنبیاء صلّی الله علیه و آله وسلّم؛ ۲. در مصیبت فاطمه زهرا سلام الله علیها؛ ۳. در مصائب سیّد اوصیّا علیه السلام؛ ۴. در احوال حضرت امام حسن علیه السلام؛ ۵. در مصائب امام مظلوم شهید کربلا علیه السلام؛ ۶. در احوال امام سجّاد علیه السلام؛ ۷. در ذکر خروج مختار؛ ۸. در شهادت امام باقر و امام صادق علیهما السلام؛ ۹. در احوال امام کاظم علیه السلام؛ ۱۰. در مصائب امام رضا علیه السلام؛ ۱۱. در احوال امام نهم و دهم علیهما السلام؛ ۱۲. در احوال امام عسکری و صاحب الزمان علیهما السلام. باید افزود که از این اثر در این کتابخانه نسخه‌ی دیگری نیز به شماره‌ی «۱۱۳۷۵»[۳] موجود است؛ همچنین در برخی مصادر[۴]، از این اثر در کتابخانه‌های مسجد اعظم قم، آستان قدس رضوی در مشهد و کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی در قم و جز

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۵، ص۱۸۲.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۱، ص۲۸۶؛ خیام‌پور، عبدالرسول؛ *فرهنگ سخنوران*: ص۱۴۱؛ موسوی خوانساری، محمّدباقر؛ *روضات الجنّات*: ص۱۱۱؛ امین، محسن؛ *أعیان الشیعة*: ج۱۵، ص۵۳۰؛ تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۳هـ): ج۲، ص۱۶۱؛ جزّی، عبدالکریم؛ *تذکرة القبور یا رجال اصفهان*: ص۱۴۳.

۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۵۴۵.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۳۱۸.

اینها نسخ چندی، گزارش گردیده است. این اثر در سال‌های ۱۲۶۰ در قزوین، در سال‌های ۱۲۵۸، ۱۲۶۳، ۱۲۸۰، ۱۳۰۲، ۱۳۰۲، ۱۳۱۸ و ۱۳۷۷هـ به صورت سنگی در تهران و نیز سال‌های ۱۳۵۵هـ ۱۳۲۱ش، ۱۳۶۷هـ به صورت سربی در تهران منتشر شده است و همچنین دگر بار در سال‌های ۱۲۷۴ و ۱۲۹۴هـ در تبریز به صورت سنگی به چاپ رسیده است.[۱]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: او ایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۷۶ (۱۵۷ الف ـ ۲۳۳ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در برخی برگ‌ها فوائدی از کتاب الکافی و ... از منابع مختلف نوشته شده است. آثار چربی و لک و نیز اندکی اثر رطوبت و برخی قلم‌خوردگی‌ها روی برگ‌های نسخه، مشهود است؛ توجّه شود که این نسخه از میان و آخر، افتادگی‌هایی دارد.

۴۶۵/۴

۲۰۰. مناقب أمیرالمؤمنین علی بن أبی‌طالب علیه السلام

از: ناشناخته

موضوع: مناقب و فضائل

زبان: عربی و فارسی

آغاز: افتاده «... و ۳. أخری من مناقبه ما رواه جابر بن عبدالله الأنصاری قال قال رسول الله صلّی الله علیه و آله إنّ الله سبحانه تعالی لمّا خلق السموات و الأرض دعاهنّ فأجبته فعرض علیهنّ نبوّتی و إمامة علی بن أبی طالب علیه السلام فقبلتها ثمّ خلق الله الخلق و فوّض إلینا أمر الدین فالسعید من سعد بنا و الشقی من شقی بنا نحن المحللون لحلاله و المحرّمون لحرامه تمّت الحدیث و أخری من مناقبه ...».

انجام: «... (۲۸۳ الف) و أخری من مناقبه ما رواه أنس ابن‌مالک قال صلّی [الله علیه و آله و سلّم] بنا رسول الله فی بعض الأیّام صلوة الفجر ثمّ أقبل بوجهه الکریم فقلت یا رسول الله إن رأیت ... (۲۸۳ب) قال والله یا علی أنت الحجّة البالغة لمن آمن بالله تعالی؛ تمّت الحدیث ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: کتابی در مناقب و فضائل مولی الموحدّین حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام است که در آن بیش از یکصد حدیث مسند با عنوان «أخری من مناقبه» اکثر به صورت عربی و به ندرت نیز به زبان فارسی آمده است؛ البتّه این نسخه با افتادگی‌های محسوسی در میانه و پراکندگی و جابجایی برگ‌ها، از حدیث سوم تا حدیث یکصد و هشتم را داراست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲۳ (۲۳۳ب)، (۲۴۲ الف ـ ۲۴۳ الف) و (۲۶۵ب ـ ۲۸۳ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۳، صص ۳۴۷۰-۳۴۷۱.

متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. و برخی مطالب آن در هامش نگارش یافته است. در میانه‌ی اثر فوائدی چند نگاشته شده که به برخی در ذیل اشاره داشته‌ایم. در انجام، دو برگ (۲۸۴ الف ـ ۲۸۵ب) مطالبی در «شرک و ریا» به نقل از کتابِ الکافی کلینی آمده است

۴۶۵/۵

۲۰۱. ترجمه و شرح حدیث بساط

از: ناشناخته

موضوع: مناقب و فضائل

زبان: فارسی

آغاز: «حدیث بساط، معجزه شیخ عالیمقدار ابن بابویه قمی قدّس سرّه در کتاب مجمع الروایة [۱] بسند خود از سلمان فارسی رضی الله عنه روایت کرده گوید روزی بودم در خدمت مولای امیرالمؤمنین علیه السلام، در آن روز نوبت غصب خلافت بعمر بن الخطاب ...».

انجام: «... از رحمت خود کسی که غصب حقّ تو نمود و منکر خلافت تو گردید دور گردان ... و صلّی الله علی محمّد و علی و فاطمة و أولادهما الطیّبین الطاهرین المعصومین بحقّ محمّد و آله الطاهرین برحمتک یا أرحم الراحمین».

کتاب‌شناسی: شرح و ترجمه‌ای از حدیث مشهور «بساط» است که به روایت شیخ صدوق (د. ۳۸۱هـ) از حدیقة الشیعة (در نسخه‌ی ما مجمع الروایة) از سلمان فارسی نقل گردیده است؛ این حدیث داستان بر بساط نشستن حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام و بعضی از یاران آن حضرت و رفتن به کوه قاف و سدّ اسکندر را بیان می کند. باید افزود که حدیث بساط، دارای چند شرح و ترجمه از محمود بن محمّدعلی بهبهانی کرمانشاهی (د. ۱۲۶۹هـ)، فخرالدین ترکستانی ماوراءالنهری (د. پس از ۱۰۶۵هـ)، محمّدهاشم بن اسماعیل زنجانی شیرازی (د. ۱۱۹۹هـ)، قاضی محمّدسعید بن محمّدمفید قمی (د. ۱۱۲۶هـ) و مولی حیدر بن محمّد خوانساری (د. پس از ۱۰۲۳هـ) و چند شخص ناشناس است که نسخه‌هایی از آن‌ها در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور، در معجم الآثار المخطوطة (صص۶۴، ۱۷۲ و ۱۷۵ -۱۷۶) معرّفی شده است؛ به نظر می‌رسد این نسخه با یکی از نسخ ترجمه‌ی حدیث بساط موجود در کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) به شماره های «ذیل ۱۱۵۲۳/۴» و «ذیل ۱۲۱۹۴» [۲] متحد بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۹ (۲۳۴ الف ـ ۲۴۲ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع

۱. در مصادر و منابع موجود اثری به این عنوان برای شیخ صدوق ثبت نشده است!

۲. متقی، حسین؛ معجم الآثار المخطوطة حول الأمام علی بن أبی‌طالب علیه السلام: ص۶۴.

کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتمیتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. لبه‌ی برخی برگ‌ها آسیب دیده است.

۴۶۵/۶

۲۰۲. معجزاتی از امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام

از: ناشناخته

موضوع: مناقب و فضائل

زبان: فارسی

آغاز: «معجزه حبیب نیاچی و از جمله اعجاز آن شاه تجرید و رضا اعنی علی بن موسی الرضا علیه السلام حدیثی است که در عیون أخبار رضا مأثور است و از کتاب مشکوة الأنوار نیز منقول است که حبیب نیاچی می‌گوید که رسول خدا (ص) را در خواب دیدم که در مسجد نیاچ که محلّ نزول غوافل حاجّ است تشریف فرما بودند ... ».

انجام: «... چون مرا آن حضرت از حبس بیرون کرد و فرمود که برود در امان حقتعالی باش دیگر تو هرگز مأمون ملعون را نخواهی دید و او تو را نخواهد دید چنان شد که حضرت فرمودند».

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از معجزات و کرامات حضرت علی بن موسی الرضا علیهما آلاف التحیّة الثناء است که از مصادر مختلف گردآوری شده است؛ در این اثر معجزاتی با عناوین: «معجزه حبیب نیاچی و حکایت آن، معجزه جناب امام رضا علیه السلام و پیدا شدن چشمه آب، معجزه طلب باران، معجزه شیرها که از تکیه گاه مأمون جستن نمودند و آن ملعون را خوردند، واقعه صبح و ...» است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۴ (۲۴۳ب ـ ۲۵۷ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتمیتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و برخی عناوین معجزات نیز در هامش نوشته شده است.

۴۶۵/۷

۲۰۳. ترجمه سی حدیث در فضیلت زیارت امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام

از: ناشناخته

موضوع: مناقب و فضائل

زبان: فارسی

آغاز: «در فضیلت زیارت آن بزرگوار است و ذکر بعضی از احادیث که مشعر است بر اینکه زیارت آن حضرت افضل است از زیارت جناب حضرت سیّدالشهداء و باقی أئمّه هدی صلوات الله علیه اجمعین، اگر چه احادیث در فضیلت زیارت آن جناب ارواحنا و ارواح العالمین فداه بسیار است بجهت اختصار بذکر سی حدیث

اکتفاء نمودیم؛ بدانکه احادیث وارد در این باب بر دو قسم است ... حدیث اوّل از احادیث مطلقه حدیثی است که ابن‌بابویه و دیگران روایت نموده‌اند از جناب امام رضا علیه السلام که فرمودند [هر] که زیارت کند من غریب را، بفریاد آن زوّار میرسم در روز قیامت ...».

انجام: «... از جهت درجه نزدیک‌تر است به بخشش‌های خداوند عالم آن زوّار قبر فرزند من خواهد بود. حدیث سی‌ام حدیثی است که دلالت دارد بر اینکه زیارت آن حضرت ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی سی حدیث مشتمل بر فضیلت زیارت حضرت علی بن موسی الرضا علیهما السلام است که با استفاده از منابع و مصادر مختلف نوشته شده است. در نسخه‌ی حاضر از حدیث نخست تا بخشی از حدیث سی‌ام آمده و باقی حدیث سی‌ام افتاده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۷ (۲۵۷ الف ـ ۲۶۳ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰ سانتمیتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و برخی عناوین در هامش نوشته شده است. در انجام برگی (۲۶۴ الف ـ ۲۶۴ب) در تفسیر برخی آیات قرآن کریم همچون آیه (و جعلوا لله شرکاء الجنّ و خلقَهم و خرقوا له بنین و بنات بغیر علم سبحانه و تعالی عمّا یصفون)[1] که گویا درباره‌ی حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام است، دیده می‌شود. باید افزود که باقی برگ‌ها (۲۶۵ب ـ ۲۸۳ب) ادامه‌ی مناقب امیرالمؤمنین علیه السلام است که به شماره‌ی «۴۶۵/۴» پیش‌تر از نظر گذشت.

۴۶۶
۲۰۴. الأوراد و الأذکار

از: شیخ علی مولوی

موضوع: تصوّف

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم یس و القرآن الحکیم إنّک لمن المرسلین علی صراط مستقیم تنزیل العزیز الرحیم ...».

انجام:

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از سُوَر مانند سوره‌های یس، دخان، فتح، ق، تبارک، نصر، اخلاص، معوّذتین و ... و نیز برخی آیات همچون آیات پایانی سوره بقره، ادعیه قرآنی و نیز برخی اذکار و اوراد صوفیانه با مبانی اعتقادی اهل سنّت آمده است. از جمله مطالبِ ترکی این رساله (۲۶ الف) چنین است: «دایماً صبح و مسا مداومت اولنه: ربّم الله، نبیّم محمّد مصطفی علیه الصلوة و السلام، دینم دین اسلام، کتابم قرآن عظیم، قبلم کعبه، عملده مذهبم امام اعظم اهل سنّت و الجماعت ملّتم خلیل ابراهیم علیه السلام ... الله

۱. سوره‌ی الأنعام، آیه‌ی ۱۰۱.

تعالی بر در شریکی یوقدر ... ». گفتنی است که در میانه نسخه عبارت «تمّت الأوراد المبارکة علی ید ... الشیخ علی المولوی» آمده که به نظر می‌رسد مؤلّف و گردآورنده‌ی این مجموعه بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳۷، تعداد سطر: ۱۱، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، اندازه متن: ۱۴*۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹/۵*۱۳ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی، یک طرف جلد کرم و طرف دیگر قهوه‌ای با نقوش گل سفید؛ دارای لبه برگردان (طبله)، قطع: رقعی کوچک.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت روی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. ادامه‌ی برخی مطالب نسخه در هامش نوشته شده است. روی برگ آغاز تعدادی ادعیه و اذکار کوتاه و اسامی «الله، محمّدمصطفی، ابراهیم، علی، فاطمه و ...» و نیز برخی اعداد و محاسبات ریاضی نوشته شده است. چند برگ آغازین نونویس و از سده‌ی ۱۳هـ است.

(ثبت ۲۱۰۸۵۰)

۴۶۷

۲۰۵. عین الحیات

از: علامه مولی محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی (درگذشته به سال ۱۱۱۰هـ در اصفهان)

موضوع: اخلاق و حدیث

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... پیوسته در فراخی عیش ... از حضرت أمیرالمؤمنین صلوات الله علیه منقولست که چون حق تعالی ... (۴ب) ینبوع سیم در بیان مجملی از احوال سلاطین و امرا و معاشرت نمودن با ایشان و عدل و جور ایشانست ...»

انجام: «... (۱۹۰ب) مقصد سیم در بیان مجملی از معاد و ذکر بعضی از احوال آن که این حدیث اشاره بدان دارد ... (۲۵۵ الف) لمعه پنجم در بیان طلب مال از حلال نمودن و قدر انفاق کردن است ... (۲۶۳ب) اگر درین زمان می‌پوشند بآن جامه مشهور می‌شدند؛ پس بهترین لباس هر زمانی لباس اهل آن زمانست؛ امّا چون صاحب الامر صلوات الله علیه ظهور خواهد کرد جامه را بروش حضرت امیرالمؤمنین ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مفصّلی بر حدیثی مشهور مشتمل بر توصیه‌ها و اندرزهای پیامبر اکرم حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم به ابوذر غفاری با عنوان «یا أباذر» است که طی فصولی چند در سال ۱۰۷۳هـ نگارش یافته است. در این شرح مرحوم علامه مجلسی قطعاتی از حدیث مذکور را آورده سپس آن را با الفاظی در نهایتِ روانی و سلاست، ترجمه و شرح می‌نماید. در میان منابع حدیثی قدما، برای نمونه، این حدیث را طبرسی در مکارم الاخلاق (ص۵۳۹) ذکر نموده است و آغاز آن چنین است: «یا أباذر أعبد الله کأنّک تراه فإن کنت لاتراه فإنّه یراک ...». در این کتابخانه نسخه‌های

متعدّدی از این اثر موجود است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های جدید «۹۳۴۱»، «۱۱۳۳۴»[۱] و «۱۷۱۷۱»[۲] اشاره نمود. همچنین حدود ۱۰۰ نسخه‌ی دستنویس دیگر از این اثر که در سایر کتابخانه‌های ایران نگهداری می‌گردد، از سوی آقای صدرایی خویی در فهرستگان حدیث شیعه[۳] به اختصار گزارش گردیده است. باید افزود که عین الحیاة نخستین بار در سال ۱۲۴۰ و ۱۲۵۴هـ در تهران به صورت چوبی[۴]، سپس به ترتیب در سال‌های ۱۲۷۸، ۱۲۸۰، ۱۲۸۶، ۱۲۸۸، ۱۲۹۷، ۱۳۰۴، ۱۳۱۰، ۱۳۲۲، ۱۳۳۴ و ۱۳۷۶هـ به صورت سنگی در تهران و نیز در سال‌های ۱۲۶۸ و ۱۳۰۴هـ در لکهنو و سرانجام در سال‌های ۱۳۳۱ش، ۱۳۷۳هـ و ۱۳۴۸ش به صورت حروفی (سربی) در تهران به چاپ رسیده است[۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲۶۳، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: شرقی، اندازه متن: ۱۴/۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹*۱۳ سانتیمتر، نوع جلد: میشن فرسوده، قطع: خشتی کوچک.

ویژگی‌ها: نسخه فاقد هر نوع تصحیح و حاشیه نویسی بوده و قلم‌خوردگی‌هایی (۲۳ الف) نیز در متن آن دیده می‌شود. برخی برگ‌های

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۵۶۵.
۲. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۲۶.
۳. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج۵، صص ۷۱-۸۱.
۴. در برخی مصادر همچون فهرست مشار، از این نوع چاپ‌ها (۱۲۲۴-۱۲۶۵هـ) به تسامح به «سربی» و در برخی منابع دیگر به «سنگی» یاد شده است؛ لیکن با بررسی‌های مقایسه‌ای که از سوی راقم، روی عمده‌ی این نوع چاپ‌ها، همچون: جلاء العیون (تهران ۱۲۴۰هـ)، اشارات الاصول (تبریز ۱۲۴۵هـ)، حلیة المتقین (تهران ۱۲۴۸هـ)، حق الیقین (تهران ۱۲۵۹هـ)، حیات القلوب (تهران ۱۲۶۱ و ۱۲۶۷هـ)، مدائن العلوم (تهران ۱۲۶۲هـ)، به عمل آمده است، کلام صحیح آن است بگوییم بیش‌تر چاپ‌های این دوره که به سربی می‌مانند، به مانند اکثر چاپ‌های چوبی اروپا، مانند تحریر اقلیدس منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی (رم ۱۴۹۴م) یا چاپ‌های نخستین در سده‌ی ۱۲هـ در استانبول مانند کتاب جام جهان نما (قسطنطنیه ۱۱۴۵هـ) در چاپ و حروفچینی کلمات آن‌ها، به جای قطعات سربی، از یک نوع حروف چوبی مستحکم، همچون آبنوس، استفاده می‌گردیده است که جلوه خاصّی به حروف و صفحات کتاب می‌داده است؛ امّا استهلاک و هزینه‌ی بالای آن، مانع از ادامه‌ی فعالیّت گسترده‌ی این نوع دستگاه‌ها در ایران گردیده و بزودی از حدود سال ۱۲۶۵هـ جای خود را برای مدّت محدودی به چاپ سربی داد؛ لیکن آن نیز در آن مقطع، به جهت هزینه‌های سنگین آن و مشکلات دیگر، چندان مورد استقبال قرار نگرفته و رشد این نوع چاپ نیز با کندی، صورت می‌گرفت؛ امّا ورود ماشین‌های چاپ سنگی از نیمه‌ی دوم دهه‌ی ۱۲۶۰هـ به ایران و نیز با خرید دستگاه‌های جدید چاپ سنگی از اروپا توسّط ناصرالدین شاه، از حدود سال ۱۲۹۰هـ چاپ نوع مرغوب سنگی، این بار به نحو گسترده معمول و فراگیر گردید و قریب یکصد سال، در کنار گسترش آرام و تدریجی دستگاه‌های چاپ سربی، عمده‌ی چاپ‌های ایران در این سال‌ها (بخصوص نیمه‌ی دوم عصر ناصری) از نوع «چاپ سنگی» بوده است؛ تا اینکه از اواخر سده‌ی ۱۴هـ به یکباره چاپ سنگی جای خود را به چاپ حروفی و سپس به تدریج به چاپ‌های نسل جدید کامپیوتری و ... واگذار نمود.
۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج۳، صص ۳۶۰۱-۳۶۰۲.

آغـازین و انجـام آن فرسـوده شـده اسـت. آثـار رطوبـت انـدک و لـک و چرکـی روی بـرگ‌هـا مشهود است. افتادگی از آغاز و انجام قابل توجّه نیست. روی برگ (۲ الف) بهای نسخه «هشتصد دینار» قید شده است. روی برگ (۱۶۰ الف) یک مهر مربّع نسبتاً بزرگ ناخوانا و روی بـرگ‌هـای (۱۶۴ الف) و (۱۶۷ الف) مهـر بیـضی ناخوانـای دیگری درج شده است. ناگفته نمانـد کـه بخـش اندکی از آغاز و انجام این نسخه افتاده است.

(ثبت ۲۱۰۸۵۱)

۴۶۸

۲۰۶. سبحة الابرار

از: ابوالبرکات نورالدین عبدالرحمن بن احمد بـن محمّـد دشـتی اصـفهانی شـیرازی هـروی نقـشبندی مـتخلّص بـه «دشـتی» و «جـامی» (درگذشته به سال ۸۹۸هـ در هرات) [۱]

موضوع: اخلاق و ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «...

پشت در کینه وری محکم کرد
روی در وسوسه آدم کـــــرد

دست تضرّع بمناجات بر آوردن و در خلـف کعبه حاجات استوار کردن:

ای حیات دل هـــــر زنـــــده دلی
سرخ رویـــی ده هـر جا خجلی

... (۷ب) سـبب نظـم جـواهر آبـدار سـبحة الابرار که عقد دی از رشته آنان عقـده گـشاست ...».

انجام: «کنی از همّت رحمت اهلش
ختـم بر خیر کتاب اجلش
ختم کتاب و خاتمه خطاب ...:

هر دو مصـــــراع ز وی ابرویی
قبله حاجت حاجت جـــــویی
چشمش از کحل بصیرت روشن
نظـــــــــر لطف بعشّاق افگن

...» افتاده.

کتاب‌شناسی: یکـی از مثنـوی‌هـای مـشهورِ هفـت اورنـگ جـامی بـر وزن «رمـل مـسدّس محذوف مخبون» است که در چهل عقد در حدود سال‌های ۸۸۷هـ به نظم درآمـده اسـت. موضـوع این دفتر مطالب اخلاقی است که به نحو لطیفـی مقاصد عالیه دینی را بیان می‌دارد؛ عناوین عقـود چهل‌گانه‌ی این مثنوی چنین است: ۱. در کـشف حقیقت دل، ۲. در شرح سخن و سخنوری، ۳. در گفتار موزون، ۴. از وجود اثر بر وجـود مـؤثّر یـا استدلال از آثار بر وجـود آفریـدگار، ۵. در بیـان یکتایی خداوند پاک، ۶. در آنکه ذات حقّ وجـود بحت و بسیط است، ۷. در شرح معنی تـصوّف و اغراض آن، ۸. در بیان ارادت و خواسـت، ۹. در مقام توبه و بازگـشت بخداونـد، ۱۰. در کـشف و راز پرهیزگـاری، ۱۱. در مقـام زهـد از جهـان و مادیـات و اعـراض از آن، ۱۲. در راز فقـر و

---

۱. مـدرّس تبریـزی، محمّـدعلی؛ *ریحانـة الأدب*: ج ۱، صـص ۳۸۵-۳۹۱؛ زرکلـی، خیرالـدین؛ *الأعـلام*: ج ۳، ص ۲۹۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۲۲؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۵۳۴.

نیازمندی، ۱۳. در بین شکیبایی و صبر و فرجام آن، ۱۴. در بیائن شکر و سپاس، ۱۵. در خوف و بیم از درکات، ۱۶. در امید و رجاء و درجات آن، ۱۷. در توکّل بر خداوند و انقطاع از خلق، ۱۸. در رضا و خرسندی به مقسوم، ۱۹. در محبّت و مهرورزی، ۲۰. در شوق و میل، ۲۱. در غیرت و رشکی و رگ داری، ۲۲. در قرب حق، ۲۳. در شرم و حیا، ۲۴. در آزادگی و حریّت، ۲۵. در جوانمردی و فتوّت، ۲۶. در صدق و راستی و درستی، ۲۷. در اخلاص، ۲۸. در جود و بخشندگی، ۲۹. در قناعت و خرسندی به داشته، ۳۰. در افتادگی و تواضع، ۳۱. در بردباری و حلم، ۳۲. در طلاقت وجه و مزاح و گشادگی و انبساط، ۳۳. در دوستی و یاری و جوشش، ۳۴. در سماع و استماع، ۳۵. در دعا و ثنای پادشاهان، ۳۶. در خیراندیشی حکّام دولت، ۳۷. در راهنمایی مردمان سپاس گذاری از فرمان روایان روزگار، ۳۸. در اندرز و پند فرزند خود ضیاءالدین یوسف، ۳۹. در نصیحت و موعظه بخود، ۴۰. در التماس دعا از خوانندگان این دفتر[1]. از مثنوی سبحة الابرار جامی، نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه موجود است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید آن به شماره‌های «۱۰۷۶ط»، «۸۹۷۱/۲۰»، «۸۱۸۴/۱»، «۹۴۲۵/۶»، «۱۵۶۱۶/۷»[2] و «۱۸۶۷۴»[3] اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی نیز در کتابخانه‌های ایران و سایر کشورها موجود است و علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۳، صص۱۶۲۰-۱۶۲۱) گزارشی از برخی از آن‌ها بدست داده است. این اثر به صورت مستقل در سال‌های ۱۸۱۱، ۱۸۱۸، ۱۸۴۸م در کلکته، در سال‌های ۱۳۱۲ و ۱۳۱۵هـ در تهران، در سال ۱۳۰۰هـ در لاهور، در سال ۱۳۲۳هـ در هند، در سال‌های ۱۲۲۶، ۱۳۰۰هـ ۱۸۸۳ و ۱۹۴۹م در لکهنو به صورت سنگی و سپس در سال‌های ۱۳۱۳ش و ۱۳۵۳هـ به صورت سربی در تهران؛ همچنین در ضمنِ هفت اورنگ جامی در سال ۱۳۳۲هـ/۱۹۱۳م در تاشکند، در سال ۱۹۲۳م در لکهنو و سرانجام با تصحیح مرتضی مدرّس چهاردهی در سال ۱۳۳۷ش (صص۴۴۷-۵۷۶) در تهران به چاپ رسیده است[4].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق زیبا، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: سفید، تعداد برگ: ۱۰۱، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۴/۵*۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۴ سانتیمتر، نوع جلد: رو مخمل یشمی با طرح گل و بو ته و ترمه؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای (۲ نوع) و درون تیماج حنایی، قطع: وزیری کوچک.

---

۱. جامی، عبدالرحمن؛ *مثنوی هفت اورنگ*: صص «بیست و نه ـ سی».

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۴۴۴.

۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۸۹.

۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج۳، صص۲۹۱۸-۲۹۱۹ و ج۵، ص۵۴۹۳.

ویژگی‌ها: نسخه‌ای نفیس و ارزنده است؛ برگ‌ها مجدول به رنگ‌های طلایی، لاجورد، مشکی، شنگرف، قهوه‌ای، زعفرانی، سبز (زنگار) و سبز مغز پسته‌ای و میان دو ستون اشعار نیز با جداول طلا، شنگرف و مشکی و گل و بوته الوان رنگ آمیزی شده و برگ‌ها نیز افشان طلا شده است. همچنین هر بند از اشعار دارای یک کتیبه زمینه زرین که با گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی تزین شده است و عناوین هر بند و «عقد» با سفیدآب در میان آن کتیبه به خطّ خوش نستعلیق نوشته شده است. نسخه فاقد هر نوع تصحیح و حاشیه‌نویسی است. افتادگی از آغاز و انجام بیش از یک یا دو برگ نیست. آثار مختصر رطوبت در برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. برخی از بخش‌های آسیب دیده‌ی برگ‌ها، به نحو فنی و شایسته‌ای، از سوی کارشناسان بخش ترمیم کتابخانه مجلس، بازسازی شده است.

(ثبت ۲۱۰۸۵۲)

۴۶۹

۲۰۷. القرآن الکریم

آغاز: ﴿بسم الله الرحمن الرحیم و الذاریات ذروا فالحاملات وقراً فالجاریات یسراً فالمقسمّات أمراً ...﴾.

انجام: ﴿... لئلا یعلم أهل الکتاب الا یقدورن علی شیء من فضل الله و أنّ الفضل بید الله یؤتیه من یشاء و الله ذوالفضل العظیم﴾.

کتاب‌شناسی: بخشی از سوره‌های پایانی قرآن کریم (جزءهای ۲۶ –۲۷) مشتمل بر سوره‌های ذاریات تا پایان سوره‌ی حدید می‌باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ خوش، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: طلایی، تعداد برگ: ۲۲، تعداد سطر: ۱۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۶*۹/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۴*۱۶/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی یک لایی فرسوده با روکش کاغذی طرح و نقوش گل و بوته و ترنج و نیم ترنج به رنگ سبز چمنی و برخی نقطه‌های آن زرین، قطع: وزیری.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی ارزنده‌ای است که برگ‌های آن زرین و سبز (زنگار) جدول کشی شده است. دو برگ آغازین دارای یک سرلوح مختصر و تشعیر که با آب رنگ سرمه‌ای و نارنجی رنگ آمیزی شده است. میان سطور دو برگ نخست با رنگ طلایی دندان موشی ساده شده است. آثار رطوبت در لبه‌ی برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۵۳)

۴۷۰/۱

۲۰۸. النافع لیوم (= نافع یوم) الحشر فی شرح باب الحادی عشر[1]

از: جمال الدین ابوعبدالله مقداد بن عبدالله

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۲۴، ص ۱۸.

سیوری حلّی اسدی مشهور بـه «فاضـل مقـداد» (درگذشته به سال ۸۲۶ هـ) [۱]

موضوع: کلام

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی دلّ علی وجوب جوده افتقـار الممکنـات و علـی قدرتـه و علمـه احکـام المـصنوعات المتعـالی عـن مـشابهة الجسمیات ... أمّا بعد فـإنّ الله تعـالی لـم یخلـق العالم عبثاً فیکون من اللاعبین بن لغایة و حکمة ...».

انجام: «... لکنّ المرجوّ مـن کرمـه تعـالی أن ینفع به کما ینفع بأصله و أن یجعله خالصاً لوجهه إنّـه سـمیع مجیـب و الله خیـر موفّـق و معـین و الحمدلله ربّ العالمین و صلّی الله علی محمّد و آله أجمعین».

کتاب‌شناسی: مرحوم علامه ابومنصور حـسن بـن یوسـف حلّـی (د. ۷۲۶هــ) کتـابِ مـصباح المتهجّد مرحوم شیخ الطائفـه محمّـد بـن حـسن طوسـی (د. ۴۶۰هــ) را در ۱۰ بـاب تلخـیص و مرتّب نمود و آن را منهاج الـصلاح فـی مختـصر المصباح نام نهاد، سپس به خواهش وزیر خواجه عزّالدین قوهدی بابی دیگر در عقائد امامیّه بر آن اثر افزود؛ این باب اخیری به جهتِ اهمّیت آن در میان متون کلامی شیعه، بـه نحـو مـستقل مـورد اهتمام دانشمندان و متکلّمان شیعی قرار گرفته و به تدریج بـه شـرح، استنـساخ و تـدریس بـابِ حادی‌عشر پرداختند. از جمله شروح نفیس باب الحادی‌عشر، شرح توضیحی فاضل مقـداد اسـت که به درخواستِ برخی از سادات، در حال سفر و تدریس، یادداشت‌های قدیم خویش بر ایـن بـاب را به صورت «قال ـ أقوال» تنظـیم و گـردآوری نموده است؛ وی در این شرح توضیحی کمتر بـه ردّ و ایرادهای کلامی معمول پرداخته اسـت. ایـن شرح دارای یک ترجمه به فارسی نیز از حـاجی میرزا علی بن محمّدحسین حسینی شهرستانی (د ۱۳۴۴هـ) به نام جامع در ترجمه نافع است که در سال ۱۳۲۵هـ در تهران به چاپ رسـیده اسـت [۲]؛ همچنین تعلیقه‌ای نیز از عطاءالله بن مسیح آملـی (د. پس از ۹۳۶هـ) است که نـسخه‌ی دسـتنویس آن (بخطّ محـشّی) بـه شـماره‌ی «۱۰۰۷۰/۲۷» [۳] در این کتابخانه موجود است. بایـد افـزود کـه از النافع یوم الحشر، نـسخه‌هـای متعـدّدی در ایـن کتابخانـه نگهـداری مـی‌گـردد کـه از آن جملـه می‌توان به نـسخه‌هـای جدیـد بـه شـماره‌هـای «۱۵۷۴۹»، «۱۰۲۴۷/۱»، «۱۴۹۲۰/۱»، «۱۰۴۴۲/۱»، «۱۰۰۷۰/۲۶»، «۱۵۶۷۱»، «۱۰۳۱۰» [۴]، «۱۸۲۸۵»، «۱۸۳۲۶» و «۱۸۰۰۸» [۵] اشـاره نمـود. از ایـن شـرح در کتابخانه‌های ایران نسخه‌هایی در دسترس است و

۱. زرکلـی، خیرالـدین؛ *الأعـلام*: ج ۸، ص ۲۰۷؛ کحّالـه، عمر رضـا؛ *معجـم المـؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۳۱۸؛ بغـدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۷۰.

۲. تهرانـی، آقـا بـزرگ؛ *الذریعـة*: ج ۲۴، ص ۱۸؛ مـشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، ص ۱۵۰۲.

۳. طباطبـایی (منـصور)، محمّـد: *فهرست مختـصر کتابخانـه مجلس*: ص ۲۹۹.

۴. همان: صص ۸۴۲-۸۴۳.

۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مـصطفی: *فهرسـت مختـصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۷۸.

علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۷۸۱-۳۷۸۲) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر به جهت مقبولیّت دارای چاپ‌های متعدّدی است که از آن جمله در سال‌های ۱۲۷۲، ۱۲۸۲، ۱۲۹۴، ۱۳۰۸، ۱۳۰۰، ۱۳۱۴، ۱۳۱۷، ۱۳۲۰، ۱۳۷۰هـ در تهران، در سال‌های ۱۲۹۲، ۱۲۹۶، ۱۳۰۱ و ۱۳۱۰هـ در تبریز، در سال ۱۳۱۹هـ در بمبئی، بدون تاریخ در لکهنو به صورت سنگی، سپس در سال ۱۳۴۳هـ در نجف، بدون تاریخ در اصفهان، سال ۱۳۶۷هـ در قم به صورت سربی به چاپ رسیده است[۱]. ناگفته نماند که این اثر با تحقیق عالمانه‌ی دکتر مهدی محقّق در سال‌های ۱۳۶۵ش در تهران و سال ۱۳۶۸ش در قم منتشر شده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّد بن محمّدحسین خوانساری بروجردی، تاریخ کتابت: سال ۱۳۱۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز (درشت) و مشکی، تعداد برگ: ۳۵ (۱ب ـ ۳۵ الف)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای مجدول با عطف تیماج مشکی، قطع: رقعی، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ بحول الله و قوّته من نسخ هذه النسخ الشریفة بید أقلّ خلق الله العبد المذنب الفقیر ... المدعو [بـ]محمّد ابن‌جناب کامل الصفات محمّدحسین الخوانساری الأصل البروجردی المسکن سلّمه الله تعالی ... فی یوم الإحدی من السابع و العشرون الهشر الحرام ذیحجة من شهور الرابع عشر بعده الثلثمائة و بعد الألف ...».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و در آغازین برگ‌ها، حاشیه‌نویسی نیز به خطّ نستعلیق از کاتب، دارد که در انجام آن تعلیقات چنین آمده است (۴ب): «حرّره الفانی أقلّ الطلاب ... محمّد بن محمّدحسین خوانساری سنة ۱۳۱۴هـ». روی برگ آغاز، خطّ و امضای کاتب نسخه «قد شرع فی یوم الأربعاء الرابع عشر ... ۱۳۱۴ ... محمّد بن ... محمّدحسین الخوانساری ...» و مهر بیضی «عبده محمّد ۱۳۰۰» آمد است. بر فراز آغازین برگ مهر بیضی «اللهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد» دیده می‌شود که این دو مهر در انجام نیز تکرار شده است. در انجام نسخه همچنین یک فایده در «فرق بین واحد و أحد» به نقل از مجمع البحرین و نیز حدیثی از امام حسین علیه السلام درباره‌ی «روح» و سرانجام مناجاتی از حضرت موسی علیه السلام دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۵۴)

۴۷۰/۲

۲۰۹. الاعتقادات = العقائد

از: شیخ ابوجعفر محمّد بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه» و «شیخ صدوق» (درگذشته به سال ۳۸۱هـ در ری)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

---

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص۹۴۲-۹۴۳.

۲. رفاعی، عبدالجبّار؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی ایران*: صص۱۶۷-۱۶۸.

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین وحده لا شریک [له] و صلّی الله علی محمّد و آله الطیّبین الطاهرین ... باب فی صفة اعتقاد الإمامیّة فی التوحید؛ قال الشیخ الربّانی ... مصنّف لهذا الکتاب: اعلم أنّ اعتقادنا فی التوحید أنّ الله تعالی واحد أحد لیس کمثله شیء قدیم لم یزل و لایزال سمیعاً ...».

انجام: «... و بیّن له تأویلها و قد أخرجت الخبر فی ذلک مسنداً بشرحه فی کتاب التوحیدو سأجرّد فی ذلک کتاباً بمشیّته و عونه تعالی؛ تمّ بالخیر و العافیة و صحّة البدن بحمدالله و المنّة».

کتاب‌شناسی: فشرده‌ای از عقاید امامیّه است که گفته شده به درخواستِ اهل مجلس و مشایخ در توصیف دین امامیّه، در مجلس خود، بیان نموده است و آن رساله در واقع مجلس نود و سوّم[۱] کتابِ الامالی صدوق می‌باشد که شیخ صدوق آن را در روز جمعه ۱۲ شعبان سال ۳۶۸هـ در نیشابور املا و ایراد نموده است و در انجام آن وعده داده که هنگام برگشت از ماوراءالنهر به نیشابور شرحی بر آن املا نماید: «هذا ما اتّفق إملاه علی العجلة من وصف دین الإمامیّة و قال سأملی شرح ذلک و تفسیره إذا سهّل الله عزّ اسمه إلی العود من مقصدی إلی نیشابور إن شاء الله». مرحوم آقا بزرگ تهرانی می‌گوید که: «و لذا سمّاه الشیخ فی الفهرس بدین الإمامیّة ... و لم یذکر شرح له فی فهرس تصانیفه الکثیرة و لعلّه لم یتیسّر له و لذا عمد الشیخ المفید إلی شرح الکتاب ...». از جمله نسخ جدیدِ اعتقادات شیخ صدوق در کتابخانه‌ی مجلس می‌توان به شماره‌های «۱۵۲۵۴/۳»، «۸۹۷۴/۴»، «۹۳۸۴/۱۳»[۲]، «۱۸۵۳۵» و «۱۸۵۹۱»[۳] اشاره نمود. اعتقادات صدوق با عنوان العقائد (یا) الاعتقادات در سال‌های ۱۲۹۴، ۱۲۹۶، ۱۳۰۰، ۱۳۰۸ و ۱۳۲۰هـ در تهران و در سال ۱۳۰۱هـ در تبریز و نیز در سال ۱۳۴۳هـ در نجف اشرف به صورت سنگی، سپس در سال ۱۳۲۷هـ با ترجمه‌ی فارسی اعتقادات صدوق توسّط شیخ محمّدباقر کمره‌ای در تهران به صورت سربی به چاپ رسیده است.[۴]

باید افزود که شرح شیخ مفید بر این اثر، با نام تصحیح الاعتقاد مشهور است؛ از جمله نسخ جدیدِ آن در این کتابخانه می‌توان به شماره‌های «۱۴۵۰۵/۷»[۵] و «۱۸۶۶۲»[۶] اشاره نمود[۷] که نخست در سال‌های ۱۳۵۸، ۱۳۶۴ و ۱۳۷۱هـ در تبریز به اهتمام مرحوم واعظ چرندابی[۸] و نیز

۱. صدوق؛ محمّد بن علی: *الامالی*: (تهران، ۱۲۸۷هـ).

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص۴۸ و ۷۴.

۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۳۳.

۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۶۲۵.

۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۷۸.

۶. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۳۳.

۷. نسخه های دیگری نیز در *معجم تاریخ التراث الاسلامی* (ج۵، ص۳۰۶۵-۳۰۶۶) گزارش گردیده است.

۸. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ص۵۵۴؛ رفاعی، عبدالجبّار؛ معجم المطبوعات العربیّة فی ایران: ص۱۵۱.

اخیراً به صورت تصحیحی در مجموعه مصنّفات شیخ مفید (ج۵) به چاپ رسیده است و نیز ترجمه‌ای از تصحیح الاعتقاد به فارسی از سوی مرحوم ابن‌یوسف حدائقی در کتابخانه‌ی سپهسالار (شماره‌ی ۱۸۳۹) گزارش گردیده است[۱].

باید دانست که مطالب مذکور، با همه‌ی این تفاصیل، تقریباً تمامی آگاهی‌هایی است که درباره‌ی این اثر (اعتقادات شیخ صدوق) در سرچشمه‌ها و فهرست‌ها با محوریّت و مصدریّت الذریعة، گزارش شده است؛ لیکن ورای این داده‌ها و بحث‌ها، به نظر می‌رسید، این اثر نیاز به یک رویکرد و تعمّق مجدّدی دارد؛ برای نمونه اگر آغاز، انجام و متن اعتقادات شیخ صدوقی که به صورت منفرد و مستقل استنساخ شده، با آغاز، انجام و متن اعتقادات او که در ضمن امالی وی درج شده و نیز با متن تصحیح الاعتقاد و عبارات ماتن، مقایسه گردد، تفاوت فاحشی در عبارات آن‌ها دیده می‌شد که بعید به نظر می‌رسید صرف اختلاف نسخه بوده باشد و چیزی که به تدریج در ذهن تقویت می‌گردید، این سؤال بود که نکند شیخ صدوق دارای دو رساله در اعتقادات امامیّه بوده است، یکی مستقل، از نوع نسخ شایع (مانند نسخه‌ی حاضر) و دیگری آنچه که در ضمن امالی وی آمده است و شیخ الطائفه آن را در فهرست خویش دین الامامیّه نامیده است؟ آیا شیخ آقا بزرگ تهرانی در تبیین اعتقادات شیخ صدوق در الذریعة (ج۲، ص۲۲۶) به آرامی و بدون توجّه، به جای توضیح رساله‌ی اعتقادات مستقل شیخ صدوق، به تبیین اعتقادات (مجلس ۹۳) مندرج در امالی شیخ صدوق منتقل نشده است؟!

شایسته‌ی ذکر است که تا اینجا تمامی مطالبی بود که در فهرست‌ها و سرچشمه‌ها درج شده است! الحمدلله در مراحل نهایی این فهرست، هنگامی که (مرداد ۱۳۸۸) راقم به جهت سانحه‌ی رانندگی، در بستر افتاده بود! بار دیگر یکی از الطاف الهی شامل حال این کمینه گردید و هنگام مرور نهایی فهرست به خاطر رسید که از شیخ صدوق پژوه پرتلاش، سرکار خانم تفضّلی (از فهرستنگاران فاضل نسخ خطّی در کتابخانه‌ی ملّی) درباره‌ی این رساله و حلّ این معضل، استفساری از طریق ایمیل بنمایم ... . از باب ﴿أمّا بنعمة ربّک فحدّث﴾ بر من فرض است که همین‌جا از ایشان تقدیر نمایم که بر آگاهی‌ام در این زمینه، با دقّت نظر افزودند: «... وسواس و تردید شما کاملاً بجاست؛ همینطور فرضیه‌ی انتهای کتاب شناسی و نتیجه‌ی حاصل از این فرضیه [نیز] کاملاً درست است. مجلس ۹۳ امالی شیخ صدوق، از کتاب اعتقادات او کاملاً مجزّاست؛ مرحوم آقابزرگ در ج۱۹ صص۳۵۴-۳۵۵ الذریعه، ذیل عنوان المجالس به تصحیح اشتباه خود، در خصوص کتاب اعتقادات پرداخته‌اند ...».

بدون هیچ توضیح دیگر، متن عبارات مرحوم

۱. ابن یوسف شیرازی (حدائقی)؛ *فهرست کتابخانه سپهسالار*: ج ۱، ص ۵۳۴.

آقا بزرگ در تصحیح کلام خود، چنین است: «والمجلس الثالث و التسعون الذی انتهی به الأمالی ... قد استقلّ بالطبع ملحقاً بآخر کتابی المقنع و الهدایة المطبوعین معاً فی ۱۳۸۰هـ بعنوان وصف دین الإمامیّة، فذکرناه بهذا العنوان فی حرف الواو لأنّه یعدّ کتاباً مستقلاً و قد مرّ فی ([الذریعة] ۲: ۲۲۶ المطبوع فی ۱۳۵۵هـ) بعض خصوصیّاته تحت عنوان الاعتقادات للشیخ الصدوق زاعماً منّی أنّه الذی تعرّض لذکره الشیخ الطوسی فی الفهرست بعنوان دین‌الإمامیّة، ثمّ نسخ الاعتقادات و ما طبع من شرحه للشیخ المفید الموسوم بـ تصحیح الاعتقاد و إذا هو غیر وصف دین الإمامیّة کما ذکرته فی ([الذریعة] ۴: ۱۹۳ المطبوع فی ۱۳۶۰هـ) و لمّا وصلت فی المقام إلی ذکر المجلس الثالث و التسعین من مجالس الصدوق اغتنمت الفرصة للتنبیه علی ما وقع من الخطاء فی ([الذریعة] ۲: ۲۲۶) قبل ثلاثین سنة»!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّد بن محمّدحسین خوانساری بروجردی، تاریخ کتابت: سال ۱۳۱۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۵ (۳۵ب ـ ۵۹ الف)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید (روسی)، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّ ... هذه الرسالة الشریفة فی السبت الثانی من الشهر الصفر المظفّر من عام الخامس عشر من الثلثمائة بعد الألف من الهجرة النبویّة علیه آلاف التحیّة و الثناء بید أقلّ الجانی الداعی العبد الضعیف النحیف المسکین الفقیر کثیر المدعو بالحروف الهجاء لکثرة التخفیف لمیم المضمومة مع الحاء المهملة المفتوحة و مع المیم المفتوحة لشدّة الدال و مع الدال المکسورة المنوّنة [= محمّد] ولد ارجمند جناب مستطاب کامل الصفات محمّدحسین الخوانساری الأصل و البروجردی المسکن عمرّه ....».

ویژگی‌ها: عناوین این رساله در هامش به صورت درشت و شنگرف آمده است. در آغاز، بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «هذه الحواشی رسالة العلامة المجلسی فی الاعتقادات و السیر و السلوک بسم الله الرحمن الرحیم الحمدلله الذی سهّل لنا سلوک شرایع الدین ....» که در همین‌جا ناتمام رها شده است! که گویا قرار بر این بوده که در هامش این رساله کتابت گردد، امّا تا همین مقدار نوشته نشده است! بر فراز برخی برگ‌ها، دعای «ربّ یسّر و لاتعسّر» دیده می‌شود. در انجام نسخه مهرهای بیضی «عبده محمّد ۱۳۰۰» و «اللهمّ صلّ علی محمّد و آل محمّد» دیده می‌شود.

۴۷۰/۳

۲۱۰. مناظرة المأمون مع الامام علی بن موسی الرضا علیهما السلام = محاورة المأمون و الامام الرضا علیه السلام = المناظرة المأمونیّة = سؤال المأمون عن الرضا و جواباته علیه السلام[۱]

از: شیخ ابوجعفر محمّد بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه» و «شیخ صدوق» (درگذشته به سال ۳۸۱هـ در ری)

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۲، ص ۲۵۱.

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، روی الصدوق علیه الرحمة فی کتاب عیون أخبار الرضا علیه السلام عن تمیم بن عبدالله القرشی عن أبیه عن أحمد بن سلیمان النیسابوری عن علی بن جهم قال حضرتُ مجلسَ المأمون لعنة الله علیه و عنده الرضا علیه السلام [قال] له المأمون: یابن رسول الله ألیس من قولک أنّ النبی معصومون؟ قال: بلی؛ قال: فما معنی قول الله عزّ وجلّ: عصی آدم ...».

انجام: «... علی سبیل الانقطاع إلی الله و الرجوع إلیه و یکون وجه حسنها فی هذا الموضع استحقاق الثواب بها أو کونها لطفاً کما یحسن أن یقع ممّن یقطع علی أنّه غیر مستحقّ ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مشهور در بیان گفتگوهای بین حضرت علی بن موسی الرضا علیهما آلاف التحیّة و الثناء و مأمون عباسی و آن در واقع سؤالاتی از سوی مأمون است که بیش‌تر دربارهٔ عصمت انبیاء علیهم السلام از حضرت امام رضا علیه السلام نموده است و آن از سوی شیخ صدوق (د. ۳۸۱هـ) در کتاب عیون أخبار الرضا علیه السلام و به روایت تمیم بن عبدالله قرشی از پدرش احمد بن سلیمان نیشابوری از علی بن جهم نقل شده است؛ البتّه تردیدی نیست که بین حضرت و مأمون گفتگوهای متنوّعی در موضوعات گوناگون در مقاطع و مناسبت‌های مختلف صورت گرفته است و در این زمینه در سرچشمه‌ها (منافع) و فهارس با عنوان مناظرات المأمون مع الامام الرضا علیه السلام به عربی و فارسی آثار متنوّع چندی گزارش گردیده است[۱] که ممکن است برخی از آن‌ها نیز در مواردی با نسخه‌ی مورد بحث مرتبط بوده باشد که به هر تقدیر نیاز به بررسی بیش‌تر دارد. به نظر می‌رسد گفتگوهای مورد بحث، همان مناظره‌ای بوده باشد که از سوی بزرگانی همچون مرحومان علامه مجلسی (د. ۱۱۱۰هـ) و مولی محمّداسماعیل خواجویی (د. ۱۱۷۳هـ)[۲] نیز شرح گردیده است. باید افزود که این سؤال و جواب، همراه النافع لیوم الحشر فاضل مقداد در سال ۱۲۹۴ و ۱۳۰۰هـ در تهران و در سال ۱۳۱۰هـ در تبریز به صورت سنگی و در سال ۱۳۴۳هـ به صورت سربی در نجف اشرف منتشر شده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [محمّد بن محمّدحسین خوانساری بروجردی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۱۵هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: نانوشته، تعداد برگ: ۱۰ (۵۹ب ـ ۶۸ب)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. عناوین نسخه نانوشته است. هامش نسخه مسطره بندی شده، گویا قرار بوده که رساله‌ای در آن نوشته شود که نانوشته مانده است.

---

۱. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج۵، ص۴۳۳ و ج۶، صص۱۰۹-۱۱۰.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۳، ص۳۱۱.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۵۱۲.

۴۷۰/۴

۲۱۱. غایة المأمول فی شرح زبدة الأصول[۱] = حاشیة زبدة الأصول = شرح زبدة الأصول = حاشیة فاضل جواد

از: محمّد جواد بن سعدالله بن جواد کاظمینی مشهور به «فاضل جواد» (درگذشته به سال ۱۰۶۵هـ در کاظمین)[۲]

موضوع: اصول فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من وفّقنا لسلوک طریق العمل بکتابة المبین و نشکرک یا من هدانا للوصول إلی معرفة أصول ... و بعد فیقول الفقیر ... لایخفی علی أحد شرف علم الأصول من بین العلوم ...».

انجام: «... قال فصل: الحقیقة لفظ مستعمل فی وضع أوّل؛ أقول الحقیقة فعلیه من حقّ ... اللفظ المستعمل فی معناه المجازی حین استعماله فیه لایصدق علیه التعریف و و جه النظر حمل المستعمل فی کلام المحقق الشریف علی المستعمل مطلقاً لا علی المستعمل بالفعل و أقول کلام ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرحی مفصّل و استدلالی بر رساله‌ی اصولی زبدة الأصول، اثرِ شیخ بهاءالدین محمّد بن حسین عاملی مشهور به «شیخ بهائی» (د. ۱۰۳۰هـ)، با عنوان «قال مدّ ظلّه ـ أقول» است که تألیف آن به درخواست استادِ شارح، شیخ بهائی، و در زمان حیاتِ ماتن شروع و در سلخِ ربیع الثانی سال ۱۰۴۲هـ[۳]، دوازده سال پس از درگذشتِ استاد، به انجام رسیده است. فاضل جواد در مقدّمه‌ی خویش درباره‌ی انگیزه‌اش برای تألیف این شرح مطالبی آورده، که در فهرستِ همین کتابخانه (ج۷، صص۱۹۸) پیش‌تر گزارش گردیده است. باید افزود که نسخ چندی از این اثر در این کتابخانه موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخ جدید به شماره‌های «۸۰۸۱/۱»[۴]، «۱۶۰۵۶» و «۱۷۰۵۴»[۵] اشاره نمود. در برخی مصادر نسخ دیگری نیز از این اثر در کتابخانه‌ی ایران و خارج از کشور، گزارش گردیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و درشت، تعداد برگ: ۳۸ (۶۹ ب ـ ۱۰۸ ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، اندازه متن: ۱۴/۵*۸ سانتیمتر.

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۳، ص۲۹۸ و ج۱۶، ص۱۵.

۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج۲، ص۱۴۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۳، ص۱۶۵؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۱، صص۱۴۰ و ۴۷۲؛ تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۱هـ): ص۳۲۷.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج۱۰، ص۱۷۸؛ نسخه‌ی «۳۷۹۴» بخطّ شارح.

۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۵۷۶.

۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۱۲۷.

۶. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۱، ص۷۸۳ و ج۵، ص۳۴۰۲.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و با توجّه به جوهر و نوع کاغذ آن باید در حدود یکصد سال از سایر رساله‌های این مجموعه اقدم بوده باشد که بعدها در صحافی به این مجموعه ملحض گردیده است. بخشی از انجام این نسخه افتاده است.

۴۷۰/۵

۲۱۲. شرح الرسالة الشمسیّة فی القواعد المنطقیّة

از: ناشناخته

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... علیهما امّا حملیّتان لترکّب الشرطیّة من قضیّتین و القضیّة إمّا حملیّة أو متّصلة أو منفصلة ... و فی المنفصلات ستّة: الأوّل المرکّبة من حملیّتین ...، الثانی المرکّبة من متّصلتین ...، الثالث المرکّبة من منفصلتین ... الرابع ... ».

انجام: «... (۱۱۱ الف) فائدة مهمّة اعلم أنّ صفة الشرط ...؛ تتمّة: اعلم أنّ حرف الشرط یختلف ... (۱۱۱ب) فصل التناقض؛ لما فرغ المصنّف من تعریف القضیّة و أقسامها ... بحیث لایلزم ذلک بل لو کان أحدهما صادقة و الأخری کاذبة نحو زید ساکن لیس بمتحرّک فإنّهما قضیّتان مختلفتان ایجاباً و سلباً لکن اختلافهما لا ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: شرحی مفصّل بر الرسالة الشمسیّة[۱] (فی القواعد المنطقیّة) تألیف نجم‌الدین عمر بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران» (د. ۶۹۳هـ) است که شوربختانه به جهت افتادگی بخش قابل توجّهی از آغاز و ناتمام ماندن انجام نسخه، مورد شناسایی دقیق قرار نگرفت؛ البتّه قدر متیقّن این است که این شرح، تحریر القواعد المنطقیّة تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد رازی تحتانی بویهی (د. ۷۶۶هـ) نمی‌باشد. باید دانست که بر الرسالة الشمسیّة، جز تحریر القواعد المنطقیّة شروح دیگری نیز نوشته شده است که از آن جمله می‌توان به شرح سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (د. ۷۹۳هـ)[۲]، شرح محمّد بن موسی بوسنوی مشهور به «علامک» (د. ۱۰۴۵هـ)[۳]، شرح شمس‌الدین محمّد بن مبارکشاه تاشکندی بخاری مشهور به «میرک» (د. پس از ۱۰۱هـ)[۴]، شرح قاضی حسین بن معین‌الدین میبدی (د. ۹۱۰هـ)[۵] اشاره نمود و باید بیش‌تر بررسی شود که متن حاضر متعلّق به کدام یک از شروح است؛ گمان ابتدایی راقم آن بود که این شرح بایستی از سعدالدین تفتازانی بوده باشد؛ لیکن در مقایسه با نسخه‌ی «۵۵۳۰/۲»[۶] همین کتابخانه تطبیق نگردید!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب:

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۰۶۳.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۶۶۲.
۳. همان: ج ۵، ص ۳۲۶۹.
۴. همان: ج ۴، ص ۳۰۴۸.
۵. همان: ج ۲، ص ۹۸۷.
۶. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۶، ص ۴۱۸.

نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و درشت، تعداد برگ: ۳ (۱۰۹ الف ـ ۱۱۱ ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴/۵*۸ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله افزون بر افتادگی از آغاز، از انجام نیز کتابت آن ناتمام رها شده است!

۴۷۰/۶

۲۱۳. إرشاد القلوب إلی الصواب المنجی من عمل به من ألیم العقاب[1] (ج۱)

از: ابومحمّد حسن بن ابوالحسن بن محمّد دیلمی (درگذشته پس از سال ۷۶۰هـ)[2]

موضوع: مواعظ

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... یعبّر کثیرة بها و یتفکّر فیها من أسعد الله تعالی .... یقول العبد الفقیر ... إنّما بدأت بالموعظة من کتاب الله .... (۱۱۳ الف) و رتّبت هذا الکتاب علی خمسة و خمسون باباً؛ الباب الأوّل فی ثواب الموعظة و النصیحة ...».

انجام: «... (۱۴۷ الف) الباب الحادیعشر فی التوبة نصوحاً یعنی بالنصوح لا رجوع فیها إلی ذنب ... (۱۵۳ الف) قال آخر و لقد رأیت صغیرة فسرت شیئاً بالخمار قالت ... هذا الذی نقل الملوک ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: کتابی در دو بخش مشتمل بر اندرزهای قرآنی و مواعظ اخلاقی (ج۱) و فضائل و مناقبِ امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام و بیان شمّه‌ای از تاریخ زندگانی آن امام همام علیه السلام و نیز برخی احتجاجات آن حضرت (ج۲) است که در سال‌های میانی سده‌ی ۸هـ تألیف گردیده است. باید دانست که این اثر ارزشمند شیعی، مورد عنایتِ برخی بزرگان امامیّه قرار گرفته و تقاریظی نیز بر آن نوشته‌اند که از آن جمله تقریظ صدرالدین سیّدعلی‌خان مدنی (د. ۱۱۲۰هـ) به دو رباعی است:

۱. إذا ضلّت قلوب عن هداها
فلم تدر العقاب من الثواب
فأرشدها جزاک الله خیراً
بإرشاد القلوب إلی الصواب

۲. هذا کتاب فی معانیه حسن
للدیلمی أبی‌محمّد الحسن
أشهی إلی المضنی العلیل من الشفا
و ألذّ للعینین من غمض الوسن.

این کتاب دارای یک تلخیص از شرف‌الدین یحیی بن عزّالدین حسین بن عشیره بحرانی (نزیل یزد) از دانشمندان سده‌ی ۱۰هـ است که مرحوم آقا بزرگ تهرانی به نقل از میرزا عبدالله تبریزی اصفهانی صاحب ریاض العلماء اشاره کرده است[3] و همچنین ارشاد القلوب دارای یک ترجمه‌ی فارسی از محمّدباقر بن محمّدمهدی هرندی

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱، صص ۵۱۷-۵۱۸.
۲. همو: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۸): ص ۳۸؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۸۷.
۳. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۴، ص ۴۱۹.

قهپایی (د. ۱۱۶۲هـ) است[۱] که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی مسجد اعظم قم[۲] نگهداری می‌گردد. باید توجّه داشت که جلد نخستِ این کتاب دارای ۵۵ باب می‌باشد که عنوان برخی ابواب آن چنین است: ۱. فی ثواب الموعظة، ۲. فی الزهد، ۳. فی ذمّ الدنیا، ۴. فی ترک الدنیا، ۵. فی التخویف و الترهیب، ...، ۱۵. من کلام المصنّف فی المواعظ، ...، ۲۵. فی مدح الخمول الاعتزال، ...، ۳۵. فی التوکّل علی الله، ...، ۴۵. فی ولایة الله، ...، ۵۰. فی التوحید، ...، ۵۵. فی ما سأل رسول الله صلّی الله علیه و آله و سلّم لیلة المعراج[۳]؛ لیکن نسخه‌ی حاضر از ۵۵ باب مذکور، تنها مشتمل بر ۱۱ بابِ نخست جلد اوّل کتاب الارشاد می‌باشد و باقی آن ناتمام مانده است! ناگفته نماند که از این کتاب نسخه‌های متعدّدی در کتابخانه‌ی مجلس موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی جدید آن به شماره‌ی «۶۸۶ط»[۴] اشاره نمود. گفتنی است که در سرچشمه‌ها از این اثر در کتابخانه‌های ایران و نیز برخی کتابخانه‌های خارج از کشور تاکنون بیش از ۴۰ نسخه گزارش گردیده است[۵]. این اثر چاپ‌های متعدّدی دارد: سال‌های ۱۳۱۰، ۱۳۱۸، ۱۳۳۳ و ۱۳۷۵هـ در تهران، سال‌های ۱۲۹۶، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲ و ۱۳۲۲هـ در بمبئی به صورت سنگی و در سال ۱۳۶۴هـ در تهران، بدون تاریخ در بیروت، سال‌های ۱۳۴۳، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۲هـ در نجف اشرف به صورتِ حروفی (سربی) به چاپ رسیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴۲ (۱۱۲ الف ـ ۱۵۳ الف)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: فرنگی سفید (روسی)، اندازه متن: ۱۶*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. به جهت رطوبت و جداسازی برگ‌ها، برخی کلمات ناخوانا شده است. در انجام، برگ (۱۵۳ب) یک تعویذ و نفرین در حقّ غاصبین حقوق امیرالمؤمنین و حضرت فاطمه زهرا علیهما السلام دیده می‌شود.

۴۷۰/۷

۲۱۴. حاشیة کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری

از: محمّدصادق بن ضیاء الدین [بن اسدالله بروجردی][۷] (درگذشته پس از سال ۱۳۱۳هـ)[۱]

---

۱. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۶، ص ۳۸۲.
۲. استادی، رضا؛ *فهرست کتابخانه مسجد اعظم*: ص ۵۰۱.
۳. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج ۲، ص ۲۲۰.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۸.
۵. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج ۲، صص ۲۲۰-۲۲۴؛ قره‌بلوط، علی الرضا؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج ۲، ص ۸۶۰.
۶. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۴۲-۴۳؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۲، ص ۳۵۹.
۷. اشکوری، احمد؛ *تراجم الرجال*: ج ۲، ص ۷۱۸.

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی و شرح صدور العلماء و جعل مدارهم أفضل من دماء الشهداء ... و بعد یقول العبد الآبق المسکین ... إنّی لمّا طالعت هذه الدرر المنثورة التی نظمها شیخ الکلّ و استاد الأجلّ علّقت علیها ما سنح بالبال علی سبیل الاستعجال لیرتفع ... قوله و هو من أوضح المفاهیم العرفیّة اه؛ أقول إنّ الماء المطلق مطلقاً حتّی عن قید الاطلاق ...».

انجام: «... و کیف کان إلی قوله علی ما هو الغالب؛ [أقول] أوّلاً إنّ استیلاء اثر عین النجاسة أعمّ من أن یکون لوقوع عینها فیه أو بالمجاورة مع أنّ الثانی لیس موجباً للانفعال قطعاً ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: : شرح و تعلیقاتی بر کتاب الطهارة[۲] مرحوم علامه شیخ مرتضی بن محمّدامین انصاری دزفولی (د. ۱۲۸۰هـ) از آغاز کتاب تا بحث «الجاری لاینجس إلا باستیلاء النجاسة»[۳] است. باید دانست که از این تعلیقه در الذریعة یادی نشده است؛ لیکن از مؤلّف اثری با عنوان دلالة الإزالة فی طهارة الغسالة[۴] (تألیف ۱۳۰۴هـ) و با توجّه به بحث آن اثر، که در زمینه‌ی طهارت است، ممکن است ارتباطی با این اثر مورد بحث، داشته باشد؛ به هر تقدیر فعلاً به جهت عدم دسترسی به محتوای نسخه (بخطّ مؤلّف در کتابخانه‌ی مدرسه‌ی نوربخش ـ بروجرد) دقیقاً این ارتباط دانسته و مشخّص نیست؛ ان شاء الله در آینده، با انتشار فهرست توصیفی دستنویس‌های کتابخانه‌ی مدرسه‌ی نوربخش در بروجرد، ارتباط یا عدم آن اثر با این حاشیه، معلوم می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: اسدالله، تاریخ کتابت: سال ۱۳۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و برخی نانوشته، تعداد برگ: ۸ (۱۵۵ الف ـ ۱۶۲ب)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید (روسی)، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب (۱۴۵ الف): «بسملة، هذا من تألیفات حضرت مستطاب فضایل مآب فواضل آداب فخر الاطیاب .... السمی الإمام الهمام بحق ناطق جعفر ابن محمّد الصادق، آقا محمّد المدعو بصادق و تحریر هذا الکتاب المستطاب علی ید الحقیر الفقیر اسدالله،

گر بهم بر زده بینی خط من عیب مکن
که مرا گردش ایّام بهم بر [ز]ده است،
بتاریخ شهر رجب المرجّب ۱۳۱۳هـ».

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیس و گویا منحصر بفردی است که بایستی نسخه‌ی مبیضّه‌ی محشّی بوده باشد که شخصی به نام «اسدالله» آن را برای شارح بازنویسی نموده است. این نسخه در هامش تصحیح گردیده است که بنظر می‌رسد مصحّح آن خود محشّی بوده است و الله اعلم. متن با قلم‌خوردگی‌هایی همراه است. پس از انجام افتاده‌ی نسخه، یک طلسم جهت احضار

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۱۴هـ): ج ۳، ص ۸۵۲.
۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۱۴۷ –۱۴۸.
۳. *کتاب الطهارة* للشیخ الأنصاری: ج ۱، صص ۱ –۸۰.
۴. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۸، ص ۲۵۴.

ارواح، به نقل از پشت برگ نسخه‌ای از ارشاد علامه حلّی (ره) نوشته شده است و در پایان آن امضای «محمّدعلی شریعتی» را با تاریخ ۱۳۳۸/۳/۱۴ دارد.

۴۷۱

۲۱۵. شرح تجرید الکلام (= العقائد = الاعتقاد) = الشرح الجدید للتجرید[۱]

از: علاءالدین علی بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (درگذشته به سال ۸۷۹هـ در استانبول)[۲]

موضوع: کلام

زبان: عربی

آغاز[۳]: «بسملة، أمّا بعد حمد واجب الوجود علی نعمائه و الصلوة علی سیّد أنبیائه و علی أحبّائه، أی علی آله و أصحابه الذین هم موصوفون بزیادة الکرم علی من عداهم من محبوبیّة، فافعل التفضیل هیهنا بمعنی الزیادة علی من أضیف إلیه و ح لاتجب المطابقة لمن هو له إفراداً و جمعاً و یحتمل بناءاً علی مذهبه إن یرید علیّاً بل و أن لایکون المکتوب بصورة علی حرفاً جارّاً بل اسمه مجروراً معطوفاً علی سیّد أنبیائه و ... فإنّی مجیب إلی ما سئلته من تحریر مسایل الکلام ...».

انجام: «... إنّه لم یقم به الآخر ثمّ الکلّ بترکه هذا آخر ما تیسّر لنا من شرح تجرید الکلام و الحمدلله علی التوفیق للإتمام نفع الله به الطالبین و جعله ذخراً لنا یوم الدین إنّه خیر موفّق و معین».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی مفصّلی بر مقاصد ششگانه‌ی کتاب تجرید العقائد علامه‌ی نحریر، خواجه نصیرالدین ابوجعفر محمّد بن محمّد بن حسن طوسی (د. ۶۷۲هـ) در اعتقادات عام و خاصّ شیعه (امامیّه) است که شارح آن را به نام سلطان ابوسعیدخان در کرمان، (گویا به سال ۸۷۳هـ)[۴] نوشته است که بعدها در میان دانشجویان علوم اسلامی به الشرح الجدید[۵] شهرت یافت و قوشچی در آن به شروح قدما بر تجرید الکلام، به خصوص به شرح شمس‌الدین محمود اصفهانی (د. ۶۴۶هـ) و میر سیّد شریف جرجانی (د. ۸۱۶هـ) بیش‌تر توجّه دارد و شارح در آن، دیدگاه‌های کلامی خاصّ شیعه (امامیّه) را بر مبنای اعتقادی خود (اهل سنّت)، سخت مورد نقد و انتقاد قرار داده است!

باید دانست که فاضل قوشچی در دیباچه‌ی این شرح (نسخه‌ی ما فاقد دیباچه) از خواجه نصیرالدین طوسی (مصنّف) و کتابش تجرید

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۳۴۸.

۲. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۷۳۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۲۷.

۳. آغاز اصل شرح چنین است: «خیر الکلام حمدالله الملک العلام بما أبدع العالم علی أحسن وجه و نظام...».

۴. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج ۳، ص ۵۱.

۵. بر پایه‌ی گفته‌ی حاجی‌خلیفه در *کشف‌الظنون* (ج ۱، صص ۳۴۶-۳۴۷)، مراد از الشرح القدیم، *تشیید القواعد فی شرح تجرید العقائد* تألیف شمس‌الدین محمود بن عبدالرحمن اصفهانی (د. ۶۴۶هـ) است که در میان طلاب، به شرح قدیم شهرت داشته است. بر این مبنا، دیگر این نظریّه که برخی سهواً گفته‌اند، مراد از شرح جدید، در حقیقت شرح دوم قوشچی بر تجرید العقائد است، وجهی نخواهد داشت!

العقائد به عظمت یاد کرده می‌گوید: «إنّ کتاب الذی صنّفه المولی الأعظم قدوة العلماء الراسخین أسوة الحکماء المتألّهین نصیرالحقّ و الملّة و الدین، تصنیف مخزون بالعجائب و تألیف مشحون بالغرائب فهو و إن کان صغیر الحجم وجیز النظم فهو کثیر العلم جلیل الشأن حسن النظام مقبول الأئمّة العظام لم یظفر بمثله علماء الأعصار مشتمل علی إشارات إلی مطالب هی الأمّهات مملوءة بجواهر کلّها کالفصوص متضمّن لبیانات معجزة فی عبارات موجزة، بیت:

یفجر ینبوع السلاسة من لفظه
و لکنّ معانیه لها السحر یسجد

و هو فی الاشتهار کالشمس فی رابعة النهار تداولته أیدی النظار ...».

این شرح به جهت اهمیّت، دقّت و ظرافت، در طی سال‌ها و قرون، سخت مورد توجّه متکلّمان، دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی از هر دو فرقه‌ی اهل سنّت و شیعه (امامیّه) قرار گرفته و افزون بر تدریس و تدرّس در مدارس علوم اسلامی، تعلیقات و حواشی متعدّدی را نیز بر آن شرح، نگاشته‌اند که بخش زیادی از آن حواشی را حاجی خلیفه[1] در کشف الظنون گزارش نموده است و خوشبختانه نسخه‌های چندی نیز از برخی از آن حواشی، در گنجینه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی، یافت می‌گردد. گفتنی است که از شرح تجرید قوشچی (ما نحن فیه)، نیز نسخه‌هایی در این کتابخانه نگهداری می‌گردد که از آن جمله می‌توان به شماره‌های جدید «۱۵۶۹۸/۳»، «۱۵۸۷۵»، «۱۱۶۱۷»، «۱۰۱۳۴»، «۹۲۰۲»، «۱۰۴۸۲/۱»، «۱۴۷۸۹»، «۷۰۱ط»، «۱۴۹۲۱»، «۱۶۱۳۶/۲»، «۱۰۵۰۴»، «۱۰۴۸۹/۱»، «۱۰۴۱۳»، «۱۰۴۳۸»، «۱۴۵۹۶»، «۱۰۱۵ط»، «۱۰۲۷۱/۱»، «۹۵۶ط»، «۱۰۳۹۶»[2]، «۱۶۱۳۶»، «۱۸۶۲۱» و «۱۸۸۹۶»[3] اشاره نمود. از شرح تجریدالعقائد قوشچی، همچنین، نسخه‌های متعدّدی در دیگر کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است؛ آقایان علی صدرایی خویی در کتاب شناسی تجریدالاعتقاد و علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۳، ص۲۱۳۹) گزارشی از آن‌ها ارائه نموده‌اند. باید افزود که این شرح در سال‌های ۱۲۷۲ و ۱۲۸۵هـ در تهران، در سال‌های ۱۳۰۱ و ۱۳۰۷هـ در تبریز[4] و یک بار نیز همراه حواشی ملاصدرای شیرازی بر بخش توحید شرح قوشچی، در سال ۱۳۰۷هـ به صورت سنگی در هند[5] به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق خوش

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، صص ۳۴۹-۳۵۱.

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۴۷۶-۴۷۷.

۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۰۲.

۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۵۴۳-۵۴۴، ناگفته نماند که چاپ اخیری، بعدها از سوی منشورات الرضی در قم افست گردیده است (بنگرید به: رفاعی، عبدالجبّار؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی ایران*: ص ۱۵۱).

۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۵۳۱.

(بخش نونویس: نسخ)، نام کاتب: نامعلوم (بخش نونویس: محمّدمهدی تبریزی)، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۰هـ (بخش نونویس: ۱۲۱۹هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف (برخی درشت در هامش)، تعداد برگ: ۱۱۷، تعداد سطر: ۲۳ (بخش نونویس: ۲۲)، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۵*۱۸ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج مشکی (کار فنّی صحّافان و ترمیم گران کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس)، قطع: وزیری، رقم کاتب (بخش نونویس): «تمّ الکتاب بعون الملک الوهّاب علی ید الحقیر الفقیر أقلّ الطلاب محمّدمهدی التبریزی الأصل فی یوم الثلثة من سبع عشر من شهر ربیع الأوّل سنة ألف و مأتین‌و تسع عشر من الهجرة النبویّة صلّی الله علیه و آله».

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نسبتاً کهن و نفیسی است که در حاشیه تصحیح گردیده و با یک نسخه یا چند نسخه دوبار مقابله گردیده است؛ نشان‌های «بلغ و بلغ ثانیاً» در برخی برگ‌ها از جمله برگ (۵ الف) دیده می‌شود. حاشیه‌نویسی در هامش برخی برگ‌ها با نشان‌های «منه، ع، مستدرک و ...» دارد. یک برگ از آغاز و دو برگ از انجام نونویس است. لبه‌های چند برگی از آغاز و انجام نسخه آفت دیده که از سوی متخصّصان بخش مرمّت کتابخانه مجلس شورای اسلامی ترمیم فنّی گردیده است. آثار رطوبت بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۵۵)

۴۷۲

۲۱۶. جلاء العیون[۱]

از: علامه مولی محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی (درگذشته به سال ۱۱۱۰هـ در اصفهان)

موضوع: تاریخ معصومین علیهم السلام

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... آیا شما فرموده‌اید، حضرت فرمود که بلی گفتم پس سند میانه ما و شما افتاده و حدیث خود از شما شنیدم ... (۱ب) باب اوّل در بیان ولادت و وفات اشرف کاینات و مخدوم اهل سموات ...».

انجام: «... تا که ملاقات جدم رسول خدا را و لیکن وصیّت میکنم ... وصیت نامه مرا بنویس بسم الله الرحمن الرحیم این وصیت نامه ایست که می‌کند حسن بن علی ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: کتابی در تاریخ، مناقب و مصائبِ چهارده معصوم علیهم السلام است که با مقدّمه‌ای در در ثواب گریستن و ۱۴ باب به عدد معصومین علیهم السلام و هر باب در چند فصل در ماه محرّم سال ۱۰۸۹هـ به شاه سلیمان صفوی (۱۰۷۷–۱۱۰۵هـ) تألیف گردیده است و باید دانست که باب پنجم در احوال حضرت سیّدالشهداء امام حسین علیه السلام، مفصّل‌تر از سایر ابواب نگارش یافته است.

این اثر با اندک تصرّفاتی از سوی سیّد عبدالله بن محمّدرضا حسینی شبّر حلی کاظمی (د.

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۵، ص۱۲۴.

۱۲۴۲هـ) در دو جلد به عربی برگردانده شده و سند احادیث نیز بدان افزوده و موارد مشکل شرح گردیده است[۱] که نسخه‌ای نیز از آن در این کتابخانه به شماره‌ی «۷۲۹۹»[۲] موجود است؛ مرحوم شبر سپس آن را نیز تلخیص نموده که به منتخب جلاءالعیون مشهور است[۳]. نیز کتاب جلاءالعیون از سوی عبدالحسین بارهوی[۴] به زبان اردو ترجمه و در دو جلد در هند به چاپ رسیده است. باید افزود که در این کتابخانه از جلاء العیون نسخه‌های متعدّدی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخ جدید آن به شماره‌های «۷۱۷ط»، «۸۵۱۰» و «۱۴۸۷۸»[۵] اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که آقایان علیرضا قره‌بلوط[۶] و احمد منزوی[۷] گزارشی از آن‌ها بدست داده‌اند. باید دانست که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۴۰هـ در تهران به صورت چاپ چوبی[۸]، سپس در سال‌های ۱۲۶۲، ۱۲۷۶، ۱۲۸۳، ۱۳۰۱، ۱۳۰۴، ۱۳۰۹، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۲۱هـ، ۱۳۲۶ و ۱۳۳۴ش در تهران و نیز در سال ۱۳۳۳هـ در تبریز به صورت چاپ سنگی؛ پس از آن در سال ۱۳۵۳هـ در نجف اشرف و نیز در سال‌های ۱۳۳۲، ۱۳۴۸ و ۱۳۴۹ش در تهران به صورت حروفی (سربی) به چاپ رسیده است[۹]. ناگفته نماند که نسخه‌ی مورد بحث، از آغاز کتاب تا قضایای شهادت امام حسن مجتبی علیه السلام را در بردارد و باقی آن افتاده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ (بخش نونویس اواخر سده‌ی ۱۳هـ)، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی (برخی نانوشته)، تعداد برگ: ۱۱۶، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک (بخش نونویس: فرنگی سفید و نخودی)، اندازه متن: ۱۸*۱۱/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۷/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی و مغز پسته‌ای، عطف تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. چند برگ از آغاز و انجام نسخه نونویس است. آثار رطوبت روی برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. برخی برگ‌های آسیب دیده ترمیم و وصّالی شده است. در برگ (۲۶ب) دو مهر بیضی «عبده غلام علی ۱۱۵۲» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۵۶)

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۵، ص۱۲۵.
۲. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۲۵، ص۲۸۹.
۳. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۲۲، ص۳۹۳.
۴. همان: ج۵، ص۱۲۵؛ منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج۳، ص۱۶۰۷.
۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۲۲۹.
۶. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، صص۳۳۶۸-۳۳۶۹.
۷. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج۳، صص۱۶۰۵-۱۶۰۷.
۸. درباره‌ی چاپ چوبی، به توضیحات راقم ذیل نسخه‌ی شماره‌ی «۴۶۷»، همین فهرست، توجّه شود.
۹. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج۲، صص۱۵۶۷-۱۵۶۸.

۴۷۳/۱

۲۱۷. شرح فارسی هیئت[۱] = شرح هیئت قوشچی

از: مصلح‌الدین (عبدالغفور)[۲] محمّد بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری» (درگذشته به سال ۹۷۹هـ در آمد)[۳]

موضوع: ستاره شناسی

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، این کتاب یعنی حاضر در ذهن و بعضی توهّم کرده‌اند که این کتاب اشارتیست بآنکه از صدد تصنیف است ... مشتمل است بر مقدمه و دو مقاله؛ کتاب مأخوذ است از کتب بمعنی جمع و مرقوم قلم را کتاب گویند ...».

انجام: «... با آنکه قوس که فوق است مطلق ارتفاع است و انحطاط قوس است که تحت افق باشد و بعضی محیطی داشته‌اند بنابر آنکه بطلمیوس گفته که کوکب ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: شرح کتابِ فارسی هیئتِ[۴] علاءالدین علی بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (د. ۸۷۹هـ) است که گفته شده[۵] در سال ۹۷۷هـ به نام قطب شاه هندی محمّدشاه غازی با افزودگی‌هایی بر متن در یک مقدّمه و دو مقاله و هر مقاله نیز در چند باب و فصل، تألیف گردیده است. در دیباچه‌ی این شرح توضیحات و تعریفات جالبی ذیل موادّی همچون: «تصنیف، کتاب، اقسام کتاب، مقدّمه، باب و ...» آمده است که قابل توجّه و عنایت می‌باشد. از این شرح در این کتابخانه‌ی عامره‌ی، نسخ چندی موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخ جدید به شماره‌های «۵۵۴ط»[۶] و «۱۷۰۹۸»[۷] اشاره نمود. از شرح

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۳، ص ۳۷۷.

۲. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۲، ص ۱۵۸۴؛ باید توجّه داشت که «کمال‌الدین عبدالغفور لاری» (د. ۹۱۲هـ) تلمیذ جامی (د. ۸۹۸هـ)، فرد دیگری، غیر از «مصلح‌الدین لاری» است. یکی از تألیفات عبدالغفور حاشیة الاشارات و التنبیهات است و نسخه‌ای از آن در این کتابخانه به شماره‌ی «۹۲۵۶/۲» موجود است.

۳. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۹۳.

۴. اسم کتاب به صورت علَم، با همین ترکیب «ترکی» *فارسی هیئت*، صحیح است و ثبت نام کتاب در برخی مصادر و فهارس به صورت *هیئت فارسی* قطعاً خطاست؛ همچنان که درج نام *شرح الرسالة الفتحیّة* برای این رساله‌ی نگارش یافته به زبان فارسی ـ کما اینکه در *معجم التاریخ* (ج ۴، ص ۲۷۷۶) آمده ـ اشتباه دیگری است! باید توجّه داشت که قوشچی رساله‌ی دیگری در این موضوع (هیئت) به زبان عربی دارد که نام آن *الرسالة الفتحیّة* است و آن اثر عربی نیز ربطی به لاری ندارد؛ چرا که متن شارح و ماتن در این شرح هر دو به زبان فارسی است.

۵. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۴، صص ۳۱۱۵-۳۱۱۶؛ اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۳، ص ۳۳۰؛ به نظر می‌رسد در دیباچه‌ی کتاب به این مطلب اشاره شده است؛ لیکن نسخه‌ی مورد بحث ما فاقد مقدّمه‌ی مذکور می‌باشد و سرآغاز اصل شرح چنین است: «همایون نامه (حمد) مزیّن بنام واجب الاعظام پادشاهی بود که وجود اجرام بی آرام علوی ... قوله این کتاب، یعنی حاضر در ذهن ...».

۶. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۱۸.

۷. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۱۴.

لاری نسخه‌هایی در کتابخانه‌ی شیخ محمّدعلی خوانساری در نجف اشرف[۱]، دارالکتب قاهره به شماره‌ی «۱۵ فلک و نجوم فارسی طلعت»[۲]، و همچنین نسخه‌ای در کتابخانه‌ی لاله‌لی ـ استانبول به شماره‌ی «۳۷۱۶»[۳] موجود است که شارح آن به نحوِ مجهول معرّفی شده است که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد. باید دانست که آقایان احمد منزوی در فهرستواره کتابهای فارسی (ج۴، صص۳۱۱۵-۳۱۱۶)، علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۷۷۶) و نیز اکمل‌الدین احسان أوغلو در تاریخ نگارش‌های ستاره‌شناسی[۴] گزارش جامع‌تری از نسخه‌های این شرح در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، ارائه داده‌اند. ناگفته نماند که آقای منزوی در فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۱، ص۲۷۷) از شرح دیگری با عنوان تنقیح مقاله در توضیح رساله از هبة الله شاهمیری حسنی حسینی شیرازی (د. ۸۹۸هـ) یاد نموده و آن با اینکه آغاز نسخه‌ی دارالکتب آن، با باقی نسخه‌های شیرازی متفاوت است و حتّی در فهرست دارالکتب نیز آن اثر، از لاری دانسته شده، با این حال وی، آن را نسخه‌ای از شاهمیری شیرازی ثبت نموده و جالب اینکه همین نسخه که اینجا از شاهمیر شیرازی دانسته شده است، دقیقاً در همان مصدر (ج۱، ص۳۲۲)، دوباره ذیل شرح مصلح‌الدین لاری به عنوان نسخه‌ای از لاری آمده است!

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: [علی بن احمد حسینی میلانی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۳۱۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۷ (۱ب ـ ۱۷ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی روسی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۸*۱۱ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۷ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی زرشکی روشن با عطف پارچه فرسوده آجری، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: در آغاز نسخه نام «محمّدعلی درودی» آمده است که بایستی نام مالک نسخه بوده باشد. همچنین در آغازین برگ نسخه، فهرستی مختصر از محتویات این مجموعه نوشته شده است. آثار ناچیز رطوبت در پایین برگ‌ها دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۵۷)

۴۷۳/۲

۲۱۸. ترجمة الملخّص فی الهیئة = ترجمه ملخّص چغمینی

از: سیّد محمود بن (محمّد بن)[۵] قوام‌الدین

۱. بخش هایی از این مجموعه به کتابخانه‌ی آیت‌الله فاضل درخوانسار انتقال یافته است.

۲. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات الفارسیّة*: ج ۱، ص ۳۲۱.

3. İhsanoğlu, E.: Osmanli Astronomi Literatürü Tarihi; c. II, s.786.

4. Ayni; c. I, s.181-183.

۵. این ترتیب در نسخه‌ی کتابخانه‌ی جامع گوهرشاد در مشهد آمده است (بنگرید به: *فهرست چهارکتابخانه مشهد*: ص ۹۱؛ اما در نسخه‌ی کتابخانه‌ی مجلس (مورد بحث) فاقد این بخشِ افزوده است.

قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی» (د. پس از سال ۸۳۸هـ)

موضوع: ستاره شناسی

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، سپاس نامعدود و ستایش نامحدود حضرت آفریدگاری راست که تدویر دوایر افلاک ... چنین گوید محرر این رساله و مقرّر این مقاله ...که مدّت مدید بود که بعضی از دوستان التماس مینمودند که مختصری را که موسوم بملّخص هیئه منسوب است بامام عادل عالم ملک الأفاضل فی عصره ... شرف الملّة و الدین محمود بن عمر الچغمینی ... از لغت تازی بعبارت فارسی ترجمه میباید کرد و در این باب مبالغه می‌نمودند و این ضعیف بسبب قلّت بضاعت و عدم تمدّن در صناعت .... امتناع می‌نمود و استعفا می‌کرد؛ اما چون رغبت ایشان صادق بود روز بروز الحاح در طلب زیاد می‌شد ... بنا بر حسب ایشان این مختصر را بزبان فارسی ترجمه کرد؛ اما از برای تفهیم مبتدی بمقدّمات چندی دیگر محتاج بود ... و این ترجمه چنان‌که اصل او است مشتمل است بر مقدمه و دو مقاله؛ در تمهید چیزهایی که پیش از شروع در مقاصد ...».

انجام: «... ایام سال قمری اصطلاحی سیصد و پنجاه و چهار روز و خمس و سدس روزی و این سال حقیقی کمتر است بده روز و بیست ساعت نیم. این است آنچه خواستیم در این رساله ذکر کنیم و الحمدلله الذی هدانا لهذا و ما کنّا نهتدی لولا أن هدانا الله و صلواته و تحیّاته علی سیّدنا محمّد و آله الطیّبین الطاهرین».

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی فارسی الملخّص فی الهیئة تألیفِ شرف‌الدین محمود بن عمر چغمینی خوارزمی (د. پس از سال ۶۱۸ هـ) است که همراه اضافات و مقدّماتی برای آشنایی مبتدیان علم هیئت و نجوم، پیش از سال ۸۳۸هـ نگارش یافته است. باید دانست که ملخّص چغمینی، جز این برگردان، دارای ترجمه‌های فارسی دیگری نیز هست که برخی عبارتند از: ترجمه‌ی علی شیرازی که نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی جامعه‌ی همدرد در تغلق آباد ـ دهلی نو به شماره‌ی «۳۰۸۷» موجود است؛ ترجمه‌ی علی کاشانی (د. پس از ۸۳۰هـ)، ترجمه‌ی محمّدزمان دهلوی انبالجی، ترجمه‌ی محمّد بن عمر اندقانی (سده‌ی ۸هـ) و حمزه بن حاجی احمد بن سلیمان (سده‌ی ۱۰هـ) که اساتید گرانقدر آقایان احمد منزوی[۱]، اکمل الدین احسان اوغلو[۲] و علیرضا قره بلوط[۳] به تفصیل گزارشی از آن‌ها ارائه نموده‌اند. ملخّص چغمینی به جهتِ اهمیّت و دقّت، مورد عنایتِ دانشمندان فلکی و منجّمان و دانشجویان علاقمندِ علم هیئت و ستاره‌شناسی قرار گرفته، افزون بر ترجمه به زبان‌های فارسی و ترکی، شروح و تعلیقات متعدّدی نیز در طی سال‌ها و قرون گذشته، بر آن اثر نگاشته‌اند که

---

۱. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۴، صص ۲۸۵۸-۲۸۵۹.

2. İhsanoğlu, E.: *Osmanli Astronomi Literatürü Tarihi*; c. I, s. 56-57.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۰۳۹.

حاجی خلیفه[۱] به برخی از آن‌ها اشاره نموده است و نسخه‌هایی نیز از برخی از آن شروح در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس و سایر کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور[۲] موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: علی بن احمد حسینی میلانی، تاریخ کتابت: سال ۱۳۱۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳۰ (۱۸ب ـ ۴۷ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی روسی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۸*۱۱ سانتیمتر، رقم کاتب: «حرّره الأقلّ علی بن أحمد الحسینی المیلانی؛ اصل نسخه مغلوط بود و صاحب نسخه هم مطالبه میکرد و لهذا با تعجیل نوشته شد؛ امید آنکه ناظران در سهو قلم اغماض نمایند و حقیر را بدعای خیر یاد نمایند و کان التحریر فی ۲ شهر ذی القعدة الحرام من شهور سنة هزار و سیصد و یازده هجری ۱۳۱۱ اللهمّ اجعل عاقبة أمورنا خیراً ... آمین آمین آمین».

ویژگی‌ها: بخش‌های اندکی از صفحات نانوشته مانده است که می‌تواند به جهت ناخوانا بودن یا افتادگی نسخه‌ی مستنسخ عنه بوده باشد! پس از متن، پنج برگ از کاغذهای نسخه قیچی شده است که دانسته نیست رساله‌ای در آن نوشته شده بوده است یا سفید بوده که جهت مصارف کاغذ سفید، تقطیع شده است! به هر تقدیر در انجام آن برگ‌ها، برگی (۴۸ الف) با مطالبی ناتمام بازمانده از رساله‌ای، در بیان خواب دیدن فردی به نام «عمر» آمده است که قاعدتاً بایستی مربوط به رساله‌ی بعدی این مجموعه باشد که ذیلاً با عنوان دیوان عمر بن فارض معرّفی می‌نماییم.

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، صص ۱۸۱۹ – ۱۸۲۰.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۳۳۲؛ ج ۳، صص ۱۹۰۴ و ۲۱۹۸؛ ج ۴، ص ۲۵۷۶ و ج ۵، صص ۳۱۰۸، ۳۴۳۵، ۳۸۰۳ و ۴۰۰۶ و طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۱۲ (شرح شیخ بهایی).

۴۷۳/۳

۲۱۹. دیوان ابن‌الفارض[۳]

از: شرف‌الدین ابوحفض (ابوالقاسم) عمر بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «ابن‌فارض» و «سلطان العاشقین» (درگذشته به سال ۶۳۲هـ)[۴]

موضوع: تصوّف منظوم

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی اختصّ حبیبه الأسنی مقام قاب قوسین أو أدنی و قرن ... قال الفقیر المعترف بذنبه ... علی سبط الشیخ عمر بن الفارض ... نظرت فی دیوان شیخنا ... فرأیت النسّاخ جهلوا بعض کلامه و ما عرفوه و اشتبه علیهم ... فأستخرت الله تعالی و استعنت به من تحریر هذه النسخة المبارکة ... و أخبرنی الشیخ أبوالقاسم المنفلوطی عند ما حضر من منفلوط ألی القاهرة فی بعض سنة ثلاثین و سبعمائة أنّ

3. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 262 & supp. Bd. I, s. 462; El2, Vol. III, pp. 786-787.
۴. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، صص ۱۰۵ و ۳۰۱.

النسخة المذکورة موجودة عنده الآن ...».

انجام: «دار السلام إلیها قد وصلت إذاً
من سبل أبواب إیمانی و إسلامی
یا ربّنا أرنی أنظر الیک بها
عند القدوم و عاملنی باکرامی».

کتاب‌شناسی: دیوان ابن‌فارض دارای مضامینی عرفانی و صوفیانه است که با مقدّمه‌ای به نثر[۱] از سوی سبط (= نوه‌ی دختری) ابن فارض، شیخ علی، به نقل از فرزند ابن‌فارض، یعنی جمال‌الدین محمّد[۲] یا کمال‌الدین محمّد[۳] هنگام قرائت آن اشعار نزد وی، آن‌ها را در این دیوان جمع‌آوری نموده است. از دیوان ابن‌فارض در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس، نسخه‌های چندی موجود است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی جدید به شماره‌ی «۱۶۴۷۷»[۴] اشاره نمود و همچنین از قصائد مشهور عرفانی وی با عناوین القصیدة الخمریّة و نیز القصیدة التائیّة نسخه‌هایی در این کتابخانه موجود است که در مجلدات مختلف فهرست‌های این گنجینه‌ی ارزشمند، معرّفی شده است. این دیوان به جهت مضامین عالی و عمیق عرفانی آن دارای نسخ متعدّدی در کتابخانه‌های ایران و سایر کشورهای جهان می‌باشد که گزارشی اجمالی در حدود ۱۰۰ نسخه را می‌توان در کتاب ارزنده‌ی معجم التاریخ (ج۳، صص ۲۲۸۰ –۲۲۸۱) مطالعه نمود. باید افزود که این دیوان نخستین بار در سال ۱۲۴۷ (یا ۱۲۵۷هـ) در حلب، سپس در سال‌های ۱۲۷۵، ۱۳۰۱، ۱۳۱۰، ۱۳۵۳ و ۱۳۸۲هـ در قاهره پس از آن در بیروت به چاپ رسیده است[۵]. این اثر همچنین در سال ۱۸۷۴م همراه ترجمه‌ی لاتین (طلیانی) در مطبعه‌ی محمّد ابوزید ـ قاهره و نیز بخشی از دیوان وی (قصیده تائیّه کبری) همراه ترجمه‌ی آلمانی آن توسّط هامر پورگشتال[۶] در سال ۱۸۵۴م در وین منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: [علی بن احمد حسینی میلانی]، تاریخ کتابت: سال ۱۳۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۷۳ (۴۸ب ـ ۱۲۰ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی روسی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۸*۱۱ سانتیمتر، رقم کاتب (مستنسخ عنه): «تمّت هذه النسخة الشریفة سنة ۱۱۰۸ هجری روز پنجشنبه».

ویژگی‌ها: این نسخه به ندرت در هامش تصحیح گردیده است (۵۴ الف)؛

۱. بر پایه‌ی نوشته‌ی استاد حائری (فهرست: ج ۲۱، ص ۱۹۶): این مقدّمه‌ی منثور در نسخه‌ی (۱۸ فیروز) از سوی سبط ابن الفارض به *عنوان الدیوان* نامیده شده است.

۲. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۳، ص ۱۲۹؛ منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۵، ص ۵۸.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۷۶۷؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۲۰۱.

۴. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۷۳.

۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص ۳۷۹؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۲۰۱.

6. J. D. Hammer Purgestall.

قلم‌خوردگی‌های ناچیزی در متن دیده می‌شود. اندکی از جاها روی برگ‌ها به نظر می‌رسد نانوشته مانده است. تاریخ ۱۱۰۸هـ در انجام نسخه قاعدتاً مربوط به نسخه‌ای است که نسخه از روی آن استنساخ گردیده است.

۴۷۴/۱

۲۲۰. لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار[1] = شرح المطالع

از: حکیم قطب‌الدین ابوجعفر محمّد بن محمّد تحتانی بویهی رازی مشهور به «قطبِ رازی» (درگذشته به سال ۷۶۶ یا ۷۶۷هـ در دمشق)[2]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... یرفع ستایره و یوضع سرایره ... خدمت بها حضرته العلیة و سدّته السنیة .... قوله اللهمّ إنّا نحمدک و الحمد من آلائک؛ أقول الحمد هو الوصف بالجمیل علی جهة التعظیم ...».

انجام: «... خلاف المقدّر، الثانی لو کان المنطق محتاجاً إلیه فی اکتساب العلوم النظریّة لما حصل الإکتساب بدونه و التالی باطل لأنّ کثیراً من العلماء و النظّار مجرّدین من هذه الآثار یکتسبون العلوم و المعارف ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مفصّل و مشهوری بر کتابِ منطقی مطالع الأنوار[3]، تألیفِ قاضی سراج‌الدین ابوالثناء محمود بن ابی‌بکر ارموی (د. ۶۸۲هـ) با عنوان «قوله ـ أقول» است که به نام وزیر ایلخانی امیر غیاث‌الدین محمّد تألیف گردیده است. این اثر به جهتِ اهمیّت و دقّت، مورد توجّه دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و افزون بر تدریس و تدرّس متنِ آن، شروح و تعلیقات متعدّدی را نیز در طی سال‌های متمادی بر آن نگاشته‌اند که حاجی خلیفه[4] به برخی از آن آثار اشاره کرده است و خوشبختانه برخی از نسخه‌های دستنویس این شروح و تعلیقات در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی موجود است. از لوامع الأسرار، نسخه‌های متعدّدی در مجلّدات مختلفِ فهارس این کتابخانه گزارش گردیده است و از جمله نسخه‌های جدید آن می‌توان به شماره‌های «۱۰۲۷۳/۱» و «۶۱۷ط»[5] اشاره نمود. در سرچشمه‌ها (منابع) از این اثر دستنویس‌های پرشماری در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور گزارش گردیده است که از آن جمله استاد علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۵، صص۳۱۳۱-۳۱۳۲) ده‌ها مورد را معرّفی نموده

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 467 & supp. Bd. I, s. 848.

۲. تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (القرن ۸هـ): صص ۲۰۰-۲۰۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۱۵؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۶۳.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۵؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۵۶۲.

۴. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۶.

۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۶۹۹.

است. باید افزود که لوامع الأسرار قطب رازی، در سال‌های ۱۲۷۰، ۱۲۷۴، ۱۲۸۴، ۱۲۹۳، ۱۳۱۵هـ و یک بار هم بی‌تاریخ در تهران، در سال ۱۲۹۴هـ در تبریز به صورت چاپ سنگی و نیز در سال ۱۳۰۲هـ در دو جلد در استانبول همراه تعلیقات میر سیّد شریف جرجانی و همچنین یک بار در هند به سال ۱۲۷۲هـ و بار دیگر بدون تاریخ در لاهور به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق، نام کاتب: [محمّدسلمان بن شیخشاه لنکرکنانی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۳هـ]، محلّ کتابت: [دارالفیض شیراز]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و شنگرف، تعداد برگ: ۱۳ (۱ الف ـ ۱۳ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹/۵*۱۲/۵ سانتیمتر، نوع جلد: نیم سوخت قهوه‌ای با ترنج ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، قطع: رقعی کوچک.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی با نشان‌های «عماد، عبدالرحیم، حاجی، محیی‌الدین، شر، شرح الاشارات، سیّدعلی، مواقف، منه، غرر، رومی و ...» دارد. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشهود است. در برخی برگ‌ها متن المطالع ارموی نوشته شده است. این نسخه از آغاز و انجام افتادگی‌هایی دارد.

(ثبت ۲۱۰۸۵۸)

۴۷۴/۲

۲۲۱. حاشیة شرح المطالع[۲] = حاشیة لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار[۳]

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز)[۴]

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال وحید زمانه تغمّده الله بغفرانه: الحمدلله فیّاض ذوارف العوارف الفیّاض الوهّاب من فاض الماء فیضاً و فیضوضة إذا کثر حتّی سال عن جانب الوادی ...».

انجام: «... المرتّب علی الاستعدادات الحاصل من الاحساسات المتعلّقة بجزئیّاته أقرب فیکون أعرف و هذا جار فی الذاتی و العرضی إذا کان أفراده محسوسة؛ قد تمّ».

کتاب‌شناسی: حواشی و تعلیقاتی بر کتاب لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد تحتانی بویهی رازی

---

۱. صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، ص ۲۵؛ مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: صص ۷۷۱-۷۷۲؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۱۷۰؛ سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج ۱، صص ۹۱۸-۹۱۹.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، ص ۷۶.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۶.

۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

(د. ۷۶۶هـ) با عنوان «قوله ـ قوله » است که میر سیّد شریف هنگام قرائت آن شرح، نزد مبارکشاه منطقی، بر آن نگاشته است. این حاشیه به جهت اهمیّت و نکات بدیع آن مورد توجّه دانشمندان و دانشجویان علم منطق، از عامّه و خاصّه قرار گرفته و بر آن حاشیه، حواشی و تعلیقات دیگری نوشته‌اند که مرحومان آقا بزرگ تهرانی[۱] و حاجی خلیفه[۲] به برخی از آن حواشی اشاره کرده‌اند و خوشبختانه از برخی از حواشی مذکور، نسخه‌های دستنویسی نیز در این کتابخانه موجود است. از حاشیه‌ی میر سیّد شریف بر شرح مطالع در این مجلّدات مختلف فهرست‌های این کتابخانه‌ی عامره، چندین نسخه توصیف گردیده است و از جمله نسخه‌های جدید آن می‌توان به شماره‌های «۱۰۱۱۳»، «۱۰۵۳۷»، «۴۱۸ط»، «۱۴۷۴۹»[۳]، «۱۷۴۰۷» و «۱۸۶۷۹»[۴] اشاره نمود. همچنین ده‌ها نسخه‌ی دستنویس نیز از آن، توسّط علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۳، ص۲۱۹۳) گزارش گردیده است. این حاشیه در سال ۱۲۷۶و ۱۳۰۳هـ ذیل لوامع الأسرار در استانبول به چاپ رسیده است.[۵]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق، نام کاتب: محمّدسلمان بن شیخشاه لنکرکنانی، تاریخ کتابت: سال ۱۰۱۳هـ، محلّ کتابت: دارالفیض شیراز، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و شنگرف، تعداد برگ: ۱۸۷ (۱۴ب) و (۱۶ الف ـ ۲۰۱ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی زرد آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد تمّ فی یوم الثلثا رابع عشر من شهر ذی الحجّة الحرام فی دارالفیض شیراز فی ید أقل الطلاب محمّدسلمان بن شیخشاه لنکرکنانی سنة ثلث عشر [و] ألف فی هجرة الرسول [صلّی الله علیه و آله و سلّم]».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی با نشان‌های «علامه الدوانی، مسعود، منه، عماد، شرح تجرید، ابیوردی، تاج الاسامی, قاضی، معین و ...» دارد. آثار ناچیزی از رطوبت بر فراز برگ‌های اوایل مشاهده می‌شود. در آغاز (۱۴ الف) و میان برگ‌های نسخه (۵۰ الف، ۸۵ ب، ۱۰۷ الف) چند مهر بیضی از کاتب «بنده شاه ولایت محمّدسلمان» و دیگری «علی شاه ولایت امیر ...» دیده می‌شود. در برگ (۱۹۶ب) یک تملّک «سیّد جلال ... خبّاز کاشانی» با تاریخ ۱۳۲۵هـ آمده است. در برگ‌های (۲۰۱ب) و (۲۰۲ الف) فوائدی در «وجود مرآتی» و «دلالات منطقی» گویا از تفتازانی و دیگران به صورت ناتمام دیده می‌شود.

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۷۶–۷۸.
۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۶.
۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۲۸۷ و ۲۹۴.
۴. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۵۹.
۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، صص ۹۱۹ – ۹۲۰؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۱۹۳.

۴۷۴/۳

۲۲۲. الحاشیة علی خطبة لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار = حاشیة علی لفظة "الفیّاض" فی أوّل شرح المطالع = رسالة الفیّاض[۱] = حاشیة علی لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار[۲] = حاشیة الفیّاض

از[۳]: خواجه شرف‌الدین حسن شاه (بن شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی (درگذشته به سال ۹۰۵هـ)[۴]

موضوع: منطق و ادب

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، اعلم قد یقرّر عندهم أنّ الذوات المعتبرة فی الصفات لیس لها تعیین و خصوص أصلاً لمن و قد یغتبر...».

انجام: «... و أمّا إذا صار المجاز حقیقة عرفیّة فالانتقال إلی معناه غیر مسبوق و لایتوقّف علی ملاحظة المعنی الحقیقی فلا استبعاد فتأمّل».

کتاب‌شناسی: تعلیقه‌ای مختصر بر ماده‌ی «فیّاض» در خطبه‌ی لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار تألیف قطب‌الدین محمّد بن محمّد تحتانی بویهی رازی (د. ۷۶۶هـ) از نقطه نظر ادبی است. گفتنی است که افزون بر خواجه حسن‌شاه بقال، دانشمندان دیگری، همچون قاضی‌زاده رومی[۵] (د. حدود ۹۴۰هـ)، سیّد شاه فتح‌الله حسینی (د. پس از ۹۹۴هـ) و سیّد صدرالدین محمّد دشتکی (شهید ۹۰۳هـ) نیز رساله‌های مشابهی در این موضوع نوشته‌اند[۶]. اگر برداشتِ راقم صحیح بوده باشد، استاد عبدالحسین حائری (فهرست: ج۱۰/۴، ص۱۹۳۵) نوشته‌اند که: «حسن شاه خود نیز بر این رساله حاشیه‌ای دارد» (صفحه‌ی نخستِ نسخه‌ی ۳۹۰۸)، لیکن در فهرست معرّفی نشده است!

به هر تقدیر از این رساله‌ی موجز، چند نسخه‌ی دستنویس دیگر در این کتابخانه‌ی عامره به شماره‌های «۳۹۰۸/۱»[۷]، «۵۳۱۸/۶»[۸] موجود است. از این اثر نسخه‌ای نیز در کتابخانه‌ی وزیری یزد[۹] نگهداری می‌گردد که با عنوان حاشیة علی لفظة الفیّاض فی أوّل شرح المطالع معرّفی گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: [محمّدسلمان بن شیخشاه لنکرکنانی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۳هـ]، محلّ کتابت: [دارالفیض شیراز]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ:

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۷.
۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، ص ۱۳۳.
۳. در *کشف‌الظنون* و *الذریعة* نام وی به صورت «شرف‌الدین حسن‌شاه» ثبت شده است؛ لیکن در *هدیة‌العارفین*، به صورت «حسن‌شاه بن شرف‌الدین» آمده است.
۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۸۸.
۵. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۶، ص ۲۳۲.
۶. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، صص ۱۳۴–۱۳۵؛ حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۷۱۷.
۷. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۰/۴، صص ۱۹۳۴–۱۹۳۵.
۸. منزوی، احمد؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۶، ص ۲۳۲.
۹. شیروانی، محمّد؛ *فهرست کتابخانه وزیری*: ج ۳، ص ۱۱۱۴.

۱ (۱۵ الف ـ ۱۵ب)، تعداد سطر: چلیپا، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی زرد آهار مهره زده، اندازه متن: ۱۴*۷/۵ سانتیمتر (چلیپا).

ویژگی‌ها: این نسخه در برگی میان حاشیهٔ شرح المطالع میر سیّد شریف درج شده است

۴۷۵

۲۲۳. الاصول اللائحة = التجوید و القرائة (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: علوم قرآن ـ تجوید و قرائت

زبان: عربی

آغاز: «هذا الاصول اللائحة نافع عن طریق مصر فی مسلک الشیخ عطاء الله؛ أعوذ، قف؛ بسملة، قف، وصل؛ الحمدلله ربّ العالمین، قف، قف: نافع ...بسملة ... الم، قف: نافع؛ سکتة ... وصل ... ورش ... (۶ب) هذا الاصول اللائحة حمزة علی طریق مصر فی مسلک شیخ عطاء الله ...».

انجام: «... إنّ الذین کذبوا بآیاتنا و استکبروا عنها ... و الذین آمنوا و عملوا الصالحات لانکلّف نفساً ... ما وعد ربّکم ... ابی الحارس ک ت ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در تجوید و بیان وقوف قرآن کریم (وصل و وقف) بر اساس قرااّت ابن‌کثیر، نافع، حمزه، ورش و ... است که به نظر می‌رسد بخطّ مؤلّف بوده و سده‌ی ۱۳هـ در عثمانی (ترکیه) تألیف گردیده باشد که شوربختانه ناتمام مانده است. در سرچشمه‌ها و فهرست‌های در دسترس، به نسخه‌ی دیگری از این رساله آگاهی نیافتیم؛ ممکن است این رساله نسخه‌ای منحصر بفرد بوده باشد والله العالم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: رقعه، نام کاتب (مؤلّف): نامعلوم، تاریخ کتابت (تألیف): سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت (تألیف): احتمالاً عثمانی (ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۵۵، تعداد سطر: مختلف (میانگین ۱۶)، نوع کاغذ: فرنگی شطرنجی کرم، اندازه متن: ۱۵*۱۲ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی (گالینگور) با روکش پارچه خاکستری، عطف تیماج قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه که بایستی بخطّ مؤلّف آن بوده باشد، تا برگ (۵۵ الف)به صورت مجدول نوشته شده و باقی آن ناتمام (سفید) مانده است.

(ثبت ۲۱۰۸۵۹)

۴۷۶

۲۲۴. مختصر القدوری = المختصر فی الفروع

از: ابوالحسین احمد بن محمّد بن احمد بغدادی قدّوری حنفی (درگذشته به سال ۴۲۸هـ در بغداد)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۴؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۶۷.

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، کتاب الطهارة، قال الله تعالی یا أیّها الذین آمنوا إذا قمتم إلی الصلوة فاغسلوا وجوهکم و أیدیکم إلی المرافق و امسحوا برؤسکم و أرجلکم إلی الکعبین؛ ففرض الطهارة غسل الأعضاء الثلثة و مسح الرأس و المرفقان و الکعبان یدخلان فی الغسل و المفروض فی مسح الرأس مقدار الناصیة و هو ربع الرأس لما روی المغیرة بن شعبة ...».

انجام: «... قال ثلث مالی بین زید وعمرو و زید میّت کان لعمرو نصف الثلث و من أوصی بثلث ماله و لا ماله، ثمّ اکتسب مالاً استحقّ الموصی له ما یملکه عند الموت؛ کتاب الفرائض ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۳۰/۳» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: [عثمانی = ترکیه]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف و مشکی، تعداد برگ: ۱۹۴، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۶*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی قهوه‌ای روشن با عطف پارچه فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی مختصری در هامش و بین سطور به عربی و ترکی با نشان «اح، فاتح، مجمع، خلاصه، شرح قدوری و ...» دارد. سه برگ آغاز (برگ ۱ الف ـ ۳ الف) مشتمل بر یادداشتی به ترکی از حاجی «منلا حسن آقچایلی» مربوط به سال ۱۱۶۷هـ؛ قیمت نسخه «۷۷۵»؛ اشعاری به ترکی با لهجه‌ی عثمانی با مطلع:

فتنه آخر زمان در کتدی عالمده حضور
عاقلسک اتمه کمسه یاننده قصور،

تملّک حاجی بن محمّد، در استانبول محلّه‌ی دیر کمند ایاصوفیا، زاویه شیخ عمر افندی در سال ۱۰۲۸هـ با مهر بادامی «... حاجی بن محمّد» و یوسف بن محمّد نائب در ناحیه قره حصار؛ حاجی عثمان، حاجی خلیفه در سال ۱۰۲۷هـ و نیز مهر بیضی «... عبده عمر» دیده می‌شود. آثار رطوبت بر فراز و فرود برگ‌ها مشاهده می‌شود. برگ انجام نونویس است (از سده‌ی ۱۴هـ)؛ در برگ انجام پنج بیت در مناجات به عربی با مطلع ذیل آمده است که بایستی از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بوده باشد. باید توجّه داشت که کتابتِ این نسخه از انجام، ناتمام مانده و ناقص است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۰)

۴۷۷/۱

۲۲۵. الهدایة فی النحو[1]

از: سراج‌الدین عبدالجلیل بن فیروز بن حسین غزنوی نحوی مشهور به «ابن‌فیروز»

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۲۰۴۱.

(سده‌ی ۸–۹هـ)[۱] (یا) ابوحیّان اثیرالدین محمّد بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی (درگذشته به سال ۷۴۵هـ در قاهره)[۲]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمّد و آله أجمعین؛ امّا بعد فهذا مختصر مضبوط فی علم النحو جمعت فیه مهمّات النحو علی ترتیب الکافیة ...».

انجام: «... النون لم یبق ساکنة فلم تکن علی الأصل و إن أبقوها ساکنة لالتقی ساکنان فیلزم التقاء الساکنین علی غیر ... و هو غیر جائز؛ قد تمّ هذا الکتاب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی موجزی در ادبیّات عرب (علم نحو) به مانند الکافیه‌ی ابن‌الحاجب است که مؤلّف آن را در یک مقدّمه ۳ مقاله و خاتمه تألیف نموده است؛ باید افزود که مقدّمه دارای سه فصل، و مقاله‌ی نخست در اسم است که خود آن مشتمل بر دو باب و سه مقصد و خاتمه است؛ مقاله‌ی دوم در فعل و مقاله‌ی سوم نیز در حرف می‌باشد. در مصادر درباره‌ی مؤلّف این رساله گمانه‌زنی‌های چندی صورت گرفته است؛ مشهور آن است که از ابوحیّان اندلسی یا از ابن فیروز است؛ برخی از جمله حاجی خلیفه[۳] آن را از ابومحمّد عبدالله بن جعفر بن محمّد فسوی شیرازی مشهور به «ابن‌درستویه» (د. ۳۴۷هـ در بغداد) دانسته‌اند؛ استاد عبدالحسین حائری[۴] و مرحوم خانبابا مشار[۵]، حتّی احتمال داده‌اند که این اثر ممکن است از ابوعبدالله زبیر بن احمد بصری شافعی بوده باشد؛ به هر تقدیر ما در ثبت نام مؤلّف بر نظر مشهور اکتفاء کردیم. ناگفته نماند که این اثر مختصر به جهت اهمیّت و دقّت، مورد توجّه ادیبان و دانشمندان علاقمند به ادبیّات عرب گردیده و شروح و تعلیقات چندی بر آن نوشته‌اند که برخی به چاپ رسیده است[۶]. از این رساله در مجلّدات مختلف فهرست این کتابخانه‌ی عامره، نسخه‌هایی معرفی شده است که از آن جمله می‌توان به شماره‌های «۳۹۹۷/۸» و «۳۳۸۰/۴»[۷] اشاره نمود. از این اثر نسخ بسیاری در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۳، ص۱۵۲۹ و ج۵، ص۳۳۱۲) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. باید افزود که

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۵۰۰.
۲. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۱۳۰؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۱۵۲.
۳. حاجی خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۲۰۴۱؛ باید توجّه داشت که بنا به نوشته‌ی اسماعیل‌پاشا بغدادی در *هدیة‌العارفین* (ج ۱، ص ۴۴۶) ابن درستویه کتابی در نحو به نام الهدایة دارد، لیکن آن کتاب مستقلّی نیست بلکه در شرح الجرمی است!
۴. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳/ ۱۰، ص ۱۲۳۰.
۵. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۲۴۶ و ۱۰۰۲.
۶. سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج ۲، ص ۲۰۲۴؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۵۳۷.
۷. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳/ ۱۰، ص ۱۲۳۰؛ ج ۴/ ۱۰، ص ۲۲۱۵.

این اثر ده‌ها بار در ضمن جامع المقدّمات به صورت سنگی منتشر گردیده است که از آن جمله‌اند چاپ تهران در سال‌های ۱۲۸۰، ۱۲۸۵، ۱۲۹۴، ۱۲۹۸، ۱۳۰۰، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۱، ۱۳۱۵، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶هـ و نیز چاپ تبریز در سال‌های ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶هـ؛ همچنین در هند سال ۱۳۰۵هـ در اصفهان بدون تاریخ و ده‌ها چاپ دیگر[۱] که ذکر تفصیلی همه‌ی آن‌ها از حوصله‌ی این نوشتار خارج است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [سیّد حسین طباطبائی جندقی]، تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۳۰ (۱ب ـ ۳۰ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّ الکتاب فی غرّة شهر رجب المرجّب من شهور سنه ۱۲۷۵هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور به عربی و فارسی با نشان «مهدی و ...» دارد. در آغاز مهر بیضی «صالح» و یک تملّک با نام غلام رضا دیده می‌شود. در انجام (برگ ۳۱ الف ـ ۳۱ب) فوائدی ادبی و لغوی آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۱)

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۲۴۵ –۲۴۷ و ۱۰۰۲ –۱۰۰۳؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۳۰۸ و ج ۲، ص ۲۰۲۴.

۴۷۷/۲

۲۲۶. الخلاصة = الألفية فی النحو[۲] = ألفية ابن‌مالک

از: ابوعبدالله جمال‌الدین محمّد بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک» (درگذشته به سال ۶۷۲هـ در دمشق)[۳]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة ...
قال محمّد هو ابن‌مالک
أحمد ربّی الله خیر مالک
مصلّیاً علی النبی المصطفی
و آله المستکملین الشرفا».

انجام: «أحصی من الکافیة الخلاصة
کما اقتضی غنی بلا خصاصة
فأحمد الله مصلیّاً علی
محمّد خیر نبی ارسلا
و آله الغرّ الکرام البررة
و صحبه المنتجبین الخیرة».

کتاب‌شناسی: منظومه‌ای در حدود ۱۰۰۰ بیت در ادبیّات عرب (علم نحو) است که بنا به گفته‌ی ناظم، وی آن را به پیروی از الفیه‌ی[۴] یحیی بن عبدالمعطی نحوی مشهور به «ابن‌معط»

۲. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۱۵۱.

۳. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۸، صص ۱۸۶ –۱۸۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۲۳۴.

۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۷۹؛ که نسخه‌ای از الفیه‌ی ابن معط، در این کتابخانه گزارش گردیده است.

(د. ۶۲۸هـ) سروده است. این منظومه، بـه جهـتِ اهمیّت، دقّت و لطافت، از سوی دانشمندان عامّـه و خاصّه مورد توجّه و عنایتِ خاصّ قرار گرفتـه و افزون بر حدود ۸۰۰ سال تدریس و تـدرّس در مدارس علوم اسلامی، شروح، اعراب، حواشـی و تعلیقات متعدّدی بر آن نوشته یـا بـه زبـان‌هـای فارسی[۱]، ایتالیایی، فرانسوی[۲] و ... به نظـم و نثـر ترجمه گردیده است که از جمله، حاجی خلیفـه[۳] و آقا بزرگ تهرانی[۴] به برخی از آن‌هـا بـه نحـو مبسوط اشاره نموده‌اند و مهمترین آن‌ها دو شرح، یکی از فرزند ناظم، ابوعبدالله بدرالدین محمّد بـن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیـانی دمـشقی مشهور به «ابن‌الناظم» (د. ۶۸۶هـ)[۵] و دیگـری از ابوالفضل جلال الدین بن عبدالرحمن بن ابـوبکر سیوطی شافعی (د. ۹۱۱هـ) است که به ترتیب در همین فهرست نیز نسخه‌هـایی بـه شـماره‌هـای «۴۴۴/۲» و «۴۸۲/۱» معرّفـی گردیـده اسـت؛ خوشبختانه از شروح و تعلیقات الفیه‌ی ابن‌مالک، نسخه‌هایی دستنویس در ایـن کتابخانـه‌ی عـامره موجود است. ناگفته نماند که از الفیه‌ی ابن‌مالـک نـسخه‌هـای متعـدّدی در مجلّـدات مختلـفِ فهرست‌های این گنجینـه‌ی گرانـسنگ گـزارش گردیده است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدیـد آن بـه شـماره‌هـای «۸۱۸۱/۲»، «۱۱۶۰۶/۲»، «۸۲۶/۲۰»، «۸۵۱۹»، «۸۵۱۶»، «۱۴۹۲۲»، «۸۳۶۵» و «۱۱۲۶۱»[۶] اشـاره نمـود. از این اثر نسخ چندی در کتابخانـه‌هـای ایـران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجـم التـاریخ (ج۴، صـص۲۸۵۸ -۲۸۵۹) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. باید افزود که این اثر به جهتِ اینکه از کتبِ درسی بوده است، چاپ‌های متعـدّدی دارد کـه برخـی عبارتنـد از: چاپِ ۱۸۳۳م/۱۲۴۹هـ در پـاریس بـه اهتمـام و شرح و ترجمه‌ی فرانسوی از بارون سلوستر دی ساسـی، سـال‌هـای ۱۲۵۱، ۱۲۵۳، ۱۲۹۰، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۲۳، ۱۳۲۵، ۱۳۳۰، ۱۳۴۵، ۱۳۴۹ (با تحقیق محمّد محیی‌الدین عبدالحمیـد) و ۱۳۶۸هـ در قـاهره، سـال‌هـای ۱۳۰۶هـ/۱۸۸۸م به عنایتِ گوگـه (A. Goguer) همـراه تعلیقـاتِ فرانسوی و ۱۳۹۲هـ بـا تحقیـق حـسین یوسـف موسـی و همچنـین در سـال ۱۸۹۸م همـراه ترجمه‌ی ایتالیایی آن به اهتمام موسیو ویتـو (E. Vitto) کنسول سابق ایتالیا در بیـروت، در سـال ۱۳۲۳هـ در فـاس ـ مغـرب، سـال‌هـای ۱۳۸۹ و ۱۳۹۹هـ با تحقیق محمّدمفید اللخمـی در دمـشق، بدون تاریخ با تحقیق لئون پینتـو (Leon Pinto) در پـاریس، سـال ۱۳۴۲هـ در نجـف اشـرف، سـال‌هـای ۱۲۷۹، ۱۳۰۴، ۱۳۲۳، ۱۳۴۰ و

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۴، ص۸۱.
۲. سـرکیس، الیـان؛ *معجـم المطبوعـات العربیّـة*: ج۱، صص۲۳۳ -۲۳۴.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج۱، صص۱۵۱ -۱۵۵.
۴. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۲، صص۱۰۵ -۱۰۷.
۵. زرکلـی، خیرالـدین؛ *الأعـلام*: ج۷، ص۲۶۰؛ کحّالـه، عمر رضـا؛ *معجـم المـؤلّفین*: ج۱۱، ص۱۳۵؛ بغـدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۲، ص۱۳۵.
۶. طباطبـایی (منـصور)، محمّـد: *فهرست مختـصر کتابخانـه مجلس*: ص۷۹.

۱۳۶۷هـ در تهران، سال‌های ۱۳۰۷ و ۱۳۲۵هـ در تبریز، سال ۱۸۸۷م در استانبول، سال ۱۳۱۹هـ در مکّه‌ی مکرّمه، سال ۱۲۹۰هـ در کانپور و مدراس، سال ۱۳۱۹هـ/۱۹۰۲م در لاهور، سال ۱۳۲۰هـ همراه شرح مولوی ابی‌محمّد احمد در لاهور، سال ۱۳۲۶هـ/۱۹۰۸م در دهلی[۱] و چاپ‌های دیگر که معرّفی همه‌ی آن‌ها از حوصله‌ی این نوشتار مختصر خارج است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: سیّد حسین طباطبائی جندقی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۵هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۷۸ (۳۲ب ـ ۱۰۹ب)، تعداد سطر: ۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد تمّ الکتاب بید أقلّ السادات و الطلاب حسین الطباطبائی الجندقی فی شهر جمادی الأولی فی سنة ۱۲۷۵هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ در برگ‌های نخستین بین سطور و هامش حاشیه‌نویسی به عربی و فارسی دارد که بیش‌تر مربوط به تجزیه و ترکیب است. آثار رطوبت مختصر و چربی در برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۱. صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۵، صص ۱۸-۱۹؛ سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، صص ۲۳۲-۲۳۳؛ احمدخان؛ *معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة*: صص ۳۷۲-۳۷۳؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۸۴-۸۵؛ قوبلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۸۵۹.

۴۷۸/۱

۲۲۷. زبدة الرمل[۲] = خلاصة البحرین[۳] = رمل منظوم[۴]

از: معین‌الدین محمّد بن نظام‌الدین نصرالله خاقانی (درگذشته پس از سال ۷۱۲هـ)

موضوع: رمل منظوم

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله،

رمل را شانزده بود خانه
نیست کذب اندرین و افسانه
خانه اولین تن و جانست
دوم احوال رزق ایمانست».

انجام: «... مشروط به اینکه چهار خانه آخر را که گواه مدعا می‌باشد ملاحظه نموده حکم نمایند و در باب احکام زیاده بر اینست که نوشته شده است».

کتاب‌شناسی: منظومه‌ای در حدود ۸۰۰ بیت در علم رمل است که بین سال‌های ۷۰۶-۷۱۲هـ در چندین باب در شهر همدان سروده شده است. از این اثر دو نسخه‌ی دیگر در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی به شماره‌های «۱۲۵۰۸» و «۱۲۶۰۲»[۵] نگهداری می‌گردد و

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۲، صص ۲۸-۲۹.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۹۱۳.
۴. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۴، ص ۲۸۳۹.
۵. صدرایی‌خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۶، صص ۱۴-۱۷ و ۱۷۹.

در ذیل آن دربارهٔ این اثر توضیحات وافی و کافی داده شده است و همچنین اخیراً نسخهٔ جدید دیگری به شمارهٔ «۱۷۴۲۳»[1] به این کتابخانه انتقال یافته است. باید دانست که نسخ این اثر، نسبت به نسخه‌های دیگر آن تفاوت‌های فاحشی دارد و با توجّه به حجم آن نسخ، این نسخه نیز گویا از انجام افتاده یا از نظر کتابت، ناتمام مانده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سدهٔ ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲ (۱ الف ـ ۲ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۲/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مشمّعی (گالینگور) قهوه‌ای تیره، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: پیش از شروع متن اشعار یک بیت از رساله‌ی منظوم دیگری آمده است که به جهت افتادگی، دانسته نشد چیست، ممکن است آن نیز انجام یک رساله در موضوع رمل بوده باشد. در هامش این رساله دائره بروج علم رمل و نیز در پشت آن (برگ ۱ب) یادداشتی به زبان و خطّ عبری آمده است. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد که در برخی نقاط متن را ناخوانا نموده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۲)

۴۷۸/۲

۲۲۸. گزیده تحفه حکیم مؤمن = منتخب تحفة المؤمنین = خلاصه تحفه سلیمانی

از: ناشناخته

موضوع: پزشکی

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... بهق و برص اطفال و با سرکه جهت خارش بدن و اورام حادّه ... (۶ الف) باب دهم در اکحال و شیافات و سایر ادویه عین کحل و ذروز: از ادویه منخوله ...».

انجام: «... جهت قوی کردن ... بغایت مؤثر و ضماد سوخته ... جهت منع روئیدن موی که کنده باشد مجربست ... اسم فارسی نعناع است ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: تلخیصی از کتاب تحفه حکیم مؤمن[2] = تحفه سلیمانی، تألیف سیّد محمّدمؤمن بن محمّدزمان تنکابنی دیلمی (د. پس از ۱۰۸۰هـ) است. در نسخه‌ی حاضر بخش‌هایی از کتاب، از جمله: باب نهم در سنونات و غرغره و مضمضه، باب دهم در اکحال و شیافات و سایر ادویه عین کحل، باب یازدهم در ذکر ادهان، باب دوازدهم در مرهمها و ذرورات و جراحت و ما یتعلّق بها، باب سیزدهم در ضمادات و کمادات و نطولات و قطورات، باب چهاردهم در سعوطات و عطوسات و نشوقات و نفوخات و بخورات،

۱. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۸۸.

۲. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج۵، صص۳۳۴۷-۳۳۵۱.

باب پانزدهم در حقنه‌ها و فتایل و فرزجات و حمولات[۱]، باب هجدهم در ادویه کلف و بهق و برص و وسم و خیلان و نمش و برش و سعفه و امثال آن، باب نوزدهم در مطیبات بدن و عرق و مضیّقات ... عطریّات که بوی دهان را خوش کند، باب بیستم در ذکر خواص غریبه و اسرار مکتومه از تحفة المؤمنین آمده است و به نظر می‌رسد برگ‌هایی از سایر آثار طبّی نیز در این نسخه‌ی مشوّش داخل شده باشد! باید دانست که ملخِّص و احیاناً نام اختصاصی این رساله، به جهت افتادگی از آغاز و انجام آن، مورد شناسایی قرار نگرفت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۰۰ (۳ الف ـ ۱۰۲ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید و زرد آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳*۷/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: برخی عبارات در حاشیه تصحیح گردیده است و در هامش رساله‌ای در طبّ نگارش یافته است که در شماره‌ی بعد معرّفی شده است. آثار رطوبت، فرسودگی و افتادگی در برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در هامش برگ‌های (۳۰ب ـ ۵۱ الف) و (۹۵ب ـ ۹۷ الف) فوائدی طبّی با سربندهای «یا شافی بلطفک الکافی» و چند تعویذ و دعا دیده می‌شود که عناوین برخی از آن‌ها چنین است: برای هضم غذا، جهت آتشک، داروی چشم، قوه باه، نوش دارو، مفرح معتدل، جهت رفع رعاف، جهت رفع برص، جهت رفع طنین، نسخه معجون، معالجه سر کچل، رفع درد کمر، دفع گری، بجهت رفع خون آمدن بینی، برای درد دندان، دفع یرقان و ... چند دوا به نقل از طبّ الائمه از عبدالله حسین بن بسطام، ایضاً دواء السنون، لتطویل الشعر، بجهت دمل، بجهت درد دندان ایضاً، معالجه بواسیر خونی و بادی، دفع بواسیر ایضاً، و ... . نیز در هامش برگ‌های (۵۱ الف)، (۵۲ الف)، (۸۹ الف) و (۹۲ الف) یادداشت‌هایی به زبان و خطّ عبری آمده است. در هامش برخی برگ‌های دیگر نیز فوائد و تعلیقاتی طبّی همچون عمل شمس و ... دیده می‌شود. در هامش برگ (۱۰۰ الف) دو مهر بیضی «المتوکّل علی الله عبده بهرامقلی۱۱۵۱» دیده می‌شود.

۴۷۸/۳

۲۲۹. طبّ (رساله در ...)

از: ناشناخته

موضوع: پزشکی

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... شش درم پوست اترج سه درم زعفران پوست بلیله .... (۶ الف) باب در حامله شدن زنان. ادویه متعلّق آن، مرویست که زنانرا از هفت ...».

انجام: «... علاج دشواری وضع حمل آنست که تخم زردک را در زیر آن زن دود کنند و حمل وضع شود اگر چه بچه مرده باشد ...» ناتمام.

۱. این نسخه فاقد باب‌های ۱۶ و ۱۷ هست.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در طبّ است که در آن مباحثی پراکنده همچون تقویت قوه باه و متعلّقات آن، انواع معاجین، انواع روغن و صفات آن‌ها، انواع سرمه‌ها و کحل، انواع معالجات و ... مطرح گردیده است؛ این رساله علی رغم بررسی فراوان در مصادر و فهارس، متأسّفانه به جهت افتادگی از آغاز و انجام مورد شناسایی قرار نگرفت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۸ (۳ الف ـ ۳۰ الف)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی سفید و زرد آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳در هامش.

ویژگی‌ها: این نسخه در هامش نگارش یافته است و لبه‌ی برگ‌ها به جهت برش صحافی نابجا اندکی افتاده است. آثار اندکی از رطوبت بر افراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۷۸/۴

۲۳۰. کیمیا (رساله در ...)

از: ناشناخته

موضوع: کیمیا

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... ثالث را بر نصف آن کبریت اصغر و ربع زاج ... (۱۰۳ب) حل پنجم در خواص فلزات و اعمال آن، در تنقیه قمر چیزی بهتر از نمک و تلخ ...».

انجام: «... عمل برنج دمشقی و او را رومی نیز گویند رنگین‌تر از اقسام برنجها و شبیه ... مویز سرشته قرصی ساخته بر روی سفال آب ندیده گذاشته آتش در زیر آن کنند تا سوخته و سیاه و صلب گردد پس بار دیگر سائیده ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در کیمیا است که با سربندهایی همچون «عقد، طریق دیگر، حل، قاعده دیگر، عمل» نگارش یافته است؛ این رساله نیز علی رغم تصفّح فراوان در سرچشمه‌ها، به جهت افتادگی از آغاز و انجام مورد شناسایی قرار نگرفت.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۶ (۱۰۲ الف ـ ۱۰۸ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی زرد، اندازه متن: ۱۳*۷/۵ سانتیمتر

ویژگی‌ها: برگ‌های این رساله فرسوده شده است و رطوبت دیده است که در برخی بخش‌ها ترمیم و وصّالی نیز گردیده است. در هامش برخی برگ‌ها تعلیقاتی در موضوع کیمیا آمده است

۴۷۹

۲۳۱. الفتاوی = نقولات فقهی

از[۱]: شیخ الاسلام علاءالدین علی بن احمد بن محمّد جمالی رومی مشهور به «زنبیلی»

۱. در این نسبت تردید وجود دارد.

(درگذشته به سال ۹۳۲هـ در استانبول)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین ... کتاب الطهارة و یجوز له الذکر و التسبیح و الدعاء و الحائض و النفساء و کالجنب؛ من ملتقی الأبحر؛ مسئلة و ینقضه وضوء المعذور خروج الوقت لا دخوله؛ من درر غرر؛ مسئلة و یصلّی ...(۱۱ب) مسئلة: زید سپاهی تیماری داخلنه جاری اولان نهردن صید اولنان بالقدن عشر اولمغه قادر اولورمی؟ الجواب: اولماز ...».

انجام: «مسئلة المغصوب لو قائماً یاخذه مثلیّاً دو لا جامع الفصولین فی الثالث و الثلاثین؛ مسئلة یفهم جوابه ما ... ذکوت القنیة فی نوع آخر فی باب العشر و الحراج؛ الحمد ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از فتاوای فقهی فقیهان اهل سنّت بر مبنای حنفیان با عناوین «مسئلة ـ الجواب» به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی است که از سرچشمه‌های مختلف همچون المحیط سرخسی، ملتقی الابحر، البحر الرائق، خزانة الروایات، خلاصة، وقایه، قهستان، تاتارخانیة، شرح مختصر الطحاوی، شرح المصلّی، الغرر، مجمع الفتاوی، شرح مجمع البحرین، الطحاوی فی العمدة، اشباه، ولاء الدرر، الهدایة، البزازیة، العمادیة، جامع الرموز و ... گردآوری شده است. در آغاز نسخه از دو نام علی افندی فتاواسی و نقولات علی افندی نام برده شده است؛ به احتمال زیاد مراد شیخ الاسلام علاءالدین علی افندی مذکور بوده باشد؛ به هر تقدیر انتساب آن به علی افندی محلّ تأمل است و در صورتِ دسترسی به متنِ نسخ دیگر باید تحقیق بیش‌تری روی این فتاوی ونسبت آن صورت گیرد. باید افزود که اگر این نسبت صحیح بوده باشد، نسخه‌هایی از فتاوی علی افندی (به عربی و ترکی) در کتابخانه‌ی قیون اوغلی (ضمن موزه‌ی عزّت قیون اوغلی) در قونیه ـ ترکیه، کتابخانه‌ی اوقاف موصل و دارالکتب قطر موجود است و بنا به نوشته‌ی علیرضا قره بلوط در سال‌های ۱۲۴۵، ۱۲۵۸، ۱۲۶۶، ۱۲۷۲، ۱۲۷۸، ۱۲۸۳، ۱۲۸۹، ۱۳۰۵، ۱۳۱۲، ۱۳۲۲ و ۱۳۲۴هـ در دو جلد و یک بار نیز بدون تاریخ در استانبول به چاپ رسیده است[۲]. ناگفته نماند که در ضمن تألیفاتِ وی از کتابی با عنوان المختارات للفتوی[۳] دیده می‌شود که با توجّه محتوی و موضوع اثر مورد بحث، ممکن است که با آن متحّد بوده باشد، از مختارات الفتاوی نسخه‌ای در کتابخانه‌ی اسلامی در یافا ـ فلسطین اشغالی به شماره‌ی «۶۲»[۴] نگهداری می‌گردد.

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۲۵۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۵؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۴۲؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۳۲۰.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۰۰۲.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۶۲۴.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۰۰۲.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم (احتمالاً عثمانی = ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۳۰۸، تعداد سطر: ۲۱ «میانگین»، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۷*۱۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۴*۲۰/۵ سانتیمتر، نوع جلد: برون: تیماج قهوه‌ای، مجدول با ترنج شربی زمینه گل و بوته؛ درون: پارچه سبز، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و دارای حاشیه‌نویسی و تعلیقات نسبتاً فراوان با نشان‌های «فتاوی خیریه، من الدرر، القاضیخان، اشباه، بزازیه، تنویر الابصار، جامع الجوامع، عطاءالله افندی، فتاوی الآنقروی، الفضولین و ...» دارد. برگ‌ها مجدول به قرمز است؛ آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد. دو برگ آغاز برخی محاسبات دفتری شخصی با اسامی چندی دیده می‌شود که از نظر اوزان و واحدهای مالی وقتِ عثمانی، قابل بررسی است. در ضمن یادداشت‌های مزبور، صورت یک سؤال از دیوان همایونی (باب عالی) با تاریخ ۱۲۳۰هـ آمده است که در ذیل آن اسامی برخی کتب (مصادر فقهی) نیز ثبت شده است. بین برگ‌های «۳ب ـ ۶ الف» فهرستی از سرفصل‌ها و مسئله‌های فقهی مندرج در این اثر، نوشته شده است. پشت برگِ آغاز، ابیاتی به عربی نوشته شده است. در برگ انجام مهر گردِ «... حوضه ... اوغللرندر مصطفی ناظم کتبخانه‌سی ... ۱۲۳۹هـ» آمده است که نشان از این دارد که نسخه بایستی مدتی در این کتابخانه شخصی بوده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۳)

۴۸۰

۲۳۲. ترجمه عجائب المقدور فی نوائب تیمور[1] = ترجمه تاریخ تیمور گورکان

از: سیّد حسین مرتضی بن علی بغدادی رومی مشهور به «نظمی‌زاده» (درگذشته به سال ۱۱۳۴ یا ۱۱۳۶هـ)[2]

موضوع: تاریخ تیمور

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: افتاده «... اولوب منتخب نام تاریخ فارسیده نسا طرفندن نسبی دخی چنگیز متصل اولدغی .... ابتدا خروجی یدییوز التمش ایله یتمش تاریخی ما بیننده اولوب انجق اهل شامدن .... علاءالدین ابوعبدالله بن محمّد البخاری حضرتلرینک سکزیوز اوتوز التی تاریخنده مصنّف مرحومه نقلی اوزره یدییوز یتمش بر تاریخنده بلخ پادشاهنک اوغلی سلطان حسینی قتل ایتدکدنصکره مقام سلطنته وضع قدم ایدوب ...فصل: تیمورک انهزام ایله جیحونی عبور ایتدوکی ...».

انجام: « ... (۱۳۲ب)

بحمدالله بو تألیف لطیفک

معانی پروراولدی هر اداسی

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۱۲۸.

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی‌مؤلفلری*: ج ۳، ص ۱۵۲؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۵.

... مصنف مرحومک تاریخ اثر مرسوم بهجت گستری سکزیوز قرق تاریخنده ختم اولنوب (۱۳۳ الف) تیمورک اولاد و احفادی استیفا اتمک ... (۱۳۷ب) محبوساً تکرار شاه‌رخه ارسال ایتدی شاه‌رخ دخی بعض خدام ایله سمرقند طرفنه راهی ایدوب اول دیاره نتیجه حالی نیه منتهی اولدوغی ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ای از عجائب المقدور فی نوائب تیمورِ شهاب الدین ابوالعباس احمد بن محمّد بن عبدالله سمرقندی دمشقی مشهور به «ابن عربشاه» (د. ۸۵۴هـ)[1] است که مترجم در آن افزون بر ترجمه‌ی متن آن، ابیاتی نیز از اشعار خود با عنوان «مثنوی لمترجمه» بدان افزوده و در پایان ذیلی ارزشمند نیز بر آن ترتیب داده است. از این ترجمه نسخه‌های چندی در برخی کتابخانه‌های جهان موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌های کتابخانه‌ی موزه توپقاپی سرای به شماره‌های «۱۴۱۹-۱۴۲۲ روان کوشکی» در استانبول، کتابخانه‌ی سلیمانیّه به شماره‌های «۷۳۳-۷۳۴ حکیم اوغلی» در استانبول و دارالکتب قاهره ـ مصر به شماره‌های «۱۳۰، ۱۴۸، ۱۷۲ طلعت تاریخ» اشاره نمود. این ترجمه برای نخستین بار در سال ۱۱۴۲هـ/۱۷۲۹م در مطبعه ابراهیم متفرقه در استانبول و بار دیگر در همان شهر در سال ۱۲۷۷هـ به چاپ رسیده است. همان‌گونه که اشارت رفت، افزون بر اشعار نظمی‌زاده در اثر، ذیلِ وی بر عجائب المقدور که مشتمل بر شرح احوال و تاریخ حکومتِ اولاد تیمور تا زمان ترجمه است، از اهمیّت تاریخی خاصّی برخوردار است و شایسته است که به نحو مستقلّ مورد تحقیق واقع شود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۳۷، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده با ته نقش آرم تجارتی (واتر مارک)، اندازه متن: ۱۶/۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با ترنج ضربی با نقوش و طرح گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ای ارزنده است که در کتابخانه‌های ایران به ندرت یافت می‌شود. آثار رطوبت بر فراز برگ‌های پایانی دیده می‌شود. در برگ (۲ الف) یادگاری از میرزا عبدالخالق و در برگ (۴۸ب) تملّک مشهدی کوچک آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۴)

۴۸۱

۲۳۳. حلیة المتقین

از: علامه مولی محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی (درگذشته به سال ۱۱۱۰هـ دراصفهان)

موضوع: اخلاق و آداب

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۳۰؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۱، ص ۲۲۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۱۲۲.

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... آن محاسن آداب که از طریق مستقیمه ائمه الطاهرین صلوات الله علیهم باسانید معتبره .... أعنی سلطان الأعظم ... السلطان سلیمان الصفوی الموسوی ... باب اول در بیان آداب جامه و کفش پوشیدن ...».

انجام: «... سزاوارترین مردم گناه کاری کسی است که در حضور مردم سفاهت کند و غائبانه غیبت کند و ذلیل‌ترین مردم کسی است که مردم را خار کند و بهترین مردم کسی است که مردم از او منتفع شوند».

کتاب‌شناسی: کتابی مشهور در اخلاق اسلامی و آداب زندگی از زیور، پوشاک، خوردن و نوشیدن، خوابیدن، معاشرت و مجالست با مردم، مباشرت با زنان، تربیت فرزند، آداب سفر و جز اینهاست که در ۱۳ باب و یک خاتمه و هر باب در چند فصل، گویا بین سال‌های ۱۰۷۹ – ۱۰۸۱هـ به نام شاه سلطان سلیمان صفوی (۱۰۷۷ –۱۱۰۵هـ) تألیف گردیده است. در مجلّدات فهرست‌های مختلف کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی، نسخه‌های متعدّدی از کتاب حلیة المتّقین گزارش گردیده است، نیز از نسخه‌های جدید آن می‌توان به شماره‌های «۸۸۹۸/۱» و «۹۶۶۸/۱»[1] اشاره نمود. باید افزود، استاد احمد منزوی گزارشی از نسخه‌های مختلف این اثر در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور در فهرستواره کتابهای فارسی (ج۶، صص۴۳۳ –۴۳۵) بدست داده است. حلیة المتّقین، نخستین بار در سال ۱۲۴۸، سپس در سال ۱۲۶۰هـ در تهران به صورت چوبی، سپس به ترتیب در سال‌های ۱۲۸۰، ۱۲۸۵، ۱۲۸۷، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۱۸، ۱۳۲۵، ۱۳۲۹، ۱۳۵۵، ۱۳۷۱، ۱۳۷۴هـ (با تصحیح علامه ابوالحسن شعرانی) و یک بار نیز بدون تاریخ در تهران، در سال‌های ۱۲۶۱ و ۱۳۰۱هـ در لکهنو، یک بار نیز بدون تاریخ در بمبئی به صورت سنگی و سپس در سال‌های ۱۳۲۷، ۱۳۳۷، ۱۳۴۷ش و ۱۳۷۹هـ به صورت حروفی (سربی)، مستقلّ یا به انضمام برخی رساله‌ها، همچون رساله‌ی حسنیه به چاپ رسیده است[2].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و نسخ (دو قلم)، نام کاتب: محمّدحسن بن خان محمّد قرچه‌داغی، تاریخ کتابت: سال ۱۲۵۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۴۵، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: ساغری مشکی با ترنج ضربی و عطف تیماج مشکی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «اینجا ختم شد این رساله فی یوم یکشنبه فی تاریخ ثلث خمسین مأتین بعد الألف، کتب الحقیر الفقیر ... محمّدحسن بن مرحوم خان

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۳۲۰.

۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۲، صص ۱۸۱۶ –۱۸۱۷.

محمّد قرجه‌داغی حشرهما الله ... سنة ۱۲۵۳هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز تملّک حاجی ملاعلی ایروانی و در انجام یک مهر مربع «محمّد و علی شفیع روز قیامت است ۱۲۷۲» آمده است. همچنین در آغاز تصویر ساده‌ای از انسانی با لباسی از دوره‌ی قاجار، فرازی از سوره ناس و نیز یک موعظه مربوط به سال ۱۲۷۱هـ با عبارت «ایها الناس جهان جای تن آسایی نیست» دیده می‌شود. در برخی برگ‌ها برخی کلمات در اثر رطوبت یا چربی اندکی ناخوانا شده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۵)

۴۸۲/۱

۲۳۴. البهجة المرضية = النهجة المرضية [1] = شرح ألفية ابن‌مالک = شرح الخلاصة فی النحو

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ) [2]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف و نحو

زبان: عربی

آغاز: «أحمدک اللهمّ علی نعمک و آلائک و أصلّی و أسلّم علی محمّد خاتم أنبیائک و علی آله ... أمّا بعد فهذه شرح لطیف مزجته بألفیة ابن‌مالک مهذّب المقاصد ... ».

انجام: «... (۴۰ الف) تتمّة: تبدل الجملة من الجملة نحو أمدّکم ... (۴ب) انتم تقتلون و هل یقاس علیه أو یفتقر علی السماع البصریون و المصنّف علی الثانی و الکوفیّون عی الأوّل و أمّا من یمنعه سماعاً و قیاساً .... علی ذلک لأنّه ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح مزجی مشهوری بر کتاب نحوی منظومِ الألفیة یا الخلاصة نظمِ ابوعبدالله جمال‌الدین محمّد بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن مالک» (د. ۶۷۲هـ) است؛ به جهتِ اهمّیت، ظرافت و دقّتِ این شرح، این اثر مورد توجّه دانشمندان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و افزون بر تدریس و تدرّس، تعلیقات و حواشی چندی بر آن نگاشته‌اند که حاجی خلیفه به برخی از آن‌ها اشاره نموده است [3]. از این اثر نسخه‌های متعدّدی در این کتابخانه‌ی عامره موجود است که از جمله نسخه‌های جدید آن می‌توان به شماره‌های «۱۱۲۷۵»، «۱۱۶۱۵»، «۱۱۶۰۶/۱»، «۸۵۱۴»، «۱۱۶۰۴/۱»، «۸۳۰۹»، «۵۶۴ط» [4] و «۱۸۱۶۷» [5] اشاره نمود. این اثر به جهتِ کتاب درسی بودن آن، در فهارس نسخه‌های متعدّدی از

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۵۲.
۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۳۰۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۲۸؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۵۳۴.
۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۵۲.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۱۲.
۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۹.

آن در کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور گزارش گردیده است[۱]. البهجة المرضیّة در سال‌های ۱۲۶۴، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۳، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۹، ۱۲۸۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳ و ۱۲۹۸هـ در تهران، در سال‌های ۱۲۸۲، ۱۲۸۶، ۱۲۹۳، ۱۲۹۷، ۱۳۰۸ و ۱۳۱۱هـ در تبریز به صورت چاپ سنگی، نیز در سال‌های ۱۲۹۱، ۱۳۱۰، ۱۳۱۹هـ و نیز بدون تاریخ در قاهره، در سال ۱۸۳۱م/۱۲۴۷هـ در لکهنو، در سال ۱۲۷۱هـ در کربلا، در سال ۱۲۸۲هـ در دهلی، در سال‌های ۱۲۸۷ و ۱۳۰۴هـ در لاهور و جز اینها به صورت سنگی یا حروفی (سربی) به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به ثلث، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز (در انجام نانوشته)، تعداد برگ: ۴۰ (۱ب ـ ۴۰ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۱/۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات و حاشیه‌نویسی اندکی نیز با نشان‌های «ترکیب خالد، حاجی سیّدمحمّدباقر رشتی الاصل اصفهانی المسکن[۳] و ...» دارد. بر فراز برگ‌ها، الفیه ابن‌مالک آمده است که در ذیل به معرّفی آن پرداخته‌ایم. برگ‌ها نیاز به صحافی و ترمیم دارد و آثار رطوبت روی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. برگ آغاز نونویس (سده‌ی ۱۴هـ) است و در روی آن به عربی و فارسی چند حدیث و قوائد دیگری نوشته شده است. در انجام پشت جلد تملّک «محمّدحسین» با تاریخ ۱۲۸۹هـ آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۶)

۴۸۲/۲

۲۳۵. الخلاصة = الألفية فی النحو[۴] = ألفية ابن‌مالک

از: ابوعبدالله جمال‌الدین محمّد بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک» (درگذشته به سال ۶۷۲هـ در دمشق)[۵]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة ...

قال محمّد هو ابن‌مالک

أحمد ربّی الله خیر مالک

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۵۶۷–۱۵۶۸.

۲. سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج ۱، ص ۱۰۷۶؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص ۲۰۷؛ مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: صص ۱۳۴–۱۳۵؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، ص ۲۸۹.

۳. این حاشیه به خطّ حجّة الاسلام شفتی اصفهانی نیست، بلکه صرفاً نقل قول است.

۴. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۱، ص ۱۵۱.

۵. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۸، صص ۱۸۶–۱۸۸؛ کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۲۳۴.

مصلّیاً علـــی النبی المصطفی
و آلـــه المستکملین الشرفا».
انجام: «و همـــــز انّ فتح السدّ مصدر
مسـدّها و فی سوی ذاک اکسر
... » ناتمام.

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تـر در همین مجموعـه بـه شـماره‌ی «۴۷۷/۲» معرّفـی گردید.

نسخه‌شناسی: نـوع خـط: نـسخ، نـام کاتـب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابـت: نامعلوم، عنوان‌ها و نـشانی‌هـا: مـشکی و قرمـز، تعداد برگ: ۳۳ (۲ الف ـ ۳۴ب)، تعداد سـطر: ۲ —۳، نوع کاغذ: فرنگی آهار مهـره شـده ، انـدازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این نسخه در هـامش و بـر فـراز برگ‌ها نوشته شده اسـت (دو ـ سـه سـطری) و ناتمام مانده است.

۴۸۳

۲۳۶. نصاب الصبیان[1]

از: بدرالدین ابونصر مسعود (محمود/ محمّـد) بن ابی‌بکر بن حسین فراهی سجزی (درگذشـته حدود سال ۶۴۰هـ در فراه)

موضوع: لغت
زبان: فارسی
آغاز: «بسملة،
همـــــی گوید ابونصر فراهی
که دانست او لغتها را کما هی».
انجام: «
قنـوو بسر است و طلح بر ترتیب
خوشه غوده شکوفه خرما فرد ایزد
... » افتاده.

کتاب‌شناسی: منظومه‌ای در آموزش واژه‌هـای عربی به نوآموزان در قالبِ زبان فارسی است که فراهی در ضمنِ ۲۰۰ بیت، مشتمل بر سی و هفت بند و در نُه وزن و بحر عروضـی سـروده اسـت. استاد علی‌نقـی منـزوی[2] دربـاره‌ی ایـن منظومـه گزارشـی، مبـسوط، مـستوفا و نیـز اطلاعـات و داده‌های سودمندی در اختیار پژوهـشگران قـرار داده اسـت کـه تلخیـصی از آن را از نظـر می‌گذرانیم: «اندکی پـیش از حملـه‌ی مغـول ابـو نصر فراهی برای نخـستین بـار بـا نظـم نـصاب الصبیان یک سلسله قطعات منظم برای آمـوزش زبان تازی فراهم ساخت ... ایـن روش بـرای آن روزگار مناسب و سودمند بود و در انـدک زمـان گسترش یافت تا آنجا در همـین سـده‌ی ۷هـ دو کتاب دیگر به تقلیـد آن سـاخته شـد: ۱. زهـرة الأدب، ۲. نصیب الفتیان. این کتابچه مدّت هفـت قرن (۷–۱۴هـ) در ایـران، شـبه قـاره‌ی هنـد و عثمانی بجـای یـک لغـت‌نامـه کلاسـیک بـرای آموزش زبان تازی بکار می‌رفت و گر چه امـروز به جهتِ مغایرت با اصول روانشناسی تربیتی، به هیچوجهِ مناسب آن نیست، لیکن از نظر تاریخی یکی از لغت‌نامه‌های مهمّ پارسی بـشمار مـی‌رود. فراهـی بـا سـرودن ایـن منظومـه یـک دوره

---

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۹۵۴.

۲. منـزوی، علـی‌نقـی؛ *فرهنگنامـه‌هـای عربـی بفارسـی*: صص ۸۴–۱۱۱.

اصطلاحاتی را کـه بـرای فراگـرفتن دانـش‌هـای مذهبی، ادبی، تاریخی، ریاضی، نجـومی، و طبیعـی روزگار خودش لازم بود در اختیار دانش‌آمـوزان ایرانی قرار داده است؛ اهمیّتی که بـدین منظومـه داده می‌شود، نه از کثرتِ واژه‌هـای تفـسیر شـده اسـت، بلکـه از آن جاسـت کـه کهـن‌تـرین اصطلاحاتِ فارسی را برای دانش‌های یـاد شـده، در بـردارد و یـک عـدّه نـام‌هـای دردهـا و سـن حیوانات و نام ماه‌های فارسی، رومـی، عربـی [و ترکی] و اوضاع فلکی مطابق قواعد نجوم قـدیم و جز اینها در این منظومه گرد آمـده اسـت. اشـعار این نصاب در نُه بحرِ عروضی ۱. متقارب (۷ بنـد در ۲۷ بیت)، ۲. مجتـث (۶ بنـد در ۵۵ بیـت)، ۳. رمل (۴ بند در ۲۹ بیت)، ۴. خفیف (۷ بند در ۳۰ بیت)، ۵. اخرب (۴ بند در ۲۱ بیـت)، ۶. مـضارع (۵ بند در ۲۲ بیت)، ۷. هزج مـثمّن (۲ بنـد در ۵ بیت)، ۸. هـزج مـسدّس (۱ بنـد در ۲ بیـت)، ۹. رجز (۱ بنـد در ۹ بیـت) سـروده شـده اسـت». نصاب الصبیان، به جهتِ اهمیّت، لطافت و ظرافتی که در سرایش آن بکار رفته است، سال‌ها مـورد توجّه و عنایتِ ادیبان و دانشجویان علوم اسلامی و ادبی قرار گرفته و افزون بر تدریس و تـدرّس، شروح و تعلیقاتی نیز بر آن نگاشته‌اند که اسـتاد علی‌نقـی منـزوی در ضـمن فرهنگنامـه فارسـی بعربی، گزارشـی از آن‌هـا ارائـه نمـوده اسـت و همچنین این اثر ابتکاری مایه‌ی تقلید سـرایندگان منظومه‌های ادبی قرار گرفتـه و در پیـروی از آن منظومه‌های دیگری را نیز در طی سال‌ها و قرون بعدی، خلق نموده‌اند که همو در آن اثر ارزنده بـه برخی از آن‌ها اشاره نموده است. باید افزود که از نصاب الصبیان نسخه‌های متعدّدی در کتابخانـه‌ی عامره‌ی مجلس موجـود اسـت کـه از آن جملـه می‌توان به نسخه‌های جدید آن بـه شـماره‌هـای «۱۵۸۵۷»، «۱۵۱۴۴/۱»، «۱۴۵۹۰/۱۳۲»، «۹۵۱۲/۸»، «۸۳۵۲»، «۸۸۷۱/۲»[۱] و «۱۶۳۰۹»[۲] اشـاره نمـود. از ایـن منظومـه ده‌هـا نسخه نیز از سوی علیرضا قـره‌بلـوط در معجـم التاریخ (ج۵، ص۳۶۵۵) گزارشی از آن‌ها بدسـت داده است. این کتاب به جهتِ کتاب درسی بودن آن، چاپ‌های مکرّری و متعـدّدی داشـته اسـت: سـال‌هـای ۱۲۶۵، ۱۲۸۶، ۱۳۱۲، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۸هـ در تهـران، سـال‌هـای ۱۳۰۸، ۱۳۳۵، ۱۳۷۳هـ ۱۳۳۲ش و بی‌تـاریخ در تبریـز، سال ۱۲۸۶هـ در اصـفهان، ۱۳۰۳هـ در شـیراز، سـال‌هـای ۱۲۷۴ و ۱۲۸۳هـ در ایـران، سـال ۱۸۷۲م در کـانپور، سـال ۱۸۷۸م در لکهنـو، سـال‌هـای ۱۸۱۹ و ۱۸۵۸م در هنـد بـه صـورت چـاپ سـنگی؛ در سـال ۱۳۰۱ش/۱۳۴۱هـ در برلین به صورت سربی، نیز در سال ۱۳۳۷ش به صورت حروفی در تهران و سرانجام بـا تـصحیح محمّد مـشکور بـا ملحقـات و فهـارس در سـال ۱۳۴۹ش در تهران به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ زیبا، نام کاتـب:

---

۱. طباطبـایی (منـصور)، محمّـد: *فهرسـت مختـصر کتابخانـه مجلس*: صص۸۵۸-۸۵۹.

۲. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مـصطفی: *فهرسـت مختـصر کتابخانه مجلس*: ص۱۸۰.

۳. مـشار، خانبابـا؛ *فهرسـت کتابهـای چـاپی فارسـی*: ج۵، صص۵۲۱۸-۵۲۱۹.

محمّد بن جمال الدین اصفهانی حسن خاله، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۴۸، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی با ته نقش (واتر مارک) تجارتی BMC و نیز فرنگی آبی با ته نقش تجارتی ROBMR، اندازه متن: ۱۰/۵*۶/۵ سانتیمتر ، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن یک لایی، قطع: خشتی، رقم کاتب (۳ الف ـ ۳ب): «و بنده ضعیف محمّد بن جمال الدین اصفهانی حسن خاله گوید: بعد از آنکه ابیات متفرّقه بنظر آمده بود و از استادان استماع نموده مباست (؟) می‌نمود الحاق آن در حواشی نصاب کردن بنا بر مناسبت معنوی و ملائمت حقیقی آن‌ها ار در ضمن این کتاب درج کردم و علامت آن "من الزوائد" در صدر این ابیات مسطور گردانیده شد تا هیچکس را در آن اشتباه واقع نشود و اوزان مقطعات را تحقیق کرده در اول هر قطعه درآوردیم تا بحر و وزنش نیز معلوم شود ان شاء الله».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و برخی نسخه بدلها هم با نشان «خ ل» آمده است. حاشیه‌نویسی نسبتاً مفصّلی به نقل از شروح نصاب الصبیان و برخی کتب دیگر همچون «کنزاللغه، فرهنگ جهانگیری، برهان قاطع، شرح نصاب و ... نوشته شده است. در آغاز چند یادداشت مختصر، تعویذ و ... از جمله تملّک «ابوطالب» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۶۷)

۴۸۴

۲۳۷. کتابچه جمع و خرج بندر بوشهر و مضافات و کازرون

از: ناشناخته

موضوع: دفترداری

زبان: فارسی و سیاق

آغاز: «هو الله تعالی شأنه، صورتحساب جمع و خرج پیچی ئیل جناب فخامت نصاب معتمدالسلطان مؤتمن الملک از بابت بندر بوشهر ...».

انجام: «جمع و خرج پیچی ئیل بوشهر و مضافات و کازرون حسب ... پرداخته شد در ابوابجمعی جناب فخامت نصاب مؤتمن الملک چهار هزار و پانصد و سی و چهار دینار باقی است شهر رمضان ۱۳۰۲».

کتاب‌شناسی: کتابچه جمع و خرج شهرهای بوشهر و کازرون و مضافات آن در سال ۱۳۰۲هـ (پیچی ئیل = سال میمون) است که بحساب سیاق نوشته شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته و سیاق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۳۰۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۸، تعداد سطر: ۳۵ (میانگین)، نوع کاغذ: فرنگی آبی روشن با ته نقش (واتر مارک) RAWDAVUR، اندازه متن: ۱۵*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۵/۵*۲۰/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن زرشکی مجدول به رنگ طلایی، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: بر فراز برگ آغازین نسخه مهر

مربع درشت «جلال الدوله ۱۲۹۸»، در بـرگ (۳ الف) مهر بیـضی «احمـد الحـسینی ۱۲۹۳» و در انجام نسخه نیز یادداشت‌هایی در تنفیـذ محتـوای این کتابچه با مهرهـای مربـع «عبـده محمّدرضـا الحمـزوی الموسـوی»، مهرهـای بیـضی «احمـد الحـسینی ۱۲۹۸»، «محمّدمهـدی» و «صـاحب دیوان ۱۲۸۸» دیده می‌شود.

(ثبت ۲۱۰۸۶۸)

۴۸۵

۲۳۸. المختـصر فـی شـرح التلخـیص = مختـصر المعـانی فـی شـرح تلخـیص المفتـاح = شـرح تلخـیص المفتـاح = المختـصر للـسعد علـی التلخـیص = تلخیص المعانی

از: ابوسـعید سـعدالدین مـسعود بـن عمـر تفتازانی حنفی مـشهور بـه «ملاسـعد تفتـازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... لأنّ النفقة لایعتدّ بهـا إلا أن یقع موقعا ... (۱ب) أحوال المسند، أمّا ترکه فلمـا مرّ فی حذف المسند إلیه کقوله و من یک ...».

انجام: «... (۱۰۰ الف) الفـن الثالـث البـدیع و هو علم یعرف به وجوه تحسین الکلام أی یتصوّر معانیها و یعلـم أعـدادها ... (۱۱۱ الـف) کقولـک فلان لأخیه فیه إلا أنّه یسئ إلی من أحسن إلیه ثانیهما ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: از این اثر پیش‌تر دو نـسخه در همـین مجموعـه بـه شـماره‌هـای «۴۲۲/۲» و «۴۵۸/۴» معرّفی گردید و دو نسخه‌ی دیگر نیـز در صـفحات آتـی همـین جلـد از فهرسـت، بـه شماره‌های «۴۸۸» و «۵۰۹» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتـب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابـت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و شـنگرف، تعداد برگ: ۱۱۱، تعـداد سـطر: ۱۹، نـوع کاغـذ: فرنگی و شرقی نخـودی، انـدازه مـتن: ۱۲/۵*۷ سانتیمتر، انـدازه جلـد: ۲۱*۱۴ سـانتیمتر، نـوع جلد: میشن یک لایی فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیـده اسـت و تعلیقـات و حاشـیه‌نویـسی بـا نشان‌های «۲، اورمی، ۵۳، ایضاح، مح رحمـه الله، صحاح، اه، کنز، مط و ...» دارد. آثار رطوبـت بـر فراز برگ‌ها و نیز نشانه‌های ترمیم و وصّـالی بـر روی برگ‌های نسخه مشاهده مـی‌گـردد بـا ایـن حـال نـسخه از تـرمیم اصـولی و صـحافی فنـی مستغنی نیست!

(ثبت ۲۱۰۸۶۹)

۴۸۶

۲۳۹. حدیقة السعداء[۲]

از: محمّد بن سلیمان حلّی بغـدادی کربلایـی

۱. بغدادی، اسـماعیل‌پاشـا؛ *هدیـة العـارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، ص ۳۸۴.

متخلّص به «فضولی» (درگذشته به سال ۹۶۳هـ[۱] در کربلای معلّی)[۲]

موضوع: تاریخ معصومین علیهم السلام

زبان: ترکی آذری[۳]

آغاز[۴]: «بسمله، ﴿ربّ اشرح لی صدری و یسّر لی أمری و احلل عقدة من لسانی﴾ ...

یا رب ره عشقنده بنی شیدا قیل
احکام عبادتون بکا اجرا قیل
نظّاره صنعنکده گؤزم بینا قیل
اوصاف حمیدنکده دلیم گویا قیل».

انجام: «... (۱۱۵ب) جمله ثوابن‌دن داخی بو مصیبت نامه مؤلّفینه تصدّق قلوب بو ثواب دخی موجب مزید حسنتات اولور و صلّی الله تعالی ... (۱۱۵ب)

۱. در سرچشمه‌های گوناگون تاریخ درگذشت فضولی به ترتیب سال‌های ۹۶۳، ۹۷۰، ۹۷۱ و ۹۷۶هـ ثبت شده است که ما بر نظر مشهور و شایع (۹۶۳هـ) بسنده نمودیم.

۲. قنالی‌زاده، حسن؛ *تذکرة الشعراء*: ج ۲، ص ۷۵۸؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۳۶۰؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۵۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۰، ص ۴۸؛ امین، محسن؛ *أعیان الشیعة*: ج ۸، صص ۴۱۳-۴۱۵؛ سامی، شمس الدین؛ *قاموس الأعلام*: ج ۵، ص ۳۴۱۶؛ مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۴، صص ۳۴۳-۳۴۵.

۳. به جهت اشتهار و کثرت استکتاب نسخه‌های فضولی در دوره‌ی عثمانی، بیش‌ترین لغات و لهجه‌های بکار رفته در آثار فضولی، به خصوص حدیقة السعداء، به تدریج با لهجه‌ی عثمانی کتابت گردیده است؛ با این حال وجود متکثّر لغات اختصاصی ترکی آذری، نمایانگر اصالت آذری در آثار، قلم و کلام مرحوم فضولی است.

۴. نسخه‌ی حاضر فاقد یک سطر آیه‌ی شریفه «ربّ اشرح ...» می‌باشد از باب تیمّن از نسخ دیگر افزوده شد.

ای فضولی کعبه تحقیق دوتمش بو طریق
رحمت‌توفیق وفضل حق سکا اولسون رفیق

... (۱۱۷ الف) اگر چه اظهار سلسله سیادت داخل احوال کربلا و شرح ابتلای انبیا اولوب نسخمده ایرادی مناسب دگل ... بو نسخه ... (۱۱۸ب) جان گداز جگر سوز احسن ساعات و ایمن ا[و]قاتده سمت اختتام بولدی و بو مصلحت تفهیم عوام ایچون ..... تمام ایده‌لر؛ ربّنا اغفر لنا و ارحمنا یا إلهاً و سیّداً و سنداً؛ تمّت الکتاب».

کتاب‌شناسی: کتابی در تاریخ و حالات انبیاء علیهم السلام و پنج تن آل عباء علیهم السلام، و به خصوص احوال و مصائب حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام است. این کتاب ترجمه‌ی روضة الشهداء مولی حسین بن علی کاشفی بیهقی (د. ۹۱۰هـ) است، تنها با این تفاوت که فضولی به جای اشعار کاشفی، از سروده‌های خویش بهره جسته است و همچنین در آغاز هر باب، اضافاتی از خود ایراد نموده است. عهدی بغدادی (د. ۹۸۰هـ)، معاصر فضولی درباره‌ی این کتاب می‌نویسد: «حدیقة السعداء، تشهد أنّه مبدع فی أسلوبه و برهان ساطع فی اختراع معانیه و حدث عن السبک و لا حرج فی صوغ کلماته فهی أشبه بحُلّة ذهبیّة اکتسّتها المعانی». از کتبی که فضولی، این شاعر دلباخته و عاشق اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در این اثر از آن‌ها بهره جسته است، می‌توان به اللهوف علی قتلی الطفوف سیّد بن طاووس حلّی (د. ۶۶۴هـ) و مقتل أبی‌مخنف لوط بن یحیی ازدی (د. ۱۵۷هـ) اشاره نمود. باید افزود که این کتاب در یک مقدّمه، ده

باب، و یک خاتمه به ترتیب ذیل نگارش یافته است؛ مقدّمه: رشحاتی در مصائب امام حسین علیه السلام، باب اول: در بیان احوال انبیاء علیهم السلام، باب دوم: در بیان جفاهایی که حضرت رسول صلّی الله علیه و آله و سلّم از قریش کشید، باب سوم: در بیان وفات حضرت رسول (ص)، باب چهارم: در بیان وفات حضرت فاطمه زهراء سلام الله علیها، باب پنجم: در بیان وفات حضرت علی مرتضی علیه السلام، باب ششم: در بیان وفات حصرت امام حسن علیه السلام، باب هفتم: در بیان ولادت حضرت امام حسین علیه السلام، باب هشتم: در بیان شهادت حضرت مسلم بن عقیل (س)، باب نهم: در بیان چگونگی آمدن حضرت امام حسین علیه السلام از مکه به کربلا، باب دهم: در بیان چگونگی بردن مخدّرات اهل بیت علیهم السلام به شام؛ خاتمه: در بیان حالات اجمالی حضرات ائمّه اثنی عشر علیهم السلام. ناگفته نماند که در این کتابخانه‌ی عامره، نسخه‌هایی از حدیقة السعداء موجود است که در مجلّداتِ فهرست‌ها گزارش گردیده است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدیدِ آن، به شماره‌های «۸۳۰۱» و «۹۲۴۷»[1] نیز اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم‌التاریخ (ج۴، صص۲۷۶۲ – ۲۷۶۳) گزارشی از برخی از آن‌ها بدست داده است. این اثر در سال‌های ۱۲۵۳، ۱۲۶۱، ۱۲۷۱، ۱۲۸۴، ۱۲۸۶، ۱۲۹۱، ۱۲۹۶، ۱۳۰۸، ۱۳۲۸ و ۱۳۴۲هـ در بولاق (قاهره)، در سال‌های ۱۲۵۳، ۱۲۷۳، ۱۲۸۶، ۱۲۸۹، ۱۲۹۶، ۱۳۰۲ و ۱۳۰۴هـ و بدون تاریخ در استانبول، نیز بار دیگر بی‌تاریخ در تبریز و اخیراً از سوی صالح حسینی از سوی انتشارات بین المللی الهدی در تهران و نیز توسّط مجمع جهانی اهل البیت علیهم السلام در قم به چاپ تحقیقی رسیده است[2]. همچنین این اثر با اندکی تغییر درشیوه‌ی بیان و ساختار زبانی، در سال ۱۹۵۵م در استانبول به الفبای لاتین به اصلاح «ترانسکریپت»[3] گردیده باید توجّه و عنایت داشت که این نسخه نسبت به نسخه‌های دیگرِ حدیقة السعداء، به مقدارِ نُه صفحه اضافات دارد که حاوی ابیاتی از فضولی و فرازی چند به نثر در وقایع خونبار کربلا و شهادت امام حسین علیه است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: احمد، تاریخ کتابت: سال ۱۲۶۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۱۹، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی سفید، اندازه متن: ۵۱۶*۱۰/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر ، نوع جلد:

---

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص۳۰۷–۳۰۸.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج۴، ص۲۷۶۳؛ فهرس المطبوعات التركيّة العثمانيّة: ج۲، ص۲۹۹؛ هاشمیان، هادی؛ فهرست کتب سنگی چاپ تبریز: ص۱۰۳.

3. Transkript.

مقوایی[۱] سبز مغز پسته‌ای، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب أحقر عبادالله احمد غفر الله ... فی شهر ربیع الأول سنه ۱۲۶۵هـ».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز دو مهر محو شده دیده می‌شود که گویا مربوط به کتابخانه‌ای بوده است. در انجام، یک حدیث از حضرت رسول اکرم صلّی الله علیه و آله و سلّم: «القبر ینادی کل یوم خمس کلمات یابن آدم ...»، ابیاتی به فارسی با مطلع:

فکرم غریب و یار غریب و وطن غریب
بلبل غریب و ناله غریب و چمن غریب

و نیز در برگ (۱۱۹ب) متن کوتاهی شیوا و ادبی با آغاز «مترجمان شرح تعزیت داری و محرران سوگواری ....»، ایضاً ابیاتی به فارسی با مطلع:

دیده‌خون شبنم دراین‌گلزار حسرت باز کن
گریه بر انجام کار خویشتن آغاز کن،

به همراه چند دعا و تعویذ آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۷۰)

۴۸۷

۲۴۰. حدیقة المؤمنین (ج۱)[۲] = شرح المختصر النافع[۳] = الشرح الصغیر

از: سیّد علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض» (درگذشته به سال ۱۳۳۱هـ در کربلای معلّی)[۴]

موضوع: فقه شیعه (امامیه)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و صلّی الله علی خیر خلقه محمّد و آله الطاهرین کتاب الطهارة و أرکانه أربعة الأوّل فی المیاه و النظر فیه فی المطلق و المضاف و الاسئار؛ امّا المطلق و هو ما یستحقّ أطلاق الاسم من غیر إضافة فهو طاهر فی نفسه مطهّر له و لغیره بالکتاب و السنّة و الاجماع ...».

انجام: «... و فی کلام جمع الإجماع علیه لکن فی دیة الخطأ خاصّة و یلحق بها دیة العمد علی الأظهر الأشهر خلافاً للحلّی فخّص الحکم بدیة الخطأ و لنادر فنفاه أیضاً و هما لا سیّما الثانی ضعیفان جدّاً و الحمدلله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: شرحی مزجی و استدلالی بر کتابِ فقهی المختصر النافع اثر ماندگارِ ابوالقاسم نجم‌الدین جعفر بن حسن بن یحیی هذلی حلّی مشهور به «محقّق حلّی» (د. ۶۷۶هـ) است و به

---

۱. این جلد در واقع جلد مجلّه‌ی ماهیّانه گمرک شماره‌ی ۲۳۰ است که در دیَ ماه ۱۳۲۷ در چاپخانه‌ی مجلس شورای ملّی منتشر شده است و نام ابراهیم نیکخواه بر روی آن دیده می‌شود!

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۶، ص ۳۸۹.

۳. همان: ج ۱۴، ص ۶۰.

۴. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۳، صص ۳۷۰-۳۷۲.

نظر می‌رسد وی آن را پس از شرح کبیر خود بر آن کتاب، با عنوان ریاض المسائل و حیاض الدلائل و در اختصارِ آن نوشته است و در بحثِ عبادات مسلک احتیاط را پیموده است[۱]؛ کما اینکه مرحوم آقا بزرگ تهرانی دربارهٔ این اثر می‌نویسد: « شرح المختصر النافع الصغیر المختصر من الکبیر ... سلک فی باب العبادات منه مسلک الاحتیاط لیعمّ نفعه». نسخهٔ حاضر جلدِ نخست، شامل شرحِ کتابِ الطهاره، کتاب الصلوة، کتاب الزکوة، کتاب الصوم و الاعتکاف، کتاب الحجّ و کتاب التجارة است و جلدِ دوم آن به شماره‌ی «۴۹۰» در همین فهرست معرّفی می‌گردد. نسخه‌هایی از این شرح در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس موجود است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۹۶۰۸»، «۵۶۸ط»، «۳۹۰ط» و «۹۶۰۱»[۲] اشاره نمود. از این اثر نسخ چندی نیز در سایر کتابخانه‌های هست که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۳، ص۲۱۱۶) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. این اثر با تحقیق سیّد مهدی رجائی در سال ۱۳۶۸ش/۱۴۰۹هـ در ۳ جلد از سوی کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) منتشر شده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: علی بن سلطان، تاریخ کتابت: ۱۲۲۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی (برخی نانوشته)، تعداد برگ: ۲۶۷، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی آبی روشن و سبز مغز پسته‌ای، اندازه متن: ۱۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج مشکی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «قد فرغت من تسوید هذا الکتاب بعون الملک الوهّاب فی یوم ثلثا سبع عشر من شهر صفر المظفّر سنة ۱۲۲۱هـ احدی و عشرن و مائتان بعد دلف من الهجرة النبویة صلّی الله علیه و آله و سلّم علی ید الحقیر الفقیر إلی رحمة ربّ العالمین، ابن‌سلطان ع ل ی،

این نوشتم تا بماند یادگار
من نمانم خط بماند یادگار
هر که خواند دعا طمع دارم
زانکه من بنده گنه کارم».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است، نشان «بلغ» در برخی حواشی آمده است. حاشیه‌نویسی ناچیزی در هامش به عربی و ندرتاً به فارسی با نشان‌های «ع ل، ق و ...» دارد. در آغاز نسخه چند فرع فقهی به فارسی، نیز تملّک «حسن بن تقی بن محمّدحسین نجف آبادی» دیده می‌شود. در انجام ابیاتی فارسی با مطلع:

من فراموش کنم هر چه بود الاّ تو
عشقبازی نکنم در دو جهان الاّ تو

و نیز یک تاریخ تولّد مربوط به سال ۱۲۲۴هـ آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۷۱)

۱. حائری، محمدعلی: فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج۲، صص۲۴۶-۲۴۷.
۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۳۰۹ و ۵۰۹.

۴۸۸

۲۴۱. المختصر فی شرح التلخیص = مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح = شرح تلخیص المفتاح = المختصر للسعد علی التلخیص = تلخیص المعانی

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من شرح صدورنا لتلخیص البیان فی إیضاح المعانی و نوّر قلوبنا بلوامع التبیان من مطالع المثانی ...».

انجام: «... إنّ کلاً منها وقع موقعه بالنظر إلی مقتضیات الاحوال و إنّ کلاً من الصور بالنسبة إلی المعنی الذی یتضمّنه مشتملة علی لطف الفاتحة و منطویة علی حسن الخاتمة تمّ الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: از این اثر سه نسخه پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌های «۴۲۲/۲»، «۴۸۵» و «۴۸۸» از نظر گذشت و یک نسخه‌ی دیگر نیز در صفحات آتی همین جلد از فهرست، به شماره‌ی «۵۰۹» معرّفی خواهد گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: علی حسین، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۷۳، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۲/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم با لبه برگردان (طبله)، عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای، قطع: رقعی، رقم کاتب: «تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب علی حسین»

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی نیز با نشان‌های «مطول، منه و ...» دارد. در انجام دو مهر گرد «عبوزری غفاری ۱۲۰۷»! دیده می‌شود. نام کاتب عمداً در انجام نیمه محو شده است؛ ممکن است کاتب کس دیگری بوده باشد چرا که نسبت به متن اندکی نوتر می‌باشد و الله العالم.

(ثبت ۲۱۰۸۷۲)

۴۸۹/۱

۲۴۲. مجمل تاریخ تا سلطنت سلجوقیان

از: ناشناخته

موضوع: تاریخ پیامبران و پادشاهان

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، حضرت آدم علیه السلام چهل هزار اولاد اولاد خود را بدید امّا فرزند صلبی او بیست و یک پسر بود و حضرت ادریس علیه السلام وفات آدم صد ساله بود ...».

انجام: «... در حدود بلخ متوطّن بودند گرفتار شده قریب بچهار سال محبوس ... در

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

آخر خلاص شد امّا چندانی ... سلیمانشاه بن ملکشاه ارسلان بن سغرل بن محمّد بن ملکشاه ...».

کتاب‌شناسی: تاریخ مختصری از پیامبران، امامان، خلفا، شاهان تا سلسله‌ی سلجوقیان تا حدود سال ۴۵۰هـ است. در این رساله علی رغم بررسی فراوان در مصادر و فهارس، متأسّفانه مؤلّفِ آن مورد شناسایی قرار نگرفت؛ این احتمالِ ضعیف را نیز نباید از نظر دور داشت که شاید این اثر تألیف علی نائینی (کاتب) بوده باشد؛ والله العالم. باید دانست که نام مذکور بر اساس نوشته‌ی داخل سرلوح ثبت گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق زیبا، نام کاتب: علی نائینی، تاریخ کتابت: ۱۳۰۴هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز (برخی نانوشته)، تعداد برگ: ۲۶ (۱ب ـ ۲۶ب)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: ترمه آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۲ سانتیمتر، نوع جلد: بدون جلد ، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ی نفیسی است؛ در آغازین برگ دارای یک سرلوح مذهّب هنری زیبا به سبک قاجار زمینه طلایی و لاجورد و گل و بوته الوان و جداول طلا، لاجورد، شنگرف و مرکّب مشکی است؛ نیز دارای بازوبندی با زمینه لاجورد و طلا که در میان جوف آن به شنگرف نام اثر «مجمل تاریخ تا سلطنت سلجوقیان» و نیز در پایین آن یک بازوبندی دیگر با زمینه‌ی طلایی که در میان «بسم الله الرحمن الرحیم» که با طلا دندان موشی شده است. برگ‌ها مجدول به طلا، شنگرف و لاجورد و مرکبّ مشکی و نیز دارای کمند کشی طلایی و مشکی است. در حاشیه تصحیح گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۷۳)

۴۸۹/۲

۲۴۳. قصیده قلمیّه = قصیده بنده درگاه

از[۱]: علی نائینی متخلّص به «مشتاقی» (درگذشته پس از سال ۱۳۰۴هـ)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز:«ایا بیاض بیا بشنو از زبان قلم
حکایتی که تویی بر ضمیر دل محرم
یکم بخانه ویرانه گذار افتاد
که دیده بودمش از پیش همچو باغ ارم».

انجام:«
بعید حضرت‌حجّت شداین‌قصیده‌تمام
بسال مهد همایون صاحب خاتم
بعهد عدل شهنشاه ناصرالدین شاه
مهین خدیو جهان شهریار ملکت جم
مکرر است قوافی درین قصیده لیک
روا بود که شکر در شکر شود مدغم»؟

کتاب‌شناسی: قصیده‌ای ادبی در ۵۰ بیت است که در سال ۱۳۰۳هـ سروده شده است و آن حکایتی تمثیلی در قالب گفتگویی زیبا از زبان

۱. در این نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.

قلم است که شاعر در آن از باغی (باغ جوانی) که اکنون خراب شده با افسوس سخن به میان می‌آورد:

تو گفتی از وی عشرت نمی‌شود منفک
چنان‌که با وی فترت نمی‌شود منضم
بیا بگویم کامروز حال او چونست
چنان سرای که سی‌سال پیش دیدستم
.....
بسوخت حاصل پنجاه ساله زحمت من
بیک کرشمه و یا خود ... فروختم
مرا که خامه بچندین زبان سخن میگفت
دو لب نهاده بهم همچو مردم ابکم
زبان خامه چو این داستان بنامه رساند
بخواند نامه بمشتاقی این سخن در دم
به دلنوازی آن دو، دو گفت از سر شوق
کزین سپس نه غم آید فرازمان، نه الم.

بر اساس نوشته‌ی سیّد احمد دیوان بیگی شیرازی در حدیقة الشعراء (ج۳، ص۱۶۴۵)، علی مشتاقی نائینی شغل روزنامه‌نگاری دولتی داشته و روزنامه‌های اخبار که چاپ می‌شد به خطّ او نوشته می‌شد، البتّه در بیتی از این قصیده ضمن اشاره به نام «عباس» گویا به «وزیر داخله» بودن خود نیز در عصر ناصری اذعان دارد:

قوام دولت و ملّت خدایگان عبا
سکه بارئ النسمش داد برتری نسم
وزیر داخله ملک شهریار عجم
امین شاه و خداوندگار اهل قلم
بهمّت از همه سروران ملک اعلی
بخدمت از همه چاکران شاه اقدم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: علی نائینی (بخطّ شاعر)، تاریخ کتابت: ۱۳۰۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز (بدون عنوان)، تعداد برگ: ۳ (۲۷ الف ـ ۲۹ الف)، تعداد سطر: ۱۰، نوع کاغذ: ترمه آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۳*۷ سانتیمتر، رقم کاتب: «العبد الراجی علی النائینی غفر ذنوبه و ستر عیوبه ج۲ سنه ۱۳۰۴هـ».

ویژگی‌ها: نسخه‌ای بسیار نفیس است، دارای یک بازوبندی مذهّب با زمینه‌ی طلایی ساده که در جوف آن نام اثر به رنگ قرمز: «قصیده بنده درگاه» نوشته شده و با طلا دندان موشی شده است. برگ‌ها مجدول به طلا، شنگرف و لاجورد و مرکبّ مشکی و نیز دارای کمند کشی طلایی و مشکی است.

۴۹۰

۲۴۴. حدیقة المؤمنین (ج۲)[۱] = شرح المختصر النافع[۲] = الشرح الصغیر

از: سیّد علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض» (درگذشته به سال ۱۳۳۱هـ در کربلای معلّی)[۳]

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۶، ص۳۸۹.
۲. همان: ج۱۴، ص۶۰.
۳. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۳، صص ۳۷۰-۳۷۲.

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)
زبان: عربی
آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و صلّی الله علی خیر خلقه محمّد و آله الطاهرین کتاب النکاح هو لغةً الوطی علی الأشهر و شرعاً العقد أجماعاً کما فی الکلام و أقسامه أی الکتاب الثلثة الأوّل فی النکاح ...».
انجام: «...مما تعقّل عنه علی الآدمی فحسب بلا خلاف فی شیء من ذلک أجده و حیث انتهی الکلام فی الکتاب بعون الله تعالی إلی هنا قال الماتن ره فهذا ما أوردناه و قصدنا حصره و ضبطه مختصرین مطوّلة و نسئل الله سبحانه أن یجعلنا ممّن شکر بلطفه و کرمه عمله و غفر وسعة رحمته ذللـه قد تمّت الکتاب».
کتاب‌شناسی: نسخه‌ی حاضر جلد دوم شرح الصغیر مشتمل بر کتاب النکاح، کتاب الطلاق، کتاب الخلع، کتاب اللعان، کتاب الکفارات، کتاب العتق، کتاب الاقرار، کتاب الیمین، کتاب الاطعمه، کتاب الغصب، کتاب الشفعة، کتاب احیاء الموات، کتاب اللقطة، کتاب الأرث، کتاب القضاء، کتاب الشهادات، کتاب الحدود، کتاب القصاص و کتاب الدیات است و جلد نخست آن به شماره‌ی «۴۸۷» در همین فهرست معرّفی گردید.
نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: محمّدمهدی بن حاجی محمّدحسین، تاریخ کتابت: ۱۲۲۴هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی (برخی نانوشته)، تعداد برگ: ۲۲۵، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی، اندازه متن: ۱۵*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۵/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز مغز پسته‌ای، قطع: خشتی، رقم کاتب: «قدّ تمّت بعون الملک الوهّاب بید العبد محمّدمهدی ابن حاجی محمّدحسین فی یوم السبت فی ۲۹ شهر صفر المظفّر من سنة ۱۲۲۴».
ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی اندکی به نقل از مختار الصحاح دارد. برخی قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود. در آغاز فایده‌ای در بیان قاعده‌ی شناخت وضعیّت توثیق رجال شیعه و عدم آن به نقل از شیخ بهائی آمده است که آغاز آن چنین است: «کل جمیل جمیل، کلّ صفوان صاف ....»، نیز یک مهر مربّع محو شده دیده می‌شود. در انجام یادداشتی به خطّ یکی از علما ـ نامش به عمد محو شده ـ مربوط به سال ۱۲۶؟ مبنی بر یافتن سند کتاب فقه الرضا علیه السلام که از استادش علامه بحرالعلوم (ره)، آن از پدرش، آن از امیرحسین و آن نیز از شیخ بهائی (ره) نقل نموده و عمل به احادیث این کتاب را جایز شمرده است.
(ثبت ۲۱۰۸۷۴)

۴۹۱

۲۴۵. تعقیبات صلوات

از: میرزا محمّدشفیع بن محمّدعلی خوشنویس تبریزی (درگذشته پس از سال ۱۲۶۲هـ)[۱]

۱. بیانی، مهدی؛ *آثار و احوال خوشنویسان*: ج ۴، صص ۱۱۷۳-۱۱۷۴.

موضوع: دعا
زبان: عربی
آغاز: «تعقیب نماز ظهر، بسم الله الرحمن الرحیم، لا إله إلاّ الله العظیم الحلیم، لا إله إلاّ الله ربّ العرض الکریم ...».
انجام: «... (۶ب) تعقیب نماز صبح بسم الله الرحمن الرحیم أصبحت بذمّة الله و ذمم أنبیائه ... (۸ الف) و أشهد أنهم فی علم الله و طاعته کمحمّد صلّی الله علیه و آله و السلام علیهم».
کتاب‌شناسی: تعقیبات مأثور نمازهای پنجگانه است که به خطّ زیبای نسخ محمّدشفیع تبریزی کتابت گردیده است. باید دانست که بنا به نوشته‌ی مرحوم بیانی «میرزا محمّدشفیع تبریزی از نسخ نویسان طراز اوّل تبریز در قرن سیزدهم بوده و قدرت قلم وی را کمتر کسی از معاصران داشته است. از آثار وی بسیار در دست و سی و دومین قرآنی که نوشته، دیده شده است. سال وفات او را ۱۲۵۲هـ ذکر کرده‌اند که سهو است، زیرا از آثار تاریخ دار وی تا سال ۱۲۶۲هـ نیز موجود است و پس از آن معلوم نیست که تا چه زمان زیسته باشد»؛ مرحوم بیانی برخی از دستنوشته‌های نفیس وی را، گزارش نموده است.
نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ممتاز (عناوین و رقم کاتب ثلث طلایی)، نام کاتب: محمّدشفیع بن محمّدعلی تبریزی، تاریخ کتابت: ۱۲۶۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: طلایی، تعداد برگ: ۸، تعداد سطر: ۵، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۱*۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹*۱۲/۵ سانتیمتر، نوع جلد: برون: مقوایی با روکش پارچه ترمه زمینه قرمز، ضربی با عطف و مغزی تیماج زیتونی تیره؛ درون: تیماج یشمی، قطع: نیم ربعی (جیبی)، رقم کاتب: «کتبه العبد الآثم الوضیع ابن‌محمّدعلی، محمّدشفیع تبریزی فی ۱۲۶۲هـ».
ویژگی‌ها: نسخه‌ای است بسیار نفیس به خطّ نسخ نویس ممتاز، محمّدشفیع تبریزی که به توجّه به کارهای مشابه، این نسخه از نوشته‌ها و کارهای نفیس پایان عمر اوست که از این نظر، خطّ دستنوشته‌ی حاضر از پختگی خاصّ و ممتازی برخوردار است. برگ‌های نسخه مجدول به طلا و مشکی و زنگار (سبز) و دارای کمند کشی طلایی است. بین سطور مجدول و با طلا دندان موشی شده است. برخی برگ‌ها آسیب دیده که وصّالی و ترمیم نیز گردیده است و برخی کلمات آسیب دیده مجدّداً از سوی کسی بازنویسی شده است.
(ثبت ۲۱۰۸۷۵)

۴۹۲

۲۴۶. الفوائد الضیائیّة فی حلّ مشکلات الکافیة[1] = شرح الکافیة لابن‌الحاجب = شرح ملا جامی

از: ابوالبرکات نورالدین عبدالرحمن بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۳۷۲.

نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی» (درگذشته به سال ۸۹۸هـ در هرات)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لولیّه و الصلوة علی نبیّه و علی آله و أصحابه المتأدبیّن بآدابه؛ أمّا بعد فهذه فوائد وافیه بحلّ مشکلات الکافیة للعلامة المشهور فی المشارق و المغارب الشیخ ابن‌الحاجب ... نظمتها فی سلک التقریر و سمط التحریر للولد العزیز ضیاءالدین یوسف حفظه الله سبحانه عن موجبات التلهّف و التأسّف ...».

انجام: «المفتوح ما قبلها تقلب ألفاً کقولک فی اضربن اضربا تشبیهاً لها بالتنوین فإنّ التنوین ... اللهمّ اجعل خاتمة أمورنا خیراً و لاتلحق بنا من تبعة شرورنا خیراً أو اجعل ... صلّ علی من کلّمه شفاعته فی .... و علی آله و أصحابه و علی أولاده و علی من تبعهم من زمرة أحبّائه؛ قد استراح من نکد الانتهاض لنقل هذا الشرح من السواد إلی البیاض العبد الفقیر عبدالرحمن الجامی ـ وفّقه الله سبحانه .... ضحوة السبت الحادی عشر من رمضان المنتظم فی سلک شهور سنة سبع و تسعین و ثمانمائة الهجرة النبویّة؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۵۳/۴» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: عبدالله بن شعبان، تاریخ کتابت: ۱۰۲۵هـ، محلّ کتابت: ناملعوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۷۶، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۴*۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۲ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ی تیره فرسوده با ترنج ضربی و عطف و مغزی قهوه‌ای تیره (جدید)، قطع: رقعی، رقم کاتب: «الحمدلله علی التمام و الصلوة و السلام علی رسوله محمّد أفضل الأنام و علی آله الکرام ... علی ید أضعف عباد الرحمن عبدالله بن شعبان فی أوائل شهر صفر الخیر لسنة خمس و عشرین و ألف من هجرة ...

آنکه خواند دعا طمع دارم
زانکه من بنده گنه کارم

... الحمدلله علی التمام و لرسوله أفضل السلام».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی در هامش با نشان‌های «قاموس، محرم افندی، عصام‌الدین، حسین واعظ، افصاح، مختار، مفصل، سودی، شرح الاسامی ...» دارد. در برگ نخست نسخه چند یادداشت متنوّع، فهرست مطالب کتاب، در برگ دوم ابیاتی به عربی با مطلع:

الموت شربة کلّ أناس شاربه
و الکفن ثوب کلّ ناس لابسه

و نیز یک فرع فقهی دیده می‌شود. آثار

---

۱. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۱، صص ۳۸۵-۳۹۱؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۲۹۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۲۲؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۵۳۴.

رطوبت و لک و چربی بر روی نسخه مشهود است. برخی برگ‌های آسیب دیده به نحو غیر اصولی ورّاقی و وصّالی شده است. در انجام برخی کلمات قیدی همچون «آنفاً، سرمداً، علی حدة، أیضاً، البتة، جمیعاً و ...» توضیح داده شده است (۱۷۶ الف ـ ۱۷۶ب) که در نوع خود ارزشمند است و در پایان آن نام «حسن چلبی» دیده می‌شود که ممکن است از او بوده باشد. در برگ (۱۷۷ب) دو یادداشت به ترکی که نوشته شده ورود به «اسلامبول» در ۲۰ جمادی الآخر سال ۱۰۴۶ و زمان ورود به «دارخانه» شیخ علی افندی در ۱۲ رجب المرجّب سال ۱۰۴۰هـ بوده است. نیز دو بیت نغز به ترکی عثمانی آمده است:

اشبو دنیا بی‌بقادر ای پسر
بر مسافرخانه‌در گلن گیدر
دار دنیا بیر مسافرخانه‌در
کوچ یراغین گورمین دیوانه‌دیر.

در برگ (۱۷۸ب) یادداشتی مربوط به سال ۱۰۳۳هـ؛ در برگی الحاقی (برگ ۱۷۹ الف) بازمانده از یک متنی عربی در موضوع منطق با عناوین «قوله ـ قوله» است که پیش‌تر در ضمن نسخه‌ی شماره‌ی «۴۹۲ کریم زاده» قرار داشت؛ لیکن به جهت غیر مرتبط بودن آن برگ الحاقی به انجام این نسخه ملحق گردید.

(ثبت ۲۱۰۸۷۶)

۴۹۳

۲۴۷. وسیلة النجاة[1]

از: مولی احمد بن محمّدمهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی (درگذشته به سال ۱۲۴۴ یا ۱۲۴۵هـ در نراق و مدفون در نجف اشرف)[2]

موضوع: فقه شیعه (امامیّه)

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... کوچک ولی پیوسته با گوشه نشینان خلوت معنی بساط مباسطت مبسوط میدان ... پادشاه دادگر و شاهنشاه معدلت گستر ظلّ ظلیل حضرت اله و المجاهد فی سبیل الله خدیود بن داد و شهریار معدلت شعار گردون وقار ... سایه بلند پایه حضرت آفریدگار السلطان بن السلطان فتحعلی شاه قاجار خلّد الله ملکه و أجری فی بحار الآمال فلکه ... امید که ثواب آن بروزگار فرخنده آثار همایونش عاید گردد و بنای آن بر دو مجلّد گذارده شده؛ مجلّد اوّل در مسایل طهارت و نماز، مجلّد دویّم در مسایل روزه و زکوة و خمس و حجّ ...».

انجام: «واجبست نماز را قصر کند و اگر در سفر باشد .... مسئله پنجم، هر گاه از کسی نمازی در سفر فوت شود و خواهد در حضر قضا کند باید بنماز سفر قضا کند یعنی تقصیر و اگر ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: رساله‌ی عملیّه‌ی فتوایی مرحوم نراقی است که به نام فتحعلی شاه قاجار

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۲۵، ص۸۵.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۶، صص ۱۶۰-۱۱۶۳.

(۱۲۱۲–۱۲۵۰هـ) نوشته شده است و مشتمل بر احکام طهارت، نماز، روزه، زکات، خمس و حج می‌باشد. در نسخه‌ی مورد بحث، نیمه‌ی دوم کتاب افتاده است. دو نسخه‌ی دیگر از وسیلة النجاة نراقی در این کتابخانه‌ی عامره موجود است که به شماره‌ی «۱۳۵۶۴»[۱] و «۳۹۲ سنا»[۲] معرّفی شده است. در برخی کتابخانه‌های ایران مانند کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) و کتابخانه‌ی مرکزی آستان قدس رضوی نیز نسخه‌هایی از این اثر گزارش شده است[۳]. این اثر اخیراً همزمان با کنگره‌ی نراقیین به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه‌ی دوم سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۲۳۸، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده دارای واتر مارک (آب نقش) تجارتی، اندازه متن: ۱۵*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن زیتونی، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ایست نفیس که در حاشیه تصحیح گردیده و مقابله شده است؛ نشان «بلغ مقابلة»، «بلغ» در برخی برگ‌ها (همچون برگ‌های ۴۰ب، ۵۸ب، ۱۷۷ب، ۲۰۷ الف و ...) دیده می‌شود. حاشیه‌نویسی مختصری در هامش با نشان «منه» به نقل از خود مؤلّف دارد. قلم‌خوردگی‌هایی در متن دارد که بیش‌تر مربوط به تصحیح است. در برگ (۱۶۰ الف) دو مهر بیضی با مضمونی در طلسمات دیده می‌شود. برخی برگ‌ها نیاز به مرمّت و صحافی دارد.

(ثبت ۲۱۰۸۷۷)

۴۹۴

۲۴۸. المختار للفتوی[۴]

از: مجدالدین ابوالفضل (ابومحمّد) عبدالله بن محمود بلدجی رومی موصلی مشهور به «ابن‌مودود» (درگذشته به سال ۶۸۳هـ در بغداد)[۵]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، کتاب الطهارة من أراد الصلوة فهو محدث فليتوضّأ و فرض الوضوء غسل الوجه و اليدين مع المرفقين و مسح ربع الرأس و غسل الرجلين ...».

انجام: «... و الشارب و لحية الكوسج و ثدی الرجل ... الأخرس ... و العين العوراء و الرجل العمی ... الصبی ... و ذكره إذا لم ... » افتاده.

کتاب‌شناسی: متن فقهی مختصری بر مبنای اهل سنّت است که مؤلّف آن را در ایام جوانی بر

---

۱. صدرایی خویی، علی؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، صص ۵۸–۵۹.
۲. دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انوار، بهاءالدین؛ *فهرست کتابخانه مجلس* (سنا): ج ۱، ص ۲۳۹.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۵۰۵.
۴. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۶۲۲.
۵. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۳۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۶، ص ۱۴۷؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۲.

اساس مذهب حنفیّه، پیش از کتاب المختار فی فروع الحنفیّة [1] و شرح آن به نام الاختیار [لتعلیل المختار] [2] تألیف نموده است. این کتاب مشتمل بر یک دوره مسائل و احکام از کتاب الطهاره تا کتاب الدیات است. حاجی خلیفه درباره‌ی این اثر می‌نویسد: «المختار فی فروع الفقهیّة ... ثمّ شرحه و سمّاه الاختیار ... ذکر فیه أنه جمع فی شبابه مختصراً سمّاه المختار للفتوی و اختار فیه قول الإمام أبی حنیفة فتداولته الأیدی فطلبوا منه شرحاً فشرحه شرحاً أشار فیه إلی علل المسائل و معانیها و ذکر فروعاً یحتاج إلیها و یعتمد فی النقل علیها». در برخی مصادر، از این اثر در کتابخانه‌های خارج از کشور نسخه‌های متعدّدی گزارش گردیده است و شوربختانه آنگونه که از ظواهر امر پیداست در فهرست‌ها، نسخه‌های المختار للفتوی با تألیف دیگر ابن‌مودود، یعنی المختار فی الفروع الحنفیّة مخلوط شده است [3]؛ نیز گفته شده که این اثر با تحقیق محمّد محیی‌الدین عبدالحمید در ۵ جلد در سال ۱۳۶۹هـ/۱۹۵۰م در قاهره و نیز با تحقیق جمعی در سال ۱۹۶۶–۱۹۶۷م در حلب منتشر گردیده است [4] که به نظر می‌رسد با توجّه به حجم آن بایستی کتاب المختار فی فروع الحنفیّة بوده باشد و الله اعلم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و نسخ تحریری (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، قهوه‌ای و مشکی، تعداد برگ: ۱۴۵، تعداد سطر: ۹، نوع کاغذ: شرقی و فرنگی نخودی نازک و ضخیم، اندازه متن: ۱۵*۸ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی فرسوده به رنگ سبز لجنی مایل به سرمه‌ای با دایره‌های کوچک مشکی با عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: رقعی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی زیادی در هامش و بین سطور دارد. عناوین نام کتاب‌ها، باب‌ها و فصل‌ها به طرز جالبی تزیین و نقاشی شده است و نیز اشکال هندسی جالبی در برخی برگ‌ها (همچون برگ ۴۵ الف و ۵۵ب) دیده می‌شود. برگ‌های نسخه آفت و آسیب دیده که برخی اوراق آن به نحو غیر اصولی ترمیم و وصّالی شده است. تعداد اندکی از برگ‌های میانی و انجام نسخه نونویس است. آثار رطوبت روی برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۷۸)

---

۱. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۳۷، صص ۴–۵؛ نسخه‌ای به شماره‌ی «۱۳۵۰۴» از این اثر گزارش گردیده است؛ شوربختانه در اکثر منابع و فهارس این اثر با *المختار للفتوی* یکی دانسته شده است!

۲. همان: ج ۳۸، ص ۴۷؛ نسخه‌ای به شماره‌ی «۱۴۰۲۷» از این اثر گزارش گردیده است.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۴۶۳–۱۴۶۴؛ رؤوف، عماد عبدالسلام: *الآثار الخطّیّة فی المکتبة القادریّة*: ج ۲، صص ۶۱–۶۳.

۴. صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۵، ص ۱۹۲.

۴۹۵

۲۴۹. شرح قطر الندی و بلّ الصدی = القتریّة

از: جمال‌الدین ابومحمّد عبدالله بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی مشهور به «ابن‌هشام» (درگذشته به سال ۷۶۱ یا ۷۶۲هـ)[۱]

موضوع: ادبیات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قال الشیخ الامام العالم ... الأنصاری ... الحمدلله [رافع] الدرجات لمن خفض لجلاله و فاتح البرکات لمن انتصب لشکر اتّصاله ... بعد فهذه نکت حرّرتها علی مقدّمتی المسمّات بقطر الندا و بلّ الصدا ... الکلمة قول مفرد، تطلق الکلمة فی اللغة علی الجملة المقیّدة کقوله تعالی کلاّ آن‌ها هو قائلها إشارة إلی قوله ربّ ارجعون لعلّی أعمل صالحاً ...».

انجام: «... ذلک أصل الباب و هذا آخر ما أردت إملا علی هذه المقدّمة و قد جاء بحمدالله مهذّب المبانی مشیّد المعانی ... و الحمدلله وحده و صلواته علی سیّدنا محمّد و آله ... إنّک مجیب الدعوات؛ تمّت الکتاب بعون الملک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: دو نسخه از این اثر، پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌های «۴۴۸» و «۴۵۱/۱» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق (تنها آغازین برگ) و نسخ (دو قلم برخی معرب)، نام کاتب: علی محمّد گلپایگانی، تاریخ کتابت: ۱۲۳۵هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۱۱۰، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی سفید و نخودی آهار مهره شده دارای واتر مارک (آب نقش) تجارتی، اندازه متن: ۱۲*۸/۵ سانتیمتر ، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن یک لایی، قطع: خشتی، رقم کاتب: «نویسنده علی محمّد الکلبایکانی ... فی سنة ۱۲۳۵ ...[۲]، کتبت لنفسی لا لغیره؛

کتاب نوشتم بصد عز [و] ناز
بوقت جوانی عمر دراز
این نوشتم تا بماند یادگار
من نمانم خط بماند یادگار».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی به فارسی و عربی با نشان‌های «شواهد، لمحرّرها زین عفی عنه و ...» دارد. سه برگ نخست نونویس است (از سده‌ی ۱۴هـ)؛ برخی برگ‌های آسیب دیده، ترمیم و وصّالی غیر فنی شده است. در آغازین برگ سه مهر بیضی «محمّدتقی بن محمّدشریف»، «یا محمّد» و «الواثق بالله الغنی محمّدتقی ۱۳۱۲» و نیز در انجام مهر هشت گوش کاتب «پیرو دین نبی علی محمّد ۱۲۱۶» و دو مهر مربّع کوچک ناخوانا «کمال ...» و بزرگ «... کمال‌الدین بن حسین الحسینی» همراه غزلی از حافظ به خطّ زیبای شکسته‌ی همو با این مطلع

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۱۴۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۱۶۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۴۶۵.

۲. بخشی از رقم کاتب افتاده است.

آمده است:

کلک مشکین تو روزی که ز ما یـاد کند
ببرد اجـــــر دو صد بنده کـه آزاد کند
قاصـــد منزل سلمی کـه سلامت بادش
چه شـــود گر به سلامی دل ما شاد کند

(ثبت ۲۱۰۸۷۹)

۴۹۶/۱

۲۵۰. کنز جامع الفوائد و دافع المعانـد[۱] = جامع الفوائد و دافـع المعانـد[۲] = کنـز الفواید و دافع المعاند = منتخب تأویل الآیات الظاهرة فی العترة الطاهرة (ع)

از: علم بن سـیف بـن منـصور نجفـی حلّـی (درگذشته پس از ۹۳۷ه‍)

موضوع: فضائل و مناقب معصومین (ع)

زبان: عربی

آغاز: « الحمدلله الذی نور قلوب اهل الـوداد باشـراف شـوارد الحـب و الاعتقـاد و الـصلوة و السلام علی محمّد الموصوفین بالعصمة و الرشـاد ... فإنّی تصفّحت کتاب تأویل الآیاة الظـاهرة فـی العترة الطاهرة فرأیته قد احتوی علی بعض تعظیم عترة النبی أهل التفـضیل مـن کتـاب الله العزیـز الجلیل فأحببت أن أنتخب منه کتاباً قلیل الحجم کثیر الغنم و سمیّته ... أیدک الله تعالی أنّه قد ورد من الطریق العامّة و الخاصّة الخبـر المـأثور عـن عبدالله بن العباس ...».

انجام: «... إن ثبتنا علی موالاتهم و مـودّتهم و إن یتوفانا علی دینهم و سنّتهم و تنجینا من أهوال القیمة بشفاعتهم و یدخلنا الجنة فی زمـرتهم أنـه بالإجابة جدیر و هو علی کلّ شئ قدیر و الحمدلله ربّ العالمین ... و اعلم أیّدک الله تعالی أنّـی لمّـا ألّفت هذا الکتاب المشار إلیه کنت إذا وصلت إلی ... الحمدلله علی ذلک و هو حسبی و نعم الوکیـل ... فرغ من تنمیقه ثمّ منتخبه العبد الفقیر إلـی الله الغفور علی بن سیف بـن منـصور غفـرالله لـه و لوالدیه بالمشهد الغروی علی مشرّفه السلام سنة سبع و ثلاثون و تسعمائة و سمّیته کنـز الفوایـد و دامغ المعاند قال الشاعر ... قـال مؤلـف الکتـاب ختمت کتابی فی مدایح سادة مـن الله ربّ الخلـق جلّ جلاله و من أنبیـاه و الملائکـة الـذی أقـرّوا الفضل المصطفی ثمّ آله».

کتاب‌شناسی: منتخبی از کتاب تأویل الآیـات الظاهرة فی العترة الطاهرة علیهم السلام[۳]، تـألیف سیّد شرف‌الدین علی حسینی استرآبادی غـروی (درگذشته پس از ۹۴۰هـ) که با حـذف برخـی از روایات مفصّل و بنا به تـصریح خـود منتخـب در **انجام:** «و أمّـا الأسـانید ... فهـی بحالهـا»، بـدون حـذف اسـانید آن، در سـال ۹۳۷هـ در مـشهد غروی (نجف اشرف) انتخاب شده اسـت. ناگفتـه نمانـد کـه از ایـن منتخـب، نـسخه‌ای در همـین کتابخانه، به شماره‌ی «۱۲۲۰۴»[۴] گزارش گردیـده است.

---

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج۱۸، ص۱۴۹.
۲. همان: ج۵، ص۶۶.
۳. همان: ج۳، صص۳۰۴-۳۰۵؛ ناگفته نماند کـه از اصـل کتاب تأویل الآیـات نـسخه‌هـای متعـدّدی در مجلّـدات فهرست‌های این کتابخانه‌ی عامره معرّفی گردیده است.
۴. صدرایی خویی، علی: *فهرست کتابخانـه مجلـس*: ج۳۵، ص ص۲۰۳-۲۰۴.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱ یا اوایل سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز، تعداد برگ: ۲۷۴، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳*۶/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۹*۱۲ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج فرسوده، برون: قهوه‌ای مجدول به زر، شطرنجی؛ درون: زیتونی مجدول به زر (فاقد یک لنگه‌ی دیگر جلد است!)، قطع: ربعی (رقعی کوچک).

ویژگی‌ها: نسخه‌ی خوبی است و در حاشیه تصحیح گردیده است. در هامس آن (برگ‌های ۲ الف ـ ۵۵ب) کتاب العقل و التوحید کافی کلینی کتابت شده که در شماره‌ی ذیل معرّفی گردیده است. در آغاز تملّک «آقا سیّد صادق»، یادداشتی درباره‌ی عدد نقبای انصار، ده لفظ از نوادر الفاظ، و نیز یادداشتی مبنی بر اینکه نسخه امانت آخوند ملا قنبرعلی است با مهر بیضی «عبده قنبرعلی» و مهر مربع کوچک «قنبرعلی» و نیز مهر بیضی «أفوّض أمری إلی الله علی» دیده می‌شود. در پشت برگ آغاز، وقفنامه‌ای مختصر، که نسخه را «رضا الحسینی رودبارقوافی (؟)» در سال ۱۲۰۲هـ وقف خاصّ اولاد ذکور خود نموده است و مهر بیضی وی با سجع «رضا بن مرتضی الحسینی» در ذیل آن آمده است. اندکی از آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۸۰)

۴۹۶/۲

۲۵۱. الکافی (کتاب‌العقل والتوحید من ...)

از: ثقة الاسلام ابوجعفر محمّد بن یعقوب کلینی رازی (درگذشته به سال ۳۲۸ یا ۳۲۹هـ در کاظمین)[۱]

موضوع: حدیث شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: «باب حدوث العالم و إثبات المحدث [من] توحید [کتاب] الکافی؛ بسم الله الرحمن الرحیم عن علی بن منصور قال قال لی هشام ابن الحکم کان عند زندیق یبلغه عن أبی‌عبدالله علیه السلام أشیاء فخرج إلی المدینة لیناظره فلم یصادفه بها ...».

انجام: «... قال قلت لأبی‌عبدالله علیه السلام ندعوا الناس إلی هذا الأمر فقال لا یا فضیل، إنّ الله إذا أراد بعبد خیراً أمر ملکاً فأخذ بعنقه فأدخله فی هذا الأمر ... تمّ کتاب العقل و التوحید من کتاب الکافی و یتلوه کتاب الحجّة الجزء الثانی من کتاب الکافی تألیف الشیخ أبی‌جعفر محمّد بن یعقوب [الـ]کلینی رحمه الله و الحمد لله أوّلاً و آخراً و ظاهراً و باطناً».

کتاب‌شناسی: بخشی از کتاب العقل و التوحید کتاب شریف الکافی، یکی از کتب اربعه‌ی شیعه‌ی امامیّه است. باید افزود که در خصوص کتاب الکافی، نسخه‌ها، ترجمه‌ها، شروح و ابواب و فصول آن، گزارش مبسوطی در

۱. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج۵، صص۷۹-۸۲.

کتابِ کلینی نامه (قم ۱۳۸۷ش) به خامه‌ی راقم آمده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ (دو قلم) و نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۵۴ (۲ الف ـ ۵۵ب)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این نسخه در هامش کتاب پیشین کتابت گردیده است.. در هامش برگ پایانی یک حدیث از تمیم بن عبدالله بن تمیم القرشی ... منقول از امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام آمده است.

۴۹۶/۳

۲۵۲. مناظره هشام بن حکم و ابوالحسن علی بن هیثم با ضرار بن عمرو ضبیء = منتخب انوار سلیمانی

از: مولی عباس مولوی (درگذشته پس از سال ۱۱۰۱هـ)[۱]

موضوع: کلام شیعه (امامیّه)

زبان: فارسی

آغاز: «منقولست که ضرار بن عمرو بن ضبیء بنزد ابوالحسن علی بن هیثم (= میثم) رحمه الله آمد و گفت میخواهم که با تو مناظره کنم علی بن هیثم گفت در چه مسئله با من مناظره مینمایی، گفت در امامت؛ پس ابن‌هیثم (= میثم) فرمود که والله که از جهة مناظره نزد من نیامده بلکه جهة زور گفتن و تحکّم آمده؛ ضرار گفت چون چنین باشد ...».

انجام: «... چنین است هشام گفت ... که رسول الله گفت بعلی بن أبی طالب که أنت منّی بمنزلة هارون من موسی إلا أنّه لا نبیّ بعدی ... هشام گفت از جهت علی علیه السلام ایمان و خلوص ظاهری ... و از جهت امام تو ثابت نشد نه ظاهراً و نه باطناً».

کتاب‌شناسی: ترجمه‌ی فارسی مناظره‌ای کلامی در اثبات حقّانیّت شیعه بین ضرار بن عمرو (بن) ضبیء، هشام بن حکم و ابوالحسن علی بن هیثم (میثم) صورت گرفته است. باید دانست که این مناظره در واقع فصل هیجدهم (در نسخه‌ی ۵۶۹۲ مجلس فصل نوزدهم) کتابِ انوار سلیمانی[۲] عباس مولوی از دانشمندان صفوی است که وی آن را در مناظراتِ و احتجاجاتِ علما و دانشمندان شیعی با فرق مخالف در سالِ ۱۱۰۱هـ به نام سلطان سلیمان صفوی (۱۰۷۷–۱۱۰۵هـ) با استفاده از کتبی همچون الاحتجاج طبرسی، در ۶۲ فصل نگاشته است. ناگفته نماند که نسخه‌هایی از انوار سلیمانی در کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی به شماره‌های «۱۱۲۴ سنا»،[۳] «۵۶۹۲»[۴] و «۱۰۴۷۹»[۱] موجود

۱. همان: ج ۶، ص ۲۹.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۲، ص ۴۲۹.

۳. دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انوار، بهاءالدین؛ *فهرست کتابخانه مجلس* (سنا): ج ۲، ص ۱۲۴.

۴. حائری، عبدالحسین؛ *فهرست کتابخانه مجلس*: ج ۱۷، صص ۱۴۵–۱۴۶.

است و استاد منزوی نیز نسخ چندی در کارستان خویش[۲] از این مناظرات، گزارش نموده است. یادآوری می‌گردد که در فهرست کتابخانه‌ی ملّی (ج۵، صص۵۵-۵۷) نسخه‌ای به شماره‌ی «۲۰۵۷/۱ف» با عنوان مناظرات معرّفی شده است که در واقع نسخه‌ای از انوار سلیمانی است و بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: ندارد، تعداد برگ: ۱ (۲۷۴ الف ـ ۲۷۴ب)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳/۵*۶/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: بر فراز برگ نخست این رساله، یک مهر بیضی «أفوّض أمری إلی الله»، علی آمده است. اندکی از آثار رطوبت بر لبه برگ نسخه مشاهده می‌گردد. بر پشت جلد پایانی کتاب ابیاتی به فارسی با این مطلع آمده است:

برقم قاریان خوش الحان
این چنین وضع کرده‌اند اعیان.

۴۹۷/۱

۲۵۳. أحوال قیامت

از: ناشناخته

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، و روی عن رسول الله صلّی الله علیه و سلّم أنّه صلّی صلوة الفجر و أسند ظهره إلی المحراب فقال یا أیّها الناس کیف تتنعّمون بنعم الدنیا و صاحب الصور قد ألقم فمه و حاننی ظهره و شخّص بصره متی أمر أن ینفخ فی الصور؛ قال یا رسول الله بفدیک بآبائنا و أمّهاتنا ما الصور؟ ...».

انجام: «... فإنّ الدنیا التی ترکتم و اشتعلتم بذکر الآخرة ... اللهمّ ارزقنا الجنّة و ... و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و آله أجمعین الحمدلله ربّ العالمین؛ تمّت ...».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختصر در احوال روز قیامت و چگونگی حشر مردم و صور اسرافیل و ... است که بر اساس احادیث نبوی (ص) در این موضوع نگارش یافته است. باید افزود که از ابوالسعود محمّد بن محمّد عمادی اسکلیپی (د. ۹۸۲هـ) نیز اثری در سرچشمه‌ها[۳] با عنوان احوال قیامت یاد شده است، لیکن به نظر می‌رسد که آن اثر به زبان ترکی بوده باشد؛ که به هر تقدیر نیاز به بررسی بیش‌تری دارد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۱ (۱ب ـ ۱۱ب)، تعداد سطر: ۱۳، نوع کاغذ: فرنگی سفید نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۸

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۹۰.
۲. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۹، ص ۱۳۵.
۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۱۷۸.

سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده، قطع: خشتی، رقم کاتب: «تمّت ...

اوقیانوک فصیح اولسون لسانـ[ـی]

یازانـــونک روحنـــه سبع المثانی».

ویژگی‌ها: کلمه‌ی «وقف» بر هامش نسخه چند بار تکرار شده است و نام واقف در آغاز «حاجی محمّد افندی یورک زاده» ثبت شده است. آثار رطوبت بر فرودین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در آغاز مهر گرد نسبتاً بزرگ «کتبخانه داماد شیخ شیروانی» آمده است که بایستی یکی از کتابخانه‌های نسبتاً قدیمی عثمانی (ترکیه) بوده باشد. بر پشت جلد برگی از نسخه‌ای در ادبیات عرب، گویا فوائد الضیائیّه جامی چسبیده است. نام کتاب در آغاز نسخه، احوال قیامت ثبت گردیده است.

(ثبت ۲۱۰۸۸۱)

۴۹۷/۲

۲۵۴. تفسیر القرآن الکریم

از: ناشناخته

موضوع: تفسیر اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... جوال القسم محذوف أی لتبعثنّ بقرینة قوله ﴿یوم ترجف الراجفة﴾ هو ظرف للمحذوف ... (۱۴ الف) سورة الملک مکیة ﴿بسم الله الرحمن الرحیم تبارک﴾، أی تعالی و تعاظم عن صفات المحدّثین ﴿الذی بیده﴾ أی فی تصرّفه ... (۱۷ الف) سورة الواقعة مکیة ﴿بسم الله الرحمن الرحیم إذا وقعت الواقعة﴾ أی إذا قامت القیامة ...».

انجام: «... (۳۲ الف) و قال من قرء سورة الکهف فهو معصوم ثمانیة أیّام من کلّ فتنة قوله تعالی ﴿بسم الله الرحمن الرحیم﴾ عن عمر رضی‌الله عنه عن رسول الله علیه السلام قال أنزلت علی عشر آیات ... ﴿الذین هم فی صلوتهم خاشعون﴾ وصفهم الذی به یستحقّون الفلاح ... (۳۶ب) ﴿لاتنقنطوا﴾ أی لاتیأسوا ﴿من رحمةالله﴾ ... و ﴿أنیبوا إلی ربّکم﴾ أی ارجعوا إلیه عن الذنب تائبین ﴿و أسلموا﴾ ... قیل هذه نصیحة لإتمام التوبة و تحصیل المغفرة به ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: تفسیری روایی و لغوی برخی سوره‌های قرآن کریم (در نسخه برگ‌ها متشتّت است) مشتمل بر تفسیرِ بخشی از سوره‌ی نازعات و سوره‌های ملک و واقعه، نیز تفسیر بخشی از سوره‌های الرحمن، نساء، مائده و کهف، مؤمنون و غافر است که بجهت افتادگی‌های مکّرر دانسته نشد، آیا این اثر بخشی از یک تفسیرِ بزرگ است یا از سوی مؤلّفِ آن، تنها همین سوره‌ها به صورت گزیده، تفسیر گردیده است؟

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری (چند قلم)، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲۴ (۱۳ الف ـ ۳۶ب)، تعداد سطر: ۱۴ و ۱۸–۱۹ ، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۸*۱۲ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده است.

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده است. افتادگی‌ها و جابجایی‌هایی زیادی در میان برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۴۹۷/۳

۲۵۵. منتخبِ بستان العارفین[۱] = المواعظ

از: ابواللیث نصر بن محمّد بن احمد سمرقندی حنفی (درگذشته به سال ۳۷۳ یا ۳۷۵ یا ۳۹۳هـ)[۲]

موضوع: اخلاق و مواعظ

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، باب الاخلاص و ترک الریا؛ تمم بالخیر قال الفقیه ابواللیث نصر بن محمّد بن ابراهیم السمرقندی رحمه؛ أخ ابوالعباس محمّد بن الفضل بن أنیف قال ح ابراهیم بن یوسف قال ح اسماعیل بن جعفر عن عمرو مولی المطّلب المدنی عن عاصم عن محمود بن لبید رضی الله عنهم أجمعین إنّ النبی صلّی الله علیه و سلّم قال إنّ أخوف ما أخاف علیکم الشرک الأصغر؛ قالوا و ما الشرک الأصغر یا رسول الله قال الریاء ...».

انجام: «... قالوا فالواجب علی کلّ سلام أن یستعیذ بالله من عذاب القبر و أن یستعدّ للقبر بالأعمال الصالحة قبل أن یدخله فیه فإنّه قد سهّل ... » افتاده.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از مواعظ اخلاقی با عناوین «قال الفقیه رحمه الله» به طرق روایی اوست؛ این نسخه در واقع بخشی از بستان العارفین، سمرقندی بوده باشد که از سوی کسی تلخیص گردیده است. باید افزود که اثری با عنوان الآداب و السنن (نسخه‌ی کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی به شماره‌ی ۱۰۴۴۷)[۳] با مؤلّفی ناشناخته و نیز اثری با عنوان الوعظ الثمین فی تعمیر اعصار رمضان الثلاثین (نسخه‌ی همان کتابخانه به شماره‌ی ۱۱۱۴۹/۲) تألیف میرغنی، محمّد عثمان بن سید محمّد ابابکر (د. ۱۲۶۸هـ)[۴] با ابوابی شبیه ابواب این اثر قابل مطالعه و بررسی است؛ لیکن ساختار کلّی آن دو اثر اندکی متفاوت است! به هر تقدیر ابواب موجود این اثر عبارتند از: باب الاخلاص و ترک الریا (۳۷ب)، باب هول الموت و شدّته (۴۸ب)، باب عذاب القبر (۵۷ الف) و باب أهوال یوم القیامة (۶۵ الف). ناگفته نماند که پیش‌تر نسخه‌ی کاملی از بستان العارفین به شماره‌ی «۴۱۸/۱» در همین فهرست معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی،

---

۱. شناسایی اوّلیه‌ی متن اصلی ماتن، مرهون تلاش پژوهشگر جوان، دوستِ گرانمایه، آقای جواد بشریِ است که از باب آیه‌ی شریفه‌ی ﴿أمّا بنعمة ربّک فحدّث﴾ شایسته است یادی در این نوشتار از وی صورت گیرد.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۹۰؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۸، ص ۲۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۳، ص ۹۱.

۳. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۶، صص ۳۶۴-۳۶۸.

۴. گروه فهرستنگاران؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۸، صص ۳۲۱۶-۲۱۸.

تعداد برگ: ۳۹ (۳۷ب ـ ۷۵ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور به عربی و ترکی عثمانی دارد که برخی غیر مربوط به متن است! آثار رطوبت در میانه، فراز و فرودین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. فراز و لبه‌ی زیرین برخی برگ‌ها وصّالی گردیده است. بر پشت جلد برگی از نسخه‌ای در ادبیات عرب، گویا فوائد الضیائیّه جامی چسبانیده شده است.

۴۹۸

۲۵۶. شرح مراح الارواح

از: شمس‌الدین احمد بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز»[۱] (درگذشته پس از ۸۶۰هـ)[۲]

موضوع: ادبیات عرب ـ صرف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، اللهمّ یا مصرّف القلوب صرّف قلوبنا نحو رضائک و صلّی علی من أوتی جوامع الکلم من بین أنبیائک و علی الآمرین بالمعروف و الناهین عن المنکر من آله و أصحابه و أزواجه و أحبّائه و علی المقتفین بهم فی مصادرهم ...».

انجام: «... و طاویان و طوی مجهول طوی فإنّه لو أعلّ الواو فیهما بقلبه ألفاً أو بإسکان فیها الثقل الکسرة علیها ما لم یلزم اجتماع الإعلالین إلا أنّه لایقل حملاً علی طوی».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۳۳» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ماه محرّم الحرام ... (اواخر سده‌ی ۱۲هـ)، محلّ کتابت: سرای کته، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۷۸، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴/۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم، قطع: خشتی، رقم کاتب: «أتممت هذه النسخة فی شهر محرّم الحرام المبارک فی مدینة سرای کته؛ کتبه إلی رحمة ربّه الأعلی»!

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است؛ نشان «بلغ» در برخی برگ‌ها (همچون برگ۴۶ب و ...) دیده می‌شود. تعلیقات و حاشیه‌نویسی اندکی به عربی و زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد. در آغاز یک مهر بیض ناخوانا و در انجام نیز یک مهر بیضی «... لطف الهی ... صالح ...» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۸۲)

---

۱. همان‌گونه که گذشت، کلمه‌ی «دینقوز» یا «دیکقوز» به ترکی به مفهوم «صحیح الوجود» است، چنان‌که محمّدطاهر بروسوی در *عثمانلی مؤلفلری* (ج ۱، ص۳۰۵) در باره‌ی این کلمه می‌نویسد: «بو کلمه بروسه‌جه صحیح الوجود مقامنده قوللانیلور بر تعبیردر». باید دانست که این واژه، با کلمه‌ی ترکی «دُنقوز» به معنی «خوک» ارتباطی ندارد.

۲. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۲۱؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص۳۰۵؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱، ص ۲۲۰.

۴۹۹/۱

۲۵۷. حاشیة شرح العقائد النسفیّة للتفتازانی[1] = حاشیة علی شرح السعد علی العقائد النسفیّة

از: شمس‌الدین احمد بن موسی ازنیقی قسطنطینی رومی مشهور به «خیالی» (درگذشته پس از سال ۸۸۶هـ در بورسا)[2]

موضوع: کلام اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة. امّا بعد الحمد لمستأهله و الصلوة علی سیّد رسله و علی آله و صحبه موضّحی سبله ... فدونک أیّها الساری هذا النبراس ... من شرح العقائد النسفیّة ... ألحقته إلی خزانة من لا مثل له فی العلی و له المثل الأعلی الصاحب الأعظم و الدستور المعظّم ... هو الوزیر الفرد فی إقباله ... الوزیر الکبیر محمودباشا ... قال الشارح النحریر عامله الله بلطفه الخطیر، بعد التیمن بالتسمیة؛ [الحمدلله] أقول: فی تعقیب التسمیة بالتمحید، اقتداء بأسلوب الکتاب المجید ... قوله المتوحّد بجلال ذاته؛ أقول الظاهر أنّ الباء صلة ... ».

انجام: «... إن قلت للملائکة فی مقابلة عمل البشر صفات فاضلة یضمحلّ فضل العمل فی جنبها؛ قلت هذا الادّعاء مما لایقبل فی حق الانبیاء و به یظهر أنّ الوجه أیضاً یفید تفضیلهم فقط و أنّ الفضل بید الله یؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم».

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر بخش توحید شرحِ مولی سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (د. ۷۹۳هـ) بر کتاب العقائد النسفیّه‌ی نجم‌الدین عمر بن محمّد نسفی (د. ۵۳۷ه) است که برسم خزانه‌ی وزیر محمودپاشا بر اساس مادّه‌ی «حَلّ سُوّد لشرح العقائد» در ماه رمضان سال ۸۶۲ه به انجام رسیده است و گفته شده که سلطان محمّدفاتح (۸۵۵–۸۸۶ه) بدین اهداء ناخشنود بوده است! حاجی خلیفه در توصیف این تحشیه می‌نویسد: «هی مقبولة سلک فیها مسلک الإیجاز یمتحن بها الأذکیاء من الطلاب، یقال مأخذه حاشیة ابن أبی‌الشریف القدسی من تلامذة ابن‌الهمام ...». این حاشیه به جهت اهمیّت و دقّت مورد توجّه متکلّمان و دانشجویان علوم اسلامی قرار گرفته و افزون بر تدریس و تدرّس، تعلیقات و حواشی چندی برآن نگاشته‌اند که به برخی از آن‌ها حاجی خلیفه اشاره نموده است[3] و خوشبختانه برخی تعلیقات آن در همین کتابخانه نیز موجود است؛ برای نمونه تعلیقات و حواشی عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی (د. ۱۰۶۷ه) بر این حاشیه با عنوان زبدة الأفکار به شماره‌ی «۴۹۹/۲» آنفاً از نظر خواهد گذشت. از حاشیه‌ی خیالی، نسخه‌های متعدّدی در مجلّدات فهرست‌های مختلف این کتابخانه‌ی

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. I, s. 427 & supp. Bd. II, s. 318.

۲. محمّدثریا: *تذکره مشایخ عثمانیه (سجلّ عثمانی)*: ج ۲، ص ۴۶؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ۱، ص ۲۹۱؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۳۲.

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، صص ۱۱۴۶–۱۱۴۷.

عامره گزارش گردیده است و از آن جمله نیز می‌توان به نسخه‌ی جدید آن به شماره‌ی «۱۵۶۹۸/۲»[۱] اشاره نمود. نسخه‌های متکثّری از این تعلیقه در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، از سوی علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۱، ص۵۵۰) معرّفی شده است. این اثر در سال‌های ۱۲۳۵، ۱۲۶۰، ۱۲۷۹، ۱۲۸۷، ۱۳۰۴، ۱۳۱۶، ۱۳۲۰ و ۱۳۲۱ه در استانبول، در سال ۱۸۷۰م/۱۲۸۷ه در دهلی، در سال ۱۸۷۶م/۱۲۹۳ه در لکهنو و نیز در سال ۱۲۹۷ و ۱۳۲۹ه در قاهره به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۰۶هـ محلّ کتابت: مدرسه خلیفه قاضی ـ آماسیه، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۹ (۱ب ـ ۱۰۱ الف)، تعداد سطر: ۱۷، نوع کاغذ: فرنگی آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۴/۵*۶ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۴/۵ سانتیمتر ، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم ابر و باد، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده با لبه برگردان (طبله)، قطع: خشتی، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من تسوید هذه النسخة الشریفة المسمّاة بالخیالی فی بلدة آماسیّة فی مدرسة خلیفه قاضی فی أواخر رجب فی نصف اللیل سنة ۱۱۰۶».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «منه، عبدالرحمن، قول احمد، ابن شجاع، جلال، ع ق، سل، سیلکوتی، بهشتی، نورالدین و ...» دارد. باید توجّه داشت که در این نسخه، دو برگ از این حاشیه و دو برگ از حاشیه‌ی حاشیه‌ی آن ـ که در ادامه معرّفی شده است ـ صحافی گردیده است و به واقع این رساله ۴۹ برگ است. مهر گرد «... حوضه ... اوغللرندر مصطفی ناظم کتبخانه سی ... ۱۲۳۹هـ» و نیز مهر بزرگ گرد «قد وقف هذا الکتاب الفقیر الحاج السیّد احمد حمدی وقفاً عامّاً رضا لله تعالی ...» در آغاز و انجام نسخه آمده است. آثار مختصر رطوبت بر فراز برگ‌ها دیده می‌شود. در آغاز دو بیت شعر ترکی درباره‌ی این اثر چنین آمده است:

خیالنک خیالنی خیال اتمز مدرسلر
خیالی داخی ارمش خیالینک خیالینه.

(ثبت ۲۱۰۸۸۳)

۴۹۹/۲

۲۵۸. حاشیة حاشیة شرح العقائد النسفیّة = حاشیة علی حاشیة الخیالی علی العقائد النسفیّة = زبدة الأفکار = تعلیقات علی حاشیة الخیالی علی شرح العقائد النسفیّة = الحواشی علی شرح عقائد النسفی

از: عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی پنجابی هندی مشهور به «سیلکوتی»

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۲۸۶.
۲. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص۱۵۲؛ سرکیس، الیان؛ معجم المطبوعات العربیّة: ج۱، صص۸۵۲-۸۵۳؛ مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: ص۲۸۱.

(درگذشته به سال ۱۰۶۷هـ در سیالکوت)[۱]

موضوع: عقائد اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «قوله النحریر فی الصحاح، النحریر العالم المتقن و نقل عنه النحریر البلیغ فی العلم کأنه ینحر الشیء علماً و عملاً و قد یقال نحرت ... قوله عامله الله أی جزاه الله علی عمله ...».

انجام: «... ما قاله الفاضل المحشّی ... او هو من حقیقة و هوبط و إنّما قید بخصوصه لان اطلاق العام علی الخاصّ لا بخصوصه بل باعتبار عمومه و کونه فرداً من أفراده حقیقة لکونه مستعملاً فیما وضع له علی ما بیّن فی المطوّل ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: تعلیقاتی بر حاشیه‌ی شمس‌الدین احمد بن موسی خیالی ازنیقی (د. پس ۸۸۶هـ) بر شرح سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (د. ۷۹۳هـ) بر کتاب العقائد النسفیّة نجم‌الدین عمر بن محمّد نسفی (د. ۵۳۷هـ) با عنوان «قوله ـ قوله» است. مرحوم حاجی خلیفه در کشف الظنون (ج۲، ص۱۱۴۸) دربارهٔ این اثر گوید: «هی أحسن الحواشی، مقبولة عند العلماء». این اثر در سال ۱۲۵۷، ۱۲۷۵ و ۱۳۱۶هـ در استانبول (آستانه)، در سال ۱۲۸۷هـ در دهلی، در سال‌های ۱۲۹۳ و ۱۲۹۵هـ در لکهنو منتشر گردیده است[۲]. از این اثر نسخ چندی در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور موجود است که علیرضا قره‌بلوط در معجم التاریخ (ج۲، صص۱۵۳۹ –۱۵۴۰) گزارشی از آن‌ها بدست داده است. نسخه‌ی حاضر فاقد مقدّمه‌ای است که در نسخه‌ی کتابخانه‌ی قادریّه ـ بغداد به شماره‌ی «۵۵۱»[۳] آمده است. باید افزود در مصادر و فهارس از این اثر با عنوان حاشیة شرح العقائد النسفیّة، به تسامح یاد شده است که صحیح نیست. در کتابخانه‌ی ملّی جمهوری اسلامی ایران نسخه‌ای به شماره‌ی «۲۷۹۵ع»[۴] با عنوان حاشیة حاشیة المطوّل با مؤلّفی ناشناخته معرّفی شده است؛ که با توجّه به آغاز و انجام آن، بایستی نسخه‌ی دیگری از حاشیة حاشیة شرح العقائد النسفیّة (مورد بحث) بوده باشد!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: عثمانی (ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۵۸ (۳ الف ـ ۷۸ب)، تعداد سطر: مختلف، نوع کاغذ: فرنگی آهار مهره شده، اندازه متن: مختلف.

ویژگی‌ها: برخی قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود. اندازه‌ی برگ‌ها مختلف است. امضای «سیلکوتی» در انجام برگ‌ها آمده است. این رساله نیز به مانند رساله‌ی پیشین دو برگ از

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج۳، ص۲۸۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۵، ص۹۵؛ تهرانی، آقا بزرگ: *طبقات أعلام الشیعة* (قرن ۱۱هـ): صص۳۱۴ – ۳۱۵.

۲. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهای چاپی عربی: صص۲۸۰ –۲۸۱؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج۳، ص۲۳۲؛ احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص۲۷۸ –۲۷۹.

۳. رؤوف، عماد عبدالسلام: *الآثار الخطّیة فی المکتبة القادریّة*: ج۲، ص۲۳۸۶ –۳۸۸.

۴. عظیمی، حبیب‌الله؛ *فهرست کتابخانه ملّی*: ج۱۳، ص۲۸۷.

این آن و سپس دو برگ از حاشیه صحافی شده است و در واقع این رساله ۵۸ برگ است.

۵۰۰/۱

۲۵۹. صلاة النوافل = وظائف النوافل

از: تقی الدین محمّد بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (درگذشته به سال ۹۸۱هـ)[۱]

موضوع: آداب و سنن

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أنعم علینا و هدانا للإسلام و الصلوة علی رسوله محمّد علیه عالی المقام و آله و صحبه أجمعین فهذه وظائف نوافل عبادة التی اختارها و رتّبها محمّد بن پیرعلی بن اسکندر عفی عنه؛ یقول إذا استیقظ الحمدلله الذی أحیانا بعد ما أماتنا و ردّ علینا أرواحنا و إلیه البعث و النشور و طبداء فی اللباس والنعل و الخروج من الخلاء ...».

انجام: «... و انصافاً اللهمّ صلّ و سلّم و بارک علی محمّد و آله أجمعین و الحمدلله ربّ العالمین الفاتحة مع الصلوة ثمّ یقول بعدها یا حی یا قیّوم یا لا إله إلا أنت، أربعین مرّة ثمّ یقراء یس إلی آخره».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای موجز در بیان برخی آداب نوافل نماز از زمان بیداری سحر همراه برخی اذکار و اوراد متناسب با آن اوقات است. از این اثر ۴ نسخه‌ی دستنویس دیگر در دست است که علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۹۹۰) گزارشی از آن‌ها بدست داده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، نام کاتب: سیّد نافع، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۲ الف)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: بدون جلد، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: در آغاز این مجموعه فهرستی از رسائل درونی آن نوشته شده است. در آغاز چند یادداشت از سید نافع (کاتب مجموعه) به ترکی عثمانی با تاریخ ۱۰۹۹ه همراه یک بیت ترکی آذری زیبا دیده می‌شود:

خطّمی گورن مشوش، لطف ئدیب عیب ایتمسین
روزگارک شدّت تنده، گوگلمز آشفته دیر!

و نیز در ادامه عباراتی نغز همچون «العلم بئر و المذاکرة دلو» و «العلم درّ بلا بها [و] الجهل داء بلا دوا» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۸۴)

۵۰۰/۲

۲۶۰. امّ البراهین[۲] = العقیدة الصغری = السنوسیّة = العقیدة السنوسیّة = السنوسیّة الصغری

از: ابوعبدالله شریف محمّد بن یوسف بن حسین (عمر) بن شعیب حسنی سنوسی تلمسانی

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج۱، ص۲۵۳؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۹، ص۱۲۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۲، ص۲۵۲.

2. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 250 & supp. Bd. II, s. 353.

(درگذشته به سال ۸۹۵هـ در تلمسان)[۱]

موضوع: عقائد اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله و الصلوة و السلام علی رسول الله؛ اعلم أنّ الحکم العقلی منحصر فی ثلاثة أقسام: الوجود و الاستحالة و الجواز فالواجب ما لایتصوّر فی العقل ...».

انجام: «... و غفل عن ذکره الغافلین و رضی الله سبحانه و تعالی عن أصحاب رسول الله أجمعین و عن التابعین و تابعیهم و تبعهم بأحسان إلی یوم الدین و السلام علی جمیع الأنبیاء و المرسلین و الحمدلله ربّ العالمین؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری استدلالی در بیان عقاید اهل سنّت در توحید و صفات خداوند متعال است. مؤلّف در این موضوع، علاوه بر این رساله، دارای دو رساله‌ی دیگر به نام‌های العقیدة الوسطی[۲] و نیز العقیدة الکبری[۳] است و نسخه‌ی مورد بحث العقیدة الصغری است که با نام خاصّ أمّ البراهین نیز اشتهار دارد و بر آن شروح چندی نیز از سوی خود مؤلّف و برخی دانشمندان نوشته شده است که حاجی خلیفه[۴] به برخی اشاره نموده است و در ضمن مجموعه‌ی شماره‌ی «۲۱۰۲» کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم (فهرست: ج۶، صص۱۱۴-۱۱۷) نیز مجموعه‌ای از شروح متعدّد امّ البراهین گزارش گردیده است. بنا بر آگاهی راقم، از امّ البراهین در این کتابخانه یک نسخه به شماره‌ی «۵۵۶ط»[۵] گزارش گردیده است. در ضمن نسخه‌های متعدّدی را نیز قره بلوط در معجم التاریخ (ج۵، ص۳۳۱۳) معرّفی نموده است. این اثر در سال ۱۲۷۲هـ در قاهره با تصحیح محمود الجزائری به صورت چاپ سنگی در حاشیة الباجوری و نیز در سال ۱۸۴۸م به اهتمام و. ولف (Ph. Wolff) همراه ترجمه‌ی آلمانی آن در لایپزیگ و سپس در به اهتمام لوشیانی (Luchiani) با تعلیقات و ترجمه‌ی فرانسوی او در سال ۱۸۹۶م در الجزائر و پس از آن نیز بارها در مصر و فاس و جاهای دیگر به چاپ رسیده است[۶].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [سیّد نافع]، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳ (۲ب ـ ۴ب)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۵ سانتیمتر.

---

۱. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۱۳۲.
۲. قره‌بلوط، علی الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۳۱۶.
۳. همان: ج ۵، صص ۳۳۱۵-۳۳۱۶.
۴. حاجی خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۱، ص ۱۷۰.
۵. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۸۲.
۶. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۱۰۵۸؛ صالحیّه، محمدعیسی؛ *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*: ج ۳، ص ۲۱۸.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار اندک رطوبت بر فراز برگ‌های آن هویداست.

۵۰۰/۳

۲۶۱. ایمان و اسلام رساله‌سی = رسالة الإیمان

از: اسماعیل کمال قره‌مانی صوفی خلوتی متخلّص به «امّی» و مشهور به «کمال قره‌مانی» (درگذشته به سال ۸۸۰هـ) [۱] (یا) علمی محمّد افندی مغنیساوی رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (درگذشته به سال ۱۰۵۸هـ)

موضوع: عقاید اهل سنّت

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، ایمان اسلام دین ملّة ندر درلرسه دیل ایله اقرار قلبله تصدیق ایدرین که حضرت انبیایه الله تعالی طرفندن هر ...».

انجام: «... اون درهم گوموش مهر اوزرینه کندومنه نکاح و تزویج ایدوم و بنده کندوم ایجون قبول ایلدم دیله غایت مهمدر؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان معنی و مفهوم «اسلام و ایمان» است که به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی نگارش یافته است. در فهرست دیجیتالی [۲] کتابخانه‌ی دانشکده‌ی زبان و تاریخ در دانشگاه آنکارا نسخه‌ای از همین اثر به شماره‌ی «Muzaffer Ozak (I) 1138/V» و نیز در فهرست دیجیتالی [۳] کتابخانه‌ی دانشکده‌ی الهیّات دانشگاه آنکارا نسخه‌ی دیگری به شماره‌ی «۴۴۱۰۳» با مؤلّفی ناشناخته موجود است و ذیل نسخه‌ی نخست، نوشته شده که در حقّ مؤلّف هیچ‌گونه آگاهی در دست نیست. لیکن باید دانست که این اثر بدون تردید همان ایمان و اسلام رساله‌سی (یا) رسالة الإیمان تألیف اسماعیل کمال امّی قره‌مانی (یا) علمی محمّد افندی مغنیساوی می‌باشد. از این اثر موجز، افزون بر نسخه‌ی دانشگاه آنکارا، نسخه‌هایی نیز در برخی کتابخانه‌های ترکیه، از جمله کتابخانه‌ی موزه‌ی توپقاپی سرای ـ استانبول [۴] و کتابخانه‌ی ملّی آنکارا موجود است [۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [سیّد نافع]، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۴ب ـ ۵ب)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار اندک رطوبت بر فراز برگ‌های آن هویداست.

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۱۵۲؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۲۱۶.

2. Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu.

3. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu.

4. Karatay, F. E.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu; c. II, s. 319 ve 327.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۶۹۷ و ج ۵، صص ۳۳۳۲-۳۳۳۳.

۵۰۰/۴

۲۶۲. عقائد رساله‌سی = علم حال = رساله قاضی‌زاده

از: محمّد بن مصطفی بن محمّد بالکسیری رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (درگذشته به سال ۱۰۴۴ یا ۱۰۴۵هـ)[۱]

موضوع: عقاید

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة والسلام علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه أجمعین بوندان صکره معلوم اولا که هر عاقل بالغ اولان کشیه گرک ار اولسون گرک عورت اولسون، اوزدلرینه فرض عین در تکری تعالی حقنده واجل اولان صفتلری ...».

انجام: «...مداومت ایلیه تا که هم دنیاده و هم آخرتده سعادتله ایرشوب فائدلر گوره حق سبحانه و تعالی جمله موزه میسر ایلیه؛ آمین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در بیان عقاید اهل سنت (حنفی) است که در آن به برخی مباحث اعتقادی و فقهی و اخلاقی پرداخته شده است. باید دانست در فهرست دیجیتالی[۲] کتابخانه‌ی دانشکده‌ی زبان و تاریخ در دانشگاه آنکارا دو نسخه از همین اثر، یکی به شماره‌ی «Muzaffer Ozak (II) 379/XXVI» با عنوان رسالة فی بیان صفات الله با مؤلّفی ناشناخته و دیگری نیز با عنوان رساله قاضی‌زاده به شماره‌ی «İsmail Saib (I) 785/II» معرّفی گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [سیّد نافع]، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۵ب ـ ۷ب)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار اندک رطوبت بر فراز برگ‌های آن هویداست.

۵۰۰/۵

۲۶۳. الاربعون حدیثاً فی فضیلة العلم

از: ناشناخته

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحدیث الأوّل عن أبی‌یونس مولی عایشة رضی الله عنها قال قال رسول الله صلعم إنّما إمرأة أعانت زوجها فی طلب العلم ...».

انجام: «... الحدیث الاربعین ... ثمّ قال النبی صلی الله علیه و سلّم طوبی للعلماء و المتعلّم فقال رجل من القوم یا رسول الله فهذا للعالم فقال العالم و المتعلّم فی الأجر سواء».

کتاب‌شناسی: چهل حدیث نبوی صلی الله علیه و آله و سلّم در فضیلت علم و عالم و تعلیم است. باید افزود با اینکه در سرچشمه‌ها و فهرست‌ها تفحّص نسبتاً زیادی از سوی راقم

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۳، ص ۲۰۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۲۶۰؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۷۷.

2. Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu.

سطور صورت گرفت، لیکن با این حال شوربختانه به نسخه‌ی دیگر یا آگاهی‌های بیش‌تری از این اثر دسترسی مقدور نگردید. باید دانست که از مولی علی قاری هروی (د. ۱۰۱۴هـ) اثری با عنوان أربعون حدیثاً فی فضل العالم و المتعلّم[۱] و نیز از احمد بن معدان تحبیبی (د. ۵۵۰هـ) اثری با عنوان أربعون حدیثاً فی فضل العلم و العلماء و المتعلّمین[۲] در فهرست‌ها گزارش گردیده است، لیکن آغاز آن‌ها با نسخه‌ی مورد بحث متفاوت می‌باشند.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [سیّد نافع]، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۱هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۸ الف ـ ۱۱ الف)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات مختصری به ترکی و عربی دارد. آثار اندک رطوبت بر فراز برگ‌های آن هویداست. درانجام فایده‌ای در قلم اظفار (گرفتن ناخن) به عربی و ترکی و نیز حدیثی نبوی (ص) در این زمینه آمده است. هنچنین در برگ‌های (۱۱ب ـ ۱۴ الف) فوائدی به ترکی و عربی مشتمل بر روایتی به نقل از ابوالسعود افندی، وردی از قهستانی، حدیثی نبوی در بیان علام آخر الزمان، چند فرع فقهی، به نقل از هدایه، قاضی خان، طحاوی، غرر، مشکلات، مجمع البحرین؛ فایده‌ای در قواعد القرآن، به نقل از جامع الفتاوی و نیز جدولی در مباحث فلسفی و غیر آن: «موجود ـ وجود، معدوم ـ عدم، قدیم ـ باقی و ....» به عربی و ترکی آمده است.

۱. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: ص ۱۱۴.
۲. تیمور، احمد؛ *فهرس الخزانة التیموریّة*: ج ۲، ص ۱۷۸.

۵۰۰/۶

۲۶۴. شرح الفقه الأکبر[۳] = شرح الأمالی

از: ابوالمنتهی احمد بن محمّد مغنیساوی رومی (درگذشته به سال ۱۰۰۰هـ)[۴]

موضوع: عقاید اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی هدانا إلی طریق السنّة و الجماعة بفضله العظیم و الصلوة و السلام علی رسوله و حبیبه محمّد الذی کان علی خلق العظیم و علی آله و أصحابه الذاعین إلی صراط مستقیم؛ امّا بعد فیقول العبد الضعیف المذنب ابوالمنتهی عصمه الله تعالی الکبیر ...».

انجام: «... یهدی من یشاء إلی آخره کأنّه قال فما علینا إلا البلاغ و الله یهدی من یشاء إلی صراط المستقیم اللهمّ یا هادی المهتدین ... قد تمّ».

کتاب‌شناسی: شرح مزجی مختصری بر کتابِ الفقه الأکبر تألیفِ ابوحنیفه نعمان بن ثابت کوفی

۳. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۱۲۸۷.
۴. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۲۲۸؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۲، ص ۱۵۹؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۶۲؛ در مصدر اخیری تاریخ وفات مؤلّف در حدود سال ۱۰۹۰هـ ثبت گردیده، که بدون تردید اشتباه است!

بغـدادی تمیمـی مـشهور بـه «امـام اعظـم» (د. ۱۵۰هـ) در اعتقادات اهل سنّت است که شـارح در سال ۹۸۹هـ[۱] از شرح آن فراغت یافته است. از این اثر چند نسخه در ایـن کتابخانـه‌ی عـامره موجـود اسـت کـه از آن جملـه مـی‌تـوان بـه نـسخه‌هـای جدیـد بـه شـماره‌ی «۱۸۷۳۳» و «۱۸۸۰۸»[۲] و نیـز نـسخه‌ی دیگـری کـه اخیـراً (اسـفند ۱۳۸۷) همـراه ۶۹ دسـتنویس دیگـر از سوی راقم سطور به این کتابخانـه اهـداء گردیـد، اشاره نمود، و در ضمن ده‌ها نسخه را نیـز اسـتاد علیرضـا قـره بلـوط در معجـم التـاریخ (ج۱، صـص۴۶۹ –۴۷۰) گـزارش نمـوده کـه در کتابخانه‌های مختلف جهان نگهـداری مـی‌گـردد. باید دانست که این اثر در سال ۱۸۹۶م در قازان، در سـال‌هـای ۱۲۸۶ و ۱۳۰۶ه و نیـز ۱۹۱۰م در دهلـی و در سـال‌هـای ۱۳۲۱، ۱۳۶۵، ۱۳۶۷ و ۱۴۰۰ه در حیدرآباد دکن به چاپ رسیده است.[۳]

نسخه‌شناسی: نـوع خـط: نـسخ، نـام کاتـب: [سیّد نافع] و بکر بن عیسی، تاریخ کتابت: سـال ۱۰۸۵هـ (بخـش دوم)، محـلّ کتابـت: قیـصری، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد بـرگ: ۲۴ (۱۴ب ـ ۳۷ الـف)، تعـداد سـطر: ۱۹، نـوع کاغذ: شرقی نخودی، انـدازه مـتن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده و تعلیقات و حاشیه‌نویـسی بـه عربـی و ترکی دارد. آثار رطوبت بر لبـه و فـراز بـرگ‌هـا مشاهده می‌گردد.

۵۰۰/۷

۲۶۵. شروط الصلاة = الصلاة (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین والصلوة و الـسلام علـی سـیّدنا محمّـد و آلـه و صـحبه أجمعین؛ باب شروط الصلوة و هی ثمانیـة الأوّل الوضوء بالماء المطلق و هو الماء الذی بقـی علـی أصل خلقته ...».

انجام: «... باب الغسل الواجب و هـو غـسل المیّت حتّی لایجوز الصلوة قبل الغسل أو التیمم عند عد الماء؛ باب الغسل المستحبّ و هو غسل الکافر إن أسـلم؛ تمّـت الکتـاب بعـون الملـک الوهّاب».

کتاب‌شناسی: متنِ فقهی مختصری بـر مبنـای اهل سنّت (حنفیان) در بیان آداب و شروط نماز

---

۱. در *کشف الظنون*، تاریخ مذکور ۹۳۹هـ (تسع و ثلاثین و تسعمائة) ثبت شده، که صحیح نیست و منشاء اشتباه نیـز بایستی از مصحّحین *کشف‌الظنون* بود باشد! چـرا کـه بـه نظر مـی‌رسـد در اصـل بـه صـورت «تـسع و ثمـانین و تـسعمائة» بـوده و تـصحیفی در «ثمـانین» و «ثلاثـین» صـورت گرفتـه اسـت و ایـن نظـر را نیـز محمّـدطاهر بروسـوی در *عثمـانلی‌مـؤلفلری* (ج۱، ص۲۲۸) تأییـد می‌نماید؛ چرا که همو تاریخ این شرح را سال ۹۸۹هـ ذکر کرده است و الله العالم.

۲. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مـصطفی: *فهرسـت مختـصر کتابخانه مجلس*: ص۱۰۰.

۳. مشار، خانبابا؛ فهرست کتابهـای چـاپی عربـی: ص۵۵۶؛ صالحیّه، محمدعیـسی؛ المعجـم الـشامل للتـراث العربـی المطبوع: ج۵، ص۱۲۱؛ احمـدخان؛ معجـم المطبوعـات العربیّة فی شبه القارة: صص۴۷۷ –۴۷۸.

و وضوء است که در چند باب با عناوین: شروط الصلاة، ارکان الصلاة، سنن الصلوة، فیما یستحبّ فی الصلوة، فیما یکره فی الصلوة، فیما یفسد الصلوة، فرائض الوضوء، سنن الوضوء، فیما یستحبّ فی الوضوء، آداب الوضوء، نوافل الوضوء، کراهیّة الوضوء، منهی الوضوء، نواقض الوضوء، فرائض الغسل، سنن الغسل، المعانی الموجبة للغسل، الغسل المسنون، الغسل الواجب، الغسل المستحبّ، نگارش یافته است. در فهرست دیجیتالی[1] کتابخانه‌ی دانشکده‌ی زبان و تاریخ دانشگاه آنکارا، نسخه‌ای از همین اثر به شماره‌ی «Müteferrik (I) 408/VI» با عنوان رسالة فی الصلاة با مؤلّفی ناشناخته معرّفی شده است، لیکن هیچ‌گونه آگاهی بیش‌تری از اثر یا مؤلّف آن گزارش نگردیده است. باید دانست که در فهرست‌ها، با عنوان شروط الصلوة نسخه‌هایی در کتابخانه‌ی دانشگاه آنکارا به شماره‌ی «Müteferrik (I) 497/I» (منسوب به ابن‌کمال پاشا)، کتابخانه‌ی آیت‌الله العظمی مرعشی (ره) در قم به شماره‌ی «۵۳۸۰/۳»[2] و کتابخانه‌ی سلطان محمود ثانی در قبرص «M.1258.3»[3] و جز اینها معرّفی شده است و آغاز و انجام جملگی آن‌ها با نسخه‌ی مورد بحث متفاوت است.

1. Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu.

۲. اشکوری، احمد؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۱۴، ص ۱۶۹.

۳. ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد؛ *فهرس المخطوطات الاسلامیّة فی قبرص*: صص ۱۹۵ – ۱۹۶.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [بکر بن عیسی]، تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۹هـ، محلّ کتابت: [قیصری]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۶ (۳۷ب ـ ۴۲ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و تعلیقات و حاشیه‌نویسی اندکی به عربی و ترکی دارد. لبه و فراز برگ‌ها رطوبت دیده است.

۵۰۰/۸

۲۶۶. أربعة و خمسون فریضة = الفرائض

از: ابوسعید (ابوالحسن) حسن بن یسار بصری مدنی صوفی مشهور به «حسن البصری» (درگذشته به سال ۱۱۰هـ در بصره)[4]

موضوع: عقاید و تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، روی الحسن البصری رحمه‌الله تعالی عن النبی علیه السلام إنّه قال یلزم العبد المؤمن من کلّ یوم أربعة و خمسون فریضة فمن لم یعرفها و لم یحفظها و لم یعمل بها فهو عاص و جاهل مذموم لا عدز فی یوم القیمة أوّلها معرفة الله تعالی ...».

انجام: «... الرابع و الخمسون الاستقامة علی مذهب أهل السنّة والجماعة لقوله تعالی و إنّ هذا

۴. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۲۶۵.

صراطی مستقیماً ... انتهی الکلام فی هذا المقام و الحمد لله علی التمام و علی الرسول أفضل الصلوة و السلام؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در تبیین کلام حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله مبنی بر اینکه بر مؤمن شایسته است، هر روز به ۵۴ فریضه ملتزم باشد. از این اثر نسخه‌های متعدّدی از سوی علیرضا قره بلوط در معجم التاریخ (ج۲، ص۸۹۶) معرّفی شده است که در کتابخانه‌های مختلف ترکیه نگهداری می‌گردند. همچنین این اثر از سوی مترجمی ناشناخته، به ترکی عثمانی برگردانده است و نسخه‌های آن نیز در برخی کتابخانه‌های ترکیه موجود است؛ گفتنی است که آن ترجمه در سال‌های ۱۲۵۹، ۱۲۶۰ و ۱۲۷۶هـ در استانبول به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [بکر بن عیسی]، تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۰هـ، محلّ کتابت: [قیصری]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۶ (۳۷ب ـ ۴۲ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. لبه و فراز برگ‌ها رطوبت دیده است.

۵۰۰/۹

۲۶۷. دعاء ایمان

از: ناشناخته

موضوع: دعا و اوراد

زبان: عربی و ترکی عثمانی

آغاز: «هذا دعاء ایمان تفصیلاً آمنت بالله یعنی آندم که حقتعالی واردر و بردر ذاتنده و صفاتنده شریکی و نظری یوقدور ...».

انجام: «... اللهمّ اعطنا خیر الدارین و احفظ من شر کلّ دابة یا أرحم الراحمین ... و لاحول و لا قوّة إلا بالله العلی العظیم برحمتک یا أرحم الراحمین والحمد لله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مشتمل بر چند اوراد و اذکار و دعا و تسبیح که به زبان عربی و ترکی نگارش یافته است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: [بکر بن عیسی]، تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۰هـ، محلّ کتابت: [قیصری]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۲ (۴۵ الف ـ ۴۶ب)، تعداد سطر: ۳۰، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ لبه و فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. در انجام یادداشتی در بیان تاریخ و زمان خلافت خلفای راشدین آمده است و نیز اسامی شهاب الدین مصطفی و دوه لو حاجی بابا زاده دیده می‌شود که باید مالکان نسخه بوده باشند.

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص۸۹۵.

۵۰۱

۲۶۸. گلستان سعدی

از: مصلح الدین عبدالله سعدی شیرازی (درگذشته به سال ۶۹۱ یا ۶۹۲هـ در شیراز)

موضوع: ادب منظوم

زبان: فارسی

آغاز: افتاده «... کز عهده شکرش بدر آید اعملوا آل داود شکراً و قلیل من عبادی الشکور؛ قطعه:

بنده همان به که زتقصیر خویش
عذر بدرگاه خدا آورد».

انجام: «... باب ششم در ضعف و پیری ... راحت عاجل بتشویش مخلب اجل منقّص مگردان خلاف رای خرد خردمندان است خدا داده است کام نیکبختی چرا سختی برند از بیم سختی برو شادی کنی ای یار دل افروز ...» ناتمام.

کتاب‌شناسی: حکایاتِ گلستان از آغاز تا بخشی از باب ششم است. در این کتابخانه نسخه‌های متعدّدی از گلستان موجود است که در مجلّداتِ مختلفِ فهرست‌های این کتابخانه معرّفی شده است و از جمله نسخه‌های فهرست نشده (تا زمان تنظیم این نوشتار)، و جدیدِ گلستان سعدی، می‌توان به نسخه‌های شماره‌ی «۹۴۲۵/۲۸»، «۹۴۳۷/۱»، «۱۴۸۴۰»، «۸۱۶۶/۳»، «۸۸۴۱/۱۹»، «۹۰۹۸»، «۱۵۰۷۳»[1]، «۱۶۲۳۴»، «۱۶۷۰۰»، «۱۶۲۹۲» و «۱۷۶۹۹»[2] اشاره نمود. صدها نسخه‌ی دستنویس نیز در مصادر و فهارس از این اثر ادبی معرّفی شده است که به جهتِ وفور نسخ آن و نیز گزارش‌های متکثّر کتاب‌شناسی[3] و جز آن، نیازی به تفصیل در این نوشتار نیست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق نازیبا (جلی و خفی) و شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳ هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۴۳، تعداد سطر: مختلف، نوع کاغذ: شرقی نخودی، اندازه متن: ۱۸*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۱/۵ سانتیمتر، نوع جلد: میشن قهوه‌ای روشن، قطع: رقعی (پالتویی).

ویژگی‌ها: در حاشیه تصحیح گردیده است. نیمه‌ی نخست کتاب به صورت درشت (۶ سطری) خوشنویسی (مشق) شده است و نیمه‌ی دوم نیز به تدریج خط آن ریزتر شده است! برگ‌ها آسیب دیده و اسیدی شده‌اند که در بیش‌ترین صفحات، با کاغذ فرنگی سفید به صورت غیر فنّی ترمیم، وصّالی و متن و حاشیه شده است. آثار رطوبت و لک و چربی روی برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در انجام دو برگ (۴۳ب ـ ۴۴ الف) چند صورت حساب دفتری آمده است که از نظر واحدهای وزنی و

---

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۶۸۶.

۲. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۴۴.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۱۹۵-۱۱۹۶.

پـولی رایـج در دوره‌ی قاجاریـه، قابـل تحقیـق و بررسی است.

(ثبت ۲۱۰۸۸۵)

۵۰۲

۲۶۹. تحفة الغریب بشرح مغنی اللبیـب = تحفـة الغریب فی الکـلام علـی مغنـی اللبیب = شرح مغنی اللبیب لابن‌هشام

از: بدرالدین محمّـد بـن ابـی‌بکـر بـن عمـر اسکندری مخزومـی قرشـی مـالکی مـشهور بـه «ابن دمامینی» (درگذشته به سال ۸۲۷ یا ۸۲۸ یـا ۸۳۷ یا ۸۳۸هـ در هند) [۱]

موضوع: ادبیّات عرب ـ نحو

زبان: عربی

آغاز [۲]: افتاده «[الباب الأوّل حـرف البـاء] ... ینفطر به أو هو علی إرادة النسب أی ذات انفطـر کما تقول ... و قوله أدب ...».

انجام: «... و لیکن انفصالی مـن الکـلام فـی الشرح علی هذا الوجه الحسن و لیکفّ القلم عن شوطه ... و الصلوه علی خـاتم النبیـین ... محمّـد بدر التمام و مسک الختام و آله و صحبه مـصابیح الظلام و التحیّات و الطیّبات واصلة إلیه و إلـیهم السلام».

کتاب‌شناسی: شرحی مشهور و نسبتاً مفـصّل بر کتابِ نحوی مغنی اللبیب عن کتب الأعاریـب تألیفِ جمال‌الدین ابومحمّد عبدالله بن یوسف بـن احمـد انـصاری مـصری نحـوی مـشهور بـه «ابن‌هشام» (د. ۷۶۱ یا ۷۶۲هـ) با عنوان «قـال ـ أقـول» اسـت کـه بـه نـام ناصـرالدین ابـوالفتح احمدشاه بن محمّدشـاه بـن مظفّرشـاه از پادشـان هند در سال ۸۱۸هـ [۳] تألیف گردیـده اسـت و بـا توجّه به عباراتِ حاجی خلیفه این شرح بایستی همان شرح اطولِ (مفصّل) ابن‌دمامینی، بوده باشد. محمّد عابد الفاسی درباره‌ی این اثـر مـی‌نویـسد: «هو شرح مفید جدّاً اشتمل علی کثیر من الفوائـد الأدبیّة و التاریخیّة ممّا یدلّ علی اطلاعه الواسع و

---

۱. زرکلـی، خیرالـدین؛ *الأعـلام*: ج ۶، ص ۲۸۲؛ کحّالـه، عمر رضـا؛ *معجـم المـؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۱۵؛ بغـدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۱۸۵؛ باید دانست که اصحّ در تاریخ وفات وی همـان «۸۳۸هـ» اسـت؛ چنان‌که محمّد عابد فاسی در *فهرس مخطوطات خزانـة القـرویّین* (ج ۲، ص ۲۵) دربـاره‌ی آن نوشـته اسـت: «الدمامینی .... المتوّفی سن ۸۲۸هـ کذا فـی الکـشف و فـی حـسن المحاضـرة للـسیوطی أنّ وفاتـه کانـت سـنة ۸۲۷هـ و کل ذلک غلط و الصواب أنّ تاریخ وفاته کان سنة ۸۳۸هـ و قد عرّف بالمترجم جماعة منهم الـسیوطی فی البغیة (ص ۲۷) ... ولد بالاسکندریّة سـنة ۷۶۳هـ و تـوفّی بالهنـد فـی شـعبان سـنة ۸۳۷هـ و قیـل سـنة ۸۳۸هـ».

۲. آغاز اصل کتاب بر پایـه‌ی نـسخه‌ی کتابخانـه‌ی مرکـزی آسـتان قـدس (فهرسـت: ج ۱۲، ص ۳۷) بـه صـورت: «الحمدلله الذی منح من لسان العـرب الأیـادی الحـسنة وَ جعله کنز الفصاحة فهو مغنی اللبیب ...» است.

۳. مرحـوم ابـن یوسـف حـدائقی در *فهرسـت کتابخانـه سپهـسالار* (ج ۲، ص ۳۷۸) دربـاره‌ی ایـن تـاریخ می‌نویسد: «از مندرجات بغیه [الوعـاة للـسیوطی] بدسـت می‌آید که پس از سال ۸۲۰هـ دمامینی به هند رفته و از مقدّمه خود شارح بدست می‌آید که چون عازم برگـشتن بوطن خـویش بـوده، پادشـاه از او خواسـته کـه چنـدی دیگـر توقّـف نمایـد و بتـدریس مـشغول باشـد و در آن هنگام بتألیف این شرح پرداخته و تصور می‌کنم که مـراد *کشف الظنون* سال ۸۲۸هـ بوده و "بیست" آن "ده" نقـل شده و در آخر نسخ این کتابخانه سال فراغـت از تـألیف نیست».

براعته الأدبیّة ...»[۱]. باید افزود که ابن‌دمامینی بر کتاب مغنی اللبیب، سه شرح دارد، یکی شرح مختصر با عنوان «قوله ـ قوله» است که در مصر تألیف نموده است و آغاز آن[۲] چنین است: «الحمدلله الذی لا افتقار إلی مغنٍ سواه ...»؛ دومین شرح وی تحفة الغریب نام دارد که در سال ۸۱۸هـ در بلاد هند با عناوین «قال ـ أقول» نوشته است (نسخه‌ی مورد بحث)، و سومین شروح نیز شرحی مزجی است که به إیضاح المتن مسمّا گردیده است و به ظاهر آن نیز در هند (و بقولی در یمن) نوشته شده است که تا حرف الفاء باب اوّل مغنی را داراست و گویا به جهتِ درگذشتِ شارح، ناتمام مانده است و به قول حاجی خلیفه: «لم یکمل و لو کمل لکان أحسن الشروح کلّها». از تحفة الغریب دو نسخه‌ی جدید در این کتابخانه‌ی عامره به شماره‌های «۸۵۸۱»[۳] و «۱۸۵۴۰»[۴] نگهداری می‌گردد. از این شرح نسخه‌های متعدّدی را نیز قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، صص۲۴۹۴ – ۲۴۹۵) معرّفی نموده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۳۰۵هـ در قاهره به چاپ رسیده است[۵]. جالب است بدانیم که بر اساس نوشته‌ی برخی مصادر همچون بغیة الوعاة، بدرالدین محمّد دمامینی، از راه کسب روزگار می‌گذرانید و شرکت بافندگی بزرگی در قاهره تأسیس نمود، ولی آتش گرفت و زیان بسیاری بدو رسید؛ وی از آنجا به صعید (پُرت سعید فعلی) گریخت. طلبکاران در پی وی رفتند و بخواری او را بقاهره برگردانیدند، شیخ تقی‌الدین ابن‌حجّه به وی مساعدت کرده و با ناصرالدین بارزی سراً مکاتبه نمود و در نتیجه کار او اصلاح شد!

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق، شکسته نستعلیق و نسخ (چند قلم)، نام کاتب (چند نفر): نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی (برخی نانوشته)، تعداد برگ: ۲۷۴، تعداد سطر: مختلف میانگین «۲۳»، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۶*۹/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: بدون جلد، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است؛ نشان بلاغ «بلغ» در هامش برخی برگ‌ها آمده است. آثار اندکی از رطوبت در برخی برگ‌ها دیده می‌شود. در آغاز نسخه (۱ب ـ ۲ الف) پیش نویس یک نامه ناتمام به «عمدة الحاج ... صاحب محترم ... حاجی علی » آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۸۶)

۱. فاسی، محمّدالعابد؛ *فهرس خزانة القرویّین*: ج ۲، ص ۲۶.
۲. الیان سرکیس در *معجم المطبوعات العربیّة* و المعرّبة (ج ۱، ص ۸۸۰) این آغاز را برای تحفة الغریب نوشته است که صحیح نیست!
۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۴۰.
۴. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: صص ۲۴ –۲۵.
۵. سرکیس، الیان؛ *معجم المطبوعات العربیّة*: ج ۱، ص ۸۸۰.

۵۰۳/۱

۲۷۰. مقتل أبی‌عبدالله الحسین علیه السلام[۱] = مقتل أبی مخنف = مصرع الحسین و ما جری له و لأهل بیته من قتلهم و سفک دمائهم و سبی حریمهم = مقتل الحسین علیه السلام

از: ابومخنف لوط بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی (درگذشته به سال ۱۵۷هـ)[۲]

موضوع: مصائب اهل بیت علیهم السلام

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، رواه یحیی ابن‌لوط الأزدی عن یحیی بن سعد، قال حدّثنا ابوالمنذر و قال حدّثنا عبدالله ابن محمّد الشامی .... قال دخلت أنا و سلیمان بن صرد الخزاعی علی الإمام الحسن ابن علی علیهما السلام ...».

انجام: «... و أمّا رأس الحسین علیه السلام فاسترقّه خادم من خدّام یزید و أعاده إلی جثّته و دفنه معها فی کربلاء و صلّی الله علیه و علی جدّه و أبیه و أمّه و أخیه و علی الأئمّة المعصومین من بینه و لعن الله یزید و أتباعه و أشیاعه و لعن الله من أسرج و ألجم و تهیّأ لقتال أبی‌عبدالله الحسین علیه السلام و الحمدلله ربّ العالمین و السلام علی الذین اتبعوا الهدی و جعلنا الله فی المصابین علی الحسین علیه السلام و من المرزیّین».

کتاب‌شناسی: از کهن‌ترین آثار در مصائب حضرت اباعبدالله الحسین علیه السلام و اهل بیت شریفش است. این اثر بر اساس نظر مشهور از ابومخنف دانسته شده است؛ لیکن بر اساس تتبّع برخی پژوهشگران به نظر می‌رسد این نسبت تا حدودی صحیح نباشد؛ چنان‌که مرحوم آقا بزرگ تهرانی می‌نویسد: «و نسبته إلیه مشهورة لکن الظاهر أنّ فیه بعض الموضوعات» و نیز مرحوم مدرّس تبریزی به نقل از یکی معاصرین، آورده است: «بعضی از اهل عصر گفته است که افسوس کتاب مقتل الحسین (ع) ابومخنف بتمادی ایام مفقود و بدست ما نرسیده و امّا این مقتلی که در دست می‌باشد و در آخر عاشر (دهم) بحار [الأنوار] چاپ شده و بابومخنف بیچاره نسبت می‌دهند از وی نبوده و معلوم نیست که از کیست. ابوجعفر طبری در کتاب تاریخ خود [= تاریخ الرسل و الملوک] بسیاری از مقتل ابومخنف را نقل کرده که بعد از مقایسه با این مقتل معروف منتسب بابومخنف معلوم می‌گردد که ابداً ربطی به همدیگر ندارند و در نتیجه گوید پس این مقتل معروف بنام ابی‌مخنف اعتبار نداشته و به متفرّدات او اعتمادی نیست؛ انتهی ملخّصاً» و همو در ادامه افزوده است: «قضاوت در امثال این قضیّه در صورتی‌که ضرورتی دینی ایجاب کند محتاج به تتبّع زائد می‌باشد». از مقتل ابومخنف چند نسخه در برخی مجلّدات فهرست‌های این کتابخانه‌ی عامره گزارش شده است و از جمله می‌توان به نسخه‌ی جدید آن به شماره‌ی «۹۲۸۹/۱۰»[۳]

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۲۲، ص ۲۷.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۷، ص ۲۵۸.
۳. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۷۸۹.

اشاره نمود. از این اثر در فهرست‌های کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور نیز نسخه‌هایی معرّفی شده است[۱]. این اثر چاپ‌های متعدّدی دارد که از آن جمله‌اند: چاپ بمبئی به سال ۱۳۲۶هـ تهران به سال‌های ۱۲۷۵ و ۱۲۷۸هـ نجف سال‌های ۱۳۴۳، ۱۳۴۷، ۱۳۵۳، ۱۳۶۶، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۳هـ به صورت‌های سنگی و حروفی و سپس در اخیراً کویت به سال ۱۹۸۷م منتشر شده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۷۲، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم آبی، اندازه متن: ۱۶*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۷ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج یک لایی مشکی فرسوده، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. حاشیه‌نویسی اندکی در هامش و میان سطور به عربی، فارسی و ترکی دارد. در برگ (۶۱ الف) یک دو بیتی به ترکی در مصائب کربلای معلّی از محمّد فضولی بغدادی آمده است:

یاشل رمح اوزره قانلو سرلر
سراسر لاله نعمانه بنذر
سر حضرت رؤوس غیره نسبت
نجوم ایچره مه تابانه بنذر.

اسامی «میرزا حسن، آقا ابراهیم، آقا اسمعیل، آخوند ملاحسن، ... ملا فرج الله، ملا علی، ... حاجی ملا علی افضل آقا، اقا ابوالحسن، حاجی ابراهیم خان، سلیمان بیگ، اشرف بیگ» و ... که در آغاز نسخه آمده است: «دانسته نشد به چه مناسبتی نوشته است»! بهای نسخه در آغاز ۳۰۰ ریال سی تومان نوشته شده است. در برگ (۴۸ب) نام مریم سیف الدینی دیده می‌شود. آثار اندک رطوبت روی برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۸۷)

۵۰۳/۲

۲۷۱. مصائب اهل البیت (ع)

از: میرزا بابا تبریزی (سده‌ی ۱۳هـ)

موضوع: مصائب اهل بیت علیهم السلام

زبان: عربی

آغاز: «هذا الخبر ممّا نقل عن صورة خطّ العالم النحریر المتبحّر الأقا میرزا بابا التبریزی رحمه الله تعالی، صورته: روی أنّ حاملی رأس الحسین علیه السلام لمّا دخلوا من نصیبین و ساروا علی عین‌الورد و عبروا به عن‌الفرات و...».

انجام: «... کتب شمر إلی صاحب حلب و أطلق الحمام فما کان عن قلیل جاءتهم الجیوش و تتابعوا علی أصحاب شمر یمیناً و شمالاً و هزموا حنظلة .... فلمّا ملکوا الحرم و الرؤس ارتحلوا ألا لعنة الله علی القوم الظالمین».

---

۱. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج۵، صص ۵۴۰-۵۴۱؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج۳، ص۲۴۱۳.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۳، ص۲۴۱۳؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص۸۹۰.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در مصائب اهل بیت علیهم السلام مربوط به قضایای اسرای کربلا و وقایع پس از آن است که در آن چگونگی معامله‌ی عدو با سر مبارک اباعبدالله الحسین علیه السلام پرداخته شده است. این رساله باید بخشی از یک کتاب در مصیبتِ کربلا بوده باشد که در هامش مقتل ابومخنف نوشته شده است. پیرامون این اثر و نسبتِ آن به میرزا بابا تبریزی باید بیش‌تر تحقیق شود.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۲ (۵۹ب ـ ۶۰ب)، تعداد سطر: در هامش، نوع کاغذ: فرنگی آبی ضخیم، اندازه متن: در هامش.

ویژگی‌ها: این رساله در هامش رساله‌ی پیشین به خطّ دیگری کتابت گردیده است.

۵۰۴

۲۷۲. شرح بیست باب در معرفت تقویم[۱] = بیست باب ملا مظفّر

از: مولی مظفر بن محمّد قاسم منجّم گنابادی/ جنابذی (درگذشته پس از سال ۱۰۲۴هـ)[۲]

موضوع: تقویم

زبان: فارسی

آغاز: «حمد و ثنای بی‌ریب و ریا قدیریرا سزاست که کلک صنعت او اوراق افلاک را بر مقتضای إنّا زیّنا ... أمّا بعد بر ارباب فهم و فطرت و اصحاب ذکاء فطنت محجوب و مستور نماند که علام هیئت ...»

انجام: «... (۷۹ب) در معرفت اوقات صلوات و معرفت قبله است ... بعد از استیفای غروب تمام جرم آفتاب است و اوّل نماز خفتن بعد از غروب شفق باشد و این هر دو بمذهب طایفه سنّیه است امّا بمذهب فرق ناجیه ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: شرح بیست باب در معرفت تقویم تألیفِ نظام‌الدین عبدالعلی بن محمّد بیرجندی (د. ۹۳۴هـ)[۳] است که در سال ۹۶۶ یزدگردی برابر با سال ۱۰۰۵هـ بر اساس ماده تاریخ «استکمل الکتاب» از سوی ستاره‌شناس دوره‌ی شاه عباس صفوی (۹۹۶–۱۰۳۸هـ) در یک مقدّمه در بیان بعضی از الفاظ مصطلحه، سپس شرح ۲۰ باب، به انجام رسیده است. از این اثر در فهرست‌های این کتابخانه‌ی عامره نسخه‌های مکرّری گزارش شده است و از آن جمله می‌توان به نسخه‌های جدید به شماره‌های «۱۵۷۰۱/۱»[۴]، «۱۶۲۳۷» و «۱۶۷۳۰»[۵] نیز

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۳، ص ۱۳۱.
۲. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۵، ص ۱۱۶.
۳. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۴، ص ۳۰؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۲۶۶؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۵۸۶.
۴. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۴۷۵.
۵. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۰۲.

اشاره نمود. استاد منزوی [۱] گزارش نسبتاً جامعی از نسخه‌های این شرح در کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور بدست داده است. این اثر منضمّاً یا منفرداً در سال‌های ۱۲۷۴، ۱۲۷۶، ۱۲۸۴، ۱۲۹۸ و ۱۳۲۶هـ در تهران و یک بار نیز در بمبئی گویا در سال ۱۳۲۶هـ به صورت سنگی چاپ شده است [۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها و اشکال: قرمز و مشکی (نانوشته)، تعداد برگ: ۸۰، تعداد سطر: ۱۴، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۵/۵*۸/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی نازک سبز مغز پشته‌ای، قطع: خشتی.

(ثبت ۲۱۰۸۸۸)

۵۰۵

۲۷۳. حاشیة شرح مختصر منتهی السؤل = المبادی الکلامیّة = الحاشیة علی شرح مختصر العضدی

از: ابوالحسن فخرالدین علی بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (درگذشته به سال ۸۱۶هـ در شیراز) [۳]

موضوع: اصول فقه اهل سنت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، قوله الحمد لله اردف التسمیة بالتحمید فی مفتتح الکلام اقتفاءً لما ورد فی الأخبار و اقتداءً بطریقة الأخیار و اداءً لبعض حقوق ما استفرقته من ضروب الاحسان ...».

انجام: « ... و هو ان یکون خارجاً عن الاشکال و ذلک اما بأن لایکون علی تألیف الاشکال المذکورة لا بالفعل و لا بالقوة و امّا بان یفقد شرط من شروط الانتاج کما تقدّم بیانه، تمّت».

کتاب‌شناسی: نسخه‌ای از این اثر پیش‌تر در همین مجموعه به شماره‌ی «۴۰۴/۷» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۱هـ محلّ کتابت: اسلامبول، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۹۳، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۴*۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم و عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن فرسوده با لبه برگردان (طبله)، قطع: رقعی، رقم کاتب: «تمّت المبادی الکلامیّة للسیّد الشریف علی شرح مختصر الأصول فی سنة ۱۱۶۱ اسلام بول».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی با نشان‌های «قاسم، عبدالرحمن، منه، محمّد بن جزری، م ن، مق، جلیل، محلی، خلخالی، چلبی رحمه الله، ملا

---

۱. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۴، صص ۲۸۳۴-۲۸۳۵.

۲. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۳، صص ۳۲۱۲-۳۲۱۳.

۳. بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۷۲۸؛ زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۵، ص ۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۷، ص ۲۱۶.

حسین رحمه الله، و ...» دارد. جوهر متن اسیدی بوده که باعث اسیدی شدن کاغذ متن شده است. بر پشت جلد پنج مهر بیضی «عبده محمّدحسین ... اوسط ...». آثار اندکی از رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد؛ در انجام یک بیت شعر فارسی و دو بیت ترکی به لهجه‌ی عثمانی آمده است:

نه گلو کندویه زینت ویرسه دونیا زن‌گبی
اصلا انـــا ویـــرمز اولمیـــان ارزن‌گبی
کندیمی عد اتمزیم بر دانـــــه‌ی ارزن‌گبی
صاورر بـاد اجل بو عمریمی خرمان‌گبی.

(ثبت ۲۱۰۸۸۹)

۵۰۶

۲۷۴. مرقّعاتِ زیارت عاشورا و دعای علقمه

مروی از: حضرت ابوجعفر محمّدباقر بن علی بن الحسین علیهما السلام (شهادت به سال ۱۱۴هـ)

راوی: علقمه بن محمّد حضرمی کوفی (درگذشته پس از سال ۱۱۴هـ) [۱]

موضوع: دعا

زبان: عربی

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحیم السلام علیک یا اباعبدالله السلام علیک یابن رسول الله السلام علیک یابن امیرالمؤمنین و ابن سیّد الوصیّین ...».

انجام: « ... (۶ الف) الذین بذلوا مهجهم دون الحسین علیه السلام؛ پس دو رکعت نماز بخواهند بعد از سلام ایندعا را بخواند یا الله یا الله یا الله یا مجیب دعوة المضطرّین یا کاشف کرب المکروبین ... (۱۲ الف) أمّلت فی زیارتکما إنه قریب مجیب».

کتاب‌شناسی: زیارت معروف عاشورا مروی از امام باقر علیه السلام و با دعای بعد آن است که به روایت علقمه در برخی کتبِ مبسوط روایی و دعایی همچون مصباح المتهجّد نقل گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق ممتاز طلایی معرب، نام کاتب: حسین کاتب السلطان [۲]، تاریخ کتابت: بین سال‌های ۱۳۱۴-۱۳۲۴هـ، محلّ کتابت: گویا تهران، عنوان‌ها و نشانی‌ها: نقره‌ای، تعداد برگ: ۱۲، تعداد سطر: ۸، نوع کاغذ: مرقع، اندازه متن: ۱۲*۷/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۱/۵*۱۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج مشکی ضربی مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته برجسته که در آن مرقعات با پارچه‌ای به صورت رولی به هم الصاق گردیده است، قطع: خشتی، رقم کاتب: در **آغاز:** «مظفرالدین شاه قاجار ارواح العالمین فداه؛ زیارت عاشورا جهت سلامتی وجود مبارک اعلی حضرت قدر قدرت اقدس مقدّس شاهنشاهی،

۱. موسوی خویی، ابوالقاسم؛ *معجم رجال الحدیث*: ج ۱۱، ص ۱۹۵-۱۹۶.

۲. باید دانست که وی از نستعلیق نویسان برجسته دوره‌ی ناصری و مظفّری بوده است در سال ۱۳۳۷هـ در مشهد درگذشته است (بنگرید به: بیانی، مهدی؛ *آثار و احوال خوشنویسان*: ج ۱، ص ۱۶۳).

خلّد الله ملکه» و در انجامه: «چاکر آستان، حسین کاتب السلطان؛ حسب الأمر حضرت مستطاب اشرف ارفع امجد اقدس اسعد مقدّس والا شاهنشاه زاده اعظم بندگان آقای عضد السلطان روحی فداه».

ویژگی‌ها: نسخه‌ایست بسیار نفیس و ارزشمند به خطّ نستعلیق زیبا و ممتاز حسین کاتب السلطان از خوشنویسان مشهور اواخر دوره‌ی ناصری و مظفّری است که مرحوم بیانی نیز در احوال و آثار خوشنویسان از وی و آثارش یاد نموده است. این قطعات زیبا به صورت مرقّع ساخته شده و با الصاق آن‌ها به هم این مجموعه نفیس گردآوری و در یکجا صحافی شده است. دیباجه‌ای مختصر بر فراز برگ آغازین، عبارتی به خطّ ثلث، مبنی بر اینکه نسخه جهت سلامتی مظفرالدین شاه قاجار کتابت گردیده است؛ دیده می‌شود که با طلا دندان موشی شده است. مرقع آغازین دارای یک سرلوح مذهّب با جداول طلا می‌باشد؛ مرقّعات متن و حاشیه شده است که رنگ حاشیه بنفش، سرخ، نارنجی، آبی و سبز است که افشان طلا شده است. هر مرقّع دارای کمند کشی طلایی و مجدول به طلا، مشکی، سرخ، سبز، بنفش، نارنجی و زعفرانی است که در میان سطور مختصری با طلا دندان موشی شده است.

(ثبت ۲۱۰۸۹۰)

۵۰۷

۲۷۵. یادداشت‌های اعتماد السلطنه (۱۳۰۶-۱۳۰۹هـ)

از: محمّدحسن خان بن حاجی علی‌خان مقدّم مراغه‌ای مشهور به «اعتمادالسلطنه» و «صنیع‌الدوله» (درگذشته به سال ۱۳۱۳هـ در تهران)[۱]

موضوع: اسناد و خاطرات

زبان: فارسی

آغاز: «هو الله تعالی در تاریخ شب پنجشنبه ۱۸ شهر ربیع الثانی ۱۳۰۷ نوشته می‌شود؛ چند روز است فخر الملک و معیر الممالک و محمّدابراهیمخان پسر مرحوم امیرالدوله کاشی را از نوکران ....».

انجام: «... از کتاب سرجان ملکم نقل می‌شود شهر شعبان ۱۳۰۹ حدود ایران از جانب جنوب بخلیج فارس و د ریای هند ... در فارس و عراق و خراسان زمین علی الغلبه مسطح است اراضی ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از یادداشت‌ها و خاطرات مهمّ و بسیار ارزنده بخطّ اعتماد السلطنه است که بین سال‌های ۱۳۰۶-۱۳۰۹هـ نوشته است. فهرست برخی مطالب این نوشتار چنین است: امین السلطان اتابک اعظم، خواجه اباصلت، عکاسی، معتمدالدوله، میرزا ملکم خان، علاء الملک، محمّدشاه قاجار، تلگراف، مشق

---

۱. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۱، صص ۱۵۱-۱۵۲.

نظام، معاهده ارض روم، عهدنامه ایران و روس ۱۲۲۸هـ (گلستان)، عهدنامه ایران و انگلیس ۱۸۱۴م، عهدنامه ایران و عثمانی ۱۲۳۸هـ معاهده ایران روس ۱۲۴۳هـ (ترکمانچای)، نامه قائم مقام به پاسکویچ سردار روس، عهدنامه ایران و فرانسه ۱۲۲۰هـ عهدنامه ایران و اسپانیا ۱۸۴۲م، نامه محمّدشاه به عثمانی، محمّدشاه و عثمانی، عهدنامه ایران و فرانسه ۱۲۷۱هـ/۱۸۵۵م، راجع بهرات و عهدنامه انگلیس ۱۲۶۷هـ/۱۸۶۲م، عهدنامه ایران و انگلیس۱۲۷۳هـ آخرین عهدنامه ایران و انگلیس ۱۳۰۶هـ خانواده قاجار، راجع به عنوان رجال حکومتی، صاحب منصبان و ...، دائره دارالشوری کبرای دولتی، اطبّا، تجارت و معادن و تلگراف و مدرسه دارالفنون، وزارت خارجه، سفارتخانه‌ها، سفیران، عدلیه، حکمرانان حکومتی به ترتیب شهرها، ظلّ السلطان، راجع به اروپا، اداره نظمیه و پلیس، راجع به فوجهای ایرانی، افواج طرح اطریشی، سفرنامه آشتیان، راجع به خوزستان، نسبنامه قاجار، دارالخلافه طهران، ترقی صناعات، کیومرث میرزا، اولاد و اعقاب فتحعلی شاه قاجار، راجع به خراسان، فتح هرات، راجع به قصور و میادین، بیوتات و موزه، قنات تهران، انواع گلها، راجع به صنعت، روزنامه‌ها، موسیقی، آثار قدیمی و کتب، آشپزی، تازه‌های صنایع ایجاد شده در کشور، قوای بحریه، سردوشی نظامیان، سفرهای همایونی، مختصری از شرح احوال برخی علما (صاحب جواهر، میرزای شیرازی، میرزا محمّدحسین شهرستانی) و تاریخ وفات برخی دیگر از علمای اعلام، شرح احوال برخی رجال حکومتی و شعرا و ادبا (نائب السلطنه، سپهر ثانی، مجد الملک، محمّدحسین فروغی، امیراشعراء رضا قلیخان، عباسقلی میرزا بن محمّدولی، عبدالعلی میرزا احتشام الدوله، امین السلطان، امین الدوله، اعتضاد السلطنه، محمود خان ملک الشعراء، وزیر دفتر و ...)، معاهده روس و عثمانی، وقایع مهمّه از ممالک خارجه در سال ۱۳۰۳هـ وزارت علوم و معلمین و ... دارالترجمه، عکاسی و چاپخانه، اداره تحریر، وزارت عدلیه، وزارت خارجه، سفرای ایران در خارجه، عمله خلوت، حکام اصفهان، خراسان، فارس، بوشهر، گیلان، لرستان، همدان، کاشان و ...، ممالک خارجه و رؤسا و پادشاهان آنها، افواج قاهره ابوابجمعی شجاع السلطنه و ...، یادداشت‌هایی از جلد دوم مرآت البلدان (چاپ ۱۲۹۶هـ) مربوط به سال‌های ۱۲۷۹–۱۲۹۵هـ و حدود ایران به نقل از کتاب سرجان ملکم که در سال ۱۳۰۹هـ نوشته شده است. نویسنده در چند جا از خود به عنوان مدیر روزنامه شرف یاد نموده است (صص ۲۱۸، ۲۳۶ و ...)؛ باید افزود که روزنامه شرف با خط نستعلیق بسیار خوب و کاغذ اعلی از سال ۱۳۰۰ تا سال ۱۳۰۹هـ ۸۷ شماره منتشر شده است و در هر شماره از روزنامه تصویر یکی از رجال مملکتی با مختصر شرحی از او طبع گردیده است[۱]. این اثر دستنویس از نظر تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران

۱. این نشریه اخیراً تجدید چاپ شده است.

در اواخر دوره‌ی ناصری از اهمیّت خاصّی برخوردار است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: شکسته نستعلیق، نام کاتب: بخطّ مؤلّف، تاریخ کتابت: ۱۳۰۶ - ۱۳۰۹هـ محلّ کتابت: گویا تهران، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۶۱، تعداد سطر: ۱۵ (بیش‌تر چلیپا)، نوع کاغذ: فرنگی نازک سفید، نخودی و آبی با مارک تجارتی شیر و خورشید و ...، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۳/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۰/۵*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی ابروباد ابلق، با عطف و گوشه تیماج زرشکی تیره، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: نسخه‌ایست نفیس بخطّ محمّدحسن خان اعتماد السلطنه که از اهمیّت فوق العاده ای برخوردار است. در آغاز دو برگ الصاقی بخط جدید (مداد) آمده است که در آن فهرستی مختصر از مطالب اثر درج شده است. در پشت برگ جلد یک مجلس مینیاتوری از مکتب تیموری ـ هرات (کارت تبریک، چاپ فرانسه به مناسبت جشنهای دوهزار و پانصدساله پهلوی) حاوی نمایی از مجلس عیش و نوش است که در آن رقص چهار زن مشاهده می‌گردد.

(ثبت ۲۱۰۸۹۱)

۵۰۸

۲۷۶. الخصال المحمودة و المذمومة[1]

از: شیخ ابوجعفر محمّد بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه» و «شیخ صدوق» (درگذشته به سال ۳۸۱هـ در ری)

موضوع: حدیث شیعه (امامیّه)

زبان: عربی

آغاز: افتاده «... قال إنّ نجدة الحروری کتب إلی ابن عبّاس یسأله عن أربعة أشیاء هل کان رسول الله ص یغزو بالنساء و هل کان یقسم لهنّ شیئاً و عن موضع الخمس ... العلامات فی الشیب فی أربعة ...».

انجام: «... (۱۱۵ب) و قد أخرجت ما رویته فی هذا المعنی فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة فی إثبات الغیبة و کشف الحیرة؛ فی السواک اثنتا عشر خصلة ... (۱۱۶ب) یقول سبحان ربّی العظیم و بحمده ثمّ أظهر عزّ و جلّ اسمه علی اللوح فکان ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: مجموعه‌ای از احادیثی است که درباره‌ی خصلت‌های نیک و ناشایست به ترتیب تعداد خصلت‌ها از یک باب تا ۴۰۰ باب گردآوری شده است. نسخه‌ی مورد بحث، بخشی از جزء اول و دوم کتاب خصال است. این اثر دارای چند ترجمه‌ی فارسی، یکی از سوی محمّد ایزدی با عنوان نخبة الخصال است که نسخه‌ای از آن نیز در کتابخانه‌ی ملّی ملک ـ تهران به شماره‌ی «۲۸۳۴» موجود است[2]؛ دیگری با ترجمه‌ی محمّدباقر کمره‌ای خمینی که در سال‌های ۱۳۲۷، ۱۳۲۹ و ۱۳۳۵ش در تهران

۱. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۷، ص ۱۶۲.

۲. منزوی، احمد؛ *فهرستواره کتابهای فارسی*: ج ۶، ص ۵۴۸.

منتشر شده است[۱]. از کتاب الخصال در مجلّدات فهرست‌های این کتابخانه‌ی عامره نسخه‌های متعدّدی گزارش گردیده است. آقای صدرایی خویی نیز ده‌ها نسخه از خصال صدوق موجود در کتابخانه‌های ایران را معرّفی نموده است[۲]. باید افزود که این اثر در سال‌های ۱۳۰۲، ۱۳۲۷ و ۱۳۷۴هـ در تهران، در سال‌های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۶هـ در قم، در سال ۱۳۰۷هـ در لکهنو به صورت سنگی یا سربی به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۰۶۹هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۱۶، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی)، اندازه متن: ۱۷*۱۰ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۳*۱۶ سانتیمتر، نوع جلد: بدون جلد، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و مقابله شده است؛ نشان بلاغ «بلغ» در هامش برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. حاشیه‌نویسی مختصری در هامش و میان سطور به فارسی و عربی دارد. آثار رطوبت بر فراز و فرودین برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در آغاز تملّک «حاجی سیّد محمّدرضا لغوی» آمده است. پس از اتمام جزء اوّل (۴۷ب)، برگ‌هایی از آغاز و انجام جزء دوم نیز افتاده است.

(ثبت ۲۱۰۸۹۲)

۵۰۹

۲۷۷. المختصر فی شرح التلخیص = مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح = شرح تلخیص المفتاح = المختصر للسعد علی التلخیص = تلخیص المعانی

از: ابوسعید سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (درگذشته به سال ۷۹۳هـ)[۴]

موضوع: ادبیات عرب ـ بلاغت

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من شرح صدورنا لتلخیص البیان فی إیضاح المعانی و نوّر قلوبنا بلوامع التبیان من مطالع المثانی ... أمّا بعد فیقول العبد ... قد شرحت فیما مضی تلخیص المفتاح و أغنیته بالاصباح عن المصباح ... ثمّ رأیت جمع کثیر من الفضلاء ... یسئلونی صرف الهمّة نحو اختصاره و الاقتصار علی بیان معانیه ... سعد الزمان و ساعد الإقبال ... جلال الحقّ و الدین أبوالمظفّر السلطان محمود جانی بک خان خلّد الله سرادق عظمته ... و الحمد هو الثناء باللسان علی قصد التعظیم ...».

---

۱. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص ۳۳۱؛ مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج ۱، ص ۱۲۸۸.

۲. صدرایی‌خویی، علی؛ فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه: ج ۴، صص ۱۱ –۱۷.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: ص ۳۳۱.

۴. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۲۹؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۲۲۸.

انجام: «... الآخر بغتة ... عن یتأنّف قبلها ... السمع ... عن ترتسم فی النفس فإن کان ذلک ... حتّی جبرها ... فتنفّس حتّی ... ».

کتاب‌شناسی: چهار نسخه از این اثر پیش‌تر در همین جلد از فهرست، به شماره‌های «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵» و «۴۸۸» معرّفی گردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ و نستعلیق تحریری (با نوع خاصّی از نگارش گویا مربوط به محدوده افغانستان و پاکستان)، نام کاتب: قربان علی بن حرّ قرنی، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۴۲۰، تعداد سطر: ۹، نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم و نازک، اندازه متن: ۱۳*۹ سانتیمتر، اندازه جلد: ۲۲/۵*۱۸/۵ سانتیمتر، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده (ترمیم شده) مجدول ضربی با گوشه و عطف تیماج قهوه‌ای تیره، قطع: خشتی، رقم کاتب: در آغاز «هذا کتاب المعانی مما صنّفه الإمام سعدالدین التفتازانی علیه شآبیب الغفران،

و عیب الفتی فیما أتی باختیاره
و لاعیب فیما کان خلقاً مرکّباً

ممّا کتبه الفقیر إلی الله تعالی العبد قربان علی بن حرّ القرنی ـ عفی عنهما العافی آمین یا الله ـ حرّره رجب ... أفاض الله علیه شآبیب الغفران ...».

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی در هامش و میان سطور دارد. رقم کاتب در آغاز به تقییدهایی در عبارت آمده است؛ چند یادداشت متنوع ادبی و فقهی و روایی در آغاز (۱ الف ـ ۲ الف) دارد. روی برگ (۷ الف) یک مهر بیضی «الحاج محمّد ۱۲۶۰» مشاهده می‌گردد. آثار رطوبت بر روی برگ‌ها هست؛ تا جایی که در برگ‌های پایانی متن را ناخوانا و در برخی موارد کلاً ساقط نموده است.

(ثبت ۲۱۰۸۹۳)

۵۱۰/۱

۲۷۸. أصول ثلاثة للتوحید الشریف

از: ناشناخته

موضوع: کلام و تصوّف

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، بدانکه این رساله مشتملست بر سه اصل، اصل اول در توحید افعال؛ قال الله تعالی ﴿و الله خلقکم و ما تعلمون﴾ و قال ﴿کلّ یوم هو فی شأن﴾ و قال ﴿و ما رمیت إذ رمیت و لکنّ الله رمی﴾ توحید افعال اضافت کردن افعالست إلی الفاعل الحقیقی و هو الواحد الحقّ عقداً و ایماناً و عقلاً و برهاناً و إحساناً و دانستن و شناختن فاعل واحد است ...».

انجام: «پوشیده مرقّعند ازین نامی چند

بگرفته ز طامات الف لامی چند
نارفته ره‌صدق و صفا کامی چند
بد نام کننده نکو نامی چند،

و الله یقول الحقّ و هو یهدی السبیل و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه أجمعین؛ آمین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کلامی با رویکرد

عرفانی است که در سه اصل، به ترتیب: ۱. در توحید افعال (۲ب)، ۲. در توحید صفات (۴ الف)، ۳. در توحید ذات (۵ ب) نگارش یافته است. در آغاز، این رساله به ملا جلال رومی نسبت داده شده است، لیکن بر اساس مصادر موجود، عجالتاً دلیل متقنی بر انتساب این اثر به ملای روم، وجود ندارد. به نظر می‌رسد این رساله از نسخ نادره بوده باشد، در سرچشمه‌ها (منابع) و فهرست‌های در دسترس نسخه‌ی دیگری از آن مورد شناسایی نگردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: گویا در عثمانی [ترکیه]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۷ (۲ ب ـ ۸ ب)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۹/۵*۱۷ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۷/۵*۲۳ سانتیمتر، نوع جلد: میشن یک لایی قهوه‌ای روشن با عطف تیماج قهوه‌ای تیره، قطع: خشتی.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و دارای تعلیقات و حاشیه‌نویسی بسیاری در هامش و زیر سطور، به ترکی با لهجه‌ی عثمانی است که در ذیل به نحو مستقل معرّفی می‌گردد. بر فراز برگ‌ها آثار رطوبت و آفت زدگی جانوری دیده می‌شود. در آغازین برگ این مجموعه، نام برخی رساله‌های این مجموعه‌ی نفیس و نیز یک بیت شعر به فارسی:

گل نرگس نکو باشد به دیدن
و لکن تلخ باشد در چشیدن

و همچنین تملّک حسین حلمی بن محمود طربزونی با مهر گرد کوچک «من له عقل سلیم ... حسین ۱۲۹۰» آمده است.

(ثبت ۲۱۰۸۹۴)

۵۱۰/۲

۲۷۹. ترجمه و شرح أصول ثلاثة للتوحید الشریف

از: ناشناخته

موضوع: کلام و تصوّف

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «اصل اول در توحید فعلی ... بیان ایدر ... ﴿و ما رمیت إذ رمیت﴾ آه بو آیاتی نک دخی معنایی شریفی بودر که کفره نک اوزرینه رسول اکرم افندیمز ... توحید افعال بودرکه افعالک جمله سین فاعل حقیقی یه اضافتدر ...».

انجام: « ... نا نافیه در کتمامشدر معناسنه، ره صدق، صدق و سفا یولنه کتمامشلر ... بدنام کننده ... ایو آد ایله شهرت بولمش بد نامیلر چوقدر».

کتاب‌شناسی: ترجمه و شرحی مختصر برای رساله‌ی أصول ثلاثة للتوحید الشریف است، که پیش‌تر معرّفی گردید و در نسخه اصل این رساله (به فارسی) به مولانا جلال الدین رومی نسبت داده شده بود که گویا این نسبت صحیح نیست.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: گویا در عثمانی (ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۷ (۲ ب ـ ۸ ب)، تعداد سطر: در هامش و زیر

سطور، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: در هامش و زیر سطور.

ویژگی‌ها: این نسخه در هامش و بین سطور متن فارسی نگارش یافته است. عبارات ترجمه و شرح با رمز «۲۲» نشانه‌گزاری گردیده است که بایستی رمز «شارح و محشّی» بوده باشد. آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۳

۲۸۰. الوصیّة

از: ناشناخته

موضوع: تصوّف

زبان: عربی و فارسی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین وحده و الصلوة و السلام علی من لا نبی قبله و لا بعده و علی آله و صحبه الذین بلّغوا وعیده و وعده؛ أمّا بعد فإنّی أوصیکم بوصیّة الله ربّ العالمین لعباده الأوّلین و الآخرین من الأنبیاء و المرسلین ...».

انجام: «... أو لایعرف مع أنّ فی کلّ نفس ثلاثة أعیاد للعارفین، کما قیل:

عارفان در دمی سه عید کنند

عنکبوتان مگس قدید کنند

الأوّل توفیق ذکر الله و الثانی هو الذکر و الثالث هو القبول ... و الله یقول الحقّ و هو یهدی السبیل و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و آله و صحبه أجمعین و الحمد لله ربّ العالمین، یا الله یا الله یا مولی الموالی».

کتاب‌شناسی: وصیّتِ کوتاه یکی از صوفیان نقشبندی با مضامینی اخلاقی صوفیانه است که در آن مواعظ و نصایح مشفقانه، با کلماتی از جنید بغدادی و قاضی بیضاوی و نیز ابیاتی کوتاه به فارسی ممزوج گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: گویا در عثمانی [ترکیه]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۹ الف ـ ۹ ب)، تعداد سطر: ۲۸، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، اندازه متن: ۱۸/۵*۱۱ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است؛ آثار رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۴

۲۸۱. جام جهان نما

از: شمس‌الدین محمّد بن عزّالدین یوسف بن عادل مغربی تبریزی صوفی متخلّص به «مغربی» مشهور به «محمّدشیرین مغربی» (درگذشته به سال ۸۰۹هـ)[۱]

موضوع: تصوّف و اخلاق

زبان: فارسی

آغاز: «بسمله، حمد بی‌حدّ و ثنای بی‌عدّ سزای آن ذاتی که وحدتش منشیء احدیّت و واحدیّت شد و مرآت ازلیّت و ابدیّت گشت و رابطه ظاهریّت و باطنیّت و واسطه اوّلیّت و آخریّت آمد ... بدانک ایّدک الله بروح منه این رساله مشتملست بر دو دائره ...».

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۲، ص ۱۷۹.

انجام: «... اختفاء برزخیّه در شدّة ظهور نور تجلّی لکن بحکم غلبه یکی از آن امّهاتی صفانی که حقائق ایشان در برزخ ثانی واقعست که اثر آن غلبه در کتب و احکام و اذواق و مشارب ایشان ظاهر است و الله یقول الحقّ و هو یهدی السبیل».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در توحید و مراتب وجود در دو دایره: ۱. احدیّت و وحدت و اعتبار وجود و علم و شهود و تجلّی، ۲. در ظاهر وجود و ظاهر علم، که با شیوه‌ای عرفانی نگارش یافته است. باید دانست که نسخه‌ها، در فهرست‌ها و سرچشمه‌ها، اندکی با یکدیگر اختلاف دارند؛ آقای احمد منزوی در فهرست کتابخانه مجلس (ج۱۴، صص ۳۱، ۱۴۲ و ۲۷۳) آن را از قطب‌الدین محمّد حسینی نیریزی شیرازی (درگذشته به سال ۱۱۷۳هـ) دانسته است؛ لیکن همو در فهرستواره کتابهای فارسی (ج۷/۱، صص۲۵۲ -۲۵۳) آن را تألیف مغربی معرّفی نموده است! باید دانست که بر فراز برگِ نخستین نسخه‌ی حاضر، نام اثر به صورت دائره وحدت و آن از جلال الدین محمّد رومی دانسته شده است! از جام جهان نمای مغربی، نسخه‌های خطّی چندی در این کتابخانه‌ی عامره موجود است که از آن جمله می‌توان به نسخه‌ی جدید به شماره‌ی «۱۵۶۷۹»[۱] اشاره نمود. در برخی کتابخانه‌های ایران و خارج از کشور، به خصوص کتابخانه‌های ترکیه، نسخه‌هایی نیز در برخی کتاب‌شناسی‌ها[۲] گزارش گردیده است. گفتنی است که این اثر سه بار یک بار در سال ۱۳۱۳هـ در تهران، بار دوم در سال ۱۸۳۳م در کلکته و بار سوم در سال ۱۳۲۱هـ در بمبئی به چاپ رسیده است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: گویا در عثمانی [ترکیه]، عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی، تعداد برگ: ۸ (۱۰ب ـ ۱۷ب)، تعداد سطر: ۱۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است. تعلیقات و حاشیه‌نویسی در هامش و بین سطور، به زبان‌های عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد که با نشان‌های «شرح، ۲۲، کذا قاله، ۲ و ...» ثبت شده است. آثار رطوبت و آفت دیدگی و سپس ترمیم آن‌ها، بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در برگ ۱۴ب، یک دایره با عناوین بحر الوجود و بحر الامکان دیده می‌شود.

---

۱. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص۲۱۹.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۴۵۴؛ منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج۳، ص۲۵۳۹.

۳. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی فارسی*: ج۲، ص۱۴۸۵.

۵۱۰/۵

۲۸۲. أقرب الطرق إلی الله و أوضحها = الطریق الی الله تعالی = الأصول العشرة = الطرق الواصلة إلی الله بعدد أنفاس الخلائق = السیر و السلوک = میزان العقائد

از: ابوالجناب نجم‌الدین احمد بن عمر بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «نجم‌الدین کبری» و «طامّة الکبری» (شهادت به سال ۶۱۸هـ در خوارزم)[۱]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة ربّ اختم بالخیر، شیخ الأجلّ الکهف الأظلّ نجم‌الدین الکبری قدّس الله روحه: الطریق الی الله تعالی بعدد أنفاس الخلایق و طریقنا الذی نشرح فیه، أقرب الطرق إلی تعالی ـ ثلثة أنواع، الأوّل طریق أرباب المعاملات ...».

انجام: «... عاشرها الرضاء و هو الخروج عن رضی نفسه بالدخول ... لیس بخارج منها إلا بزهریّة المؤمنیة و بثمار الولایة و النبوة فافهم و الله أعلم».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای عرفانی در شرح عبارت مشهور صوفیانه «الطرق الواصلة إلی الله بعدد أنَفاس الخلائق» است که در آن ده طریق برای نیل به حقّ و رسیدن به حقیقت به اختصار گزارش شده است؛ عناوین این ده طرق چنین است: ۱. التوبه، ۲. الزهد فی الدنیا، ۳. التوکّل علی الله، ۴. القناعة، ۵. العزلة، ۶. ملازمة الذکر، ۷. التوجّه إلی الله تعالی، ۸. الصبر، ۹. المراقبة، ۱۰. الرضا. این اثر از سوی میر سیّدعلی همدانی (د. ۷۸۶هـ) با عنوان ده قاعده/ ده اصل، به فارسی ترجمه شده است که نسخه‌هایی از آن (فهرست شده یا جدید[۲]) در این کتابخانه‌ی عامره موجود است. از خود رساله‌ی أقرب الطرق نیز نسخه‌هایی دستنویس در مجلّدات فهرست‌های این کتابخانه، معرّفی شده است و از آن جمله می‌توان به نسخ جدید شماره‌ی «۱۸۴۶۲» و «۱۷۷۲۱»[۳] اشاره نمود؛ در مصادر و فهارس، نسخه‌های متعدّدی نیز از این رساله در کتابخانه‌های داخلی و خارجی گزارش گردیده است[۴]. این رساله با تحقیق قاسم السامرائی در سال ۱۹۶۸م در بغداد منتشر شده است[۵].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۸ الف ـ ۱۸ب)، تعداد سطر: ۲۳، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۵/۵*۱۳/۵ سانتیمتر.

---

۱. مدرّس تبریزی، محمّدعلی؛ *ریحانة الأدب*: ج ۶، صص ۱۴۳-۱۴۴.

۲. طباطبایی (منصور)، محمّد: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۳۵۶؛ حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۷۲.

۳. حائری، عبدالحسین؛ درایتی، مصطفی: *فهرست مختصر کتابخانه مجلس*: ص ۱۱.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، صص ۳۸۰-۳۸۱.

۵. عبدالرحمن، عبدالجبّار؛ فهرست المطبوعات العراقیّة ۱۸۵۶-۱۹۷۲م: ج ۱، ص ۸۹.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فـراز رسـاله مـشاهده مـی‌گـردد. در آغـاز فایـده‌ای تفسیری از رازی درباره‌ی نفس مطمئنـه و امـاره، از سوره‌ی یوسف و در انجام فایـده‌ای از شـبلی، مبنـی بـر اینکـه وی ۴۰۰ اسـتاد دیـده، ۴۰۰۰ حدیث خوانده و یکی از آن‌ها را اختیار نمـوده و بدان عمل کرده و دیده که برای خلاصی و نجات، عمل به همان تنها یک حدیث کـافی اسـت و آن اینکه: «أنّ رسول الله صلّی الله علیه و [آله و]سلّم قال لبعض أصحابه: اعمل لدنیاک بقـدر مقامـک فیها و اعمل لآخرتک بقدر بقائک فیهـا و اعمـل لله بقدر حاجتک إلیه و اعمل للنار بقدر صـبرک علیها و إذا أردت أن تعصی مولاک فاطلب مکاناً لایراک».

۵۱۰/۶

۲۸۳. سلسلة الخواجکان فی آداب عبودیّـة الأعیان[1]

از: درویش احمـد طرابزونـی رومـی صـوفی جلوتی مولوی نقـشبندی مـشهور بـه «کوسـج» (درگذشته به سال ۱۱۹۵هـ در قونیه)[2]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی شـرح بالأذکـار خفایا لطائف صـدور الـذاکرین و فـتح بالطاعـات جنایا دوائر نفوس العابدین ... أمّا بعد فإنّ أفـضل الأعمال و أشرف الأحوال اتباع الـسنّة فـی کـلّ حال ... فلمّا کانت الطریقة النقشبندیّة کافلة علـی اتباع السنّة و شاملة علی الفـضائل الجمّـة أردت السلوک فیها من بـین طـرق الـصوفیة و تلقّیتهـا بعموم النسبة و خصوصها عـن حـضرت سـیّدی الأستاد صاحب الفیض و الإمداد الشیخ محمّد بن الشیخ مراد قدّس الله أسرارهما و هو تلقّاهـا مـن والـده الـشیخ الأعظـم ... عـن الـشیخ المعـروف الکرخی و هو عن الإمـام علـی الرضـا ... و هـو تلقّاها عن إمام المتقین و خاتم النبیـین ...ثـمّ لمّـا کانت الطریقة النقشبندیّة عبارة عن هـذه الأرکـان .... و رتبتها علی ستّة أبواب و خاتمة الباب الأول ... و سمّیت هذه الرسالة ... و جعلتها هدیّة لحضرة مفخر العزّ و الإجلال و مقـرّ الـسعد و الإقبـال و مـلاذ أربـاب العلـوم ... أعنـی شـیخ الإسـلام و المسلمین ولـی الحـقّ و الـدین، أعـزّه الله بـالعزّ الرصین ... الباب الأوّل فیه فصلان ...».

انجام: «... فإذا انقطعت عن تعلّقـات الأبـدان رجعت إلی صفاتها الأصلیّة و لاتـزال بعـد ذلـک عن تلک الصفة قال الشیخ أبـوحفص قـدّس الله سرّه حرست قلبی عشرین لیلة ثمّ حرسنی قلبی عـشرین سـنة، ثـمّ وردت حالـة فـصرنا فیهـا محروسین ... الحمدلله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: رسـاله‌ای در تـصوّف (طریقـه نقشبندیه) است که در ۶ باب (هر بـاب در چنـد فصل) و یک خاتمه به نام شیخ الاسلام ولی‌الدین نوشته شده است؛ عناوین ابواب چنین اسـت: ۱. فی فضل الذکر علی سائر الأعمال و طریق تلقینه

---

۱. بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ ایضاح المکنون: ج ۲، ص ۲۱.
۲. بروسـوی، محمّـدطاهر؛ *عثمـانلی مـؤلفلری*: ج ۱، صص ۱۵۴-۱۵۵.

علی وجه السنّة و کیفیّة الذکر القلبی فی اسم الذات و النفی و الإثبات، ۲. فی طریق المراقبة و کیفیّة الاشتغال بها و آدابها، ۳. فی اتباع السنّة و فی آداب العبودیّة، ۴. فی تزکیة النفس عن الأوصاف الردیّة و تحلیلها بالاخلاق المحمّدیّة، ۵. فی فائدة صحبة المشایخ الصوفیة و التصرّف بها فی النفوس الآبیّة، ۶. فی محبّة المرید لشیخ التلقین و التربیة و الرابطة فی الحضور و الغیبة. خاتمه فی شرح الکلمات القدسیّة بالألفاظ الفارسیة الواردة عن الخواجکان النقشبندیّة لبیان أصول الطریقة العلیّة، که به جهت اهمیّت و استقلالی که مؤلّف برای خاتمه قائل شده است، همچون خود مؤلّف، ما نیز خاتمه را یک بار دیگر به نحو مستقل در ذیل معرّفی نمودیم. در این اثر، مؤلّف، مشایخ خویش را به دو طریق، ۱. طریقه‌ی نخست: شیخ محمّد بن مراد، پدرش شیخ اعظم، خواجه محمّدمعصوم، پدرش خواجه احمد فاروقی معرف به مجدد الف ثانی، خواجه محمّد باقی، خواجه مولانا خواجگی امکنکی، ...[۱]، خواجه درویش محمّد، دایی اش خواجه محمّد زاهد، خواجه عبیدالله احرار، خواجه مولانا یعقوب چرخی، خواجه بهاء الدین نقشبند (رئیس طریقه)، خواجه سیّد امیرکلال، خواجه باب سماسی؛ خواجه ...، خواجه محمود انجیر فغنوی، خواجه عارف ریوکری، خواجه عبدالخالق غجدوانی (رئیس طریقه)، خواجه یوسف همدانی، خواجه علی فارمدی، خواجه ابوالحسن خرقانی، ابویزید بسطامی، امام جعفر صادق (ع)، قاسم بن محمّد بن ابی‌بکر، سلمان فارسی، ابوبکر و سیّد المرسلین (ص)؛ ۲. طریقه‌ی دوم: علی فارمدی،، خواجه ابوالقاسم گرگانی، ابوعثمان مغربی، ابوعلی کاتب، خواجه علی رودیاری، جنید بغدادی (سیّد الطائفه)، دایی‌اش سری سقطی، معروف کرخی، امام رضا (ع)، امام موسی کاظم (ع)، امام جعفر صادق (ع)، امام محمّدباقر (ع)، امام زین العابدین (ع)، امام حسین (ع)، امام علی (ع) و رسول الله (ص)؛ ذکر نموده است. از این اثر نسخه‌هایی در کتابخانه‌ی خزینه (ضمن موزه‌ی توپقاپی سرای) در استانبول، کتابخانه‌ی سلطان بایزید ثانی در آماسیه، کتابخانه‌ی مالی در آنتالیا، کتابخانه‌ی تکه‌لی اوغلو (ضمن موزه‌ی آنتالیا) در ترکیه موجود است[۲]. از این اثر در کتابخانه‌ی ملّی ازمیر ترجمه‌ای به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی به شماره‌ی «۳۲۷/۴» گزارش گردیده است[۳]. ناگفته نماند که در دارالکتب ظاهریّه در دمشق[۴] نسخه‌ای به شماره‌ی «۶۲۷۳» با نام رسالة فی الطریقة النقشبندیّة با مؤلّفی ناشناخته گزارش گردیده است که در واقع نسخه‌ی دیگری از اثر مورد بحث (سلسلة الخواجکان) می باشد که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

۱. این اسامی در اثر آفت جانوری برگ‌های نسخه، ساقط شده است!

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، ص ۶۱۳.

۳. همان: ج ۱، ص ۶۱۳.

۴. مالح، محمّدریاض؛ *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (التصوّف): ج ۱، صص ۶۸۹-۶۷۰.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۵ (۱۹ب ـ ۳۳ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات و حاشیه‌نویسی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشان‌های «۲۲، نجم‌الدین، » دارد. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۷

۲۸۴. شرح الکلمات القدسیّة بالألفاظ الفارسیة الواردة عن الخواجکان النقشبندیّة لبیان أصول الطریقة العلیّة

از: درویش احمد طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی مشهور به «کوسج» (درگذشته به سال ۱۱۹۵هـ در قونیه)

موضوع: تصوّف

زبان: عربی و فارسی

آغاز: «بسمله، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمّد و آله و صحبه و الخاتمه فی شرح الکلمات القدسیّة بالألفاظ الفارسیّة و هی إحدی عشر کلمة یدلّ کلّ واحد منها علی أصل من أصول الطریقة النقشبندیّة؛ الکلمة الأولی هوش در دم، هوش بمعنی العقل و در ظرف بمعنی فی و دم بمعنی النفس فالمعنی المراد بها عندهم عقل السالک ینبغی أن یحفظ النفس عن الغفلة عن دخوله و خرجه لیکون قلبه حاضراً مع الله فی جمیع الأنفاس إحیاؤها بالطاعات ...».

انجام: «... قال الشیخ أبوحفص قدّس الله سرّه حرست قلبی عشرین لیلة ثمّ حرسنی قلبی عشرین سنة، ثمّ وردت حالة فصرنا فیها محروسین ... الحمدلله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: شرح برخی کلمات عرفانی و صوفیانه فارسی است که در طریقه نقشبندیّه از کلمات قدسیّه شمرده شده است. این کلمات برخی عبارتند از: هوش در دم، نظر بر قدم، سفر در وطن، خلوت در انجمن، یاد کرد، بازگشت، نگاه داشت، یادداشت، وقوف زمانی، وقوف عددی و ... . در این اثر مؤلّف از خواجه بهاء الدین نقشبند، شیخ ابوبکر کتابی، شیخ ابوحفص و دیگران نقل مطلب شده است. این رساله در واقع خاتمه‌ی رساله‌ی پیشین (سلسة الخواجکان) است که به جهت اهمیّت و استقلالی که مؤلّف برای خاتمه قائل شده است، همچون خود مؤلّف، ما نیز این خاتمه را یک بار دیگر به نحو مستقل معرّفی نمودیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۳ (۳۱ الف ـ ۳۳ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۰/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی به عربی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی دارد. آثار رطوبت و آفت دیـدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۸

۲۸۵. أصول أهل التصوّف

منسوب به: صدرالدین محمّد بن اسحاق بـن محمّد بن یوسف قونوی رومی (درگذشته به سال ۶۷۳هـ در قونیه)[۱]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغـاز: «بـسملة، الحمـدلله حمـداً مـستوجباً لأجناس کمالاتـه و مستـصحباً لأنـواع مقاماتـه و الصلوة علی عباده الذین اصطفی خـصوصاً علـی خاتم الأنبیاء محمّـد المـصطفی و آلـه و أصـحابه أجمعین و بعد فهذه جملة مـشتملة علـی أصـول تشتهر بین أهل التصوّف من المتأخّرین و یبنـون کمـالاتهم علیهـا و هـی قـولهم کنـه ذات الحـقّ لایدرک و لیس المدرک منه إلا باعتبار واحدیّتـه و الوحدة المضافة إلی الذات عـین الـذات و لهـا اعتباران؛ الاوّل اسقاط جمیع الاعتبارات و النسب ...».

انجام: «... و إن کان فان غلـب علـی ذلـک الاعتبار حکم من أحکام المرتبة التی هـی محـلّ ثبوته فمرتبیّة و إلا فصفاتیّة و هی فـی الحقیقـة و راجع إلی قـسمین ذاتیّـة و صـفاتیّة و الله أعلـم بالصواب و إلیه المرجـع و المـآب؛ تمّـت بعـون خدای لم یزل و لایزال».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای مختـصر در تـصوّف و عرفان است که در آن سه اصل: ۱. منه ذات الحق لایدرک، ۲. لـیس المـدرک منـه إلا بالاعتبـار و أحدیّته، ۳. الوحـدة المـضافة إلـی الـذات عـین الذات، از دیدگاه متصوّفه، به خـصوص موضـوع «وحدت وجود» مورد بررسی قرار گرفته اسـت. بر فراز برگ آغـازین، ایـن اثـر بـه صـدرالدین قونوی نسبت داده شده است، لـیکن بـر اسـاس مـصادر و کتـاب‌شناسـی‌هـای موجـود، نبایـستی مبنایی متقن داشته باشد و از حدود ۵۵ اثری کـه در سرچشمه‌ها از تألیفات قونـوی دانـسته شـده است[۲]، این اثر در ظاهر امر، بر هیچ‌یک از آن‌هـا تطبیق نمی‌کند؛ به هر حال در نسبت این اثـر بـه قونوی باید تحقیق بیش‌تری صورت گیرد.

نسخه‌شناسی: نـوع خـط: نـسخ، نـام کاتـب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یـا اوایـل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نـامعلوم، عنـوان‌هـا و نشانی‌هـا: مـشکی، تعـداد بـرگ: ۲ (۳۴ الـف ـ ۳۵ب)، تعـداد سـطر: ۲۷، نـوع کاغـذ: فرنگـی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: ایـن نـسخه در حاشـیه تـصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی به زبان عربی در هـامش و بین سطور، دارد. آثار رطوبـت و آفـت دیـدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد.

---

۱. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۶، ص ۲۵۴.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، صص ۲۶۰۶-۲۶۱۰.

۵۱۰/۹

۲۸۶. تفسیر قوله تعالی ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾

از: حامد بن احمد قریمی صوفی خلوتی متخلّص به «بی‌نوا» و مشهور به «شیخ حامد بی‌نوا» (درگذشته به سال ۱۱۸۵هـ)[۱]

موضوع: تفسیر اهل سنّت (حنفی)

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بسملة، الحمدلله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمّد و آله و صحبه أجمعین؛ امدی بنم روح پرفتوحم دوام تجلّی یه ایروب صفای کلّی بوله سز، أعوذ بالله من الشیطان الرجیم ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾ آیه کریمه سنک تفسیر حقیقیسین سؤال بیورمش سز غالباً اقلیم وجود انسانیه ده اولان عرش معنویه اوزره خلیفة الرحمن اولان ...».

انجام: «... لایعلمه إلا هو در ایمدی بنم عزیزم بو رساله نک جناب شریفه و سائر احباب اهل وفایه حقیر پر تقصیردن یادگار اولسون ... و المأمول الدعاء إذا وجدتم الرجاء من عطاء الله تعالی إلی خادم نعال الفقراء شیح حامد بی‌نوا رحمه الله، تمّ».

کتاب‌شناسی: تفسیر موجز آیه‌ی کریمه‌ی ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾[۲] است که در آن شیخ حامد بی‌نوا، به روش متصوّفه، به کیفیّت «استوای الهی» و تبیین آن پرداخته است. در نسخه‌ای که از این اثر در دارالکتب قاهره (۲۹ تفسیر ترکی طلعت)[۳] موجود است و از «شیخ حامد»، فهرست‌نگار آن احتمال داده که مفسّر بایستی «کوچک حامد افندی» (د. ۱۱۷۲هـ) بوده باشد که صحیح نیست. باید دانست که از این تفسیر، دو نسخه در کتابخانه‌ی ملّی آنکارا و یک نسخه نیز در کتابخانه‌ی عثمان ارکین (ضمن کتابخانه‌ی بلدیّه) در استانبول[۴] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۳۵ب ـ ۳۸ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷/۵*۱۲/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۰

۲۸۷. رؤیة النبی صلّی الله علیه و آله و سلّم فی المنام (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: عقاید اهل سنّت

زبان: عربی

آغاز: «فی بحث رؤیة النبی صلّی الله علیه و

۱. همان: ج ۲، ص ۷۹۰.
۲. سوره‌ی طه، آیه‌ی ۵.
۳. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات التركية العثمانيّة*: ج ۲، ص ۲۰۰.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۷۹۰.

سلّم؛ الاتصال بالنبی صلّی الله علیه و سلّم أنّما یحصل بتمکّن حبّه من القلب فإذا تمکّن حبّ النبی صلّی الله تعالی علیه و سلّم فی النفس لم تغب صورته الکریمة عن عین البصیرة لمحة و هی رؤیة الحقیقة لأنّ رؤیة البصر إنّما هی لتأدیة حقیقة المبصر إلی عین البصیرة فیحصل عندها الاطلاع علی حقیقة ما أدّاه إلیها البصر من المبصرات ...».

انجام: «... یکاد الشخصان لایفترقان و قد یکون بالعکس و من حصل الأصول الخمسة و ثبت المناسبة بینه و بین الأرواح الکمّل الماضین اجتمع معهم متی شاء».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در کیفیت رؤیت حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم، در منام (خواب) است که منتخب، آن را از «شرح فاسی للدلائل الشریف» نقل و در این رساله درج نموده است. باید افزود با اینکه در سرچشمه‌ها و فهرست‌ها، درباره‌ی این اثر تفحّص نسبتاً زیادی از سوی راقم سطور صورت گرفت، لیکن با این حال شوربختانه به نسخه‌ی دیگر یا آگاهی‌های بیش‌تری از این اثر دسترسی مقدور نگردید.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۳۸ب)، تعداد سطر: ۲۴، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۷*۱۲ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۱

۲۸۸. رسالة الی فخرالدین الرازی = رسالة الأخلاق إلی الامام الرازی = رسالة الدواء إلی الترياق = رسالة فی التصوّف = رسالة فی أخلاق السالک إلی طریق الله عزّ و جلّ و ما یحتاجه من الزاد فی ذلک = رسالة الدعوة إلی طریق العلم = رسالة فی معرفة الیقینیّة و الوسائل المؤدّیة إلیها = نصایح الشیخ الأکبر للرازی = مکتوب ابن‌عربی إلی الفخر الرازی = رسالة الشیخ إلی الإمام الرازی[1]

از: محیی‌الدین محمّد بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی» (درگذشته به سال ۶۳۸هـ در دمشق)[2]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «هذه نسخة کتاب کتبه الشیخ محیی‌الدین بن العربی للإمام فخرالدین الرازی، رحمه الله؛ الحمدلله و سلام علی عباده الذین

---

۱. یحیی، عثمان؛ مؤلفات ابن عربی تاریخها و تصنیفها: صص ۳۲۴ و ۳۳۶-۳۳۸؛ مالح، محمّدریاض؛ الشیخ الأکبر محیی الدین بن عربی: سلطان العارفین و امام المحققین و بقیّة المجتهدین: صص ۲۵۸ و ۲۶۰-۲۶۲.

۲. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۴۰؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۱۴.

اصطفی و علی ولیی فی الله تعالی فخرالدین محمّد بن عمر بن الحسین الرازی، أعلا الله همّته و أفاض علیه رحمته و برکاته؛ أمّا بعد، فأحمد إلیک الله الذی لا إله إلا هو و قال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم إذا أحبّ أحدکم أخاه فلیعلمه إیّاه و أنا أحبّک و یقول الله تعالی ﴿و تواصوا بالحقّ﴾ ...».

انجام: «... أعنی بالوقت علماء السوء الذین أنکروا ما جهلوا و حملهم التعصّب و حبّ الظهور و الریاسة عن الأذهان للحقّ و التسلیم له إن لم یکن الإیمان به و هذا تمام الرسالة و الحمد لله وحده و الصلوة علی رسوله و آله».

کتاب‌شناسی: نامه‌ای اخلاقی و عرفانی به فخرالدین محمّد بن عمر بن حسین رازی مشهور به «ابن‌خطیب» (د. ۶۰۶هـ) است، در اهمیّت نداشتن علوم ظاهری و توجّه دادن رازی به علوم باطنی و دنیای کشف و شهود است که اندکی پیش از سال ۶۰۶هـ (سال درگذشت رازی) نوشته شده است. ابن عربی در یکی از آثار عرفانی خویش از این اثر یاد کرده می‌نویسد: «... و حکم الطائفة فیه، استوفیناهما فی رسالة الأخلاق التی کتبناها إلی الفخر محمّد بن عمر بن خطیب الری»[1]. عثمان یحیی به نقل از قادری بغدادی (د. ۸۲۱هـ) در تألیفش دربارهٔ ابن‌عربی [= الدرّ الثمین فی مناقب الشیخ محیی‌الدین] می‌گوید: «الرسالة التی وجّهها الشیخ الأکبر إلی الإمام الرازی کانت بسبب أزمة فکریّة ألمت بالرازی قُبَیل وفاته». باید دانست که این نامه، دارای یک شرح با عنوان التقدیس الأنور فی نصیحة الشیخ الأکبر از شارحی ناشناخته است که نسخه‌ای نیز از آن در کتابخانه‌ی ازهریّه در قاهره به شماره‌ی «۵۸۳۸» موجود است. باید افزود که از خود رسالة إلی الفخر الرازی، در فهرست‌های کتابخانه‌های ایران چند نسخه‌ی محدود، معرّفی شده است[2]؛ امّا از سوی پژوهشگرانی همچون علیرضا قره بلوط، عثمان یحیی و محمّدریاض المالح، نسخه‌های متعدّدی در کتابخانه‌های ترکیه، عراق، سوریه، تونس، انگلستان، هند، مصر، فرانسه، آلمان، لبنان و جز آن‌ها گزارش گردیده است[3]. این اثر ابتدا در سال ۱۳۴۴هـ سپس به سال ۱۹۴۸م در حیدرآباد دکن به صورت تحقیقی و نیز اخیراً ضمن رسائل الشیخ، از سوی دار إحیاء التراث العربی در بیروت منتشر شده است[4].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۳۹ الف ـ

۱. ابن عربی، محیی‌الدین: *الفتوحات المکیّة*: ج ۱، ص ۳۱۵.

۲. اشکوری، احمد؛ گروه فهرستنگاران؛ *فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی*: ج ۲۲، ص ۱۳۱ و ج ۳۴، ص ۶۶.

۳. یحیی، عثمان؛ مؤلفات ابن عربی تاریخها و تصنیفها: صص ۳۲۴ و ۳۳۶–۳۳۸؛ مالح، محمّدریاض؛ الشیخ الأکبر محیی الدین بن عربی: سلطان العارفین و امام المحققین و بقیّة المجتهدین: صص ۲۵۸ و ۲۶۰–۲۶۲؛ قره‌بلوط، علی الرضا؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج ۴، ص ۲۹۲۵.

۴. مشار، خانبابا؛ *فهرست کتابهای چاپی عربی*: صص ۴۱۶–۴۱۷.

۴۰ب)، تعداد سطر: ۲۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۳*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و ندرتاً ترجمه‌ی برخی واژه‌ها به ترکی به صورت زیرنویس یا در هامش، با لهجه‌ی عثمانی آمده است. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز رساله مشاهده می‌گردد. در انجام رساله برگ‌های (۴۰ب، ۴۱ الف و ۴۱ب) هشت دائره‌ی ساده آمده که ۵ خطّ موازی در میان آن‌ها رسم گردیده است. نیز در برگ (۴۱ الف) متن حدیثی مشهور، در خصال سگ آمده که در آن به مواعظ عرفانی و اخلاقی توجّه شده است؛ متن این حدیث چنین است: «فی الکلب عشرة خصال محمودة ینبغی للمرید أن یتخلّق بهنّ: الأوّل الکلب لایزال جایعاً دائماً و ذلک من آداب الصالحین و الثانی لایکون له موضع یعرف به و ذلک من عادة المتوکّلین و الثالث أنّه لاینام من اللیل إلا القلیل و ذلک من صفات المحبّین و الرابع أنّه لم یزل إذا مات لم یترک میراثاً و ذلک من شیم الزاهدین و الخامس أنّه لم یزل مع صاحبه إن جفی و إن طرده و ذلک من أخلاق المریدین و السادس إنّه یرضی من الدنیا بأدنی مکان و ذلک من سیر المتواضعین و السابع أنّه إذا غاب عن مکانه ترکه و انصرف إلی غیره و ذلک من علامات الراضیین و الثامن إذا ضرب و طرد ثمّ دعی أجاب غیر حقود و ذلک من نعوت الخاضعین و التاسع أنّه إذا حضر جماعة یأکلون شیئاً قعد ینظر إلیه من بعید و ذلک من خصال السالکین و العاشر أنّه إذا رحل من مکان لایصحب معه شیء و لایترک ما یلتفت إلیه و ذلک من شعار المجرّدین».

۵۱۰/۱۲

۲۸۹. التهلیلیّة = تفسیر و شرح (لا إله إلا هو)

از [۱]: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی» (درگذشته به سال ۱۰۹۶هـ) [۲]

موضوع: عقائد (اسمای حسنی)

زبان: عربی و ترکی آذری [۳]

آغاز: «رسول الله صلّی الله علیه و سلّم بیورر قرآن عظیم ایچنده اوتوز یدی موضعده لا إله إلا هو واردر بر کمسه انک ایله تهلیل ایلسه الله تعالی انک قلبنه ایمان نوری علمی حکمتی ... ممکن اولماز ایسه آبدست کافیدر بسم الله الرحمن الرحیم و ﴿إلهکم إله واحد لا إله إلا هو الرحمن الرحیم الله لا إله إلا هو الحی القیوم﴾ ...».

انجام: «... ﴿ربّ المشرق و المغرب لا إله إلا هو فاتّخذوه وکیلاً؛ سبحان ربّنا ربّ العزّة عمّا یصفون و سلام علی المرسلین و الحمد لله ربّ

۱. دراین نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.

۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۶، ص ۵۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۱۰۲؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۹۹؛ *قاموس الأعلام*: ج ۶، ص ۴۶۷۹؛ بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۵۰.

۳. لهجه‌ی ترکی رایج در شهر وان (منطقه‌ی شرق ترکیه) بسیار نزدیک به ترکی آذری منطقه‌ی آذربایجان است و متن مورد بحث نیز با این لهجه نوشته شده است.

العالمین﴾ یا معین، تمّ».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در بیان آیاتی که در آن کلمه‌ی شریفه‌ی ﴿لا إله إلا هو﴾ آمده است و مؤلّف در آن با مقدّمه‌ای به زبان ترکی آذری درباره‌ی فضائل و آداب قرائت این آیات در قالب دعا، آورده است. باید افزود نام مؤلّف بر فراز برگ نخست رساله، به صورت «وانی افندی» ثبت شده است؛ علی رغم تفحّص نسبتاً گسترده‌ای که از سوی راقم درباره‌ی «وانی افندی» در کتب تراجم و فهارس صورت گرفت، مستمسکی قوی برای آگاهی بیش‌تر بدست نیامد! البتّه با توجّه به رساله‌های مشابه از «وانی محمّد افندی»، همچون تفسیر آیه ﴿ألا تعبدوا إلا إیّاه﴾و نیز تفسیر آیه ﴿إنّ الله لیس بظلام للعبید﴾ و مانند آن دو، حدس و ظنّ متآخم به یقین راقم سطور این است که این رساله نیز بایستی از «وانی محمّد افندی» بوده باشد، هر چند تردیدی نیست که باید در این نسبت تحقیق بیش‌تری صورت گیرد. باید دانست که در دارالکتب ظاهریّه[1] ـ دمشق اثری با عنوان الوظیفة ... با آغازی مشابه آغاز بخش عربی این رساله، گزارش گردیده است که به نظر ن می‌رسد با اثر مورد بحث که به عربی وترکی است، ارتباطی داشته باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۴۲ب ـ ۴۳ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۳

۲۹۰. المراقبة (رسالة ...)

از: ابوسعید محمّد بن مصطفی بن عثمان خادمی قونوی صوفی نقشبندی (درگذشته به سال ۱۱۷۶هـ)[2]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «مما عرض لی فی عالم المثال إنّی لمّا غلبت علی نفسی بتلویث باطنی بأوساخ أخطار ما سوی الله و عجزت أنّه أغلب ...».

انجام: «... فاجتهد معی حقّ تنال شرف الکرامات و تلحق فی زمرة أولیاء الله تعالی ثمّ لم أقدر علی اتیان کلام صالح للجواب فالتزمت، حرّره الخادمی علییه الرحمة الله الداعی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در بیان مراتب نفوس انبیاء، تکلیف اختیاری، فعل اختیاری و نظایر آن است و به نظر می‌رسد با

---

۱. مالح، محمّدریاض؛ *فهرس دارالکتب الظاهریّة* (التصوّف): ج ۳، ص ۱۶۹.

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، صص ۲۹۶ –۲۹۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۳۰۱؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۳۳۳.

مراقبت عرفانی مصطلح، چندان ارتباطی نداشته باشد. از این رساله‌ی موجز نسخه‌ای نیز به شماره‌ی «۲۷۰۱۷/۴۴»[1] در کتابخانه‌ی راشد افندی قیصری ـ ترکیه موجود است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۴۴ الف)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز تک برگِ رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۴

۲۹۱. قصیدة أنا المطلوب فاطلبنی تجدنی[2] = قصیده سریانی

از: ناشناخته

موضوع: دعا و مناجات

زبان: عربی

آغاز: « أنا المطلوب فاطلبنی تجدنی
فإن تطلب سوائی لم تجدنی
أنا المقصود لاتقصد سوائی
کثیر اللطف فاطلبنی تجدنی».

انجام: « و لیس ...[3] الفردوس عندی
أنا الرزاق فاطلبنی تجدنی».

کتاب‌شناسی: مناجاتی منظوم در حدود ۴۱ بیت با قافیه‌ی «فاطلبنی تجدنی» است و برای قرائتِ هر بیت آن، به عدد خاصّ، اثر و خاصّیتی ذکر شده است[4]. این منظومه بنا به گفته‌ی مرحوم آقا بزرگ تهرانی، در واقع، برگردان منظوم واقع ۱۱۸ سوره از زبور حضرت داود علیه السلام است که بروایت ابن‌عباس (بطریق احمد بن عبّاس هذلی عن یحیی بن عون عن حبیب بن مروان الجبلی عن سفیان بن عیینة بن ابن‌عمر الزهری عن ابن‌عبّاس) نقل گردیده است و ادّعا شده که آن در واقع به زبان سُریانی بوده است و ابن عباس آن را به عربی منظوم درآورده است؛ امّا در آغازِ نسخه‌ی شماره‌ی «۱۲۳۳۶/۱» کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس، چنین آمده است: «در زبور حضرت داود سوره‌ای وجود دارد که منزلت آن در زبور مانند سوره الرحمن در قرآن کریم است و این اشعار را حضرت محمّد (ص) در ترجمه آن سوره از زبور سروده است» و گفتنی است که در نسخه‌ی مذکور، اشعار از طریق شهاب‌الدین زکریا و او نیز از شهاب الدین سهروردی روایت شده است.

از این قصیده نسخه‌های متعدّدی در میان برگ‌های مجلّداتِ فهرست‌های کتابخانه‌ی عامره‌ی مجلس شورای اسلامی معرّفی شده

1. Krarabulut, A.: Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça ve Arabça Yazmalar Kataloğu; c. II, s. 478.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۲، ص ۳۷.

۳. یک کلمه خوانده نشد.

۴. بنگرید به: کتاب *نهج البرّ*، تألیف سیّد حسین بن علی همدانی: ج ۴.

است[۱]. این قصیده همچنین از سوی شاعری با تخلّص «زبوری» به فارسی منظوم در آمده است که نسخه‌ای از آن به شماره‌ی «۱۲۳۳۶/۲»[۲] در این کتابخانه و دو نسخه‌ی دیگر نیز، یکی در دارالکتب قاهره و دیگری در موزه‌ی بریتانیا موجود است[۳].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۴۴ب ـ ۴۵ب)، تعداد سطر: ۱۹، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۵

۲۹۲. تربیة السالکین = الرسالة النقشبندیّة = الطریقة النقشبندیّة = شرائط النقشبندیة = الرسالة الخادمیّة[۴]

از: ابوسعید محمّد بن مصطفی بن عثمان خادمی قونوی صوفی نقشبندی (درگذشته به سال ۱۱۷۶هـ)[۵]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله وحده و الصلوة علی من لا نبی بعده مع من تبعه جمعه و فرده و بعد فشرائط النقشبندیّة الاعتقاد الصحیح أوّلاً و التوبة الصادقة و الاتحلال مع أرباب الحقوق و ردّ المظالم و استرضاء الخصوم و التقیّد بأعلی الالتزام بالسنّة و الدقّة علی العمل بأصحّ الشرعیّة و الإهتمام علی المجانبة من کلّ المنکرات و المبتدعات و العزیمة علی التباعد من کلّ الهوی و المذمومات ...».

انجام: «... فهذا هو المقصد الأقصی و المسند الأعلی و المقام الأسنی و الحالة الحسنی الموجبة للزیادة فی الدنیا ... اللهمّ اجعلنا من الذین افنوا وجودهم فی استغراق أنوار الجمال و الجلال دون المحبوسین فی ضیق البال و حضیض القال بحرمة جاه حبیبک صلّی الله علیه و اله و سلّم و علی جمیع أصحابه أجمعین إلی یوم الدین و سلام جمیع الأنبیاء المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین؛ تمّت الرسالة الخادمیّة بعون من له اللطف و العنایة فی البدایة و النهایة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان آداب طریقت نقشبندیه که در آن تفسیر برخی آیات و

---

۱. برای نمونه بنگرید به: صدرایی‌خویی، علی: *فهرست کتابخانه مجلس*: ج۳۵، ص۲۹۵؛ ج۳۶، صص۲۶ و ۱۰۱؛ ج۳۷، ص۳۱۲.

۲. همان: ج۳۵، صص۲۹۵ -۲۹۶.

۳. منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج۴، صص۲۹۶۴ -۲۹۶۵.

4. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 351 & supp. Bd. II, s. 663.

۵. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج۱، صص۲۹۶ -۲۹۷؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۱۱، ص۳۰۱؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۲، ص۳۳۳.

شرح برخی روایات نبوی (ص)، بر مذاق صوفیه تأویل گردیده است. در این اثر، دو طریق از طرق صوفیه مورد تأکید قرار گرفته است: «الأوّل و هو الأقرب و الأسهل فی حصول المقصود بأن یلتصق اللسان بسقف الحلق و الأسنان علی الأسنان و الشفة علی الشفة و یطلق النفس علی حاله و یتخیّل فی القلب، أی نحت ثدی الیسار لفظة الجلالة بمعناها أی الذات مسمّی ذلک الاسم الشریف علی نهج ما آمن به بلاکیف ... و الثانی فطریق الذکر بانفی و الاثبات و من یستعدّ لتقدّم الجذب یعنی من طلب الأخذ من الشیخ لمحبّته من عند الله تعالی لهذا الطریق ...»؛ همچنین برخی ابیات فارسی در میان متن آمده است که جالب توجّه است:

«شدن با حق به یک آنی
به از ملک سلیمانی».

از این رساله در کتابخانه‌های ترکیه و قبرص نسخه‌هایی در برخی مصادر کتاب‌شناسی گزارش گردیده است[۱]. ناگفته نماند که درویش احمد طرابزونی نقشبندی مشهور به «کوسج» (د. ۱۱۹۵هـ) به ترجمه و شرح این رساله به زبان ترکی عثمانی، همّت گمارده است و نسخه‌ای از آن در کتابخانه‌ی عثمان ارکین (ضمن کتابخانه‌ی بلدیّه) در استانبول[۲] نگهداری می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۴۶ الف ـ ۴۷ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی مختصری به عربی و ترکی با لهجه عثمانی دارد. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد.

۵۱۰/۱۶

۲۹۳. بیان عوالم غیب

از[۳]: احمد بن محمّد توقادی استانبولی صوفی مولوی متخلّص به «صبوحی» و مشهور به «صبوحی دده» و «صبوحی مولوی» (درگذشته به سال ۱۰۵۷هـ)[۴]

موضوع: تصوّف

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «بیان عوالم غیب که آکه حضرات خمس الهیّه دیرلر که مبدأ انواع انسان و مصدر جمیع کون و مکاندر یعنی حضرت عندیّة که مبدأ تقیّنات و مرجع مکوّناتدر بو مرتبه ...».

انجام: «... ناسوته اول اماکن اصلیه‌دن سیر نزول ایلروینه اول حضراته طوعاً و یا کرهاً

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۲۴۲.
۲. همان: ج ۱، ص ۶۱۲.
۳. در این نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.
۴. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۲۸۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلفین*: ج ۲، صص ۲۸۷ و ۲۸۳؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۱۶۰.

عروج ایلر فطوبی لمن رجع بمحبّة و اختیار قبل الرجوع الاضطراری لأنّ حبّ الوطن من الإیمان».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در بیان عوالم غیب، یعنی عالم ملکوت و عالم ناسوت است. این اثر در نسخه به «صبوحی دده» نسبت داده شده است، در کتبِ تراجم، تنها فرد مذکور به «صبوحی دده» مشهور است که ثبت گردید، لیکن در میان آثار وی[1]، اثری با عنوان یاد شده گزارش نشده است؛ ممکن است بخشی از اختیارات مثنوی باشد که در شرح مثنوی معنوی ملای روم نوشته شده است و الله اعلم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده‌ی ۱۲ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ:۲ (۴۷ب ـ ۴۸ الف)، تعداد سطر: ۲۰، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: حاشیه‌نویسی و فوائد مختصری به عربی و ترکی با لهجه عثمانی با نشان‌های «کذا قال شیخی حجابی افندی، تذکره صدر قنوی» در شرایط نقشبندیّه و جز آن دارد. در برگ (۴۸ الف) یک فایده در «سرّ قرب حسین منصور حلاج» به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی آمده است. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. نیز بر فراز برگ، یک بیت شعر ترکی عثمانی چنین آمده است:

اگر نفسک مرادین ازلمک سن
اگر سکسانه یتسک اصل سکسن!

۵۱۰/۱۷

۲۹۴. الحوراء فی شرح الزوراء = الحوراء و الزوراء = شرح الزوراء[2] = حاشیة الزوراء

از: حکیم جلال‌الدین محمّد بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی» (درگذشته به سال ۹۰۸هـ)[3]

موضوع: فلسفه و کلام

زبان: عربی

آغاز: «بسملة. امّا بعد الحمد لولیّه و الصلاة علی نبیّه، فإنی لما فرغت من تهذیب الرسالة الموسومة بالزوراء المشتملة علی زبد من الحقایق و زبد من الدقائق و هی من خصائص الزمان ...».

انجام: «... و القول و العمل و له الحمد حمداً و یوافی عقیدة نعمه و یکافی مزید فضله و کرمه و الصلاة علی سیّدنا محمّد و آله و أصحابه و تابعیه و أحبّائه و الحمد لله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: شارح علامه، به جهتِ رؤیتِ خوابی از امیرالمؤمنین علیه السلام در بیرون شهر

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۱، صص ۴۹۲-۴۹۳.

۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۳، ص ۳۰۳.

۳. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۶، ص ۳۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۹، ص ۴۷؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۲۲۴.

بغداد و کنار رود دجله (زوراء) و کسبِ فیض معنوی از وجود مبارکِ آن حضرت، پیش‌تر رساله‌ای فلسفی ـ عرفانی در اثبات واجب الوجود با عناوینی همچون «تمهید، تذکرة، ...» نگاشت و نام آن را به همین مناسبت، الزوراء[۱] گذاشت؛ سپس خود دوانی، آن رساله را به درخواست شیخ شرف‌الدین حسن فتّال، با عنوان «قوله ـ قوله» بسط و شرح داده است. باید توجّه داشت که دوانی تعلیقه و حاشیه‌ی دیگری را نیز بر خطبه الزوراء[۲] دارد که جز شرح مورد بحث می‌باشد. این اثر ترجمه[۳] و شروح دیگری از کسانی همچون کمال‌الدین محمّد لاری (د. پس از ۹۲۸هـ) دارد که حاجی خلیفه و آقا بزرگ تهرانی به برخی از آن‌ها اشاره نموده‌اند و خوشبختانه از برخی از آن شروح در این کتابخانه موجود است. همچنین غیاث‌الدین منصور دشتکی (د. ۹۴۸هـ) نیز ردّیه‌ای بر الزوراء دارد[۴]. باید دانست که از متن و شرح (= حاشیه) نسخه‌های متعدّدی در این مجلّداتِ فهرست‌های مختلف این کتابخانه‌ی عامره گزارش گردیده است و دستنویس‌هایی هم از سایر کتابخانه‌های داخل و خارج از کشور، در برخی مصادر و کتاب شناسی‌ها معرّفی شده است[۵]. این شرح در سال ۱۲۸۶هـ در استانبول و در سال ۱۳۲۶هـ در قاهره به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: حاج صالح قرطبی، تاریخ کتابت: ۱۱۲۱هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱۱ (۴۸ب ـ ۵۸ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و تعلیقات و حاشیه‌نویسی مختصری در هامش برگ‌ها به زبان عربی و ترکی دارد. آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «هذه الرسالة من رسائل المتصوّفة و هی من تألیف منلا جلال و سمّاها [الـ]حوراء علی متنه الزوراء».

۵۱۰/۱۸

۲۹۵. الحکم (فائدهٔ فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: منطق

زبان: عربی

آغاز: «اعلم أنّ للحکم أربعة معان الأوّل

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف الظنون*: ج ۲، ص ۹۵۷.
۲. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۲، ص ۶۳.
۳. ترجمه و شرحی به زبان ترکی عثمانی از سوی مترجم ناشناس در کتابخانه‌ی ملّی ازمیر به شماره‌ی «۸۰۳/۲» گزارش گردیده است (بنگرید به: قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۶۱۲).
۴. تهرانی، آقا بزرگ؛ *الذریعة*: ج ۱۰، ص ۱۹۸.
۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۶۱۵.

إدراک أنّ النسبة واقعة و لیست بواقعة و هو المسمّی بالتصدیق الذی ینقسم العلم إلیه و إلی التصوّر؛ الثانی النسبة الثبوتیّة التقییدیّة التی اخترعها المتأخرون ...».

انجام: «... أنّهما أصحّ و جزء من القضیّة و الذی بمعنی الإیقاع قسم من العلم و جزء من التصدیق عند المتأخرین و نفس التصدیق عند القدماء لشرحه هذا فاحفظه فإنّه ینفعک فی مواضع شتّی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان معانی چهارگانه‌ی «حکم» از دیدگاه علم منطق است: ۱. التصدیق و التصوّر، ۲. النسبة الثبوتیّة التقییدیّة و هی مورد الإیجاب و السلب، ۳. الوقوع و اللاوقوع و هی متعلّق الإیقاع و الانتزاع، ۴. نفس المحمول. در مصادر و فهارس موجود، شوربختانه آگاهی‌های بیش‌تری از این رساله و مؤلّف آن بدست نیامد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۵۸ب ـ ۵۹ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد.

۵۱۰/۱۹

۲۹۶. السرور و الفرح (رسالة ...) = رسالة السرور و الفرح فی حقّ والدی الرسول (ص) = ایمان والدی رسول الله (رسالة فی ...)[1]

از: محمّد بن ابوبکر مرعشی رومی مشهور به «ساچقلی زاده» (درگذشته به سال ۱۱۵۰هـ)[2]

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، یقول البائس ...إن قلت ما تقول فی والدی رسول الله صلّی الله علیه و سلّم و هما عبدالله و زوجته امینة علیهما السلام ماتا قبل بلوغ النبی صلّی الله علیه و سلّم و قبل نبوّته علیه السلام، قلت: أضع فی هذا رسالة إن شاء الله تعالی و اجعلها فصول ستّة ...».

انجام: «... لأنا حنفیّون ماتریدیّون و سمّیتها رسالة السرور و الفرح لأنّها تسرّ الناظرین المؤمنین و تفرّحون بها الحمدلله الذی بعزّته و جلاله تتمّ الصالحات سبحان ربّنا ربّ العزّة عمّا یصفون سلام علی المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان احوال ابوین حضرت ختمی مرتبت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم است که در ۶ فصل بدین

1. Brockelmann, C.; *GAL*: supp. Bd. II, s. 498.

۲. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، صص ۳۲۵-۳۲۶؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۱۲، ص ۱۴؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۳۲۲.

ترتیب در سال ۱۱۵۰هـ گویا در ردّ مولی علی بن سلطان محمّد قاری هروی (د. ۱۰۱۴هـ) نگارش یافته است: الفصل الأوّل و والداه اختصّ من ابویه لأنّ الثانی یطلق علی العمّ و العمّة ...؛ الفصل الثانی والدا رسول الله صلّی الله علیه و سلّم من أهل الفترة ...؛ الفصل الثالث أهل السنّة ضدّ أهل البدعة ...؛ الفصل الرابع و عند الماتریدیّه یعتبر العقل فی الإیمان و الکفر ...؛ الفصل الخامس فی معنی قول أبی‌حنیفة فی الفقه الاکبر "و والدا رسول الله صلّی الله علیه و سلّم ماتا علی الکفر و ابوطالب عمّه مات کافراً " ...؛ الفصل السادس ما ذکرته فی الرسالة أنّ والدیه علیه الصلاة و السلام یجوز دخولهما عند الجنّة عند الأشعری و و یجب دخولهما الجنّة عند أبوحنیفة ... . نسخه‌های متعدّدی از این اثر از سوی قره بلوط در معجم التاریخ (ج۴، ص۲۴۷۸) معرّفی نموده است و نی به گفته‌ی همو، بدون تاریخ در استانبول به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۵ (۵۹ الف ـ ۶۳ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «هذه الرسالة الشریفة تألیف ساچقلی زاده أکرمه الله تعالی فی حقّ والدی رسول الله صلّی الله علیه و سلّم».

۵۱۰/۲۰

۲۹۷. رسالة البسملة

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)[۲]

موضوع: تفسیر

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله و کفی و سلام علی عباده الذین اصطفی و بعد فقد اشتهر کلام الناس فی البسملة و احتجاجهم علی آنها قرآن أو غیر قرآن و شنّع القاضی ابوبکر الباقلانی و غیره علی الشافعی فی اثباتهما قرآناً بأنّ القرآن لایثبت بالظنّ إنّما یثبت بالتواتر ...».

انجام: «... فلمّا سلّم قال و الذی نفسی بیده إنّی لاشبهکم صلاة برسول الله صلّی الله علیه و سلّم هذا حدیث صحیح لا علّة له و هو أصحّ ما ورد فی الباب بل لم یصح فیه حدیث غیره انتهی».

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص۲۴۷۸.

۲. زرکلی، خیرالدین؛ *الأعلام*: ج ۳، ص ۳۰۱؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۵، ص ۱۲۸؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۵۳۴.

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان اینکه کلمه‌ی شریفه «بسم الله الرحمن الرحیم» جزء قرآن است یا نه؟ که مؤلّف در آن طی فصولی چند، به نقض و ابرام دلائل دیدگاه‌های دانشمندان در این زمینه پرداخته است. باید دانست که بر فراز برگ نخست آمده است: «رسالة البسملة للإمام السیوطی»، لیکن در میان حدود ۵۷۶ اثر و تألیف معرّفی شده‌ی وی در مصادر کتابشناختی[۱] از سیوطی به اثری با عنوان رسالة البسلة آگاهی نیافتیم؛ جز إعراب البسملة[۲] که به جهتِ خروج موضوعی، بعید به نظر می‌رسد، نسخه‌ی مورد بحث بوده باشد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۲ (۶۳ الف ـ ۶۴ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد.

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲ -۳، صص ۱۵۵۵ -۱۶۰۸.
۲. همان: ج ۲، ص ۱۵۶۱.

۵۱۰/۲۱

۲۹۸. الدرج المنیفة فی الآباء الشریفة فی والدی المصطفی (ص)[۳]

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقائد

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی هذا ثالث مؤلّف ألّفته فی مسئلة والدی رسول الله صلّی الله علیه و سلّم و هو أخصرها و أوجزها فأقول ذهب جمع کثیر ....».

انجام: «... لهذا سکت فی هذا الکتاب و فی سائر المؤلّفات التی ألّفتها فی هذه المسئلة عن التصریح بحکایة قول الفرقة الرابعة و اقتصرت علی حکایة أقوال الفرق الثلثة و هذا أخر الدرج المنیفة [فی] الآباء الشریفة والحمد لله وحده و الصلاة و السلام علی خیر خلقه محمّد صلّی الله علیه و سلّم و علی آله و أصحابه إلی یوم الحشر و البعث و النشو».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان احوال ابوین نبی اکرم، حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم است که با سه سربند «الدرجة» تألیف گردیده است. بنا به نوشته‌ی استاد قره بلوط، از این رساله نسخه‌هایی در کتابخانه‌های ترکیه و مصر موجود است[۴]. این اثر در سال‌های ۱۳۱۶،

3. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 147 & supp. Bd. II, s. 183.
۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۸۱.

۱۳۱۷، ۱۳۳۴ و ۱۳۸۰هـ در حیدرآباد دکن ضمن رسائل السیوطی، به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۷ (۶۴ب ـ ۷۰ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد.

۵۱۰/۲۲

۲۹۹. تزیین (= زین) الأرائک فی إرسال النبی إلی الملائک[۲]

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله و الصلاة علی رسول الله صلّی الله علیه و سلّم؛ مسئلة ما تقولون فی قول العلماء إنّه صلّی الله علیه و سلّم لم یبعث إلی الملائکة و یقول الحافظ زین الدین العراقی إنّ السماء لیست محلاً للتکلیف و قد أشکل ذلک بأمور منها قوله صلّی الله علیه و سلّم و أرسلت إلی الخلق تقم الناس و الجنّ و الملائکة ... الجواب الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی سألت أکرمک الله تعالی فأحسنت غایة الإحسان و أوردت ...».

انجام: «... کالمجمع علیها و ممّن نصّ علیها الإمام الشافعی رحمة الله علیه و رضی الله عنه و أسکنه الجنّة أمین؛ قد تمّ کتاب زین الآرائک فی إرسال الملائک بعنایة الله تعالی ... الإنس و الملائک من فیض بحر علوم سیّدنا و مولانا الإمام ... آمین برحمة سیّد المرسلین؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در تبیین این موضوع است که آیا حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم بر ملائکه هم مبعوث شده است یا اینکه از میان مخلوقات تنها بر انس و جنّ برانگیخته شده است؟ که مؤلّف بر اساس ادلّه ثابت نموده است که چون ملائکه در آسمان محلّ تکلیف نیستند؛ بنابر این آن حضرت تنها بر انس و جنّ فرستاده شده است. این اثر با سربندهایی همچون «الدلیل، الجواب، الفرع و ...» نگارش یافته است. از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه، عراق، هند، ایرلند، سوریه و مصر موجود است[۳]. این اثر بنا به نوشته‌ی قره بلوط در سال ۱۳۵۳هـ/۱۹۳۴م در قاهره به

۱. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص ۲۱۲-۲۱۳.

2. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 150 & supp. Bd. II, s. 187.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۷۱.

چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۶ (۷۰ الف – ۷۵ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب تزیین الأرائک فی إرسال النبی صلّی الله علیه و سلّم إلی الملائک، تألیف خاتمة الحفّاظ و المجتهدین لإمام العلامة جلال الدین السیوطی؛ تغمّده الله برحمته»

۵۱۰/۲۳

۳۰۰. حصول الرفق بأصول (= وصول) الرزق[1]

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله و کفی و سلام عباده الذین اصطفی الذین اصطفی و بعد فقد سألنی سائل عمّا ورد فی الحدیث من الأذکار و الأفعال للرزق لیلازمها من ضاق علیه رزقه و تعسّرت علیه معیشته ثمّ سألنی آخر و آخر فجمعت لهم هذا الجزء ... ».

انجام: «... خاتمة وجدت فی مجموع من کتب یوم الجمعة بعد الصلاة و لقد مکنّاکم فی الأرض و جعلنا لکم فیها معایش قلیلاً ما تشکرون و جعلها فی بیته أو حانوته کثّر الله خیر بیته و وسع علیه معیشته و الحمد لله وحده و کفی سمع الله لمن دعی؛ تمّ».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در کیفیّت اختصاص رزق و تبیین تقسیم روزی در میان خلائق با ذکر اوراد و اذکاری که باعث وسعت روزی می‌شود و همچنین عواملی که منجرّ به ضیق روق آدمی می‌گردد. این اثر در دو فصل و یک نگارش یافته است: الفصل الاوّل فیما ورد من الأذکار و الدعوات؛ الفصل الثانی فیما ورد من الأفعال. علیرضا قره بلوط، از این رساله دهها نسخه از کتابخانه‌های ترکیه، عراق، سوریه، تونس، کویت و مصر گزارش نموده است[2]. این اثر در سال ۱۸۹۰م در بمبئی و نیز در سال ۱۸۹۳م و یک بار نیز بدون تاریخ در لاهور به چاپ رسیده است[3].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری،

1. Brockelmann, C.; *GAL*: Bd. II, s. 149 & supp. Bd. II, s. 186.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۷۸.

۳. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: صص ۲۱۱ و ۲۱۷.

نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۴ (۷۵ب ـ ۷۸ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب حصول الرفق بأصول الرزق تألیف الإمام العالم العلامة قدوة الحفاظ و عمدة المجتهدین فرید عصره و وحید دهره جلال الدین السیوطی، تغمّده الله برحمته».

۵۱۰/۲۴

۳۰۱. المحرّر فی قوله تعالی ﴿لیغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ = اقوال فی قوله تعالی ﴿لیغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ = تفسیر قوله تعالی ﴿لیغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ (رسالة فی ...)

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: تفسیر

زبان: عربی

آغاز: « بسملة، الحمد لله و الصلاة و السلام علی رسول الله صلّی الله علیه و سلّم، قوله تعالی ﴿لیغفر لک الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ هذه الآیة فیه أقوال للمفسّرین، بعضها مقبول و بعضها مردود و بعضها ضعیف للدلیل القاطع علی عصمته صلّی الله علیه و سلّم و سائر الأنبیاء عن الذنوب قبل النبوّة و بعدها قال السبکی ...».

انجام: «... ﴿و عفی عنکم فالآن باشروهنّ﴾ الآیة؛ هذا آخر التألیف إلی هنا قد تمّ و کمل و الحمد وحده و الصلاة و السلام علی سیّدنا و سیّد الأوّلین و الآخرین و الحمد لله ربّ العالمین ...».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان تفسیر قوله تعالی ﴿لیغفر لک الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ با نقل گفته‌ها و دیدگاه مفسّران بر اساس مبانی اعتقادی آنان در بیان کیفیّت و امکان صدور و وقوع گناه از سوی پیامبر اسلام صلّی الله علیه و آله و سلّم و سایر انبیاء علیهم السلام، پیش از بعثت و پس از آن است. بنا به نوشته‌ی استاد قره بلوط، از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های خارج از کشور موجود است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۷۸ب ـ ۸۰ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، صص ۱۵۶۲ و ۱۵۸۳-۱۵۸۴.

ویژگی‌ها: ایـن رسـاله در حاشـیه تـصحیح گردیده است و آثار رطوبـت و آفـت دیـدگی بـر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. بـرگ‌هـا مجدول به رنگ قرمز می‌باشـد. بـر فـراز بـرگ نخست چنین آمده است: «کتاب المحرّر فی قوله تعالی ﴿لیغفر لک الله ما تقـدّم مـن ذنبـک و مـا تأخّر﴾ تألیف الإمام العالم العلامة قـدوة العلمـاء الأعـلام أبـی‌الفـضل عبـدالرحمن جـلال الـدین الـسیوطی، تغمّـده الله بغفرانـه و أسـکنه فـسیح جنانه».

۵۱۰/۲۵

۳۰۲. أخبار الطاعون فیما رواه الـداعون = ما رواه الواعون فی أخبار الطـاعون[1] = مختـصر بـذل المـاعون لابـن‌حجـر العسقلانی

از: ابوالفضل جـلال الـدین عبـدالرحمن بـن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: حدیث

زبان: عربی

آغـاز: « بـسملة، الحمـدلله مقـدّر الأرزاق و الآجال و الصلاة و السلام علـی سـیّدنا محمّـد و الصحب و الآل؛ أخرج احمد البخاری و مسلم من طریق حبیب بن ابی‌ثابـت قـال کمیـت بالمدینـة قبلغنی أنّ الطاعون بالکوفة فلقیُت ابراهیم بن سعد بن ابی‌وقاص رضی الله عنه فسأله فقال سـمعت أسامة بن زید رضی الله عنه یحدّث أنّ رسول الله صلّی الله علیه و سلّم قال إنّ هذا الطاعون رجز و بقیّة عذاب عذّب به قوم قبلکم ...».

انجام: «... ثـم فـی سـنة إحـدی و ثمـانین و ثمان مائة، ثمّ بالروم سنة ستّ و سـبعین و ثمـان مائة و دخلت حلب فی افتتاح سنة سبع و تسعین، ثمّ وصل إلی مفهوم شهر ربیع الأوّل منها؛ تمّت»

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان بلای بیمـاری طاعون است که با استفاده از روایات نبوی (ص) با رویکرد روایی و تـاریخی بـه تفـصیل گـزارش شده است و با توجّه به عبـارات پایـانی مؤلّـف، تاریخ تألیف آن پس از سـال ۸۹۷هــ مـی‌باشـد. باید افزود که این اثر در واقع مختصر کتاب بـذل الماعون ابن حجر عسقلانی (د. ۸۵۲ یـا ۸۵۳هــ) است که بنا به گفته‌ی وی پس از حدوث بعـضی بدعت‌ها در پی وقوع طـاعون در سـال ۷۶۴هــ تألیف نموده است. اهمیّت این اثر بـیش‌تـر از آن جهت است کـه در ضـمن مطالـب آن، گزارشـی تاریخی از وقوع طاعون و نیز برخی بیماری‌هـای مشابه آن مانند جـدری در امـاکن مختلـف ارائـه گردیده است که برخی از این حوادث عبارتند از: ۹۷هــ (شـام)، ۴۲۳هــ (هنـد و عجـم و جبـل)، ۴۲۳هـ (موصل)، ۴۲۵هـ (شیراز، بغداد و بـصره)، ۴۳۳هـ (موصل، جزیره و بغداد)، ۴۴۰هــ (مـصر، شام و بغداد)، ۴۴۷هـ (عجـم)، ۴۹۷هــ (دمـشق)، ۴۷۸هـ (عراق)، ۵۵۲هـ (حجاز و یمـن)، ۵۷۵هــ (بغداد)، ۶۳۳هـ (مصر)، ۷۴۹هـ (طاعون جهـانی: لم یعهد نظیره فی الدنیا فإنّه طبّق الأرض شـرقاً و غرباً ... مات فیه علی جهته التقریب نصف العالم

۱. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۵۷۴.

و اکثر الموت فی القاهرة کلّ یوم زیادة علی عشرین ألفاً ...)! ۷۶۴هـ (قاهره و دمشق)، ۷۸۱هـ (قاهره)، ۷۹۱هـ ۸۱۳هـ ۸۱۹هـ ۸۲۱هـ ۸۳۱هـ (هی أوسع الطواعین کلّها)، ۸۴۹هـ۸۵۳هـ ۸۶۴هـ (مصر و شام)، ۸۷۳هـ (مصر و شام)، ۸۷۶هـ (روم)، ۸۹۷هـ (حلب) و ... . از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه، عراق، سوریه و مصر موجود است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۰ (۸۱ الف ـ ۹۰ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب أخبار الطاعون فیما رواه الواعون من رشحات علوم الإمام العالم العلامة و بحر المحقق الفهامة رافع أعلام المّة و الدین أبی‌الفضل عبدالرحمن السیوطی، جلال‌الدین، تغمّده الله بغفرانه و رحمته آمین بحرمة سیّد المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین».

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۹۷.

۵۱۰/۲۶

۳۰۳. أنباه الأذکیاء لحیاة الأنبیاء = انتباه الأذکیاء فی حیاة الأنبیاء

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله و سلامه علی عباده الذین اصطفی؛ وقع السؤال قد اشتهر أنّ النبی صلّی الله علیه و سلّم حیّ فی قبره و ورد أنّه صلّی الله علیه و سلّم قال من احد یسلّم علی إلا ردّ الله علی روحی حتّی أردّ علیه السلام؛ فظاهره مفارقة الروح له فی بعض الأوقات فکیف الجمع ... فأقول حیوة النبی صلّی الله علیه و سلّم فی قبره و سائر الأنبیاء علیهم السلام معلومة عندنا ...».

انجام: «... السادس: قد یقال أنّه أوحی إلیه صلّی الله علیه و سلّم، هذا الأمر أوّلاً قبل أن یوحی إلیه بأنّه علیه السلام لایزال حیّاً فی قبره ... هذا ما فتح الله سبحانه علی من الأجوبة و لم أر شیئاً منها منقولاً لأحد و الله أعلم و صلّی الله علی محمّد خیر خلقه و سلّم تسلیماً؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان کیفیّت حیات نبی اکرم اسلام حضرت محمّد مصطفی صلّی الله علیه و آله و سلّم و سایر انبیای عظام علیهم السلام، پس از رحلت آن بزرگواران است. از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه،

عراق، هند، ایرلند، سوریه، تونس و مصر موجود است[۱]. این اثر در سال ۱۸۹۱م در لاهور، در سال‌های ۱۸۹۹ و ۱۹۶۱م در حیدرآباد دکن و نیز در سال ۱۳۵۳هـ به چاپ رسیده است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۱ الف ـ ۹۳ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب أنباه الأزکیاء لحیوة الأنبیاء صلوات الله و سلامه علیهم و علی آلهم من علوم المولی الفاضل قدوة أرباب التحقیق جلال الدین السیوطی، تغمّده الله برحمته . غفرانه بحقّ محمّد صلّی الله علیه و علی آله أجمعین آمین».

۵۱۰/۲۷

۳۰۴. الکشف عن مجاوزة هذه الأمّة الألف

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی؛ و بعد فقد کثر السؤال عن الحدیث المشتهر علی ألسنة الناس أنّ النبی صلّی الله علیه و سلّم لایمکث فی قبره ألف سنة و أنا أحیب بأنّه باطل لا أصل له ثمّ جاء رجل فی شهر ربیع من هذه السنة هی سنة ثمان و تسعین و ثمان مائة و معه ورقة بخطّه ذکر أنّه نقلها من فتیا أفتی بها بعض أکابر العلماء ممّن أدرکته بالسنّ فیها أنّه اعتمد مقتضی هذا الحدیث و أنّه یقع فی المائة العاشرة خروج المهدی و الدجّال و نزول عیسی ...».

انجام: «... أخرج ابن أبی‌داود و ابن‌مردویه عن أبی‌هریرة رضی الله علنه عن النبی صلّی الله علیه و سلّم قال بین النفختین أربعون سنة و أخرج ابن المبارک فی الزهد عن الحسن رضی الله عنه قال بین النفختین أربعون سنة؛ الأولی یمیت الله لها کلّ جی و الثانی یحیی الله بها کل میّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای استدلالی در اثبات این امر که عمر امّت پیامبر، بیش‌تر از ۱۰۰۰ و کمتر از ۱۵۰۰سال خواهد بود و در آن مؤلّف با

۱. همان: ج۲، ص۱۵۶۳.
۲. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص۲۰۶.

ایراد دلایلی نقلی، قول کسانی که معتقدند عمر دنیا بیش از ۱۰۰۰ سال نیست و پیش از اتمام سال ۱۰۰۰ه قیامت برپا خواهد گردید و امام مهدی علیه السلام ظهور کرده، عیسی علیه السلام نازل شده و دجال را خواهد کشت، مردود شمرده شده است! علیرضا قره بلوط، از این رساله ده‌ها نسخه از کتابخانه‌های ایران، ترکیه، عراق، سوریه، ایرلند،حجاز، تونس، کویت و مصر گزارش نموده است[۱]. این اثر در سال۱۳۵۳ه در قاهره به چاپ رسیده است. باید افزود که این اثر همچنین از سوی مترجمی ناشناخته به ترکی با لهجه‌ی عثمانی برگردانده شده و دو نسخه از آن در کتابخانه‌ی دانشگاه قاهره موجود است[۲].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۴ الف ـ ۹۶ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «رسالة الکشف عن مجاوزة هذه الأمّة الألف، تألیف المولی الفاضل العلامة الفهامة جلال الدین السیوطی، سقی الله ثراه جعل الجنة مثواه».

۵۱۰/۲۸

۳۰۵. تحفة الجلساء فی رؤیة الله للنساء

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱ه)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: « بسملة؛ الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی؛ رؤیة الله سبحانه و تعالی یوم القیمة فی الموقف حاصلة لکلّ أحد من الرجال و النساء بلا نزاع و ذهب قوم من أهل السنّة إلی آنها تحصل للمنافقین أیضاً و ذهب آخروم إلی آنها تحصل لکافرین أیضاً ثم یحجبون بعد ذلک لیکون حسرة علیهم و له شاهد رویناه عن الحسن البصری ...».

انجام: «... قال إنّ الأظهر مساواتهم لهذه الأمّة فی الرؤیة و الله سبحانه أعلم قد تمّ و کمل کتاب الرؤیة بعنایت ربّ العالمین و حسن توفیقه».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان رؤیت باری تعالی در جهان دیگر، از منظر اهل سنّت و جماعت است که در آن مؤلّف با دلائل نقلی، رؤیّت خداوند از ناحیه‌ی زنان را نیز در چند باب اثبات می‌نماید. از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه، عراق، هند، ایرلند،

---

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۵۹۵.

۲. همان؛ معجم تاریخ التراث الاسلامی: ج ۲، ص ۱۵۷۱.

سوریه و مصر موجود است[۱]. این اثر در سال ۱۳۵۳هـ/۱۹۳۴م در قاهره و نیز در سال ۱۴۰۵هـ/۱۹۸۴م در بیروت به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۶ب ـ ۹۸ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّ تألیف الإمام العالم العلامة و الحبر الفاضل الفهامة جلال الدین السیوطی سقی الله مثواه و جعل الجنّة مثواه آمین».

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب تحفة الجلساء فی رؤیة الله للنساء تألیف الإمام الحافظ العلامة مجتهد العصر الشیخ جلال الدین السیوطی، قدّس الله سرّه و نوّر ضریحه و قبره».

۵۱۰/۲۹

۳۰۶. الأخبار المأثورة فی الإطلاء النورة

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: آداب و سنن

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله و کفی و سلام علی عباده الذین اصطفی؛ مسئلة ما قولکم فی الإطلاء بالنورة هل هو سنّة؛ الجواب: الحمدلله قد وردت الأحادیث و الآثار مرفوعة و موقوفة و موصولة و مرسلة عن النبی صلّی الله علیه و سلّم ... باستعمال النورة فهی مباحة غیر مکروهة ...».

انجام: «... ما یذهبه قالوا یذهبه المواسی قال المواسی قبیح فجعلت الشیاطین النورة و أخرج ابن ابی‌حاتم عن السرّی فی القصّة أنّ الشیاطین صنعوا له نورة من أصداق فطلّوها فذهب الشعر و الله اعلم بالصواب».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان فوائد استفاده از ماده‌ی آهکی مشهور به «نوره» برای ازاله‌ی موهای زائد بدن است که با استفاده از احادیث نبوی (ص) نگارش یافته است. از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه، عراق، سوریه و مصر گزارش شده است[۲]. این اثر در سال ۱۳۵۳هـ در قاهره به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۳ (۹۸ب ـ ۱۰۰ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی

۱. همان: ج ۲، صص ۱۵۶۹ – ۱۵۷۰.

۲. همان: ج ۲، ص ۱۵۵۹.

نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «الأخبار المأثورة فی الإطلاء بالنورة، تألیف شیخ الإسلام مجتهدی الأنام الحافظ العلامة جلال الدین السیوطی، تغمّده الله برحمته و أسکن بحبوحه و بنعمته و کرمه».

۵۱۰/۳۰

۳۰۷. الأسفار عن قلم الأظفار

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: آداب و سنن

زبان: عربی

آغاز: « بسملة، الحمدلله و سلام علی عباده الذین اصطفی؛ و بعد فهذه جزء من آدادب قلم الأظفار سمّیته بالأسفار عن قلم الأظفار؛ أخرج الشیخان رحمهما الله عن أبی‌هریرة رضی الله عنه أنّ رسول الله صلّی الله علیه و سلّم خمس من الفطرة: الختان و الاستحداد و قصّ الشارب و تقلیم الأظفار و نتف الإبط ...».

انجام: «... فقلت له فی ذلک فقال أخذ الأظفار یوم الخمیس من السنّة و بلغنی أنّه یوم الجمعة ینفی الفقر فقلت یا أمیرالمؤمنین و تخشی أنت أیضاً الفقر فقال یا أصمعی و هل أحد أخشی للفقر منّی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان آداب و سنن ناخن گرفتن است که با بهره‌مندی از احادیث نبوی (ص) نگارش یافته است. از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ایران، ترکیه، هند، عراق، کویت، تونس، ایرلند، سوریه و مصر گزارش شده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۵ (۱۰۰ الف ـ ۱۰۴ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب الأسفار عن قلم الأظفار، تألیف الإمام الفاضل قدوة المحدّثین الکرام المولی العلامة جلال الدین السیوطی، تغمّده الله برحمته و أکرمه الباری تعالی فی دار کرامته».

۵۱۰/۳۱

۳۰۸. جزیل المواهب فی اختلاف المذاهب

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن

۱. همان: ج ۲، ص ۱۵۶۰.

ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: « ...بسملة، الحمد و کفی و سلام علی عباده الذین اصطفی؛ روی البیهقی رحمه الله فی المدخل بسنده عن ابن‌عبّاس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم مهما اوتیتم من کتاب الله فالعمل به لا عذر ...».

انجام: «... قاضی القضاة جمال الدین یوسف بن ابراهیم بن حملة الدمشقی الشافعی کان حنبلیّاً ثمّ انتقل إلی مذهب الشافعی مائة سنة ثمان و ثلثین و سبعمائة ابوحیّان کان اوّلاً علی مذهب هل الظاهر ثمّ انتقل إلی مذهب الشافعی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان اختلاف فرق و مذاهب اسلامی از دیدگاه اهل سنّت در چند فصل است. مؤلّف در ابتدا با تمسّک به چند آیه‌ی شریفه همچون: ﴿یرید الله بکم الیسر و لایرید بکم العسر﴾ و ﴿ما جعل علیکم فی الدین من حرج﴾ و نیز احادیثی که نزد اهل سنّت معتبر است، همچون «فإنّ أصحابی منزلة النجوم فی السماء فأیّما أخذتم به اهتدیتم و اختلاف أصحابی لکم رحمة» به مسأله‌ی اختلاف پرداخته و آن را نتیجه‌ی اجتهاد صحابه دانسته و نتاج آن‌ها را رحمت می‌داند و می‌گوید: «فعرف بذلک أنّ اختلاف المذاهب فی هذه الأمّة خصیصة فاضلة لهذه الأمّة و توسیع لهذه الشریعة السمحة السهلة ...». از این رساله نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ترکیه، هند، عراق، سوریه و مصر گزارش شده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: [حاج صالح قرطبی]، تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۱هـ]، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۶ (۱۰۴ الف ـ ۱۰۹ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب جزیل المواهب فی اختلاف المذاهب تألیف المولی الشهیر للآفاق خاتمة المجتهدین علی الإطلاق جلال الدین السیوطی، قدّس الله سرّه و نوّر ضریحه و قبره».

۵۱۰/۳۲

۳۰۹. الهیئة السَنیّة فی الهیئة السُنیّة

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱هـ)

موضوع: هیئت و حدیث

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی علّمنا ما لم نکن نعلم و صلّی الله علی سیّد الخلق محمّد و علی آله و صحبه و سلّم؛ هذا کتاب فی علم الهیئة اقتبستُه من الآثار و تتبّعته من الأخبار لیبتهج أولوا النهی

۱. همان: ج ۲، ص ۱۵۷۶.

.. ... ذکر ما ورد فی العرش و الکرسی ...».

انجام: «... خاتمة: أخرج الطبرانی عن مسلم الهجری قال لعبدالله بن عمر ... ممّ خلق الخلق قال من ماء و ریح و نور و ظلمة فأتیت ابن‌عباس ... فسألته عن ذلک فقال فیها کما قال عبدالله بن عمر رضی الله عنهما؛ تمّ و کمل».

کتاب‌شناسی: کتابی در علم هیئت و نجوم و بررسی برخی پدیده‌ها و آیات الهی همچون: «العرش و الکرسی، اللوح و القلم، السموات و الأرض، الشمس و القمر و النجوم، اللیل و النهار و الساعات، الماء و الریاح، السحاب و المطر، الرعد و البرق و الصواعق، المجدة القوس، الزلزلة، الجبال، البحار، النیل» است که مؤلّف با استفاده از آیات و روایات نبوی (ص) به تفصیل به آن پرداخته است و عمده‌ی مباحث کتاب، بیان وذکر روایاتی است که در این زمینه‌ها وارد شده است. باید افزود که عباراتِ غامض روایات از سوی مؤلّف شرح گردیده است. از این رساله نسخه‌های متعدّدی در برخی کتابخانه‌های جهان گزارش شده است[۱]. این رساله در سال ۱۹۸۲م در بیروت به چاپ رسیده است. گفتنی است که در کتاب معجم تاریخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم موضوع این اثر به اشتباه «عقاید اهل سنّت و جماعت» ثبت گردیده است که بدین وسیله تصحیح می‌گردد.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: حاج صالح قرطبی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۱ه، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ:۱۶ (۱۰۹ب ـ ۱۲۵ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «قد وقع الفراغ من کتابة هذه الرسالات الشریفة عن ید أحقر الوری و أحوج العباد إلی رحمة ربّه الکریم الجواد الحاج صالح القرطبی غفرالله له و لوالدیه و أحسن إلیهما و إلیه فی أربع عشر شهر صفر الخیر من شهور سنة إحدی و عشرین و مأئة و ألف؛ تمّت».

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب الهیئة السَنیّة فی الهیئة السُنیّة، تألیف الإمام العلامة و الحبر الفهّامة ملاذ العلماء الأعلام مرجع المحدّثین الکرام المولی الفاضل الشهیر بجلال الدین السیوطی، سقی الله ثراه و جعل الجنّة مثواه»؛ باید توجه داشت که رقم کاتب در انجامه‌ی این رساله (برگ ۱۲۵ الف) ذکر شده است که بر همین مبنا در بخش نسخه‌شناسی رساله‌های پیشین نیز، همین داده‌ها، نگارش یافت.

۵۱۰/۳۳

۳۱۰. المنحة فی فضائل السبحة

از: ابوالفضل جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (درگذشته به سال ۹۱۱ه)

۱. همان: ج۳، ص۱۶۰۷.

موضوع: عقاید
زبان: عربی
آغاز: «بسملة، الحمدلله و کفی و سلام علی عباده الذین اصطفی و بعد فقد طال السئوال عن السبحة فهل لها أصل فی السنّة الشریعة علی صاحبها أفضل الصلوة و السلام فجمعت ذلک هذا الجزء ... أخرج الدیلمی فی مسند الفردوس بسند ینتهی إلی علی بن ابی‌طالب رضی الله عنه أنّه قال قال رسول الله صلّی الله علیه و سلّم نعم المذکّر السبحة ...».

انجام: «... قال الشیخ عمادالدین رحمه الله ملغزاً فی سبحة و منظومة الشمل یخلو بها اللبیت فتجمع من همّته إذا ذکر الله جلّ اسمه علیها تفرق من هیبته و الحمد لله ربّ العالمین و الصلاة و السلام علی نبیّه محمّد سیّد الأنبیاء و المرسلین صلاة و أئمّة إلی یوم الدین قد تمّ و کمل».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی موجزی در بیان فضائل تسبیح (سبحه) است که مؤلّف با آوردن روایاتی نبوی (ص) به آن پرداخته است و کسانی از صحابه و بزرگان فقه و حدیث و تصوّف که ملتزم با آن افزار بوده‌اند را برمی‌شمارد و نکته و فضیلتی را برای تسبیح بیان می‌دارد؛ برخی از این افراد عبارتند از: «ابوهریرة، ابوالدرداء، ابومسلم الخولانی، عمر البزّار، عبدالقادر الکیلانی، الجنید، السدی السقطی، المعروف الکرخی و ...». باید افزود که بر اساس روایات متواتر شیعی، سنّت بدست گرفتن تسبیح و انجام ذکر مخصوص (۳۴ الله اکبر، ۳۳ الحمدلله و ۳۳ سبحان الله) پس از ادای هر فریضه، یادگار حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها می‌باشد که پیامبر عظیم الشأن اسلام آن را به وی آموخته است؛ لیکن در این رساله به این موضوع مسلّم بین فرق، کوچکترین اشاره‌ای نشده است! باید افزود که از این رساله ده‌ها نسخه در برخی کتابخانه‌های جهان گزارش شده است[۱]. این اثر ضمن مجموعه رسائل السیوطی، در سال ۱۳۵۳ه/۱۹۳۴م در قاهره به چاپ رسیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: حاج صالح قرطبی، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۱ه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۲ (۶۳ الف ـ ۶۴ب)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر، رقم کاتب: «تمّ کتاب المنحة من قبض بحر علوم المولی الفاضل المحقّق جلال الدین السیوطی؛ تغمّده الله برحمته و غفرانه، آمین».

ویژگی‌ها: این رساله در حاشیه تصحیح گردیده است و آثار رطوبت و آفت دیدگی بر فراز برگ‌های رساله مشاهده می‌گردد. برگ‌ها مجدول به رنگ قرمز می‌باشد. بر فراز برگ نخست چنین آمده است: «کتاب المنحة فی السبحة تألیف المولی الحافظ المجتهد الإمام الجلیل جلال الدین السیوطی، تغمّده الله بغفرانه و أکرمه بنعیم جنانه بجاه محمّد و آله».

---

۱. همان: ج۳، ص۱۶۰۲.

۵۱۰/۳۴

۳۱۱. المفاتیح الدرّیة فی إثبات (= بیان) القوانین الدریّة = مفاتیح الفُرس

از: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی» (درگذشته به سال ۱۲۴۰هـ)[۱]

موضوع: دستور زبان فارسی

زبان: عربی و فارسی

آغاز: « بسملة، سبحان الذی أخلص الإنسان بالنطق من عالم الجماد و العجماء و حمداً للذی علّم البیان مع تنزیل الفرقان من إرم العماد ... و بعد فلمّا کان غالب أسرار الحقّ علت کلماته مصوغة علی ألسن العارفین باللغة الفارسیة و کانت ضوابطها مفاتیح معانی ألفاظهم البهیّة لا جرم علی ذی العلیة أن یتعلّم أوّلاً قواعد الفرس و أن یطالع ثانیاً فی کتبهم بالقراءة و الدرس حتّی وقف علی تمام مراداتهم بلا خطاء ... باب المصدر و هو اسم آخره نون ساکنة بعد دال أو تاء مفتوحتین ... فالقسم الأوّل علی خمسة أنواع ... مثل آمدن و شدن و زدن ...».

انجام: «... اقلید بفضل الله و ونه ألّفت مفاتیخ الفرس علی طبق النهج الأقوم و قبلها و رتّبت أمثلة الفرس علی وفق الطبع الأقوم لیکونا هدیّتین لأولی الألباب جعلهما الله مفتاح کلمات الأقطاب؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان قواعد و دستور زبان ادبیات فارسی (دری) است که مؤلّف آن را با ذکر امثله‌ی گوناگون ادبی در چند باب و فصل و نوع و قسم، به زبان عربی گزارش نموده است. مؤلّف در آغاز آورده است که چون اکثر آثار و عبارات «عرفا»، همچون ملای رومی، به زبان فارسی نگارش یافته است، یادگیری این زبان و قواعد آن و مطالعه‌ی کتبِ آنان برای «سالک» ضرورتی اجتناب ناپذیر است. بر اساس آگاهی راقم، این اثر دارای دو شرح، یکی به زبان فارسی به اهتمام عبدالله بن محمّد بن شعبان نجیب[۲] و دیگری از ناشناس به زبان عربی با عنوان المؤلفات الطلابیّة فی شرح المفاتیح الدریّة[۳]، و نیز یک ترجمه‌ی ترکی از این رساله از سوی عصام‌الدین مصطفی نقشبندی[۴] در دارالکتب قاهره گزارش شده است. ناگفته نماند که از اصلِ المفاتیح الدریّة نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ایران، ترکیه، قبرس و کویت گزارش شده است[۵]. این اثر در سال ۱۲۵۵هـ در بولاق و استانبول و دگر بار در سال ۱۹۷۳هـ در ضمنِ مجلّه‌ی دانشکده‌ی ادبیّات بغداد به چاپ رسیده است.

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۲، ص ۱۴۴؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۲، ص ۴۵۵.

۲. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات الفارسیّة*: ج ۱، ص ۳۵۴؛ منزوی، احمد؛ *فهرست نسخه‌های خطّی فارسی*: ج ۳، ص ۲۰۶۸.

۳. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۶۷۶.

۴. مبشّر طرازی، نصرالله: *فهرس المخطوطات الترکیة العثمانیّة*: ج ۳، صص ۸۰-۸۱.

۵. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، ص ۳۶۷۶.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱۰ (۱۲۸ب ـ ۱۳۷ الف)، تعداد سطر: ۱۵، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی و تعلیقات فراوانی در میان سطور و هوامش، به عربی، فارسی و ترکی با لهجه‌ی عثمانی با نشان‌های «شرح، قاموس، شرح شاهدی و ...» دارد. فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. برخی قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود که اصل بودن نسخه را در ذهن آدمی وسوسه و تداعی می‌نماید! به هرتقدیر با توجّه به تاریخ وفات مؤلّف (۱۲۴۲هـ)، تاریخ کتابت این اثر قاعدتاً بایستی از اواخر سده‌ی ۱۲هـ یا اوایل سده‌ی ۱۳هـ خواهد بود.

۵۱۰/۳۵

۳۱۲. الإجازة للقره‌حصاری

از: شیخ یوسف بن محمّد کبروی نقشبندی خلوتی منصوری حنفی (سدی۱۲هـ)

موضوع: اجازه

زبان: عربی

آغاز: «بسم الله الحمد لله مستحقّ الحمد حتّی لا انقطاع و مستوجب الشکر بأقصی ما یستطاع الذی لایستفتح بأفضل من اسمه کلام ... و بعد فإنّ الشیخ الفاضل و الأوحد الکامل الجهبذ العارف ذا الحقائق و المعارف ... شمس‌الدین ابوالضیاء مصطفی افندی القره‌حصاری ... قد قرأ علی ألفیة المصطلح للعراقی و صحیح الإمام أبی عبدالله محمّد بن اسماعیل البخاری ... قراءة محقّقة بالدرایة فی صحبة جماعة من أهل الضبط و الروایة ... و أجزته حفظه الله تعالی بأن یروی عنّی الکتاب المذکور بتمامه و کذا باقی الکتب و السنن ....».

انجام: «... حرّر هذه الوثیقة المشتملة بالإذن و الإجازة، أحقر المشایخ، الشیخ یوسف بن محمّد الکبروی نزیل چورم المحدّث المفسّر الحنفی مذهباً و المنصوری اعتقاداً و الخلوتی مع النقشبندی خرقة و مشرباً غفر الله له و لوالدیة و لمشایخه و لمن تلمّذ عنه و صلّی الله علی سیّدنا محمّد و علی آله و اولاده و ازواجه و اصهاره أجمعین».

کتاب‌شناسی: اجازه‌ی روایی نسبتاً مفصّلی از شیخ یوسف بن محمّد کبروی (نزیل چوروم ـ ترکیه) است که به تلمیذ خویش شمس‌الدین ابوالضیاء مصطفی افندی قره‌حصاری داده است. شیخ یوسف در ابتدا طرق روایی چهارگانه خویش را می‌آورد: «قد تلقّیت صحیح البخاری من أربعة أشیاخ: المفتی السعید الشهید ببلدتنا کفه غره (؟) و العلامة الشهیر بمفتی زاده فی دارالسلطنة العلیّة و العلامة الشهیر بالحریری بالدیار المصریّة فی الحبانیة ... و أعظمهم کلّهم بل أجلّ جمیع معاصریه ابوالفیض السید محمّد مرتضی بن محمّد بن محمّد الحسینی الیمنی الزبیدی ثم الواسطی نزیل مصر»؛ سپس طریق

روایی خویش را به دو صورت: «طریق ابی‌الوقت و هی طریق العراقیین و الأروام و الثانی طریق ابن شاهان». در ادامه به تفصیل به این دو طریق روایی، سلسله مشایخ خود را تا «... عن أبی‌الحفص الکبیر عن الإمام المجتهد محمّد بن الحسن الشیبانی عن الإمام الأعظم أبی‌حنیفة النعمان بن ثابت الکوفی، شیخ کلّ إمام، عن حماد بن أبی‌سلیمان عن ابراهیم بن یزید النخعی عن علقمة بن قیس عن عبدالله بن مسعود عن رسول الله صلّی الله علیه و سلّم عن جبرئیل الأمین عن ربّ العالمین جلّ جلاله» می‌رساند. باید دانست که استاد مجیز، ابوالفیض (ابوالوقت/ابوالجواد) محمّد بن محمّد بن محمّد بن محمّد بن محمّد بن عبدالرزاق، مشهور سیّد مرتضی حسینی بلگرامی زبیدی (د. ۱۲۰۵هـ)، نسبش با چند واسطه به احمد بن عیسی بن زید بن علی بن حسین بن علی بن ابی‌طالب علیهم السلام می‌رسد. باید افزود با اینکه در کتب تراجم، سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود تفحّص نسبتاً زیادی از سوی راقم، نسبت به احوال مجیز و مجاز صورت گرفت، لیکن با این حال شوربختانه به آگاهی‌های بیش‌تری در این باره دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: بخط مجیز، تاریخ کتابت: اوایل سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم (گویا ترکیه)، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۱۳۸ب ـ ۱۴۱ الف)، تعداد سطر: ۲۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده است فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. برخی قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود که اصل بودن نسخه را اثبات می‌نماید!

۵۱۰/۳۶

۳۱۳. فقه العامة (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: « ... قوله: قال بعض الناس، قال السفاقسی أر[ا]د به أباحنیفه، قلت أبوحنیفه لیس بمتفرّد بهذا القول بل ... فقهاء الکوفة و الأوزاعی من أهل الشام و غیرهما من الفقهاء معه ... لأنّه یقال أرکز المعدن اذا خرج منه شیء فلیس کذلک ....فقد یقال لمن وهب له الشیء أو ربح کثیراً ...».

انجام: «... و لایودّی الخمس إلیه فمعناه عدم الأداء هذه الأقاویل مسرودة فی عمدة القاری ... و أمثال هذا کان سبباً للمناقشة الجاریة بین البخاری و أبی‌حفص الکبیر حین جاء البخاری ببخارا ...» افتاده.

کتاب‌شناسی: بخشی از یک کتابی در فقه اهل سنّت (حنفی) است که به جهت افتادگی بخش‌های زیادی از آن، علی رغم تفحّص نسبتاً گسترده، با این حال شوربختانه شناسایی نگردید. این بخش در مبحث ارباح و استخراج معدن و ... و ادای خمس آن‌ها است و در همین بخش اندک از آثاری همچون العین، مجمع الغرائب، عمدة

الغرائب و از کسانی مانند سفاقسی، ابوحنیفه، اوزاعی، دارقطنی، زهری، بیهقی، ابویوسف، بخاری، ابن‌الأثیر، ابوحفص الکبیر و ... نقل مطلب گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۴۴ الف)، تعداد سطر: ۲۸، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است.

۵۱۰/۳۷

۳۱۴. القلب (رسالة فی ...)

از: ناشناخته

موضوع: عقاید

زبان: عربی

آغاز: « بسملة، الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی سیّدنا محمّد و آله و أصحابه أجمعین، فاعلم إنّ شرف الإنسان و فضیلة التی بها فاز جمیع أصناف الخلق لیس إلا باستعداده لمعرفته تعالی و إنّما یستعدّ لمعرفة الله تعالی بقلبه لابجارحة من جوارحه و لیس المراد بالقلب اللحم الصنوبری الشکلی لأنّه قطعة لحم توجد فی البهایم و فی المیّت أیضاً ...».

انجام: «... و یرفع الله الذین آمنوا منکم و الذین اوتوا العلم الموت الذی کنت عنه تحیّة و قیل لک لقد کنت فی غفلة من هذا فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید؛ تمّت بعون خدای لم‌یزل».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان ماهیّت قلب به روش صوفیانه است و اینکه منظور از قلب، عضو صنوبری شکل در درون سینه نیست: «لیس المراد بالقلب اللحم الصنوبری الشکل ... لا قدر لها بل المراد به لطیفة نورانیّة روحانیّة لها بهذا القلب الجسمانی تعلّق و یشبه تعلّقها به تعلّق الأعراض بالجواهر و تعلّق الصفات بالموصوفات و القلب بهذا المعنی یطلق علیه لفظ الروح و النفس والعقل أیضاً و هو حقیقة الإنسان و هو مهبط أنوار الرحمن و هو العالم بالله و هو العامل لله و هو الساعی إلی الله ...». در این اثر از منصور و جنید بغدادی برخی عبارات نقل گردیده است. در مصادر و فهرست‌های موجود (قابل دسترس) به نسخه‌ی دیگری از این اثر دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نسخ ترکی، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۱۴۶ب ـ ۱۴۹ الف)، تعداد سطر: ۲۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. نادری از کلمات به جهت آسیب جانوری افتاده است. پیش از آغاز متن یادداشتی به ترکی با لهجه‌ی عثمانی درباره‌ی «خیر و شرّ» و «حمد» به نقل از رساله قادری آمده است.

۵۱۰/۳۸

۳۱۵. مرآت‌العارفین و مظهرالکاملین فی ملتمس زین‌العابدین[۱] = مرآة العارفین فیما یتمیّز بین العابدین = مرآت العارفین فی ملتمس زین العابدین

از[۲]: محیی‌الدین محمّد بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی» (درگذشته به سال ۶۳۸هـ در دمشق)[۳]

موضوع: تفسیر

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمدلله الذی أخرج من النون ما أدرج فی القلم و ما أبرز فی القدم ... أمّا بعد فإنّی أجبت سئوالک أیّها الولد الصالح لمّا سئلتنی ... فأقول و بالله التوفیق اعلم ایها الولد المؤیّد أنّ العالم عالمان علام الأمر و عالم الخلق کلّ واحد منهما کتاب من الله ...».

انجام: «... و ذلک لایسع هذا المختصر و لا فی جمیع العالم کمال قال الله تعالی قل لو کان البحر مداداً لکلمات ربّی لنفد کلمات ربّی و لو جئنا بمثله مدداً فاکتفینا علی ما أرقمنا و و وفقنا عند ما وفقنا و الله یقول الحقّ و هو یهدی السبیل و الحمدلله أوّلاً و آخراً و باطناً و ظاهراً و صلّی‌الله علی سیّدنا محمّد و آله أجمعین».

کتاب‌شناسی: تفسیر عرفانی و صوفیانه سوره‌ی فاتحه (امّ الکتاب) در جواب سؤال فردی با نام زین العابدین علی (؟) با جداولی نگارش یافته است. در نسبت این اثر به ابن‌عربی تردیدهایی وجود دارد؛ عثمان یحیی بر این باور است که این اثر باید تألیف یکی از شاگردان ابن‌عربی بوده باشد در برخی نسخ، این اثر افزون بر نسبتش به «ابن عربی»[۴]، به کسانی همچون «محمّد بن شیرین» (نسخه‌ی ایاصوفیا ش۴۲۴۸)، «جیلی» (نسخه‌ی الازهر ش۹۶۴ حلیم)، «میرزا حسین» (نسخه‌ی الأزهر ش۱۳۶۴ بخیت)، «شیخ ناصرالدین» (نسخه‌ی یحیی افندی ش ۲۹۳۶)، «تلمیذ قونوی» (نسخه‌ی راغب پاشا ش ۱۴۵۳)، «صدرالدین قونوی»[۵] (نسخه‌ی پاریس و کوپریلی ش ۱۵۹۴/۴)، «شیرخان بک هندی» (نسخه‌ی اوقاف بغداد ش ۷۰۷۱/۸)[۶] و دیگران نیز نسبت داده شده است و البته در انجام نسخه‌ی حاضر به محمّدشیرین نسبت داده شده و تاریخ ۸۳۹هـ نیز در رقم کاتب دیده می‌شود که با توجّه به نسخه و زمان کتابت آن (در سده‌ی ۱۳هـ)، تاریخ مذکور، یا تاریخ نسخه‌ی مستنسخ عنه است، یا اگر قول عثمان یحیی را بپذیریم،

---

۱. یحیی، عثمان؛ مؤلفات ابن عربی تاریخها و تصنیفها: صص ۵۴۹–۵۵۰؛ مالح، محمّدریاض؛ الشیخ الأکبر محیی الدین بن عربی: سلطان العارفین و امام المحققین و بقیّة المجتهدین: ص ۵۰۴.

۲. در این نسبت بیش‌تر باید تحقیق شود.

۳. کحّاله، عمررضا؛ *معجم‌المؤلّفین*: ج ۱۱، ص ۴۰؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة‌العارفین*: ج ۱، ص ۱۱۴.

۴. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۴، ص ۲۹۳۲.

۵. همان: ج ۴، ص ۲۶۰۹.

۶. حاجی‌خلیفه؛ *کشف‌الظنون*: ج ۲، ص ۱۶۴۸؛ قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۲، ص ۱۲۸۲.

این اثر تألیف فردی جز ابن‌عربی مشهور بوده و تاریخ یاد شده (۸۳۹هـ) نیز "می‌تواند" تاریخ تألیف اثر بوده باشد؛ که به هر تقدیر اثبات این نسبت‌ها، نیاز به بررسی تفضیلی دارد و بیش از این از حوصله‌ی این نوشتار خارج است. این اثر با مؤلّفی ناشناس در سال ۱۳۰۷هـ/۱۸۹۰م در بمبئی به چاپ رسیده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب (گویا مستنسخ عنه): محمّد بن حاج عوض، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۴ (۱۴۹ الف ـ ۱۵۲ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر، رقم کاتب (گویا مستنسخ عنه): «نمقه العبد الحایض الراجی فیض ربّه الفایض محمّد بن الحاج عوض، عوّض فی دارالجزاء بأشرف العوض و کان فراغه فی لیلة الخمیس العشرین من شهر ربیع الأوّل فی سنة تسع و ثلثین و ثمانمائة؛ اسم المولّف شیخ محمّد الشیرین».

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است و میان متن چندین دایره حاوی اذکار، اوراد، اسمای الهی، آیات قرآن، مراتب و مراحل نفوس و طبیعت و فلک و هفت آسمان و ... آمده است.

۱. احمدخان؛ معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة: ص۵۳۶.

۵۱۰/۳۹

۳۱۶. وصیّة السهروردی

از: شهاب الدین ابوحفص عمر بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی» (درگذشته به سال ۶۳۲هـ در بغداد)[۲]

موضوع: اخلاق

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، یا بنی أوصیک بتقوی الله و خشیته و لزوم حقّ الله تعالی و حقّ رسول الله علیه‌السلام و حقّ الوالدین و حقّ المشایخ أجعین...».

انجام: «... یا بنی علیک بالخلوة فریداً وحیداً منکسر القلب من خوف الله تعذبه بکرامات الله و عش فی الدنیا کأنّک غریب و اخرج منها کما دخلتها فإنّک لاتدری ما أمسک غداً و الله سبحانه و تعالی أعلم و الحمد لله ربّ العالمین».

کتاب‌شناسی: پندهای اخلاقی شیخ شهاب‌الدین سهروردی به فرزندش با عناوین «یا بنی» است که در آن او را به رعایت حقوق خداوند متعال، پیامبر (ص)، والدین و مشایخ توصیه می‌نماید. باید دانست که سهروردی وصیّت دیگری نیز دارد که به شاگردش نجم‌الدین محمّد تفلیسی نوشته است و نسخه‌ای از آن در دارالکتب ظاهریّه ـ دمشق به شماره‌ی «۵۲۵۸» موجود است. ناگفته نماند از وصیّت سهروردی (نسخه‌ی مورد بحث)

۲. کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج۷، ص۳۱۳؛ بغدادی، اسماعیل‌پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج۱، ص۷۸۵.

نسخه‌هایی در برخی کتابخانه‌های ایران، ترکیه، هند، عراق، سوریه، بحرین، قبرس و جز آن‌ها گزارش شده است[۱].

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به نسخ و رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۱ (۱۵۳ الف ـ ۱۵۳ب)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. نادری از کلمات به جهت آسیب جانوری افتاده است. بندرت قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود.

۵۱۰/۴۰

۳۱۷. کیفیّة الاستفادة من المرشد الحی و المیّت = آداب السلوک (تصوّف ـ عربی)

از: ناشناخته

آغاز: «بسملة، السالک إذا یجد شیخاً مرشداً فکیف یسلک و ما یفعل و أنّه هل یستفاد من روحانیّة المشایخ الذی انتقلوا إلی جوار الله ... و أنّه هل یمکن الاستفادة من الأحیاء المرشدین من غیر اجتماع معهم و لا صحبة ظاهرة بمطلق الإجازة بمکتوب أو رسول؛ أقول بالله التوفیق إذا لم یجد السالک مرشداً فعلاجه أن یعمل بما فهم من الکتاب و السنّة و کلام المشایخ الصوفیّة ...».

انجام: «... و الاستفادة من الأحیاء بهذا الطریق أسهل منها من روحانیة المشایخ الماضیین ... فیحصل الفائدة العظیم کما کانت تحصل فی مجلس الشیخ و هذا عند الفقیر و العلم فی الحقیقة عند الملک العلی الکبیر؛ تمّت الرسالة».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای در بیان آداب سیر و سلوک بر اساس مشرب صوفیانه‌ی نقشبندیه است که در آن کیفیّت استفاده‌ی سالک از روحانیّت مرشدِ حی و نیز میّت به دو طریق حضور در کنار قبر مرشدانی همچون امام جعفر صادق علیه السلام، حسن خرقانی، ابویزید بسطامی، بهاءالدین نقشبند، عبدالخالق غجدوانی، عبدالقادر گیلانی، ابوالحسن شاذلی، یا از راه دور با ارتباط معنوی، با عنوان «طریق الاستفاده» با خطاب به فرزند مؤلّف (یا بنی) گزارش گردیده است. علی رغم تفحّص در مصادر و منابع موجود (در دسترس) به نسخه‌ی دیگری از این اثر آگاهی نیافتیم؛ باید توجه داشت که نام اثر پیشنهادی بوده و بر اساس موضوع اثر ثبت گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۵هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۵۳ب ـ ۱۵۴ الف)، تعداد سطر: ۲۷، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است.

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۲۲۹۷.

نادری از کلمات به جهت آسیب جانوری افتاده است. بندرت قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود.

۵۱۰/۴۱

۳۱۸. شرح عبارة لابن عربی فی بحث وحدة الوجود: «العبد ربّ و الربّ عبد یا لیت شعری من المکلّف» (تصوّف ـ عربی)

از: ناشناخته

آغاز: « ... قال الشیخ الأکبر و القطب الأعظم الأظهر قدّس الله سرّة ... فی بحث وحدة الوجود: العبد ربّ و الربّ عبد یا لیت شعری من المکلّف؛ قال الشیخ الأکبر ... ترقّبه من حضیض المجاز إلی ذروة فرأی بالمشاهدة العیانیّة أنّ لیس فی الوجود إلا الله تعالی ...».

انجام: «... یا لیت نداء مع التمنّی بحصول الإدراک من الله بعید لأنّ هذه المسائل من مزالق أقدام الأفهام و لذلک تمنّی بوصول المرام فی حیّز فی الکلام نفعنا الله تعالی ببرکة قربة إلی حصرت العلام؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای موجز در شرح عبارتی از عارف و صوفی نامی محیی‌الدین محمّد بن علی اشبیلی اندلسی مشهور به «ابن عربی» (د. ۶۳۸هـ)، گویا منقول از الفتوحات المکیّة، در بحث وحدة الوجود «العبد ربّ و الربّ عبد یا لیت شعری من المکلّف» است که با استفاده از نظریّاتِ کسانی همچون خلیل پاشا وزیر (د. ۱۰۵۹هـ)[۱]، حجّة الاسلام غزالی، قاضی بیضاوی و دیگران نگارش یافته است و به نظر می‌رسد این نسخه ناتمام مانده است. ناگفته نماند که نام اثر بر اساس موضوع و محتوای اثر ثبت گردیده و پیشنهادی است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۵هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز، تعداد برگ: ۲ (۱۵۴ب ـ ۱۵۵ الف)، تعداد سطر: ۲۲، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. نادری از کلمات به جهت آسیب جانوری افتاده است. تعلیقاتِ مختصری به زبان ترکی با لهجه‌ی عثمانی به نقلِ از لغت اختری دارد.

۵۱۰/۴۲

۳۱۹. منتخب رساله قادری

از: ناشناخته

موضوع: تصوّف

زبان: ترکی عثمانی

آغاز: «اگر بر کشی بر زمان صفات ذمیمه‌دن بر صفتک تبدیلنده مجاهده قلسه وقتا که الی تمام ایدوب بر صفتنه ... اقدام ایلسه اولکی حالت ... چکدوکی امک ضایع اولور پس اولی وجه

---

۱. گویا همان خلیل پاشا مرعشی بوده باشد که در *تذکره مشایخ عثمانیّه (سجل عثمانی)*: ج ۲، ص ۲۸۶، گزارش مختصری از شرح احوالش آمده است.

بودرکه توحیدله قلبه صفا ویره‌سین ریاضتیله نفسی ...».

انجام: «... سن صافی ایلیه توحیدک سرّی اکا جمالین کوستره و هم توحیدک نوری شیطان وسوسه سینی و نفسک دغدغه‌سینی کوکله قویمز پس ذکرک نوری کوگل جوهرینه ایریشوب طوقنور کلولده ظاهر اولور».

کتاب‌شناسی: منتخبی از رساله قادری در موضوع تصوّف است و آن در پاسخ این سؤال است که چرا انسان پس از مدّتی ریاضت و مبارزه با نفس و سلوک، باز می‌بینیم گاه به عللی از مقامات معنوی و ترقّی بازمانده و به جایگاه نخست خویش تنزّل می‌نماید؟! باید افزود که به آگاهی‌های بیش‌تری درباره‌ی اصل این اثر (رساله قادری) و منتخبِ آن، در منابع و فهارس (موجود) دسترسی نیافتیم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۶۰ب)، تعداد سطر: ۱۱، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۷*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ رطوبت دیده است. نادری از کلمات به جهت آسیب جانوری افتاده و برخی قلم‌خوردگی‌ها نیز دیده می‌شود. در ذیل این رساله ترجمه‌ی برخی عبارات عرفانی شیخ ابوسعید ابوالخیر با آغاز: «شیخ ابوالمسلم بر کمسه کلوب سلطانم بر کمسنه صوده یورردیرلریدی ...»، ابیاتی به عربی از «عاشق عصیان» با مطلع:

إذا عاش أمره ستیّن عاماً
فنصف العمر یمحوه اللیالی

و چند مطلب صوفیانه دیگر با امضای «لمحرّره» دیده می‌شود. پیش از شروع متن (برگ ۱۶۰ الف) دستورالعملی طبّی آمده است.

۵۱۰/۴۳

۳۲۰. رجال الغیب

از[۱]: محمّد تقی‌الدین (درگذشته به سال ۱۱۸۳هـ)[۲]

موضوع: تصوّف

زبان: عربی

آغاز: «بسملة، الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی محمّد و آله أجمعین؛ اعلی أسعدک الله فی الدارین و إیّانا أنّ الشیخ محیی‌الدین العربی قدّس الله سرّه العزیز فصّل سیر رجال الغیب و قال أنّ رجال الغائب یسیرون کلّ شهر و یمرّون منه علی طرف من أطراف العالم من الشرق من الغرب و غیر ذلک ...».

انجام: «... أغیثونی و احمونی و احصلوا و قوموا علی حوائجی بحقّ حقّکم و بحرمة النبی صلّی الله علیه و سلّم سلّمکم الله تعالی فی الدارین و بعده أصلّی علی النبی عشر مرّات؛ تمّت».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی کوتاهی در رجال الغیب و نیز بیان روزهای ماه و حضور آنان در

۱. در این نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.
۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۳۸۸.

جهات چهارگانه‌ی جغرافیایی است. باید دانست که این رساله بر اساس رساله‌ی معرفة الغیب[۱] محیی‌الدین محمّد بن علی اشبیلی اندلسی «ابن عربی» (د. ۶۳۸هـ) نوشته شده است؛ با موضوع رجال الغیب رساله‌های چندی به زبان عربی، از شمس‌الدین محمّد بن حمزه فناری (د. ۸۳۴هـ)، محمود بن عثمان لامعی چلبی (د. ۹۳۸هـ)، محمّد تقی‌الدین (د. ۱۱۸۳هـ) ودیگران تألیف گردیده است که دقیقاً دانسته نشد این رساله کدامیک از رساله‌های مذکور است؛ لیکن بر اساس قرائن و حجم رساله، به نظر می‌رسد این رساله بایستی تألیف محمّد تقی‌الدین بوده باشد و نسخه‌ای نیز از آن در کتابخانه‌ی شهرداری استانبول به شماره‌ی «۵۹/۱۰ عثمان ارکین»[۲] موجود است؛ به هر تقدیر نیاز به بررسی بیش‌تری دارد. باید دانست که بر اساس برخی مصادر[۳] رجال الغیب، هفت تن‌اند از مردان خدا که از نظر مردم دنیا پوشیده‌اند و جهان به ایشان قوام دارد؛ بحث مربوط به رجال الغیب را گویا نخستین بار محیی‌الدین ابن‌عربی (د. ۶۳۸هـ) در کتاب الفتوحات المکیّة مطرح کرده است.[۴]

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۶۲ الف)، تعداد سطر: ۲۸، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ رطوبت دیده است. یک جدول مشتمل بر جهت و روزهای ماه آمده است. در انجام این رساله، دعای رجال الغیب نیز که به نظر می‌رسد جدا از این رساله بوده باشد، نوشته شده است.

۵۱۰/۴۴

۳۲۱. منتخب الفتوحات المکیّه

از: مصطفی مدرّس بروسوی (سده‌ی ۱۳هـ)

موضوع: تصوّف

زبان: ترکی عثمانی و عربی

آغاز: «الأقطاب: قطب اولان جمیع زمانده کلیّاً احواله و مقاماته جامع اولور یا اصالت اوزره یا غیر اوزره اصالت اولان اسمی عبدالله حقیقت محمّدیّه کبی دور؛ الغوث: هر زمانده بر اولور...».

انجام: «... هذه المذکورات کلّها منقولة من کتاب فتوحات مکّیه للشیخ محیی‌الدین العربی ... اگر مراتب اسفلده ایسه اعلایه ایریشه مقبول اوله و مرگ مفاجاندن امین اوله خلقی خوی غایت گوزل و شیرین اوله باذنه تعالی».

کتاب‌شناسی: رساله‌ی مختصری در تعریف واژگان عرفانی: «الأقطاب، الغوث، الإمامان، الأوتاد، الأوراد، الأفراد، الأبدال، البدلاء، الرقباء،

---

۱. یحیی، عثمان؛ مؤلفات ابن عربی تاریخها و تصنیفها: ص۳۱۸؛ مالح، محمّدریاض؛ الشیخ الأکبر محیی‌الدین بن عربی: سلطان العارفین و امام المحققین و بقیّة المجتهدین: ص۵۱۸.

۲. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج۵، ص۳۳۸۸.

۳. معین، محمّد؛ *فرهنگ معین*: ج۲، ص۱۶۳۹؛ تهانوی، محمّدعلی؛ *کشاف اصطلاحات الفنون و العلوم*: ص۹۳۰.

۴. اشکوری، احمد؛ فهرست کتابخانه آیت‌الله مرعشی: ج۱، ص۲۹۰.

النقباء، النجباء، الأمناء، الصلحاء، الأخیار، الرجبیّون، الحواریّون، الهیّون، المسلمون، المصطفیّون، الرجال الغیب، الرجال القوّة، الرجال الفتح، الرجال المعارج العُلی، الرجال تحت الثری، الرجال الغنی بالله، الرجال العین، الرجال الجنان، الرجال الأیام الستّة، الخاتم» است که از الفتوحات المکیّة محیی‌الدین محمّد بن علی اشبیلی اندلسی «ابن‌عربی» (د. ۶۳۸هـ) نقل و به زبان ترکی در سال‌های میانی سده‌ی ۱۳هـ در مدرسه‌ی ینی شهر ـ بورسا، گزارش گردیده است. باید افزود با اینکه در کتب تراجم، سرچشمه‌ها و فهرست‌های موجود تفحّص نسبتاً گسترده‌ای از سوی راقم، نسبت به احوال مؤلّف صورت گرفت، لیکن با این حال به آگاهی‌های بیش‌تری در این باره دسترسی نیافتیم؛ جز اینکه دانشمندی با عنوان مصطفی بن محمّد بروسوی رومی متخلّص به «جنانی» (د. ۱۰۰۴هـ)[۱]، مدرّس مدرسه‌ی عوض پاشا، دارای آثاری عرفانی و صوفیانه هست، لیکن این نسخه به احتمال قریب به یقین از سده‌ی ۱۳هـ و خطّ مؤلّف است؛ امّا اگر کسی در خطّ مؤلّف بودن آن تردیداتی ایجاد نماید، بعید نیست که این اثر، نسخه‌ی استنساخی و از همو بوده باشد و الله العالم.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری مایل به رقعه، نام کاتب: بخطّ منتخِب، تاریخ کتابت (تألیف): سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت (انتخاب): مدرسه یکی شهر ـ بورسا، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۶۳ الف ـ ۱۶۴ب)، تعداد سطر: میانگین ۲۱ (سه ستونی)، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۱۶/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ‌ها رطوبت دیده است. در انجام این رساله (برگ‌های ۱۶۳ب ـ ۱۶۵ب) فوائدی از المحاضرات و المحاورات سیوطی، برخی اذکار و اوراد همراه تعداد تکرار آن‌ها به حساب ابجد، نسخه‌ی طبّی، فایده‌ای در رفع طاعون از «اذن‌لی محمّد افندی اولیاء زاده کتاهی»، مطلبی در رفع صرع از «بهجة بوسوی»، نسخه‌ای طبّی در رفع بلغم، فوائد طینی مخصوص «طین ارمنی =کیل بالترکی» که بین بلده ازمی و سلانیک یافت می‌شود (از فردی سیّاح بغدادی شنیده شده است)، فواید متنوّع فقهی و ادبی از اسماعیل انطاکی، مرقاة المشکاة از مولی علی قاری، فریدی انطاکی و شرح الکبیر از زیلعی؛ دو نسخه‌ی طبّی از حاجی ممش زاده مکی و جدولی برای تعیین اوّل ماه (غرّه) از سال ۱۲۲۰هـ به بعد که از مخترعاتِ برکوی است.

۵۱۰/۴۵

۳۲۲. الفرق بین أحکام المرأة و الرجل

از[۲]: عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی صوفی متخلّص به «وحدتی» (درگذشته به سال

۱. قره‌بلوط، علی‌الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۵، صص ۳۷۲۳-۳۷۲۴.

۲. در این نسبت باید بیش‌تر تحقیق شود.

۱۱۳۵ه در ادرنه)[۱]

موضوع: فقه اهل سنّت (حنفی)

زبان: عربی

آغاز: «اعلم أنّ المرأة تخالف الرجل فی ثلثین موضعاً: الأوّل یشترط علیها ... الوجه و الکفین و القدمین و الثانی ترفع یدیها عند التحریمة إلی منکبیها و الثالث أن تضع یمینها علی شمالها تحت ...».

انجام: «... الثامن و العشرون أن لاتکره صلاتها فی الحریر بخلاف الرجل و التاسع و العشرون أن تستر کفیها عند التحریمة ندباً بخلاف الرجل و الثلاثین أن تنخفض و لاتبدی الضبعین».

کتاب‌شناسی: رساله‌ای کوتاه در بیان تمایزات فقهی سی‌گانه‌ی زنان و مردان است که از کتاب فقهی عالمی به نام «وحدتی» تلخیص گردیده است. باید دانست بر اساس سرچشمه‌های موجود، دانشمندی که با نام «وحدتی» و دارای آثار فقهی بوده باشد، به نظر می‌رسد منحصر در عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی متخلّص به «وحدتی» (د. ۱۱۳۵هـ) باشد که دارای اثری فقهی با عنوان مهتدی الأنهر فی شرح ملتقی الأبحر است و ممکن است تلخیصی از آن بوده باشد و الله العالم؛ از المهتدی، دو نسخه از آن در کتابخانه‌ی جامع سلیمانیّه ـ استانبول در ضمن مجموعه‌ی اسعد افندی و حمیدیّه موجود است[۲]؛ به هر حال در این باره باید بیش‌تر تحقیق گردد. باید توجه داشت که نام اثر، پیشنهادی بوده و بر اساس موضوع اثر ثبت گردیده است.

نسخه‌شناسی: نوع خط: نستعلیق تحریری، نام کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده‌ی ۱۳هـ، محلّ کتابت: نامعلوم، عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی، تعداد برگ: ۱ (۱۶۶ب)، تعداد سطر: ۱۶، نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره شده، اندازه متن: ۹/۵*۹/۵ سانتیمتر.

ویژگی‌ها: فراز برگ رطوبت دیده است. در انجام این رساله دو فایده به زبان ترکی به لهجه‌ی عثمانی: ۱. نسخه‌ی طبّی مجرّب در رفع حرارت بدن؛ ۲. فایده‌ای مبنی بر صدور فرمان باب عالی، در سال ۱۲۱۵هـ درباره‌ی ادای صلات جمعه که از این تاریخ خطباء حق ندارند برای ادای نماز، برای خود وکیل و نائب اخذ نمایند!

---

۱. بروسوی، محمّدطاهر؛ *عثمانلی مؤلفلری*: ج ۱، ص ۱۸۲؛ کحّاله، عمر رضا؛ *معجم المؤلّفین*: ج ۶، ص ۲۵۸؛ بغدادی، اسماعیل پاشا؛ *هدیة العارفین*: ج ۱، ص ۶۵۸.

۲. قره‌بلوط، علی الرضا؛ *معجم تاریخ التراث الاسلامی*: ج ۳، ص ۱۹۴۷.

نمایه الفبایی نسخه‌ها[1]

آداب بحث و مناظره «۴۴۳/۲»
آداب السلوک «۵۱۰/۴۰»
الإجازة للقره‌حصاری «۵۱۰/۳۵»
أحکام الإرث «۴۱۵/۵»
أحکام الأموات «۴۱۵/۳»
أحکام الحیض و الاستحاضة و النفاس (وجیزة فی ...) «۴۱۵/۴»
أحکام موالید «۴۵۲/۳»
أحوال صناعة النجوم «۴۵۲/۱»
احوال قیامت «۴۹۷/۱»
أخبار الطاعون فیما رواه الداعون «۵۱۰/۲۵»
الأخبار المأثورة فی الإطلاء النورة «۵۱۰/۲۹»
أخلاق السالک إلی طریق الله عزّ و جلّ و ما یحتاجه من الزاد فی ذلک (رسالة فی ...) «۵۱۰/۱۱»
أخلص الخالصة «۴۴۰/۱۰»
الأذکار «۴۴۰/۲»
اذکار و ادعیه «۴۴۰/۷»
أربع مقالات «۴۵۲/۱»
أربعة و خمسون فریضة «۵۰۰/۸»
الاربعون حدیثاً «۴۴۰/۳»، «۴۴۰/۴»
الأربعون حدیثاً فی العفو و الغفران «۴۳۶»
الاربعون حدیثاً فی فضل آیة الکرسی «۴۴۰/۱»
الاربعون حدیثاً فی فضیلة العلم «۵۰۰/۵»
الإرث (رسالة فی ...) «۴۱۵/۵»
إرشاد القلوب إلی الصواب المنجی من عمل به من ألیم العقاب «۴۷۰/۶»
الاستعارات (رسالة ...) «۴۴۲/۶»
الاستعارة (رسالة ...) «۴۴۲/۱»
الاستعارة و العقود (رسالة ...) «۴۴۲/۱»
الأسفار عن قلم الأظفار «۵۱۰/۳۰»
الأشکال الاربعة «۴۴۵/۷»
الإصباح فی شرح دیباجة المصباح «۴۵۶»
أصول أهل التصوّف «۵۱۰/۸»
أصول ثلاثة للتوحید الشریف «۵۱۰/۱»

۱. این نمایه بر اساس شماره‌ی نسخه‌ها تنظیم گردیده است.

الأصول العشرة «۵۱۰/۵»
الاصول اللائحة «۴۷۵»
الاعتقادات «۴۳۱/۳»، «۴۷۰/۲»
الاعتقادات و ألفاظ الكفر (رسالة فی ...) «۴۵۸/۱»
إعراب الكافية «۴۶۳/۱»
إعراب ديباجة المصباح «۴۵۶»
أقرب الطرق إلى الله و أوضحها «۵۱۰/۵»
اقوال فی قوله تعالی ﴿ليغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ «۵۱۰/۲۴»
ألفية ابن‌مالک «۴۷۷/۲»، «۴۸۲/۲»
الألفية فی النحو «۴۷۷/۲»، «۴۸۲/۲»
الواح بهاء «۴۳۷»
أمّ البراهين «۵۰۰/۲»
الأمثلة المختلفة «۴۴۵/۸»
أنباه الأذكياء لحياة الأنبياء «۵۱۰/۲۶»
انتباه الأذكياء فی حياة الأنبياء «۵۱۰/۲۶»
إنقاذ الهالكين «۴۳۱/۲»
أنوار التنزيل و أسرار التأويل «۴۴۷/۱»، «۴۴۷/۲»، «۴۶۱»
انواع خواب «۴۴۰/۶»
الأوراد و الأذكار «۴۶۶»
أوفی الوافية فی شرح الكافية «۴۶۳/۱»
اویخو رساله‌سی «۴۴۰/۶»
الایساغوجی «۴۱۷/۱»
ايقاظ النائمين و إفهام القاصرين «۴۳۱/۱»
ایمان و اسلام رساله‌سی «۵۰۰/۳»
ایمان والدی رسول الله (رسالة فی ...) «۵۱۰/۱۹»
برهان الشفاء «۴۰۵/۱»
برهان الهندسيّة «۴۳۸/۳»
بستان العارفين «۴۱۸/۱»
بلوغ الارب «۴۴۲/۱»
البهجة المرضية فی شرح الألفيّة «۴۸۲/۱»
بيان المشكلات على المبتدئين من جهة التجويد فی القرآن المبين «۴۱۸/۶»
بيان عوالم غيب «۵۱۰/۱۶»
بيست باب ملا مظفّر «۵۰۴»
بيمار و طبيب «۴۳۲/۱۸»
التجويد (رسالة فی ...) «۴۲۶/۱»، «۴۲۶/۷»، «۴۲۶/۹»، «۴۲۶/۱۰»، «۴۲۶/۱۱»، «۴۲۶/۱۴»، «۴۲۶/۱۵»
التجويد و القرائة (رسالة فی ...) «۴۷۵»
تحرير القواعد المنطقيّة «۴۱۷/۳»
تحفة الاخوان «۴۰۸/۸»
تحفة الجلساء فی رؤية الله للنساء «۵۱۰/۲۸»
تحفة الغريب بشرح مغنی اللبيب «۵۰۲»
تحفة الغريب فی الكلام على مغنی اللبيب «۵۰۲»
التحفة الهادية «۴۰۸/۷»
تحقيق الإمكان و الضرورة (رسالة فی ...) «۴۱۴/۱»
تربية السالكين «۵۱۰/۱۵»
ترجمه تاريخ تيمور گوركان «۴۸۰»
ترجمه تصريف زنجانی «۴۱۹/۵»
ترجمه سی حديث در فضيلت زيارت امام علی بن موسی الرضا عليهما السلام «۴۶۵/۷»
ترجمه عجائب المقدور فی نوائب تيمور «۴۸۰»

ترجمه العزّی فی التصریف «۴۱۹/۵»
ترجمه مفردات و مرکبات «۴۰۸/۵»
ترجمه ملخّص چغمینی «۴۷۳/۲»
ترجمة الملخّص فی الهیئة «۴۷۳/۲»
ترجمه و شرح أصول ثلاثة للتوحید الشریف «۵۱۰/۲»
ترجمة و شرح بلوغ الارب «۴۱۴/۳»
ترجمه و شرح حدیث بساط «۴۶۵/۵ر»
ترجمة و شرح فوائد العوائد للیثی «۴۱۴/۳»
ترجیع بند «۴۳۲/۹»، «۴۳۲/۱۳»
تزویج اولاد آدم علیه السلام «۴۱۹/۷»
تزیین الأرائک فی إرسال النبی إلی الملائک «۵۱۰/۲۲»
التشریف (رسالة ...) «۴۱۴/۳»
تصریف «۴۱۹/۱»
التصریف «۴۱۹/۴»
تصریف العزّی «۴۱۹/۴»
التصوّف (رسالة فی ...) «۵۱۰/۱۱»
تعدیل الأرکان «۴۱۸/۵»، «۴۴۰/۹»
تعقیبات صلوات «۴۹۱»
تعلیقات علی حاشیة الخیالی علی شرح العقائد النسفیّة «۴۹۹/۲»
تعلیقة شرح رسالة الاستعارة «۴۱۴/۳»
تعلیقة علی حاشیة شرح مختصر المنتهی لابن‌الحاجب «۴۰۴/۳»، «۴۰۴/۴»
التفأل (رسالة فی ...) «۴۲۰/۲»
تفسیر البیضاوی «۴۴۷/۱»، «۴۴۷/۲»، «۴۶۱»
تفسیر القرآن الکریم «۴۴۷/۳»، «۴۹۷/۲»
تفسیر القرطبی «۴۴۱»
تفسیر آیة ﴿یوم ینفخ فی الصور فتأتون أفواجاً﴾ «۴۱۸/۳»
تفسیر قوله تعالی ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾ «۵۱۰/۹»
تفسیر قوله تعالی ﴿لیغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ (رسالة فی ...) «۵۱۰/۲۴»
تفسیر و شرح ﴿لا إله إلا هو﴾ «۵۱۰/۱۲»
تقریر الاستعارة «۴۱۴/۳»
تلخیص الخالصة «۴۴۰/۱۰»
تلخیص المعانی «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹»
تمهید القواعد الأصولیّة و العربیّة لتفریع الأحکام الشرعیّة «۴۴۳/۱»
التهلیلیّة «۵۱۰/۱۲»
التوضیح فی حلّ غوامض التنقیح «۴۰۲»، «۴۱۶»
التوضیح فی شرح التنقیح «۴۰۲»، «۴۱۶»
جام جهان نما «۵۱۰/۴»
جامع الفوائد و دافع المعاند «۴۹۶/۱»
الجامع لأحکام القرآن و المبین لما تضمّنه من السنّة و أی الفرقان «۴۴۱»
جدول احکام قرانات «۴۵۲/۵»
جدول اختیارات «۴۵۲/۵»
الجرائدی فی حلّ الرموز «۴۲۶/۳»
جزیل المواهب فی اختلاف المذاهب «۵۱۰/۳۱»
جلاء العیون «۴۷۲»
جلاء القلوب «۴۱۸/۲»، «۴۴۰/۸»
جنگ اشعار «۴۳۲/۱»

جهة الوحدة «۴۰۴/۱»
حاشیة برهان الشفاء «۴۰۵/۲»
حاشیة تحریر القواعد المنطقیّة «۴۱۷/۴»
حاشیة حاشیة شرح آداب البحث «۴۰۴/۲»
حاشیة حاشیة شرح العقائد النسفیّة «۴۹۹/۲»
حاشیة حاشیة شرح الکافیة «۴۵۳/۳»
حاشیة حاشیة شرح المختصر للعضدی «۴۰۴/۳»، «۴۰۴/۴»
حاشیة حاشیة الشریف علی شرح مختصر المنتهی «۴۰۴/۳»، «۴۰۴/۴»
حاشیة حاشیة العصام علی الرسالة السمرقندیّة اللیثیّة «۴۱۴/۳»
حاشیة حاشیة العصام علی شرح فرائد العوائد للیثی «۴۱۴/۳»
حاشیة حاشیة العصام علی الفوائد الضیائیّة «۴۵۳/۳»
حاشیة الروضة البهیّة فی شرح اللمعة الدمشقیّة «۴۶۴»
حاشیة زبدة الأصول «۴۷۰/۴»
حاشیة الزوراء «۵۱۰/۱۷»
حاشیة شرح الإیساغوجی «۴۳۸/۲»
حاشیة شرح الرسالة الشمسیة «۴۰۷»، «۴۱۷/۴»
حاشیة شرح العصام علی الاستعارة و العقود «۴۱۴/۳»
حاشیة شرح العصام علی الرسالة السمرقندیّة اللیثیّة «۴۱۴/۳»
حاشیة شرح العقائد العضدیّة «۴۰۴/۵»
حاشیة شرح العقائد النسفیّة للتفتازانی «۴۹۹/۱»
حاشیة شرح فرائد الفوائد «۴۱۴/۳»
حاشیة شرح الکافیة لابن‌الحاجب «۴۵۳/۱»، «۴۵۳/۲»
حاشیة شرح اللمعة الدمشقیّة «۴۶۴»
حاشیة شرح المطالع «۴۷۴/۲»، «۵۰۵»
حاشیة شرح مختصر منتهی السؤل «۴۰۴/۷»
حاشیة العصام علی التصدیقات «۴۱۷/۴»
حاشیة علی تحریر القواعد المنطقیّة «۴۰۷»
حاشیة علی التصدیقات «۴۱۷/۴»
حاشیة علی التصوّرات «۴۰۷»
حاشیة علی الجامی «۴۵۳/۱»، «۴۵۳/۲»
حاشیة علی حاشیة الخیالی علی العقائد النسفیّة «۴۹۹/۲»
حاشیة علی حاشیة ملاعصام علی الجامی «۴۵۳/۳»
الحاشیة علی خطبة لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار «۴۷۴/۳»
حاشیة علی الرسالة السمرقندیّة فی الاستعارات «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
حاشیة علی شرح الرسالة العقودیّة «۴۱۴/۳»
حاشیة علی شرح السعد علی العقائد النسفیّة «۴۹۹/۱»
حاشیة علی شرح العصام الاستعارة للیثی «۴۱۴/۳»
الحاشیة علی شرح مختصر العضدی «۴۰۴/۷»، «۵۰۵»
حاشیة علی لفظة "الفیّاض" فی أوّل شرح المطالع «۴۷۴/۳»

حاشیة علی لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار «۴۷۴/۳»
حاشیة فاضل جواد «۴۷۰/۴»
حاشیة الفوائد الضیائیّة «۴۵۳/۱»، «۴۵۳/۲»
حاشیة الفیّاض «۴۷۴/۳»
حاشیة کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری «۴۵۰»، «۴۷۰/۷»
حاشیة لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار «۴۷۴/۲»
حاشیة معالم الاصول «۴۱۱»
حاشیة ملا عصام «۴۵۳/۲»
حدیث الأربعین «۴۳۶»
حدیقة السعداء «۴۸۶»
حدیقة المؤمنین «۴۸۷»
حسرت نامه «۴۴۴/۱»
حصول الرفق بأصول (= وصول) الرزق «۵۱۰/۲۳»
حکایت پیری «۴۱۹/۲»
حکایت شیخ شبلی «۴۱۹/۳»
حکایت شیخ صنعان و دختر ترسا «۴۳۲/۱۰»
الحکم (فائدة فی ...) «۵۱۰/۱۸»
حلّ رموز الشاطبیّة «۴۲۶/۳»
حلّ الرموز للقصیدة الشاطبیّة «۴۲۶/۳»
الحلبی الصغیر «۴۲۵»، «۴۵۹»
حلیة المتقین «۴۸۱»
الحواشی علی شرح عقائد النسفی «۴۹۹/۲»
الحوراء فی شرح الزوراء «۵۱۰/۱۷»
الحوراء و الزوراء «۵۱۰/۱۷»
الخانقاهی «۴۰۴/۵»
خزان و بهار «۴۲۴»
الخصال المحمودة و المذمومة «۵۰۸»
خلاصة الاعراب «۴۶۳/۲»
خلاصة البحرین «۴۷۸/۱»
خلاصة الفرائض «۴۲۱/۱»
الخلاصة فی النحو «۴۷۷/۲»، «۴۸۲/۲»
خلاصه تحفه سلیمانی «۴۷۸/۲»
خیر القلائد شرح جواهر العقائد «۴۲۸»
داستان شبلی «۴۱۹/۳»
دانستن «۴۰۸/۷»
الدرّة المضیئة فی شرح الألفیة «۴۴۴/۲»
الدرج المنیفة فی الآباء الشریفة فی والدی المصطفی (ص) «۵۱۰/۲۱»
دعاء ایمان «۵۰۰/۹»
دیوان ابن‌الفارض «۴۷۳/۳»
دیوان زرگر «۴۳۲/۱۱»
دیوان قاآنی «۴۳۲/۱۲»
ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة «۴۵۴»
رباعیّات خیّام «۴۳۲/۱۷»
الربع (رساله ...) «۴۱۴/۴»
رجال الغیب «۵۱۰/۴۳»
الرسالة الأبهریّة «۴۱۷/۱»
الرسالة الأثیریّة «۴۱۷/۱»
رسالة الأخلاق إلی الامام الرازی «۵۱۰/۱۱»
رسالة إلی فخرالدین الرازی «۵۱۰/۱۱»
رسالة الإمکان «۴۱۴/۱»
رسالة الإیمان «۵۰۰/۳»
رسالة البسملة «۵۱۰/۲۰»
الرسالة الخادمیّة «۵۱۰/۱۵»

رسالة الدعوة إلی طریق العلم «۵۱۰/۱۱»
رسالة الدواء إلی الترياق «۵۱۰/۱۱»
رسالة السرور و الفرح فی حقّ والدی الرسول (ص) «۵۱۰/۱۹»
الرسالة السمرقنديّة «۴۴۲/۱»
الرسالة الشمسيّة «۴۵۳/۳»
رسالة الشيخ إلی الإمام الرازی «۵۱۰/۱۱»
الرسالة العقوديّة «۴۴۲/۱»
رسالة الفيّاض «۴۷۴/۳»
رساله قاضی زاده «۵۰۰/۴»
الرسالة الكبری فی المنطق «۴۵۱/۳»
الرسالة النقشبنديّة «۵۱۰/۱۵»
الرسالة الوضعيّة العضديّة «۴۴۲/۵»
رعاية التجويد «۴۲۶/۱۳»
رمل منظوم «۴۷۸/۱»
رموز القرّاء و رواتهم «۴۲۶/۳»
روح الشروح علی المقصود «۴۴۵/۱»
روض الأخيار (= الأخبار) المنتخب من ربيع الابرار «۴۶۳/۳»
رؤية النبی صلّی الله عليه و آله و سلّم فی المنام (رسالة فی ...) «۵۱۰/۱۰»
زبدة الأفكار «۴۹۹/۲»
زبدة الرمل «۴۷۸/۱»
زين الأرائک فی إرسال النبی إلی الملائک «۵۱۰/۲۲»
زينة القرآن «۴۲۶/۱۶»
سبحة الابرار «۴۶۸»
السبعيّات «۴۴۷/۵»
السرور و الفرح (رسالة ...) «۵۱۰/۱۹»
سفينه «۴۳۲/۱»
سلسلة الخواجكان فی آداب عبوديّة الأعيان «۵۱۰/۶»
السنوسيّة «۵۰۰/۲»
السنوسيّة الصغری «۵۰۰/۲»
سؤال المأمون عن الرضا و جواباته عليه السلام «۴۷۰/۳»
السؤال و الجواب «۴۱۵/۲»
سوانح سفر حجاز «۴۳۲/۴»
سيّد الاستغفار و بعض الصلوات الشريفة و الأدعية المأثورة «۴۴۰/۷»
السير و السلوک «۵۱۰/۵»
شرائط النقشبندية «۵۱۰/۱۵»
شرح ابن‌المصنّف «۴۴۴/۲»
شرح أسماء حسنی «۴۵۲/۶»
شرح أصول الكافی «۴۶۵/۲»
شرح الاستعارة و العقود «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح الأظهار للبركوی «۴۰۶/۲»
شرح ألفية ابن‌مالک «۴۴۴/۲»، «۴۸۲/۱»
شرح الأمالی «۵۰۰/۶»
شرح أمثلة البناء «۴۴۵/۲»، «۴۴۵/۳»
شرح الأمثلة المختلفة «۴۴۵/۵»
شرح الايساغوجی «۴۱۷/۲»، «۴۳۸/۱»
شرح الباب الحادی عشر «۴۷۰/۱»
شرح بدءالأمالی «۴۱۸/۴»
شرح بلوغ الارب «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح بناء الأفعال «۴۴۵/۲»، «۴۴۵/۳»
شرح البناء فی التصريف «۴۴۵/۲»، «۴۴۵/۳»
شرح بيست باب در معرفت تقويم «۵۰۴»

شرح تجرید الکلام «۴۷۱»
شرح التصریف «۴۲۲/۱»
شرح تصریف الزنجانی «۴۲۲/۱»، «۴۵۱/۲»
شرح التصریف للدیکقوز «۴۴۵/۲»، «۴۴۵/۳»
شرح تلخیص المفتاح «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹»
شرح تنقیح الأصول «۴۰۲»، «۴۱۶»
الشرح الجدید للتجرید «۴۷۱»
شرح حدیث «کنت کنزاً مخفیّا ...» «۴۴۵/۴»
شرح حرز الأمانی «۴۲۶/۳»
شرح الخلاصة فی النحو «۴۴۴/۲»، «۴۸۲/۱»
شرح الدائرة الهندیّة «۴۰۴/۶»
شرح دیباجة المصباح «۴۵۶»
شرح رسالة الاستعارة «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح الرسالة السمرقندیّة «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح الرسالة الشمسیّة فی القواعد المنطقیّة «۴۱۷/۳»، «۴۷۰/۵»
شرح الرسالة العقودیّة «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح رسالة فی الوضع «۴۳۵/۱»، «۴۳۵/۲»، «۴۴۲/۴»
شرح الرسالة الوضعیّة العضدیّة «۴۳۵/۱»، «۴۳۵/۲»، «۴۴۲/۴»
شرح زبدة الأصول «۴۷۰/۴»
شرح الزوراء «۵۱۰/۱۷»
شرح السراجیّة «۴۰۳/۱»
شرح السیّد «۴۰۳/۱»
الشرح الصغیر «۴۸۷»، «۴۹۰»
الشرح الصغیر للحلبی «۴۲۵»، «۴۵۹»
شرح عبارة لابن عربی فی بحث وحدة الوجود: «العبد ربّ و الربّ عبد یا لیت شعری من المکلّف» «۵۱۰/۴۱»
شرح العزّی فی التصریف «۴۱۹/۵»، «۴۲۲/۱»، «۴۵۱/۲»
شرح العقائد النسفیّة «۴۶۲»
شرح فارسی هیئت «۴۷۳/۱»
شرح فرائد العوائد (= الفوائد) «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح الفرائض «۴۰۳/۳»
شرح الفرائض السراجیة «۴۰۳/۱»
شرح فرائض شهاب الدین «۴۰۳/۳»
شرح الفقه الأکبر «۵۰۰/۶»
شرح فوائد العوائد «۴۴۲/۲»، «۴۴۲/۳»
شرح القصیدة النونیّة فی العقائد «۴۲۸»
شرح قصیدة یقول العبد «۴۱۸/۴»
شرح قطر الندی و بلّ الصدی «۴۴۸»، «۴۵۱/۱»، «۴۹۵»
شرح قول احمد «۴۴۲/۳»
شرح الکافیة لابن‌الحاجب «۴۲۳»، «۴۵۳/۴»، «۴۶۳/۱»، «۴۹۲»
شرح کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری «۴۵۰»
شرح کتاب فی فقه العامّة «۴۳۰/۱»، «۴۳۰/۵»
شرح کفایة المبتدی «۴۳۹/۲»، «۴۵۷»
شرح الکلمات القدسیّة بالألفاظ الفارسیة الواردة عن الخواجکان النقشبندیّة لبیان أصول الطریقة العلیّة «۵۱۰/۷»
شرح مختصر فی بناء الأفعال «۴۴۵/۲»، «۴۴۵/۳»
شرح مختصر فی شروط الصلاة «۴۳۰/۲»

شرح المختصر النافع «۴۸۷»، «۴۹۰»
شرح مراح الأرواح «۴۱۲»، «۴۳۳»، «۴۹۸»
شرح المصباح «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۳»، «۴۶۳/۲»
شرح مطالع الأنوار «۴۷۴/۱»
شرح معالم الدین «۴۱۱»
شرح مغنی اللبیب لابن‌هشام «۵۰۲»
شرح المقدّمة الجزریّة «۴۵۵»
شرح المقصود لابی‌حنیفة «۴۴۵/۱»
شرح ملا جامی «۴۵۳/۴»، «۴۹۲»
شرح الهدایة للمرغینانی «۴۱۰»
شرح هیئت قوشچی «۴۷۳/۱»
شروط الصلاة «۵۰۰/۷»
الشفاء فی المنطق و الحکمة «۴۰۵/۱»
الشمسیّة فی القواعد المنطقیّة «۴۵۸/۳»
صرف میر «۴۱۹/۱»
صغیری شرح منیة المصلّی «۴۲۵»، «۴۵۹»
صفوان (= صفوة) المنقولات فی شرح شروط الصلاة «۴۳۰/۲»
الصلاة (رسالة فی ...) «۴۲۶/۸»، «۵۰۰/۷»
صلاة النوافل «۵۰۰/۱»
ضوء المصباح «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۳»
ضوء المعالی لبدء الأمالی «۴۱۸/۴»
الضوء المنیر علی المصباح فی النحو «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۳»
الضوء فی تلخیص المفتاح فی شرح المصباح للمطرزی «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۳»
الضوء فی شرح المصباح للمطرّزی «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۳»
طبّ (رساله در ...) «۴۷۸/۳»
الطرق الواصلة إلی الله بعدد أنفاس الخلائق «۵۱۰/۵»
الطریق الی الله تعالی «۵۱۰/۵»
الطریقة المحمدیّة «۴۰۹»، «۴۴۹»
الطریقة المحمدیّة فی بیان السیرة النبویة الأحمدیّة «۴۰۹»، «۴۴۹»
الطریقة المحمدیّة و السیرة الأحمدیّة «۴۰۹»، «۴۴۹»
الطریقة النقشبندیّة «۵۱۰/۱۵»
الطمأنینة فی الصلاة «۴۱۸/۵»، «۴۴۰/۹»
طوفان البکاء فی مقاتل الشهداء «۴۶۵/۳»
العزّی فی التصریف «۴۱۹/۴»
العقائد «۴۷۰/۲»
عقائد رساله‌سی «۵۰۰/۴»
العقیدة السنوسیّة «۵۰۰/۲»
العقیدة الصغری «۵۰۰/۲»
علم حال «۵۰۰/۴»
علم الیقین «۴۰۱»
العنایة فی شرح الکفایة «۴۳۹/۲»
العنایة فی شرح الهدایة «۴۱۰»
العوامل المائة فی النحو «۴۰۶/۱»
عین الحیاة «۴۶۷»
غایة المأمول فی شرح زبدة الأصول «۴۷۰/۴»
فالنامه «۴۲۰/۲»، «۴۳۲/۳»
الفتاوی «۴۷۹»
فرائد العوائد (= الفوائد) «۴۴۲/۱»
الفرائض «۴۰۳/۲»، «۴۲۱/۱»، «۴۲۱/۲»، «۵۰۰/۸»

فرائض السجاوندی «۴۲۱/۱»
الفرائض السراجیّة «۴۲۱/۱»
فرائض شهاب‌الدین «۴۰۳/۲»
الفرق بین أحکام المرأة و الرجل «۵۱۰/۴۵»
فرهنگ عربی ـ فارسی «۴۰۸/۲»، «۴۰۸/۳»، «۴۰۸/۶»
فرهنگ فارسی ـ ترکی «۴۰۸/۱»
فقه العامة (رسالة فی ...) «۵۱۰/۳۶»
الفناریّة فی شرح الایساغوجی «۴۱۷/۲»
الفوائد الضیائیّة فی حلّ مشکلات الکافیة «۴۵۳/۴»، «۴۹۲»
فوائد العوائد «۴۴۲/۱»
الفوائد الفناریّة «۴۱۷/۲»
فوائد تفسیری و روایی «۴۴۷/۶»
قاموس عربی ـ ترکی «۴۲۷/۳»
القتریّة «۴۴۸»، «۴۵۱/۱»، «۴۹۵»
القرآن الکریم «۴۶۹»
قرانات الکواکب فی البروج الاثنی عشر «۴۵۲/۴»
قصّه شیخ صنعان «۴۳۲/۱۰»
قصیدة أنا المطلوب فاطلبنی تجدنی «۵۱۰/۱۴»
قصیده بنده درگاه «۴۸۹/۲»
قصیده بیمار و طبیب «۴۳۲/۱۸»
قصیده سریانی «۵۱۰/۱۴»
قصیدة فی حمدالله تعالی «۴۲۶/۶»
قصیده قلمیّه «۴۸۹/۲»
قصیده هزلی «۴۳۲/۱۴»، «۴۳۲/۱۵»
قصیده‌ای بی‌نقطه در مدح امیرالمؤمنین علی علیه السلام «۴۳۲/۷»
قصیده‌ای در مدح مولانا امیرالمؤمنین علی علیه السلام «۴۳۲/۶»
القلب (رسالة فی ...) «۵۱۰/۳۷ر»
قول: «اگر بندن کفر صادر اولدیسه» (رسالة فی ...) «۴۵۸/۱»
الکافی (کتاب الحجّة من أصول ...) «۴۶۵/۱»
الکافی (کتاب العقل والتوحید من ...) «۴۹۶/۲»
الکافیة «۴۲۰/۱»، «۴۲۹/۲»
کبری در منطق «۴۵۱/۳»
کتاب الزکوة و الخمس «۴۱۵/۶»
کتابچه جمع و خرج بندر بوشهر و مضافات و کازرون «۴۸۴»
کشف الرموز فی شرح حرز الأمانی «۴۲۶/۳»
الکشف عن مجاوزة هذه الأمّة الألف «۵۱۰/۲۷»
کشکول «۴۳۴»
الکفایة «۴۳۹/۱»
کفایة المبتدی «۴۳۹/۱»، «۴۵۷»
کفایة الوقت فی تعریف ربع الدائرة «۴۱۴/۴»
کفایة الوقت فی المقنطرات «۴۱۴/۴»
کفایة الوقت لمعرفة الدائرة و فضلها و السمت «۴۱۴/۴»
کنز الفواید و دافع المعاند «۴۹۶/۱»
کنز جامع الفوائد و دافع المعاند «۴۹۶/۱»
کیفیّة الاستفادة من المرشد الحی و المیّت «۵۱۰/۴۰»
کیمیا (رساله در ...) «۴۵۲/۲»، «۴۷۸/۴»
گزیده تجوید «۴۲۶/۲»
گزیده تحفه حکیم مؤمن «۴۷۸/۲»

گزیده دیوان انوری «۴۳۲/۵»
گزیده شاهنامه فردوسی «۴۳۲/۲»
گلستان سعدی «۵۰۱»
لغات عربی ـ ترکی «۴۲۷/۱»، «۴۲۷/۲»، «۴۲۷/۳»
لغة المراح «۴۲۷/۱»
لغت الفاظ «۴۰۸/۶»
لغت منتخب «۴۲۷/۳»
لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار «۴۷۴/۱»
ما رواه الواعون فی أخبار الطاعون «۵۱۰/۲۵»
ما یتعلّق ببیان الاعتقادات و الأخلاق و الأعمال (رسالة فی ...) «۴۳۱/۳»
مائة عامل «۴۰۶/۱»
المبادی الکلامیّة «۴۰۴/۷»، «۵۰۵»
مثلّثه «۴۰۸/۳»
مثنوی بیمار و طبیب «۴۳۲/۱۸»
مثنوی حسرت نامه «۴۴۴/۱»
مثنوی حکایت شبلی «۴۱۹/۳»
مثنوی در حکایت ازدواج پیری با دختری جوان «۴۱۹/۲»
المجاز و الاستعارة (رسالة فی ...) «۴۴۲/۶»
مجمل الأحکام «۴۵۲/۱»
مجمل الأصول فی أحکام النجوم «۴۵۱/۱»
مجمل تاریخ تا سلطنت سلجوقیان «۴۸۹/۱»
المجمل فی أصول صناعة النجوم «۴۵۲/۱»
محاورة المأمون و الامام الرضا علیه السلام «۴۷۰/۳»
المحرر فی قوله تعالی ﴿لیغفر الله ما تقدّم من ذنبک و ما تأخّر﴾ «۵۱۰/۲۴»
المختار للفتوی «۴۹۴»
مختصر القدوری «۴۳۰/۳»، «۴۷۶»
مختصر المعانی فی شرح تلخیص المفتاح «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹»
مختصر بذل الماعون لابن‌حجر العسقلانی «۵۱۰/۲۵»
مختصر خالصة الحقائق لما فیه من أسالیب الدقائق «۴۴۰/۱۰»
مختصر شرح منیة المصلّی و غنیة المبتدی «۴۲۵»، «۴۵۹»
مختصر غنیة المتملّی فی شرح منیة المصلّی «۴۲۵»، «۴۵۹»
المختصر فی شرح التلخیص «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹»
المختصر فی الفروع «۴۳۰/۳»، «۴۷۶»
المختصر للسعد علی التلخیص «۴۲۲/۲»، «۴۵۸/۴»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹»
مخمّس «۴۳۲/۸»
مرآة العارفین فیما یتمیّز بین العابدین «۵۱۰/۳۸»
مرآت العارفین فی ملتمس زین العابدین «۵۱۰/۳۸»
مرآت العارفین و مظهر الکاملین فی ملتمس زین العابدین «۵۱۰/۳۸»
مراح الارواح «۴۱۳»، «۴۱۹/۶»
المراقبة (رسالة ...) «۵۱۰/۱۳»
مرشد الغناء شرح امثلة البناء «۴۴۵/۳»
مرشد المتأهل (=المتأهلین) «۴۴۰/۵»

مرقّعات زیارت عاشورا و دعای علقمه «۵۰۶»
مصائب اهل البیت (ع) «۵۰۳/۲»
المصرّح فی شرح الامثلة المسرّح «۴۴۵/۶»
مصرع الحسین و ما جری له و لأهل بیته من قتلهم و سفک دمائهم و سبی حریمهم «۵۰۳/۱»
المعافیة فی شرح الکافیة «۴۲۳»
معجزات النبی (ص) «۴۴۷/۴»، «۴۴۷/۵»
معجزاتی از امام علی بن موسی الرضا علیهما السلام «۴۶۵/۶»
معدّل الصلاة «۴۱۸/۵»، «۴۴۰/۹»
معرفة الزوال «۴۰۴/۶»
معرفة الیقینیّة و الوسائل المؤدّیة إلیها (رسالة فی ...) «۵۱۰/۱۱»
المفاتیح الدرّیّة فی إثبات (= بیان) القوانین الدریّة «۵۱۰/۳۴»
مفاتیح الفُرس «۵۱۰/۳۴»
مفاهیم بعض العلوم «۴۵۸/۲»
مفتاح باب الموجّهات «۴۱۴/۱»
المفراح فی شرح المراح «۴۱۲»
مفردات و مرکبات «۴۰۸/۴»
مقتل أبی‌عبدالله الحسین علیه السلام «۵۰۳/۱»
مقتل أبی‌مخنف «۵۰۳/۱»
مقتل الحسین علیه السلام «۵۰۳/۱»
المقدّمة الجزریّة فیما یجب علی القاری أن یعلّمه «۴۱۴/۲»
المقدّمة فی علم التجوید «۴۱۴/۲»
مقطعات هزلی «۴۳۲/۱۶»
المقنطرات (رسالة فی ...) «۴۱۴/۴»
مکتوب ابن‌عربی إلی الفخر الرازی «۵۱۰/۱۱»
ملتقی الابحر فی الفروع الحنفیّة «۴۶۰»
من صدر عنه الکفر ثمّ تاب هل یصحّ ذلک أم لا؟ (رسالة فی ...) «۴۵۸/۱»
مناظره بیمار و طبیب «۴۳۲/۱۸»
مناظرة المأمون مع الامام علی بن موسی الرضا علیهما السلام «۴۷۰/۳»
المناظرة المأمونیّة «۴۷۰/۳»
مناظره هشام بن حکم و ابوالحسن علی بن هیثم با ضرار بن عمرو ضبیء «۴۹۶/۳»
مناقب أمیرالمؤمنین علی بن أبی‌طالب علیه السلام «۴۶۵/۴»
منتخب الفتوحات المکیّة «۵۱۰/۴۴»
منتخب انوار سلیمانی «۴۹۶/۳»
منتخب بستان العارفین «۴۹۷/۳»
منتخب تأویل الآیات الظاهرة فی العترة الطاهرة علیهم السلام «۴۹۶/۱»
منتخب تحفة المؤمنین «۴۷۸/۲»
منتخب تفسیر النیشابوری «۴۴۷/۳»
منتخب رساله قادری «۵۱۰/۴۲»
منتخب عجائب المخلوقات «۴۴۷/۴»
المنتخب من ربیع الابرار «۴۶۳/۳»
المنحة فی فضائل السبحة «۵۱۰/۳۳»
المنطق (رسالة فی ...) «۴۰۴/۱»، «۴۱۷/۱»
منظومه بیمار و طبیب «۴۳۲/۱۸»
المنظومة الجزریّة «۴۱۴/۲»
منظومة فی التجوید «۴۲۶/۵»
المواریث (وجیزة فی ...) «۴۱۵/۵»

المواعظ «۴۹۷/۳»
المواعظ العصفوریّة «۴۳۶»
موش نامه «۴۳۲/۱۹»
موش و گربه «۴۳۲/۱۹»
میزان العقائد «۵۱۰/۵»
المیقات (رسالة فی ...) «۴۰۴/۶»
النافع لیوم الحشر فی شرح باب الحادی عشر «۴۷۰/۱»
نان و حلوا «۴۳۲/۴»
نتایج الأفکار فی شرح إظهار الأسرار «۴۰۶/۲»
نجاة العباد فی (= من شرّ) یوم المعاد «۴۱۵/۱»
نجاة العباد من شرّ یوم المیعاد «۴۱۵/۱»
نصاب الصبیان «۴۸۳»
نصایح الشیخ الأکبر للرازی «۵۱۰/۱۱»
نقولات فقهی «۴۷۹»
النهجة المرضیة فی شرح الألفیّة «۴۸۲/۱»
الهدایة فی النحو «۴۷۷/۱»
هدایة المسترشدین فی شرح اصول معالم الدین «۴۱۱»
الهیئة السَنیّة فی الهیئة السُنیّة «۵۱۰/۳۲»
الواضحة فی تجوید الفاتحة «۴۲۶/۴»
وسیلة النجاة «۴۹۳»
الوصیّة «۵۱۰/۳»
وصیّة أبی‌حنیفة «۴۳۱/۴»
وصیّة السهروردی «۵۱۰/۳۹»
الوضع (رسالة فی ...) «۴۴۲/۵»
وظائف النوافل «۵۰۰/۱»
الوقایة «۴۴۶»
وقایة الروایة فی مسائل الهدایة «۴۴۶»
الوقوف (رسالة فی ...) «۴۲۶/۱۲»، «۴۲۶/۱۶»
یادداشت‌های اعتماد السلطنه (۱۳۰۶-۱۳۰۹هـ) «۵۰۷»
یکتا نامه «۴۳۲/۱۳»

نمایه الفبایی پدیدآوران[1]

آچیق باش: محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی.

آدالی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن حمزه بن ابراهیم آیدینی رومی مشهور به «آطه‌وی».

آماسی: محمّد (محیی‌الدین ابواحمد) بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به «ابن‌الخطیب».

آمدی: محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی مشهور به «آچیق باش».

آیدینی: اسماعیل (محیی‌الدین ابوالفتح) بن مصطفی بن محمود کلنبوی آیدینی مشهور به «شیخ زاده».

آیدینی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن حمزه بن ابراهیم آیدینی رومی مشهور به «آدالی» و «آطه‌وی».

ابراهیم (حاجی بابا) بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی (د. ۸۷۰هـ) «۴۶۳/۱»، «۴۶۳/۲».

ابراهیم (ابوالفضائل/ابوالمعالی عزّالدین) بن عبدالوهّاب خزرجی زنجانی (د. حدود ۶۵۵هـ) «۴۱۹/۴».

ابراهیم (برهان‌الدین/تقی‌الدین ابواسحاق/ ابوالعبّاس) بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج» (د. ۷۳۲هـ) «۴۲۶/۴».

ابراهیم (برهان‌الدین) بن محمّد بن ابراهیم حلبی قسطنطینی (د. ۹۵۶هـ) «۴۲۵»، «۴۵۹»، «۴۶۰».

۱. این نمایه بر اساس شماره‌ی نسخه‌ها تنظیم گردیده است.

ابراهیم (عصام‌الدین) بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه» (د. ۹۴۴هـ) «۴۱۷/۴»، «۴۳۵/۲»، «۴۴۲/۲»، «۴۵۳/۲».

ابراهیم (ابوالقاسم) بن محمّد لیثی سمرقندی (د. پس از ۸۸۸هـ) «۴۴۲/۱»، «۴۴۲/۱».

ابراهیم بن محمّد بن معید قیصری مدرّس مشهور به «گوزی‌بیوک‌زاده» (د. ۱۲۵۳هـ) «۴۱۴/۳»

ابن بابویه: محمّد (ابوجعفر) بن علی بن حسین قمی مشهور به «شیخ صدوق».

ابن‌بدران: یعقوب (تقی‌الدین ابویوسف/ابوبکر) بن بدران (بدرالدین یوسف) بن منصور دمشقی ذهبی مقری مشهور به «جرائدی».

ابن الجزری: محمّد (شمس‌الدین ابوالخیر) بن محمّد دمشقی عمری.

ابن حاجب: عثمان (ابوعمرو جمال‌الدین) بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی.

ابن خطیب: محمّد (محیی‌الدین ابواحمد) بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی.

ابن دامینی: محمّد (بدرالدین) بن ابی‌بکر بن عمر اسکندری مخزومی قرشی مالکی.

ابن‌سراج: ابراهیم (برهان‌الدین/تقی‌الدین ابواسحاق/ ابوالعبّاس) بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج».

ابن عربشاه: ابراهیم (عصام‌الدین) بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی.

ابن عربی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی.

ابن عمر: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت‌آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء».

ابن فارض: عمر (شرف‌الدین ابوالقاسم/ابوحفض) بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «سلطان العاشقین».

ابن فیروز: عبدالجلیل (سراج‌الدین) بن فیروز بن حسین غزنوی نحوی.

ابن کمال پاشا: احمد (شمس‌الدین) بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «کمال‌پاشا زاده».

ابن‌مالک: محمّد (ابوعبدالله جمال‌الدین) بن عبدالله طائی جیانی اندلسی.

ابن مودود: عبدالله (مجدالدین ابوالفضل/ابومحمّد) بن محمود بلدجی رومی موصلی.

ابن ناظم: محمّد (ابوعبدالله بدرالدین) بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی.

ابن‌هشام: عبدالله (جمال‌الدین ابومحمّد) بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی.

ابهری: مفضل (اثیرالدین) بن عمر ابهری سمرقندی.

ابوحیّان اندلسی: محمّد (ابوحیّان اثیرالدین) بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی.

ابوعلی سینا: حسین (ابوعلی، شیخ الرئیس) بن عبدالله بن سینا بخاری.

ابومخنف: لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی.
ابیوردی: علی (اوحدالدین) بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری» و «انوری».
اثیرالدین ابهری: مفضل (اثیرالدین) بن عمر ابهری سمرقندی.
احمد (شمس‌الدین) بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «ابن‌کمال پاشا» و «کمال‌پاشا زاده» (د. ۹۴۰ه) «۴۴۵/۵».
احمد (شمس‌الدین) بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز» (د. پس از ۸۶۰هـ) «۴۳۳»، «۴۹۸».
احمد بن علی بن مسعود (سده‌ی ۸هـ) «۴۱۳»، «۴۱۹/۶».
احمد (ابوالجناب نجم‌الدین) بن عمر بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «نجم‌الدین کبری» و «طامّة الکبری» (د. ۶۱۸هـ) «۵۱۰/۵».
احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر» (د.۸۴۹هـ) «۴۲۳».
احمد (ابوالحسین) بن محمّد بن احمد بغدادی قدّوری حنفی (د. ۴۲۸هـ) «۴۳۰/۳»، «۴۷۶».
احمد (شهاب‌الدین) بن محمّد بن خضر عمری رومی حنفی مشهور به «قُول احمد» (د. ۷۸۵هـ) «۴۴۲/۳».
احمد بن محمّد توقادی استانبولی صوفی مولوی متخلّص به «صبوحی» و مشهور به «صبوحی دده» و «صبوحی مولوی» (د. ۱۰۵۷هـ) «۵۱۰/۱۶»احمد (ابوالمنتهی) بن محمّد مغنیساوی رومی (د. ۱۰۰۰هـ) «۵۰۰/۶».
احمد بن محمّدمهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی (د. ۱۲۴۴هـ) «۴۹۳».
احمد (شهاب الدین ابوحامد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی (د. ۸۰۳هـ) «۴۰۳/۲».
احمد بن مرتضی نجفی خلخالی اردبیلی (د. ۱۳۵۳هـ) «۴۵۰».
احمد (عصام‌الدین/مصلح‌الدین ابوالخیر) بن مصطفی بن خلیل بروسوی قسطنطینی مشهور به «طاش‌کوپری زاده» (د. ۹۶۱هـ) «۴۵۵».
احمد (شمس‌الدین) بن موسی ازنیقی قسطنطینی رومی مشهور به «خیالی» (د. پس از ۸۸۶هـ) «۴۹۹/۱».
احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء» (د. ۱۱۹۸هـ) «۴۳۲/۱۳».
احمد (درویش) طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی مشهور به «کوسج» (د. ۱۱۹۵هـ) «۵۱۰/۶»، «۵۱۰/۷».
ادرنه‌وی: عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی صوفی متخلّص به «وحدتی».

اردبیلی: احمد بن مرتضی نجفی خلخالی اردبیلی.
اردوبادی: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء».
ارزنی: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی».
ارموی: محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی مشهور به «آچیق باش».
ارمیونی: یوسف (جمال‌الدین) بن عبدالله حسینی ارمیونی مصری شافعی.
ازنیقی: احمد (شمس‌الدین) بن موسی ازنیقی قسطنطینی رومی مشهور به «خیالی».
ازنیقی: محمّد (محیی‌الدین) بن قطب‌الدین محمّد ازنیقی رومی.
استانبولی: احمد بن محمّد توقادی استانبولی صوفی مولوی متخلّص به «صبوحی» و مشهور به «صبوحی دده» و «صبوحی مولوی».
اسدی: مقداد (جمال الدین ابوعبدالله) بن عبدالله سیوری حلّی اسدی مشهور به «فاضل مقداد».
اسفراینی: ابراهیم (عصام‌الدین) بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه».
اسفراینی: محمّد (تاج الدین) بن محمّد بن احمد اسفراینی.
اسکندری: محمّد (بدرالدین) بن ابی‌بکر بن عمر اسکندری مخزومی قرشی مالکی مشهور به «ابن‌دمامینی».
اسکوبی: حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی رومی.
اسکوبی: عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی صوفی متخلّص به «وحدتی».
اسماعیل (محیی‌الدین ابوالفتح) بن مصطفی بن محمود کلنبوی آیدینی مشهور به «شیخ زاده» (د. ۱۲۰۵هـ) «۴۱۴/۱».
اسماعیل کمال قره‌مانی صوفی خلوتی متخلّص به «امّی» و مشهور به «کمال قره‌مانی» (د. ۸۸۰هـ) «۵۰۰/۳».
اشبیلی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی».
اصفهانی: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء».
اصفهانی: عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی».
اصفهانی: علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض».
اصفهانی: محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری».

اصفهانی: محمّدتقی بن محمّدرحیم (= عبدالرحیم) ایوانکیفی تهرانی اصفهانی.
اصفهانی: محمّدحسن بن محمّدباقر اصفهانی نجفی مشهور به «صاحب جواهر».
اصفهانی: محمّدحسین (= حسن) اصفهانی متخلّص به «زرگر».
اعتمادالسلطنه: محمّدحسن بن حاجی علی مقدّم مراغه‌ای مشهور به «صنیع‌الدوله».
اکمل‌الدین بابرتی: محمّد (اکمل الدین) بن محمود بن احمد بابرتی دمشقی.
امام اعظم: نعمان (ابوحنیفه) بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی.
امّی: اسماعیل کمال قره‌مانی صوفی خلوتی مشهور به «کمال قره‌مانی».
اندلسی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی.
اندلسی: محمّد (ابوعبدالله جمال‌الدین) بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک».
اندلسی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی».
اندلسی: محمّد (ابوحیّان اثیرالدین) بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی.
انصاری: عبدالله (جمال‌الدین ابومحمّد) بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی مشهور به «ابن‌هشام».
انصاری: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی.
انصاری: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».
انوری: علی (اوحدالدین) بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری».
ایجی: عبدالرحمن (عضدالدین ابوالفضل) بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی».
ایوانکیفی: محمّدتقی بن محمّدرحیم (= عبدالرحیم) ایوانکیفی تهرانی اصفهانی.
بابرتی: محمّد (اکمل الدین) بن محمود بن احمد بابرتی دمشقی.
بالکسیری: محمّد (تقی‌الدین) بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی».
بالکسیری: محمّد بن مصطفی بن محمّد بالکسیری رومی مشهور به «قاضی‌زاده».
بخاری: حسین (ابوعلی، شیخ الرئیس) بن عبدالله بن سینا بخاری.
بخاری: عبیدالله بن مسعود بن تاج الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی».
بخاری: محمّد بن ابوبکر عصفوری بخاری.
بخاری: محمود (برهان الشریعة) بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل».

بدخشانی: علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی.
برگوی: محمّد (تقی الدین) بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی».
برهان الشریعة: محمود (برهان الشریعة) بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل».
بروجردی: محمّدصادق بن ضیاء الدین بن اسدالله بروجردی.
بروسوی: احمد (شمس‌الدین) بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز».
بروسوی: احمد (عصام‌الدین/مصلح‌الدین ابوالخیر) بن مصطفی بن خلیل بروسوی قسطنطینی مشهور به «طاش‌کوپری زاده».
بروسوی: محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی مشهور به «آچیق باش».
بروسوی: مصطفی مدرّس بروسوی.
بستان‌زاده: محمّد بن مصطفی عیشی تیره‌وی.
بصری: حسن (ابوسعید/ابوالحسن) بن یسار بصری مدنی صوفی مشهور به «حسن البصری».
بغدادی: احمد (ابوالحسین) بن محمّد بن احمد بغدادی قدّوری حنفی.
بغدادی: حسین مرتضی بن علی بغدادی رومی مشهور به «نظمی زاده».
بغدادی: محمّد بن سلیمان حلّی بغدادی کربلایی متخلّص به «فضولی».
بغدادی: نعمان (ابوحنیفه) بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم».
بقالی: حسن شاه (شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی.
بکری: عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی».
بکری: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».
بلدجی: عبدالله (مجدالدین ابوالفضل/ابومحمّد) بن محمود بلدجی رومی موصلی مشهور به «ابن‌مودود».
بهائی: محمّد (بهاءالدین) بن حسین عاملی مشهور به «شیخ بهائی».
بوری: محمّد بن حسن بوری نکده‌وی رومی.
بویهی: محمّد (قطب‌الدین ابوجعفر) بن محمّد تحتانی بویهی رازی مشهور به «قطب رازی».
بیرکلی: محمّد (تقی الدین) بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی».
بیضاوی: عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی».
بی‌نوا: حامد بن احمد قریمی صوفی خلوتی مشهور به «شیخ حامد بی‌نوا».
پرزرینی: حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی رومی.

پنجابی: عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی پنجابی هندی مشهور به «سیلکوتی».
تاج‌الشعراء: محمّد (شمس الدین) بن مسعود سمرقندی متخلّص به «سوزنی».
تالشی: محمّد (محیی‌الدین) بن موسی تالشی (طالشی/ تالجی).
تبریزی: محمّد (شمس‌الدین) بن عزّالدین یوسف بن عادل مغربی تبریزی صوفی متخلّص به «مغربی» مشهور به «محمّدشیرین مغربی».
تبریزی: محمّدشفیع بن محمّدعلی خوشنویس تبریزی.
تبریزی: میرزا بابا تبریزی.
تحتانی: محمّد (قطب‌الدین ابوجعفر) بن محمّد تحتانی بویهی رازی مشهور به «قطب رازی».
تخارستانی: علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی.
تفتازانی: مسعود (ابوسعید سعدالدین) بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی».
تلمسانی: محمّد (ابوعبدالله شریف) بن یوسف بن حسین (عمر) بن شعیب حسنی سنوسی تلمسانی.
تمیمی: عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی».
تمیمی: نعمان (ابوحنیفه) بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم».
تهرانی: محمّدتقی بن محمّدرحیم (= عبدالرحیم) ایوان‌کیفی تهرانی اصفهانی.
توقادی: احمد (شمس‌الدین) بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «ابن‌کمال پاشا» و «کمال‌پاشا زاده».
توقادی: احمد بن محمّد توقادی استانبولی صوفی مولوی متخلّص به «صبوحی» و مشهور به «صبوحی دده» و «صبوحی مولوی».
تیره‌وی: محمّد بن مصطفی عیشی تیره‌وی مشهور به «بستان‌زاده».
ثقةالاسلام کلینی: محمّد (ابوجعفر) بن یعقوب کلینی رازی.
جامی: عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی».
جبعی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل».
جرائدی: یعقوب (تقی‌الدین ابویوسف/ابوبکر) بن بدران (/بدرالدین یوسف) بن منصور دمشقی ذهبی مقری.
جرجانی: عبدالقاهر (ابوبکر) بن عبدالرحمن بن محمّد جرجانی خراسانی.
جرجانی: علی (ابوالحسن فخرالدین) بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف».

جزینی: زین‌الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی».

جزینی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل».

جعبری: ابراهیم (برهان‌الدین/تقی‌الدین ابواسحاق/ ابوالعبّاس) بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج».

جلّی: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری.

جمالی: علی (علاءالدین) بن احمد بن محمّد جمالی رومی مشهور به «زنبیلی».

جنابذی: مظفر بن محمّد قاسم منجّم گنابادی/ جنابذی.

جونپوری: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر».

جوهری: محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری».

جیانی: محمّد (ابوعبدالله جمال‌الدین) بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک».

جیانی: محمّد (ابوعبدالله بدرالدین) بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی مشهور به «ابن‌الناظم».

جیانی: محمّد (ابوحیّان اثیرالدین) بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی.

جیلی: کوشیار (ابوالحسن کیا) بن لبان بن باشهری (شهریار) جیلی خسروانی.

حاتمی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی».

حاجی‌بابا طوسیوی: ابراهیم (حاجی بابا) بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی.

حافظ شیرازی: محمّد (شمس‌الدین) بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «لسان الغیب».

حامد بن احمد قریمی صوفی خلوتی متخلّص به «بی‌نوا» و مشهور به «شیخ حامد بی‌نوا» (د. ۱۱۸۵هـ) «۵۱۰/۹».

حائری: علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض».

حبیب الله بن میرزا محمّدعلی شیرازی متخلّص به «قاآنی» مشهور به «گلشن» (د. ۱۲۷۰هـ) «۴۳۲/۱۲».

حسام الدین کاتی: حسن (حسام الدین) کاتی.

حسن بصری: حسن (ابوسعید/ابوالحسن) بن یسار بصری مدنی صوفی.

حسن (ابومحمّد) بن ابوالحسن بن محمّد دیلمی (د. پس از ۷۶۰هـ) «۴۷۰/۶».

حسن (ابوالقاسم) بن منصور (اسحاق شرفشاه) فردوسی طوسی (د. ۴۱۱هـ) «۴۳۲/۲».

حسن (ابوسعید/ابوالحسن) بن یسار بصری مدنی صوفی مشهور به «حسن البصری» (د. ۱۱۰هـ) «۵۰۰/۸».

حسن پاشا بن علاء الدین اسود نیکساری رومی (د. ۸۰۰ ه) «۴۱۲».
حسن شاه (شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی (د. ۹۰۵هـ) «۴۴۳/۲»، «۴۷۴/۳».
حسن (حسام‌الدین) کاتی (د. ۷۶۰ه) «۴۳۸/۱».
حسنی: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی».
حسنی: محمّد (ابوعبدالله شریف) بن یوسف بن حسین (عمر) بن شعیب حسنی سنوسی تلمسانی.
حسین (سیّد ...) «۴۶۴».
حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ» (د. ۱۰۱۴هـ) «۴۰۴/۳»، «۴۰۴/۴»، «۴۰۴/۶».
حسین (ابوعلی، شیخ الرئیس) بن عبدالله بن سینا بخاری (د. ۴۲۸هـ) «۴۰۵/۱».
حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی رومی (د. پس از ۱۱۲۲هـ) «۴۳۹/۲».
حسین مرتضی بن علی بغدادی رومی مشهور به «نظمی زاده» (د. ۱۱۳۴هـ) «۴۸۰».
حسینی: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء».
حسینی: حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ».
حسینی: علی (ابوالحسن فخرالدین) بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف».
حسینی: یوسف (جمال‌الدین) بن عبدالله حسینی ارمیونی مصری شافعی.
حضرمی: علقمه بن محمّد حضرمی کوفی.
حلبی: ابراهیم (برهان‌الدین) بن محمّد بن ابراهیم حلبی قسطنطینی.
حلبی: عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی مشهور به «عریانی».
حلبی: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری.
حلّی: علم بن سیف بن منصور نجفی حلّی.
حلّی: محمّد بن سلیمان حلّی بغدادی کربلایی متخلّص به «فضولی».
حلّی: مقداد (جمال الدین ابوعبدالله) بن عبدالله سیوری حلّی اسدی مشهور به «فاضل مقداد».
حموی: عمر (شرف‌الدین ابوالقاسم/ابوحفض) بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «ابن‌فارض» و «سلطان العاشقین».
حیرت: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی مشهور به «حیرت محمّد افندی».
خادمی: محمّد (ابوسعید) بن مصطفی بن عثمان خادمی قونوی صوفی نقشبندی.
خاقانی: محمّد (معین‌الدین) بن نظام الدین نصرالله خاقانی.
خاوری: علی (اوحدالدین) بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری» و «انوری».

خراسانی: عبدالقاهر (ابوبکر) بن عبدالرحمن بن محمّد جرجانی خراسانی.
خراسانی: علی (اوحدالدین) بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری» و «انوری».
خزاعی: لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی.
خزرجی: ابراهیم (ابوالفضائل/ابوالمعالی عزّالدین) بن عبدالوهّاب خزرجی زنجانی.
خزرجی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی.
خسروانی: کوشیار (ابوالحسن کیا) بن لبان بن باشهری (شهریار) جیلی خسروانی.
خطیب رستم: رستم (درویش) بن یوسف مولوی مشهور به «خطیب رستم».
خلخالی: احمد بن مرتضی نجفی خلخالی اردبیلی.
خلخالی: حسین بن حسن حسینی خلخالی مشهور به «سیّد ملاّ».
خلیلی: ابراهیم (برهان‌الدین/تقی‌الدین ابواسحاق/ ابوالعبّاس) بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج».
خواجه حسن بقال: حسن شاه (شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی.
خواجه نصیر: محمّد (نصیرالدین) بن محمّد طوسی.
خوارزمی: احمد (ابوالجناب نجم‌الدین) بن عمر بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «نجم‌الدین کبری» و «طامّة الکبری».
خوشابی: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی».
خوشنویس تبریزی: محمّدشفیع بن محمّدعلی خوشنویس تبریزی.
خیالی: احمد (شمس‌الدین) بن موسی خیالی ازنیقی قسطنطینی رومی
خیام: عمر (ابوالفتح) بن ابراهیم خیام نیشابوری.
خیوقی: احمد (ابوالجناب نجم‌الدین) بن عمر بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «نجم‌الدین کبری» و «طامّة الکبری».
دارنده‌وی: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی».
دبیران: عمر (نجم‌الدین ابوالحسن) بن علی کاتبی قزوینی.
درویش احمد طرابزونی: احمد (درویش) طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی مشهور به «کوسج».
درویش رستم مولوی: رستم (درویش) بن یوسف مولوی مشهور به «خطیب رستم».
دشتکی: محمّدابراهیم بن غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی متخلّص به «صفا».
دشتی: عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «جامی».

دُلکرزاده: مصطفی (رضاء الدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا».
دمشقی: ابراهیم (برهان‌الدین/تقی‌الدین ابواسحاق/ ابوالعبّاس) بن عمر بن ابراهیم جعبری دمشقی خلیلی مقری شافعی مشهور به «ابن‌سراج».
دمشقی: محمّد (ابوعبدالله بدرالدین) بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی مشهور به «ابن‌الناظم».
دمشقی: محمّد (شمس‌الدین ابوالخیر) بن محمّد دمشقی عمری مشهور به «ابن‌الجزری».
دمشقی: محمّد (اکمل الدین) بن محمود بن احمد بابرتی دمشقی.
دمشقی: یعقوب (تقی‌الدین ابویوسف/ابوبکر) بن بدران (/بدرالدین یوسف) بن منصور دمشقی ذهبی مقری مشهور به «جرائدی».
دوانی: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».
دولت‌آبادی: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر».
دیاربکری: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری.
دیکقوز: احمد (شمس‌الدین) بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دینقوز».
دیلمی: حسن (ابومحمّد) بن ابوالحسن بن محمّد دیلمی.
رازی: محمّد (ابوجعفر) بن یعقوب کلینی رازی مشهور به «ثقة الاسلام کلینی».
رازی: محمّد (قطب‌الدین ابوجعفر) بن محمّد تحتانی بویهی رازی مشهور به «قطب رازی».
رایض: علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی.
رستم (درویش) بن یوسف مولوی مشهور به «خطیب رستم» (د. پس از ۹۰۳هـ) «۴۰۸/۸».
رضا: مصطفی (رضاء الدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی».
رومی: احمد (شمس‌الدین) بن عبدالله رومی بروسوی مشهور به «دیکقوز» یا «دینقوز».
رومی: احمد (شهاب‌الدین) بن محمّد بن خضر عمری رومی حنفی مشهور به «قُول احمد».
رومی: احمد (ابوالمنتهی) بن محمّد مغنیساوی رومی.
رومی: احمد (شمس‌الدین) بن موسی ازنیقی قسطنطینی رومی مشهور به «خیالی».
رومی: احمد (درویش) طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی مشهور به «کوسج».

رومی: حسن پاشا بن علاءالدین اسود نیکساری رومی.
رومی: حسین بن فرهاد اسکوبی پرزرینی رومی.
رومی: حسین مرتضی بن علی بغدادی رومی مشهور به «نظمی زاده».
رومی: عبدالله (مجدالدین ابوالفضل/ابومحمّد) بن محمود بلدجی رومی موصلی مشهور به «ابن‌مودود».
رومی: علمی محمّد افندی مغنیساوی رومی مشهور به «قاضی‌زاده».
رومی: علی (علاءالدین) بن احمد بن محمّد جمالی رومی مشهور به «زنبیلی».
رومی: علی (علاءالدین) بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی».
رومی: محمّد افندی رومی مشهور به «قاضی‌زاده».
رومی: محمّد بن ابوبکر مرعشی رومی مشهور به «ساچقلی زاده».
رومی: محمّد (صدرالدین) بن اسحاق بن محمّد بن یوسف قونوی رومی.
رومی: محمّد بن حاجی الیاس زیلی رومی.
رومی: محمّد بن حسن بوری نکده‌وی رومی.
رومی: محمّد (شمس‌الدین) بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری».
رومی: محمّد (محیی‌الدین ابواحمد) بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به «ابن‌الخطیب».
رومی: محمّد (محیی‌الدین) بن قطب‌الدین محمّد ازنیقی رومی.
رومی: محمّد بن مصطفی بن محمّد بالکسیری رومی مشهور به «قاضی‌زاده».
رومی: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی».
رومی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن حمزه بن ابراهیم آیدینی رومی مشهور به «آدالی» و «آطه‌وی».
رومی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی».
رومی: مصطفی (رضاء الدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا».
زرگر: محمّدحسین (= حسن) اصفهانی متخلّص به «زرگر».
زنبیلی: علی (علاءالدین) بن احمد بن محمّد جمالی رومی مشهور به «زنبیلی».
زنجانی: ابراهیم (ابوالفضائل/ابوالمعالی عزّالدین) بن عبدالوهّاب خزرجی زنجانی.
زوالی: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر».

زیلی: محرّم (ابواللیث) بن ابوالبرکات محمّد بن عارف زیلی سیواسی قسطمونی صوفی خلوتی.
زیلی: محمّد بن حاجی الیاس زیلی رومی.
زین‌الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی» (د. ۹۶۵هـ) «۴۴۳/۱».
ساچقلی‌زاده: محمّد بن ابوبکر مرعشی رومی مشهور به «ساچقلی زاده».
سامی (شاعری متخلّص به ...) «۴۱۹/۳».
سجاوندی: محمّد (سراج الدین ابوطاهر) بن محمّد (محمود) بن عبدالرشید سجاوندی غزنوی.
سجزی: مسعود/ محمّد/ محمود (بدرالدین ابونصر) بن ابی‌بکر بن حسین فراهی سجزی.
سحاب: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب» و مشهور به «مجتهد الشعراء».
سعدی: عبدالله (مصلح الدین) سعدی شیرازی.
سعدی: عمر (شرف‌الدین ابوالقاسم/ابوحفض) بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «ابن‌فارض» و «سلطان العاشقین».
سعدی: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».
سلطان العاشقین: عمر (شرف‌الدین ابوالقاسم/ابوحفض) بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «ابن‌فارض» و «سلطان العاشقین».
سلیمی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی».
سمرقندی: ابراهیم (عصام‌الدین) بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه».
سمرقندی: ابراهیم (ابوالقاسم) بن محمّد لیثی سمرقندی.
سمرقندی: علی (علاءالدین) بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی».
سمرقندی: محمّد (شمس الدین) بن مسعود سمرقندی مشهور به «تاج‌الشعراء» و متخلّص به «سوزنی».
سمرقندی: مفضل (اثیرالدین) بن عمر ابهری سمرقندی.
سمرقندی: نصر (ابواللیث) بن محمّد بن احمد سمرقندی حنفی.
سنوسی: محمّد (ابوعبدالله شریف) بن یوسف بن حسین (عمر) بن شعیب حسنی سنوسی تلمسانی.
سهروردی: عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی».
سوزنی: محمّد (شمس الدین) بن مسعود سمرقندی مشهور به «تاج‌الشعراء».

سیالکوتی: عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی پنجابی هندی.
سیّد ملاّ: حسین بن حسن حسینی خلخالی.
سیواسی: احمد (شهاب الدین ابوحامد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی.
سیواسی: محرّم (ابواللیث) بن ابوالبرکات محمّد بن عارف زیلی سیواسی قسطمونی صوفی خلوتی.
سیواسی: محمّد (شهاب الدین ابوحامد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی.
سیواسی: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی».
سیوری: مقداد (جمال الدین ابوعبدالله) بن عبدالله سیوری حلّی اسدی مشهور به «فاضل مقداد».
سیوطی: عبدالرحمن (ابوالفضل جلال الدین) بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی.
شامی: زین‌الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی».
شرف‌الدین حسن‌شاه: حسن شاه (شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی.
شروانی: عبدالحلیم بن عبدالله مسکری شروانی.
شروانی: محمّدامین بن صدرالدین شروانی مشهور به «ملازاده».
شریف تبریزی متخلّص به «شریف» (د. ۹۵۶هـ) «۴۳۲/۱۸».
تبریزی: شریف تبریزی متخلّص به «شریف»
شریف: شریف تبریزی.
شریفا: محمّدشریف بن شمس الدین محمّد شیرازی متخلّص به «کاشف».
شهاب‌الدین سهروردی: عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی.
شهیداوّل: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی.
شهیدثانی: زین‌الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی.
شیخ بهائی: محمّد (بهاءالدین) بن حسین عاملی متخلّص به «بهائی».
شیخ حامد بی‌نوا: حامد بن احمد قریمی صوفی خلوتی متخلّص به «بی‌نوا».
شیخ‌الرئیس: حسین (ابوعلی، شیخ الرئیس) بن عبدالله بن سینا بخاری.
شیخ‌زاده: اسماعیل (محیی‌الدین ابوالفتح) بن مصطفی بن محمود کلنبوی آیدینی.
شیخ صدوق: محمّد (ابوجعفر) بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه».
شیرازی: حبیب الله بن میرزا محمّدعلی شیرازی متخلّص به «قاآنی».
شیرازی: عبدالرحمن (عضدالدین ابوالفضل) بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی».
شیرازی: عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی».

شیرازی: عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی».
شیرازی: عبدالله (مصلح الدین) سعدی شیرازی.
شیرازی: علی (ابوالحسن فخرالدین) بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف».
شیرازی: محمّدابراهیم بن غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی متخلّص به «صفا».
شیرازی: محمّد (صدرالدین) بن ابراهیم شیرازی مشهور به «صدرالمتألّهین» و «ملاصدرا».
شیرازی: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».
شیرازی: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».
شیرازی: محمّد (شمس‌الدین) بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب».
شیرازی: محمّدشریف بن شمس الدین محمّد شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلّص به «کاشف».
صاحب جواهر: محمّدحسن بن محمّدباقر اصفهانی نجفی.
صاحب ریاض: علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری.
صبوحی‌دده: احمد بن محمّد توقادی استانبولی صوفی مولوی متخلّص به «صبوحی» مشهور به «صبوحی مولوی».
صدرالدین قونوی: محمّد (صدرالدین) بن اسحاق بن محمّد بن یوسف قونوی رومی.
صدرالشریعه اوّل: محمود (برهان الشریعة) بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل».
صدرالشریعه ثانی: عبیدالله بن مسعود بن تاج الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی».
صدرالمتألّهین: محمّد (صدرالدین) بن ابراهیم شیرازی مشهور به «ملاصدرا».
صدیقی: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».
صعیدی: عثمان (ابوعمرو جمال‌الدین) بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب».
صفا: محمّدابراهیم بن غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی.
صنیع‌الدوله: محمّدحسن بن حاجی علی مقدّم مراغه‌ای مشهور به «اعتمادالسلطنه».
طاش‌کوپری‌زاده: احمد (عصام‌الدین/مصلح‌الدین ابوالخیر) بن مصطفی بن خلیل بروسوی قسطنطینی.
طالشی: محمّد (محیی‌الدین) بن موسی تالشی (طالشی/ تالجی).
طامّة‌الکبری: احمد (ابوالجناب نجم‌الدین) بن عمر

بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «نجم‌الدین کبری».
طائی: محمّد (ابوعبدالله جمال‌الدین) بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک».
طائی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی».
طائی: محمّد (ابوعبدالله بدرالدین) بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی مشهور به «ابن‌الناظم».
طباطبائی: علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض».
طخارستانی: علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی.
طرابزونی: احمد (درویش) طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی مشهور به «کوسج».
طوسی: حسن (ابوالقاسم) بن منصور (اسحاق شرفشاه) فردوسی طوسی.
طوسی: محمّد (نصیرالدین) بن محمّد طوسی.
طوسیوی: ابراهیم (حاجی بابا) بن عبدالکریم بن عثمان طوسیوی.
طولونی: عبدالرحمن (ابوالفضل جلال الدین) بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی.
عامدی: لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی.
عاملی: زین‌الدین بن علی بن احمد جزینی عاملی شامی مشهور به «شهید ثانی».
عاملی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل».
عبادی: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».
عباس مولوی (د. پس از ۱۱۰۱هـ) «۴۹۶/۳».
عبدالجلیل (سراج‌الدین) بن فیروز بن حسین غزنوی نحوی مشهور به «ابن‌فیروز» (سده‌ی ۸-۹هـ) «۴۷۷/۱».
عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی پنجابی هندی مشهور به «سیلکوتی» (د. ۱۰۶۷هـ) «۴۰۷»، «۴۹۹/۲».
عبدالحلیم بن عبدالله مسکری شروانی (د. پس از ۹۰۰هـ) «۴۰۳/۳».
عبدالرحمن (ابوالفضل جلال الدین) بن ابوبکر سیوطی طولونی مصری شافعی (د. ۹۱۱هـ) «۴۸۲/۱»، «۵۱۰/۲۰»، «۵۱۰/۲۱»، «۵۱۰/۲۲»، «۵۱۰/۲۳»، «۵۱۰/۲۴»، «۵۱۰/۲۵»، «۵۱۰/۲۶»، «۵۱۰/۲۷»، «۵۱۰/۲۸»، «۵۱۰/۲۹»، «۵۱۰/۳۰»، «۵۱۰/۳۱»، «۵۱۰/۳۲»، «۵۱۰/۳۳».
عبدالرحمن (عضدالدین ابوالفضل) بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی» (د. ۷۵۶هـ) «۴۴۲/۵».

عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی» (د. ۸۹۸هـ) «۴۵۳/۴»، «۴۶۸»، «۴۹۲».

عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی مشهور به «قاضی بیضاوی» (د. ۶۸۲هـ) «۴۴۷/۱»، «۴۴۷/۲»، «۴۶۱».

عبدالله (مجدالدین ابوالفضل/ابومحمّد) بن محمود بلدجی رومی موصلی مشهور به «ابن‌مودود» (د. ۶۸۳هـ) «۴۹۴».

عبدالله (جمال‌الدین ابومحمّد) بن یوسف بن احمد انصاری مصری نحوی مشهور به «ابن‌هشام» (د. ۷۶۱هـ) «۴۴۸»، «۴۵۱/۱»، «۴۹۵»

عبدالله (مصلح الدین) سعدی شیرازی (د. ۶۹۱هـ) «۴۳۲/۱۶»، «۵۰۱».

عبدالقاهر (ابوبکر) بن عبدالرحمن بن محمّد جرجانی خراسانی (د. ۴۷۱هـ) «۴۰۶/۱».

عبیدالله بن مسعود بن تاج الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی» (د. ۷۴۵هـ) «۴۰۲»، «۴۱۶».

عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی صوفی متخلّص به «وحدتی» (د. ۱۱۳۵هـ) «۵۱۰/۴۵».

عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی مشهور به «عریانی» (د. ۱۱۶۸هـ) «۴۲۸».

عثمان (ابوعمرو جمال‌الدین) بن عمر صعیدی مصری مالکی نحوی مشهور به «ابن‌حاجب» (د. ۶۴۶هـ) «۴۲۰/۱»، «۴۲۹/۲».

عجمی: حسن شاه (شرف‌الدین) بقالی (= بقال) عجمی.

عریانی: عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی.

عصام‌الدین اسفرائنی: ابراهیم (عصام‌الدین) بن محمّد بن عربشاه اسفراینی سمرقندی مشهور به «ابن‌عربشاه».

عصفوری: محمّد بن ابوبکر عصفوری بخاری.

عضدی: عبدالرحمن (عضدالدین ابوالفضل) بن احمد ایجی شیرازی.

عطار: محمّد (فریدالدین ابوطالب/ابوحامد) بن ابراهیم عطار نیشابوری

علامه مجلسی: محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی.

علقمه بن محمّد حضرمی کوفی (د. پس از ۱۱۴هـ) «۵۰۶».

علم بن سیف بن منصور نجفی حلّی (د. پس از ۹۳۷هـ) «۴۹۶/۱».

علمی محمّد افندی مغنیساوی رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (د. ۱۰۵۸هـ) «۵۰۰/۳».

علی (علاءالدین) بن احمد بن محمّد جمالی رومی مشهور به «زنبیلی» (د. ۹۳۲هـ) «۴۷۹».

علی (اوحدالدین) بن محمّد بن اسحاق ابیوردی خراسانی متخلّص به «خاوری» و

«انوری» (د. ۵۸۵هـ) «۴۳۲/۵»، «۴۳۲/۱۶».
علی (نورالدین) بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی مشهور به «ملاعلی قاری» (د. ۱۰۱۴هـ) «۴۱۸/۴».
علی (ابوالحسن فخرالدین) بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف» (د. ۸۱۶هـ) «۴۰۳/۱»، «۴۰۴/۷»، «۴۱۹/۱»، «۴۵۱/۳»، «۴۷۴/۲»، «۵۰۵».
علی (علاءالدین) بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی» (د. ۸۷۹هـ) «۴۳۵/۱»، «۴۴۲/۴»، «۴۴۲/۶»، «۴۷۱».
علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به «صاحب ریاض» (د. ۱۳۳۱هـ) «۴۸۷»، «۴۹۰».
علی بن محمود بن محمّد رایض بدخشانی طخارستانی (د. ۹۰۹هـ) «۴۴۰/۱۰».
علی مولوی «۴۶۶».
علی نائینی متخلّص به «مشتاقی» (د. پس از ۱۳۰۴هـ) «۴۸۹/۲».
عمر (ابوالفتح) بن ابراهیم خیام نیشابوری (د. ۵۱۷هـ) «۴۳۲/۱۷».
عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری (د. ۱۰۲۲هـ) «۴۰۴/۲».
عمر (شرف‌الدین ابوالقاسم/ابوحفص) بن علی بن مرشد حموی مصری سعدی صوفی مشهور به «ابن‌فارض» و «سلطان العاشقین» (د. ۶۳۲هـ) «۴۷۳/۳».
عمر (نجم‌الدین ابوالحسن) بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران» (د. ۶۷۵هـ) «۴۵۸/۳».
عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی» (د. ۶۳۲هـ) «۵۱۰/۳۹».
عمر خیام: عمر (ابوالفتح) بن ابراهیم خیام نیشابوری.
عمری: احمد (شهاب‌الدین) بن محمّد بن خضر عمری رومی حنفی مشهور به «قُول احمد».
عمری: محمّد (شمس‌الدین ابوالخیر) بن محمّد دمشقی عمری مشهور به «ابن‌الجزری».
عیشی: محمّد بن مصطفی عیشی تیره‌وی مشهور به «بستان‌زاده».
غامدی: لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی.
غرناطی: محمّد (ابوحیّان اثیرالدین) بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی.
غزنوی: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر».
غزنوی: عبدالجلیل (سراج‌الدین) بن فیروز بن حسین غزنوی نحوی مشهور به «ابن‌فیروز».

غزنوی: محمّد (سراج الدین ابوطاهر) بن محمّد (محمود) بن عبدالرشید سجاوندی غزنوی.
فاضل جواد: محمّدجواد بن سعدالله بن جواد کاظمینی.
فاضل مقداد: مقداد (جمال الدین ابوعبدالله) بن عبدالله سیوری حلّی اسدی.
فتحعلی (تقی‌الدین) بن محمّدتقی (د. پس از ۱۲۰۴هـ) «۴۱۹/۵»، «۴۱۹/۷».
فراهی: مسعود/ محمّد/ محمود (بدرالدین ابونصر) بن ابی‌بکر بن حسین فراهی سجزی.
فردوسی: حسن (ابوالقاسم) بن منصور (اسحاق شرفشاه) فردوسی طوسی.
فریدالدین عطار: محمّد (فریدالدین ابوطالب/ابوحامد) بن ابراهیم نیشابوری متخلّص به «عطار».
فضولی: محمّد بن سلیمان فضولی حلّی بغدادی کربلایی.
فناری: محمّد (شمس‌الدین) بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری».
قاآنی: حبیب الله بن میرزا محمّدعلی شیرازی.
قاری: علی (نورالدین) بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی مشهور به «ملاعلی قاری».
قاضی بیضاوی: عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر بن محمّد بیضاوی شیرازی.
قاضی‌زاده: علمی محمّد افندی مغنیساوی رومی.
قاضی‌زاده: محمّد افندی رومی.
قاضی‌زاده: محمّد بن مصطفی بن محمّد بالکسیری رومی.
قاضی عضدالدین: عبدالرحمن (عضدالدین ابوالفضل) بن احمد ایجی شیرازی مشهور به «عضدی».
قاضی والشتانی: محمود بن محمّد بن قوام‌الدین قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی».
قدّوری: احمد (ابوالحسین) بن محمّد بن احمد بغدادی قدّوری حنفی.
قرشی: عمر (شهاب‌الدین ابوحفص) بن محمّد بن عبدالله سهروردی تمیمی قرشی بکری صوفی مشهور به «شهاب‌الدین سهروردی».
قرشی: محمّد (بدرالدین) بن ابی‌بکر بن عمر اسکندری مخزومی قرشی مالکی مشهور به «ابن‌دمامینی».
قرطبی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی.
قره‌باغی: یوسف بن محمّدجان قره باغی محمّدشاهی همدانی.
قره‌مانی: اسماعیل کمال قره‌مانی صوفی خلوتی متخلّص به «امّی» و مشهور به «کمال قره‌مانی».
قریمی: حامد بن احمد قریمی صوفی خلوتی متخلّص به «بی‌نوا» و مشهور به «شیخ حامد بی‌نوا».

قزوینی: عمر (نجم‌الدین ابوالحسن) بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران».
قزوینی: محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری».
قسطمونی: محرّم (ابواللیث) بن ابوالبرکات محمّد بن عارف زیلی سیواسی قسطمونی صوفی خلوتی.
قسطنطینی: ابراهیم (برهان‌الدین) بن محمّد بن ابراهیم حلبی قسطنطینی.
قسطنطینی: احمد (شمس‌الدین) بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «ابن‌کمال پاشا» و «کمال‌پاشا زاده».
قسطنطینی: احمد (عصام‌الدین/مصلح‌الدین ابوالخیر) بن مصطفی بن خلیل بروسوی قسطنطینی مشهور به «طاش‌کوپری زاده».
قسطنطینی: احمد (شمس‌الدین) بن موسی ازنیقی قسطنطینی رومی مشهور به «خیالی».
قسطنطینی: عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی مشهور به «عریانی».
قسطنطینی: علی (علاءالدین) بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی مشهور به «قوشچی».
قسطنطینی: محمّد (شمس‌الدین) بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری».
قسطنطینی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی».
قسطنطینی: مصطفی (رضاءالدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا».
قطب رازی: محمّد (قطب‌الدین ابوجعفر) بن محمّد تحتانی بویهی رازی.
قمی: محمّد (ابوجعفر) بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه» و «شیخ صدوق».
قوشچی: علی (علاءالدین) بن محمّد سمرقندی رومی قسطنطینی.
قُول احمد: احمد (شهاب‌الدین) بن محمّد بن خضر عمری رومی حنفی.
قونوی: محمّد (صدرالدین) بن اسحاق بن محمّد بن یوسف قونوی رومی.
قونوی: محمّد (ابوسعید) بن مصطفی بن عثمان خادمی قونوی صوفی نقشبندی.
قیصری: ابراهیم بن محمّد بن معید قیصری مدرّس مشهور به «گوزی‌بیوک‌زاده».
کوشیار (ابوالحسن کیا) بن لبان بن باشهری (شهریار) جیلی خسروانی (پس از ۳۹۷هـ) «۴۵۲/۱».
کاتبی: عمر (نجم‌الدین ابوالحسن) بن علی کاتبی قزوینی مشهور به «دبیران».
کاتی: حسن (حسام الدین) کاتی.
کازرونی: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».
کاشانی: احمد بن محمّدمهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی.

کاشف: محمّدشریف بن شمس الدین محمّد شیرازی مشهور به «شریفا».
کاظمی: علی بن محمّدعلی طباطبائی اصفهانی کاظمی حائری مشهور به«صاحب ریاض»
کاظمینی: محمّدجواد بن سعدالله بن جواد کاظمینی مشهور به «فاضل جواد».
کبروی: یوسف بن محمّد کبروی نقشبندی خلوتی منصوری.
کربلایی: محمّد بن سلیمان حلّی بغدادی کربلایی متخلّص به «فضولی».
کردی: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری.
کلنبوی: اسماعیل (محیی‌الدین ابوالفتح) بن مصطفی بن محمود کلنبوی آیدینی مشهور به «شیخ زاده».
کلیسی: عثمان بن عبدالله کلیسی حلبی قسطنطینی مشهور به «عریانی».
کلینی: محمّد (ابوجعفر) بن یعقوب کلینی رازی مشهور به «ثقة الاسلام کلینی».
کمال قره‌مانی: اسماعیل کمال قره‌مانی صوفی خلوتی متخلّص به «امّی».
کمال‌پاشازاده: احمد (شمس‌الدین) بن سلیمان توقادی قسطنطینی مشهور به «ابن‌کمال پاشا».
کوسج: احمد (درویش) طرابزونی رومی صوفی جلوتی مولوی نقشبندی.
کوفی: علقمه بن محمّد حضرمی کوفی.
کوفی: لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی.
کوفی: نعمان (ابوحنیفه) بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم».
گنابادی: مظفر بن محمّد قاسم منجّم گنابادی/ جنابذی.
گوزی‌بیوک‌زاده: ابراهیم بن محمّد بن معید قیصری مدرّس.
لاری: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».
لسان الغیب: محمّد (شمس‌الدین) بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی».
لوط (ابومخنف) بن یحیی ازدی عامدی (= غامدی) کوفی خزاعی (د. ۱۵۷هـ) «۵۰۳/۱».
لیثی: ابراهیم (ابوالقاسم) بن محمّد لیثی سمرقندی.
مائی: عمر بن احمد مائی کردی جلّی (حلبی) دیاربکری.
مجتهدالشعراء: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «هاتف» و «سحاب».
مجلسی: محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی.
محبوبی: عبیدالله بن مسعود بن تاج الدین الشریعة محبوبی بخاری مشهور به «صدرالشریعه ثانی».

محبوبی: محمود (برهان الشریعة) بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل».

محرّم (ابواللیث) بن ابوالبرکات محمّد بن عارف زیلی سیواسی قسطمونی صوفی خلوتی (د. ۱۰۰۰هـ) «۴۵۳/۱».

محقّق دوانی: محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی».

محمّدابراهیم بن غیاث الدین منصور دشتکی شیرازی متخلّص به «صفا» (سده‌ی ۱۰هـ) «۴۴۴/۱».

محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری» (د. ۱۲۵۳هـ) «۴۶۵/۳».

محمّد افندی رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (سده‌ی ۱۰ و ۱۱هـ) «۴۲۶/۸».

محمّدامین بن صدرالدین شروانی مشهور به «ملازاده» (د. ۱۰۳۶هـ) «۴۰۴/۱».

محمّدباقر (امام ابوجعفر ...) بن علی بن الحسین علیهما السلام (د. ۱۱۴هـ) «۵۰۶».

محمّدباقر بن محمّدتقی مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰هـ) «۴۶۷»، «۴۷۲»، «۴۸۱».

محمّد (صدرالدین) بن ابراهیم شیرازی مشهور به «صدرالمتألّهین» و «ملاصدرا» (د. ۱۰۵۰هـ) «۴۶۵/۲».

محمّد (فریدالدین ابوطالب/ابوحامد) بن ابراهیم نیشابوری متخلّص به «عطار» (د. ۶۲۷هـ) «۴۳۲/۱۰».

محمّد (بدرالدین ابونصر) بن ابوبکر بن حسین فراهی سجزی (د. حدود ۶۴۰هـ) «۴۸۳».

محمّد (بدرالدین) بن ابوبکر بن عمر اسکندری مخزومی قرشی مالکی مشهور به «ابن‌دمامینی» (۸۲۷هـ) «۵۰۹».

محمّد بن ابوبکر عصفوری بخاری (د. ۱۱۱۶هـ) «۴۳۶».

محمّد بن ابوبکر مرعشی رومی مشهور به «ساچقلی زاده» (د.۱۱۵۰ه) «۵۱۰/۱۹».

محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن احمد بن ابوبکر انصاری خزرجی قرطبی اندلسی مالکی (د. ۶۶۸هـ) «۴۴۱».

محمّد (صدرالدین) بن اسحاق بن محمّد بن یوسف قونوی رومی (د. ۶۷۳هـ) «۵۱۰/۸».

محمّد (جلال‌الدین) بن اسعد بن احمد دوانی کازرونی شیرازی صدیقی بکری مشهور به «محقّق دوانی» (د. ۹۰۸هـ) «۵۱۰/۱۷».

محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی» (د. ۱۰۹۶هـ) «۵۱۰/۱۲».

محمّد (تقی‌الدین) بن پیرعلی بالکسیری برگوی مشهور به «برگلی» و «بیرکلی» (د. ۹۸۱ه) «۴۰۹»، «۴۱۸/۲»، «۴۱۸/۵»، «۴۳۱/۱»، «۴۳۱/۲»، «۴۳۹/۱»، «۴۴۰/۳»، «۴۴۰/۸»، «۴۴۰/۹»، «۴۴۹»، «۴۵۷»، «۴۵۸/۱»، «۵۰۰/۱».

محمّد بن حاجی الیاس زیلی رومی (سده‌ی ۹ – ۱۰هـ) «۴۰۸/۷».
محمّد بن حسن بوری نکده‌وی رومی (د. پس از ۱۱۶۱هـ) «۴۱۸/۶».
محمّد (بهاءالدین) بن حسین عاملی مشهور به «شیخ بهائی» و متخلّص به «بهائی» (د. ۱۰۳۰هـ) «۴۳۲/۴».
محمّد (شمس‌الدین) بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی مشهور به «ملا فناری» (د. ۸۳۴هـ) «۴۱۷/۲».
محمّد بن سلیمان حلّی بغدادی کربلایی متخلّص به «فضولی» (د. ۹۶۳هـ) «۴۸۶».
محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری» (د. ۹۷۹ه‍) «۴۴۵/۳»، «۴۴۵/۶»، «۴۷۳/۱».
محمّد (ابوعبدالله جمال‌الدین) بن عبدالله طائی جیانی اندلسی مشهور به «ابن‌مالک» (د. ۶۷۲هـ) «۴۷۷/۲»، «۴۸۲/۲».
محمّد (شمس‌الدین) بن عزّالدین یوسف بن عادل مغربی تبریزی صوفی متخلّص به «مغربی» مشهور به «محمّدشیرین مغربی» (د. ۸۰۹هـ) «۵۱۰/۴».
محمّد (ابوجعفر) بن علی بن حسین قمی مشهور به «ابن‌بابویه» و «شیخ صدوق» (د. ۳۸۱هـ) «۴۷۰/۲»، «۴۷۰/۳»، «۵۰۸».
محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی» (د. ۶۳۸هـ) «۵۱۰/۱۱»، «۵۱۰/۳۸».
محمّد (محیی‌الدین ابواحمد) بن قاسم بن یعقوب آماسی رومی مشهور به «ابن‌الخطیب» (د. ۹۴۰هـ) «۴۶۳/۳».
محمّد (محیی‌الدین) بن قطب‌الدین محمّد ازنیقی رومی (د. ۸۸۵هـ) «۴۴۰/۵».
محمّد (شمس‌الدین) بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (د. ۷۹۲هـ) «۴۳۲/۸»، «۴۳۲/۹».
محمّد (تاج الدین) بن محمّد بن احمد اسفراینی (د. ۶۸۴هـ) «۴۲۹/۱»، «۴۳۰/۴».
محمّد (ابوعبدالله بدرالدین) بن محمّد بن عبدالله بن مالک طائی جیانی دمشقی نحوی مشهور به «ابن‌الناظم» (د. ۶۸۶هـ) «۴۴۴/۲».
محمّد (سراج الدین ابوطاهر) بن محمّد (محمود) بن عبدالرشید سجاوندی غزنوی (د. پس از ۶۰۰هـ) «۴۲۱/۱».
محمّد (قطب‌الدین ابوجعفر) بن محمّد تحتانی بویهی رازی مشهور به «قطب رازی» (د. ۷۶۶هـ) «۴۱۷/۳»، «۴۷۴/۱».
محمّد (شمس‌الدین ابوالخیر) بن محمّد دمشقی عمری مشهور به «ابن‌الجزری» (د. ۸۳۳هـ) «۴۱۴/۲».
محمّد (خواجه نصیرالدین) بن محمّد طوسی (د. ۶۷۲هـ) «۴۳۲/۳».

محمّد (اکمل الدین) بن محمود بن احمد بابرتی دمشقی (د. ۷۸۶هـ) «۴۱۰».
محمّد (شهاب الدین ابوحامد) بن محمود بن احمد بن علی بن ابی‌طالب سیواسی (د. ۸۰۳هـ) «۴۰۳/۲».
محمّد (شمس الدین) بن مسعود سمرقندی مشهور به «تاج الشعراء» و متخلّص به «سوزنی» (د. ۵۶۲هـ) «۴۳۲/۱۵».
محمّد (ابوسعید) بن مصطفی بن عثمان خادمی قونوی صوفی نقشبندی (د. ۱۱۷۶هـ) «۵۱۰/۱۳»، «۵۱۰/۱۵».
محمّد بن مصطفی بن محمّد بالکسیری رومی مشهور به «قاضی‌زاده» (د. ۱۰۴۴هـ) «۵۰۰/۴».
محمّد بن مصطفی عیشی تیره‌وی مشهور به «بستان‌زاده» (د. ۱۰۶۱هـ) «۴۴۵/۱».
محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل» (د. ۷۸۶هـ) «۴۵۴».
محمّد (محیی‌الدین) بن موسی تالشی (طالشی/ تالجی) (د. ۸۸۷هـ) «۴۳۸/۲».
محمّد (معین‌الدین) بن نظام الدین نصرالله خاقانی (د. پس از ۷۱۲هـ) «۴۷۸/۱».
محمّد (ابوجعفر) بن یعقوب کلینی رازی مشهور به «ثقة الاسلام کلینی» (د. ۳۲۹هـ) «۴۶۵/۱»، «۴۹۶/۲».
محمّد (ابوعبدالله شریف) بن یوسف بن حسین (عمر) بن شعیب حسنی سنوسی تلمسانی (د. ۸۹۵هـ) «۵۰۰/۲».
محمّد (ابوحیّان اثیرالدین) بن یوسف بن علی جیانی غرناطی اندلسی نحوی (د. ۷۴۵هـ) «۴۷۷/۱».
محمّدتقی بن محمّدرحیم (= عبدالرحیم) ایوان‌کیفی تهرانی اصفهانی (د. ۱۲۴۸هـ) «۴۱۱».
محمّد تقی‌الدین (د. ۱۱۸۳هـ) «۵۱۰/۴۳».
محمّدجواد بن سعدالله بن جواد کاظمینی مشهور به «فاضل جواد» (د. ۱۰۶۵هـ) «۴۷۰/۴».
محمّدحسن بن حاجی علی مقدّم مراغه‌ای مشهور به «اعتمادالسلطنه» و «صنیع‌الدوله» (د. ۱۳۱۳هـ) «۵۰۷».
محمّدحسن بن محمّدباقر اصفهانی نجفی مشهور به «صاحب جواهر» (د. ۱۲۶۶هـ) «۴۱۵/۱»، «۴۱۵/۲»، «۴۱۵/۳»، «۴۱۵/۴»، «۴۱۵/۵»، «۴۱۵/۶».
محمّدحسین (= حسن) اصفهانی متخلّص به «زرگر» (د. ۱۲۷۰هـ) «۴۳۲/۱۱».
محمّدشاهی: یوسف بن محمّدجان قره باغی محمّدشاهی همدانی.
محمّدشریف بن شمس الدین محمّد شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلّص به «کاشف» (د. پس از ۱۰۶۰هـ) «۴۲۴».
محمّدشفیع بن محمّدعلی خوشنویس تبریزی (د. پس از ۱۲۶۲هـ) «۴۹۱».
محمّدشیرین مغربی: محمّد (شمس‌الدین) بن عزّالدین یوسف بن عادل مغربی تبریزی صوفی متخلّص به «مغربی».

محمّدصادق بن ضیاء الدین بن اسدالله بروجردی (د. پس از ۱۳۱۳هـ) «۴۷۰/۷».
محمود (بدرالدین ابونصر) بن ابی‌بکر بن حسین فراهی سجزی (د. حدود ۶۴۰هـ) «۴۸۳».
محمود (برهان الشریعة) بن عبیدالله محبوبی بخاری حنفی مشهور به «صدرالشریعه اوّل» (د. حدود ۶۷۳هـ) «۴۴۶».
محمود بن محمّد (عبدالله) ارموی آمدی بروسوی نقشبندی مشهور به «آچیق باش» (د. ۱۰۷۷هـ) «۴۲۶/۲».
محمود بن محمّد بن قوام‌الدین قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی» (د. پس از ۸۳۸هـ) «۴۷۳/۲».
محمود هروی: محمود بن محمّد بن قوام‌الدین قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی».
مخزومی: محمّد (بدرالدین) بن ابی‌بکر بن عمر اسکندری مخزومی قرشی مالکی مشهور به «ابن‌دمامینی».
مدرّس بروسوی: مصطفی مدرّس بروسوی.
مدرّس قیصری: ابراهیم بن محمّد بن معید قیصری مدرّس مشهور به «گوزی‌بیوک‌زاده».
مدنی: حسن (ابوسعید/ابوالحسن) بن یسار بصری مدنی صوفی مشهور به «حسن البصری».
مراغه‌ای: محمّدحسن بن حاجی علی مقدّم مراغه‌ای مشهور به «اعتمادالسلطنه» و «صنیع‌الدوله».
مرسی: محمّد (محیی‌الدین) بن علی بن محمّد طائی اشبیلی مرسی حاتمی اندلسی صوفی مشهور به «ابن‌عربی».
مروی: محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری».
مسعود (ابوسعید سعدالدین) بن عمر تفتازانی حنفی مشهور به «ملاسعد تفتازانی» (د. ۷۹۳هـ) «۴۲۲/۱»، «۴۲۲/۲»، «۴۳۸/۳»، «۴۵۱/۲»، «۴۵۶»، «۴۵۸/۴»، «۴۶۲»، «۴۸۵»، «۴۸۸»، «۵۰۹».
مسعود (بدرالدین ابونصر) بن ابی‌بکر بن حسین فراهی سجزی (د. حدود ۶۴۰هـ) «۴۸۳».
مسکری: عبدالحلیم بن عبدالله مسکری شروانی.
مشتاقی: علی نائینی متخلّص به «مشتاقی».
مصاحب نائینی متخلّص به مصاحب (سده‌ی ۱۱هـ) «۴۳۲/۱۴».
مصاحب: مصاحب نائینی متخلّص به مصاحب.
مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی» (د. ۱۲۴۰هـ) «۵۱۰/۳۴».
مصطفی (مصلح‌الدین) بن حمزه بن ابراهیم آیدینی رومی مشهور به «آدالی» و «آطه‌وی» (د. پس از ۱۰۸۵هـ) «۴۰۶/۲».
مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی

رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی» (د.۹۷۹هـ) «۴۱۴/۴».

مصطفی (رضاءالدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «نجار زاده» و «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا» (د. ۱۱۵۹هـ) «۴۳۱/۳».

مصطفی مدرّس بروسوی (سده‌ی ۱۳هـ) «۵۱۰/۴۴».

مصطفی موقّت رومی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی رومی.

مصلح‌الدین لاری: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی.

مظفر بن محمّد قاسم منجّم گنابادی/ جنابذی (د. پس از ۱۰۲۴هـ) «۵۰۴».

مغربی: محمّد (شمس‌الدین) بن عزّالدین یوسف بن عادل مغربی تبریزی صوفی مشهور به «محمّدشیرین مغربی».

مغنیساوی: احمد (ابوالمنتهی) بن محمّد مغنیساوی رومی.

مغنیساوی: علمی محمّد افندی مغنیساوی رومی مشهور به «قاضی‌زاده».

مفضل (اثیرالدین) بن عمر ابهری سمرقندی (د. ۶۶۳هـ) «۴۱۷/۱».

مقداد (جمال الدین ابوعبدالله) بن عبدالله سیوری حلّی اسدی مشهور به «فاضل مقداد» (د. ۸۲۶هـ) «۴۷۰/۱».

مقدّم مراغه‌ای: محمّدحسن بن حاجی علی مقدّم مراغه‌ای مشهور به «اعتمادالسلطنه» و «صنیع‌الدوله».

مکّی: علی (نورالدین) بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی مشهور به «ملاعلی قاری».

ملاسعد تفتازانی: مسعود (ابوسعید سعدالدین) بن عمر تفتازانی حنفی.

ملافناری: محمّد (شمس‌الدین) بن حمزه بن محمّد فناری قسطنطینی رومی.

ملازاده: د محمّدامین بن صدرالدین شروانی.

ملاصدرا: محمّد (صدرالدین) بن ابراهیم شیرازی مشهور به «صدرالمتألّهین».

ملاطی: مصطفی (محمّد) بن ابوبکر سیواسی دارنده‌وی ملاطی رومی متخلّص به «حیرت» مشهور به «حیرت محمّد افندی».

ملا علی قاری: علی (نورالدین) بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی.

ملتوی: محمّد (مصلح‌الدین عبدالغفور) بن صلاح‌الدین بن جلال‌الدین انصاری عبادی ملتوی سعدی لاری شیرازی مشهور به «مصلح‌الدین لاری».

ملک العلماء: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ابن‌عمر».

منجّم گنابادی: مظفر بن محمّد قاسم منجّم گنابادی/ جنابذی.

منصوری: یوسف بن محمّد کبروی نقشبندی خلوتی منصوری.

موصلی: عبدالله (مجدالدین ابوالفضل/ابومحمّد)

بن محمود بلدجی رومی موصلی مشهور به «ابن‌مودود».
موقّت رومی: مصطفی (مصلح‌الدین) بن علی قسطنطینی سلیمی رومی مشهور به «مصطفی موقّت رومی».
میرسیّد شریف: شریف تبریزی متخلّص به «شریف».
میرسیّد شریف: علی (ابوالحسن فخرالدین) بن محمّد حسینی جرجانی شیرازی مشهور به «میر سیّد شریف».
میرزا بابا تبریزی (سده‌ی ۱۳هـ) «۵۰۳/۲».
نائینی: علی نائینی متخلّص به «مشتاقی».
نائینی: مصاحب نائینی متخلّص به مصاحب.
نبطی: محمّد (ابوعبدالله شمس‌الدین) بن مکّی نبطی عاملی جزینی جبعی مشهور به «شهید اوّل».
نجارزاده: مصطفی (رضاء الدین) بن علی قسطنطینی واعظ رومی نقشبندی مشهور به «دُلکرزاده» و «مصطفی رضا افندی» و متخلّص به «رضا».
نجفی: احمد بن مرتضی نجفی خلخالی اردبیلی.
نجفی: علم بن سیف بن منصور نجفی حلّی.
نجفی: محمّدحسن بن محمّدباقر اصفهانی نجفی مشهور به «صاحب جواهر».
نجم‌الدین کبری: احمد (ابوالجناب نجم‌الدین) بن عمر بن محمّد خیوقی خوارزمی مشهور به «طامّة الکبری».
نراقی: احمد بن محمّدمهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی.
نصر (ابواللیث) بن محمّد بن احمد سمرقندی حنفی (د. ۳۷۵هـ) «۴۱۸/۱»، «۴۹۷/۳».
نصیرالدین طوسی: محمّد (نصیرالدین) بن محمّد طوسی.
نظمی‌زاده: حسین مرتضی بن علی بغدادی رومی.
نعمان (ابوحنیفه) بن ثابت کوفی بغدادی تمیمی مشهور به «امام اعظم» (د. ۱۵۰هـ) «۴۳۱/۴».
نکده‌وی: محمّد بن حسن بوری نکده‌وی رومی.
نیشابوری: عمر (ابوالفتح) بن ابراهیم خیام نیشابوری.
نیشابوری: محمّد (فریدالدین ابوطالب/ابوحامد) بن ابراهیم نیشابوری متخلّص به «عطار».
نیکساری: حسن پاشا بن علاء الدین اسود نیکساری رومی.
هاتف: احمد حسینی منشی طبیب اردوبادی اصفهانی متخلّص به «سحاب» و مشهور به «مجتهدالشعراء».
هروی: عبدالرحمن (ابوالبرکات نورالدین) بن احمد بن محمّد دشتی اصفهانی شیرازی هروی نقشبندی متخلّص به «دشتی» و «جامی».
هروی: علی (نورالدین) بن سلطان محمّد قاری هروی مکّی مشهور به «ملاعلی قاری».
هروی: محمّدابراهیم بن محمّدباقر مروی هروی قزوینی اصفهانی مشهور و متخلّص به «جوهری».

هروی: محمود بن محمّد بن قوام‌الدین قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی».
همدانی: محمّد (شمس‌الدین) بن کمال‌الدین همدانی شیرازی متخلّص به «حافظ» مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب».
همدانی: یوسف بن محمّدجان قره باغی محمّدشاهی همدانی.
هندی: احمد (شهاب‌الدین) بن عمر دولت آبادی جونپوری هندی زوالی غزنوی مشهور به «ملک العلماء» و «ابن‌عمر».
هندی: عبدالحکیم بن شمس‌الدین محمّد سیالکوتی پنجابی هندی مشهور به «سیلکوتی».
والشتانی: محمود بن محمّد بن قوام‌الدین قاضی والشتانی هروی مشهور به «محمود هروی».
وانی محمّدافندی: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی.
وانی: محمّد بن بسطام بن خلیل حسنی خوشابی وانی ارزنی مشهور به «وانی محمّد افندی».
وحدتی: عثمان بن عبدالله اسکوبی ادرنه‌وی صوفی.
یعقوب (تقی‌الدین ابویوسف/ابوبکر) بن بدران (بدرالدین یوسف) بن منصور دمشقی ذهبی مقری مشهور به «جرائدی» (د. ۶۸۸هـ) «۴۲۶/۳».
یوسف (جمال‌الدین) بن عبدالله حسینی ارمیونی مصری شافعی (د. ۹۵۸هـ) «۴۴۰/۱».
یوسف بن محمّدجان قره باغی محمّدشاهی همدانی (د. ۱۰۳۵هـ) «۴۰۴/۵».
یوسف بن محمّد کبروی نقشبندی خلوتی منصوری حنفی (سدی۱۲هـ) «۵۱۰/۳۵».

تصاویر نسخه‌های خطّی

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۱ ، علم‌الیقین

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۱، علم‌الیقین

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۵/۱، برهان الشفا

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۱، فرهنگ فارسی ـ ترکی

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۲/۴۰۸، فرهنگ عربی ـ فارسی

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۳، مثلّثه

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۴ ، مفردات و مرکبات

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۶، لغت الفاظ

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۸، تحفة الاخوان

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۰۸/۸، تحفةالاخوان

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۱۴/۱، مفتاح باب الموجّهات

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۱۴/۴ ، کفایةالوقت

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ٤٣٢/١، سفینه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۴، نان و حلوا

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۷، قصیده بی‌نقطه در مدح امیرالمؤمنین (ع)

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۱ ، دیوان زرگر

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۷، رباعیات خیام

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۹، موش‌نامه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۹، موش‌نامه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۹ ، موش‌نامه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۳۲/۱۹، موش‌نامه

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۴۵/۳، مرشد الغناء

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۴۴۵/۳، مرشد الغناء

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۴۵/۶، المصرّح

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۴۴۵/۶، المصرّح

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۴۵/۶، المصرّح

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۵۲/۴ ، قرانات الکواکب

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۵۹، مختصر غنیة المصلّی

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۵۹، مختصر غنیة المصلّی

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۰، ملتقی الأبحر

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۲، شرح العقائد النسفیّة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۴، حاشیة الروضة البهیّة

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۴، حاشیة الروضة البهیّة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۵/۲، شرح أصول الکافی

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۵/۳، طوفان البکاء

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۵/۴، مناقب امیرالمؤمنین (ع)

برگی از آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۶، الأوراد و الأذکار

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۷، عین‌الحیات

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۸، سبحة الابرار

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۸، سبحةالابرار

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۶۸، سبحةالابرار

یادداشتی از نسخهٔ شمارهٔ ۷/ ۴۷۰، حاشیة کتاب الطهارة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۷/ ۴۷۰ ، حاشیة کتاب الطهارة

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۷۰/۲، الاعتقادات

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۷۱، شرح تجرید الکلام

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۷۱، شرح تجریدالکلام

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۷۳/۲، ترجمة الملخّص فی الهیئة

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۷۳/۲ ، ترجمة الملخّص فی الهیئة

برگِ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۸۰، ترجمهٔ عجائب المقدور

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۸۰، ترجمهٔ عجائب المقدور

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۴۸۰، ترجمهٔ عجائب المقدور

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۸۹/۱، مجمل تاریخ تا سلطنت سلجوقیان

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۲ / ۴۸۹، قصیده قلمیّه

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۸۹/۲، قصیده قلمیّه

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۴۹۱، تعقیبات صلوات

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۴۹۱، تعقیبات صلوات

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۴۹۱، تعقیبات صلوات

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۴۹۱، تعقیبات صلوات

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۶، مرقّع زیارت عاشورا

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۶، مرقّع زیارت عاشورا

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۶، مرقّع زیارت عاشورا

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگی دیگر از پایان نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۷، یادداشت‌های اعتمادالسلطنه

برگ آغازین نسخهٔ شمارهٔ ۵۰۹، المختصر فی شرح التلخیص

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۱/ ۵۱۰، اصول ثلاثه

برگی از نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۴، جام جهان‌نما

برگی دیگر از نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۵، اقرب العراق

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۶، سلسلة الخواجگان

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۷/ ۵۱۰، شرح الکلمات القدسیة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۹/ ۵۱۰، تفسیر آیهٔ «الرحمن علی العرش استوی»

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۱۲، التهلیلیّة

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۳۲/ ۵۱۰، الهیئة السنیّة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۲۴، المفاتیح الدریّة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۳۵، الإجازة للقره حصاری

برگ پایان نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۳۵، الإجازة للقره حصاری

فایده‌ای پس از نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۴۴، منتخب فتوحات المکیة

برگ آغاز نسخهٔ شمارهٔ ۵۱۰/۴۵، الفرق بین احکام المرأة والرجل

✧✧✧

کتابنامه

ابن عربی، محیی‌الدین محمّد بن علی اشبیلی اندلسی: الفتوحات المکیّة فی معرفة الأسرار المالکیّة و الملکیّة (ج۱). قاهره، مطبعه بولاق، ۱۲۷۴هـ.

ابن یوسف شیرازی (حدائقی): فهرست کتب خطّی فارسی و عربی و ترکی کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار (ج۲). تهران، مطبعه مجلس، ۱۳۱۶–۱۳۱۸ش.

ابن یوسف شیرازی: فهرست کتب خطّی فارسی و عربی کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار (ج۱). تهران، مطبعه مجلس، ۱۳۱۳–۱۳۱۵ش.

ابن یوسف شیرازی؛ حائری، عبدالحسین (اضافات)؛ فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۳). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۵۳ش.

آتابای، بدری: فهرست دیوان‌های خطی کتابخانه سلطنتی (ج۱). تهران، کاخ گلستان، چاپخانه زیبا، ۱۳۵۵ش.

احمدخان: معجم المطبوعات العربیّة فی شبه القارة الهندیة الباکستانیّة منذ دخول المطبعة إلیها حتّی عام ۱۹۸۰م. الریاض، مکتبة الملک فهد الوطنیّة، ۱۴۲۱هـ/۲۰۰۰م.

استادی، رضا: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مسجد اعظم قم. قم، کتابخانه مسجد اعظم قم، ۱۳۶۵ش.

اعتصامی (اعتصام الملک)، یوسف: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۲). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۱۱ش.

افشار، ایرج؛ دانش پژوه، محمّدتقی: نشریه نسخه‌های خطّی. دانشگاه تهران، دفتر۱۱، ۱۳۶۲ش.
افشار، ایرج؛ دانش پژوه، محمّدتقی: نشریه نسخه‌های خطّی. دانشگاه تهران، دفتر۸، ۱۳۵۸ش.
امین، محسن: أعیان الشیعة (ج۱۵). بیروت، ۱۹۴۵م.
امین، محسن: أعیان الشیعة (ج۴۳). بیروت، ۱۹۵۸م.
امین، محسن: أعیان الشیعة (ج۸). بیروت، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۳هـ/۱۹۸۳م.
امینی، محمّدهادی: معجم رجال الفکر و الأدب فی النجف خلال ألف عام (ج۱). بی‌جا، بی‌نا، ۱۴۲۳هـ.
امینی، محمّدهادی: معجم المطبوعات النجفیّة منذ دخول الطباعة إلی النجف حتّی الآن. نجف، مطبعة الآداب، ۱۳۸۵هـ/۱۹۶۶م.
انصاری دزفولی، مرتضی بن محمّدامین: کتاب الطهارة للشیخ الأنصاری. قم، ۱۴۱۵هـ
انوشه، حسن (به سرپرستی): دانشنامه ادب فارسی (ج۲): فرهنگنامه ادبی فارسی، گزیده اصطلاحات، مضامین و موضوعات ادب فارسی. تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۶ش.
بروسوی، محمّدطاهر: عثمانلی مؤلفلری (ج۱-۳). استانبول، مطبعه عامره، ۱۳۳۳-۱۳۴۲هـ
بروکلمان، کارل؛ (ترجمه: سیّد یعقوب بکر و رمضان عبدالتواب): تاریخ الادب العربی (القسم الثالث «۵-۶»). قاهره، الهیئة المصریّة العامّة للکتاب، ۱۹۹۳م.
بروکلمان، کارل؛ (ترجمه: عمر صابر عبدالجلیل): تاریخ الادب العربی (القسم التاسع «۱۳ب -۱۴» العصر العثمانی). قاهره، الهیئة المصریّة العامّة للکتاب، ۱۹۹۵م.
بغدادی، اسماعیل پاشا: إیضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن أسامی الکتب و الفنون (ج۱-۲). بیروت، دارالفکر ۱۴۱۰هـ/۱۹۹۰م (افست از چاپ استانبول ۱۹۴۵م).
بغدادی، اسماعیل پاشا: هدیة العارفین اسماء المؤلّفین و آثار المصنّفین من کشف الظنون (ج۱-۲). بیروت، دارالفکر ۱۴۱۰هـ/۱۹۹۰م (افست از چاپ استانبول ۱۹۵۵م).
بلعربی، صدیق: فهرس مخطوطات خزانة ابن‌یوسف بمراکش. بیروت جامعة القاضی عیاض، ۱۴۱۴هـ/۱۹۸۳م.
بیانی، مهدی: آثار و احوال خوشنویسان با نمونه‌هایی از خطوط خوش (ج۱ و۴). تهران، انتشارات علمی، چاپ دوم ۱۳۶۳ش.
تهانوی هندی، محمّدعلی: کشاف اصطلاحات الفنون و العلوم (ج۱). کلکته، جمعیّة الآسیویّه، ۱۸۴۸م.
تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۱، ۲ و۳). نجف، مطبعة الغری، ۱۳۵۵-۱۳۵۷هـ.

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۱۲، ۱۵، ۱۶). تهران، چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۸۰، ۱۳۸۴، ۱۳۸۸هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۱۳). نجف، مطبعة القضاء، ۱۳۷۸هـ

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۱۴). نجف، مطبعة الآداب، ۱۳۸۱هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴ و۲۵). تهران، چاپخانه اسلامیّه، ۱۳۸۷، ۱۳۸۹، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۵، ۱۳۹۸هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۹/۲). تهران، چاپخانه دولتی، ۱۳۷۸هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۴، ۵، ۷، ۸ و۱۰). تهران، چاپخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۶۰، ۱۳۶۳، ۱۳۶۷، ۱۳۶۹، ۱۳۷۵هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): الذریعة إلی تصانیف الشیعة (ج۶). تهران، چاپخانه بانک ملّی، ۱۳۶۵هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): طبقات أعلام الشیعة (القرن ۱۱هـ) . قم، اسماعیلیان، چاپ دوم، ۱۳۶۷ش.

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): طبقات أعلام الشیعة (القرن ۱۲هـ). تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ش.

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): طبقات أعلام الشیعة (القرن ۱۳هـ ج۱، القرن ۱۴هـ ج۱). نجف، مطبعه علمیّه، ۱۳۷۴ –۱۳۷۵هـ .

تهرانی، آقا بزرگ (محمّدمحسن): طبقات أعلام الشیعة (القرن ۷ و القرن ۸هـ). بیروت، دارالکتاب العربی، ۱۹۷۲ و ۱۹۷۵م.

تیمور، احمد: فهرس الخزانة التیموریّة (ج۲). قاهره، مطبعة دارالکتب المصریّة، ۱۹۴۷م.

جامی، عبدالرحمن (به تصحیح مدرّس گیلانی): مثنوی هفت اورنگ. تهران ۱۳۳۷ش.

جبوری، عبدالله: فهرس المخطوطات العربیّة فی مکتبة الأوقاف العامّة فی بغداد (ج۱). بغداد، مطبعة الارشاد، ۱۳۹۳هـ/۱۹۷۳م.

جزّی، عبدالکریم؛ مهدوی، مصلح‌الدین (با حواشی و تعلیقات ...). رجال اصفهان یا تذکرة القبور. بی‌جا، چاپ دوم، ۱۳۲۸ش/۱۳۶۹هـ .

حاجی خلیفه قسطنطینی (کاتب چلبی)، مصطفی بن عبدالله: کشف الظنون عن أسامی الکتب و الفنون (ج۱ –۲). بیروت، دارالفکر ۱۴۱۰هـ/۱۹۹۰م (افست از چاپ استانبول ۱۹۴۳م).

حافظ، محمّدمطیع: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریّة «الفقه الحنفی» (ج۲). دمشق، مجمع اللغة العربیّة، ۱۹۸۱م.

حائری، عبدالحسین (شناسایی اولیّه)؛ [درایتی، مصطفی (تنظیم)]: فهرست مختصر نسخه‌های خطّی مجلس شورای اسلامی از شماره ۱۶۰۰۰ تا ۱۸۹۱۵. مشهد، مؤسّسه فرهنگی ـ پژوهشی الجواد، (فهرستِ ماشین نویسی شده)، ۱۳۸۷ش.

حائری، عبدالحسین: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج۲۲، ۲۳/۱، ۲۳/۲). تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۴ و ۱۳۷۸ش.

حائری، عبدالحسین: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۷، ۹/۱، ۹/۲، ۱۰/۱، ۱۰/۲، ۱۰/۳، ۱۰/۴، ۱۷، ۱۹، ۲۱). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۴۶ –۱۳۵۷ش.

حجّتی، محمّدباقر (زیرنظر ایرج افشار، احمد منزوی، محمّدتقی دانش پژوه): فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه ملّی ملک (ج۵ و۹). تهران، کتابخانه ملّی ملک، ۱۳۶۳ و ۱۳۷۱ش.

حجتی، محمّدباقر: فهرست نسخه‌های خطّی دانشکده الهیات و معارف اسلامی تهران (ج۱). تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۵ش.

حجتی، محمّدباقر: کشّاف الفهارس: فهرست موضوعی نسخه‌های خطّی عربی کتابخانه‌های جمهوری اسلامی ایران (بخش۲، تفسیر۳). تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۵.

حسین، عبدالرزاق: فهرست المخطوطات المصوّرة الادب و البلاغة و النقد. الریاض، جامعة الامام محمّد بن سعود الاسلامیّة، ۱۴۰۷هـ/۱۹۸۷م.

حسین، عثمان: فهرس المخطوطات العربیّة بمکتبة عبدالله بن عبّاس بمدینة الطائف. الکویت، معهد المخطوطات العربیّة، ۱۴۰۷هـ/۱۹۸۶م.

حسینی اشکوری، احمد: التراث العربی فی خزانة مخطوطات مکتبة آیة الله العظمی المرعشی النجفی (ج۱، ۴ و ۵). قم، مکتبة آیةالله العظمی مرعشی، ۱۴۱۴هـ .

حسینی اشکوری، احمد: تراجم الرجال (ج۲). قم ۱۴۱۴هـ

حسینی اشکوری، احمد: راهنمای فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی (ج۱). قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی، ۱۳۷۱ش.

حسینی اشکوری، احمد: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه عمومی حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ج۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۲۱، ۲۲، ۲۵، ۲۶، ۲۷). قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، ۱۳۵۴ –۱۳۷۶ش.

حلبی، علی‌اصغر: تاریخ طنز و شوخ طبعی در ایران و جهان اسلامی تا روزگار عبید زاکانی. تهران، انتشارات بهبهانی، ۱۳۷۷ش.

الحمد، زهیر (اشراف): فهرس مخطوطات التفسیر فی مکتبة الأسد الوطنیّة (ج۴). دمشق، مکتبة الأسد الوطنیّة، ۱۹۹۶م.

حمصی، اسماء: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریّة «النحو». دمشق، مجمع اللغة العربیّة، ۱۹۷۳م.

خیام‌پور، عبدالرسول: فرهنگ سخنوران. تبریز، ۱۳۴۰ش.

خیمی، صلاح محمّد: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریّة «الطب و الصیدلة» (ج۲). دمشق، مجمع اللغة العربیّة، ۱۹۸۱م.

دانش پژوه، محمّدتقی: فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (ج۱). تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ش.

دانش پژوه، محمّدتقی: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه دانشکده ادبیات تهران. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۹ش.

دانش پژوه، محمّدتقی: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (ج۴، ۸، ۱۱، ۱۳، ۱۷). تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۲ –۱۳۶۴ش.

دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انواری، بهاءالدین: فهرست کتابهای خطّی کتابخانه مجلس سنا (ج۱). تهران، چاپخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۵۵ش.

دانش پژوه، محمّدتقی؛ علمی انواری، بهاءالدین: فهرست کتب خطّی فارسی، عربی و ترکی کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره ۲ «سنای سابق» (ج۲). تهران، انتشارات کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۵۹ش.

دانش پژوه، محمّدتقی؛ منزوی، علی نقی: فهرست کتابخانه سپهسالار (ج۳). تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۰ش.

راستکار، فخری: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۸ و ۱۸). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۴۷ –۱۳۴۸ش.

رفاعی، عبدالجبّار: معجم المطبوعات العربیّة فی ایران. سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۱۴هـ.

روشن، محمّد؛ مقصود، جواد؛ اذکایی، پرویز: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه‌های رشت و همدان. تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۳ش.

رؤوف، عماد عبدالسلام: الآثار الخطیّة فی المکتبة القادریّة (ج۱ –۳). بغداد، مطبعة الارشاد، ۱۳۹۴هـ/۱۹۷۴م.

زامباور، ادوارد فون (ترجمه زکی محمّدحسن بک؛ حسن احمد محمود): معجم الأنساب و الأسرات الحاکمة فی معجم التاریخ الإسلامی. بیروت، دارالرائد العربی، ۱۴۰۰هـ/۱۹۸۰م.

زرکلی، خیرالدین: الأعلام، قاموس تراجم لأشهر الرجال و النساء من العرب و المستعربین و المستشرقین (ج۱–۸). بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۹۸۹م.

سامی، ش. (شمس‌الدین محمّد): قاموس الأعلام (ج۱–۶). استانبول، مهران مطبعه‌سی، ۱۳۰۶–۱۳۱۶هـ.

سرکیس، یوسف الیان: معجم المطبوعات العربیّة و المعرّبة (ج۱–۲). بیروت، دارصادر، بدون تاریخ (افست از چاپ قاهره، مطبعه سرکیس بمصر، ۱۳۴۶هـ/۱۹۲۸م).

سیّد، فؤاد: فهرست المخطوطات [العربیّة فی دارالکتب المصریّة] (ملحق ـ ج۲). قاهره، مطبعة دارالکتب المصریّة، ۱۳۸۲هـ/۱۹۶۲م.

ششن، رمضان؛ آلتان، مصطفی هاشم؛ ایزکی، جواد: فهرس المخطوطات الإسلامیّة فی قبرص. استانبول، ایسار (İSAR)، ۱۴۱۵هـ/۱۹۹۵م.

ششن، رمضان؛ ایزکی، جواد؛ آق‌پینار (آقپکار)، جمیل: فهرس مخطوطات مکتبة کوبریلی (ج۱–۳). استانبول، مرکز الابحاث للتاریخ و الفنون و الثقافة الاسلامیّة (IRCICA)، ۱۴۰۶هـ/۱۹۸۶م.

شیروانی، محمّد: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه وزیری (ج۳). تهران، انجمن آثار ملّی ایران، ۱۳۵۳ش.

صالحیّه، محمدعیسی: المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع (ج۱–۳ و۵). قاهره، المنظمّة العربیّة للتربیة و الثقافة و العلوم، ۱۹۹۲–۱۹۹۳ و ۱۹۹۵م.

صدرایی خویی، علی: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج۲۵، ۲۶، ۳۵، ۳۶، ۳۷ و ۳۸). قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶–۱۳۷۷ش.

صدرایی خویی، علی: فهرستگان نسخه‌های خطّی حدیث شیعه و علوم حدیث شیعه (ج۲، ۴ و۵). قم، مرکز تحقیقات دارالحدیث، ۱۳۸۱ش.

صدرایی خویی، علی: کتابشناسی تجرید الاعتقاد. قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، ۱۳۸۲ش.

صدوق، ابن‌بابویه (ابوجعفر محمّد بن علی قمی): الامالی. تهران، چاپ سنگی، ۱۲۸۷هـ.

طباطبایی بهبهانی (منصور)، محمّد: فهرست مختصر نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای اسلامی. تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶ش.

طباطبایی بهبهانی (منصور)، محمّد: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج۲۴). تهران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۱ش.

عبدالرحمن، عبدالجبّار: فهرست المطبوعات العراقیّة ۱۸۵۶ –۱۹۷۲م (ج۱). البصرة، مطبعة جامعة البصرة، ۱۹۷۸م.

عرفانیان، غلامعلی: فهرست کتب خطّی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی «صرف ونحو» (ج۱۲). مشهد، کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰ش.

عظیمی، حبیب‌الله: فهرست نسخ خطّی کتابخانه ملّی جمهوری اسلامی ایران (ج۱۳). تهران، کتابخانه ملّی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵ش.

عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم: مفاخر آذربایجان (ج۱). تبریز، نشر آذربایجان، ۱۳۷۵ش.

غلامی مقدّم، براتعلی: فهرست کتبِ خطّی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (ج۲۱/۲). مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱ش.

غلامی مقّدم، براتعلی: فهرست کتب خطّی کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد (ج۵). مشهد، سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷ش.

فاسی، محمّدالعابد: فهرس مخطوطات خزانة القرویّین (ج۲). الدار البیضاء ـ مغرب، افریقیا الشرق، چاپ اوّل، ۱۴۰۰هـ/۱۹۸۰م.

فکرت، محمّدآصف؛ وفادار مرادی، محمّد (استدراک و پیوست): فهرست الفبایی کتبِ خطّی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی [ج۱]. مشهد، کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹ش.

فندیک، ادوارد: اکتفاء القنوع بما هو مطبوع. الفجالة ـ مصر، مطبعة الهلال، ۱۳۱۳هـ/۱۸۹۶م.

قرآن کریم.

قره بلوط، علی‌الرضا؛ قره بلوط، احمد طوران: معجم التاریخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم (ج۱ –۶). قیصری، دارالعتبه، ۲۰۰۲م.

قریب، مهدی؛ بهبودی، محمّدعلی: یادداشت‌های مینوی (ج۱). تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۵ش.

قنالی زاده، حسن چلبی: تذکرة الشعراء (ج۲). آنکارا، انستیتو تاریخ تُرک، چاپ دوم ۱۹۸۹م.

کازرونی، ابوالقاسم بن ابوحامد: سلّم السماوات. تهران، میراث مکتوب، ۱۳۸۶ش.

کحّاله، عمررضا: معجم المؤلّفین: تراجم مصنّفی الکتب العربیّة (ج۱ –۱۳). دمشق، مطبعة الترقّی، ۱۳۷۶ –۱۳۸۰هـ/۱۹۵۷ –۱۹۶۱م.

کُنَوی، محمّد بن عثمان؛ احمد، هاشم عبدالواحد: فهرس مخطوطات جامعة أمّ القری (ج۳). مکّة المکرّمة، جامعة أمّ القری، ۱۴۰۶هـ.

گروه فهرستنگاران؛ مرعشی، محمود (به سرپرستی): فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه بزرگ

حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ج ۲۸، ۳۲، ۳۳، ۳۴). قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، ۱۳۷۹ –۱۳۸۵ش.

گروه مؤلّفان: موسوعة مؤلّفی الإمامیّة. (ج۳). قم، مجمع الفکر الاسلامی، چاپ دوم، ۱۴۲۹هـ .

گلچین‌معانی، احمد: فهرست کتب خطّی کتابخانه آستان قدس رضوی (ج۷/۱). مشهد، انتشارات اداره کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱۳۴۶ش.

لجنة التألیف: الفهرس الشامل للتراث العربی الإسلامی المخطوط: الحدیث الشریف و علومه و رجاله (ج۲). عمّان ـ اردن، مؤسّسة آل البیت للفکر الاسلامی، طبعة مصوّرة، ۱۴۲۶هـ/۲۰۰۵م.

مالح، محمّدریاض: الشیخ الأکبر محیی‌الدین بن عربی، سلطان العارفین و امام المحققین و بقیّة المجتهدین. ابوظبی، المجمع الثقافی، ۲۰۰۷م.

مالح، محمّدریاض: فهرس مخطوطات دارالکتب الظاهریّة «التصوّف» (ج۱و۳). دمشق، مجمع اللغة العربیّة، ۱۹۷۸ و ۱۹۸۳م.

مبشّر طرازی، نصرالله: فهرس المخطوطات الترکیّة العثمانیّة [بدارالکتب المصریّة] (ج۱ –۴). قاهره، الهیئة المصریّة العامّة للکتاب، ۱۹۸۷ –۱۹۹۲م.

مبشّر طرازی، نصرالله: فهرس المخطوطات الفارسیّة [فی دارالکتب المصریّة] (ج۱)، قاهره، مطبعة دارالکتب المصریّة، ۱۹۶۶م.

مبشّر طرازی، نصرالله؛ ...: فهرس المطبوعات الترکیّة العثمانیّة [بدارالکتب المصریّة] (ج۱ –۳). قاهره، الهیئة المصریّة العامّة للکتاب، ۱۹۸۲ –۱۹۸۳هـ .

متقی، حسین: فهرست نسخه‌های خطّی ترکی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ج۱). قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، ۱۳۸۱ش.

متقی، حسین: کتابشناسی فهارس دستنویس‌های اسلامی کتابخانه‌های جهان. قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی، ۱۳۸۶ش.

متقی، حسین: کلینی‌نامه: کتابشناسی و نسخه‌شناسی کتاب الکافی و شروح، حواشی و ترجمه‌های موجود آن در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره). قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی، ۱۳۸۷ش.

متقی، حسین: معجم الآثار المخطوطة حول الأمام علی بن أبی‌طالب علیه السلام فی مکتبات العالم. قم، کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی، ۱۳۸۱ش.

محمّد، محمود احمد: فهرس مخطوطات مکتبة الأوقاف المرکزیّة فی السلیمانیّة (ج۱ –۲). بغداد، مطبعة بغداد، ۱۴۰۳ –۱۴۰۴هـ .

محمدثریّا: سجلّ عثمانی یا خود تذکره مشایخ عثمانیه (ج۲و۴). استانبول، مطبعه عامره، ۱۳۱۱هـ

مدرّس خیابانی تبریزی، محمّدعلی: ریحانة الأدب فی تراجم المعروفین بالکنیة و اللقب (ج۱–۸). تبریز، انتشارات خیام، چاپ چهارم، ۱۳۷۴ش.

مدیرشانه‌چی، کاظم؛ نورانی، عبدالله؛ بینش، تقی: فهرست نسخه‌های خطّی چهار کتابخانه مشهد. تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۵۱ش.

مشار، خانبابا: فهرست کتابهای چاپی عربی. [تهران،] چاپ[خانه] رنگین، ۱۳۴۴ش.

مشار، خانبابا: فهرست کتابهای چاپی فارسی (ج۱–۵). تهران، چاپخانه ارژنگ، چاپ دوم، ۱۳۵۰ – ۱۳۵۵ش.

منزوی احمد (زیر نظر ایرج افشار، محمّدتقی دانش پژوه و علی نقی منزوی): فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۴۵ –۱۳۴۸ش.

منزوی، احمد: فهرست مشترک نسخه‌های خطّی فارسی پاکستان (ج۸). اسلام آباد، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۳۶۶ش/۱۹۸۷م.

منزوی، احمد: فهرست نسخه‌های خطّی فارسی (ج۱–۵). تهران، مؤسّسه منطقه‌ای .R.C.D، ۱۳۴۸ –۱۳۵۳ش.

منزوی، احمد: فهرستواره کتابهای فارسی (ج۳، ۴، ۵، ۶، ۷/۱ و۹). تهران، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۲ –۱۳۸۳ش.

منزوی، ع (علی‌نقی): فرهنگنامه‌های عربی بفارسی. تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۷ش.

منزوی، علی‌نقی؛ عظیمی، حبیب‌الله: فهرست نسخ خطّی کتابخانه ملّی جمهوری اسلامی ایران (ج۱۷). تهران، کتابخانه ملّی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹ش.

موسوی اردبیلی نجفی (ننه کرانی)، فخرالدین: تاریخ اردبیل و دانشمندان (ج۱). اردبیل، انتشارات شیخ صفی‌الدین، چاپ دوم، ۱۳۷۸ش.

موسوی بجنوردی، کاظم: دائرة المعارف بزرگ اسلامی (ج۴ و ۱۰). تهران، مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۷ش (چاپ دوم) و ۱۳۸۰ش.

موسوی خوانساری، محمّدباقر: روضات الجنّات فی أحوال العلماء و السادات. تهران، چاپ سنگی، ۱۳۶۷هـ .

موسوی خوئی، ابوالقاسم: معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرواة (ج۱۱). نجف اشرف، مطبعة الآداب، ۱۹۷۵م.

موسوی، عبدالجواد: کتاب طنز. حوزه هنری، دفتر۵، ۱۳۸۷ش.

نظری، محمود: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ج۳۲). تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۸ش.

نفیسی، سعید: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه مجلس شورای ملّی (ج۶). تهران، کتابخانه مجلس شورای ملّی، ۱۳۴۴ش.

نقیبی، حسن: فهرست نسخه‌های خطّی کتابخانه آستان مقدّس حضرت معصومه سلام الله علیها (ج۱). قم، انتشارات زائر، ۱۳۷۵ش.

هارون، محمّد؛ یمنی، بهرام؛ ...: فهرست نسخه‌های خطّی عربی کتابخانه ندوة العلماء لکهنو. دهلی نو، مرکز تحقیقات زبان فارسی در هند، ۱۳۶۵ش.

هاشم‌پور سبحانی، توفیق: فهرست نسخه‌های خطّی فارسی کتابخانه مغنیسا. تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶ش.

هاشمیان، هادی: فهرست کتب سنگی چاپ تبریز (فارسی و عربی). تبریز، انتشارات ستوده، ۱۳۸۶ش.

هدّو، حمید مجید: مخطوطات خزانة جامعة مدینة العلم للامام الخالصی الکبیر فی الکاظمیّة. بغداد، مطبعة الارشاد، ۱۳۹۲هـ/۱۹۷۲م.

یحیی، عثمان: مؤلفات ابن‌عربی تاریخها و تصنیفها. قاهره، الهیئة المصریّة العامّة للکتاب، ۲۰۰۱م.

Ahlwardt, W.: Verzeichniss der Arabischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Bd. I, V & VII, Berlin 1887-1895.

Authors: The Encyclopaedia of Islam (El2). Vol. III, Leiden 1960.

Brockelmann, C.: Geschichte der Arabischen Literatur (GAL). Bd. I-II, Leiden, E. J. Brill (2nd Edition), 1943 & 1949.

Brockelmann, C.: Geschichte der Arabischen Literatur, Supp. (GAL). Bd. I-II Leiden, E. J. Brill, 1937 & 1938.

Dobrača, K.: Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih I Bosanskih Rukopisa. Tome I, (2nd Edition), London – Sarajevo, 1421/2000.

Elmas, A., Cunbur, M. & etc.: Türkiye Yazmalar Toplu Kataloğu (TÜYATOK - 07, III). İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1983.

Flügel, G.: Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlishen Hofbibliothek zu Wien. Bd. I, Wien 1865.

İhsanoğlu, E.: Osmanli Astronomi Literatürü Tarihi. c. I-II, İstanbul, IRCICA, 1997.

Karatay, F. E.: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. c. I-II, İstanbul 1961.

Krarabulut, A.: Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça ve Arabça Yazmalar Kataloğu. c. II, Ankara 1995.

Parmaksizoğlu, İ., Uysal, A. & etc.: Türkiye Yazmalar Toplu Kataloğu (TÜYATOK - Isparta). Ankara 2000.

Pertsch, W.: Verzeichniss der Türkischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Berlin 1889.

Popara, H. & Fajić, Z.: Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih I Bosanskih Rukopisa. Tome VII, London – Sarajevo, 1420/2000.

Rieu, Ch.: Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum. London 1888.

Sabiha, A., Cunbur, M. & etc.: Türkiye Yazmalar Toplu Kataloğu (TÜYATOK - 02). Ankara, TTK, 1979.

Schmidt, J.: Catalogue of Turkish Manuscripts in the library of Leiden University and other collections in the Netherlands. Vol. I, Leiden 2000.

Sezgin, F.: Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS). Bd. I, Leiden, E. J. Brill, 1967.

Sezgin, F.: Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS). Bd. VII, Leiden, E. J. Brill, 1979.

Sohrweide, H.: Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD), Türkische Handschriften. Bd. XIII, 3, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1974.

Unknown: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yazma Eserler Kataloğu (Digital).

Unknown: Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu (Digital).

Yarshater, E.: Encyclopaedia Iranica. Vol.II, New York, 1982.

THE MANUSCRIPTS CATALOGUE
of
the Islamic Consultative Assembly Library

Vol. 40/2

Compiled by
Hossein Mottaghi

179

Tehran 2009